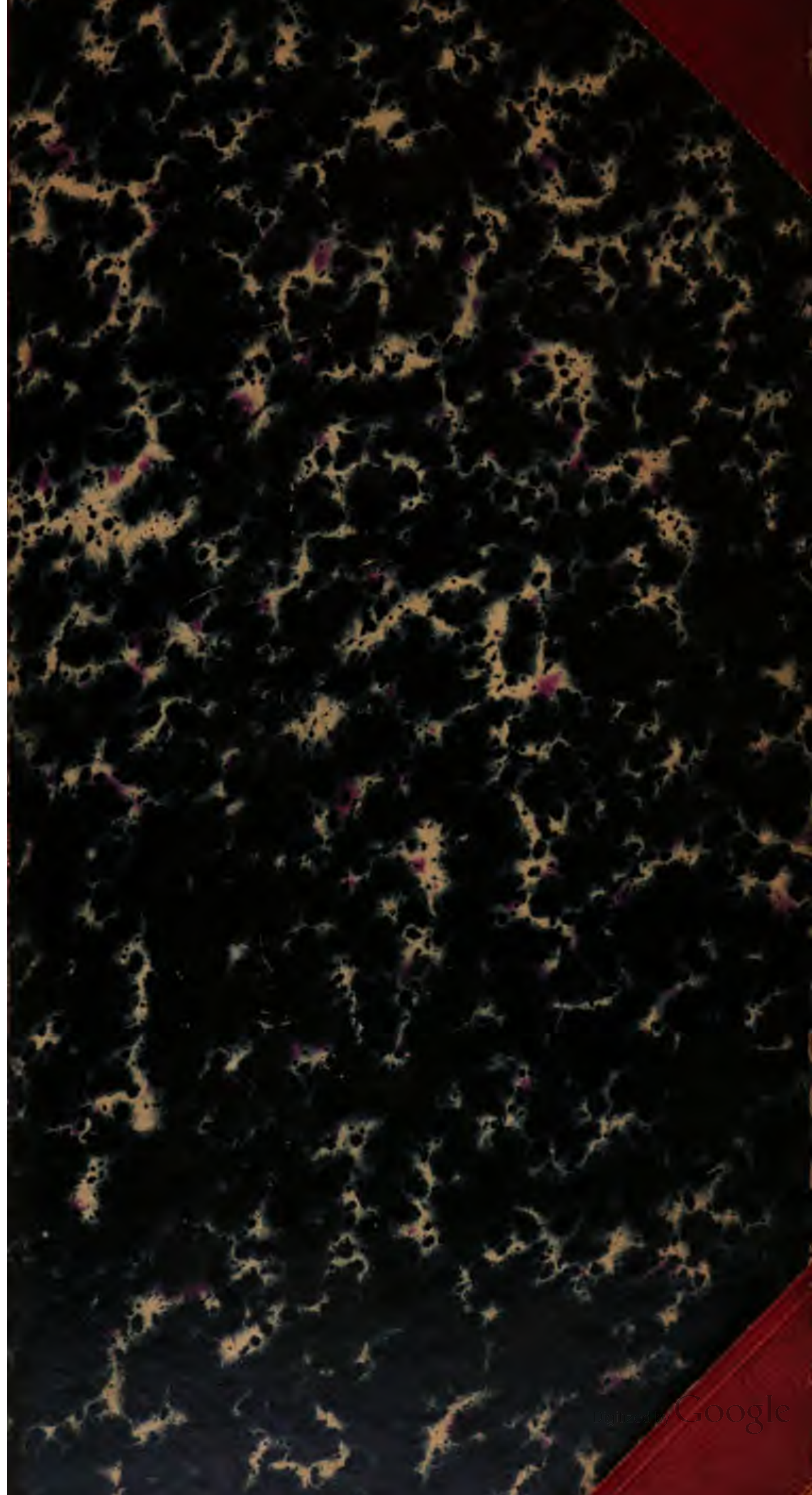

Harvard College Library

FROM THE FUND OF

CHARLES MINOT

Class of 1828

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM

GÖTEBORGS

OCH

BOHUSLÄNS FORNMINNEN

OCH

HISTORIA

UTGIFNA PÅ FÖRANSTALTANDE AF

LÄNETS FORNMINNESFÖRENING

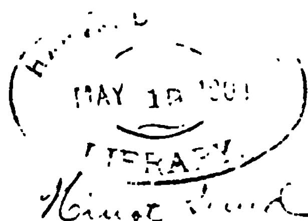
SJUNDE BANDET

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1904

May 19, 1904 - Dec. 18, 1907.

Sjunde bandets innehåll:

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM

GÖTEBORGS

OCH

BOHUSLÄNS FORNMINNEN

OCH

HISTORIA

UTGIFNA PÅ FÖRANSTALTANDE AF

LÄNETS FORNMINNESFÖRENING

—

TJUGONDESJUNDE HÄFTET

(SJUNDE BANDETS FÖRSTA HÄFTE)

1902

Pris 5 Kronor.

GÖTEBORG
BONNIERS TRYCKERI AKTIEBOLAG
1902

Elfsborgs slott

af

Wilhelm Berg.

I. Slottets historia.

Redan under den historiska tidens första gryning finner man Göta elf såsom gräns mellan Sverige och Norge, hvarvid dock må erinras att besittningsrätten till den af elfvens båda armar omslutna ön Hisingen icke var fullt stadgad, så till vida att dess sydöstra del, eller de nuvarande socknarne Lundby och Tufve voro omtvistade.

Hela denna nejd, såväl längs efter elfvens stränder, som äfven skärgården utanför flodens mynningar, är att räkna bland den Skandinaviska halföns minnesrikaste. Man finner här skådeplatserna för många af sagornas mest kända och omtalade händelser, och det var här striderna ofta utkämpades mellan nordens berömdaste vikingar.

Men minnena äro icke alla af krigisk natur. Redan på midten af 900-talet brukade konung Haakon Etelstansfostre i Norge infinna sig på Brännöarne, för att der sammanträffa med stormännen och fälla dom i de mål, som hänskötos till honom, och vid dessa tillfällen samlades dit folk från alla håll, för att träffas, uppgöra tvister eller drifva handel. Handelns egentliga säte i dessa trakter var dock, hvad Norge vidkommer, den på Nordre elfs norra strand belägna staden Konungahälla, en af halföns allra äldsta handelsplatser, hvars tillkomst förlorar sig i sagans natt. Sverige egde deremot, ett par mil längre upp på Göta elfs vestra sida, den likaledes urgamla staden Lödöse.

Då dessa båda städer voro hufvudpunkterna i denna trakt af Sverige och Norge, måste de äfven skyddas. Lödöse hade

sålunda sin borg, och för Konungahällas försvar anlades af konung Haakon Haakonsson omkring 1257 slottet på Ragnhildsholmen.

Ännu tidigare hade *Lindholmens slott* tillkommit. Det var beläget på Hisingen, å norra sidan af Göta elfs södra arm, på toppen af ett i floden nedstupande brant berg, och omtalas första gången år 1253 i Haakon Haakonssons saga, då nämnde konung bodde här under de pågående underhandlingarne med Birger Jarl i Sverige.

Året förut hade man öfverenskommit om ett gemensamt krigståg mot Danmark, hvartill Norge skulle lemna en flotta och Sverige 5,000 man krigsfolk. Med stor kostnad hade konung Haakon på våren utrustat en dittills oförliknelig flotta, med allt tillbehör, hvilken för tillfället låg för ankar ute vid Öckeröarne, och var nu redo att begynna kriget mot Danmark. Han hade med sig många utmärkte män, deribland tre konungar, nemligen tronföljaren Haakon, konung Jon af Söderöarne vid Skottland, konung Dugal från Orkneöarne, Knut Jarl, en son till Jarlen Haakon Galin och konung Sverres dotter Christina, samt konung Haakons yngre söner Magnus och Sigurd, förutom påfvens legat, erkebiskop Sörle och många biskopar.

Birjer Jarl låg deremot med sin här vid det på elfvens andra sida belägna Gullbergs ed, och hos honom befann sig den ryske konung Andreas samt många förnäme svenske män.

Konung Haakon, jemte Peter i Giska med flere foro derefter från Lindholmen för att gästa Jarlen, som dagen derpå besvarade besöket. På Lindholmen talades då om många ting dem emellan och till slut tillkännagaf Jarlen att sändebud voro komne från Danmark och lågo vid Gullbergs ed, nemligen två biskopar, femton riddare och många andra, för att söka förlikning i de tvistemål, konung Haakon hade med den danske konungen. Dagen derefter, Midsommardagen, voro de alla församlade, och, sedan fred ingåtts och öfverenskommelse träffats att följande höst uppgöra de närmare bestämmelserna, upplöstes såväl flottan som hären, och ej långt före Petersmässan vände den norske konungen åter till Tönsberg.

Den beramade uppgörelsen kom emellertid icke till stånd, hvarför nya underhandlingar inleddes. Följande sommar, år 1254, kom sålunda konung Haakon åter till Lindholmen med stort följe, och liksom förut låg Birger Jarl vid Gullbergs ed. Dit kom äfven

konung Christoffer af Danmark, dock lyckades det icke heller nu att uppgöra någon förlikning, hvarför kriget mellan Norge och Danmark utbröt.

Efter denna tid förflyta nära åttio år, utan att slottet någon gång omtalas i häfderna. Detta sker först vid Midsommartiden år 1333, då på Lindholmen vistades den nu adertonårige konung Magnus jemte modern, hertiginnan Ingeborg, och systern, prinsessan Euphemia, samt en stor del af det svenska riksrådet. Att man eger kännedom härom, beror derpå att konungen den 23 juni detta år, enligt ett ännu bevaradt bref, bortbytte sina gods på Visingsö mot qvarnar i Rötle och fiske i Suttern till biskop Carl i Linköping emot dennes gods i Skällvik, eller det som längre fram i tiden kallades Stegeborg, hvarjemte konungen förband sig att för de kostbara byggnader, biskopen å det senare uppfört, lemna honom eller hans rätte innehafvare 200 mark penningar årligen, för hvilken senare förbindelse konungen lemnade i pant sina gods i Berg, samt uppbörden af Hammarkinds härad och af socknarne Lekaryd, Svartarp, Nässjö m. fl.

Brefvet är dateradt: »in castro nostro *Lindholm* anno domini Millesimo CCCXXX tercio in vigilia beati Johannis baptiste», och, med afseende på de vittnen, hvilka hängde sina sigill derunder, heter det: »In quorum euidenciam et robur firmius vna cum sigillo nostro sigilla dilectarum nobis in Christo domino *Ingeburgis*, ducisse Swecie, Hallandie et Samsø, matris, et *Eufemia* sororis nostrarum, nec non sigilla omnium consiliariorum regni nostri Swecie presentibus duximus apponenda».[1]

Det var sålunda en lysande samling af landets ypperste män och qvinnor, slottet denna gång såg inom sina murar, och man kan förmoda att det var vid detta tillfälle, under vistelsen på Lindholmen, som en ganska vigtig uppgörelse egde rum mellan konungen och hans syster, prinsessan *Eufemia.* Vid hennes trolofning på Bohus den 24 Juli 1321 med hertig Albrekt af Mecklenburg, Stargard och Rostock, hade i äktenskapskontraktet prinsessans hemgift bestämts till det efter tidens förhållanden ej obetydliga beloppet af 5,000 mark silfver. Då det vid konungens tillträde till regeringen icke fanns någon behållning i skattkammaren, och betydliga summor måste utbetalas till innehafvarne af

---

[1] *Diplomatarium Sveecanum.* IV: sid. 323.

panträttigheterna till Skåne och Blekinge, mötte det stora hinder att utreda nämnde hemgift. En öfverenskommelse hade derför vid något tillfälle blifvit uppgjord mellan konungen och prinsessan, hvars vilkor visserligen icke äro bekanta, men som egde rum på Lindholmens slott. Dessa vilkor hade sannolikt ej kunnat uppfyllas, ty när konungen hösten 1339 uppehöll sig i Helsingborg, besöktes han der af systern, hvars förmälning egt rum i början af 1336, jemte sändebud från hennes man, och hon utverkade då en förbindelse af den 18 November, hvarigenom konungen utfäste sig att den 25 nästföljande Juli å hennes hemgift afbetala 2,000 mark silfver, hvarjemte för återstoden i pant sattes kronans inkomster vid marknaderna i Skanör och Falsterbo. Det heter i denna handling:

»Per presentem autem placitacionem, alia super dote prefata apud castrum *Lindholm* in Regno nostro Svecie placitata cum sorore nostra predicto prius, seu et antea, in nullo penitus diminui».[1]

Hur länge man dröjde på Lindholmen veta vi icke, men antagligen uppbröt man snart derefter, ty den 10:de Juli befann sig konungen i Helsingborg.

Följande året, 1334, var konung Magnus åter på resa hitåt; han vistades nemligen den 21 Maj i Axevall (»Novum castrum», som det i ett hans bref derifrån kallas). Tre dagar senare var han på Lindholmens slott, då han tilldömde en Sigge Djekns hustru, Margareta, de gods i Vikingsäng och Randhem, som konungens fader, hertig Erik, väl köpt af hennes nu aflidna moder fru Katarina, Tomas Jonssons enka, men icke hunnit betala före sin plötsliga död.[2]

Ännu ett minne från denna konungens vistelse här föreligger i en förbindelse, som den 27 Maj utfärdades härifrån af riddaren Anund Sture, tillhörande den frälseätt, som förde tre sjöblad i vapnet, och hvilken då befann sig i konungens följe. Sture pantsatte nemligen vid detta tillfälle till Petter Svedhe en sätesgård med tvenne torp i Fagrabo för till låns erhållne 230 mark i svenska penningar, förbindande sig att återbetala desamma nästa Påsk.

---

[1] *C. G. Styffe*, Bidrag till Skandinaviens historia I: 11.

[2] *Diplom. Svec.* IV sid. 381. »Datum *Lyndholmis* Anno domini M°CCC°XXX° quarto, feria tercia post dominicam trinitatis».

Såsom vittnen åberopas riddaren herr Karl Näskonungsson, Nils Guthersson och en Waldenberg, hvilka sålunda äfven befunno sig i konungens omgifning.[1]

Äfven sommaren 1335 vistades konung Magnus en tid på Lindholmen, och den 26 Juli uppdrog han, medelst en fullmakt, gifven »In castro nostro Lindholm», åt riddaren Gustaf Niclisson och Lars Magnusson att undersöka huruvida en viss Harald Haraldsson intagit och bebyggt större del af Hattarås skog i Vestergötland än han, på grund af konung Magnus Ladulås' bref varit berättigad, med befallning att, om de byggnader, nämnde Harald befunnes hafva obehörigt uppfört, icke af honom eller hans folk nedrifvas, dessa byggnader då skola enligt landets lag uppbrännas.

Äfven denna gång hade konungen ett lysande följe. Riddaren Knut Folkesson, af den slägt som förde ett griphufvud i skölden, upplät nemligen, genom en handling daterad Lindholmen den 29 Juli 1335,[2] jemlikt Östgötalagen, sina gods i fast och löst i Odelunda och Normen till Lars och Liqvid Germundssöner samt Mathias Abjörnsson. Handlingen försågs med den tillstädesvarande konungens sigill, äfvensom vid densamma hängdes sigill, tillhörande i främsta rummet drotset Nils Abjörnason (Sparre); vidare östgöta-lagmannen Knut Jonsson (Blå), Gustaf Tuneson, Greger Månsson (Läma), Gisle Elineson (Sparre), Ulf Abjörnsson (Sparre), Karl Tukesson (af Vålungaätten), Jon Uffeson, som i skölden förde ett upp- och nedvändt skeppsankare, Erik Boberg, Jon Knutsson, Saxo Pæterson, Nils Magnusson, samt riddaren Ulf Gudmarsson (med ett upprest lejon i skölden).[3]

---

[1] *Diplom. Svec.* IV. »In cujus facti evidenciam firmiorem sigilla virorum discretorum domini *Karoli Neskonungsson* militis, *Nicholai Guthersson* et *Waldenbergh*, armigerorum, una cum meo proprio presentibus sunt appensa».

[2] *Diplom. Svec.* IV. »In castro *Lindeholm* anno domini M°CCC°XXX° quinto die beati Olaui regis et martiris».

[3] Nils Abjörnason (Sparre) var 1318 väpnare och skref sig till Salestad och Engsö, samma år riksråd, 1325 riddare, blef 18/5 1335 konungens drots med ganska vidsträckt fullmakt. Var en af konungens mest betrodde män och utsågs 1344 att, jemte tre andra riksråd, förestå regeringen under konungens resa till Norge. Afled 1359.

Gisle Elineson, son af riddaren Arvid Gustafsson (Sparre) den äldre till Wik och dennes första hustru Elina Sture, skref sig till Wik och Aspenäs (Vestmanland), riddare; var 1315 konung Birgers råd och lefde ännu 1349. Han var gift 1) med sin fränka Margareta Abjörnsdotter (Sparre), 2) med Brita Knutsdotter (Store).

Kort efter utfärdandet af denna handling lemnade konung Magnus slottet och begaf sig till Lödöse, der han vistades åtminstone två dagar senare.

Sista gången Lindholmens slott nämnes under konung Magnus' tid är den 12 Oktober 1339, då en afhandling här upprättades, hvarigenom den förutnämnde Ulf Abjörnason (Sparre), Helga Bengtsdotter, lagmannen på Öland Nils Turesson och Erengisle Suneson, (Båt), Jarl af Orkneöarne, uppläto åt en Johan Ericsson de gods, som de ärft efter Sune Jonsson i Alsheda, Njudungen, med vilkor att dessa gods skulle till dem och deras arfvingar återgå, i händelse Johan Ericsson icke efterlemnade barn med sin hustru, hvilken handling bekräftades af Birger Carlsson.[1]

Det är antagligt att konungen vid detta tillfälle äfven befann sig på slottet, ehuru numera ingen handling intygar detta.

Af föregående redogörelse för slottets historia är det alldeles uppenbart att slottet, och sålunda äfven den socken, hvari det låg, eller Lundby, och tvifvelsutan äfven den angränsande socknen Tufve, år 1253 tillhörde Norge. I hela berättelsen om de pågående underhandlingarne finnes nemligen icke det ringaste, som antyder att slottet varit svenskt utan tvärtom: konung Haakon var tydligen hemma i sitt eget land, när han befann sig på Lindholmen, lika mycket som Birger Jarl befann sig i Sverige, då han samtidigt låg vid Gullbergs ed.

Ej heller finnes slottet upptaget i det landskifte, som hertigarne Erik och Valdemar 1315 uppgjorde. År 1333 är det deremot i svensk ego och besökes, som vi sett, detta och följande år rätt ofta af konung Magnus, utan att man känner något om vid hvilken tid eller af hvad anledning det bytte egare.

Man skulle visserligen mot påståendet, att Lindholmen och omgifvande del af Hisingen denna tid tillhört Sverige, kunna göra den invändningen, att ett dylikt antagande icke med nödvändighet följer deraf, att konungen vistades på slottet, ty Magnus var konung i såväl Norge som Sverige. Detta är visserligen sannt, men det visar sig af de anförde handlingarne att det var *svenska* angelägenheter som der afgjordes i närvaro af *svenska* riksrådet, och då, enligt denne konungs hyllningsakt, det svenska riksrådet var förbjudet att såsom sådant komma inom Norges gränsor, är

[1] *Diplom. Svec.* IV: sid. 685.

det sålunda uppenbart att slottet betraktades såsom svensk tillhörighet.

Detta bestyrkes för öfrigt af en annan omständighet; man finner nemligen 1337 att fogden på slottet var en svensk, *Sven* af Lödöse, tillika kanik i Skara. Denne Sven afgaf samma år den 21 Juli i Lödöse en förbindelse, hvari han lofvar att till Drottning Blanka öfverlemna Lindholmens slott samt Lödöse stad och län, för den händelse att konung Magnus skulle dö under den tid Sven innehade länet; drottningen hade nämligen vid sin förmälning fått i morgongåfva Lindholmens slott och Lödöse med tillhörande fögderi samt Vermland och Dal.[1]

Slutligen skrifver konung Magnus sjelf, i sitt förut anförda bref af år 1339: »castrum Lindholm in regno nostro Svecie».

Detta är såvidt man känner sista gången slottet omtalas.

När längre fram hertig Albrekt af Mecklenburg, i sin sons konung Albrekt, namn, genom traktaten i Ålholm den 28 Juli 1366 till konung Waldemar Atterdag nödgas afträda en del af Sverige tillhöriga områden, uppräknas mycket noga »hela Gotland jemte staden Wisby, hela landet Värend, hela landet Tiveden, Kind och Mark, Elfsborgs slott, halfva ön Hisingen samt det under nämnde slott hörande länet, likväl med undantag af Lödöse, om det låge derinom».[2]

Af denna handling framgår att Albrekt, såsom konung af Sverige, afstod från »halfva» Hisingen, hvarmed naturligtvis måste

---

[1] *Diplomatarium Norvegicum* VII: 175. Förbindelsen lyder:

»Omnibus presentes litteras inspecturis *Sweno* de *Lodhosia,* canonicus Skarensis, et aduocatus in *Lindholm,* salutem in domino sempiternam. Tenore presencium recognosco, me bona fide firmiter promisisse, quod si magnificum principem, dominum *Magnum* dei gracia Swechie, Norwegie, et Scanie regem illustrem, dominum meum karissimum me presidente adhuc castro predicto *Lindholm,* et aduocacie *Lodhosiensi,* vocari quod deus auertat, contigerit de hac vita, serenissime domine, domine *Blanche* dei gracia, Swechie, Norwegie et Skanie regine inclite, domine mee, vel suo certo mandato, et nulli alteri, predictum castrum Lindholm, et villam ac totam aduocaciam Lodhosiensem, resignabo, assignabo, et tradam, sine contradictione et difficultate quacunque, quandocunque castrum ipsum cum villa, et aduocacia predictis, ipsa a me duxerit requirendum. In cuius mee promissionis testimonium sigillum meum presentibus est appensum. Datum Lodhosie, anno domini M°CCC°XXX° septimo, in profesto beate Marie Magdalene».

[2] *O. S. Rydberg,* Sveriges traktater med främmande magter. II: 355.

förstås socknarne Lundby och Tufve, ty något annat af Hisingen hade aldrig tillhört Sverige. Men af samma handling, hvilken för öfrigt blef utan påföljd, enär den aldrig ratificerades och från svensk sida aldrig tillerkändes bindande kraft, framgår äfven något annat: hade Lindholmens slott vid denna tid ännu funnits till, hade detta utan allt tvifvel omnämnts i traktaten, i sammanhang med afståendet af svenska Hisingen.

Det är visserligen icke möjligt att bevisa det slottet redan nu öfvergifvits, men allt talar för denna mening, ej minst det förhållandet att Elfsborg nämnes nu 1366 för första gången i historien, samtidigt med att man alldeles förbigår Lindholmen. Under dessa förhållanden ligger det antagandet bra nära till hands, att man insett det mindre lämpliga läget af Lindholmen, såsom ett svenskt fäste betraktadt, omgifvet af norskt område och med en stor flod framför sig, hvars öfvergång lätt kunde komma att bestridas. Vida naturligare vore då att ödelägga slottet och i stället till landsdelens försvar anlägga en alldeles ny fästning på elfvens södra strand, på gammal svensk mark. Efter min mening har saken också utvecklats på detta sätt, hvilket förefaller så mycket naturligare som det låg makt på, att, gent emot faran för det omkring 1308 anlagda mäktiga Bohus, skaffa landet en kraftig stödjepunkt vid elfmynningen.

Visst är att så sent som 1410 var Lindholmens slott, om något deraf fanns qvar, icke möjligt att användas till kunglig bostad, ty man har ett gåfvobref utfärdadt af drottning Margareta till aflidne riddaren Niclis Svarte Skanungs son, Svarte Jens, på gods som tillhört en af konung Albrekts anhängare Zabel von Helpten, hvilken dött såsom rikets fiende, varande brefvet dateradt »Sannagården» på Hisingen den 1 Juli sagde år.[1] Sannagården

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* 2 sid. LIX. Jmf. samme författares *Skandinavien under unionstiden.*

Det torde böra erinras att det fanns under medeltiden flere slott och ställen med namnet *Lindholm* eller *Lindholmen,* förutom det på Hisingen, hvarför man måste vara försigtig i detta hänseende. Ett Lindholmen var en från 1365 bekant gammal sätesgård i Upland, känd äfven såsom Gustaf I:s födelseort; ett Lindholmen låg i Vestergötland på Kållandsö, sedermera den beryktade Ture Jönssons (Tre Rosor) tillhåll och ett slott med samma namn fanns i Skåne, vid vestra stranden af Börringesjön. Det egdes af en Johan Offeson, som hade Skytts och Oxie härader i förläning, men som, på grund af flere våldsgerningar, förverkade länet 1339, vid hvilket tillfälle han äfven

ligger midt emot den klippa der Lindholmens slott stått, endast skild derifrån genom en vik af elfven, och troligt är att egendomen lydt under slottet. Hade detta senare funnits till 1410, är det gifvet att drottningen der tagit sin bostad och ej i en obemärkt utgård.

Slottet, som tydligen en gång varit kringflutet, lemnades sålunda åt sitt öde, att långsamt förfalla och så småningom sjunka i grus, ända derhän att slutligen knappast ens traditionen längre sysselsatte sig med lemningarne. Att man numera har någon kännedom om dessa, derför har man att tacka den om länets fornminnen af alla slag så högt förtjänte, numera aflidne intendenten vid Göteborgs museum Gustaf Brusewitz, som deraf lemnar följande skildring med åtföljande teckningar från år 1864:[1]

Förklaringen öfver planchen lyder:

»1 är en uppgång på berget, den enda som tycks hafva funnits, ty från de andra sidorna är det brant. 2 synes hafva varit

---

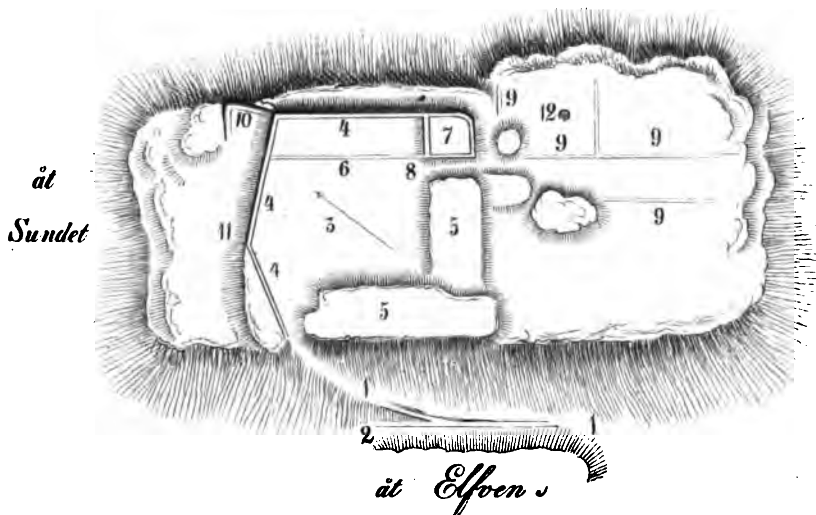
måste afstå tornet på Lindholmen med dess utanverk, hvilket förlänades af konung Kristoffer 1442 till erkebiskopen i Lund, som behöll det till reformationen.

Slutligen finnes det ett *Lindholm* eller *Lindholmen*, som må omtalas i detta sammanhang, ehuru det egentligen nämnes först på 1600-talet. Den $^{6}/_{9}$ 1613 fick enligt *Norske Rigsregistranter*, Antonius Ottessøn bref på en gård han sjelf påbor, kallad *Holtås*, *Kolher* och *Lindholm*, för sin lifstid, emot sedvanlig landskyld och öfrige förpligtelser. Den $^{19}/_{1}$ 1627 kungör konung Christian IV att, eftersom Vi nådigst tillförne förlänt en vid namn Anthonis Ottessøn med en Vår och kronans gård, i Bohuslän liggande, nemligen *Holtås*, *Lindholm* och *Kolher* på årlig landskyld och afgift, och han nu begär att samma gård få upplåta till en annan, befalles ståthållaren på Bohus, Jens Sparre, tillse hur samma gård är vidmakthållen, samt om öfverlåtelsen kan befinnas gagnelig och kan ske utan skada för kronan, hvarom han bör inberätta till konungens kansli. Slutligen utfärdade samme konung den $^{11}/_{5}$ 1641 ett öppet bref till Erhard Sterch af innehåll, att, eftersom denne Vores trompeter tillkännagifvit huruledes han efter afgångne Svante Peckel måst anamma en gård i Bohuslän, *Skaftön*, under hvilken är liggandes en ödegård, som skylder årligen 12 skill. till Dragsmarks kloster, så ock en liten ö kallad *Lindholmen*, skylder till för: de Dragsmarks kloster $^{1}/_{2}$ riksdaler, samt begär att förutnämnde ödegård och ö Lindholm alltid måtte komma att ligga och blifva under Skaftön för sedvanlig afgift, så medgifves detta.

Det är tydligt att med detta Lindholmen afses den icke obetydliga ön med detta namn, hvilken är belägen vid Strömmarnes utlopp i Gullmarsfjorden, utanför gården Skaftö å Skaftölandet samt vester ut från det på Bokenäset belägna Hultås.

[1] *G. Brusewitz, Elfsyssel* sid. 168—169.

en mur, eller måhända endast ett bröstvärn. 3 tycks hafva varit borggården. Dess grund består af stenar och är murad af menniskohand. Den omgifves på två sidor af 4, ett lågt bröstvärn, som måhända på vissa ställen uppburit murar till byggnader. 5 äro jordverk (vallar). Vid 6 synas spår af vallar i marken, sammalunda vid 9. 7 har måhända varit ett torn. 8 är en genomgång. 12 en brunn, dock icke mycket djup. 11 är en afsats af berget, på hvilket 10 tycks formera ett slags bastion. Sådana äro de obetydliga lemningar, som qvarstå efter detta slott».

Plan af Lindholmens slott, efter teckning 1864 af *G. Brusewitz.*

Så lyder anteckningen af Brusewitz. Det är alldeles uppenbart att den är mycket ofullkomlig, och att man, på grund af densamma icke kan bilda sig någon tillnärmelsevis säker föreställning om ruinens betydelse, allra helst som skala fattas. Tyvärr rönte lemningarne efter Lindholmens slott samma öde, som drabbat så många andra historiska minnesmärken i vårt på dylika så fattiga land, att nemligen ödeläggas, och detta utan att någon undersökning af ruinen förut gjordes. Jag besökte den omkring år 1875 och fann då en del vallar på spetsen af berget, der man likväl börjat rödja bort ruinerna, för att bereda plats åt bostäder för personalen vid den nedanför bergets fot anlagda Lindholmens mekaniska verk-

stad. Under detta arbete, som, så vidt jag känner, företogs utan någon som helst hänvändning till vederbörande myndighet, blottades och undanskaffades en del murar, som höjde sig öfver marken, utan att man ens ifrågasatte någon granskning af dessa, och utan att tillvarataga de fynd, som gjordes under arbetet.

Då allt sålunda ödelagts, utom hvad som möjligen ännu torde finnas qvar under arbetarebostäderna, torde det vara skäl att här intaga tvenne ytterligare teckningar af Brusewitz.

På vidstående utsigt öfver Slottsberget med trakten, betecknar

Utsigt öfver Slottsberget vid Lindholmen med trakten deromkring af G. *Brusewitz* 1864.

14 Göta elf och 13 ett par i förhistorisk tid resta stenar, hitom hvilka synas byggnaderna på Sannagården, förut tillhörig slägten Oxenstjerna, men 1734 inköpt till sommarbostad åt biskopen i Göteborg.

Af efterföljande teckning af lemningarne efter slottet vill synas att de icke varit så obetydliga. Särskildt kan man förmoda att jordmassorna till höger på planchen dolde rätt ansenliga murar. I öfrigt ser man på samma sida Göteborg framskymta i fonden, med skansen Lejonet, medan till venster Rambergets massa stupa nästan lodrätt ned mot slätten.

Inom lemningarne efter Lindholmens slott af *G. Brusewitz*, sannolikt från tiden omkring 1864.

Det är icke så lätt för oss, nutidens svenskar, vi som ega en oafbruten kuststräcka från Öresund upp till Idefjorden, längs hvilken kust ligga talrika blomstrande städer med liflig sjöfart och vidt utgrenade handelsförbindelser, det är icke så lätt för oss att bilda oss någon klar föreställning om hvad det ville säga, när Sverige ända till 1658 icke egde tillträde till Vesterhafvet mer än öfver den smala kustremsan mellan Göta elf och gränsen till Halland. De tvenne häraderna Askim och Säfvedal voro den tiden ett lufthål, hvarigenom Sverige hade sjöförbindelse med vestra Europa. Vi hafva svårt att tänka oss detta nu, men så var det; allt det öfriga af vestkusten innehades antingen af Norge eller Danmark.

Med detta för ögonen, är det deremot icke svårt att förstå hur vigtig denna landremsa var för landet, och talrika äro de hårda strider, som utkämpades om densamma, och tunga de bördor våra förfäder tåligt ålade sig för att behålla den.

Århundrade efter århundrade hade dock gått förbi utan att något blifvit gjordt, för att trygga besittningsrätten till detta landstycke. Egarne af de varor, som långsamt letade sig fram från det inre af Sverige ned emot den betydande sjöstaden Lödöse, kunde aldrig vara förvissade om att få dem med snaraste derifrån bragte med fartyg till främmande land, likalitet som stadens borgare kunde vara säkra om att från utlandet i rätt tid få en sådan nödvändighetsvara som det oumbärliga saltet, ty ett krig med Norge eller Danmark kunde helt enkelt omöjliggöra all sjöfart förbi det hotande Bohus.

Man känner icke att Lindholmens slott någonsin blef i tillfälle att uppträda till landets försvar, och i sjelfva verket var detta en uppgift, som låg alldeles utom detta slotts förmåga. Lindholmen kunde på sin höjd skydda den närmast omgifvande trakten på Hisingen, men detta var också allt; landet på andra sidan elfven låg fullständigt utom dess räckvidd, och en fiende kunde

således med största lätthet sätta sig i besittning af den försvarslösa landremsan, helt och hållet lemnande åsido det åt sig sjelf hänvisade Lindholmen, hvilket ovilkorligen måste förr eller senare falla utan belägring, afskildt som det var från alla förbindelser med Sverige.

Det blef sålunda en tvingande nödvändighet att, till försvar af ifrågavarande trakt, anlägga en fästning som kunde blifva en verklig stödjepunkt, en fast plats hvarpå man i nödens stund kunde lita, lätt att undsätta och så belägen att den förmådde kraftigt skydda segelfarten i Göta elf ut till hafvet. Af sådan anledning tillkom *Elfsborg*, som anlades högt på spetsen af en i floden brant nedstupande klippa — *borgen* vid *elfven* — Anläggningen skedde tvifvelsutan något före 1366, men innan vi redogöra härför, är det nödigt att återgå något i tiden.

Den 8 Maj 1319 afled konung Haakon af Norge, och efterträddes af sin treårige dotterson, konung Magnus Eriksson af Sverige, hvarigenom de båda rikena för första gången förenades under en regent. Redan 1343 upplöstes dock denna union, derigenom att konung Magnus yngre son Håkan, enligt norska riksrådets begäran, utnämndes till konung i Norge, och året derefter utsågs äldste sonen prins Erik till konung i Sverige, dock att Magnus skulle fortfarande föra regeringen så länge han lefde.

Många voro de omständigheter som längre fram i tiden, när Erik blifvit myndig, vållade strid mellan far och son, en strid der den senare segrade med stormännens hjelp och med stöd af faderns svåger, den ränkfulle och ärelystne hertig Albrekt af Mecklenburg. Med kännedom om Eriks karaktär kan man säga, att det var en lycka för landet när han kort derefter, år 1359, afled.

Konung Magnus var nu visserligen ensam herre, men en herre, som hade emot sig hela det mäktiga parti, hvilket nyss segrat. Det dröjde icke heller länge innan de missnöjde begingo öppet landsförräderi. Den sluge hertig Albrekt, hvars politik gick ut på att hjelpa än den ene, än den andre af de nordiske konungarne, i afsikt att för denna hjelp skörda största möjliga vinst för sig sjelf i förläningar och pengar, hade fått sin äldste son Henrik, gift med en dotter af konung Waldemar i Danmark, hvarigenom han blef pretendent till danska tronen, och nu inlät han sig med de svenske stormännen samt enades med dessa om att uppsätta den andre sonen, Albrekt, såsom tronkandidat mot konungarne Magnus och Håkan.

Den som i detta förrädiska anslag tjenade såsom mellanhand var den mäktige Niklis Turesson (Bjelke), men allt hölls så hemligt att endast Lübeck, själen i Hansapolitiken, synes i öfrigt haft fullt reda härpå. Anslaget ledde till det afsedda målet och 1363 antogs Albrekt till konung af Stockholms stads, till största delen af tyskar bestående borgerskap, och följande året mottog Albrekt den vanliga hyllningen på Mora äng.

Alla omständigheter vid denna omhvälfning visa, att den var en förrädisk öfverrumpling utan krigsförklaring från de tyska makternas sida, och utan uppsägelse af tro och lydnad från de svenske herrarnes. Det hela var i alla afseenden olagligt, och det var i sjelfva verket så långt ifrån att Albrekt genom hyllningen blifvit konung i Sverige, att han tvärtom hela första året härskade blott öfver landskapen kring Mälaren, och knappast ens öfver dessa.

De rättmätige konungarne grepo genast till vapen, och kriget fördes 1364 i södra delen af riket, dock så lamt att hertig Albrekt ansåg sig kunna gå öfver till Finland, för att underlägga sig denna provins. Detta begagnade motståndarne att rycka fram och hunno ända upp till Enköping, der i en för dem olycklig drabbning 1365 konung Magnus blef tillfångatagen, hvarefter Håkan tvangs till återtåg.

Hela vestra delen af riket stannade dock fortfarande qvar i den senares våld, och han lyckades derjemte få till hjelp sin svärfar, konung Waldemar af Danmark. Våren 1366 började sålunda kriget på nytt, hvarunder Waldemar eröfrade en stor del af de södra och vestra gränsprovinserna. Vid dessa framgångar började hertig Albrekt frukta för sonens välde i Sverige, hvarför han sökte rädda åtminstone det som nu var qvar. Han infann sig derför på Ålholms slott på Laaland, och uppgjorde der för sin son konung Albrekt den 28 Juli 1366 med konung Waldemar vilkoren för en fred, hvilken tyckes helt och hållet varit dikterad af den senare.[1]

Enligt fördraget skulle Albrekt, eller med andra ord Sverige, afstå till Danmark Gotland med Wisby, Värend och Tiveden i Småland, Kind och Mark samt Elfsborgs slott med den lilla landsträckan Sverige i dess grannskap hade vid Vesterhafvet, äfvensom svenska delen af Hisingen. Deremot åtog sig konung Waldemar

[1] C. G. *Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* I.

att bistå Albrekt vid försvaret af dennes öfriga besittningar mot hvem det vara månde, och skulle konung Håkan i nödfall med vapenmakt tvingas gifva sitt bifall till de gjorda afträdelserna.

Som detta är första gången Elfsborgs slott omtalas, är det af intresse att här införa fredsfördragets lydelse i denna del:[1]

— — — »als de lant *Gotlande* gantz mid der stat to *Wysbu*, vnde dat gantze lant to *Werende* vnde dat gantze lant dat *Vinnewit* het, vnde *Kin* unn *Marke*, vnde dat hus dat men *Eluesborgh* het mid der halven ø to *Hysingen*, vnde dat gantze herde, dar dat hus Eluesborg inne licht. Licht auer *Luddehusen* in dem seluen herde, so scal doch io Luddehusen bliven by deme rike to Sweden vnde by vs koning *Alberte* vnde vsen eruen vnde nakomelingen.»

Att Albrekt kunde i ett fredsföredrag afstå Elfsborg är så mycket orimligare, som detta slott icke ens befann sig i hans våld, utan rättsligen egdes af konung Håkan, ehuru såväl Elfsborg som Bohus och Varberg för tillfället innehades af andra. Detta framgår af förhandlingarne mellan Håkan och Hansestädernas fullmäktige midsommaren 1370 på Bohus, hvilka akter omfatta städernas förhållanden, icke blott till Norge, utan äfven till Sverige, allt ifrån 1361, då dessa båda riken ingingo förbund med städerna mot Danmark.

I städernas klagan mot konungarne Magnus och Håkan heter det,[2] att de sjelfve, deras borgare och köpmän under gällande

---

[1] *O. S. Rydberg, Sveriges traktater med främmande magter* II: 355.

[2] *O. S. Rydberg, Sveriges traktater med främmande magter* II: 403, 407 och 410. Jemf. *Lappenberg, Urkundliche Geschichte des Ursprung des Hanseatischen Bundes* II: 684 o. f.

De beträffande ställena i urkunderna hafva följande lydelse: »Item anno LXVI *Axel Ketilsson* et dominus *Petrus Portze* acceperunt (abstulerunt) in hyeme in *Schardeholm* prope *Refsunde* nauim *Tidekini Wytten;* summa bonorum illius nauis IIII^C^XXXII (432) marce et X solidi Lubicensium denariorum».

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Konung Håkans svar:

»Item, domini consules, superbonis que *Gotschalkus Scharpenberg, dominus Porso* et *Absalon Ketilsson* seu *Torkillus Barun,* concivibus vel burgensibus vestris abstulerunt, taliter respondemus, quod super castris *Bauahus, Eluenborg* et *Wartberg,* que ipsi inter manus tunc temporis habuerunt, nullam habuimus potestatem, nec ipsi quidquam de mandatis nostris curauerunt, siculi eciam satis probare volumus quod castrum *Bauahus* non potuimus rehabere, prius quam castrum *Wartberghe* loco illius traderemus; ymmo *Gotschalkus Schar*

förbundsföredrag ofta blifvit i konungarnes hamnar, länder, borgar och områden beröfvade skepp, varor och egodelar, samt att besättningarne blifvit tagne till fånga, qvarhållne och illa behandlade, alldeles emot skrifvelser och löften. För att styrka detta anföres att år 1366 bortfördes på detta sätt borgaren Tidekin Wittens skepp af Axel Ketilsson och herr Petrus Portze, samt att liknande dåd föröfvats af Gotskalk Scharpenberg och Torkel Barun.

På dessa klagomål svarade konung Håkan, att han så mycket mindre kunnat hindra dessa röfverier, som de namngifne personerna den tiden innehade både Bohus, Elfsborg och Varberg, der dessa plundringar föröfvats. Att dessa män icke utförde något slags uppdrag å konungens vägnar, ville han tillräckligt bevisa derigenom, att han icke kunnat återfå Bohus slott, förr än han i stället öfverlemnat Varberg, »ja Gotskalk Scharpenberg beröfvade oss och andra Bohus och plundrade våra länder;» slottet *Elfsborg* hade icke återgått i konungens ego, förr än han kunde återköpa det med reda penningar. »Äfven på Torkel Baruns tid hade vi icke tillträde till Varberg, utom när det var Torkel välbehagligt. När han ville, utdref han både oss och de våra ur borgen, och då sålunda slotten icke voro i våra händer, synes det oss som om vi icke kunna förpliktas ansvara för det, som hände vid dem, i synnerhet som vi sjelfve hafva skördat förlust på dem, icke vinst».

Fördraget på Ålholm har emellertid aldrig erhållit bindande kraft, hvad Sverige vidkommer, ty det har icke blifvit ratificeradt. Det af konung Waldemar utfärdade exemplaret af traktaten, hvilket förvaras i storhertigliga arkivet i Schwerin, är bekräftadt endast med konungens eget sigill. Det, som åter uppsattes i konung Albrekts namn, innehåller i vissa delar nya bestämmelser; Waldemar erhöll nemligen deri äfven bekräftelse på besittningen af Halland och Varberg, samt uttryckligt löfte om att erhålla Elfsborg i godt stånd, i händelse hertig Albrekt finge det i sitt våld.

penberg spoliauit et nos et alios de castro *Bauahus* et combussit terras nostras, quod eciam libenter volebamus in ipsum cum eo quod possimus retorsisse. Castrum eciam *Eluenborg* ad manus nostras redire non potuit, antequam hoc pro plena pecunia nostra redimere deberemus. Tempore eciam *Torkilli* ad castrum *Wartberg* ingressum habere non potuimus, nisi quociens *Torkillo* placuit valde bene; quando eciam voluit, nos et nostros eiecit de castro. Et quia huiusmodi castra in nostris manibus non fuerunt, videtur nobis, quod ad ea, que ab ipsis fiebant, non tenebimur respondere, presertim cum ex eis dampna reportauimus et non lucra».

Ifrågavarande landafträdelser kunde dessutom så mycket mindre godkännas af Albrekts svenska anhängare, som dessa just anfört Skånes förlust såsom skäl för affallet från konung Magnus. Kriget bröt sålunda ut på nytt och fördes med framgång för Albrekt.

Återgående till det af den senare utfärdade exemplaret af Ålholmstraktaten, finner man att enligt denna handling Elfsborg ännu icke befann sig i Albrekts händer, men att denne förband sig, när så skedde, öfverlemna slottet till konung Waldemar i godt stånd. Vid hvilket tillfälle under det följande kriget Elfsborg eröfrades, känner man icke, eller ens om det verkligen eröfrades och ej öfverlemnades på fredligt sätt. Visst är att Danmark 1376, och tvifvelsutan tidigare, innehade södra delen af Vestergötland med Elfsborg och Opensten samt förmodligen äfven Örestens slott, hvaremot konung Håkan behöll qvar af besittningarne i Sverige Vermland och Dal, samt troligen äfven den del af Vestergötland, som ligger utmed Göta elf, åtminstone förlänade han, den $^{8}/_{2}$ 1377, en Gudmund Grein med gården Alfhem.[1]

Vid ifrågavarande tid innehades Elfsborg af en dansk frälseman *Jacob Mus.* Om denne känner man att han var riddare och egde egendomar i Skåne. När efter konung Waldemars död 1375 hans dotter Margareta, gift med konung Håkan af Norge, uppstigit på danska tronen, hade hon vid något tillfälle af Jacob Mus lånat 200 lödiga mark, och derför till denne pansatt Elfsborgs slott, hvarå hon 1377 erhöll följande qvitto, dateradt Lund:

»Ik *Jaib Mus* vnd mine erfnamen bekennen vnd betugen openbar inv desseme breue, dat de opene bref, den my de hochgeborn Vorstinne vnd Vrowe, Vrowe *Margarete,* königinne to Norwegen vnd to Schweden, de dar spricht op twehundert lodige mark, dar se my *Eluesborch* wie to pande satte, de bref vnd dat geld scal doot wesen, vnde scal er edder eren erfnamen to neine hinder edde to scaden kommen etc. Geuen to Lunden na Gotts geburt Drittein hundert Jar in deme seuen vnd sevestigsten an vnser Vrowen nativitatis.[2]

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* I. Jemf. *O. S. Rydberg, Sveriges traktater med främmande magter* II: 431.

[2] *Sven Lagerbring, Swea Rikes Historia* III. Jemf. *C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden* sid. 110.

Hur länge Jacob Mus innehade slottet, känna vi icke, men 1384 var han höfvitsman på Lindholmens slott i Skåne och den 8 November 1401 kungör konung Erik från Helsingborg att riddaren Magnus Munk till drottning Margareta öfverlemnat alla bref och rättigheter, som herr »Jacobus Mus' innehaft, rörande den gård i Malmö, hvilken borgmästaren Andreas Petterson fordom bebott.

Ehuru drottning Margareta, vid sitt val till drottning i Sverige 1388, afgaf försäkran om att landet skulle återfå sina gamla gränser, eller med andra ord återfå de områden, som under de föregående oroliga tiderna tagits i besittning af Norge och Danmark, finner man icke att Elfsborg blifvit återlemnadt. Möjligt är dock att så skett, och Lagerbring tyckes antaga det, när han säger att riket bibehöll sina gamla gränser, »med undantag af Elfsborg, som hade dansk besättning till 1388». Vi känna icke hvarpå han stöder detta antagande, men visst är, att om också slottet skulle vid denna tid återgått till Sverige och till och med fått svensk besättning, fördes dock åtminstone tjugo år senare, befälet af en tysk, nemligen väpnaren *Hans Kröpelin* till Årstad. Han var född i Preussen, kom med Erik XIII till Sverige och blef här riksråd, samt förvärfvade sig allmän aktning för sin rättrådighet i en tid af våld och svek. Med säkerhet känner man att Hans Kröpelin var höfvitsman på Elfsborg vid förbundets afslutande mellan konung Erik, konung Ladislaus och hertig Witold af Lithauen i Köpenhamn midsommardagen detta år, riktadt mot de Holsteinske grefvarne; närvarande bland andra var nemligen Hans Kröpelin, som då benämnes höfvitsman på Bohus och Elfsborg. Sannolikt har han redan 1409 erhållit denna befattning, ehuru sådant ej uttryckligen omnämnes i handlingarne; den 1 Juli 1410 har han beseglat ett drottning Margaretas bref, dateradt Sandagården på Hisingen, och den 19 Augusti samma år, jemte tvenne häradshöfdingar, men framför dessa, beseglat ett bref, utfärdadt i Lödöse, hvilket intygar och förutsätter att han redan då var en i orten ansedd man med framstående ställning.[1] År 1415 blef han derjemte fogde på Bohus,

Hans Kröpelins sigill.

[1] C. G. *Styffe*, *Skandinavien under unionstiden* sid. 110.

men flyttades 1421 efter Bo Dyres död såsom höfvitsman till Stockholms slott.[1]

Konung Erik XIII leddes under sin långvariga regering i hufvudsak af tvenne tankar, hvilka fullföljdes med lika mycken envishet som oförstånd, och hvilka ej blott förde till ett fullständigt misslyckande, utan äfven till hans egen ofärd. Den ena, eller försöket att återvinna Slesvig, medförde ett fjerdedels sekels illa fördt, utarmande krig; den andra var att få sitt syskonbarn, hertig Bogislaus af Pommern erkänd såsom tronföljare.

När härtill kom att han dels försummade sina pligter som regent, dels hänsynslöst åsidosatte de förbindelser han hade iklädt sig, i hvilket afseende kan anföras det bekanta faktum att slutligen knappast ett enda slott i Sverige befann sig i inhemska händer, samt att de utländska fogdarnes förtryck blef för mycket olidligt, utbröt slutligen folkets allmänna missnöje hösten 1433 i den väldiga nationella rörelse, som är bekant under namn af Engelbrekts befrielsekrig.[2]

Sedan svenskarne under krigets fortgång nogsamt erfarit, att det icke var möjligt komma till rätta med konungen, trots allt tillmötesgående från det fosterländska partiets sida, och att tiden blott förhalades genom resultatlösa underhandlingar, grep man efter dessa på allvar till svärdet. Engelbrekt riktade sålunda på vintern och våren ansträngningarne mot södra delarne af landet, städse åtföljd af framgång.

Slutligen inträffade Engelbrekt framför Elfsborg. Befälet

---

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* 2: XCI. Hans Kröpelin blef 1437 höfvitsman på Åbo, afled 1440 och begrafdes i Skenninge.

[2] Den äldsta numera bibehållna underrättelsen om Engelbrekt och hans resning lemnar oss, enligt *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* 2: CI, ett bref till rådet i Danzig, skrifvet i Stockholm den 1 Augusti 1434 af en Bernhard Osenbrügge, som kallar höfvitsmannen på Stockholms slott, Kröpelin, sin herre, och, efter hvad han låter förstå, måtte hafva stått denne nära. Engelbrekt var, säger han, född i Dalarne, der koppar och osmundjern fås; han hade samlat omkring sig vid pass 40 eller 50,000 man, och kunde väl få fler, om han ville; han hade intagit och uppbränt några städer, slott och byar, och hans här, hvilken kallas Dalkarlarne, hade kommit till Stockholm alldeles som kättarne (Hussiterna) till Danzig, och slagit läger på ena sidan om staden, så att man varit beredd på ett anfall, hvilket Kröpelin förekommit genom att med Engelbrekt afsluta ett stillestånd till den 11 November.

fördes här af den tyske väpnaren *Mathias von Kalen,*[1] hvilken ej kunde förmås att uppgifva slottet. Då Engelbrekt icke ville förlora en dyrbar tid genom en formlig belägring, afslöts en öfverenskommelse, hvarigenom von Kalen förband sig att icke taga någon befattning med det under Elfsborg hörande länet, ej heller indrifva några skatter. Om detta tåg heter det:

— — — Siden wille *Engelbert* til Wardberg fara
bestella at thz tagis wara,
Mykit folk lagde han thära,
her *Bo* sculle höfvitzman wära,
her *Brodher Swensson* oc *Beerman* mädher,
at ther sculle förwares thes bäder.
Thädden foor han til Älfvisborgh,
Mattis van Kaalen kom thz til sorgh —
han looth hanom wt til sich kalla,
dechtingen mz hanom att halla;
Han badh sich *Elfuisborgh* fa,
Mattis sagde sich thz ey göra ma,
the grijpu toch thz j lagh,
at thz sculle standa j dagh —
Mathis sculle ey j landet fara,
eller mz länit sich bewara,
the dechtingen thz mz bleff.
Engelbert strax tädden reedh
In for *Axevalla*
och loth thz bestalla».[2]

---

[1] Namnet skrifves af *Styffe* i *Skandinavien under unionstiden Matts von Kolen,* men i det fördrag, som, enligt *O. S. Rydberg, Sveriges traktater med främmande magter* III: 185, den 21 Aug. 1439 afslöts om stillestånd till den 11 nästkommande November mellan konung Erik och riksföreståndaren Karl Knutsson, skedde förseglingen å den förres vägnar af riddare Svarte Jöns, Sigvart Jonsson, Magnus Green, Hans Kröpelin, Röker Kruel, *Mattis fan Kalen,* Ragvald Gustafsson och Magnus Just, »à wapn, velborne mæn».

[2] *Karlskrönikan* sid. 89. Författaren var samtida med de berättade händelserna, och hade antingen sjelf tagit personlig del i dessa, eller i alla fall skrifvit efter meddelanden af trovärdige personer. Krönikan sträcker sig in på 1452, och är förmodligen nedskrifven, eller åtminstone afslutad då.

Enligt den sedermera i Kalmar den 29 Juli 1436 ingångna dagtingan mellan konungen och svenskarne, skulle väl Erik åter erkännas för landets konung mot, bland annat, att han skulle regera och styra land och slott med inländske män efter Sveriges rikes råds råde, hvilken dagtingan stadfästes den 1 September samma år. När derefter konungen skulle på ett följande möte samma år i Söderköping mottaga riksstyrelsen i enlighet med nämnde öfverenskommelse, uteblef han som vanligt, men i stället mötte det svenska och danska riksrådet, äfvensom befälhafvarne på slotten. Vid öfverläggning med de svenske stormännen före mötets början, yttrade då marsken Karl Knutsson att man allra först borde göra sig försäkrad om slotten, efter som länsherrarne nu vore tillstädes. Häremot invände dock drotset Christer Nilsson (Vasa), att den ingångna öfverenskommelsen borde hållas, antingen konungen vore närvarande eller icke, och att sålunda såväl marsken som drotset borde allra först förnya hyllningen till konungen. Deremot gjordes icke någon invändning, hvarefter både Karl Knutsson och Christer Nilsson erkändes såsom rättmätige innehafvarne af deras höga embeten. Man begaf sig nu till Söderköping; slottsherrarne sammankallades och marsken föreställde dem, att det nu vore tid att i enlighet med dagtingan i Kalmar afträda slotten, hvarmed konungen sjelf gjort början genom uppgifvandet af Kalmar. Slottsherrarne protesterade mot denna fordran under invändning, att de icke kunde finna sig deri, innan de voro försäkrade om konungens bifall, men marsken lät dem förstå, att, om de gjorde några svårigheter, såge han sig tvungen försäkra sig om deras personer. »Denna påminnelse», säger Lagerbring, »verkade en fullkomlig öfvertygelse»; Olof Finne öfverlemnade sålunda Stäkeholm, Folke Ericsson Axevall, Henrik Clausson Åbo o. s. v. Vid detta tillfälle måste äfven Mathias von Kalen upplåta Elfsborg.[1]

Slägten Snakenborgs vapen.

[1] *Sven Lagerbring, Swea Rikes Historia* III: 147. Det heter härom i *Karlskrönikan* sid. 117:

Slotten anförtroddes nu åt svenskar eller eljest pålitlige män, och på Elfsborg insattes sålunda *Henrik Snakenborg.*

På så sätt var ändtligen hela Sveriges rike utom Gotland åter i svenska händer. Allt var i detta afseende godt och väl, men då det gällde att fördela de erhållna slotten och länen var enigheten mellan de mäktige herrarne slut, hvilket var så mycket naturligare som Karl Knutsson allt för mycket gynnade sina anhängare, på bekostnad af andra, särskildt dem som hållit sig till Engelbrekt. Två sådane män vid riksstyret, som Karl Knutsson och drotset Christer Nilsson, kunde icke heller i längden stå jemnsides; den förre handlingskraftig och enrådig, den senare afundsam och ränkfull. En af dem måste vika, och det blef drotset. Sedan Karl Knutsson i början af år 1439 låtit fängsla den för Danmark stämplande Christer Nilsson, begagnade han snabbt tiden att krossa medlemmarne af dennes parti. Kalmar fråntogs sålunda Bengt och Bo Stensson (Natt och Dag), hvilka der voro befälhafvare, och sjelf for Karl Knutsson ned till Elfsborg, der befälet fråntogs Henrik Snakenborg och lemnades till marskens halfbror *Ture Stensson (Bjelke).*

Om Karl Knutssons ridt till Elfsborg heter det:

»Han badh them *Kalmarna* bestalla,
taga Smalenninge til hielp alla,
genstan marsken aff *Skäninge* redh
til *Elffuisborg* then ledh;
J samma tidher han ther geste,
tha tog han aff *Snawenborg* thz feste,
og fik thz ather sin brodher tha,
Twre Stensson han heet saa,
oc monde genstan thedhen rida
mot Närke lot han sik lida».[1]

Den nye länsinnehafvaren, Ture Stensson (Bjelke), var son af riksrådet Sten Bengtsson (Bjelke) till Ridö, riddare i Marienborg

»*Oleff Finne* tha fram gik
oc antwordade *Stekeholm* fra sik.
Så giorde *Folke Ericxsson* Axewalde,
han fik thz ey lenger halle.
Mattics fan Kalen i hiertesorgh
antwardade ta op *Elucsborgh*».

[1] *Karlskrönikan* sid. 194.

och Karin Hollingersdotter (Ulf) till Hästholmen. Han skref sig 1410 till Kråkerum såsom väpnare, omtalas 1435 såsom riddare och riksråd, samt var tre år senare lagman i Upland. Han var första gången gift med Brita (Tjurhufvud), riddaren Abraham Broderssons dotter med fru Märta Pedersdotter Budde, och andra gången med Margareta Krummedige, dotter af Erik Ludersson Krummedige till Tranekärr och Beata von Pflitzingen, konung Eriks fränka.

Den närmaste anledningen till ombytet af befälhafvare på Elfsborg, var önskvärdheten att der hafva en pålitlig man vid det anfall man väntade från norsk sida.

Förhållandet var att efter det nederlag, Christer Nilssons parti lidit, funnos det gifvetvis många missnöjda, och främst bland dem marskens egen svåger Nils Stensson (Natt och Dag), hvilken icke kunde finna sig i det skedda, utan gjorde formligt uppror samt rymde, när detta misslyckades, till Gotland, der konungen befann sig, som det syntes alldeles oberörd af händelserna i hans riken. Vid Nils Stenssons ankomst, vaknade han dock upp, afsatte marsken och förordnade den förre i Karl Knutssons ställe; Nils Stensson hade nu titeln och det fattades blott makten, hvilket nog visade sig, då han, efter ett infall i östra Sverige, måst omedelbart fly ur landet af brist på tillslutning.

Samtidigt härmed befalde konungen ett angrepp på vestra kusten, hvilket skulle utföras med norsk hjelp. Sommaren 1439 samlades sålunda en här i det sönderfjeldske Norge under anförande af en *Jon* eller *Johan Ummereise* samt *Olaf Buk* af Brynla. Johan Ummereise var en Mecklenburgisk adelsman från Sverige, men man känner icke hans förtid, ej heller hans personliga ställning i Norge, lika litet som hans uppehållsort derstädes, ehuru han synes haft plats i riksrådet.[1]

Hären bestod af 600 »hofmän», af konungens länsmän och fogdar, samt dessutom af uppbådade borgare och bönder, alltså en till antalet icke ringa styrka, till hvilken biskopen af Hammar ensam lemnat 100 ryttare. Med denna här drogo nu de båda

[1] Enligt *Styffe, Skandinavien under unionstiden* sid. 170, egdes Björnö i Norra härad, Möre, under konung Albrekts tid af bröderna *Johan* och *Ficke Ummereijse*, samt i början af det följande seklet af riksrådet och riddaren *Erik Johansson Ummereijse*, hvars son *Johan*, den nu ifrågavarande, såsom konung Eriks anhängare inneslöts i stilleståndet den $^{21}/_{8}$ 1439.

höfdingarne ned till Elfsborg, hvars belägring började. För att fullständigt innesluta slottet, anlade norrmännen på den bredvid fästningen liggande *Skinnarklippan* några befästningar af timmer, en så kallad »Barfrid», eller ett torn, derifrån de kunde oroa besättningen. Man tvingade äfven den kringboende allmogen att hylla konungen, för att icke störas af något öfverfall från den sidan.

Utan att kunna nå ett verkligt resultat mot det efter den tidens förhållanden starka slottet, ingick man efter tio veckors belägring ett vapenstillestånd med den 22-årige befälhafvaren Ture Stensson, hvilken deri lofvade att öfverlemna fästningen ifall han icke inom en månad erhållit undsättning, för hvilket löfte åtta af de bäste männen på slottet gåfvos såsom gisslan.

Sjelf fick Ture Stensson obehindrad draga bort, och deraf begagnade han sig att skynda till sin halfbror Karl Knutsson, som låg framför Stäkeborg. Sedan anstalter vidtagits för undsättning, skyndade han i största hast på återvägen för att vid Axvall öfvertaga befälet öfver den der samlade hjelptruppen.

Det heter att norrmännen ryckte ut emot honom med fulla gevär, såsom armborst, spjut och kärrbössor, och det kom till en träffning på öppna fältet, i hvilken norrmännen ledo ett fullständigt nederlag; en del blefvo på platsen, många sårades och en del fångar gjordes. Johan Ummereise flydde tillbaka till Skinnarklippan och undkom med nöd och näppe på en båt; när den andre anföraren Olaf Buk icke omtalas efter denna tid, är det sannolikt att han stupade.

Hvar striden stod nämnes ej, men af berättelsen får man det intrycket att valplatsen låg mycket nära Elfsborg. Efter segern vände sig svenskarne mot den i barfriden på Skinnareklippan inneslutna besättningen, hvilken bad för lifvet och gick ned från förskansningen, men hur det var kom det till strid, derunder 200 norrmän skola fallit, medan de öfrige flydde.

Det fiendtliga infallet hade sålunda misslyckats i grund, men härvid är att märka att vi för berättelsen härom icke hafva mer än en enda källa, och denna långt ifrån opartisk, nemligen den svenska Rimkrönikan.[1]

[1] *Norsk Historisk Tidskrift*, IV: sid. 95: *L. Daae, Bidrag till Norges historici, aarene 1434—1442.* Jemf. *Sven Lagerbring, Swea Rikes Historia*

Skildringen innehålles i *Karlskrönikan* sid. 204 o. f. samt lyder sålunda:

»Konungen screff oc til nordmen alla
Elffuidzborg skulde the bestalla
Johan Vmereyse skulde thera hoffvidzman wara
Olaf Bok oc med honom fara
the twa skulde alle nordmen lyda
ä hwat the them biuda.
The giorde strax som konungen bad
oc rögte for Elffuesborg i stadh
wid VI^{c} (600) hoffmän oc än mere
ther til köpstadamen oc bönder flere,
oc bygde barfrid pa *Skinnare-cleppa*
sworo Elffuesborg skulle them ey sleppa.
J X vikor the ther lago.
Marskens brodhers swena the illa plaga
all allmogen ther om kring them oc hylla
at the mz them holla skulle.
— — — — — — — — — — — — — —
Thure, marskens brodher kom thäre
sin stora wonda han högelige käre
hurw the norska Eluisborg belagde
oc hans swena mz them degtingade
at finge the ekke untsetting ynnan monad ther nesthe
nordmen skulle the fa thz fäste,
starke gislan nordmen sätte
at the skulde holla thette
viij aff the beste pa Elffuizborg wore tha
the ther fore for gislan staa.
Ta marsken war the tydende war,
budh oc breff hade han ospar

IV sid. 196 o. f. När svenska riksrådet, på ett möte i Stockholm den 5—11 Juni 1439, anför de grunder, hvarför man borde hålla den sista förlikningen i Kalmar, och sålunda behålla konung Erik, om han antager densamma, eller ock välja hertig Christoffer, då en infödd konung nu icke bör utses utan förbindelsen med Norge och Danmark bevaras, och dervid anför: »Item ginghe them npgoth hard widh *Elfwersborgh*, ath man matte thæs bœtre thøm hiælpa oc unsœtningh gøra', — måtte detta vara en hänsyftning på det norska tåget. *Diplomatarium Norvegicum* V: 491.

til Närke, Wesman oc wesgöta
en dag hans broder wid Axewal möta,
han fik oc synom broder thäre
ij[c] (200 wärende aff the ther äro,
oc bad honom liffua vten sorg,
the skulle wel vnsätia Eluisborg,
oc badh honum sielf ther när sik bliffua,
han swor han wilde jo mz rida,
Tha Thure kom til Axewol näre,
marskens godemen möte honom thäre;
han drog til Elffuisborg i then stunde
oc lot sik lida thz mesta han kunde.
Ta nordmen thetta sporde,
the sworo gressgäde ey tit torde,
han war ey äldre en tu oar oc tiwga
ty mente the honom eyncte duga.
Litit ther effther hende thz säg
the iämrade sik for geddana lek.
Thure kom pa ena eng Elffuisborg näre
mang wellige söcte the nordmen thäre,
bade mz armborst sa mz spiwt, oc
haffde manga kärrebyssor wt;
Thure gaff ther ey a akt,
han söcte the nordmen mz krafft
illa gaffuos tha nordmen widher
the fiollo sa manga döde nidher
somo fiollo a knä i samma stundh
bade sta sig for liff oc sund,
somo flydde at skog oc mosa,
the glömde bade säk oc posa,
harnnisk oc wäria hwat the ther hade
effter sik ther i skogen lade.
Johan Wmrese ater at Skinnecleppen wende
sara the swenska effter honom rände,
han sprang strax jn i syna bata,
the ey kommo snart jn worde ther wata
wer XXX vten for batan hängde,
sa sara the swenske them them tha trängde,
The pa barfridet bad staa sig for liff oc sund

oc gingo aff j sama stùndh,
wid ij c (200) the ther slogo oc gripa,
the andra takkade Gud the vndslippa
heller matte the skipt hema thera flat kaka
än lidit j Swerige tocken omaka,
the äta lenge theress sura sill,
for them lengter at tolkit spil».

Den unge segraren Ture Stensson afled redan samma år i oktober, och efterträddes såsom höfvitsman på Elfsborg af riksrådet och riddaren *Nils Stensson (Natt och Dag)* till Göksholm. Han var son till riksrådet och marsken Sten Bosson till Göksholm och Ingeborg, dotter af riksrådet Erik Carlsson (Örnfot) till Broby. Nils Stensson, som sjelf blef marsk 1439, var först gift med Margareta, dotter af riksrådet Sten Turesson (Bjelke) till Ekholmen, Örby och Vik, samt Agneta Krummedik och hade i sitt andra gifte Margareta, dotter till riksrådet Knut Tordsson (Bonde).

Under konung Christoffers af Bayern korta regering omtalas icke Elfsborg. Efter denne konungs död den 6 jan. 1448 valde danska riksrådet hans systerson, grefve Christian af Oldenburg, men hoppet att Sverige genast skulle antaga den tronföljare danskarne föreslogo, visade sig denna gång felaktigt.

Det fanns nemligen i Sverige en man, som med hjelp af det egentliga folket och det lägre frälset höjde sig öfver det aristokratiska unionspartiet, nemligen marsken Karl Knutsson, som genom såväl börd som rikedom var jämnbördig med om ej öfverlägsen de fleste. Hans fader var riksrådet och riddaren Knut Tordsson (Bonde) och hans mor Margareta var dotter af den ryktbare och mäktige Karl Ulfsson (Sparre) till Tofta. Fadern hade aflidit i sonens barndom år 1413, och modern hade sedan gift om sig med Sten Turesson (Bjelke) till Wik, Ekholmen och Örby (hus). Vid arfskiftet efter modern 1429 fick Karl Knutsson Fogelvik; han gifte sig tidigt med Birgitta Turesdotter (Bjelke), och erhöll derigenom för sina barn arfsanspråk på hennes morfaders, den ryktbare Abraham Brodersson, många gods i södra delarne af Sverige. I sina yngre år hade han gjordt vidsträckta resor i mellersta Europa, och derunder lärt sig ej blott främmande språk utan äfven krigskonsten, hvilket allt gjorde att han var den mest lysande af Sveriges ädlingar, när han af konung Erik år 1435, vid föga mer än 27 års ålder nämndes till riksmarsk. Vid Kri-

stoffers antagande till konung, var hans ställning så stark, att han kunde förbehålla sig hela Finland såsom lifstidsförläning, jämte Öland med Borgholms slott såsom pant för en summa af 40,000 mark silfver, hvilken han under sitt riksföreståndareskap försträckt kronan, och dertill erhöll han Svartsjö kungsgård med underlydande län samt Färingsön och Lofön.

Hans maktställning var nu sådan att han styrde Finland såsom en i det allra närmaste sjelfständig furste och hade der till och med en liten flotta.[1]

Vid Christoffers af Bayern död fanns det sålunda ingen som kunde taga försteget från Karl Knutsson, hvarför han äfven den 20 juni 1448 valdes till Sveriges konung.

Genast efter valet inledde den nye konungen underhandlingar med Norge i afsikt att äfven der väljas till regent, hvarefter de båda rikena skulle kunna, med bättre hopp om framgång, upptaga den oundvikliga kampen med Danmark. Det svensksinnade partiet i Norge lyckades äfven genomdrifva valet, men motståndarne, det dansksinnade partiet, utvecklade en sådan kraft och understöddes så energiskt af konung Christian af Danmark, att denne af sina anhängare utsågs till konung af Norge. Det fanns således två pretendenter, och för underhandlingar såväl härom, som äfven rörande det omtvistade Gotland, beramades ett möte mellan rikenas ombud i Halmstad 1450.

Vid detta möte fordrades visserligen af de svenska ombuden att Kalmar, Borgholm och Elfsborgs slott skulle med tillhörande städer, land och län genast komma till Sverige igen, så som de af ålder varit, men Sveriges intressen förråddes dock så till vida att man utfäste sig bland annat att konung Karl skulle till konung Christian afstå all sin del och rätt till Norge.[2] Härpå följde nu ändlösa underhandlingar, dervid äfven påfvens legat, kardinal Johannes de sanct Angelo uppträdde såsom medlare, ehuru han var, enligt Lagerbrings uttryck, »ett alldeles onödigt djur» i dessa unionsmöten.

Slutligen bröt oenigheten ut i öppet krig, derigenom att en härskara i september 1451 från Norge föll in i Vermland, härjande och röfvande. Andra infall gjordes mot östra Sverige på

[1] Jemf. *Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia III.*
[2] *Diplomatarium Norvegicum* V: 554.

olika punkter, hvilket besvarades dermed att konung Karl i Februari 1452 med en stor här ryckte in i Skåne, anställande de förfärligaste härjningar enligt tidens sed. Efter knappt tre veckor gick man dock tillbaka öfver gränsen, sålunda i slutet af månaden; en del af hären sändes under riddaren Ture Turesson (Bjelke), höfvitsman på Axvall, Eggert Krummedike på Rumlaborg och *Gustaf Olofsson (Stenbock)*, höfvitsman på Elfsborg, till Halland, för att likaledes härja och plundra, hvarefter de borde draga till Lödöse och der tillsäga borgarne att flytta sin egendom inåt landet, hvarpå staden skulle brännas för att icke falla i fiendens händer. Denna befallning åtlyddes dock ej, och man menade att föräderi mot konungen var med i spelet. Det heter härom:[1]

»I Halland satte han höwidzmen three,
her *Twre Turesson*, her *Eggerd* oc her *Gödstaff Olsson* hetho the,
konungen trode them alla beste,
ty hwar thera hade jo et feste,
her Ture *Axeval*, her Eggerd *Rumblaborg*,
oc her Gödstaff Olsson *Eluisborg*,
konungen satte til them sin högsta thro,
for alla the j Westergötland boo.
The redo j Halland wid *Eluisborg* när,
oc fortingade nogor til herede thär,
oc ther mz then sampning strax atskilde,
oc hwar red sidan tit han. wilde.
När konungens hoffuesin wille fiendena omaka,
the höwidzmen them thz fortaka,
oc forbudo them wid liff oc ära,
på fiendena skada mer at wära».

Omsider hade konung Christian blifvit färdig med sina rustningar, och framemot medlet af maj kom den danska hären tågande genom Halland, derunder mindre afdelningar utsändes för att angripa de utefter gränsen liggande små fästena, medan hufvudstyrkan drog genom Halmstad och Varberg upp mot Elfsborg, denna synnerligen vigtiga punkt, hvilken dock vid ifrågavarande tid icke torde haft motsvarande styrka.

Höfvitsman på slottet var, som vi sett, *Gustaf Olofsson*

---

[1] *Karlskrönikan* sid. 300.

(Stenbock) till Tofta, son till häradshöfdingen i Sunnerbo Olof Jönsson till Erikstad. Han synes blifvit riddare vid konung Karls kröning, och Styffe menar att han »efter Karl Knutssons uppstigande på tronen» anförtroddes Elfsborg, samt nämndes 1450 såsom riksråd. Han hade i sitt första gifte Ingrid, dotter af Bengt Uddesson till Vinstorp och Christina, Stefan Ulfsons dotter, samt i sitt andra Anna Turesdotter (Bjelke), hvilken lefde enka 1495.

Det kan icke nekas att Gustaf Olofsson betedde sig tvetydigt både mot Danmark och Sverige, beroende på att hans slägtförbindelser gjorde honom särdeles angelägen om fredens bibehållande. Han hade nemligen arfsrätt till gods på Seland efter fru Margareta (Bekman), enka efter riddaren Anders Nilsson, som var höfvitsman på Axvall under konung Eriks tid, hvilket arf andra sökte bemäktiga sig, men som af konung Christian tilldömdes honom. Genom sitt giftermål åter med Bengt Uddsons dotter, var han beslägtad med Staffan Bengtsson till Vinstorp och med Åke Axelsson till Hjuleberg.

Under dylika förhållanden är det lätt att inse det slottets försvar icke befann sig i de lämpligaste händer. Väl skyndade han att underrätta konung Karl om fiendens annalkande, hvarvid han till svar erhöll ett något skrytsamt löfte om säker undsättning, men innan denne hann anlända var slottets öde redan beseglat.

Ingen underrättelse föreligger om någon strid vid Elfsborg, men en tysk herre i den fientliga hären, som öfvermodigt red slottet för nära, råkade blifva skjuten, det var allt. »Förmodligen», säger Lagerbring», var Gustaf Olofsson alldeles oskyldig till dennes död, ty han ville visst icke konung Christian eller hans folk något ondt, hvarför ock fästningen utan anfall eller belägring kapitulerade på det vilkor, att den samma skulle öfverlämnas så framt icke undsättning komme inom Vincula Petri eller den 1 Augusti.»[1]

Det är här som ofta Rimkrönikan är vår källa:[2]

»Konungen (Christian) tha aat Wordeberg tog,
oc siden jn for *Elfuesborg* drog.
En mäctog tydsk främerst faar,
oc ville grant se huilkit huset war,
striden at skicka skulle han forsta,

[1] *Sven Lagerbring, Swea Rikes Historia* IV: 475.
[2] *Karlskrönikan* sid. 303.

sa clokan hiölt han sig ther aa;
han hade et gulspan for i sin filthaat,
sa gerna matten jernhat opsat —
fogeten sköt til honom saa,
mit mellan öghonen rakaden tha.
Garpen fiöl strax död aff hesten nidher,
sa ylle gafs aller harin widher,
siden the sago thz sa raka,
engen thera tordis slottet naka.
Siden the mz fogten degtinga sa,
att om han ey unsättning fa,
ynnan vincula Petri ther neste,
tha skulle han them fa thz feste.
Han het herre *Göstaff Olsson*,
strax han thz sporia mon,
at konung *Cristiern* tit wände.
Konung *Karl* han budh sände,
aff the danska makt alla,
oc huat dag the ville han bestalla.

Siden konung Karl thette hörde
syna gode män alla sporde
hvat bäther ware til skips at wara,
eller strax imot fiendena fara,
tha radde honom alle i sama stunde,
at drage mot fiende alt thz han kunde.
Han ouerdrog sa mz thom i et lagh
at mötas vid *Tiveden* på j (1) dag,
siden screff konungen herre Göstaff til,
at han honom strax unsätta vil,
ok bad honom på engen degtingan ganga,
han skulle fulsnart unsetting fanga,
oc scriff i bland orden thaa,
at iiij syn sa mykit folk han i Skane sa
wille konungen visselige mz sig hafva,
oc strax mot konungen aff Danmarch dragha.
Thz sama bud som brefuet förde
fik konung Cristiern oc brefuet hörde,

som han hade degtingan giort,
för Eluesborg, som för är rört;
Siden drog han som snarest han kunde
til *Lödesa* i sama stunde.»

Sedan öfverenskommelse på detta sätt träffats om Elfsborg, tågade konung Christian till Lödöse och derifrån upp till Ekholmens slott, liggande på en holme i Göta elf, strax ofvanför Trollhättan, der en liknande dagtingan gjordes som i fråga om det förstnämnda slottet. De dansksinnade frälsemännen i Vestergötland ingåfvo nu konung Christian den tron att allt vore lätt vunnet, och tåget stäldes derefter till Jönköping, men missöden och sjukdomar tvungo fienden att snart återgå till Halmstad.

Kriget afbröts tills vidare genom en traktat, ingången den 31 maj 1453 mellan Sverige och Danmark om stillestånd till pingsten 1455. Det heter bland annat i nämnde traktat.

»Item ær thet oc saa forramat om *Echolm* oc the læn, som ther tilliggia, at holler her *Laga Pose* thet til konung Cristierns hand, tha bliffue thet ther wid, oc teslikis ware oc om *Lødissø* staa borgarane ther konung Cristiern hyllning oc manskap til, the bliffue oc ther wid. Item, at alle the læn, som her *Gødstaff Olfson* nw i wæria haffuer, bliffue wid *Eluisborg* i saa motha, at alle wore vndersata baade aandelige oc werdzlige, mæn oc quinna, nyvthe theres erffue i fornæmpda lææn:[1]

Häraf skulle kunna synas som Elfsborg och dess län betraktades såsom lydande under konung Christian. I sjelfva verket voro de kapitulationer, som en del slott ingått med fienden temligen tvetydiga. Det är sannt att ingen undsättning lemnats före den bestämda tiden, men å andra sidan hade icke heller fienden, som dragit sig tillbaka ur Sverige, tillfälle att taga slotten i besittning. Ingenstädes omtalas att Elfsborg formligen öfverlemnats till Danmark, och ej heller blef Gustaf Olofsson, såsom fallet var med åtskilliga andra af adeln i Vestergötland, efter stilleståndets afslutande stämd inför rätta för något affall.

Det finnes dock ett annat intyg, som visar att man ansåg Elfsborg fortfarande höra till Sverige; den 29 juli 1454 mottog nämligen Gustaf Olofsson af konung Karl ej blott Elfsborg och dess län jämte Lödöse stad, utan äfven Örebro län, under för-

[1] *O. S. Rydberg, Sveriges traktater med främmande magter* III: 253.

pantningsrätt, det förra på en tid af 80 år, det senare på 30 år, med förbehåll att vid återlemnandet af Elfsborg en summa af 30,000 stockholmska mark skulle betalas honom eller hans arfvingar, och, tillägges det i hans trohetsförsäkran, för hvilken flere slägtingar gingo i borgen, skulle han fullkomligt skilja sig från konung Christian, både i afseende på slottslofven, tjenst, råd och manskap eller underdånighet. Handlingen lyder sålunda:[1]

»Alle the thetta breff höra eller se helsar jak *Götzstaff Olfson* riddare kerliga medh Gudh ok gör witerliget, att effter thet myn nadige herre konung Karl i Sverige etc haffuer vndfanget oc anamat mik i hans nades gönst oc kerlek igen for then missegn, som jak war besagd for hans nad oc haffuer giffuit mik hans nades vinskap, tha haffuer jac nw fulkompliga sat oc latit oc fulkompliga setter oc forlater mic in til hans nade, sa at jak medh all ödmywkt troskap ok kerlek wil oc skal wara fornemde mynom nadige herre konung Karl oc hans nades rike Suerige hul, tro, behielpig oc bestandig medh liff, gotz oc all myn makt i alla mato, som en tro dandeman bör at vara sin rette, hulle, nadige herre, oc wil oc scolo jak oc myna arffuinga holla *Eluisborg* oc *Örabro, Lödissö* oc *Örabro* stad medh alla the land oc læn, som for: de myn nadige herre konung Karl mik til for: de Eluisborg oc Orabro forpantat, forlent oc bebreffuat haffuer i tro oc i slotzloffuan til for: de myn nadige herre konung Karls oc Sueriges rikis hand, sa at eyncte there skal aldre nogan tiid her effter wara for: de mynom nadige herre konung Karl eller Suerigis crona i mot til skada eller forfang i nagra mathe, men altiid wara til for: de myn nadige herre oc Suerigis rikes besta oc bestand sa lenge jak myna arffuinga eller wener aff mina wegna nogot thera i wæria haffuer, vtan sa sker, som Gud forbiude, at nogot aff them worde mic eller mina arffuinga eller wener medh herra makt affwunnit.»

»Framdeles loffuar jak oc, at nar jak oc myna arffuinga haffua hafft Örabro slot oc Örabro stad medh Örabro læn i the neste tretya samfell aar, effter ty som myn nadige herre konung Karl mik thet bebreffuat haffuer, tha skall jak myna arffuinga

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* III. N:o 70 bland bilagorna.

eller wener antworda for: de Örabro slot medh staden oc lænet frit oc vmbewarit igen for: de mynom nadige herre konung Karl, eller hwilken tha ær konung eller rikesens forstondare i Sverige».

»Teslikis loffuar jac oc, at nar jac oc myna arffuinga haffuom hafft Eluisborg, Lödissö stad oc the læn, som for: de myn nadige herre konung Karl mik medh Eluisborg pantsat haffuer i thenne neste ottatiga samfel aar, oc at mik oc myna arffuinga warder tha betalad the trætiga tusend Stockholms marc, som for: de Eluisborg, Lödissö by oc læn mik fore til pantha stonda, tha wiliom oc scolom jak eller mina arffuinga antworda then tha ær konung i Suerige eller Suerigis rikes forstondare for: da Eluisborg, Lödissö by medh alla the læn, mik oc myna arffuinga forpantat ære, frij oc wmbewaren igen, vtan alt argt eller hielperede».

»Framdeles loffuar jac oc wid myna æra, tro oc sannind, at jak wil oc skal strax vtan alla täffring skilia mik fulkompmelige fra konung Christiern aff Danmarch, bade om slotzloffuan, tiæniste, råd oc manskap, sa at jak ær fulkompmelige fra honum skildher som forscriffuat staar for æn jak antwordar eller later antworda for: de mynom nadige herre konung Karl thetta mit opet breff».

»Alla thenna forscriffna articla, oc hwardere serdelis wid sig, loffuar jak for: de Götzstaff Olsson riddere for mic oc myna arffua stadige, faste oc obrottelige at hollas wid myn œra, sannind oc godo tro, vtan alla argalist eller nogor hielperede, oc haffuer jak bidit myn kære fader *Oloff Jönsson*, myn moderbroder her *Symon Körning* riddere, myna brödra mester *Knut*, kanik i Vpsala, *Jusse Olfson* oc *Benct Hammar*, sa oc myna hustru brödra som ære *Staffan Benctsson* oc *Karl Benctsson*, sa oc myn tiænere *Offe Jonsson*, at the medh mik loffua for: de mynom nadige herre konung Karl at alla thenna for: na articla scola hans nad oc effterkomande konungom i Suerige oc Suerigis crona stadige, faste ok obrottelige at hollas vtan alla argalist eller hielperæde som forscriffuat star».

»Tess breffuis til mere wisso witnisbyrd oc högre forwaring, at wy alla endrektelige oc hwar wore besunderlige loffuat haffua i alla matho oc articla som forscriffuat star, tha latom wy alle for: de Götzstaff Olfson, Olaff Jönsson, Her Simon Körning, Mester Knut, Jusse Olfson, Benct Hammar, Staffan Benctsson, Karl Benctsson oc Offe Jonsson hengia wor incigla medh wilia oc witzskap for thetta breff, som giffuit œr pa Eluisborg pa sancti Olaff ko-

nungx dagh Arom effter gudz byrdh Twsend firahundrad femptia pa thet fierde».

Till både Sveriges och Gustaf Ólofsons olycka ville emellertid ödet att Elfsborg hastigt och oförmodadt skulle komma att byta om innehafvare. Dit hade nemligen anländt den norske riddaren och förutvarande höfvitsmannen i Bergen, *Olof Nilsson*, hvilken råkat i onåd hos konung Christian och flytt undan. Inom kort hade han så intagit den godtrogne Gustaf Olofsson, att han fick fritt tillträde till slottet, och af denna gästvänlighet begagnade han sig så, att han genom öfverrumpling plötsligt satte sig i besittning af befälet och slottet,[1] men hade dock välviljan att släppa den öfverlistade höfvitsmannen.

Denne råkade likväl temligen illa ut för sin ovarsamhet, ty han greps af konung Karl och insattes i fängelse, hvarur han dock lösgafs den 30 Maj 1455, mot förbindelse att före den 29 derpå följande Juli lemna Elfsborg i konungens händer, eller i annat fall åter träda i fängelse. Fyra rådsherrar och hans bror, mäster Knut, afgåfvo derjemte sin borgen för att, om detta vilkor ej af Gustaf Olofsson uppfyldes, skulle de sjelfva inställa sig på Stockholms slott samt lida och umgälla för hans brott. Borgensförbindelsen lyder:[2]

»Wy *Erich Axelson, Eringisl Nielson, Arend Bænctson, Symon Körningh* riddare ok mester *Knwt Göre* veterligit i thette breff, at wi haffua loffuat högbornom förste warom kære nadige herre koning Karl for her *Götzstaff Olson*, sa ath han skal aldreg vara pa for: de vars nadige herris konung Karls hans nades rike eller vndersata skada, antige medh ord, rad eller gerninga, ok ath for: ne her Götzstaff skal antworda hans nadh Eluisborg friit ok vmbewaret igen innan sancti Olaffs dagh nest kommende; kan han thet ey göra, tha scola wy antworda for: de warom nadege herre konung Karl for: de her Götzstaff her pa Stockholms hws sa frii oc umbewaren igen som hans nad oss honom nw haffuer antwordat lata, ok om for: de her Götzstaff thetta forscreffna ekke haller, tha scola wi komma in pa for: ne sancti Olaffs dag nest kommende i samma hwss, som wi honom nw vttaga ok liida ok vngella effter for:de her Götzstaffs brot».

[1] *Lübeck, Chron.* 11: 178: »de dar mit listschaft uphekomen was».
[2] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia.* III: bil. 41.

Alla thenna for: na articla loffve wi for: de Erich Axelson, Arend Benctson, Symon Körning riddare ok mester Knut vedh vara æra, sannindh ok goda tro stadige, fast ok obrottelige at holla, vthen alla argalist, gensegn eller nagrahanda hielperede, och tess ytermere til wisso och hogre forwaringh tha latha wi for: ne medh vilia och vitzskap hengia var incigle för thetta breff, som giffuit ær i Stocholm arom æffter gudz byrd tusende firahundrade fæmtighie pa thet fæmpte, neste fredaghen effter pingsdagha dagh».

Att återlemna Elfsborg var i och för sig rent af omöjligt för en enskild man, och saken strandade fullständigt kort derefter på den omständigheten att slottet föll i händerna på konung Christian. Vid denna utgång flydde Gustaf Olofsson till Danmark, och det skulle endast väckt ovilja, om konung Karl nu affordrat borgesmännen uppfyllandet af deras förpligtelse.[1]

Med afseende på Elfsborgs öfvergång till Danmark, sammanhänger denna med stilleståndets utlöpande den 25 Maj 1455. Konung Christian hade beredt sig derpå, för att infalla i Sverige; väldiga rustningar hade gjorts i Danmark, och befallning afgått till de norske höfvitsmännen så tidigt, att dessa skulle hinna möta i närheten af Elfsborg, dit konungen sjelf med sin här anlände sjöledes i början af Juni.

Som vi veta, rådde på Elfsborg det högst egendomliga förhållandet att slottet innehades af den hos konung Christian i onåd fallne norske riddaren *Olof Nilsson*, hvilken naturligtvis icke erkände konung Karl såsom sin herre, men lika litet konung Christian. Då emellertid Olof Nilsson icke kunde tänka på att med framgång försvara en fästning gent emot Sverige, Norge och Danmark, så är det tydligt att han satt sig i besittning af densamma,

[1] Efter konung Karls fördrifvande återkom Gustaf Olofsson från Danmark, men omtalas icke såsom närvarande i rådet förr än efter Jöns Bengtssons fångslande, hvartill han och gaf sitt samtycke. Då efter dennes återkomst en ny fördelning af länen förestod, infann han sig hos det segrande partiet och fick mycket riktigt Sunnerbo härad för sin och sin hustrus lifstid, samma dag konung Karl 1465 afsade sig kronan. Vid utbrottet af striderna mellan Axelssönerna och konung Christian tog han väl till en början de förres parti, men då konung Christian våren 1469 inföll i Småland, instälde han sig hos denne och erhöll skriftligt löfte att återfå sina gods i Skåne och Halland; dock stod han sedermera på Sten Stures sida. Under sina senaste år byggde han sig ett fast stenhus, kalladt Toftaholm, vid stranden af Vidöstern.

för att med framgång kunna öppna underhandlingar med konung Christian om återfående af sin ställning i Norge.

När derför den senare vid ankomsten till Elfsborg uppfordrade Olof Nilsson att öfverlemna slottet, möttes han af denne med begäran att, såsom godtgörelse härför, blifva insatt i sin förra befattning såsom höfvitsman i Bergen, i stället för Magnus Gren, som innehade denna post. Som likväl Olof Nilsson var en orolig man, af hvilken man haft mycket obehag för hans ständiga tvister med Hanseaterna, från hvilka han dessutom nyligen borttagit tre fartyg, fann konungen denna fordran så betänklig, att han ville derom först rådgöra med några af de norska riksråden, hvilka af denna anledning måste tillkallas.

Medan dessa underhandlingar pågingo, hade en ny förstärkning åt den fiendtliga hären inträffat omkring den 20 Juni framför Lödöse.

Då åtminstone tre af anförarne, deribland riddaren Kolbjörn Gäst, voro norrmän, är det troligt att hufvudstyrkan var från detta land, förstärkt med danskar. Denna härafdelning hotade att uppbränna staden, från hvilket öde det visserligen lyckades borgarne att, mot en summa af 400 Lübska mark, samt förbindelse att vara konung Christian trogne, köpa sig fria, hvarjemte de erhöllo löfte att, så länge kriget varade, de skulle sitta trygga för brand och plundring, samt ega fritt handla i Konungahälla och deltaga i sillfisket, men detta löfte sveks inom kort och staden brändes.[1]

[1] *Johan Hadorph, Twå gambla Swenska Rijm-Krönikor.* II: 192. Dagtingan lyder sålunda:

»Wi *Kolbern Gäst, Knuth Hinricsson, Eggert Kronedighe, Erich Biörnsson* Riddere, *Jörghen Laurensson, Engelbrecht Staffensson* aff Waben, kännes medh thette wort opne Breff, ath wij hafwe vppa wor Nadige Herres oc Höghborne Förste Koningh Christierns wägne giordt en deygtingan och eendracht medh *Lödhesse* Borgare, swa at the skulle beholde Lödhesse by vskynnet och vbrändt, felige oc frij at wara for wor Nadige Herre, hans Nadhes tyänere oc vndersather, oc for alle them, som wille göra oc latha for wor Nadige Herres skuldh, swo lenge som thetta orloff oc krij stander mellan Rijghene; oc the felige oc frij mwä fara til Koningelle at köbslaa Öll oc Myel oc annet, wes them behuff göres til theras biergingh, oc i Sildefiskerij felige ath fara oc vhindrethe. For hwilket the oss lofwat hafwe vpa wor Nadige Herres wäghne Fyrähundre Lybeske Mark vth at gifve *Jörgen Laurenson,* at förnöye inden Tree vger her nest effterkommande, vthan alt afftogh, hinder eller hielpärathe, eller nogen arge list i noghen mothe. Haffwe the oc lofwat oss vppa wor Nadige Herres wegne, at the wille oc skulle i enge maathe wara wor Nadige Herre, hans Nades Righä, eller tyänare aamoth, nagon skathe eller forfangh at göra i nogen maathe.

Omsider hade underhandlingarne om Elfsborg ledt derhän, att norska riksrådet tillstyrkte konungen ingå på Olof Nilssons fordran, hvarefter konung Christian den 29 Juni kunde hålla sitt intåg på slottet, derifrån likväl Olof Nilsson vid sin afresa haft fräckheten bortföra allt af värde[1].

Ännu i början af Juli vistades konungen här, såsom synes af ett hans bref, deri han tager dekanen och kapitlet i Throndhjem under sitt värn och stadfäster alla de privilegier och friheter, som lemnats af föregående konungar, hvilket bref är af »Datum in castro nostro *Eluitzborgh* jn profesto visitacionis beate Marie virginis nostro sub secreto anno dominj MCDL quinto», eller den 1 Juli 1455.[2] Konungen uppehöll sig derefter här förmodligen större delen af denna månad, men befann sig den 21 åter i Köpenhamn, efter att på Elfsborg hafva qvarlemnat nödig besättning under befäl af höfvitsmannen på Bohus, riddaren *Kolbjörn Gäst*.

Medan Danmark träffat omfattande förberedelser för kriget och energiskt öppnat fälttåget, synes utbrottet af fiendtligheterna träffat konung Karl alldeles oförberedd. Samma dag Elfsborg föll, befann han sig på Ringstadaholm, der han från marsken Tord Bonde emottog underrättelse om danskarnes tågande mot Lödöse. Nu först träffades anordningar för att möta anfallet, naturligtvis

---

Till bettre forwaring oc beevisningh, at swo är, hawe wij lathen hengt wore Insigle nethen for thetta wort opne Breff. Anno Domini Millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto, feria sexta ante festum nativitatis S. Johannis Baptistæ».

[1] Jemf. *En dansk Kronika fra Kong Valdemar Atterdag til Kong Christian den Tredies Død* (*Monumenta historiæ Danicæ*, utg. af Holger Rørdam) sid. 514: »Siden førde konning Christiern krijg met hannom (konung Carl Knutsson) och want *Elsborrigh* slot Petri o. Paulj dah, Anno 1455». Kort efter Olof Nilssons återkomst till Bergen, för att återtaga sin förra befattning, gjorde dervarande tyskar ett våldsamt upplopp, under hvilket såväl Olof Nilsson som brodern Petter Nilsson, biskopen, två domherrar och nära 60 andra personer mördades och Munkelifs kloster uppgick i lågor.

I *Scriptores rerum Danicarum medii ævi* VI: CXCI. Nicolai Archiepiscopi Lundensis Chronica Episcoporum Lundensium 634 heter det: »Item hujus tempore Christiernus Rex Dacie obtinuit castrum *Ælcesborg* die Apostolorum Petri et Pauli anno Domini MCDLV et post modicum Schaniensis edificaverunt castrum dictum *Dæneholm* circa *Tofftebro* in Svetia in diocesi Lincopensi».

[2] *Diplom. Norvegicum* XI: sid. 174.

alldeles för sent för att rädda Elfsborg, men dock tillräckligt i tid för att bjuda spetsen åt vidare framträngande mot Vestergötland.

Någorlunda trygg på detta håll, skyndade Tord Bonde att möta den danska styrka, som inbrutit i Småland, hvilken han slog med hjelp af uppbådad allmoge, hvarefter han återvände till Vestergötland och vidare till Elfsborg. Slottet förmådde han icke återtaga, men sökte förringa dess betydelse, derigenom att han ställde det mellan tvenne eldar, i det han dels vid elfvens utlopp i hafvet, i omedelbart grannskap till Elfsborg, anlade ett fäste, som han kallade Billingsborg, för att derigenom afstänga det förra från förbindelsen med hafvet, och dels uppförde en skans på Gullberg, hvarigenom ströfpartier kunde hindras intränga uppåt landet.[1]

Sjelf var konung Karl under allt detta förunderligt overksam, hvartill förklaringen åtminstone delvis är att söka i de betänkligheter som mötte att skynda till gränsernas försvar, lemnande det missnöjda partiet fältet i mellersta Sverige. I alla händelser utbröt det befarade upproret under erkebiskopens ledning, och, då konungen sveks på alla håll, återstod för honom ej annat än att den 23 Februari 1457 öfvergifva riket och fly till Danzig.

Konung Christian dröjde icke att gripa det tillfälle, som nu hans anhängare, de svenske unionsvännerne, erbjödo honom att lägga äfven Sverige under sin spira. Redan den 25 Mars utfärdade han till svenskarne en försäkran, att, om de valde honom till konung, hålla dem vid deras lag, privilegier och sedvanor, och stadfästa alla föregående föreningar mellan rikena, liksom han äfven förband sig att till Sverige i så fall återlemna Öland med Borgholm och Elfsborg, hvarjemte Sverige skulle bibehållas vid all den rätt det haft till Gotland före kriget.[2] En ytterligare försäkran härom afgafs den 3 April.

---

[1] I *Rasmus Ludvikssons* samlingar till en svensk krönika, heter det: »Konung *Karll* gaff dhe Ängelska, som feigdade medh dem af Dannemarch frij hampn widh *Billingsborg* och *Gullbårg* wedh Marstrand, hwilcke tw fäste hann säger segh haffwa byggie latett för dhe Dansches anfall schuld».

[2] *O. S. Rydberg, Sverges traktater med främmande magter* III sid. 257: — — — »Item lofwom wii schola oc wilia strax eptir thet the oss til therres herra oc konungh korat oc walt hafwa, oplata oc vpantwarda til Swerigis krone igen i swenske manna hendir eptir Sweriges riikes raadz radh *Berrholm* oc *Öland* oc *Elfwesborg* medh all the land oc län som ther til hörer». Jemf. *Johan Hadorph, Twå gamble Swenske Rijm-Krönikor* II: 194 och 196.

Detta inställsamma frieri understöddes genom ankomsten utanför Stockholm af en dansk flotta med konungen ombord, hvilken senare härifrån utkastade ett nytt lockbete genom en skrifvelse den 22 Juni, hvari den föregående försäkran upprepades, »som först är om alle therres godhä, gamble sedwane, beschrefven lagh oc alle therres privilegia och friiheter, oc om Öland, Borgholm, Kwrholm, Elwitzborg oc alle the land oc læn ther til ligge».[1]

Följden af alla dessa ansträngningar blef att Christian den 23 Juni 1457 valdes till Sveriges konung.

Nu återstod blott att på lämpligt sätt belöna de mot konung Karl förrädiske herrarne, och sålunda erhöll riddaren *Erik Nipertz,* som tidigt slutit sig till upproret, Hofs län i Östergötland samt Elfsborgs slott och län, hvilket senare han lyckades bibehålla ännu mot slutet af 1460-talet. Han var obestridligen en bland de främst handlande personerna af främmande härkomst, och lärer varit son af riddaren Conrad eller Cort Nypriz, som år 1412 begrafdes i Wadstena kloster. Han hade redan i början af konung Christoffers tid blifvit lagman i Östergötland, och var höfvitsman på Stäkeborg; fick under konung Karl Karlsholms län vid Södertelje, samt gjorde sig 1452 förtjent genom den seger han vann öfver danskarne på Holaveden, men han omstämdes snart. Härtill föranleddes han säkert af sina slägtförbindelser; sjelf blef han gift med Karl Christiernssons (Wasa) enka Ebba Eriksdotter Krummedike, hvarigenom han blef styffar till den ärelystne och orolige Kettil Karlsson (Wasa), och, enligt ett skiftesbref af den 9 Juni 1456, voro hans systrar gifta med Svarte Åke Jönsson och Måns Bengtsson (Natt och Dag), Engelbrekts mördare. Han stod sålunda i närmaste förbindelse med det dansksinnade partiet, så att han vid resningen 1457 var en bland de förste som afföll från konung Karl.[2]

Allt hvad man känner om Elfsborg de närmast följande åren, är att konung Christian vistades här på sommaren 1460. Det lyckades nemligen staden Rostock att detta år utverka ett kungligt

[1] *O. S. Rydberg,* anf. arbete III: 260.

[2] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia III.* Erik Nipertz hade förvärfvat en del egendomar i vestra Sverige; han egde Lerjeholm vid Göteborg och, enligt *C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden:* 110, erhöll han den 27/7 1465 vid Bjärke ting fastebref på gårdar i detta och Wäne härad. Han stupade i slaget vid Öresten 1470.

bref, gifvet »på vårt slott Elfsborg» den 1 Augusti, hvarigenom stadens borgare förunnas att på marknader i Lödöse, särdeles Larsmässan, köpa och sälja samt åtnjuta samma privilegier i öfrigt som köpmännen i Stockholm[1].

Konung Christian hade lätt och utan svärdslag kommit åt svenska kronan, men hans omåttliga snikenhet kom henne snart att vackla. Folkets missnöje väcktes genom de många, nya skatterna, och när så godt som hela konungens verksamhet gick ut på att på allt upptänkligt sätt suga penningar ur landet, blef missnöjet snart allmänt, riktande sig i främsta rummet mot dem, som varit de egentliga upphofsmännen till konung Karls störtande.

Såsom ledare för jäsningen framstod biskop Kettil Karlsson i Linköping, sonson af det gamla drotset Christer Nilsson (Wasa), och i midten af Januari 1464 höjde han på fullt allvar det fosterländska baneret, i afsigt att störta det danska väldet i Sverige. Det ena slottet gick öfver efter det andra, och konung Christian måste vidtaga snabba åtgärder, om han skulle i tid kunna qväfva rörelsen; bland andra som med sina tjenare skyndade till konungens hjelp var äfven Erik Nipertz på Elfsborg, ehuru han var styffar till Kettil Karlsson. Kampen ändades hastigt genom Chri-

---

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* III, bil. 60. Jemf. *O. S. Rydberg, Sveriges traktater med främmande magter* III: 274:

»Wy Cristiernn van Godes gnaden to Dennemarken, Sweden, Norweghen, der Wenden vnde Gotten koningh, hertoch to Sleswik, greue to Holsten, Stormarn, Oldenborch vnde Delmenhorst, don witlich alsweme, dat wy van sunderger gunst vnde gnade wegenn vnde ok vmme sunderghe gutwillige denste vnde willen, de vns de ersamen borgermestere, radmanne, borgere, inwonere vnnd koplude der stad *Rostock* vns vnde vnsen riken gedan vnd bewiset hebben vnnd hir namals don vnnd bewisen moghen, hebben gegunned vnnd togelaten, gunnen vnnd tolaten, mid desseme vnseme breue, dat ere kopman, de vnser stede *Ludehusen* plecht toliggende vnnd vorkerende mid vnsen rederen vnses rikes Sweden, bischoppen, prelaten, ridderen vnnd knechten, kopen vnnd vorkopen vnnd ock vppe sunte Lauriciuszes daghe vnnd alle andere vrie market daghe darsulues med eneme isliken vorhandelen vnnd vorkeren moghe vnd sulker priuilegia gantzliken neten vnnd bruken alse de kopman in vnser stad Stocksholme netende vnnd brukende is. Vorbeden hirumme ernstaftigen allen vnsen amptmannen, vogeden, tolneren, de erbenomede koplude van Rostke hir ane to hindrende edder hinderen laten touen bekummeren edder in jinigermathe vorunrechten, vnder vnsen koningliken hulden vnde vngnaden. Gheuen vppe vnseme slote *Eluetzborch* in sunte Peters daghe ad Vincula anno domini MCDLX vnder vnseme secreto».

stians nederlag vid Haraker den 17 April, hvarpå snabbt följde konungens flykt från riket och konung Karls återkallande den 2 Juli.

Den senare fann dock omöjligt att under rådande förhållanden bibehålla sig, hvarför han den 30 Januari 1465 afsade sig kronan, störtad hufvudsakligen af erkebiskop Jöns Bengtsson och dennes parti, hvilken förre utsågs till riksföreståndare efter biskop Kettils död i pesten.

Erkebiskopen hade dock emot sig, icke blott allmogen utan äfven aristokratiens mest framstående medlemmar, med den mäktiga slägten Tott i spetsen, och i Oktober 1466 uppdrog detta parti riksföreståndareskapet åt Erik Axelsson Tott. Partisplittringen var vid denna tid fullständig, och allt i oreda. Till det fåtaligare danska partiet hörde, mindre af böjelse än af nödvändighet, Jöns Bengtsson och dennes slägt, hvaribland äfven Erik Nipertz, som fortfarande innehade Elfsborg såsom län af konung Christian, hvarjemte detta parti förfogade öfver andra vigtiga slott, sådane som Örebro och Westerås.

Det talrikaste partiet ville ett bestämdt slut på unionen, och betraktade Karl Knutsson som representant för rikets sjelfständighet. Slutligen fanns det ett tredje parti, företrädt af Erik Axelsson Tott, hvilket icke ville störta konung Christian genom Karl Knutssons återkallande, utan afbida tiden tills ett afgörande blefve oundgängligen nödvändigt.

Den som gjorde slag i saken var höfvitsmannen öfver Dalarne, Nils Bosson Sture. Han reste dalkarlarne, gjorde sig till herre öfver de norrländska landskapen, och rönte en sådan tillslutning, att Karl Knutsson kunde 1467 ännu en gång hålla sitt intåg i Stockholm såsom Sveriges konung.

Naturligtvis kunde icke konung Christian se detta med blida ögon, men tiden var icke gynsam för handling, och sålunda kom det den 13 April 1468 till en traktat mellan rikena, hvari stadgades, att det då uppgjorda stilleståndet skulle gälla äfven för de län, som fortfarande lydde under Danmark, eller Borgholms slott med Öland, som innehades af Magnus Gren; Kalmar slott och län; der Ture Turesson (Bjelke) var höfvitsman samt Elfsborgs slott och län under Erik Nipertz.

På det derefter följande mötet i Halmstad den 29 Juli samma år afgjordes ingenting, emedan man efter vanligheten icke kunde

komma öfverens om mer än en sak, nemligen uppskof. Emellertid framställde de svenska ombuden fordran på att Kalmar, Borgholm och Elfsborg skulle återställas.

Naturligtvis hade konung Christian icke haft minsta allvar med dessa underhandlingar, utan blott velat vinna tid för nya rustningar, och när stilleståndet var slut, öppnades fiendtligheterna ånyo. Något före medlet af December begaf sig en liten styrka på 400 man svenskar in uti Vestergötland, sannolikt för att återtaga Elfsborg, men hejdades redan vid Axvall, som icke ville gifva sig. En ny styrka om 1,000 man började dock strax på nyåret 1469 belägringen af Elfsborg, hvilken varade till fram i Februari, då truppen måste draga sig tillbaka vid konung Christians annalkande.

Under denna belägring hade svenskarne anlagt en skans på det bekanta Gullberg, något som framgår af ett konung Christians bref den 25 Maj till rådet i Lübeck; han säger sig der vilja afstå från utrustning till sjös men vill fortsätta att belägra »ett klippslott i Vestergötland».[1]

Danskarne belägrade derefter på våren detta lilla fäste, men förgäfves, tills slutligen fram i Juni konung Christian sjelf ankom med förstärkning, samt lyckades intaga och bränna skansen, innan undsättning hann ankomma.[2]

Dermed hade dock fiendens framgång nått ett slut. En fräl-

---

[1] C. G. *Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* III. N:o 108 — — — »Och leuen besunderen hadden de Swedeschen ame latesten an Westergotland, dat vns nw vppe dat nige gehuldiget hefft, ene clippe bebuwet, vnnsen vndirsaten to verdrete, de wij nu krichtigen hebben laten bestallen, welke bestallinge wij dorch desse dagerbegripinge keynerleywijs dencken aff to stellende».

[2] C. G. *Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* III. N:o 117 Bref af den 19/7 1469, dateradt Köpenhamn, deri konungen underrättar rådet i Lüneburg att han hindrats hålla det för förlikning af en del tvistefrågor i Slesvig och Holstein beramade mötet genom händelserna i Vestergötland, der han intagit fästet Gullberg: — — —»

— — — »vnde so wij tovoren an vnseme lande Vestergotlande ene veste, *Goltborch* genant, dede Sweden vns den unsen to vortrete bebuwet unde bemannet hadden, in krefftiger bestallinge helden etlike tydt lanck, vnde doch keinen ende dar drepen mochten, eer wij dar sulves tor stede kemen, vnde so wij kemen kregen wij desulven veste unde brenden de, unde vengen der Sweden so vele dar uppe weren, vnde so de Sweden vornemen unse volk dar gantz geringe was, kemen se dale tehande wol mit teyndusenden, vns uppe ene halve myle na».

seman från Vestergötland, *Otte Torbjörnsson*, hvilken i sin hembygd åtnjöt stort anseende bland allmogen, hade i denna provins åvägabragt en allmän resning och fått på benen en bondehär, som konung Christian sjelf uppskattade till 10,000 man. Med denna tågade Otte Torbjörnsson ned till Gullberg, men anlände först efter det besättningen gifvit sig, och då man ej vågade med den oöfvade skaran inlåta sig i strid på öppna fältet, drog man sig tillbaka till Axvall som den 30 Juni intogs och i grund förstördes.

Mot slutet af året egde ett nytt uppror af stormännen rum emot konung Karl, hvilket likväl i början af 1470 nedslogs af Nils och Sten Sture, och konung Christian sjelf rönte icke bättre öde. Han hade vid upprorets början inbrutit i Vestergötland, der han belägrade Öresten. Till fästets hjelp skyndade då Sten Sture med en bondehär och slog, antagligen i slutet af Februari, danskarne i grund, vid hvilket tillfälle höfvitsmannen på Elfsborg Erik Nipertz stupade.[1]

Befälet på slottet anförtroddes derefter af konung Christian åt hans trogne anhängare *Ivar Gren*. Denna slägt hade gjort sig bemärkt redan i början af 1300-talet, och var då bosatt i östra delen af Småland, der Sten Haraldsson, ättens stamfar, egde sätesgården Ål. Han var gift med Cecilia, dotter af riddaren och lagmannen i Östergötland Ivar Niclisson. Deras son, Magnus, upptog namnet Gren. Han var en ifrig anhängare af Erik XIII; sjelf gift med Ingeborg Karlsdotter, förmodligen dotter af riddaren Karl Gumsehufvud, hade han en dotter, Märta, gift med Christian Bengtsson (Oxenstjerna), hvarigenom hans förbindelse med det unionsvänliga partiet ännu mer stärktes. Sonen, den nu ifrågavarande Ivar Gren, följde slägtens traditioner och blef sålunda en afgjord motståndare till konung Karl, hvarför han äfven erhöll Axevalls slott i förläning, men nödgades sedermera, efter att hafva stängt portarne för konungen, fly till Danmark. Återkommen derifrån med konung Christian, fick han efter Erik Nipertz Elfsborgs slott och län, samt deltog på dansk sida i tåget mot Stockholm, hvilket slutade med det afgörande nederlaget på Brunkeberg.[2]

* * *

[1] I *Anders Ant. von Stjernman, Svea och Göta Höfdinga-Minne* II uppgifves att *Erik Kettilson Glysing* skulle varit ståthållare på Elfsborg 1460, men, om detta har någon grund, måste uppdraget varit af tillfällig natur.

[2] Ivar Gren synes derefter stannat qvar i Sverige, men kom icke på många år in i riksrådet. Han var gift med en dotter af Arendt Persson.

När konung Karl, den 15 Maj 1470, slutade sin skiftesrika bana, var landets politiska ställning så oklar att, ehuru bekämpandet af unionen var målet för folkets och de fleste stormännens sträfvanden, kände man sig dock ej nog stark att kunna på en gång gifva landets regering en bestämd karaktär. Fördenskull nöjde man sig med ett provisoriskt tillstånd, i det man gaf regenten titel riksföreståndare, och till innehafvare af denna vigtiga plats utsågs konung Karls systerson, den trettioårige Sten Sture.

Sten Sture, den siste af sin ätt, hvilken i vapnet förde tre hjertformiga sjöblad, var som bekant son af riddaren Gustaf Anundsson Sture och konung Karls halfsyster Birgitta Stensdotter (Bjelke), som i sitt andra gifte hade riddaren Gustaf Karlsson (Gumsehufvud), med hvars syster konung Karl var gift. Sten Sture egde många gårdar i Kalmar län, men bodde på det gamla fädernegodset Räfsnäs nära Gripsholm. Han var redan 1462 riddare, och blef 1467 gift med Ingeborg, dotter af Åke Axelsson (Tott) och Filippa, dotter af grefve Hans von Ewerstein.

Man kan sålunda säga att Sten Sture så godt som tog riket i arf, men han fick äfven i arf kampen mot Danmark, hvars konung oaflåtligen grep efter det förlorade väldet, hvarigenom freden icke kunde upprätthållas utan genom nästan årliga möten och underhandlingar.

Den närmaste tiden efter konung Karls död rådde lugn, men i Juni 1471 seglade konung Christian med en stor flotta, ombord på hvilken befann sig en här om 5,000 man, till Stockholm; vid ankomsten dit lägrade sig fienden på Brunkeberg, hvarpå följde som vanligt resultatlösa underhandlingar.

Den svenska allmogen var den tiden icke sen att resa sig när fara hotade, och så äfven nu. Det vill synas som om vestgötarne denna gång varit de förste, som med allvar grepo saken an; den sedan Axvalls belägring bekante Otte Torbjörnsson förmådde allmogen i detta landskap att följa sig, och, utan att man känner de närmare omständigheterna, lyckades han, medan konung Christian låg framför Stockholm, således under högsommaren, öfverrumpla och intaga Elfsborg, hvars höfvitsman, såsom förut är omtaladt, för tillfället befann sig hos konung Christian.

Rimkrönikan berättar tilldragelsen på följande sätt:[1]

---

[1] *Nya Rimkrönikans fortsättningar*, sid. 71.

»Ynnan thz opreesa wesgöta een storan skara
saa monde the för *Älffvisborgh* fara
the stormadhe mz makt
oc mz fulla krafft
oc Gudh gaff them thz tiil synne
thz the monde Älffvisborgh wynne,
thy maa iak thetta röra — —»

Otte Torbjörnsson fick till belöning behålla Elfsborgs slott med dess län samt intogs derjemte i riksrådet. Denne tappre varmt fosterlandsälskande och företagsamme man var af ringa härkomst, och Rasmus Ludvigsson, som var den störste kännaren af gamla slägter i konung Gustaf Vasas tid, säger att han var, bondson. Troligen född i Vestergötland[1], hade han under konung Christians tid blifvit häradshöfding 1463—1473 i Wermland; genom sitt giftermål med Marieth Bondadotter hade han kommit i besittning af åtskilliga fastigheter, och var slutligen egare af det på gränsen mellan Vermland och Vestergötland belägna Årås, samt skref sig »i Aarås», då han den 20 September 1473 utfärdade ett synebref på Ålön i Amne härad, Vermland.

Han förde i vapnet en till höger vänd fogel med utbredda vingar, och det första dokument, hvari han finnes nämnd, gäller en gård i Böja socken, Vadsbo, hvarå han den 11 Jan. 1456 på Axvall utfärdade salubref för konung Karl.

Otte Torbjörnsson hade haft en ovanlig lycka, då han såsom bondson förmått, uteslutande genom egen kraft och begåfning, svinga sig upp till rikets högsta värdighet såsom riksråd, och derjemte innehade den framstående platsen såsom höfvitsman på Elfsborgs slott och län. Denna lycka skulle dock blifva af mycket kort varaktighet, beroende derpå att han kom i sammanstötning med en af Sten Stures vigtigaste politiska grundsatser, den nemligen att ständigt söka bibehålla ett godt förhållande till Hansestäderna, den enda makt af hvilken riksföreståndaren kunde hoppas på

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia,* IV, meddelar att i Lars Sparres i Riksarkivet befintliga kopiebok är intagen en af Erik Nipertz, såsom konungens domhafvande, den 5/2 1458 afsagd dom, angående Fröslunda på Kålland, hvarå Otte Torbjörnssons fader hade konung Karls m. fl. bref. Otte Torbjörnsson skänker den 30/6 1459 till Vadstena kloster å svärfaderns, Bond Pedersson, vägnar två gårdar i Östergötland, och hans enka Marieth Bondadotter sålde den 8/12 1495 en gård i Hafstena vid Sköfde.

understöd mot Danmark. Om det i vanliga fall var af vigt för handeln att undertrycka kapare i allmänhet, var detta så mycket nödvändigare i händelse hanseaterna åsamkades skada genom svenske undersåter, och i dylika fall lemnade Sten Sture genast ersättning eller upprättelse, saken måtte gälla hvem det än var.

Händelsen med höfvitsmannen på Elfsborg var att han, i likhet med andra dylika, skaffat sig fartyg, med hvilka han höll utkik på Kattegat. Enligt egen uppgift kom han derigenom i delo med skotska sjöfarande och led oförrätt, den han enligt tidens sed ansåg sig berättigad hämnas på andra deras landsmän, när sjelfve gerningsmannen icke stod att träffa. Men olyckan ville att han, i stället för skotska fartyg, antastade tvenne skepp, som voro hemma i Danzig, hvarvid en del af besättningen dödades under handgemänget, andra sårades, hvarefter skeppen med deras laddning togos och infördes till Elfsborg.

När den mäktiga handelsstaden fick kännedom om öfverväldet, aflät det dervarande rådet en skrifvelse till svenska riksrådet härom, men redan innan denna skrifvelse hunnit fram hade Sten Sture, som på ett eller annat sätt erfarit hvad som skett, genast begifvit sig af ned till närheten af Elfsborg der han kallade till sig Otte Torbjörnsson. Denne intog till en början en afvisande hållning, vägrade att komma och ville till och med icke släppa riksföreståndaren in på slottet, men insåg slutligen omöjligheten af att göra motstånd, samt tog Sten Sture med sig dit upp. När denne derstädes erhållit skrifvelsen från Danzig, fann han saken vara af den allvarliga art, att han genast fråntog Otte Torbjörnsson befälet, och i stället insatte sitt syskonbarn, *Nils Klausson*, till höfding öfver Elfsborgs slott och län.

Nästa åtgärd blef att ofördröjligen skaffa egarne tillbaka de båda skeppen samt så mycket af lasten, som kunde tillrättafås; en del var redan förskingrad. Då Danzigs skrifvelse var stäld till svenska riksrådet, begaf sig riksföreståndaren upp till erkebiskopens gård Arnö, der han möttes af tvenne af de mest ansedde rådsherrarne, sin fosterfar, Gustaf Karlsson, och Nils Sture, och, ehuru erkebiskopen ej synes varit tillstädes, utfärdades svaret i hans namn den 10 Februari 1473.[1]

---

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia*, sid. 22 m. m. ur hvilket arbete äfven efterstående redogörelse är hemtad.

Man erkände sig deri hafva mottagit rådets i Danzig skrifvelse, och af densamma förnummit att Otte Torbjörnsson gjort märkelig skada till lif och gods för tvenne af stadens borgare, nemligen *Pawel Stolten*, hvars skepp tagits, en del af besättningen dödats och en del sårats, liggande skeppet ännu vid Elfsborg med en del af lasten, och dels för *Peter Monich*, som dock nu återfått fartyget och en del af sina varor.

Några dagar senare, då ett ombud från Danzig, Jacob Molenbeke, anländt till Stockholm, ursäktade man sig för att den rättegång, man ville anställa om saken, icke kunnat företagas förr än riksrådet vid första öppet vatten kunde samlas.

Saken drog dock ut på längden, hvarför Danzig gjorde en ny påminnelse, i anledning hvaraf man på ett rådsmöte i Strengnäs den 5 Maj ursäktade sig, med försäkran om det vänskapliga tänkesättet.

Man sade sig hafva mottagit rådets i Danzig skrifvelse, och af densamma erfarit den märkeliga skada, som Otte Torbjörnsson till lif och gods tillfogat skepparen *Pauwel Stoltens* skepp jemte borgarnes gods. Som man emellertid tycker sig finna af brefvet att det svenska riksrådets förklaring i saken icke framkommit — båda de föregående skrifvelserna befinna sig dock liksom denna i Danzigs rådhus arkiv —, så vill man låta veta att rikets höfvitsman, herr Sten Sture, tagit till sig Elfsborgs slott för den sakens skull. Emellertid har såväl han som rådet låtit undervisa sig om sanningen af att på Pauwel Stoltens skepp befunnits några varor, som tillhörde skottar, hvilka voro Otte Torbjörnssons uppenbara fiender. Af detta skäl antastade och angrep denne ifrågavarande skepp, och alldeles icke för att på något sätt skada staden Danzig eller hvad dess borgare tillhörde. Pauwel Stolten skall emellertid erhålla tillbaka både skepp och gods, hvarom herr Sten Sture skall tillskrifva den gode välborne man Niklas Klausson, som nu innehar Elfsborg.

Man stälde sig här på en medlande ståndpunkt, och sökte framhålla, som man finner, den åsigten att Otte Torbjörnsson icke handlat alldeles utan orsak. Vid det derpå följande unionsmötet i Kalmar i Juli och Augusti 1473 kom äfven den senare tillstädes, och satt sjelf i rådet då privilegier den 17 Augusti utfärdades för Nya Lödöse, i hvilka insattes det stadgandet att, »vore det ock så, som Gud förbjude, att den gode herre eller den gode man, som

höfvitsman vore på Elfsborg, toge till sjös emot köpmännen, emot konungens eller Sveriges rikes föreståndare eller Sveriges råds råde eller förbud, miste då slottet och rättas öfver honom utan alla nåde såsom öfver en fribytare».[1] Det är tvifvelsutan i anledning af affären med Danzig detta stadgande tillkommit, och det måtte varit med egendomliga känslor Otte Torbjörnsson måste sjelf besegla detta privilegiebref.

Dagen derefter kunde riksrådet meddela rådet i Danzig, att man haft inför sig såväl stadens ombud, Jacob Molenbeke, som äfven Otte Torbjörnsson och förhört dem i saken angående öfvervåldet, af hvilken ransakning blifvit en följd att den senare stämts att på 11000 Jungfrurs dag nästkommande (den 21 Oktober) stå till rätta i Stockholm inför riksens råd. Man har äfvenledes förstått af rådets skrifvelse att det tagna godset skulle tillhöra borgare i Danzig och vara värdt 1,700 preussiska mark, hvaremot å andra sidan Otte Torbjörnsson förmenat sig vilja förebringa bref och bevis att en del af godset skulle tillhöra holländare och skottar, hvarför staden bör sända ombud till den förestående nya ransakningen.

Den 21 Oktober instälde sig mycket riktigt i Stockholm ombud från Danzig. hvaremot Otte Torbjörnsson icke lät sig afhöra. Sten Sture tog derför ombuden med sig till Östergötland och Vestergötland, för att uppsöka honom. Han måste då medfölja och stäldes inför rätta, men förmådde icke bevisa sitt påstående, att en del af godset i de tagna skeppen hörde andra till än kärandena. I följd häraf ålades han att vid 40 markers vite inom 6 veckor betala den nu fordrade summan af 1,508 preussiska mark. Då han hvarken förmådde betala, och ej heller stälde borgen för sig, lät riksföreståndaren mot slutet af år 1473 sätta honom i fängsligt förvar på Stockholms slott, der han finge sitta tills riksrådet åter komme samman, och om denna åtgärd lemnades Danzig underrättelse i bref af den 26 Februari 1474, på samma gång man dock hemstälde, om icke summan kunde nedsättas i anseende till hans fattigdom, och på det att den kärande parten åtminstone måtte få någon ersättning. Ville man likväl icke visa tillmötesgående i detta fall, kunde riksrådet ej förvägra Danzig dess rätt.

Den anklagades öde hade emellertid väckt starkt deltagande och missnöje hos allmogen i Vestergötland, och höfvitsmannen på

---

[1] *J. E. Rydqvist*, *Historisk statistisk beskrifning öfver Göteborg*, sid. 4.

Laholm, Nils Åkesson, skrifver härom den 7 Januari 1474 till drottning Dorotea af Danmark:

»Kära nådiga fru. Värdes Eders Nåd veta att mitt bud hafver varit i Sverige i 10 eller 12 veckor och kom hem till mig nu i Torsdags, hvilket bud jag hafver sändt till Eders Nåd. Då må Eders Nåd veta att Herr Sten var på färden efter Herr Nils Sture, då ryckte Herr Nils in i Dalarne före honom, och sedan Herr Sten detta förnam, då ryckte han med den samma färd till Kalmar icke utan sjelf sjette eller åttonde.»

»Och hafva Vestgötarne skrifvit Herr Sten till, att han skall gifva Otte Torbjörnsson lös, och säga de så, att den mannen borde ej varit gripen, som så hafver vågat sitt lif för riket, och läto de deras ord så gå, att de ville gifva Herr Sten hvarken skatt eller annat, förr än han till dem utlemnat fången».

Det allvarliga missnöje, som på detta sätt gaf sig luft i till och med hot om uppror, förmådde dock hvarken hindra sakens gång eller rädda den anklagade. Den 24 Augusti 1474 skref svenska riksrådet till rådet i Danzig med ursäkt för att rättegången med fången blifvit uppskjuten, hvilket berott på de vigtiga förhandlingar, som egt rum med de danska och norska riksråden; Otte Torbjörnsson sitter emellertid fängslad i Stockholm, dit ombud för Danzig äro kallade att med snaraste komma tillstädes.

Vid denna förnyade ransakning yrkade ombuden hårdnackadt på straff, och till följe häraf dömdes den fångne till döden och afrättades inom årets utgång. Lagen var alldeles tydlig i detta fall, men det måtte hafva väckt stor uppmärksamhet att finna den i all dess stränghet tillämpad på en så högt uppsatt man som ett riksråd.[1]

* * *

---

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia*, IV. Troligen var det Otte Torbjörnssons son den »fattige man *Torbjörn Ottesson*», om hvilken Sten Sture den 28 Januari 1502 skref, att han gifvit honom fullmakt att kännas vid de gods, hvilka Jöns Falster hade köpt och förpantat i Vermland och Nerike, och att han skulle få behålla dem några år, till dess man finge se, huru han uppförde sig.

Flere år efter Otte Torbjörnssons afrättning gjorde käranden genom rådet i Danzig framställning att återfå återstoden af det röfvade godset eller full ersättning derför, men med rätta svarade härpå Sten Sture den 15 Maj 1482, att om icke käranden så strängt yrkat sin rätt, skulle Otte Torbjörnsson mycket hellre hafva lefvat och betalt både honom och de andre.

Den afgörande segern på Brunkeberg den 10 Oktober 1471 räddade för lång tid Sverige undan främmande välde så länge Christian I lefde.

Det är förut omtaladt att Elfsborg i början af år 1473 fråntogs Otte Torbjörnsson och anförtroddes åt *Nils Klausson* till Wik. Denne man utgör ett bevis på att, ehuru slägtskapsförbindelser i Danmark och besittning af egendom i detta land tydligen hade ett ansenligt inflytande på de svenske stormännens politik, dessa hänsyn likväl icke alltid hade en afgörande betydelse. Fastän Niklas Klausson var son af en dansk man och gift med en dansk qvinna samt egde Ellinge i Skåne, stälde han sig alltid trofast på Sten Stures sida, såsom en af konung Hans kraftigaste och oböjligaste motståndare, våldsam i sitt hat mot dem som slöto sig till Danmark.

Nils Klausson som i vapnet förde två blå sparrar öfver hvarandra i hvitt fält, var son af riddaren och danska riksrådet Claes Nilsson till Vik och Ellinge och Katarina, dotter af svenska riksrådet och riddaren Sten Turesson (Bjelke) till Vik, konung Karls halfsyster.[1] Gift 1477 med Margareta, dotter af Lage Brock till Estorp och Elsa Påvelsdotter Laxmand, hade han med henne flere barn, bland hvilka Knut Nilsson sedermera blef riksråd. Sjelf nämnes Nils Klausson såsom svenkt riksråd 1480.

Under de oroliga tiderna hade kronans inkomster blifvit betydligt förminskade, så att vid konung Karls död blott tre slottslän funnos qvar, nemligen Stockholm, Örebro och Åbo; allt annat var antingen bortförlänadt eller i fiendens händer. Detta bättrades efter hand, i samma mån Sten Sture tog flere betydliga slottslän under kronans förvaltning, hvilka antingen indrogos från länsinnehafvaren eller eröfrades, hvilket senare var fallet med Elfsborg.

Elfsborgs län omfattade under början af unionstiden (1389—1448) Askims, Säfvedals, Wätle och Bollebygds härader samt Östra Hisingen eller Lundby och Tufve socknar.[2] Till Nils

---

[1] Sten Turesson (Bjelke) var gift med konung Karls mor, Margareta Karlsdotter, dotter af riksrådet och riddaren Carl Ulfsson (Sparre) och Helena Ivarsdotter (Brahe).

[2] *C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden* sid. 102. Höfvitsmannen på Elfsborg synes dock stundom haft benägenhet att vidga det svenska området på Hisingen. I *Diplomatarium Norvegicum* II: 729 finnes intaget ett intyg, dateradt Bergby (Bärby) den $^{28}/_{2}$ 1497, hvari allmogen på Hisingen

Klaussons förläning af Elfsborg hörde åter 10 härader i sydvestra delen af Vestergötland; närmast omkring slottet låg Askims härad, bestående af Askims, Frölunda, Fässberg, Kollered och Råda socknar samt öarne i skärgården, bland andra Wrångö och Vinga.

Då ingen verklig riksstat fanns uppgjord, voro förläningarne det enda sättet att aflöna kronans tjenstemän, men lemnades under Sten Sture den äldres tid nästan blott till medlemmarne af riksrådet. Inkomsterna af en dylik förläning bestodo hufvudsakligen af grundskatter, jemte afkastningen af kronans fastigheter, och utgingo i naturprodukter. Länsinnehafvaren var på samma gång köpman, hvilken, för att få reda penningar till sina och slottets behof, idkade handel med de i skatt eller eljest uppburna varorna. För öfrigt hade innehafvaren af Elfsborgs slott att taga vara på tullen; enligt privilegium för nya Lödöse hade visserligen handelsfartyg, som gingo upp till den nya staden, att passera slottet utan hinder af konungsköp eller annan tunga, men af tullen, som erlades vid framkomsten till staden, skulle öl, mjöl, korn och hafsfisk tillfalla Elfsborg.[1]

Sjelfva förvaltningen af länet bestod egentligen i skyldigheten att underhålla slottet med dess besättning, samt omhänderhafva kronans uppbörd och inkomster af länet. Ordningens handhafvande kräfde icke någon särdeles verksamhet å höfvitsmannens sida, dock plägade han vara tillstädes vid lands- och räfsteting, samt vid de af riksföreståndaren eller hans ombud i landsorten hållne tingen. Vid häradstingen deremot var länsmannen och i rådstugurätten slottsfogden tillstädes såsom kronans ombud, och dessa tjenstemän voro också höfvitsmannens biträden vid uppbörd af statsinkomsterna.[2]

Otte Torbjörnsson hade under den tid han innehade Elfsborg med egna medel skaffat såväl kanoner och vapen i öfrigt, äfvensom förråder af lifsmedel, hvilket allt när han aflägsnades från befälet inlöstes af Sten Sture, som derefter skänkte alltsammans

---

kungör att tolf män, på herr Henrik Krummedikes förfrågan, med ed bekräfta att åboerna på gården *Vik* i Björlanda socken alltid sökt Bergby som deras rätta tingställe, »såvidt de ej af höfvitsmannen på Elfsborg tvingats söka till annat ting». Bland vittnena var äfven Olof Krabbe af vapen.

[1] *[J. E. Rydqvist], Historisk statistisk beskrifning öfver Göteborg* sid. 4.

[2] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia IV.*

åt Nils Klausson, enligt följande gåfvobref, dateradt Gripsholm den 19 mars 1480.

»Jak *Sten Sture* i Gripsholm, Sweriges rikes forstandere, gör witterligt at jak haffuer vnt och giffuit min modher systerson Nills Clauson alle the bysser, wæriæ oc spiisning ehvad thet helst war, som jak köptæ aff *Otto Torbiörson*, hans siel Gudh nadhæ, then tidh han skildes widh *Eluetzborgh*. Til tismera wissæ och tygh lather jak mit incegellæ henghæ nethen widh thetta breff, som giffuit och scriffuit ær på min gardh Gripsholm dominica passionis anno domini MCDLXXX».[1]

Förutom detta gåfvobref ega vi ännu qvar en enskild skrifvelse rörande tilldragelser på Elfsborg under denna tid. Brefvet, som är dateradt Söderköping den 22 nov. 1495, är från Erik Turesson (Bjelke) till Nils Klausson och lyder sålunda:

»Venlig ok kerlig helsa altid försent medh Gud. Kære *Niels Claffuesson*, synnerlig god ven, ma I wetha ath iag hade gerna warit hoss Ider i myns broders brödlöp ok hade ekke myn forfal mig förtagit kranckdom ok myn herres scriffuelse, ath han begerede mik ok myna swena til Finland, tha ær ey myn makt saa ath iag sielff kwnne fara, thi haffuer iag sent honum myna swena saa monga iag haffuer; fik iag oc myn herres scriffuelsse ath the Ryser haffua gripit *Monss Frille* oc *Niels Bænktsson*, lagmannen i Finland, ok lXX medh them slagne ok gripne. Haffuer ok myn herre her strænk vtbod, saa ath alle friborne men skole vt vid terass frælsse, beder iag Ider at i rader *Per Thuresson* ath han skyndar sig til myn herre medh första opit vant ok komma hit til mig, saa ath vi bode foldis ath om Gud vil vnna mig liff ok helsa.

Ær her ingen synnerlig tidende, vtan her medh Ider ok Ider kæra hustrv ok barn Gud befallandes ok the helge threfoldoghet. Scriptum Sudercopie dominica proxima ante festum Katerine.

Eric Thuresson»

I sjelfva verket var denna tid Elfsborg platsen för stora festligheter, i det att Peder Turesson (Bjelke) till Kråkerum der firade sitt bröllop med höfvitsmannen Nils Klaussons dotter Karin.[2]

---

[1] *C. G. Styffe*, *Bidrag till Skandinaviens historia* IV: 68.

[2] Peder Turesson var 1501 riksråd och väpnare samt 1508 riddare. Parets äldste son Nils Pedersson drunknade 1550, och dennes son åter var den

Af brefvet finner man att de nygifta icke länge fingo vara tillsammans, enär mannen måste ofördröjligen resa upp till brodern, för att jemte denne begifva sig till Sten Sture, som i November 1495 gick öfver med en liten här till ryska kriget.

Egendomligt nog råkade Nils Klausson, liksom förut Otte Torbjörnsson, i delo med en utländsk makt. Ett af hans fartyg hade nemligen 1486 tagits i öppna sjön af engelska undersåter och införts till hamnen Fowey i Cornwall, hvilket fartyg jemte lasten värderades till 1500 rhenska gyllen. När han derom anhänggiggjorde rättegång, tillerkändes han mycket riktigt ersättning men utan att han sedermera lyckades utfå denna.

Nils Klausson vände sig då till svenska riksrådet med begäran om dess mellankomst, och riksrådet skref derefter ej mindre än sju gånger till konung Henrik VII af England och hans råd, utan att få ett bestämdt svar, af hvilket man kunde sluta huruvida man tillämnade den klagande parten någon ersättning eller icke. Afskrift af en af dessa skrifvelser finnes i riksarkivet, daterad den $^{28}/_{6}$ 1491, vidimerad före brefvets försegling af notarius publicus den 2 Juli, och en annan samtida afskrift af ett dylikt bref, dateradt den $^{28}/_{6}$ 1493, är likaledes i behåll. I det senare begäres att den af »Staalhoff» i London åt Nils Klausson tilldömda ersättningen måtte till honom utbetalas.

Riksföreståndaren nöjde sig dock ej med skrifvelser, utan hade genom flera beskickningar till England sökt utverka rättvisa åt den lidande. Redan den $^{26}/_{8}$ 1489 befullmäktigade Nils Klausson en viss Henrik Stenbrecker att af konung Henrik i England fordra och qvittera 1610 rhenska gyllen, såsom ersättning för det fartyg som engelska undersåterne tagit, deraf 1400 i skadestånd och 210 i omkostnader.[1]

Fullmakten lyder:

»Ego *Nicolaus Clauesson*, armiger castellanus in *Elffuesborg* in regno Swecie etc. notifice per presentes quod noviter, ante annum nauem et naulum eiusdem nauis, in valere mille quadringentorum florenorum Reinensium ab Anglicis raptam perdidi et plures expensas interim desuper habui et adhuc forte facere debeo,

bekante, år 1605 halshuggne Hogenschild Bjelke. Erik och Peder Turesson voro söner af riksrådet och riddaren Ture Turesson till Kråkerum och Räfvelstad † 1488 och Ingrid Körning.

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* IV: 133.

dudum de predictis expensis ij^{c} X, florenorum Reinensium, quare fideli famulo *Henrico Stenbrecker* presencium latori plenam auctoritatem et potestatem do istam prenominatam summam auri, cum expensis desuper factis adexigendam et solucionem capiendam a serenissimo principe et domino domino *Henrico* Rege Anglie vel quem serenitas sua ad satisfaciendam dandam et soluendam indicat. Et postquam prenominatus Henricus Stenbrecker de tali summa contentus et solutus est, serenissimum dominum Regem et alios omnes liberos et absolutos pro se et heredibus eorum reddo et quitto. In cuius rei testimonium sigillum meum proprium hiis literis feci appendi. Datum Elffuesborgh anno domini MCDLXXXIX feria 4:ta proxima post festum beati Bartholomei apostoli».

Om ett annat dylikt sändebud känner man att Henric VII utfärdade ett pass för detsamma, när sändebudet skulle återresa med konungens svar till riksföreståndaren:[1]

»Henry by the grace of God king of England and of France and lord of Irland to all maires, shiriffs, baillifs, constables, custumers, comptollours, sercheours kepers of oure poorts, creks and passages and to all othre oure officers, ministres and subgiettes, these oure lettres for to see or here greting Forso moche as this berer *Petre Severing*, seruant to the Governour of Sweceland hath been here wit vs in certain message from the same his maistre, and retourneth at this tyme by our licence wit our answer vppon the same message, we therfor wol and straitely charge you to permitte and suffre the said Petre peasibly to passe by you wit all his necessaries liefully witout any youre undue serche lett distourbance or empechement as ye tendre our displease and propose to anuoide the contrary Any our restraint or proclamacion hertofor to the contrary not witstanding. Yeuen vndre our signet at oure manoir of Shene the vij: th day of July the IX:th yere of oure regne.»

För att i öfrigt styrka krafvets rättmätighet, begärde derjemte Nils Klausson ett intyg derom af magistraten i Lödöse. Denna myndighet förklarar sålunda den 20 april 1496:

Att Nils Claussons skepp blifvit taget af engelska undersåter, hvarvid en del af skeppsfolket omkommit,

[1] C. G. *Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* IV: 177.

en del blifvit tillfångatagna, att skeppet med det tillhörande godset blifvit i England behörigen värderadt till 1500 gulden, och att Nils Klausson dessutom haft stor kostnad både för sina flera sändebud dit, samt för folkets friköpande och hemresa, men icke bekommit någon ersättning:

»Wy borgermester unde radt der stadt *Ludehusen* bekennen unde betughen myt dussen apen breue, wii dat unse borger unde schypper genant *Palle Jonsson* is hyr ut gesegelt na Engelant myt *Nygels Clawessons,* der erbaren unde wolduchtighen manne schyp unde guth myt anderen kopluden unde or to behoringhe unde is dar genamen van des koningx undersaten van Engelant. Dem geliken heft de erbar Nigels vor genomet sine buden raken unde den schipper dar hen gesant umme sin unde der koplude gudt wedder to manen, de dar an ouer gebleuen synt, en deell geuanghen, dede erbar Nigels ergedachte suluen heft wedder geloset in swarer kost unde teringe, unde suelk dar up gelopen is umme syn unde der koplude guth to manen unde recupereren, unde em doch nen recht ofte wandel wedderuaren konnde, doch dat schyp mit siner tobehoringhe unde guth, dat deme erbaren manne to qwam, wart beswaren dar ime rechte vor XV hundert gulden unde also geschaltet one kost, teringhe unde schaden, dem de wolduchtighe man dar ane geleden heft, de doch ock lopet eynen groten summen. Dat dyt waraftich is betughe wy mit dussen unsen apen breue. Des to merer tuchnisse hebbe wy unser stat ingesegel laten hanghen neden an dessen breff, gescreuen to Ludehusen in dem jar unses heren dusent verhundert unde ses unde negentich des witwekens vor Sanct Jorgen».

Alla dessa bemödanden visade sig dock fruktlösa, och, när intet annat återstod, framlade Nils Klausson saken i dess helhet vid ett allmänt riksmöte i Linköping i mars 1495, bevistadt icke blott af riksföreståndaren och riksrådet utan ock af fullmäktige från lagsagorna. Den förre och de verldslige rådsherarne afgåfvo i denna anledning ett öppet bref, dateradt Linköping den 24 mars förklarande att de icke längre kunde uppehålla Nils Klausson vid utkräfvandet af hans rätt, hvarför de berättigade honom att opåtaldt angripa engelska undersåters egendom hvar han kunde, intill dess han fått full ersättning:

»Wij efftersereffne *Steen Sture,* Sweriges riighes forstandere,

Karl Knutsson (Gera), *Iwer Green*, *Beynt Christiernsson* (Oxenstjerna), riddere, *Knuth Eskilsson* (Banér), *Lyndorm Biörnsson* (Vinge), *Swante Nielsson* (Sture), *Arffuid Knutsson* (Store), *Eric Ericsson* (Gyllenstjerna), *Eric Trolle*, *Beynth Ryningh*, *Niels Boosson* (Hammarstad-slägten), *Steen Turesson* (Bjelke) oc *Johan Bissæ*, wepnere, Sweriges riighes radh, göre alle witerlicht at nw wij wore forsamletde her i Lyndköpingh kom for oss erligh oc welbyrdigh man *Niels Clauesson* höffvetzman paa *Elffuesborgh*, wore kære metbroder, oc lodh oss forstaa at nw widh IX aar forlidnæ wart honom afftaghen en holk for en stadh hedher *Fowiik* i Engelandh, hwilket forscriffne schiipp meth sin tilbehöringh oc meth thet gotz, som for:ne Niels Clauesson hadhe ther sielff vppa, vort beskatteth for XV^{c} Rinskæ gyllenæ, forvden köpmannegotz, som ther inne war, hvilke forscreffne ærende for: de Niels Clauesson tiith oc offtæ tilforen beklaghet haffuer for oss oc haffue wij forscreffuit tesse forrörde ærende til högboren förste koninghen aff Engelandh oc hans nades erligæ radh vij reyser, oc inghen merckeligæ scriffuelse eller swar faeth ther om iigen, ther wij nogeth kwnne rette oss effter, at the acthæ hanom inghen (!) foræffningh for sin store skadhe, kosth oc tæringh, som han ther vdöwer bekosteth oc hafft haffuer, thij kwnnæ wij ey lengger forhindra hanum i the arinde.

Ther fore haffue wij nw vpa menæ Riigsens Radzs wegnæ vnt oc tilladeth oc meth thettæ wort opne breff vnnæ oc tilladhæ, at forscriffne Niels Clauesson maa thet withergöre pa for:de Enghelandes inbyggere hwar som han kan til then tiidh at the haffue giorth hanom rædeligh wannell oc fullesth for sin skadhe, kosth oc tæringh, som han ther vpa bekosteth haffuer, oc skal Niels Clauesson, eller hans arffuingæ, for swodant angreep inchtet tiltall faa aff oss eller wore effterkomende om tessæ forrörde ærende i nogher mathe til then tiidh the worde ther om wenligh oc wel forenthæ. Till ytermere vissæ her om lathe wii witherligæ henghæ wore inciglæ nethen fore thettæ breff. Datum Lyndköpingh in profeste annunciacionis beate Marie virginis anno domini MCDXC quinto».

Att en enskild undersåte på detta sätt berättigades att förklara krig mot en främmande makt, kan visserligen förefalla oss obegripligt, men var på den tiden icke så alldeles ovanligt. Tvertom ansågs under medeltiden den enskilde tillåtet att utöfva vedergällning, och för öfrigt gjorde man dervid icke särdeles många omständigheter. Hur det gick med Nils Klaussons »krig» känna vi icke, men förmodligen var han icke sen att begagna sig af tillåtelsen.

Om Nils Klaussons verksamhet såsom höfvitsman på Elfsborg känner man bland annat, genom ett utslag af borgmästare och råd i Lödöse den 21 Juli 1489, att han lät bygga en sågqvarn genom Magnus »Saghemester».[1]

Vändande oss till Sveriges politiska historia under sista fjerdedelen af 1400-talet, finner man konung Hans, som efterträdt sin den 21 Maj 1482 aflidne fader, Christian I, fortsätta dennes ansträngningar för unionens återupprättande. I Sverige och äfven i Norge väckte likväl dessa planer motstånd, och man kom öfverens om att konungavalet skulle ske gemensamt. I Augusti 1482 hölls ett nytt möte af ombud för de tre rikena. När de norska riksråden på återväg från detta kommo till Marstrand, samlades omkring dem ett stort antal bönder från Bohuslän, klagande öfver den danske höfvitsmannen på Bohus, med förklaring att de aldrig mer ärnade till honom betala någon skatt. Han instämdes nu inför riksrådet men kom icke, och då man ansåg sig icke kunna öfvergifva allmogen, valde man helt enkelt riddaren Johan Svalesson Smör till riksföreståndare och skred till belägring af slottet.

Härom underrättades svenska riksrådet, hvilket man på samma gång tackade för visadt bistånd, begärande att vägen förbi Elfsborg och Nya Lödöse måtte bevakas till lands och vatten, så att danskarne icke skulle komma Bohus till hjelp.

Derefter hör man icke talas om Elfsborg förr än den 6 April 1488, då Grefve Gerdt af Oldenburg och Delmenhorst afgaf en skriftlig försäkran till Nils Klausson, höfvitsman på Elfsborg, Lindorm Bosson på Öresten och Nils Posse på Tun, att icke ofreda svenska undersåter eller handeln på Sverige under den tid han med sina fartyg ligger i skären vid Elfsborg och Räfsund; skulle han behöfva sända bud till staden (Nya Lödöse) lofvar han att icke sända mer än 12 man med båten.[2]

[1] År 1487 feria secunda proxima ante festum nativitatis b. Virginis, ut gåfvo i Malmö broder *Larens Brandesson*, styresman öfver de kloster, hvilka höllo Sanct Francisci regel i Danmark, som kallas de observantia Vicarius; broder *Laurens Pedersson*, guardian i Malmö kloster, och alla konventbröderna derstädes, ett bref hvari de förpligta sig att hålla en årlig begängelse öfver *Nils Clausson* på *Elfsborg* och bans anhöriga, hvilka hade gifvit munkarne en ödetomt i Malmö att flytta klostret uppå, efter som den ort, som det nu ligger på, ej vore beqväm. *Anders Ant von Stjernman*, *Swea och Götha Höfdinga-Minne* II. Ståthållare och höfvitsmän på Elfsborg.

[2] *C. G. Styffe*, Bidrag till Skandinaviens historia IV: 126. Jemf. *Joh. Hadorph*, *Twå gambla Swenska Rijm-Krönikor* II: 310.

Redan 1493 ansågo väl underrättade personer i Sverige för visst, att ett anfall förestod från Danmarks sida, hvartill äfven tecken 'började visa sig i de danska underhandlarnes språk, hvilket blef allt djerfvare, i det de slutligen förklarade, att de icke hade fullmakt bestämma något nytt unionsmöte, så framt icke svenskarne genast vore beredde erkänna konung Hans såsom Sveriges konung. I Maj månad 1494 hölls ett dylikt möte i Nya Lödöse, vid hvilket svenska rådets ombud voro biskop Brynjulf i Skara, Arvid Trolle, höfdingen på Elfsborg Nils Klausson och höfdingen på Öresten Arvid Knutsson (Store) till Torpa.

Ställningen var ytterst oklar, och farligast för fäderneslandet var, att de fiendtliga onda planerna omfattades och understöddes af förrädiske landsmän, under det att Sten Stures trofaste anhängare bland stormännen voro ganska få, sådane som riksråden Nils Klausson, Knut Eskilsson (Banér) och Lindorm Björnsson, samt utanför rådet Gustaf Wasas fader och Sten Stures systerson Erik Johansson (Wasa) till Rydboholm, äfvensom Erik Turesson (Bjelke), ehuru dennes syster var gift med en dansk man, riksrådet Maurids Gyldenstjerne till Aagaard.

De stores missnöje med riksföreståndaren hade de senare åren ökats allt mer, men det var först sedan en brytning inträdt mellan honom och den mäktige Svante Sture, som man vågade fatta ett bestämdt beslut att skilja den förre från makten.

Detta beslut skulle med väpnad hand understödjas af Danmark, och, när detta rike slutat förberedelserna till fälttåget, utfärdade konung Hans den 13 Mars 1497 krigsförklaring.

Det dröjde likväl med öppnandet af fiendtligheterna, hvilka riktades dels af hufvudhären mot Småland och Kalmar, under konungens eget befäl, och dels emot Elfsborg. I afseende på detta slott, hade konungen tänkt angripa detsamma med en afdelning af hären, som skulle tåga genom Halland. Denna plan uppgafs dock, och konungen skref i stället den 25 Maj till höfvitsmannen på Bohus, Henrik Krummedike, med befallning att, »med den bästa list och lämpa han kunde», uppreta den svenska allmogen vid gränsen mot höfdingen på Elfsborg, Nils Klausson, samt förmå den att borttaga de förhuggningar man nyligen gjort för att hindra det tillämnade fiendtliga anfallet från Hallandssidan.

Som konungen fått höra att Nils Klausson hade för afsigt att uppbygga Gullberg, fick Krummedike den 10 Juni befallning att

förhindra sådant, om det kunde ske utan stor förlust, och i förening med Ebbe Munck anfalla och intaga berget samt der lägga ett hundradetal folk med två månaders kost, och när det så intagits antvarda dess försvar åt herr Bengt Åkesson, som dock ej borde veta något derom »förr än I hafven det inne, och undervisa dem, som skola ligga der, att de intet taga från allmogen deromkring». »Ebbe Munck», heter det vidare, »skall möta Eder på voldsteden med så mycket folk och hvar dag som I honom derom tillskrifven; farer der ganska listeligen och hemligen med».[1]

Konung Hans var dock på väg att öfvergifva planen mot Elfsborg, men återvände till densamma på yrkande af Matts Kafle, som å Svante Stures vägnar förde befälet på Öresten. Rådet följdes och konungen skref härom den 24 Juni till Henrik Krummedike på Bohus att svenska riksrådet genom sina sändebud Matts Kafle och »Lwnekier» uppfordrat honom att belägra Elfsborg. Krummedike borde derför rådgöra med Ebbe Munck samt derefter belägra slottet och låta bönderna, som der komme att ligga, få två månaders kost med sig, samt om möjligt få in slottet och tillika Nils Klausson jemte herr Stens anhängare, som foro omkring och predikade för allmogen, »hafvandes fogden på Öresten, Matts Kafle, lofvat vid sin ära att vara Eder till bistånd».[2]

Dagen förut hade konungen i skrifvelse till innevånarne i Vestergötland, Sunnerbo och Vestbo meddelat underrättelse om att han ärnade belägra Elfsborg, förmanande dem att blifva under hans lydnad.

Belägringen lärer börjat omkring den 8 Juli.[3] Belägringshären utgjordes dels af norrmän, dels af allmoge från trakten kring slottet, under befäl af Henrik Krummedike, höfvitsmannen på Akershus Knut Alfsson samt Ebbe Munck. Slottet försvarades dock med kraft och framgång af den tappre Nils Klausson.

Mot slutet af Augusti blef konung Hans, efter att hafva mottagit underrättelse om den framgång hans trupper haft i mellersta Sverige, otålig och tillskref den 28 i nämnde månad anförarne för

[1] *Diplomatarium Norvegicum* IX: 397.

[2] *Diplomatarium Norvegicum* IX: 398. Jemf. *Bil. I och II.* Konung Hans bref den 29 och 30 Juni 1497. *Riksarkivet i Köpenhamn,* Personalhist. Saml. Henrik Krummedige.

[3] »Fjorton dagar före Maria Magdalena», säger Hvitfeld. *C. F. Allen, De tre nordiske Rigers historie 1497—1536,* uppgifver att belägringen började i Maj, men detta är tydligen ett misstag.

belägringshären, att om slottet icke kunde förmås till dagtingan, borde det i alla fall framgent hållas inneslutet: »Herr Anders Muse's dräng berättar», hette det, »att de der uppe ligga skulle säga, att finge de icke undsättning inom fyra veckor efter Sanct Laurentii dag, då ville de uppgifva slottet. Om de det icke vilja, och det förmärkes att man icke kan få det in på annat sätt än med eld och storm», bör man dagtinga så, att besättningen får innehafva slottet, men får icke intaga dit mer kost, folk eller vapen, intill dess konungen sjelf med några af svenska riksrådet kan komma dit upp. Emellertid kan man taga Matts Kafle till hjelp och straffa allmogen der omkring, som är »olydig», och hugga af dem en hand eller fot. I öfrigt skall gengärd uppbäras af allmogen i Elfsborgs län, så att icke Bohus eller Varberg blottas på lifsmedel.[1]

Konungens förbittring öfver Nils Klaussons hårdnackade motstånd, hvilken yttrar sig i en så barbarisk befallning som att hugga hand och fot af allmogen, var dock lätt förklarlig, ty så länge han icke egde denna fästning, var han icke säker om Vestergötland, och det rådde i denna provins stark jäsning såväl bland allmogen som hos frälset. Den 13 September skref konungen sålunda ånyo, att man skulle straffa den del af innevånarne, som icke strax ginge honom till handa, hvarjemte knaparne på slottet skulle få med lif och gods umgälla som de förtjent, och som Sveriges lag (!) tillstadde.

Vid medlet af September började i sjelfva verket frälsemän och allmoge i Vermland och Vestergötland att röra på sig, för att komma Elfsborg till undsättning. Lagmannen i Vermland, Nils Olsson till Skofteby, synes hafva varit den förste som reste sig, men en del af allmogen i Vermland, som bodde närmast gränsen, återhölls af fogden. Lagmannen i Vestergötland, Lindorm Björnsson, med flere af de mest ansedde i orten följde den förstnämndes exempel, och allmogen i Vadsbo förklarade sig villig att uppbryta, hvartill den ytterligare uppmuntrades genom löftet om eftergift på skatterna.

Resningen gällde icke blott belägringshären framför Elfsborg, utan var äfven riktad mot biskop Brynolf i Skara, som understödde fienden, och som skyndade att den 25 September skrifva till Krummedike för att begära undsättning, ty han väntade först ett besök af 2- till 3,000 bönder på Brynolfsbo, som dessa

[1] *Diplom. Norveg.* IX: 400.

ville bränna och plundra, samt derefter på Husaby. Han meddelar i sin skrifvelse att Anders Ericsson, Nils Olsson och Orm tingat med allmogen i Vadsbo och lofvat den stora eftergifter på skatterna, samt brakt den att öfvergå till konungens fiender, »och är nu Jörgen Karlsson (till Vinsarp), Erik Jönsson (Tre Rosor), Sigge Larsson (Sparre), Lindorm Björnsson och flere knapar församlade i Vadsbo, med uppsåt att först bränna Brynolfsbo och så lägga här för Husaby 2- eller 3,000, men med de andre akta sig man ur huse ned till Eder. Nils Olsson är i sjön med ett tal folk i vår sjöbod». När Henrik Krumedike slutat belägringen af Elfsborg, kunde ett tal folk, menade biskopen, vid 100 eller så, komma till skepps till Vassända, »så att de måtte klämma dem som äro i vår hamn. Så kunde den allmogen i Elfsborgs län, som handgått konungen, möta på halfva vägen. Hälften af Vermland sitter hemma igen, den omvände herr Stens fogde Nils Jonson, den delen som ligger närmast Norge».[1]

Den närmare gången af denna resning är icke känd, men utan tvifvel hade man gått temligen illa åt biskopens gods, ty längre fram fordrade han af Sten Sture skadeersättning. I alla händelser kommo ansträngningarne för sent till stånd för att kunna rädda Elfsborg. Efter en tre månaders lång belägring utan undsättning eller hjelp utifrån, tvingades Nils Klausson att den 29 September uppgifva slottet, dock på goda vilkor. En del af besättningen stannade qvar och öfvergick i konungens tjenst, och förmodligen medgafs dem som ville att draga bort i frihet. Åtminstone var detta händelsen med Nils Klausson sjelf, hvilken man den 6 Oktober finner hos Sten Sture, vid det möte som då hölls på Gråmunkeholmen i Stockholm med konungens anhängare.

Ehuru vi icke närmare känna vilkoren för slottets uppgifvande, har dock ett af dessa kommit att bevaras från glömskan, på den grund, att ett par af Nils Klaussons arfvingar, nemligen Nils Pedersson (Bjelke) son af den förres dotter Karin och Peder Turesson (Bjelke), samt Axel Posse, gift med en annan dotter Elsa, af borgmästare och råd i Lödöse den 11 Augusti 1533 utverkade ett vittnesförhör i rådstugan med dem, som varit närvarande 36 år förut vid Elfsborgs öfvergång. Vid detta vittnesförhör intygades

---

[1] *Diplom. Norveg.* IX: 401. Jemf. *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* IV: CCXXV.

af en *Truls Arvidsson* och dåvarande fateburshustrun på slottet *Ingegerd*, att när Henrik Krumedike och ståthållaren på Varbergs slott, Ebbe Munck, öfvertogo Elfsborg på konung Hans' vägnar vid kapitulationen, afgåfvo de en skriftlig förbindelse att icke förgripa sig på Nils Klaussons och dennes hustrus, Margareta, Lage Brocks dotter, husgeråds- och förrådskammare, men att de likafullt, när slottet gifvit sig, bröto sitt ord och plundrade fateburen.

Borgmästare och råds attest är af följande lydelse:[1]

»Alle godhe men som thetta breff hænder före ath komme bekænnes vij æffterskreffne bårgmæstere ok rådh i *Lödhesze*, ath då vij rådstue hålla måndaghen næst æffther sanct Laurentius dagh anno domini md XXX iij ij ærligh ok vælbyrdeghe manns nærvarelsse *Söffrin Kijll*, höffvesman påå *Ælsbårgh*, i blandh andre mærckeligt ärende kom fram *Hans Fynboo, Nils Persåns* foghitt åppå Dall, med dhæsse æffterscreffne vyttne, som ær ærlegh ok vælbyrdegh man *Agxell Påsse*, *Truels Alffvedhzoon* ok then æffterscreffne quinne *Ingœrd, Jöns Skåningæ*, som var fateburs hustru påå Elsbårgh then tijdh, her *Hœndrick Krummedijck* ok *Æbbe Munck* anamadhe Ælsbårgh på Konijngh *Hansse* vægne, ath de hade giffveth ut sijne breff såå, ath her *Nijls Klasson* ok fru *Margrette* fattebur skulle ståå urördh, som yther mere deres beseglede breff om uttvijser, ok thet hållt icke længer [æn] in tijl dhes ath the komme påå slåtthet, dåå sloghe de åpp för:ne fattebuer ok utth thoghe hvad del som dher inne vare. Thes tijll vijssa ock yther mere bättre förvarelsse, ath dæsse godhe mæn som för benæmdhe ære svoræ påå boken, ath så ij sanijngh ær, såå bedhe vij eerlegh ok vælbyrdegh man Söffrin Kijll om hans insegle vijtterlighe hængende för nedhen thette vårtt oppne breff med våre eghedh stadz inssighell som skreffveth ær år ok dagh som före ståår».

Befälet på Elfsborg öfvertogs nu af segraren, *Henrik Krummedike*. Uppdraget var dock tillfälligt, emedan han redan förut innehade Bohus. I alla händelser var han befälhafvare på Elfsborg under åtminstone trefjerdedels år, och borgarne i Nya Lödöse måste den 19 Januari 1498 till honom afgifva trohetsförsäkran.[2] Som-

[1] *Riksarkivet.*

[2] Enligt *Diplom. Norveg.* II: 736 kvitterade konung Hans den 19/6 1498 Henrik Krummedike för riktig räkning och uppgörelse för de län, han af den aflidna Drottning Dorotea och konungen varit betrodd, intill förstkommande Mickelsdag. Sammaledes hade Krummedike gjort reda och räkenskap för de

maren samma år öfvertogs Elfsborgs slott och län af riksrådet och riksmarsken *Svante Nilsson Sture* till Eksjö, den sedermera blifvanda riksföreståndaren, hvarvid han dock måste lemna ifrån sig Örebro slott och län. Då Krummedike tillskrifver honom från Köpenhamn den 6 juli, med begäran att han ville med snaraste komma ned till Elfsborg, var det förmodligen i afsigt att Svante Sture då skulle mottaga länet.

Ej heller denne stannade länge här. Orsaken härtill var att, när Sten Sture nödgades afstå en del af sina förläningar, blef genom förflyttningar det af Svante Sture ifrigt eftertraktade Stäkeborgs län ledigt på så vis att höfdingen derstädes, riksrådet och riddaren *Erik Eriksson (Gyllenstjerna)* till Foglavik, förflyttades till Elfsborg, hvarefter man, den 16 juli 1499, finner Svante Sture på Stäkeborg.

Missnöjet med konung Hans såsom regent i Sverige hade efter några få år hunnit blifva allmänt. Sverige har visserligen, likasom alla andra land, haft åtskilliga mindre prisvärda konungar, men det finnes väl knappast någon så ömklig, grym, illvillig och oduglig som konung Hans, och det enda som ursäktar honom är att han tidtals var sinnesrubbad; han var i alla fall tillräckligt klok för att vara bedräglig, sinnlig och snål, hvilket senare synes varit hans mest framträdande egenskap som regent. Den bland svenska riksrådets medlemmar rådande afunden mot Sten Sture hade visserligen, efter ett omfattande intrigspel, gjort det möjligt för konung Hans af Danmark att komma i besittning af den svenska tronen. Men redan efter tre år hade ställningen blifvit helt och hållet ändrad till den forne riksföreståndarens fördel. Afunden hade lagt sig, och flere af deltagarne i resningen hade med grämelse funnit att de ej vunnit derpå, helst konungen var ännu mindre frikostig på förläningar än Sten Sture varit under sin herskaretid.

Härtill kom att konungen visade sig, som sagdt, alldeles oförmögen till regent, att han var lika svekfull som snål och att många hans handlingar tydde rent af på mindre normal hjerna. Att konungen icke, såsom han lofvat, särskildt förvaltade landets

penningar konungen lånat honom, samt för de penningar han uppburit för konungens hästar uti *Elfsborgs* län, jemte der fallne sakören, sedan han fick länet i värjo.

finanser, utan drog alla öfverskott till Danmark, var äfven ett vigtigt ingrepp i rikets sjelfständighet. Det svenska folket hade icke sökt någon förening under en främmande konung, utan den var riket under skenfagra löften påtrugad; riket var dock icke svagt nog att låta sig behandlas som ett lydland, utan kunde fordra att löftena skulle uppfyllas. Den senare delen af konung Hans' regering i Sverige upptogs äfven nästan helt och hållet af underhandlingar härom, hvarunder konungen väl visade sin kärlek till makten, men äfven så ringa förmåga att bruka den, att den så småningom gled honom ur händerna.[1]

Det allmänna missnöjet var icke minst bland de mera framstående svenskarne. Förutvarande ovänner bland desse räckte hvarandra handen till försoning i afsigt att bekämpa den gemensamme fienden, och det blef temligen lätt att återställa endrägten mellan Sten Sture och hans fiender inom riksrådet.

Ehuru man ännu förhöll sig lugn, var dock ställningen så hotande, att konungen beslöt sjelf begifva sig till Stockholm, der han synes inträffat fram i Februari år 1501.

De missnöjde rådsherrarne inlemnade nu samfäldt en skrift med skarpa föreställningar, ej blott mot åtskilliga af konungens fogdar, hvilka för begångna våldsgerningar borde afsättas, utan ock mot hans egen uraktlåtenhet att uppfylla ingångna förbindelser i allmänhet. Under dessa förhandlingar ankom en rysk beskickning, som erhöll företräde hos konungen i riksrådets närvaro, och man erfor till allas öfverraskning att konungen ingått förbund med storfursten i afsigt att tillsammans med denne anfalla Sverige.

Det måste hafva gjort ett mäktigt intryck, då det blef bekant att den ryska storfursten sjelf omtalat hur han varit eggad till sitt föregående infall i Finland af Sveriges nuvarande konung, och det var sålunda icke underligt att rådsmötet upplöstes utan något resultat, hvarefter konungen återvände till Danmark.

Den tändande gnistan till en afgörande vändning gafs af den vildsinte Sten Kristiernsson (Oxenstierna) till Salesta, som, troligen i anledning af enskild tvist, grep en konungens fogde i Upland, sårade honom illa och slog ihjäl några af konungens svenner, samt plundrade, till råga på allt, kungsgården i Upsala. När konung Hans erhöll un-

[1] *Carl Gustaf Styffe, Bidrag till Skandinaciens historia* IV: CCLV.

derrättelse härom på vägen ned till Danmark, vände han om till Stockholm och sammankallade riksrådet till den 25 april.

Ryktet hade emellertid börjat sprida sig om en sammansvärjning, hvaraf Sten Kristiernssons tilltag skulle vara ett utbrott. Om också ingen dylik sammansvärjning faktiskt förefanns, måste dock en sådan lätt komma till stånd genom den osäkerhet, hvari de misstänkte befunno sig, och planerna mognade genom konungens egen obeslutsamhet och långa vacklande, som verkade rent af uppmuntrande för dem, som kunde vilja skilja honom från makten.

Under detta hade Sten Kristiernsson erbjudits vissa vilkor i afseende på det begångna våldet, men han afslog dem, och när slutligen en styrka utsändes för att tukta honom, tillfogade han denna ett nederlag, dervid anföraren blef fången och illa medfaren. Den obetydlige upprorsmakaren hade sålunda kunnat på fjärde månaden fortfara med sitt ofog, som i början lätt kunnat qväfvas, men genom dröjsmålet växt i betydelser derigenom att allt flere slutit sig till honom. Detta bidrog att framtvinga ett afgörande beslut hos de missnöjde mäktige herrarne, och en formlig öfverenskommelse om att störta konungen ingicks den 1 Augusti. Då förbittringen hos allmogen var stark och allmän, behöfdes icke mer än underrättelsen om rådsherrarnes beslut för att bringa till stånd en allmän resning, under hvars tyngd konung Hans föraktliga regering i Sverige föll, utan att, snart sagdt, en hand utsträcktes till hans försvar.

Redan i September voro alla konungens fogdar afsatta, utom de som kunde skydda sig bakom fästningsmurar; efter hand föllo emellertid äfven dessa fästen i svenskarnes händer, och den 9 maj 1502 kapitulerade Stockholms slott.

Medan Sverige på detta sätt med väpnad hand återtog sin frihet och afkastade det främmande väldet, reste sig äfven ett parti i Norge mot konungen. Hufvudmannen för detta parti var riksrådet och riddaren *Knut Alfsson.*

Denne märklige man tillhörde en slägt, hvilken, liksom så många andra under medeltiden, kan sägas tillhört Norge lika mycket som Sverige, såväl på grund af slägtförbindelser som med afseende på jordegodset. På mödernet härstammade han i rakt nedstigande led från de norske konungarne af Ynglingaätten, så som följande uppställning visar.[1]

[1] *Samlinger till Det Norske Folks Sprog og Historie* III: 489.

Haakon V. Haaleg † 1319, Norges siste konung af Ynglingaätten.

Agnes eller *Agneta*, gift med
Hafthor Jonsson

Sigurd Haftorsson

Agnete gift med *Jon Marteinsson*

Catarina g. m. *Alf Haraldsson* † 1412

Agnes eller *Agnete* g. m. *Knut Jonsson* (*Tre Rosor*)

Knut Alfsson

På fädernet åter tillhörde han den svenska slägten *Tre Rosor*, sålunda:

Knut Jonsson (*Tre Rosor*), till Mörby, lagman i Vestergötland, gift med den förutnämnda *Agnes*. dotter af norske riddaren Alf Haraldsson och dennes hustru Katarina.

Jöns Knutsson till Falem och Lindholmen, häradshöfding på Dal, svenskt riksråd 1477—1496, död 1497 Gift med *Ingegerd*, dotter till norske riddaren och riksrådet Erik Sæmundsson.

Ture Jönsson till Säm och Lindholmen, svenskt riksråd, riddare, lagman i Vestergötland, död 1532. Gift med *Anna Johansdotter Vasa*, Gustaf I:s faster.

Alf Knutsson norskt riksråd, riddare. Den rikaste och mäktigaste mannen på sin tid i Norge, död omkr. 1495. Gift med *Magnilde Oddsdotter*, enka efter *Bengt Harteigsson Gyldenlöve*, som blef ihjälslagen 1447.

Knut Alfsson Svenskt riksråd. Gift 1) omkring 1487 med konung Carl Knutssons dotterdotter *Görvel Eriksdotter* (*Gyllenstjerna*) 2) med *Mätte Ivarsdotter* (*Dyre*), dotter af Ivar Jensen Dyre och fru Crhristina Pedersdotter Oxe — båda af dansk adel — samt faster till den mäktige Vincent Lunge. Mätte Ivarsdotter blef sedermera omgift med riksföreståndaren Svante Sture.

Knut Alfsson var sålunda befryndad med den högsta adeln i alla tre de nordiska rikena. Han vistades i yngre åren mycket i Sverige och deltog i de här förefallande striderna, men återflyttade till Norge, då han, 1497, efter faderns död blef egare af Gidske och en mängd andra gods, samt bosatte sig på Akershus, der han blef höfvitsman. Innan kort råkade han dock i onåd, Akershus fråntogs honom 1499, och ej längre säker i Norge, hvarest

han äfven hade många enskilda fiender, begaf han sig åter till Sverige.

I resningen 1501 deltog han, till en början uttryckligen såsom norskt riksråd, men vid möte på hösten satt han såsom svensk rådsherre.

Vid den lyckliga utgång befrielsekriget i Sverige tog, begagnade Knut Alfsson tillfället att äfven sätta Norge i uppror för att befria landet från konung Hans och det danska väldet.

Tvifvelsutan leddes han härvid af samma motiv, som föranledt resningen i Sverige, men måhända låg det innerst äfven något minne af hans härstamning från den gamla norska konungaätten, och han hade dessutom personliga oförätter att hämnas.

Närmast stod nemligen striden mellan de två mäktige männen Knut Alfsson och Henrik Krummedike. I det sydliga Norge fanns ingen som kunde mäta sig med dessa i makt och inflytande, i rikedom och gods; båda voro medlemmar af riksrådet, båda beklädde de ansenligaste embeten, den ene som höfvitsman på Akershus, den andre på Bohus, de tvenne vigtigaste fästningarne i landet.

Med makten delad på detta sätt, närde de en lefvande afundsjuka mot hvarandra, täflande om inflytande på landets styrelse och missunnande hvarandra konungens gunst. Den ovilja hvarmed de betraktade hvarandra skärptes ytterligare derigenom, att de tillhörde olika politiska partier: Knut Alfsson det svenska, och Krummedike det danska.

Det hat de hyste till hvarandra var derjemte ett arf från fäderne, och hade en nästan halfhundraårig växt. Redan under Erik af Pommerns tid, eller strax efter, hade den holsteinska adelsmannen Hartvig Krummedike kommit till Norge, der han fick ett mindre län i södra delen af landet, och kort derefter sattes han till höfding på Akershus med det derunder lydande stora länet. Med sin norska hustru fick han betydande jordagods, och när han sedermera gifte om sig med en danska, tillföllo honom ytterligare stora rikedomar. Dessutom ökade han jordagodsen genom ideliga köp, så att snart ingen sunnanfjells kunde mäta sig med honom, om icke hans medtäflare och ovän Alf Knutsson.

Hartvig Krummedike stod i spetsen för det danskap artiet i Norge, och Christian I hade honom att tacka för det han i kampen med Karl Knutsson Bonde om Norges krona hemförde segern.

Detta belönades af konungen med värdigheten af Norges riksdrots, men ådrog Hartvig å andra sidan det svensksinnade partiets glödande hat, hvartill kom, att han invecklat sig i tvister med några af de mest framstående personerna. Detta allt gjorde att hans ovänner slutligen lyckades störta honom; han föll i onåd hos konungen och tvingades afstå från de stora länen.

Nu triumferade Alf Knutsson, och, ehuru Hartvig Krummedike sökte förlikning med honom, afslog han tillbudet på ett hånfullt sätt. Hatet till Alf Knutsson och dennes slägt gick på detta sätt i arf till sonen Henrik Krummedike, hvilken i sin ordning fick till motståndare Alfs båda söner Knut och Odd, eller egentligen den förre, då den andre brodern snart nog afled.

Med hänsyn till yttre krafter voro Henrik Krummedike och Knut Alfsson hvarandra temligen likstälda, men med hänsyn till de inre egenskaperna var partiet mycket olika, i det den förre var en kraftfull man, som, när det kom till det yttersta, icke hölls tillbaka af någon hänsyn, och han var derjemte tapper och krigserfaren, klok och beräknande, medan Knut Alfsson deremot skildras, väl såsom dristig och oförfärad, men hetsig, framfusig och stortalande; sålunda ett jemförelsevis lätt byte för en klok fiende.[1]

Emellertid utbröto fiendtligheterna. På hösten 1501 hade Knut Alfsson fått tillhopa en styrka, med hvilken han, törstande efter hämnd, föll in i Oplandene, der han mötte föga motstånd, hvarför äfven konungen i bref den 28 Oktober uttryckte sin förundran öfver att riksrådet tillstadt »Herr Knut Alfssons folk drage saa ind i Norge, röffuer, skinder och slaar i hiell hans undersotter», hvarför konungen befalde Henrik Krummedike att lemna sitt folk till resningens qväfvande. Denna befallning efterkoms, och Krummedike samlade icke blott sin egen styrka, utan uppbådade äfven allmogen i Viken, hvarjemte försvarsanstalter träffades af höfvitsmännen på Tönsberg och Akershus, och följden blef att Knut Alfsson inom kort kastades ut af landet.

Så till vida var allt godt och väl, men det gälde nu hvad parti höfvitsmannen på Elfsborg skulle taga, och härpå berodde

---

[1] *C. F. Allen.* De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden. 1497—1536. I: 245 o. följ.

till stor del hur resningen skulle aflöpa i Norge och vestra Sverige. Slöte han sig till rörelsen, finge Knut Alfsson en fast stödjepunkt; Viken vore hotadt, Henrik Krummedike, på det närliggande Bohus, sannolikt forlorad, och tvifvelsutan skulle hela Vestergötland dragas med.

Det fanns likväl åtskilliga omständigheter, som gåfvo konung Hans förhoppning om höfdingens på Elfsborg trohet. Erik Eriksson till Fogelvik härstammade nemligen från de jutska Gyllenstiernorna till Thimgård vid vesterhafvet. Hans far, som egde Damstrup nära Randersfjorden, och var son till danska riksrådet Erik Nielsen Gyllenstierne på Thim, hade vid midten af 1400-talet öfverflyttat till Sverige, samt der gift sig med en dotter af dåvarande riksmarsken, sedermera konung Karl Knutsson. Efter sin mor således, ärfde Erik Eriksson Fogelvik i norra Småland, och både han och hans bröder kallade sig sedermera efter detta gods; familjen egde emellertid äfven det jutska godset Damstrup, och stod sålunda både för Danmarks och Sveriges vidkommande i undersåtligt förhållande till konung Hans. Härtill kom att en af bröderna, Abraham Eriksson, var en af denne konungs mest betrodde män, höfvitsman på Kalmar, det vigtigaste slottet i Sverige näst Stockholm, och trolofvad med en dotter af den danske hofmästaren Poul Laxmand.[1]

Allt detta talade för hoppet om Erik Erikssons trohet mot konungen, som dessutom nog icke var okunnig om, att höfdingen på Elfsborg ansågs temligen misstänkt i Sverige, sedan han, på Svante och Sten Stures uppmaning att förklara, huruvida han ville vara med eller mot dem, inskränkt sig till det tvetydiga svaret, att »han ingalunda ville skilja sig från Sveriges rike». Det var väl också i förlitande på denna misstämning mot honom, som en af resningens verksammaste män, den tappre Nils Klausson, dristade sig till det våldsamma steget mot Erik Eriksson att öfverfalla Fogelvik, samt plundra och bränna såväl denna som andra hans egendomar, till hvilken framfärd den hetsige Nils Klausson måhända äfven drefs af förbittring öfver att konung Hans förlänat Erik Eriksson med Elfsborg, och ej låtit honom sjelf återfå detta slott, hvilket han tidigare visat sig kunna så väl försvara.

Allt detta förklarar konungens fortfarande lit till Erik Eriks-

[1] *C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie, 1497—1536*, sid. 186.

son, hvilken bland annat yttrar sig i skrifvelse, den 23 September, till Henrik Krummedike på Bohus, hvari konungen ber denne att med herr Erik Eriksson Gyllenstjerna på Elfsborg, konungens embetsman rådslå, om den hotande ställningen.[1]

Sjelf var emellertid den senare ytterst villrådig om hvilket parti han borde taga, och huru han med heder skulle komma ifrån den slottslofven han gifvit konungen. Slutligen skref han den 26 Augusti ett bref till Svante Sture, för att begära dennes råd och yttrande:

»Vänlig, kärlig hälsning nu och alltid försänd med Gud. Käre herr *Svante*, frände och besynnerligen gode vän, fick jag Eder skrifvelse sancti Bartolomei dag så lydandes, att I ville veta, om jag ville hålla med mitt fädernerike och riksens råd här i Sverige. Käre herr Svante och broder, då hafver jag skrifvit herr Sten till så lydande, att jag ingalunda gifver mig från mitt fädernerike eller riksens råd eller Sveriges allmoge, utan att vara dem till hjelp och tröst och veta deras bästa likavisst som mitt eget der må I fullkomligen lita uppå. Men Käre herr Svante, frände, gifven mig ett godt råd huru jag skall beställa mig med denna slottslofven, som jag hafver af hans nåde, så att det ej skulle vara för mig för när till min ära eller mitt rykte eller någon min efterkommande skulle slå sitt hufvud ned för min skull, derom bjuder mig Edert goda sinne till och veten mitt bästa här uti, som jag tror Eder till, derefter vill jag alltid rätta mig efter. Vare så sagdt att någon ville oförrätta mine fattige landbor eller göra mig någon skada på min gård, då beder jag Eder att I veten mitt bästa i min frånvaro, som min gode tro är till Eder.

Härmed Eder Gud befallandes med själ och lif och sancte Erik konung, i hvad måtto jag kan vara Eder till viljes, skolen I alltid finna mig välvillig uti.

Skrifvet på Vinstorp Lördagen näst efter Sanct Bartolomei dag Anno Domini MD primo.

Erich Erichsson, riddere.

Resningens hufvudmän hade dock nu blifvit så säkra om framgång, att förföljelse hotade dem, som icke ville sluta sig till den fosterländska saken, och slutligen gick äfven Erik Eriksson

[1] *Diplom. Norveg.*, VIII: 457.

öfver; man finner honom fyra dagar efter konungens nyss anförde bref till Krummedike, eller den 27 September, deltaga i de förbundne rådsherrarnes möte.

Oaktadt hans deltagande i detta möte, och hans bevistande af belägringen af Vesterås slott, hade han dermed icke uppsagt konung Hans tro och lofven genom någon skriftlig underrättelse. Hans förhållande kunde dock ej undgå att väcka misstankar, och den 20 December skrifver konungen härom till Krummedike: »sammaledes», yttrar konung Hans, »hafva vi tillskrifvit Herr Erik Eriksson att han skall gifva oss sin vilja tillkänna om det rykte vi hört om honom, och hafve vi också skrifvit till svennerne på Elfsborg, och skicka Eder brefvet att tillställas dem.[1]

Ännu den 10 Januari 1502 skrifver konungen till Krummedike.[2]

»Käre Herr Henrik. Som I skrifven att Herr Erik Eriksson hafver sändt in i Ny Lödöse hundrade sina tjenare, att de der skulle hålla rådstuga med allmogen, veta vi ej om det göres på vårt eller Edert bästa, derför tyckes oss rådligt vara att I ganska väl tillse och låta tillse att I icke i någon måtto af dem besvikes. Som vi förstå på Eder skrifvelse, torde I intet godt vänta af dem; I veten väl sjelfva hvar I med dem hålla skolen. Vi hafva nu skrifvit vårt älskeliga råd till uti Skåne, att de skulle sända bud till Herr Erik Eriksson. Sammaledes till dem uti Nya Lödöse, och se om de kunde få att veta hvad de vilja slå på, och huru ledes de vilja hafva och hålla med oss.»

Samtidigt härmed, eller vid nyårstiden 1502, mottog konungen Erik Erikssons uppsägelsebref, och dermed var frågan om Elfsborgs ställning afgjord. Härmed blef utsigten först riktigt hotande för konungen, ty resningen i Norge fick med Elfsborgs öfvergång en fast stödjepunkt helt nära Bohus, hvilket gaf ledarne nytt mod.

Stödjande sig på Elfsborg. och väntande Knut Alfssons snara ankomst, utbröt fullständigt uppror i sjelfva Viken.

På den sannolikt befästade, på en brant klippa vid Åbyfjorden belägna sätesgården Åby bodde vid denna tid en svensk frälseman *Nils Ragvaldsson*. Han tillhörde den gamla Välungaslägten och var son af en Ragvald Nilsson och dennes hustru

[1] *Diplom. Norveg.*, VIII: 459.
[2] *Diplom. Norveg.*, VIII: 462

Ragnhild, dotter af den norske riddaren Erik Sæmundsson. Sjelf var han gift med den mycket rika norskan *Ottilia Ottesdotter* af den mäktiga släkten *Römer*, samt genom detta gifte svåger med den rike och ansedde Nils Henriksson Gyldenlöve, senare Norges rikshofmästare.

På grund af stora besittningar och vidsträckta slägtförbindelser, var sålunda Nils Ragvaldsson en betydande man, och redan så till vida sjelfskrifven höfding i den nejd, der han bodde. Härtill kommo hans personliga egenskaper, hvilka gjorde honom särskildt lämplig såsom ledare af resningen; han var käck, hurtig och tapper, och hans hustru liknade sin man i djerfhet; en värdig syster till den kloka, myndiga och mäktiga Ingrid Ottesdotter Römer, hvars gärningar och rådslag skulle fylla många blad i den kommande tidens historia.

Slutligen, men icke minst vigtig för bestämmandet af hans hållning, var den omständigheten, att Nils Ragvaldsson var ganska nära beslägtad med den betydande ätten *Tre Rosor*, i det han, liksom Knut Alfsson, var syskonbarn med riksrådet och riddaren Ture Jönsson (Tre Rosor), på så sätt, att hans mor var syster med den Ingegerd, som var gift med Knut Alfsons farbror.

Det är redan häraf uppenbart att Knut Alfsson och Nils Ragvaldsson i fullt samförstånd förberedt upproret i Bohuslän, i spetsen för hvilket den senare nu stälde sig.[1]

Samtidigt hade Knut Alfsson samlat en betydande styrka i Sverige, och, i förening med den tappre Åke Hansson (Tott) och den trupp denne förde med sig från Vestergötland, bröt han derefter in i södra Norge dagarne efter jul. Då de kungliga trupperna öfverallt veko tillbaka, hade han en så lysande framgång, att han trängde fram till Oslo och Akershus, hvilken fästning snart öfvergick. Derpå tågade han söderut in i Vestfolden och intog lika hastigt det vigtiga Tönsberg. I Februari 1502 var på detta sätt Knut Alfsson i besittning af två bland Norges mest betydande slott, och nu tågade han emot Smaalenene och Viken. Marstrand intogs,

---

[1] Att konung Hans redan nu förutsag hur vigtigt det var att oskadliggöra Nils Ragvaldsson, derom vittnar konungens befallning den 13 Januari 1502 till Henrik Krummedike:

»Oc legger (Eder) wind om at i kunne fange fath paa *Niels Raffuilsson* oc legger ham uti fadhers hath (Farshatt, det bekanta tornet på Bohus) oc lader ham biide oss ther», *Danske Magazin*, III, 2: 43.

förmodligen under anförande af Nils Ragvaldsson; man känner nämligen att en del af hans folk under befäl af Söffren Skonung belägrade och brandskattade Sarpsborg.

Nu kom turen till det starka Bohus, hvars belägring började med en styrka sammansatt af Knut Alfssons egna och Åke Hanssons trupper, förstärkte med uppbåd från Vestergötland, under anförande af Knut Alfssons syskonbarn Erik Jönsson (Tre Rosor). Belägringen var i full gång i April 1502, och fortgick in på sommaren, hvarunder Henrik Krummedikes ställning på Bohus blef så mycket vanskligare, som han måste lemna förstärkningar åt andra håll, och det säges att han icke hade mer än 100 man qvar till slottets försvar. Detta kunde dock näppeligen intagas annat än genom uthungring, men faran var i alla fall stor, och afvärjdes först genom ankomsten af en här under den 21-årige prins Christian af Danmark.

När icke blott Sveriges krona hade glidit från konung Hans hufvud, utan äfven Norges vacklade, anförtrodde han uppdraget att kufva upproret åt tronföljaren. Prins Christian bedref rustningarne med stor ifver, och i andra hälften af Juni kunde han begifva sig på väg med en här, hvilken åtminstone delvis öfverfördes på en flotta till mynningen af Göta elf.

Med denna här, till stor del bestående af tyska och skotska legotrupper, skyndade han derefter Bohus till hjelp och fördref de belägrande efter några häftiga träffningar mellan slottet och Gamla Lödöse.

Härpå vände sig Christian mot Elfsborg, dit han anlände med en betydlig styrka Torsdagen den 14 Juli på aftonen. På grund af sitt läge, hade slottet en synnerligen stor betydelse för såväl Danmark-Norge som för Sverige, hvars enda fasta punkt vid vesterhafvet Elfsborg var. Det gälde sålunda att bevara det lilla man här egde, och i sjelfva verket var platsen lätt att försvara. Slottet låg, som vi förut omtalat, på spetsen af en brant och otillgänglig klippa, skyddad af vattenfylda grafvar, och försvaret underlättades ytterligare derigenom att Sverige egde de båda midt emot belägna socknarne på Hisingen. Slutligen tillkom, att en betydande svensk styrka låg alldeles i närheten, eller blott på ett par mils afstånd, under Knut Alfsson och Åke Hansson, hvilka naturligtvis tillfullo insågo Elfsborgs betydelse och icke skulle låta det komma till det yttersta, utan att skynda till hjelp.

Fästningen borde sålunda varit ganska tryggad — under en annan befälhafvare än Erik Eriksson. Om denne förut vacklat i valet mellan Sverige och Danmark, för att omsider sluta sig till det förra, så var han ännu en gång ställd i ett liknande val, som dock var sa mycket kinkigare, som de båda medtäflarne, hvilka hvar för sig ville rycka honom till sig, framstälde sina anspråk med svärdet i hand.

Erik Eriksson förstod tydligen detta sätt att framlägga skäl för och emot, och som prins Christian var närmast och antagligen den starkaste, blef följden att höfdingen på Elfsborg redan Söndagen efter fiendens ankomst, således den 17 Juli, ledsagad af tvenne andra af befälet på slottet, infann sig hos prinsen. Om de underhandlingar, som vid detta tillfälle fördes, känner man intet, men följden var betydelsefull nog, ty slottet kom dervid utan strid i fiendens händer, och besattes Måndagen den 18 af danskarne, hvarefter prins Christian tog sin bostad derstädes, under det större delen af belägringshären fortfarande låg i lägret utanför fästningen. Af besättningen gingo strax 80 man öfver till fienden, medan de öfriga 60 betingade sig fri utgång med deras egendom, och begåfvo sig, tillika med Erik Eriksson, till den vid Lerum stående svenska hären, dit de anlände sent samma dags afton.

Utom sig af sorg och raseri öfver förräderiet, vände sig hären mot upphofsmannen till detta, och ehuru några af frälsemännen, deribland Åke Hansson sjelf, sökte, med fara för deras lif, skydda Erik Eriksson, blef han den 19 Juli ihjälslagen af trupperna.[1]

Emellertid satte sig hären, omedelbart efter det den erhållit den oväntade underrättelsen, i rörelse natten mellan Måndag och Tisdag, glödande af begär att hämnas det oförklarliga uppgifvandet af en så vigtig plats, och brinnande af ifver att återtaga Elfsborg.

Den otålige Åke Hansson gaf sig icke en gång tid att emottaga alla trupperna, utan skyndade med rytteriet förut på genvägar, genom djupa dalgångar, täta skogar och öfver höga berg,

---

[1] Han begrafdes i Skara domkyrka, der hans grafsten bär följande inskrift: Anno domini MDII in profesto Margarethe miserabiliter interfectus est strenuus miles Ericus Ericsson.»

för att öfverfalla de intet sådant misstänkande danskarne i deras läger framför Elfsborg. Då truppen »vid fjärde nattväkten» befann sig icke långt från fienden, stannade den för att öfverväga från hvilket håll man bäst kunde göra anfallet. Under denna halt varseblef Åke Hansson en bonde icke långt derifrån, som, på väg med lifsmedel till fiendens läger, betade sina hästar. Några ryttare utsändes för att af bonden inhemta närmare underrättelser om fiendens ställning, men när denne såg beväpnade ryttare närma sig, fruktade han att de kommo för att taga honom till fånga, hvarför han kastade sig på den ene af hästarne och begaf sig flyende till danska lägret, så fort han kunde. Knut Pedersen (Gyldenstierne) till Thim, en yngling af ädel börd, som följt Christian till Norge och upptagits bland hans hofmän, hade tidigt stått upp och varseblef bonden, när denne flyende kom till lägret, Han tillkallade honom och frågade hvad som stod på samt hvad nyheter han medförde. Denne berättade då att framför lägret fanns en stor mängd beväpnadt folk, ur hvilkas händer han med knapp nöd sluppit.[1]

Emellertid hade Åke Hansson, gynnad af en stark dimma, i den tidiga morgonstunden kommit alldeles obemärkt till lägret, der allt låg i djup sömn; nattvakterna hade just dragit sig tillbaka, och dagvakten var till följd af stor vårdslöshet ännu icke kommen. Konungen låg sjelf med sin närmaste omgifning uppe på slottet. Som svenskarne anlände nästan omedelbart efter bonden, blef det meddelande denne lemnade af ingen nytta, då angreppet genast följde.

När Åke Hansson stod i begrepp att bryta in i lägret, stannade han plötsligt och befalde hornblåsaren, som red vid hans sida, att blåsa allarm. Förundrad öfver en i ett dylikt ögonblick så besynnerlig befallning, åtlöd denne icke genast, utan gjorde invändningar, men Åke Hansson upprepade befallningen. »Blås, eljest skall den första pilen darra i dig. Det höfves oss icke att anfalla konungens son och adeln med svek och list utan i öppen strid». Han trodde nemligen att prinsen sof i lägret, och trodde sig stark nog att krossa fienden med rytteriet.

---

[1] *Svaning, Refutatio calumniarum cviusdam Joannis Magnii Gothi Upsaliensis — — Chronicon sive historia Joannis regis Daniæ* under år 1503).

Sålunda hotad, åtlöd hornblåsaren. I samma ögonblick störtade Åke Hansson, åtföljd af sina ryttare, in i lägret. Här uppstod en obeskriflig förvirring; tälten vältrades öfver ända; många krigare, som då ännu lågo i djup ro höggos ned, innan de blifvit vakna nog att förstå hvad som förehades. Den ännu svaga dagern och svenskarnes oväntade ankomst åstadkommo ett, som det syntes, olösligt virrvarr; alla som kunde flydde slagna af skräck, och allt syntes förloradt för danskarne.

Under tumultet hade Åke Hansson jemte några ryttare nått fram till ett tält, der anföraren för det danska fotfolket, *Otto Rud*, för natten delade gemensam säng med höfvitsmannen för »krigsmaskinerna» (artilleriet), *Anders Bilde* till Söholm. Båda voro nära att tagas till fånga eller dödas, men lyckades komma bort i sista ögonblicket.[1]

När allt syntes vända sig till den mest afgörande seger för svenskarne, fick en dansk fanbärare den lyckliga ingifvelsen att skynda till slätten midt i lägret och der plötsligt höja fanan. Såsom de voro förut befalde att göra, om något oväntadt inträffade, ilade danskarne vid åsynen af fanan genast dit. Snart ökades deras antal och de tågade i ordnade led emot svenskarne, som nu voro kringspridda öfver allt, och många dödades innan man märkte att fienden samlat sig.

Prins Christian, som, så snart han märkt larmet, ilat ned från slottet med så mycket folk, som der kunde undvaras, tillvägabragte slutligen fullkomlig ordning och sammanhållning. Nu vände sig lyckan. Danskarne stodo i slagordning medan svenskarne voro spridda på åtskilliga håll i lägret, dit deras hetsighet och tillfället fört dem. De kunde sålunda icke motstå det angrepp som nu följde, utan måste stridande draga sig tillbaka.

Men nu inträffade också det efterryckande svenska fotfolket, skyndande sina beträngda bröder till hjelp. Förmodligen befann

[1] Det uppstod sedermera, enligt Svaning, en häftig tvist mellan Otto Rud och Anders Bilde, i det den förre klagade att han, när fienden inträngde i tältet, öfvergifvits af den senare. Tvisten växte genom ömsesidiga beskyllningar, och, efter fåfänga försök att medla, hänsköts den till konung Hans. Sedan denne gjort sig underrättad om förhallandena och kommit till insigt om att Bilde lemnat Otto Rud i fara, icke af feghet, utan för att taga befälet öfver artilleriet, förklarade han att Bilde vore fri: en hvar borde sköta sin befattning i kriget och göra sin pligt.

sig danska lägret på samma ställe, derifrån anfall mot slottet alltid sedermera företogos under alla kommande belägringar, eller på platån sydost om Elfsborg, mellan fästningen och bergen utåt elfmynningen, ty Svaning berättar att det svenska fotfolket ryckte fram från »ett högt, plant berg, som gränsade till lägret», och hvilket berg sålunda icke besatts af danskarne, men derifrån man lätt kunde se hvad som förehades i lägret.»

Nu uppkom en långvarig och förbittrad kamp, men svenskarne förmådde dock ej att uthålla den häftiga eld, som öppnades på dem af fienden, hvilken betydligt ökat antalet och styrkan af sina kanoner, genom att i hast bringa dylika i land från de örlogsfartyg, som lågo ankrade i elfven. Omsider måste derför svenskarne vika, efter en betydlig förlust af folk, och sedan de förlorat hufvudbaneret. På dansk sida har manfallet säkert icke heller varit ringa.[1]

Knut Alfsson, som sjelf deltog i slaget, söker i den berättelse han derom sände Svante Sture i bref, dateradt Lena, före Jacobi (den 24 Juli) 1502, göra förlusten så ringa som möjligt på svenska sidan, men så stor som möjligt på fiendens. Säkert är dock att vinsten stannade på den senares sida.

Knut Alfssons bref lyder sålunda:[2]

»Broderlig helsa nu och alltid kärlig försänd med vår Herre Måge I veta käre broder herr *Svante*, besynnerlige gode vän, att Torsdagen näst före sancte Margarete dag med afftons tid kom den unge kung dragandes for *Aelvensborg* med ett stort mäktigt tal folk, riddare, landsknektar, Skottar, soldenärer och Danske hofmän och belade slottet. Söndagen der näst gick slottsfogden af, sjelf tredje, bebrefvade dem slottet at anamma det om morgonen, som han ock gjorde. Och LXXX (80) karlar räckte straxt kungen handen och LX (60) dagtingade sig att de gingo af med det de hade.

»Natten till Tisdagen fingo vi bud till Lerum (»Leerem»), två mil från Elfsborg, i lägret som vi lågo, att så skedt var. Vardt då allmogen så grym och vred på herr Erik Eriksson att de slogo

---

[1] *C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536,* I: 270 o. f. Jemf. *Svaning*, anf. arbete.

[2] *Diplom. Norveg.*, VIII: 465.

honom ihjäl i våra händer, och stod det oss flere ganska när med, och gjorde de ömkeligen mord på honom.»

»Samma stund drogo vi åstad till fienden inför slottet. Mötte oss då desslikes men under ögonen, väl redo med deras värjor, slogo vi då väl öfver ij^{c} (200) ihjäl af dem, som de förvisso sade det sågo, som i skogen lågo på klippan och in för portarne, att de vordo till kyrkogården för slottet jordade. Miste vi der några bönder och af våra svenner och hästar blefvo skjutne. Hade allmogen all framkommit, näst Guds hjelp, hade vi slagit hvar man ihjäl och fångat hvart skepp från honom och vunnit stor heder och pris yttermera än vi gjorde.

»Lät strax kungen föra af slottet det han kunde och satte eld i alla fyra hörnen på slottet, och dermed drog han af till Bohus, och vi drogo så saktelig öfver bron och öfver vadet igen och skildes, att hvar for hem till sin utom de »herrede» som voro derpå så länge att de fingo undsättning, de som der näst ligga »brothenne» (förhuggningarne).

»Kom ock Krummedige dragandes till Akershus, ville det igen taga, blef han då slagen tillrygga igen och en stor mäktig hop af de skottar honom följde blefvo ihjälslagne; de som sluppo rymde till sjös och en part drog till Skotland igen. Finge mine svenner iij (3) sköna skepp från honom, och ligger han sjelf i Marstrands hamn — en *Jörgen Rut* ligger på Bohus och hafver icke mer folk hos sig än XXX (30) karlar, thy vore det nu tid och mycket nyttigt att kungen finge något att göra, det vi löne honom igen före den store skada och förderf han hafver gjort in på Norige och Sverige med mord, rof och brand. Ligger ock *Otto Rud*, på Bohus och är han »dod sar», som han blef skjuten i slaget och ligger allt fullt döde af de ryttare ifrån gamle Lödöse och till slottet, som till förne slagne voro och uppstod der stor lukt af dem.»

»Käre broder, gör jag alltid kärligen gerna hvad Eder kan komma till godo, bästa och bestånd. Här med Eder Allsmäktige Gud och Sancte Oluf Konung befallandes till evig tid. Skrefvet i Leenæ Söndagen näst före Sancti Jacobi dag anno domini md secundo.

Knud Allsson, ridder.[1]»

---

[1] Utanskrift: »Erlig verlburdug man, strenge ridder her *Swante Niels son* hoffuitsman paa Stegeborg oc Orebro, Sueriges riges marsch, sin kære bro-

Det heter att prins Christian efter träffningen stack eld i alla fyra hörnen af Elfsborg och afbrände det i grund. Skulle man taga detta någorlunda bokstafligt, förutsättes det att slottet till större delen varit af trä, hvilket ej torde vara osannolikt. I alla händelser kan åtgärden från fiendens synpunkt anses vara klok nog, ty för den, som innehade Bohus, var Elfsborg utan egentlig betydelse, men å andra sidan kunde slottet, om det bibehölles, vara ganska farligt i händelse krigslyckan läte det åter en gång falla i svenskarnes händer.

Derefter drog prinsen upp mot Bohus och sedermera längre norr ut med elfven, samt fann vägen mellan Bohus och Gamla Lödöse full af döda ryttare, som stupat i de föregående träffningarne, och hvilkas lik i den heta sommaren utbredde en afskyvärd stank.

Till intagandet af Elfsborg knyter sig berättelsen om en ogerning af prins Christian (II), den första som tillägges honom. Det säges nemligen, att han utan nåd lät nedhugga besättningarne man för man, såväl på Elfsborg som på öfriga fästen han intog under detta fälttåg. Källan till denna berättelse är Svaning, en af de minst pålitlige danske författarne, och mycket intagen emot Christian. Efter honom hafva Huitfeld och de fleste senare följt utan undersökning och utan att taga hänsyn till att en dansk och en svensk författare, nemligen författaren till Chronicon Skibyense och Olaus Petri, icke veta något härom.

Knut Alfsson är den, som bäst borde känna hur allt gått till vid Elfsborg, då han af Erik Eriksson sjelf underrättades om tilldragelserna, och då han sjelf befann sig i närheten. Hade något dylikt händt, kunde omöjligen Knut Alfsson blifvit okunnig derom, och visste han det, hade han nog också omtalat det.

Efter att från Elfsborg hafva tågat till Lödöse, som brändes, vände sig Christian mot Åke Hanssons förläning, Öresten, som också intogs och uppgick i lågor; här uppkom emellertid ett myteri i hären, hvilket tvang honom återtåga till Halland.

* * *

---

der oc besynnerligt gode wen». *Riksarkivet* i Köpenhamn. Originalet på papper.

Vid Sten Sture den äldres död var ställningen ganska brydsam. Med Danmark hade visserligen underhandlingar börjat om ett fredsmöte, men man kände sig icke trygg, särskildt på vestra gränsen hvarest man förlorat Elfsborg och der man hotades från Bohus, som numera fått en synnerligen lämplig utfallspunkt genom besittningen af landremsan midt för slottet på andra sidan Göta elf, med de der befintliga byarne Surte och Skårdal, hvilka under unionstiden blifvit lagde under slottet.[1]

Svante Stures korta regering upptogs hufvudsakligen af underhandlingar med Danmark, samt smärre plundringståg af båda makterna, utan annan följd än att gränstrakterna förvandlades till ödemarker.

Hvad vestra gränsen vid Göta elf beträffar, hade befälhafvarne der, år 1508, ingått ett formligt stillestånd, men sedan Lübeck förklarat konung Hans krig, började äfven Svante Sture gå anfallsvis tillväga, och lät, genom lagmannen i Vestergötland, riksrådet och riddaren Ture Jönsson (Tre Rosor) och höfvitsmannen derstädes, den bekante riddaren och riksrådet Åke Hansson (Tott) till Bjurum, den 9 Oktober 1510, uppsäga det nämnda stilleståndet. Den senare drog derpå ned mot gränsen, men råkade här i ett bakhåll vid Örkeljunga der han stupade.

I anledning af dessa åtgärder från svenska sidan, samlade prins Christian en här vid Varberg, med hvilken han, den 20 Januari 1511, bröt in i Mark; sköflande och brännande nådde hären Skara. Ture Jönsson, som skulle värna landet, uppgaf allt motstånd och drog sig undan, hvarigenom fienden lemnades fritt att fortsätta härjningståget söder ut mot Jönköping, derifrån han likväl i början af Februari vände tillbaka till eget land. Något eröfringståg var detta icke, och ingenstädes gjorde man ens försök dertill.

Efter detta resultatlösa infall, drog prins Christian åter norrut, men denna gång mot trakterna vid Göta elf. Sedan eröfringen 1502 låg här Elfsborgs slott i ruiner, men, då Christian ville säkra

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* V: XI. På ett möte i Skara i Januari 1514 anförde svenske ombuden klagomål mot Danmark eller rättare Norge, begärande att Göta elf skulle vara gränsen mellan rikena, hvarvid undantag dock gjordes för *Skårdal*, hvarom tidigare varit tvist, men till hvilket område Sveriges rätt blifvit förbehållen i konung Hans' försäkran 1483. Detta löfte hade likväl ej hållits, hvarför man nu fordrade såsom ersättning socknarne *Lundby* och *Tufve* på Hisingen.

sig elfvens södra utlopp, äfvensom, med hjelp af en fast punkt på detta ställe i förbindelsen med Bohus, hålla befolkningen i Vestergötland i beroende, beslöt han återställa det uppbrända slottet, och lät för den skull afmäta klippan.

Härom underrättades riksföreståndarens son, Sten Svantesson Sture, genom bref af den 19 Maj 1511 från Nils skrifvare:[1]

»Myne ödmuke helse och alle welwilielighe troo tienisthe na oc altiidh Edert Herredöme forsent med war herre. Kere herre, som I bwdhe mich tiill om all tidhendhe, tha ær her ingen annen tidhende æn *Nilss Byldh* ær kommen tiil slotthet med noghet folch, och ære the formodhendes kwngen tiill slottet dagh wiidh dagh. Haffwer och kwngen latidh taghe merke aff *Elffssborgss* klippe, och lather han hwgge træwerkedh opp i Norghe, och acther han ath biigghe henne midh en farth, och ær thet hanss acth ath trenge Edert Herredöme fraa skatthen, thy ær thet Ederth Herredöme radelict, ath I tenke ther tiil i tidhe, och giffwer Eder sielffh personlighe nidh tiill almoghen, for thy ther ligger Edher sielff macth oppa, och om I wiille haffwe noghen fordeel i thenne landzende, och haffwer *Mass Kaffle* förth för tidhende i blandh almoghen, ath Ederth Herredömes fader ær sath aff höffwismanssdometh, och haffwer haffth sith bodh i Kijn och stempleth ther riikedh onth och annen stadh, hwar han haffwer farit; thy ær thet radelicth ath I giffwe Eder ofortöffweth nidh i thenne landzendhe tiill almoghen medh then mesthe macth I kwnde astadhkomme. Ey mer. Her med Ederth Herredöme alssmectigh Gudh befallandes. Scriffuit i Kollenss herrith daghen nest epther Sancte Ericss dagh anno Domini md XI[c].

Nilss
Scriffuere».

Som man finner, var afsigten att i största hast och enkelhet bygga en skans af trä på klippan.

Den adertonårige Sten Sture, som förde befälet på svenska sidan i dessa trakter, men i detta värf var hänvisad till sig sjelf, ty från Ture Jönsson hade han ingen hjelp att vänta när fienden

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* V: 357. *Nils* skrifvare var 1507 hos Hemming Gad utanför Kalmar, som kallar honom »min sven», men synes 1509 varit hos slottsfogden i Stockholm; ovisst dock om det var samme person. *Nils Bild* till Ravnholt hade 1506 på sommaren blifvit höfvitsman på Bohus.

kom, följde Nils skrifvares råd och begaf sig ned till gränsen. Den 15 Juni föreföll en träffning vid Bohus mellan honom och prins Christian eller dennes folk, hvilken synes varit oafgjord, ty den senare hotade att intränga i Vestergötland, för att uppbära skatten, hvilket Sten Sture sökte hindra; han ville, som han skref till fadern, försvara landet, eller dervid låta sitt lif. Något anfall blef dock ej af, utan tvärtom öppnades underhandlingar, hvilka ledde till ett stillestånd.

I anledning af dessa underhandlingar möttes vid Bohus för första och sista gången Sten Sture och Christian, dessa båda hvilka snart derefter skulle på lif och död kämpa om Sveriges rike. Sedan nemligen Svante Sture aflidit den 2 Januari 1512, och konung Hans den 20 Februari 1513, var det de förutnämnde unge männen som kommo till makten i Sverige och Danmark.

De första åren af Sten Stures regering voro jemförelsevis lugna och i alla händelser ostörda af utländska krig, men så mycket mer uppfyllda af ständigt återkommande unionsmöten. Lugnet kunde dock ej fortfara, derför sörjde det mot riksföreståndaren fiendtliga och landsförrädiska partiet bland stormännen och framför allt konung Christian, som under lång tid beredt sig på en afgörande strid om Sveriges krona.

Omsider voro Danmarks rustningar afslutade, och i Maj 1517 afseglade flottan med en här af 4,000 man ombord, med Stockholm som mål. Träffningen vid Vädla, och sedermera i Juli 1518, den vid Brännkyrka, tvingade dock Christian att för denna gång draga sig tillbaka och uppgifva försöket.

Christian den andre hade dock en alltför kraftig karaktär för att låta afskräcka sig af den olyckliga utgången af fälttåget. Tvärtom var han fast besluten att med alla medel, som stodo honom till buds, söka eröfra landet.[1]

Straxt efter hemkomsten till Köpenhamn i Oktober 1518 började förberedelserna, hvartill hörde att Sverige skulle oroas och tröttas i de vestra gränslandskapen, för att derigenom mindre uppmärksamma de östra, der det egentliga angreppet skulle ske.

Fiendtligheterna började på nyåret 1519 i norra Halland,

[1] Det är betecknande för den i öfrigt förtjente historieskrifvaren C. F. Allens partiskhet, att han på fullt allvar häfdar den åsigten att konung Christian hade en »ubestridelig Ret til Sverrigs Krone«.

hvarest Henrik Krummedike, som höfvitsman på Varberg, förde befälet; i Viken der norrmannen Knut Knutsen Baad var höfvitsman på Bohus, i Jemtland der Oluf Galle var länsman, och i Vestergötland, som stod under befäl af Erik Abrahamsson (Leijonhufvud) och Ture Jönsson.

Den fiendtliga hären anfördes af den käcke norrmannen Karl Knudsen (med vapnet Tre Rosor) och utgjordes dels af ryttare och fotfolk, dels af menige allmoge från norra Halland. Den samlade sig i Varberg och föll in i Vestergötland vid midvintertid, i början af Februari. Erik Abrahamsson öfverrumplades af fiendens hastiga frammarsch, och hann ej träda till mötes förr än Karl Knudsen befann sig på annat håll. Det hela gällde endast att plundra och bränna, när sådant kunde ske utan all fara för danskarne sjelfva, och tåget varade således ej längre än till slutet af Februari eller något in i Mars. Nu var emellertid Erik Abrahamsson rustad till värn och stod med sin kår i gränshäradet Säfvedal. Härifrån skref han till Henrik Krummedike med klagan öfver Karl Knudsens onaturliga framfart, hotande att umgälla detta på Krummedikes bönder, men såge helst att kriget fördes på ett annat sätt. Detta var emellertid ej konung Christians mening, tvärtom befallde han Krummedike sända trupper in i Vestergötland för att bränna det som ännu fanns qvar på gränsen. Härmed dröjde likväl Krummedike, och följden blef att svenskarne kunde utan hinder falla in i Fjärås, och med eld och svärd hemsöka fem socknar. Allmogen i norra Halland, som på detta sätt prisgafs, råkade i halft uppror, hvilket blott afvärjdes genom Krummedikes listiga men skändliga råd att de borde sända bud till den svenska allmogen, erbjudande denna att göra gemensam sak mot Erik Abrahamsson, hvilken, föregaf han, vore orsaken till allt detta elände.

Emellertid vände sig den svenska styrkan mot höfvitsmannen på Bohus, Knut Knutssen, som öfverfölls och led en rätt stor förlust på folk. Tåget fortsattes derefter inåt Bohuslän, dervid brändes Knut Knutssens gård Morlanda.

Under tiden hade Karl Knutssons öfvade och krigsvana blick fästat sig vid en punkt, som hade verklig militär betydelse i motsats till de resultatlösa plundringstågen, och som var värd att besättas och befästas, nemligen den klippa der Elfsborg legat; intet visar bättre med hur liten omtanke och plan krigen i dessa tider fördes, än att man ännu i ofredens tredje år hade både från svensk

och dansk sida lemnat denna vigtiga punkt obesatt, oaktadt ställets betydelse var så påtaglig, och strider så många gånger stått just om denna plats.

Vi hafva sett att slottet, när det 1497 under konung Hans krig angreps, med stor tapperhet försvarades af Nils Klausson, som uthöll en belägring från juli till slutet af september, tills han, antagligen af hunger, nödgades kapitulera. Fem år senare, eller 1502, intogs och brändes det af prins Christian, hvilken sedermera 1511, när han förde krig i dessa trakter, åter började befästa platsen, utan att dock verket kom till fullbordan, i anseende till det mellankommande fredsmötet i Malmö den 23 april 1512.

Derefter hade det legat öde, tills Karl Knutsson, hvars far var med vid belägringen 1457, strax efter återkomsten från tåget till Vestergötland, fäste konungens uppmärksamhet på vigten af att göra sig till herre öfver denna punkt och komma svenskarne i förväg. Konungen som var frånvarande i Jutland, gillade skriftligen planen, efter det Karl Knutsson personligen infunnit sig i Köpenhamn.[1]

Med en del jakter som i hast utrustades och försågos med det, som närmast behöfdes, seglade den senare något före midten af april från Köpenhamn, och kom lyckligt till Göta elfs mynning vid Elfsborgs klippa, som han strax besatte. Erik Abrahamsson hade också tänkt på samma sak, men blef icke färdig med förberedelserna.

Emellertid arbetade Karl Knutsson med all den ifver, som honom var egen, på att sätta klippan i försvarstillstånd, så att man kunde möta det angrepp, som nog kunde väntas. Från Varberg lät han, efter den fullmakt han hade af konungen, hemta pengar, folk, timmer och lifsmedel, samt hvad annat han behöfde. Han gladde sig öfver tanken på den kommande striden om slottet: »Naar de Svenske ville komma», skref han, »saa skal I i Sandhed spørge, at de skulle faae skjønne Hug til Guds Hjælp, og de skulle ikke faae den Aere, at vi jo ville møde dem udenfor klippen».[2]

Snart reste sig jordvallar och timmerförskansningar, danande en ny borg på det gamla stället; mycket behöfde der icke göras, då naturen gjort klippan, som brant reste sig ur elfven, så

[1] *C. F. Allen, De tre nordiske Rigers historie 1497—1536.*

[2] *C. F. Allen, anf. arbete.*

stark att den blott kräfde en ringa hjelp af mensklig konst för att vara nästan ointaglig.[1]

Vid utgången af maj 1519 lemnade Karl Knutsson den nya fästningen, för att göra konungen tjenster på Sveriges östra kust, och befallningen på Elfsborg anförtroddes *Klaus Bilde* kallad *Norby*, en käck norrman, som redan förut tillkallats.

Medan Karl Knutsson var qvar, skedde intet angrepp, men senare sökte svenskarne återtaga fästningen, och det stridsbuller, som i forna tider ljudit kring slottet, förnyades under de närmast följande åren, ehuru fästningen stod ointagen så länge konung Christian bar kronan.

Det har förut talats om striden mellan Knut Alfsson och Henrik Krummedike, hvilken strid slutade med den förres mord.

Det hade visserligen efter mordet ransakats och ingåtts ett slags förlikning mellan dråparne och Knut Alfssons slägt, men den mördades son, Karl Knutsson, glömde ej. Närmaste följden af hans oförsonliga hat var att han, som stod i synnerlig gunst hos konung Christian, störtade Henrik Krummedike, hvilken afsattes såsom höfvitsman på Varberg, och beröfvades både detta och sitt norska län.

Derefter kom turen till höfvitsmannen på Bohus, Karl Knutssons syssling,[2] norska riksrådet och riddaren Knut Knutsson Baat till Morlanda, som likaledes icke blott varit en motståndare till

---

[1] Den $^{22}/_{5}$ 1519 skrifver Karl Knutsson från Elfsborg till Henrik Krummedike, att »nu i dag lopp 2 karlar af slottet, som min herre sändt hit, för att skära torf och hjelpa med befästningarne; den ene karlen heter lille *Olof* och är hemma i Köpenhamn, den andre heter *Jörgen* och är hemma i Valby nära Köpenhamn, och skulle *Jep* grafvare lägga torfvallar här på slottet, och hafva de burit upp min herres penningar», hvarför Krummedike ombedes att gripa dessa karlar och sända dem åter till slottet,» efter det ligger vår herre stor makt på att detta arbete går fram». Slutligen underrättades Krummedike att hans svenner »lågo på vägen och komma strax till Eder, och aktar jag sjelf afresa i dag till konungen». *Diplomatarium Norvegicum* IX: 461.

[2] Knut Knutssons farmor var dotter af Knut Jonsson af den svenska slägten Tre Rosor, och Karl Knutssons farfar, Alf Knutsson, var son af nämnde Knut Jonsson (Tre Rosor). Bådas fäder åter voro kusiner med den ofta omtalade Ture Jönsson (Tre Rosor).

Sjelf var Knut Knutsson gift första gången med Märta Karlsdotter (Bonde), och hans syster Agnes var gift med svensken Johan Arendsson till Sjöholm höfvitsman på Stegeholm.

Knut Alfsson och närvarande vid dennes mord, utan sedermera, jemte de öfrige, mot sin egen frände afgifvit ett vittnesbörd, hvarigenom all skulden vältrades öfver på denne, hvars plats såsom höfding på Akershus han till och med intog. Slikt glömmes sent af en son.

På andra sidan kunde icke Knut Knutsson utan afsky och fruktan tänka på sin frände Karl Knutsson. Den senare hade nemligen på sommaren angripit Stegeholm, der den förres svåger Johan Arendsson, var höfvitsman. Denne hade sin familj hos sig på slottet. Vid angreppet råkade slottet i brand, dervid borgfrun, Knut Knutssons syster, jemte fyra barn, omkom i lågorna, och ryktet förtäljer om de förfärliga grymheter Karl Knutssons vilde krigare dervid öfvade; huruledes bland annat ett af barnen, en liten gosse, försökte frälsa sig ur lågorna och redan kommit undan, då de omensklige knektarne togo honom på sina spjut och kastade honom tillbaka i flammorna.

Vid den tid, der vi nu befinna oss i Elfsborgs historia, uppträdde Karl Knutsson inför konungen med anklagelse mot fränden Knut Knutsson Baad, slutande med att denne senare blef halshuggen 1519.

Vid sidan af hatet till Henrik Krummedike och Knut Knutsson, glödde ett annat fullt ut lika våldsamt. Det har sagts att Knut Alfssons hustru, Mätte Ivarsdotter Dyre, stått i nära förhållande till Svante Sture, hvilket i alla händelser slutade med giftermål efter Knut Alfssons död. Faderns minne var sålunda kränkt äfven på detta håll, alstrande hos sonen ett osläckligt hat, icke blott till styffadern, Svante Sture, utan äfven i fullt lika mått till fosterbrodern Sten Sture. För att komma bort från detta hem var det Karl Knutsson ville vinna ställning i Danmark, och derigenom äfven åter komma i besittning af de stora fädernegodsen i Norge. Han blef på detta sätt en af Sveriges och Sten Stures mest oförsonlige fiender.

Det är en väldig slägttragedi denna, i hvilken Elfsborg äfven blifvit inväfdt, en strid på lif och död genom tvenne generationer, full af spännande tilldragelser, och företeende karaktärer, som i hänsynslöst hat och grymhet godt kunna ställas vid sidan af de isländska sagornas.

Återvändande till striden om Elfsborg, der kampen pågick med stor förbittring nästan hela sommaren 1519 mellan Klaus

Bilde och belägringshären under Erik Abrahamsson, så var den senare en ganska farlig motståndare, väl förfaren i sin tids belägringskonst, allt sedan han för nio år sedan, efter en långvarig och hårdnackad inneslutning, lyckades vinna Borgholm tillbaka åt Sverige. Han brukade klokt alla de medel man kände, och bland dessa spelade elden en vigtig roll. Den lät använda sig till och med på fasta stenmurade borgar, ty dessa hade vanligen en mängd timmerverk som täckte tillträdet, men särskildt var den användbar mot Elfsborg, när man först hade nått upp i höjden, enär fästet var i hast tillkommet af timmer och jord.

Måndagen näst efter Sancte Knut konungs dag, eller den 11 juli 1519, egde en ganska hetsig träffning rum. Klaus Bilde hade dragit med 100 man ut ur slottet, för att hemta in ler, men möttes af herr Erik Abrahamsson med likaledes 100 man, fördelade i tvenne hopar. En strid uppstod, dervid den senare genast fick tre hästar skjutna, som blefvo liggande på fältet, och trenne karlar. De två af dessa bortfördes döda, men den tredje, en af herr Eriks bäste hofmän, togs jemte hästen af Bilde.

Sedan man på detta sätt skärmytslat, började Erik Abrahamsson föra fram sina rörliga skansar vid Kroppedammen midt framför porten, de så kallade »drifvande» skärmarne, hvilka skyddade det bakom varande manskapet, och hvilka kunde flyttas allt efter som man vann mark. På samma gång tillgrepp man »kuber,» fyllda med jord och »vester», hvari man hopat torr ved, näfver, tjära och enris, hvilket allt skulle stickas i brand, så snart man kommit tillräckligt nära; »för att dermed röka oss ut», skref Klaus Bilde.

Den senare hade dock förberedt sig härpå. Svenskarne ryckte hurtigt fram och trodde sig redan vara vid målet, när de stötte på ett ställe inemot skansen, der hela marken var besatt med spetsiga pålar och fotanglar, som Bilde natten förut låtit der anbringa. De angripande började upptaga dessa hinder, men öfveröstes från borgen af kulor och pilar, så att man måste draga sig tillbaka, efterlämnande många döda och sårade.[1]

»Värdes Eders Nåd veta», skref Bilde till konung Christian, »hade jag haft bly och krut nog, då skulle jag gjort mycken mera skada än jag gjorde. De fingo många döda och sårade, jag vet

[1] Bil. N:o III Klaus Bildes bref till konung Christian 22/7 1519.

icke huru många de voro, men hvar dag så länge de lågo här fingo de döda och sårade, som Eders Nåd skall väl spörja. Jag hade väl tänkt att jag hade »körnekrut»,[1] men der fanns intet, ty den fjerdingen, som jag mente körnekrutet var uti, innehöll, när jag slog upp honom, intet annat än dåligt »stenbössekrut». Straxt låter jag nu göra en krutqvarn för körnekrut, ty bösseskytten hade med sig något svafvel och salpeter».

Några dagar senare, eller den 15 juli, skref Klaus Bilde till höfvitsmannen på Warberg, anhållande om undsättning:[2]

»Vänlig hälsning till förne sänd med vår herre. Må I veta, käre junker *Willom*, att här tillredes framför *Elfsborg* af de svenske med eld, tjära och näfver. Jag vet aldrig den timme eller stund de vilja storma mig. Jag hafver folk nog, men de äro icke alla hofmän, hvarför jag är illa belåten med dem; de veta icke hvad de skola göra. I går var jag ute med 100 karlar och det kom till en skärmytsling med herr *Erik* (Abrahamsson Leijonhufvud) sjelf, dervid jag miste en karl, som död blef, och två blefvo sårade. Jag fick en från dem, som straxt dog; fyra hästar blefvo snart dödade i fältet och en karl skjuten, den de fingo af marken, och några andra blefvo sårade, man vet icke hur många de voro; det spörjes väl i framtiden. Käre Junker Willom, gör här utinnan, som min gode tro är till Eder och sänden mig straxt undsättning, hvarom det ligger vår nådige herre stor makt uppå. Gud förbjude att det skulle annorlunda gå än väl, då skall det icke befinnas vara min skull. Om det folket jag har vore gode hofmän, då skulle jag icke skrifva efter undsättning. Skulle i sända mig något bud, så låt det komma om natten. Käre Junker Willom, underrätta min herre härom, sparandes hvarken natt eller dag. Gör nu så emot mig, som I viljen att jag skall göra emot Eder; låten mig få svar härpå; framlemnaren af brefvet skall vidare underrätta Eder om förhållandena Eder Gud befallandes. Ex *Elsborge* feria 3:a post festum S:t Kanuti regis anno Domini MDXIX.

Claus Bylle som kaldis Norby»,

[1] Krut till handgevär.

[2] *Riksarkivet i Köpenhamn.* Saml. Chr. II Fasc. 42. På baksidan af brefvet läses: Erlig oc welburdig mand *Willom Verniitsrs,* hoffuitzman paa Varbergis kerligen sendis thete breff. »Bil. IV.

Den befarade stormningen uteblef dock, emedan Erik Abrahamsson förlorat hoppet att eröfra Elfsborg; hur ogerna han än öfvergaf detta hopp, måste han slutligen uppgifva belägringen. Söndagen den 17 Juli gjorde han sig derför redo att bryta upp, och den följande natten lemnade han med sina trupper i all tysthet lägret, låtande allt stå som det var. Så snart Klaus Bilde på Måndagsmorgonen märkte svenskarnes aftåg, bröt han ut från skansen, stack eld på allt ris, näfver, tjära och andra brännbara ämnen, som funnos i lägret, lät bryta sönder skärmarne samt förde timret till borgen, och skulle gjort detsamma med »Vesterne», då plötsligt en flock svenska ryttare störtade fram och förekom honom med att sticka dem i brand. Svenskar och danskar täflade nu om att bränna, tills intet mer fanns qvar af lägret, hvarefter man ömsesidigt drog sig tillbaka, svenskarne för att icke mer visa sig framför Elfsborg,

Såvät härom som om de föregående striderna finnes en liffull skildring i det bref Klaus Bilde tillskref konungen.[1]

Bilde yttrar bland annat häri, att han icke hyst någon far håga för anfallen från landsidan, men så mycket mer »for de mångaskuter och skepp, som svenskarne hade timrat i Gamla Lödöse och i Nya Lödöse, ty han hade icke flere skepp än »Didrik tullnärs jakt, min egen jakt och herr Jens Holgersons, men de hade väl 15 stora och små skepp och båtar. Hade icke dessa samma jakter varit, hade de stormat strax». Äfven klagar han öfver att han icke kunnat få så mycket timmer att bygga med, som han behöfvde.

Mot slutet af året hade stora truppmassor samlats i Köpenhamn till fälttåget mot Sverige, för hvilka Otto Krumpen till Trudsholm var högste befälhafvare och vid hans sida den ofta omtalade Karl Knutsson (Tre Rosor), som nu för fjerde gången förde väpnad hand mot sitt fädernesland.

I början af Januari 1520 bröt ovädret löst. Den 19:de vann fienden träffningen vid Bogesund, och den 3 Februari afled Sten Sture af sitt vid detta tillfälle erhållna sår; härmed var egentligen allt ordnadt motstånd brutet. Den ene af stormännen efter den

---

[1] *Rigsarkivet i Köpenhamn.* Indkomne Breve til d. Kanc. den 22 juli 1519. Adressen lyder: »Hogbordig forste oc megtiige her Cristiern met Guds naade Danmarckis oc Norgis konung, wdwald konung tiill Suerige, synd kæræ nadige herræ ydmigelige sendis thete breff». Bil. III.

andre afföll, och den 5 Februari kunde, hvad beträffar vestra Sverige, *Hans Bredt* från Elfsborg meddela konungen att Kållands, Bjärke, Flundre, Wäne, Ale, Wätle och Viste härader gått honom till handa och erlagt brandskatt i silfver och penningar. En del af de borgare. som voro bosatte i Gamla och Nya Lödöse, lofvade också trohet och ville bygga samt idka handel i konungens riken, om det tillätes, hvarför Ditlef van Anefeldt på Bohus borde tillskrifvas att han låter de sålunda handgångne borgarne och bönderna njuta till godo de bref, som de erhållit. I öfrigt meddelar han att proviant behöfves vid första öppet vatten, äfvensom kläder och penningar till den nya garnisonen på Elfsborg.

Brefvet lyder:[1]

»Myn ydmigelig, underdanlige, plictlige troo tienistæ Eder naa des högbördighet, nu og altidt tiil forne sende met wor kereste naadigste herre. Werdes Eder naade at vide, at Collands heret, Bercke heret, Flindre heret, Venne heret, Allæ heret, Vetlæ heret oc Viistæ heret ære meg nu tiil hande gangnæ paa Eder naades vegnæ, oc haffuer jeg taget en mwelig brandskatt aff them, som Eder naade screff meg till, sölff oc peninge. Vilde Eder naade ydermere haffve gengerd aff them, thaa beder jeg Eder naade, at Eder naade viill verdis tiil oc scriffue meg tiill ther om.

Werdis Eder naade at vide, at the borgere, som föör bode wdi Ny Lösse och wdi Gamble Lösze, en partt aff them, ære meg tiil hande ganghen paa Eder naades vegnæ, oc haffue the loffuet oc tiill sagt meg, at the vellæ være Eder naade hwld oc troo effter thenne dag oc vilde the giernæ bygge, som Eder naade viill tiill stæde, oc vilde the giernæ seglæ oc haffue theris köpmanskaff i Eder naades riige.

Vilde Eder naade werdis tiill oc scriffue *Ditlöff van Anfeldt* paa Bohus tiil, at hand vilde lade them nyde the breff, som jeg haffuer giffuet them paa Eder naades vegnæ, baade borgere oc bönder, nar the komme i Bohus læn. Wilde Eder naade verdis tiil at sende hiidt strax, met thet förstæ vandet bliffuer obet, XXX (30) lester malt, XVI (16) lester myell, VI (6) skeppund homblæ, IJ (2) lester syld, I (1) lest ærther oc gryn, IJ (2) fjerdinga körnæ

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia*, V: n:o 494.

krud. Jeg haffuer ynghen fiisk wdhen syld. Ynghen haffuer jeg fanget i vinther.

Vilde Eder naade være fortenckt paa, at her kommer andet folck tiill poskæ, oc paa clæde oc peninge tiill thet folck, som her bliffuer ighen, The tree honde folck tiener her inthet. Tiiskæ oc Danskæ forligges vel samen. Vilde Eder naade værdes tiill oc scriffue meg swar yghen her paa met thenne breffuiser.

Her met Eder naades höibördighet then alsom mægtigstæ Gud befalendis. Scriffuet paa Eder naades slott Elffsborg Sancte Agatha dag anno Domini MDXX.

Eder naades ydmige tienere
Hans Brede.»

Redan den 2 Mars erkände riksrådet Christian såsom konung af Sverige, och den 31 i samma månad stadfäste denne den dagtingan, som hans fullmäktige gjort. Häri utlofvades bland annat att alla Sveriges krona tillhörande slott och län, som konung Christian nu har i händer, nemligen Elfsborg och Borgholm, skola hållas konungen, Sverige och Sveriges rikes råd tillhanda, jemte all annan slottslofven, när Christan blir krönt konung i landet.[1]

Med hvilken hänsynslös grymhet Christian trodde sig sedermera i Stockholms blodbad dränka allt motstånd, framgår bland annat deraf, att den förste af de verldsliga riksråden som afrättades var Erik Abrahamsson (Leijonhufvud), ehuru han efter belägringen af Elfsborg gått öfver till fienden. Efter honom följde Erik Knutsson (Tre Rosor) fastän han var bror till konungens betrodde man, den förut så ofta omtalade, men nu vid Stockholms belägring stupade Karl Knutsson.

Som vi i det föregående sett, var Hans Brede höfvitsman på Elfsborg 1520, men der fanns ytterligare en befälhafvare, tvifvelsutan underordnad den förre. Tolf år senare skref nemligen härmästaren i Lifland, Walter von Plettenberg, till konung Gustaf I, begärande ersättning för 34 läster råg, som »hauptmannen» *Niclas Schwantzen* år 1520 utan all billighet och rättvisa, utan hänsyn till pass och bref, med våld anhållit och röfvat från ett fartyg inne i hamnen vid Elfsborg. Ehuru klagomål häröfver anförts, och

[1] *Johan Hadorph, Twa gamble swenske Rijm-Krönikor*, II: 437. Jemf. *O. S. Rydberg, Sveriges traktater med främmande magter*, III: 605.

man flerfaldiga gånger utlofvat godtgörelse för skadan, som uppskattades till 1600 rhenska gyllen, hade dock ingenting åtgjorts. Nu hade dock sports att »Niclas Svensson» skulle hafva åtskilliga hästar som andre adelsmän, samt att han befunne sig i temligen god förmögenhet, hvarför han både bör och kan betala.[1]

[1] *Konung Gustaf I:s registratur*, VIII: 373. Wenden den 11 April 1532.

Elfsborg på Gustaf Vasas tid.

De höge andlige och de mera betydande frälsemännen hade till största delen öfvergifvit fäderneslandets sak, men detta var ingalunda händelsen med det egentliga folket. Förbittringen hos den svenska allmogen öfver det som händt, och begäret att kämpa för landets frihet, hade icke kufvats genom slaget vid Bogesund eller Sten Stures död, ej heller hade man förlorat modet med Stockholms intagande och Christians kröning. Öfverallt reste man sig, stridande i spridda hopar och utan egentlig ledning ända tills Gustaf Vasa 1521 grep befrielseverket an.

Resningen i vestra Sverige utbröt samtidigt i Vermland, Dalsland och Småland, hvarom högste befälhafvaren i Vestergötland, riksrådet och riddaren Ture Jönsson (Tre Rosor), skyndade att underrätta konung Christian, på samma gång begärande att höfdingarne på Varberg, Elfsborg och Bohus måtte erhålla befallning att vara honom behjelplige till resningens qväfvande.[1]

Den som stälde sig i spetsen för rörelsen var lagmannen i Vermland, Nils Olofsson (Vinge), som i Dal lade beslag på skatten och uppviglade folket, hvarifrån han i början af Maj, eller kanhända redan i slutet af den föregående månaden, inträngde i Vestergötland, hotande Ture Jönssons gård Lindholmen.[2] Den fosterländska rörelsen grep med fart omkring sig, och i första hälften af Juni skref Ture Jönsson till sonen, som studerade i utlandet, att han sjelf måste, sedan Nils Olofssons hop nu vuxit till 4- eller 6000 man, uppsäga konung Christian den huldskap och manskap

---

[1] *Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift*, II: 9. Bref från Ture Jönsson till Christian II, dat. Lindholmen den 16 april 1521.

[2] *Anf. arbete*, sid. 11 o. f. Ture Jönsson fordrar förklaring af Nils Olofsson öfver resningen den 6 Maj 1521, begär hjelp af Bohus den 10 Maj och råder den 15 Maj allmogen i Vermland att icke sätta sin lit till Nils Olofsson eller Gustaf Eriksson (Wasa).

han lofvat denne, »så framt jag skall få behålla mitt lif och någon del af det mig tillhör».[1]

Några dagar senare underrättar han konungen att han sökt bringa allmogen till trohet, hvilket kunde bestyrkas af det bud från höfdingen på Elfsborg, *Hans Eriksson*, som var vid tillfället närvarande, men Ture Jönssons bemödanden hade varit fåfänga. När skrifvelser från Nils Olofsson och Gustaf Eriksson upplästes, föll nemligen icke blott allmogen från konungen, utan äfven de förtroendemän, som förut lofvat Hans Eriksson trohet på konungens vägnar. Slutligen hade Ture Jönsson kommit till tals med Nils Olofsson, hvilket slutade så, att när den förre icke erhållit någon hjelp från Elfsborg, hade han, för att frälsa sitt lif, varit glad att åtminstone få en månads betänketid, för att se om konungen skulle kunna bereda honom undsättning.[2] Efter Ture Jönssons vana hade han dock farit med lögn, ty han måste något senare erkänna att han vid det nämnda mötet i sjelfva verket tvingats uppsäga konungen tro och lydnad.[3]

I September ville vestgötarne pröfva ett försök att taga Elfsborg, eller, om detta misslyckades, bemäktiga sig den närbelägna Gullbergs klippa och der befästa sig. Härom underrättades Christian II:s drottning, Elisabet, af en drabanthöfding Hieronymus, som erhållit hennes befallning att begifva sig till Elfsborg för att göra sig underrättad om förhållandena på platsen. Under vistelsen der hade underrättelse kommit att Severin Kijl med ryttare och en hop bönder drog mot gränsen, samt att tvenne fännikor tyska knektar under Hans von Düren och Simon Winholt hotade Halland, som tycktes vara temligen utblottadt på trupper; åtminstone var detta fallet med Varberg, der Hieronymus endast hade 60 drabanter och lika många ryttare samt 100 borgare till den ganska vidsträckta stadens försvar (bil. V).

Den mot Elfsborg marscherande styrkan besatte verkligen Nya Lödöse och började nedrifva en del af husen, för att använda timret till den påtänkta skansen på Gullberg, men befallningsmannen på Elfsborg, *Hans Eriksson*, gjorde ett utfall, hvarigenom han lyckades fördrifva svenskarne; vid detta tillfälle lades Nya Lödöse i aska.[4]

---

[1] *Anf. arbete*, sid. 17. Den 10 Juni 1521.

[2] *Anf. arbete*, sid. 18. Den 14 Juni 1521.

[3] *Anf. arbete*, sid. 20. Till konung Christian den 1 Juli 1521.

[4] Egendomligt nog fanns det under medeltiden ett ställe och en socken

Om denna sammandrabbning finnes en samtida berättelse i ett odateradt bref från en onämnd till den bekanta Sigbrit, mor till konungens älskarinna Dyveke, deri det heter (bilaga VI):

»Kära moder Sigbrit, må I veta att de svenske voro framför Elfsborg och brände *Hans Erikssons* hö och stall, och derefter lade de sig i Nya Lödöse och läto bryta ned husen och ville bygga på Gullbergs klippa. Då Hans Eriksson det förnam gjorde, han sig redo från Elfsborg, det starkaste han kunde, och slog till dem och dref dem derifrån och satte eld på byn samt afbrände hus och tomter, alltsammans, ty han befarade att hade de bebyggt Gullbergs klippa, da hade det blifvit svårt nog att drifva dem derifrån igen. Må I veta förvisst, att jag icke kan tänka och tro att Herr Ture (Jönsson Tre Rosor) eller de svenske få bönderna med sig, hvarken till Elfsborg eller hit, ty de vilja hem till sitt.».

För att emellertid i dessa allvarliga tider trygga besittningen af Elfsborg, utsökte konung Christian till höfvitsman derstädes en tapper och erfaren krigare, *Mikkel Blik*, anförare för en del af krigsfolket i Stockholm. Han kallas i ett samtida bref en dansk man, och var utan tvifvel en adelsman från Jutland, som i många år troget tjenat konung Christian i dennes föregående krig.

Kort efter ankomsten till slottet tillskref Mikkel Blik konungen att han mottagit detsamma af Hans Eriksson, som nu reste till konungen med inventarieförteckningen, af hvilken syntes att det behöfdes mera malt, mjöl, fisk och öl äfvensom krut och bly. Besättningen hade redeligen fått af den förre höfvitsmannen hvad den skulle hafva i kläder, mat, öl och penningar. Hvad beträffar de under slottet lydande häradena, så hade de icke gifvit skatt, hvarför han begär få veta konungens vilja, om han skulle utkräfva sådan för framtiden. Derjemte föreslår han att Mogens Bryntesson och Greger Börjesson, som ligga på slottet, måtte sändas någon

i Danmark med namnet *Elfsborg*; namnet skrifvet, liksom slottets, omvexlande Elffsborg, Elsborig, Elszborgk o. s. v. Det låg i Lysgaards härad och omtalas rätt ofta i *De ældste danske Archivregistranterne*. År 1450 förekommer sålunda (II, sid. 212) ett tingsvittne rörande en gård i »Elsborgh»: 1465 sköter en Hans Tamisszen till biskop Knut i Viborg sitt gods i »Elsborg» och Vngstrup, som han ärft efter sin far Thomas Villde: 1501 meddelas laghäfd på en gård i »Elszborg»: 1543 förekommer rågång mellan »Elsborg» samt gårdarne Wandet och Lidell Melhede o. s. v. Derjemte nämnes aren 1465—1473 »Elsborig» socken, och då öfverallt uttryckligen omtalas att detta Elfsborg låg i Lysgaards (Linszgard) härad, försvinner all tvekani fråga om läget.

annan städs i Danmark, emedan han befarar att de kunna hafva förbindelser med deras vänner. Vidare sänder han konungen en man, benämnd Staffan Bagge, som nyligen anländt från Herr Ture Jönsson, och som kan berätta hvad som är på färde i den landsändan. Slutligen uttrycker han en önskan att erhålla förstärkning: »kommer här någon belägring uppå, hafver jag ganska liten makt att försvara slottet med; Kyndelsmässoafton kom Nils Olsson (Vinge) här ned, tre mil från slottet i Ale härad, 200 man stark, och gaf han dem bud i Konghäll, att de skulle komma till honom och betala brandskatt för att köpa deras lif; om de det icke gjorde, ville han straxt komma till dem och bränna staden. Och aktar han sig här ned i häradet omkring slottet, för att göra mig allmogen olydig, men hade jag 100 goda karlar att göra utfall med, och slottet dessutom bemannadt, då skulle jag, näst Guds hjelp, förtrösta mig att slåss med de 200 han har» (bil. VII).

Den oförfärade krigaren lät snart svenskarne märka sin närvaro. Just vid den tid han mottog befallningen på Elfsborg, den 25 Januari 1522, hade, som vi sett, Nils Olofsson närmat sig slottet. Hans afsigt var att bränna det närbelägna Kongahälla, tvinga de närgränsande häradena att betala skatt samt hindra bönderna att göra fästningen någon tillförsel.

Dessa planer omintetgjordes dock af Mikkel Blik, som inberättar till konungen, att Nils Olofsson med sina 200 man, efter att hafva röfvat och tagit brandskatt på Hisingen, ärnade sig in i Askims härad för att hindra allmogen föra något till slottet. När Mikkel Blik genom spejare erhållit kännedom om detta anslag, sände han genast bud till Herman skrifvare på Bohus, som öfverlät honom 24 man till hjelp, och med dessa samt 36 man från Elfsborg gjorde han Fredag natt den 7 Februari i dagningen ett utfall, öfverraskade svenskarne i deras läger, dödade 28 eller 29 man och tog 18 till fånga. Endast med knapp nöd slapp Nils Olofsson sjelf undan med de återstående, hvaremot danskarne ej fingo mer än en man skjuten, dock hoppas Mikkel Blik till Gud att denne blifver vid lif; två hästar sårades äfven. Hälften af fångarne fördes till Bohus, hvaremot den andra hälften insattes i fängelse på Elfsborg; det torde icke vara rådligt sända dem ned till konungen, ty de kunde uppsnappas på vägen af Herr Tures folk. Slutligen anhåller han om förstärkning af besättningen, äfvensom af malt,

mjöl, fisk, ärter, krut och bly, hvaraf allt samman göres behof. (Bil. VIII).

Längre fram på sommaren meddelar höfvitsmannen på Elfsborg konung Christian, att han erhållit kännedom om att Herr Ture och Nils Olofsson med knaparne samt allmogen i Vestergötland aktade att med all den makt de kunde åstadkomma begifva sig ned till slottet sancte Hans dag, hvarför han anhåller att konungen ville tillskrifva höfdingen på Akershus, att denne sänder norske hofmän med jakter ned till Elfsborg, hvarjemte han beklagar sig öfver brist på fläsk, kött, salt och krut — »en tunna krut», säger han, »fick jag utaf Herr Holger i dessa dagar på Eders Nådes vägnar, men hon kan icke länge räcka, när fienden kommer här före, om de akta att göra anfall och storm. (Bil. IX).

Senare pa året finner man att svenskarne verkligen bemäktigat sig Gullbergs klippa och börjat befästa den, utan att man känner något närmare härom; »således», säger Allen, »var der nu to befæstede Punkter, det ene med dansk, det andet med svensk Besætning, saa nær ved hinanden, at Folkene kunde see over till hverandre og raabe till hverandre», ett yttrande som visar att författaren hade mycket oklara föreställningar om de lokala förhållandena.[1]

Emellertid om man också ej kunde tala med hvarandra, så var dock afståndet mellan de två fiendtliga befästningarne så ringa, att det med nödvändighet måste komma till täta sammanstötar mellan besättningarne, och dylika små träffningar synas också ideligen förekommit. Det finnes ännu bevaradt ett bref från Mikkel Blik till konung Christian, hvilket innehåller en redogörelse för en dylik sammandrabbning, men som äfven är af intresse i andra afseenden. Han underrättar deri konungen att han tillfångatagit 4 af electi i Skara karlar, hvilken dock lät sända ett bud för att lösa dem ur fångenskapen. Detta bud berättade att »Gosta Erickss (Gustaf Eriksson Wasa)» var vred på Herr Ture Jönsson för några oxar, som Herr Ture tagit ifrån den förre, hvarför Herr Gustaf Eriksson åter frånhändt Herr Ture Wadsbo och Wartofta härader, som han haft i förläning, men som nu lemnats åt en ung karl som heter Torbjörn Bryntesson. Vidare sade budet att Herr Gustaf Eriksson

[1] *Allen, C. F. De tre nordiske Rigers historie 1497—1536.*

har för afsigt att så snart det blir vinter komma ned till Elfsborg med all Sveriges makt.

Derefter öfvergår Mikkel Blik till berättelse om striderna mellan besättningarne på Elfsborg och Gullberg, och särskildt till den träffning som egde rum Måndagen den 22 September 1522. Mikkel Blik hade denna dag låtit 24 man rida ut en mil från slottet, för att hemsöka några bönder, som vägrat betala skatt. När bönderna sporde att danskarne voro i antågande, blåste de i horn och församlades man ur huse till motstånd, intagande ställning på bergen, hvarifrån »de brugte pil neder på» den lilla fiendtliga truppen, hvilken tvangs att draga sig tillbaka. På återvägen till Gullberg, gjorde besättningen ett utfall med 60 man till fots, dervid det uppkom en strid, som slutade med att danskarne drefvo de anfallande tillbaka in på Gullberg förföljande dem ända in till porten. Vid ett förnyadt utfall lyckades danskarne afskära svenskarne från fästet; svenskarne undgingo dock faran af att tagas till fånga genom att draga sig upp på en annan liten klippa, som låg tätt vid Gullberg.

Att 24 man drifvit på flygten 60 kan väl vara möjligt, men man har anledning misstänka att uppgifterna, vare sig om den egna eller svenskarnes styrka, äro mindre tillförlitliga, ty Mikkel Blik tillägger derefter: »Hade då», när svenskarne dragit sig undan på nämnde klippa, »de mina varit 200 man starka, då hade de, näst Guds hjelp, fått klippan från dem, förty der voro icke många på den; en död karl fick jag i denna strid och en sårad; som jag icke kan hoppas skall lefva, och 4 sårade hästar. På deras sida fingo de 3 döda och 7 eller 8 sårade hästar, som jag hafver sport». (Bil. X).

Båda fästena voro denna tid hänvisade till egna krafter, och Elfsborg kunde sålunda hålla sig, ehuru det omgafs af fiender och fiendtligt sinnad befolkning; Gustaf Vasas stora befrielsekrig utkämpades i helt andra trakter, och man hade ännu inga tankar eller krafter till öfvers för Elfsborgs betvingande.

Helt annorlunda ställde sig dock förhållandena, när svenskarne i början af 1523 med en betydlig styrka under Ture Jönsson (Tre Rosor) och Lars Siggesson (Sparre) inföllo i Viken. Höfvitsmannen på Elfsborg fann då omöjligheten att, om svenskarne komme, försvara slottet, hvarför han stack eld på borgen, och med besättningen drog sig tillbaka inom Bohus starka murar. Detta var

andra gången på 20 år som Elfsborg hade ödet att offras åt lågorna.[1]

Som sagdt drog riksrådet Ture Jönsson tidigt på året 1523 in i Viken med en betydlig styrka till häst och fot, och derifrån upp till Oslo, der han stannade en tid. Den 23 April skref Gustaf Wasa till honom med uppmaning att fortfarande vara höfvitsman i Norge, »och på det han skall hafva något vid handen, der I och Edert folk af hålla kunnen, förlänar jag Eder *Elwesborgh* och Elwesborgs län», heter det i skrifvelsen.[2]

Häraf synes att Elfsborgs klippa redan vid denna tid blifvit besatt af Sverige, men som fästet omedelbart förut antändts och ödelagts af danskarne, kan det omöjligen hafva blifvit återuppbygdt på den mellanliggande korta tiden, hvadan väl förläningen till en början måste varit temligen illusorisk hvad sjelfva Elfsborg beträffar. Emellertid bekräftades densamma efter konungavalet.

Den nye höfvitsmannen *Ture Jönsson* (Tre Rosor), som var gift med Anna, dotter af riksrådet och riddaren Johan Christerson (Wasa) till Rydboholm och Örby samt Brigitta Gustafsdotter Sture, var, som vi känna, en ytterst opålitlig man, och det väcker för-

---

[1] Om den tappre *Mikkel Blik* innehålla *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Fredrik den Forstes Historie*, utgifne af *C. F. Allen*, några upplysningar. Det framgår häraf att Mikkel Blik, efter Elfsborgs ödeläggande, begaf sig till Veere, en den tiden mycket besökt hamn på Walcheren nära Scheldes utlopp, derifrån han den 11/7 1523 (anf. arbete I: 75) tillskref konung Christians sekreterare *Lambert Andersen* om att skaffa pengar till underhåll af folket. Blik hade nemligen uppsökt den från sina riken flyktade konungen i Holland, för att hemta förstärkning åt konungens anhängare i det Sönderfjällska Norge. Detta lyckades så till vida, att han erhöll medel till värfvande af manskap, med hvilket han på skeppet »Kroon» afseglade till Norge, hvilket framgår af ett bref från en af deltagarne i färden, *Lydike Mule*, till nämnde Lambert Andersen, dateradt Oslo den 24/8 1523 (anf. arbete I: 77).

Väl anländ till Norge, blef Mikkel Blik under en tid en af hufvudmännen för konung Christians sak, kämpande der vid sidan af den nyss anförde Lydike Mule, en bror till den valde biskopen i Oslo Hans Mule, samt bröderna *Gaute* och *Olof Galle*. Motsidan vann dock snart öfverhand till den grad att Mikkel Blik den 16/2 1524 (anf. arbete sid. 152) fann sig föranlåten att från Bradsbierg meddela konung Christian åtskilliga upplysningar härom, hvarjemte han, under försäkran om sin trohet, förbereder konungen på att han kan blifva nödsakad gifva sig under konung Fredrik II. Detta egde äfven rum i början af 1524, och till belöning erhöll Mikkel Blik af konung Fredrik Skiens syssel i Norge.

[2] *Konung Gustaf den förstes registratur* I: 54.

våning att man ansåg sig kunna anförtro honom ett dylikt län. Han stannade der icke heller mer än något öfver ett år, ty den 25 Augusti 1524 förlänades Elfsborgs slott och län till *Måns Bryntesson* (Lilliehöök) till Gräfsnäs, enligt efterstående fullmakt:[1]

»Wi *Gustaf*, med Guds nåde utvald Sveriges och Götes konung, göre veterligt med detta vårt öppna bref, att vi utaf vår synnerliga gunst och nåd, desslikes för den huldskap, troskap, och manskap oss beskedelige *Måns Bryntesson* (Lilliehöök) hafver oss och vårt rike Sverige, huldeligen, troligen och manligen bevisat, och jämväl härefter bevisa skall, kan och må, hafvom honom undt och förlänt, och med detta vårt bref unnom och förlänom *Elffzborigz* slott och län, undantagandes något härad, som vi någre våre tro män till en tid förlänt hafve, att han förenämnde slott och län njuta och behålla må, utan all räkenskap, dock med så förord och vilkor, att han skall veta vårt bästa och fördel med fisk och annan del, hvad han oss vet till nytta, gagn och fördel komma kan, efter den landsändans läglighet, som vi intet tvifle på att han ju oförsumligen göra vill. Hafve vi ock sagt och gifvit, och nu med detta vårt bref gunsteligen säge och gifve förenämnde Måns Bryntesson qvitt, fri och ledig för all den del han här till dags på våra vägnar uppburit och utgifvit hafver utaf förenämnde Elfsborgs slotts eller läns ränta, sakfall eller annat, hvad det helst vara kan, ingaledes tvingas eller kräfd skolandes till någon räkenskap derför att göra efter denna dag.

Ty bjude vi Eder kronans skattskyldige bönder, landbor och menige allmoge, som uti Elfsborgs län boendes och byggandes äro, att I förenämnde Måns Bryntesson och hans fogde och embetsman på hans vägnar tro, hörige och lydige vare, svarandes honom till Eder landskyldskatt, sakfall och all den del I efter lagen och gode gamle sedvänjor pläga och pligtige ären, redeligen utgöra Eder rätte landsherre, utan all gensägen, tredsko eller försummelse, som vi intet tvifla på att I ju gerna och väl villige göra viljen. Derför hafva vi förbjudit, och med detta vårt öppna bref strängeligen förbjudom alle dem som för vår skull och riksens vele och skole, göre och låte, att de förenämnde Måns Bryntesson ingalunda här emot något hinder, platz eller qval göra uti någon måtto, vid vår

---

[1] *Konung Gustaf den förstes registratur* I: 244.

konungsliga ogunst, strängeliga plikt och vrede. Till dess bevisning låte vi trycka vårt insegel på ryggen för detta bref. Datum in ciuitate nostra Jönacopensis Anno dominj MDXX iiij, in octaua sanctæ Helenæ vidue et martiris».

När det här säges att Måns Bryntesson frikallas för redovisning af hvad han till denna dag förut uppburit af slottets och länets ränta, synes deraf ostridigt framgå, att han redan förut innehaft detsamma men mot redovisning.

Dylika förläningar voro mycket eftersökta, icke så mycket för den bestämda inkomstens skull, som icke mer för de tvenne tjenstbarheter, som åtföljde förläningen. Den ena var dagsverkena, hvilka, i anseende till bristen på arbetare, behöfdes för skötseln af alla större sätesgårdar, och förläning af minst en socken ansågs nästan nödvändig för hvarje större gods, ty antalet af dagsverken var icke mer än 1—3, högst 6 för hvarje bonde. Den andra tjenstbarheten var »hästeloppet» eller »fodringen», hvilken, då så litet af landet var uppodladt och inga foderväxter särskildt frambragtes, var mycket välkommen för alla, som höllo ett större antal hästar.

Hvarje förläning åtföljdes af skyldighet att uppställa krigsfolk, men både antalet och tjenstetiden voro obestämda, så att det egentligen berodde på länsinnehafvarens goda vilja.[1]

Detta gällde för förläningar i allmänhet, såväl med afseende på inkomster som skyldigheter. Hvad Elfsborg särskildt beträffar, har icke under några tider till slottet hört någon stor jordegendom, utan blott fälten der omkring, eller allt som sedermera i inskränkt mening afses med Elfsborgs »kungsladugård», samt dertill hörande utmarker.

I oroliga tider ansågs det mindre lämpligt att en enda man förde befälet på vigtigare platser, hvarför konung Gustaf, som hade all anledning vara misstänksam, började tilllämpa den åtgärden att tillsätta flere på ett ställe, hvilka hade att svara för det dervarande slottets säkerhet äfvensom för länsförvaltningen, och hvilka alla voro, som det hette, »i slottslofven», dock under en som förde högsta befälet. Antagligen fördelades göromålen dem emellan, och någon gång finner man detta uttryckligen angifvet i fullmakten.

Den 7 Oktober 1527 sattes, i enlighet med denna grundsats

---

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* V: XVIII.

Torsten Brunsson, *Gustaf Knutsson*, *Knut Svensson* och *Torsten Nilsson* i slottslofven på Elfsborg under Måns Bryntesson, eller som det heter.[1]

»Konung Gustaf antvardar *Måns Bryntesson*, samt de gode män: *Torsten Brunsson*, *Gustaf Knutsson*, *Knut Svensson* och *Torsten Nilsson*, som med honom i slottslofven stå, vårt slott Elfsborg uti en ärlig och redlig slottslofven, i så måtto, att så länge vi lefva hålla oss det tillhanda, och derefter den herre som riksens råd och menige man för herre utvälja, dock icke upplåta det förrän vår arfvinge redlig försäkran fått af den herre, som riket anammat, och riksens råd, att de icke skola öfverfallne blifva af någon, den sig till äfventyr förmenar vara af oss förtörnad, ej heller tilltalad varda för det örlog som vi emot konung Christiern förehafva, ej heller kräfd för någon gäld som vi för rikets skull uti kommit, samt att vår käre svåger grefve *Johan* och vår kära syster *Margareta*, om de efterlefva oss, erhållit bekräftelse å dem tilldelade förläningar».

Till yttermera visso följdes denna fullmakt några månader senare, eller i januari 1525, af ganska vidlyftiga instruktioner för Måns Bryntesson, utgörande svar på dennes förfrågningar. Som dessa instruktioner äro af stort intresse för slottets historia, återgifvas de här nedan.[2]

»Denne efterskrifne artiklar hafver vår käraste, nådigaste herre befallt herr *Ragvald Jönsson*, att undervisa hans nåds fogde *Måns Bryntesson* till ett svar och undervisning på de artiklar förenämnde Måns skickade till Hans Nåd till den herredag i Stockholm anno domini MDXXV om XX:de dag Jul.

Först begärer för:de Måns att veta Hans Nåds vilja om han skall anamma något mera folk till sig etc. hvilket ärende vår nådigste herre sätter uti för:de Måns Bryntessons skön, att han efter den lägligheten han kan förnimma, både utaf de danske och konung Christians parti, förstärker sig som han kan besinna Hans Nåd och riket nyttigast och beståndigaste vara kan.

Item är Hans Nåds Högmäktighets vilja att för:de Måns utan

---

[1] *Konung Gustaf den förstes registratur* I: 266.
[2] d:o II: 15.

all försummelse alltid hafver sin spejare in i Danmark, att förhöra hvad der på färde är på konung Christians och hans partis vägnar, och hvad de danske hafva i sinnet, och hvar för:de Måns deras uppsåt och mening kan förmärka, att han det alltid utan all förhalning med bref och bud gifver sin käraste, nådigste herre tillkänna, icke sparandes att hålla dertill 2 eller 3 klippare, dermed han utan all försummelse sådana bref och bud, allmogen obetungad kan främja och befordra.

Som för:de Måns skrifver vår käraste, nådigste herre till att de skåniske med första öppet vatten förvänta sig konung Christian igen i landet, hoppas vår käraste nådigste herre att der om icke så stor farlighet på färde är som mången menar, förty att vår käraste, nådigste herre hafver förstått uti den skrifvelse Hans Nåd fick från Lübeck, att han för en kort förleden tid med ganska ringa makt hade varit »to fære» i Seland, aktandes med samma resa draga till kejsaren in uti Spanien.

Dock huru derom och alla andra ärenden belegat är, tycker vår käraste, nådigste herre rådeligt vara, att för:de Måns i allan mätto bespörjer och bespanar om allehanda lägligheter, förr än han affärdar Hans Nåds skepp till Holland, så att det kunde tryggeligen ske och utan all fara.

Item med de holländare vet sig vår käraste, nådigste herre icke fulleligen försäkrad, ty det blef taget uti en frid mellan Hans Nåds Högmäktighet och dem uti det herremöte i Malmö, och vår nådigste herre befalte de Lübeckske att handla framdeles med dem om den beramade frid och hafver Hans Nåds Högmäktighet sedan derutaf ingen viss tidning förnummit, hvar Hans Nåd sig tryggeligen kan till förlåta, är ock fördenskull rådeligt att för:de Måns härutinnan sig väl vet förvarad och låter härom och alla andra farligheter yttermera bespana hvar han sig ytterligare kan efter rätta.

Skickar vår käraste, nådigste herre till för:de Måns efter hans begäran ett bref till borgmästare och råd i Amsterdam och ett till *Johan in den Hart* och hans broder *Gisbert in den Hart* med ett »pasborts» bref till sjös, hvilket för:de Måns må anamma vår k. n. h. skeppare *Lars Ydson*, borgare i Lödöse,[1] ty Hans

[1] *Lars Ydson* fick 11/6 1525 förläningsbref på *Boodtsgården*, 2 gårdar *Stampnen, Aggatorp, Torkilstorp, Helsnäs, Långaryd* och *Alingsås*.

Nåd kan icke fulleligen sätta någon tro eller lit till den danske skepparen, som förde skeppet in till Elfsborg.

Item aktar vår k. n. h. inga andra varor låta hemta från Holland än salt och kläde, der riket och Hans Nåds Högmäktighet nu största makt på ligger.

Item är vår k. n. h. till freds att för:de Måns antvardar herr *Ture* (Jönsson Tre Rosor) de **skärpentiner** han eger på Elfsborg, men den **falkonet** och **tælliehakar** må han behålla till slottets uppehälle och försvar.

Item aktar v. k. n. h. att skicka några till att höra Måns Bryntessons räkenskap efter hans egen begäran, när årstiden hafver sig förlupit.

Item om det härad Måns Bryntesson begärar för sitt omak, kan v. k. n. h. så hastigt ingen förvandling göra, mest för det buller skull, som nu är på färde ibland någon hop stämplare; vill Hans Nåds Högmäktighet dock likväl alltid rama hans bästa, så att han skall Hans Nåd gunsteligen tacka.

Hade vår k. n. h. gerna skickat någon koppar och andra varor ned till Elfsborg, hade det oföre Hans Nåd det icke förment; kan Hans Nåde för den skull ingen del sända till Johan in den Hart och hans broder på denna tid, och ser Hans Nåd ganska gerna att Måns Bryntesson sänder dem hvad del han kan afstad komma der ned i landet.

Item är vår k. n. h. vilja att för:de Måns lägger sig all vinn om att med bref och bud vänja holländarne hit i landet, och, när de der komma, att han vänder all sin flit till att skaffa dem hvad varor dem behof göres, på det att de desto villigare och benägnare må blifva till att segla hit i landet och föra in hvad den menige man i riket behof göres.

Item vill ock v. k. n. h. att Måns Bryntesson sig bespörjer med förståndige köpmän hvad varor wästfart bäst kunna tjena och att han gifver Hans Nåd det oförtöfvadt framdeles tillkänna.

Item de norske kan Hans Nåd ingen uppenbar undsättning göra, dock, efter de danske bevisa Hans Nåds Högmäktighet så lösa löften, kunde v. k. n. h. väl lida att för:de Måns dem någon hemlig undsättning gjorde, så att det Hans Nåd intet bekommer.

Hafver v. k. n. h. skrifvit *Nils Svensson* (på Olofsborg,) till, att han ingen del skall påslå med mindre än han sig beråder med Måns, förhoppandes att de båda efter lägligheter ville rama Hans

Nåds bästa och bestånd uti den landsändan, som nu största makt på ligger.

Item är vår k. n. h. vilja och begäran att för:de Måns med flere andre gode män der nere i landet sig ännu vinlägger att fly Hans Nåd en välvillig och gunstig allmoge i den landsända och nedertrycker allt onyttigt tal, som någre onyttige stämplare till äfventyrs föra ibland den menige man på Hans Nåd, der mycket ondt kan utaf födas, den menige man till föga gagn och bestånd.»

Hvad sjelfva Elfsborg beträffar, innehålla dessa instruktioner den vigtiga uppgiften att Måns Bryntesson skulle till Ture Jönsson (Tre Rosor) återställa de kanoner (skärpentiner) denne egde der. Detta förutsätter naturligtvis att Ture Jönsson, under den korta tid han innehade Elfsborg, satt fästet åter i stånd och försett det med artilleri, ehuru man väl får antaga att befästningarne icke varit af sten, utan af trä med jordvallar.

I öfrigt framgår af det anförda att höfvitsmannens förnämsta åliggande synes varit såsom utpost, den der vaksamt borde gifva akt på rykten om den afsatte konung Christian, och hvad denne och hans parti tog sig före, äfvensom på Danmark. Med afseende på den andra grannen, Norge, kunde man väl icke uppenbart, i strid med den vänskapliga ställningen till konung Fredrik, gifva någon uppmuntran åt det med det danska väldet missnöjda partiet, men om Måns Bryntesson på eget bevåg kunde hemligen gifva dem undsättning, hade konung Gustaf ingenting deremot, blott det skedde så »att det Hans Nåde intet bekommer.»

Särskildt angelägen är konungen om att höfdingen på Elfsborg må väl behandla de nederländske skeppare, som anlände till mynningen af Göta elf, på det främmande köpmän måtte lockas in på denna handelsväg, hvilket vore af vigt för att afhjelpa den ständiga bristen på salt och äfven bristen på andra för folket vigtiga handelsvaror. Äfven borde Måns Bryntesson göra sig af förståndige köpmän underrättad, om hvilka varor man med största fördel kunde sända ut till vestra Europa.

Höfdingen på Elfsborg hade sålunda denna tid, icke blott att ansvara för slottet och styrelsen af länet, utan var derjemte och framför allt en konungens ekonomiske och politiske agent i vestra Sverige. Han skulle i det förra afseendet på fördelaktigaste sätt i penningar förvandla de slottspersedlar som inflöto

icke blott i länet utan äfven från annat håll.[1] Han hade vidare att vaka öfver tullen vid Elfsborg,[2] hvarjemte förhållandena i Nya Lödöse vållade honom icke ringa bryderi. Denna plats var den närmaste svenska staden vid vesterhafvet, om man frånräknar det ytterst oansenliga samhälle, som befann sig under Elfsborgs murar, och dess läge var synnerligen väl lämpadt för en betydande handelsort. Konungen var till en början personligen intresserad för Lödöse, som han besökte 1526, görande sig noga underrättad om alla förhållanden, föreskrifvande att staden skulle befästas med vallar och grafvar, till hvilkas åstadkommande han lemnade arbetshjelp af allmogen i provinsen. Vid detta tillfälle gaf han staden, den 4 maj, nya privilegier, hvari bland annat föreskrefs att embetsmännen på Elfsborg skulle deltaga i tomtregleringen. Sedermera, när konungen tänkte på att flytta staden till den i elfven utanför liggande Säfveholmen, fick Måns Bryntesson uppdrag att förhandla med borgarne, hur detta bäst skulle företagas.[3]

Konung Gustaf egnade stor uppmärksamhet åt handelns främjande, och var derför angelägen att flytta rörelsen från (Gamla) Lödöse der man var beroende af tullen vid Bohus, ned till Nya Lödöse. Till befordrande häraf tillät han 1528, för kyrkobyggnaderna på det senare stället, att man bröt ned en ödekyrka i Gamla Lödöse och att samma öde drabbade Härlanda kyrka och Helge Kors kapell vid Nya Lödöse, hvarjemte hospitalet i förstnämnde stad flyttades till den senares Gråmunkekloster, derifrån

---

[1] Den 2/4 1527 (*Konung Gustaf I registratur* IV: 112) får t. ex. Måns Bryntesson befallning att, när Ture Jönsson och riksens råd i Vestergötland begära afyttrandet af de till Elfsborg inkomne skattpersedlarne för provinsen, icke göra dem något hinder deri, på det att konungen måtte befrias från det upprepade krafvet på betalning af skulden till Lübeck. Den 10/8 1527 får fogden på Dal, *Lars* skrifvare, befallning att efter begäran af sändebud från allmogen der, befria densamma från att befordra den pålagda gärden ned till Elfsborg, utan skall fogden, när gärden är samlad fortskaffa den till Måns Bryntesson (*anf. arbete* IV: 95.)

[2] I privilegierna för Skara den 24/8 1527 (*kon. Gustaf I registr. IV: 303*) befrias staden från att utgifva tull vid »vårt och kronans slott och stad Elfsborg». Som Claus Bilde på Bohus hade för afsigt att draga Lödöse marknad in på norskt område, för tullens tillgodogörande vid Bohus, befaldes i febr. 1529 (anf. arbete VI:) riksens råd i Vestergötland söka förmå honom afstå från denna plan, på det att »riksens gamla tull vid vårt slott Elfsborg» måtte bibehållas.

[3] *Konung Gustaf I:s registr.* VI.

munkarne utdrifvits.[1] Med lifligt intresse tog den fosterlandsälskande biskop Hans Brask del i dessa konungens planer, och uppgjorde sjelf ett storartadt förslag. Han skref nemligen till Ture Jönsson att det vore »vårt fulla rad att der grafves en kanal mellan Vettern och Venern, på hvilken köpmansgods kan föras fram och tillbaka; sedan blifver Sverige väl vid makt, näst Guds hjelp, så att Öresund och de vendiska städerna icke kunna tränga oss».

Det tillkom höfdingen på Elfsborg att i dessa planer med afseende på nämnde stad gå konungen tillhanda. Förutom dylikt ålåg det honom, att i dessa oroliga tider, då man när som helst hade att vänta försök af konung Christian till återvinnande af sina förlorade riken, att uppmärksamt följa allt, som i detta afseende kunde anses hotande, samt att hålla konung Gustaf underrättad härom.[2] Å andra sidan borde han, som vi sett, främja rörelserna i Norge, så vidt det kunde ske utan att ådraga konungen obehag, liksom han äfven uppdrogs att, när konungen skref till det norska riksrådet angående förrädarne Peder Kansler och hans medföljare, ledsaga denna skrifvelse med ett bref till erkebiskop Olof Engelbrektsson i Throndhjem, hvari denne anmodas att låta sända förbrytarne till Sverige, för undergående af välförtjänt straff.[3]

Egendomligt nog råkade Måns Bryntesson ut för en fråga af liknande art med den, som bragte Atte Torbjörnsson på stupstocken och Niclas Clausson i krig med England. Måns Bryntesson hade nemligen lagt beslag på, eller som det heter, »bergat», ett fartyg som strandat i närheten af Elfsborg. Häremot inlade

---

[1] *Egidius Girs*. kon. Gustaf den I och kon. Erichs den XIV Chrönikor I: 38.

[2] Danska riksrådet underrättar konung Gustaf ³¹/₈ 1526 om intagandet af Blekinge och Sölvesborg, samt råder honom hålla flottan i beredskap i Kalmarsund eller i Elfsborg, för att vara till hands om något påkommer. *Konung Gustaf I registr. III: 411.* Enda möjligheten att hindra Christian II:dres restaurationsförsök låg i samverkan mellan Sverige och Danmark, hvarom täta underhandlingar fördes. År 1528 föreslog svenska riksrådet att ett möte med ombud för de båda rikena skulle pa sommaren hållas i Lödöse, med båda regenterna närvarande, då konungen af Danmark kunde bo på Bohus, och konung Gustaf på Elfsborg. Detta antogs af den senare som härom, ¹⁷/₁ 1528, tillskref konung Fredrik, hvilken äfven å sin sida gillade förslaget, och bestämde mötet till S:t Petri och Vincula dag efter midsommar. *Konung Gustaf I register. V: 11.*

[3] *Diplomatarium Norvegicum* VIII: 534.

erkebiskopen i Lund, Åke Jeppsson (Sparre), gensaga under förmälan att strandningen egt rum, icke vid Elfsborg utan på kusten utanför Fjäre härad i Varbergs län, hvarför vraket borde utlemnas till hans fogde Trued Gregersson. I detta kraf understöddes erkebiskopen af den danske marsken Tyge Krabbe, och frågan antog ganska vidlyftiga dimensioner, föranledande mycken skriftvexling och långvariga underhandlingar.[1]

Med afseende på sjelfva länet under Måns Bryntessons tid kan anföras, att Nordmarken lades under detsamma, hvarjemte länshöfdingen befullmäktigades att sända dit någon å hans vägnar, hvem honom bäst syntes.[2] Måns Bryntesson står 1526 upptagen bland fogdarne i Vestergötland, och innehade sålunda länet mot redovisning, hvilket äfven framgår af det qvitto han samma år erhöll »på all den del han uti sin hafvandes värjo på Elfsborgs slott i detta förlidna år haft hafver, både skatt och sakören och allt annat, dock skall han framdeles åt året göra räkenskap för all den del, som han nu på slottet inne med sig hafver, som det utskurna registret derpå innehåller.»[3] Af Elfsborg skulle i rusttjenstskyldighet utgöras: »12 rustade utländes och 8 hemma samt 20 med skyttetyg.[4] Det ålåg sålunda höfdingen att vara beredd, och han fick vid ett tillfälle särskild uppmaning att i Stockholm

---

[1] Erkebiskopens bref 31/12 1525, konung Gustafs svar 4/3 1526 *(konung Gustaf I registr. I: 77)*. Man hör derefter icke talas om saken förr än konung Fredrik, den 8/4 1531, tillskrifver konung Gustaf: »Som Eder och väl drages till minnes, huruledes uti desse näst förgångne år, då var någon träta emellan vår länsman på Varberg och Eder länsman på Elfsborg (Ellitzborg) om något vrak, som der strandade i Varbergs län och Eder länsman borttog. På det att i framtiden icke må komma någon yttermera träta om dylik strandning, bedje vi Eder kärligen att I ville förordna några gode män, att ifråga om denna strandning möta på viss dag, för att ransaka huruvida nämnde vrak strandat i Varbergs eller Elfsborgs län». Om danska regeringen erhåller underrättelse att detta förslag gillas, vill den å sin sida utnämna fullmäktige för att komma tillstädes. Härpå svarade konung Gustaf, den 22/5 1531, *(konung Gustaf I registr. VII: 347)* att han icke visste annat än att derom redan ransakats när herr Ture Jönsson ännu var qvar i landet, men att han icke har något emot ett upptagande af frågan ånyo. Som ingenting derefter förekommer, afgjordes väl saken på det beramade mötet.

[2] *Konung Gustaf I registr. IV: 264.* Den 20/6 1527.

[3] *Anf. arbete* I: 233 och 72.

[4] *Anf. arbete* V: 187. Förslag af 1528—29 till rustningsskyldighetens utgörande i Vestergötland.

låta bestyra om full mundering till häst ('rösszetwgh') åt sig och sina karlar,» så att du ju är färdig med 20 eller 30 hästar, ehvar som behof göres; när du hafver dem låtit göra färdiga, vilja vi vara förtänkte derutinnan att de blifva väl betalde.»[1]

Det framgår af allt att, konung Gustaf satte värde på Måns Bryntesson samt hyste förtroende till hans förmåga och redbarhet.[2] Ett bevis härpå är att han gjorde honom till sin förtrogne, beklagande sig öfver att »många finnas, som genom stämplingar och förräderi belöna hans och rikets mot dem bevisade goda gerningar, besynnerligen fru Christina Gyllenstjerna (Sten Sture den yngres enka) och hennes parti, hvarför konungen ber honom hemligen utforska hvilka som äro trogne eller icke.[3] Han utsågs äfven till medlare i kinkiga fall, såsom när konungen, efter att hafva förlänat Ture Eriksson (Bjelke) med de tvenne härad denne förut innehaft, anmodar Måns Bryntesson förhandla med mäster *Magnus*, elektus i Skara, att han ville låta de härad han haft i förläning åter komma under Elfsborg igen, »förhoppandes att han sig väl förutan förenämnde förläning väl kan behjelpa till en tid».[4]

Talande bevis på konungens förtroende äro, dels att Måns Bryntesson vid kröningen 1528 slogs till riddare och samma år inkallades i riksrådet, samt ej minst den nya fullmakt att vara konungens befallningsman öfver Elfsborgs slott och län, hvilken utfärdades den 17 Januari 1528 och var af följande innehåll:[5]

[1] *Anf. arbete* I: 24. Den 15/1 1525.

[2] Med afseende på Måns Bryntessons enskilda angelägenheter känner man, att han i Malmö, den 9/8 1526, ingick byte med Herr *Henrik Krummedike* om en del gårdar i Bohuslän mot dylika i Elfsborgs län, så att han till den senare afstod en gård i Resteröd, två i Ryr och en i Södra Strand, allt i Resteröds socken, mot gården Backe i Askim samt tre gårdar Ryg i Skepplanda och ett bol i Alingsås. (*Diplomatarium Norvegicum* V: 763).

Måns Bryntesson egde äfven jordagods vid Nya Lödöse, som synes af konungens bref i Augusti 1529, efter vestgötaupprorets kufvande, till Severin Kijl, der det heter: »Thet tu schriffver wm the gods widt Lödeszö och annerstedz, som her *Moens Brunteson* haffver til hörth, och några knapar will losze til sig, fåå wij wäl wtrette nær wij komme ther neder».

[3] *Konung Gustaf I registr.* I: 24. Den 15/2 1525.

[4] *Anf. arbete* I: 24. Sjelf skrifver konungen, den 1/4 1525, till herr Electus i Skara och tackar honom för hans välvilja i afseende på kyrkotionden, fortsättande: »Om den skatt utaf de 2 härad, viljom vi gifva Eder tillkänna vår vilja och mening uti det beramade herremötet i Arboga, och såge vi gerna, att den skatt utaf samma härader förskickades neder till Elfsborg».

[5] *Anf. arbete* V: 18.

»Vi Göstaf med Guds nåde etc. kunnigt görom att vi hafve befallt oss älskelige tro man och råd, herr *Måns Bryntesson*, riddare, att vara vår befallningsman på vårt slott *Elfsborg* och län uti så måtto att han skall dem hafva uti en ärlig slottslofven, och hålla oss dem tillhanda, som han här till dags gjort hafver; desslikes skall han veta vårt bästa med den ränta utaf länet faller, och vinnlägga sig om vår profit både till land och vatten derom det yttersta han kan. Skall han ock hvarje år hafva för sitt omak samma län och uppbörd, som han utaf oss van är att hafva, som vårt beseglade bref innehåller, vi honom der uppå gifvit hafve tillförne. Så efter den läglighet, att han nu är gången till giftermål,[1] och är derför begärandes icke vilja stå uti någon räkenskap för sådan saks skull, äro vi och derom väl till freds, att han icke skall stå för räkenskap, och hvarken han eller hans arfvingar efter denna dag derför tilltalte skola blifva, utan hafva det så beskickadt och förordinerat, att så länge han samma vår befallning hafver, då skall han veta och ramma vårt bästa med all uppbörd och utgift, som han vill vara till svars med för oss, och skall vår slottsskrifvare på samma Elfsborg med redesvennen der sammastädes akta på allt det der inkommer på slottet; desslikes skola fogdarne antvarda honom all den del de uppbära i länet, och han skall stå för räkenskapen, och vara pligtig till att göra oss den årligen, och svara och stå till rätta för all den del, som deruti fattas kan, dock likväl skall skrifvaren ingen del utgifva eller uti någon måtto göra eller låta utan som förberörde herr Måns Bryntesson honom på våra vägnar uti befallning gifver, och om han samma hans befallningar försummar att skrifva antingen uppbörd eller utgift, då skall skrifvaren sjelf stå der till svars före, och stå för räkenskapen som före skrifvet står. Item hvad del förberörde herr Måns Bryntesson på våra vägnar utsänder antingen till

[1] Måns Bryntesson blef 1528 gift med *Brita Jönsdotter* i hennes andra gifte, död 1580, dotter af riddaren Jöns Ulfsson till Ervalla, som i vapnet förde en röd ros i blått fält, och Ingeborg Larsdotter Tott, samt enka efter riksrådet och riddaren Erik Gyllenstjerna, halshuggen i Stockholms blodbad 1520. Hon blef tredje gången gift med riksrådet Christoffer Andersson Röd, som dog i landsflykt 1548. Måns Bryntesson hade blott ett barn, dottern *Ebba*, gemenligen kallad »grefve Ebba», gift med riksrådet och riddaren grefve Sten Leijonhufvud (Lewenhaupt) till Gräfsnäs och Käggleholm. Hon var ett stolt och oroligt fruntimmer, som på alderdomen, 1607, af Carl IX fick befallning att vara i ett slags häkte på Tärna gård.

lands eller vatten, att göra der vår profit med, skedde det så, som Gud förbjude, att det emot hans vilja förkomme uti någon måtto, då skall han icke vara pligtig till att svara der till, eller uti någon måtto förmoda sig vår ogunst eller vrede».

Måns Bryntesson hade sålunda länet fortfarande på redovisning, mot samma arvode som förut, men befriades från allt ansvar och bestyr med räkenskaperna, hvilket i stället lades på slottsskrifvaren; till yttermera visso erhöll han den 28 Februari 1529 konungens qvitto på »all den del han hafver uppburit och utgifvit och i befallning haft, sedan han anammade vår nådige herres befallning på Elfsborg och till nästförgångna tid».[1]

Illa lönades detta förtroende, och konung Gustaf måste här, liksom i så många andra fall, göra en bitter erfarenhet, huru hans tillit besvarades med förrädiska stämplingar och öppet uppror. Man måste dock erinra sig att uppror mot regeringen betraktades med helt andra ögon då än nu. Hela medeltiden igenom hade uppror varit en snart sagdt alldaglig företeelse, och tyvärr var man lika van att se de ledande personernas handlingar bestämmas mera af det enskilda, personliga intresset, än af omsorgen för det allmänna bästa. Man måste äfven ihågkomma att icke ens ett tiotal år förflutit sedan den tid, då konung Gustaf var blott en enskild person, en ung frälseman, visserligen af hög börd och befryndad med många förnäma ätter, men i öfrigt utan större betydelse än hans jemnåriga. Kraft, fosterlandskärlek och snille hade lyft honom upp på tronen, men den föregående tidens historia hade tillräckligt visat att besittningen af en sådan ställning ingalunda var orubblig. Det fanns många, som trodde sig kunna ersätta honom, jemlika eller stående öfver honom i börd, och en bland dessa var Måns Bryntesson (Lilliehöök), hvilken äfven af sina anhängare säges varit utsedd till konung.

Måns Bryntesson var ung, begåfvad och ansedd, men ärelysten, och den bländande utsigten förledde honom att svika det förtroende konung Gustaf visade. Man tager måhända icke miste, om man förmodar att den ränkfulle, till ytterlighet opålitlige Ture Jönsson härvid spelade förledarens roll. Huru som helst bildades i början af 1529 en sammansvärjning, i syfte att genom öppet uppror störta konungen, i hvilken sammansvärjning deltogo,

[1] *Konung Gustaf I registr.* VI: 9.

förutom de båda nämnde, åtskilliga af de mest framstående männen i Vestergötland, alla riksråd och alla länsinnehafvare i denna provins, nemligen Nils Olofsson (Vinge), Ture Eriksson (Bjelke), Nils Klasson till Stola, Tord Bonde och Axel Posse, äfvensom electus i Skara Magnus Haraldsson.

Upproret utbröt i Småland de första dagarne af April, och ungefär samtidigt utfärdades skrifvelser till innevånarne i Östergötland och Vestergötland att sluta sig till rörelsen. Hur hotande denna till en början tedde sig, slocknade den likväl af sig själf, af brist på understöd, och redan i Maj mottog konungen nya trohetsförsäkringar af de upproriske landsdelarne, och på sommaren måste Nils Olofsson och Måns Bryntesson med lifvet böta för tilltaget.

Under ransakningen med de upproriske vestgötaherrarne vid herremötet i Strengnäs den 17—21 Juni, sökte desse vältra ansvaret på Ture Jönsson, som bland annat, med Måns Bryntessons hjelp, velat bemäktiga sig Elfsborg, för att hafva en fast punkt till stöd, och de anklagade meddelade vidare att detta nog skulle lyckats, emedan Måns Bryntesson yttrat att, komme de väl dit, skulle det på ett par dagar vara beställdt med slottet, och allt foga sig efter hans vilja, hvarefter han ville med alla i Vestergötland draga öfver Tiveden till öfre Sverige, för att i Vesterås sammansluta sig med Ture Jönsson och Nils Olofsson.[1]

Omedelbart före upproret hade en liten förstärkning af besättningen på Elfsborg egt rum, då man Långfredagen 1529 ditsände följande svenner:

Jacob Smålänning	med	2	hästar	
Olof Olsson	»	1	häst	
Holger Larsson	»	1	»	
Lasse Mattsson	»	1	»	
Olof Jönsson	»	1	»	
Anders Broke	»	1	»	och
Olof Nilsson	»	1	»	, eller tillsammans 7 man och

8 hästar.[2]

---

[1] *Konung Gustaf I registr.* VI: 166.

[2] *D:o* VI: 22 Upsala $^{26}/_{3}$ 1529. Samtidigt skrefs till länsinnehafvaren:

»Vi Göstaf etc. Gifve vi dig tillkänna att vi förskicke dit till dig och

Det farliga upproret kom konungen att särskildt frukta för Elfsborg, som låg närmast detta, och han ansåg derför nödigt att i en särskildt skrifvelse till besättningen, eller som det hette: till dem som der lågo i borgeläge, rikta en varning, hållen på hans egendomliga sätt i ett slags vänlig samtalston:[1]

»Käre gode karlar. Wi hafva förnummit huruledes de gode män här nere hafva tagit sig ett uppror före och obestånd emot oss, Gud vet för hvad saker, så, efter oss hoppas I väl vete hvad ära och redlighet hafver att innebära med dem, som tjena för kläder och penningar, är vår stora tröst till Eder att I Eder icke låten tränga ifrån oss, utan viljen hålla och försvara vårt och kronans slott Elfsborg oss till handa, med vår troman *Severin Kijl*, den vi dertill skickat hafve, varandes honom i all måtto som oss sjelfve hörige och lydige, som vi Eder och honom allvarligen tilltro; skolen I intet tvifla vi vele undsätta Eder med makt, skepp och värjor, som tillbörligt är, och hvad som Eder står till lön nu i Valborgsmässo, eller tillbaka står af Eder förra lön, skole och vele vi Eder också redeligen betala, så att I af oss intet skolen misstacka. Vi förlåta oss fast och tryggeligen till Eder tro, tjenst och den del, I oss sagt hafver, derför låten Eder i ingen måtto tränga ifrån oss; vi vele uppfylla Eder all den skada och skadegäld I der utöfver få för vår skull, oss så hjelpe Gud, den vi Eder befalle. Af vårt slott Stockholm Torsdagen näst före Philippi och Jacobi År MDXXIX».

Något försök att vinna Elfsborg åt upproret gjordes icke, och hade väl äfven misslyckats, ty, som man af skrifvelsen finner, hade en bepröfvad man, *Severin Kijl* till Hoffnäs, insatts i slotts-

---

vårt slott Elfsborg denne brefvisare våre trotjenare med deras hästar, dem vi vele att du ifrån denna tid och till näste Sancte Michels dag hålla skall i borgeläge, redelig viss utspisandes dem kost och tärning och utfodrandes dem till hvar häst en spann korn om veckan, ingen annan der omkring med dem förtungande. Vi hafva befallt dem att de sig så skälige hafva skola och benägne låta till redlighet, som de vilja vara till svars med inför oss. Hvar de sig annars emot dig, eller någon annan vår undersåte, bevisa än tillbörligt är, med frid, sämja och endrägt, vele vi deröfver icke ostraffadt låta, och bjude dig att du oss det tillkänna gifver vid vår ogunst, och desslikes inge ljusekistar hållandes i borgeläge».

[1] *Anf. arbete*, VI: 70.

lofven jemte Måns Bryntesson, hvilken åtgärd vidtagits redan de sista dagarne af Februari 1529.[1]

Den 12 Juni samma år fick Severin Kijl ny fullmakt att vara i slottslofven på Elfsborg med underlydande län.[2] Han skulle enligt denna fullmakt hafva uppsigt öfver fogdarne och tillse att slottsskrifvaren förfore sparsamt med utgifterna, att uppbörden redligen inkomme samt att skrifvaren gjorde ordentlig reda för sin förvaltning. Först och främst skulle dock Kijl hålla slottet konungen och ingen annan till handa; skulle konung Gustaf afgå, hålles slottet åt den, som menige man och rikets trogne innevånare endräkteligen kalla till konung, dock under vilkor att konung Gustafs arfvingar erhållit trygg försäkran om att icke ställas till ansvar, hvarken för kriget mot konung Christian, eller för den skuld konung Gustaf nödgats göra till rikets bästa.

Mot denna fullmakt fick Severin Kiil afgifva ett särskildt förpligtelsebref, dateradt Stockholm samma dag.[3]

»Jag, *Severin Kijl*, vår käraste, nådigaste herres, högmäktig furste konung Göstafs befallningsman uppå *Elfsborg*, gör veterligt och kännes med detta mitt närvarande öppna bref, att jag anammat hafver utaf hans nådes högmäktighet hans nådes och Sveriges kronas slott *Elfsborg* uti en ärlig slottslofven, så att jag det hans nåde till handen och ingen annan hålla skall, och återigen uppantvarda välvilleligen, enär hans nåde det begär eller på äskar, och skall veta hans nådes bästa, goda och gagn uppå förenämnde slott, att allt må redeligen tillgå, uppbörden fullkomligen inkomma, skäligen utgifvas och förtäras, och biståndig vara i allan måtto fogdarne i länet och slottskrifvaren, hvilken till all räkenskap svara skall. Hvar ock, det Gud förbjude, förenämnde min käraste, nådigaste herre förstacket blefve, skall jag, förenämnde Severin Kijl, då hålla benämnde Sveriges och kronones slott Elfsborg den herren till handa, som den menige man och Sveriges hulde, trogne inbyggare endräkteligen samtycka för herre och konung

---

[1] *Severin Kijl* förde i vapnet två näfvar som hålla tvenne värjor i kors. Han var gift med Malin Ribbing till Walstad, enka efter Erik Brorsson till Risa, och dotter af Knut Pedersson Ribbing till Svansö, och Christina, dotter af Gustaf Mattsson, som förde en sexuddig stjerna i vapnet. Severin Kijl afled omkring 1558.

[2] *Konung Gustaf I:s registratur*, VI: 123.

[3] *Konung Gustaf I:s registratur*, VI: 394.

igen i hans nådes stad, med slikt förord och vilkor, att jag det ingen uppantvarda skall förr än hans nådes hög. arfvingar redeligen och god försäkran fångit hafva af den herren, såsom då riket så endräkteligen anammat hafver, att de icke någorledes öfverfallne blifva af någon, en eller annan, som sig till äfventyrs menar utaf hans nåde förtörnad blifvit, den stund hans nåd regementet i händer haft hafver, ej heller tilltalade varda för något skadestånd, om någon vore som dem något tillräkna ville för den örlogs skull, hans nåde emot konung Christiern och hans anhang fört hafver, eller ock kräfva ville någon gäld, som hans nåd veterligen uti kommen är för riksens och det allmänna bästas skull, utan att jag förenämnde slott och slottslofven så länge hålla skall, att hans nådes arfvingar skola njuta hvad hans nåde till arfs lagligen tillfalla kan med aflingegods, lösören, guld och penningar.

Detta allt som före skrifvet står, lofvar jag, förenämnde Severin Kijl, obrottsligen fast och stadigt hålla, utan all argan list, hjelperede eller nya funder, vid min ära, kristeliga tro och redlighet. Dess till yttermere visso låter jag trycka mitt signet nedan för detta bref, som gifvet är i förenämnde vår käraste, nådigaste herres stad Stockholm Sancti Eskillii dag».

Den allmänna osäkerheten och de upprepade affallen vållade misstro, och det ansågs derför nödigt att icke uteslutande lita på Severin Kijl, utan öfverlemna ansvaret för Elfsborg åt många på en gång, hvarför konungen den 10 Oktober 1529 i slottslofven förordnade: Herr *Ragvald*, *Anders Nilsson*, *Peder Olofsson Gustaf Olofsson (Stenbock)* till Torpa, *Peder Svenske*, *Rasmus* skrifvare, *Joen* smed, *Olof Rolfsson*, *Brynolf Eriksson*, *Peder Olsson* och *Mickel* bösseskytt.[1]

Med tvenne undantag känner man föga eller intet om desse män, och man har af benämningarne »skrifvare», »smed, »bösseskytt» anledning förmoda att konungen, för att vara desto säkrare, intagit i slottslofven de mera framstående af tjenstemännen, handtverkarne och besättningen. Om *Joen* smed känner man att han 1530 var underfogde på slottet, när han den 2 Mars detta år er-

---

[1] *Konung Gustaf I:s registratur*, VI: 312. *Brynolf Eriksson* omtalas detta år såsom fogde i Vestergötland och slottslofven på Leckö. *Peder Olsson* var fogde i Mark.

höll förläningsbref på tvenne gårdar Viken i Bohuslän, till »behaglig tid».[1]

De två mera kände voro Gustaf Olofsson (Stenbock), sedermera riksråd, riddare och friherre, gift med Brita Eriksdotter Leijonhufvud, syster till drottning Margareta, och det var hans dotter Catarina, som blef konung Gustafs tredje gemål, samt Peder Svenske. Den senare, son af Bengt Persson Svenske och Gyrit, dotter af Torsten Brunsson till Forstena, var 1521 häradshöfding i Lysings härad, blef redan 1530 fogde öfver Tavastehus, och 1531 på Linköpings gård med underliggande härad, samt var 1533 i slottslofven på Kalmar; han stupade följande år, Torsdagen före Luciedag, framför Varberg.

Af ett konungens bref den 3 Oktober 1529 finner man att fogde på Elfsborg denna tid var *Anders Hansson (Ekeblad)* till Stola och Sundby.[2]

Severin Kijl omtalas icke vid det tillfälle, då nämnde personer förordnades i slottslofven. Det vill därför synas som skulle hans fullmakt från Februari samma år hafva upphört att gälla, hvilket äfven tyckes bestyrkas deraf, att han den 19 Oktober, eller två dagar efter förordnandet om ny slottslofven, erhöll ett hufvudqvitto på all uppbörd och utgift från den tid han först mottog Elfsborgs slott, och till dess »han blef der utaf med».[3]

Dermed är icke sagdt att Severin Kijl lemnade slottet och länet; tvärtom fanns han icke blott fortfarande qvar, utan utöfvade af allt att döma den högsta myndigheten på stället. Den 22 Mars 1530 benämnes han »höfvitsman på Elfsborg», då konungen underrättar honom om en af Herr Ture Jönsson utsänd mordbrännare, som tändt eld på Matts Kafles gård, men blifvit gripen, och då bekännt att han haft befallning att »besöka dig och andra som bo vid gränsen».[4] Äfven i ett annat bref, 1532, erhåller han samma titel, och är det af allt tydligt att han var den egentlige

[1] *Anf. arbete*, VII: 35.

[2] *Konung Gustaf I:s registratur*, VI: 311. *Anders Hansson (Ekeblad)*, son af Hans Jacobsson till Krokforssen i Dalarne och Brita Andersdotter Pijk till Sundby, blef 1534 förordnad i slottslofven på Leckö, 1540 regementsråd med Bjerke härad i förläning, 1543 åter i slottslofven på Leckö. Gift med Agneta, Nils Claessons dotter till Stola med Brita Anundsdotter Ulf till Ekolsund.

[3] *Anf. arbete*. VI: 318.

[4] *Anf. arbete*. VII.

styresmannen öfver såväl slottet som länet; de andre i slottslofven voro honom underordnade. Till Severin Kijl vände sig konungen än i den ena, än i den andra frågan af allmännare intresse och större vigt, och det är han, som får i uppdrag att underhandla med befälhafvaren på ett kejserligt örlogsskepp, som inkommit till Lödöse, och der aktade blifva i vinterläge.[1]

En betydelsefull ändring i förhållandena inträdde den 7 Oktober 1532, då Severin Kijl utnämndes till ståthållare öfver slottet och länet, enligt följande fullmakt:[2]

»Wi Göstaf etc. Göre veterligt att Wi hafva antvardat och förlänt Oss älskelige tro man *Söffrin Kijl* Wårt och Kronones slott *Elfsborg*, med de härader och all kronans ränta, som der under ligga plägar, i så måtto, att han skall låta mura och förbättra slottet och hålla der goda karlar af, både på slottet och ute i länet, och skall derutöfver gifva oss fem läster smör om året af samma län, utgående på Sancti Laurentii dag. Och till förnämnde Elfsborgs län skall han hafva den Spetalsdel,[3] som *Anders Hansson* under slottet haft hafver; skall han ock desslikes hafva skattekornet och den småskatten, som faller i *Mark*, och skall han leverera ifrån sig så godt inventarium, som han der anammar. Dess till visso etc. Datum Wa(d)stenis tempore Birgitte.»

Detta vill med andra ord säga, att Elfsborgs slott och län, som dittills legat omedelbart under kronan, med uppbörd och utgift redovisad af slottsskrifvaren, nu utarrenderades till Severin Kijl, som, mot uppbärande af kronans ränta, skulle underhålla och förbättra slottet, hålla nödig, ehuru icke till antalet bestämd besättning samt årligen derutöfver gifva 5 läster smör.

Trots denna härigenom ådagalagda ynnest, ansågs det icke rådligt att lemna ståthållaren ensam på platsen, hvarför fullmakt samtidigt utfärdades för såväl honom som för några andra att vara i slottslofven på Elfsborg:

»Wi Göstaf etc. Göre weterligt att Wi betrott och antwardat hafva Oss älskelige tro man *Söffrin Kijl*, Wår befallningsman, *Joen* Småsven, *Torsten Brunsson*, *Brynolf Eriksson* och *Peder*

[1] *Konung Gustaf I:s registratur*, VIII: 345 och 350.
[2] *Anf. arbete*, VIII: 141.
[3] Med »Spetalsdel» menades den del af tionden som tillföll hospitalen.

Olsson Wårt och kronans slott *Elfsborg* uti en ärlig och redelig slottslofven i så måtto, att de skola hålla det oss och ingen annan tillhanda, och återigen uppantwarda oss samma slott qvitt och fri, enär Wi antingen sjelfve eller genom Wår fullmyndige med Wårt bref och sigill på äskandes varde. Och hvar så skedde att oss af Guds försyn för stackot vorde, då skall förutnämnde Wåre tromän hålla förenämnde Elfsborgs slott högboren furstinna och fru, fru *Katarina*, Sveriges och Götes etc. drottning, hertiginna till Sachsen, Engrien och Westphalen, Wår kära husfru, till handa, så länge hon är till fredsställd och henne är fyllest skedt om hennes morgongåfva och lifstugt, efter den försegling som henne på samma morgongåfva och lifstugt gifven är. Och sedan skola de hålla samma slott den herre till handa, som den menige man och Sveriges hulde, trogne innebyggare endräkteligen med riksens råd samtycke uti Wår stad igen utvälja.»[1]

Som man finner, hade de i slottslofven förutvarande entledigats, med undantag af Brynolf Eriksson och Peder Olsson. Likaledes hade nu afgått fogden Anders Hansson (Ekeblad), hvilken icke sällan nämnes i riksregistraturet på ett sätt som antydes att han i främsta rummet varit anförtrodd den ekonomiska förvaltningen af slottet och länet, något som ju äfven titeln antyder, men att han derjemte äfven kan betraktas såsom kommendant. I en skrifvelse af den 13 November 1529 godkänner konungen sålunda det förslag, som af konungens kamrerare Olof Bröms och Anders Hansson uppgjorts, med afseende på förtäringen å slottet samt i fråga om vissa häraders förläggande under detsamma; »dock böra de skyttar, som nu ligga på Elfsborg, lönas efter »danskt tal», så att den, som tillförne fick 8 mark örtuger, den skall du gifva 8 mark danska, och den som fick 10 mark örtuger skall få 10 mark danska, men hvar de icke vilja vara dermed till freds skola de hänvisas till vår fodermarsk, Herr Birger Nilsson. Fotknektarne, som der ligga i borgeläge, skola lönas af skrifvarestugan, så dem som andre slottsliggare.»[2]

---

[1] *Konung Gustaf I:s registratur*, VIII: 140. *Jocn Svensson* Småsven till Kedum tillhörde den så kallade Rylanda-slägten; *Torsten Brunsson* till Häggetorp var af Forstena-slägten.

På brukligt sätt afgaf Severin Kijl vid fullmaktens mottagande en förbindelse, deri han vid sin ära och redlighet lofvade hålla slott och län konungen tillhanda.

[2] *Konung Gustaf I:s registratur.* VI: 326.

Till Anders Hanssons bestyr som fogde, hörde naturligtvis handhafvandet af de naturaprestationer som erlades i skatt af länet. Sålunda skrifver konungen att han genom Anders Hanssons bref erfarit, att denne sändt 24 läster smör till Lübeck och sålt det öfriga till borgare der hemma för 22 mark, samt att »han vill ofördröjligen uppskicka räkenskaperna med *Lars* skrifvare; yttermera, som du begär få veta vår vilja om den fodringen som faller inom Elfsborgs län, hur du med honom handla skall, så är vår vilja att du skaffar oss oxar för henne, samt att dessa skickas upp till Stockholm, så att de äro der vid pingsttiden.»[1]

Å andra sidan är Anders Hanssons verksamhet icke inskränkt endast till fogdesysslan, utan omfattar äfven sådant som eljest tillhör en kommendant. Han får i uppdrag att för slottets behof låta mura ett kruttorn, och, i anledning af rykten från Danmark, anmodas Severin Kijl att skrifteligen underrätta Anders Hansson härom, så att han »hafver granneligen akt på vårt bästa, väl förvarandes slottet, ehvad uppå komma kan», tilläggande konungen, att, »som bönderna i Viken begynt ett buller och slagit några af våra karlar ihjäl, är det nödigt att granneligen akta på skötet, det du med våre befallningsmän på Leckö och Elfsborg granneligen akta vill.»[2]

Den 9 Oktober 1538 erhöll Severin Kijl fullmakt att åter vara i slottslofven, mot att tillställa konungen vanligt förpligtelsebref, eller som det hette: »Så sände vi dig en kopia (formulär) huru du och de gode karlar, med dig äro och blifva skole i samma slottslofven, oss gifva en försegling igen, der vi med förvarade blifva, hvilket du må skrifva låta och, med ditt och allas deras

---

[1] *Anf. arbete*, VII: 204.

[2] Beträffande Anders Hanssons enskilda angelägenheter finner man i *Kong Frederik den Førstes danske Registranter* sid. 459, att 1532 »Anders Hanszenn. slotsfoget paa Ellitzborg» låtit tala till Arild Griis om något gods, som han säger sig hafva rätt till, hvarför Herr Trued Gregersson, Herr Holger Gregersson, abboten i Ås kloster och Peder Styrle få uppdrag att härom ransaka. Enligt *konung Gustaf I:s registratur*, VII: 299, fick Anders Hansson, den 29 Mars 1530 konungens saktören från den förres egna och hustruns landbor, och enligt samma källa, sid. 23, i Februari samma år öppet bref på gårdarne Ölkammeboda och *Fröslunda* i Harakers socken, hvilka Anders Hanssons hustrus syster *Marit* i *Knifirom* pantsatt till *Mårten* skinnare i Vadstena, den sig försett hade emot konungen, och enligt lag tillfallit denne. Samma år den 25 November får han konungens qvitto på 50 ungerska gyllen.

hängande signeter bekräftadt, sändandes oss sedan samma slottslofven till handa .[1] Då här icke omtalas hvilka som skulle vara med Severin Kijl i slottslofven, får man antaga att det gäller de förutvarande.

Ehuru icke heller under denna period i slottets historia någon fiende framträngde till dess murar, voro dock tiderna tillräckligt oroliga för att icke beröra detsamma. Så mottog Severin Kijl 1529 instruktioner med afseende på förrädaren Ture Jönsson.[2] När derefter den afsatte Christian II tvenne år senare gjorde det sista allvarliga försöket att återtaga makten, blef ställningen hotande nog, ty en del af kriget fördes i nära granskap till Elfsborg. Den 2:dre och 4:de November afgingo från konung Gustaf bref till invånarne i vissa af landets provinser om det befarade öfverfallet, och sistnämnde dag fick riksmarsken Herr Lars Siggesson (Sparre) befallning att af denna anledning resa ned till Vestergötland, särskildt för att tillse försvaret af Elfsborg: »Wi gifve Eder till känna, käre Herr Lars», heter det, »att Wi hafve nu i dessa dagar fått bref ifrån konung *Fredrik*, Herr *Tyge Krabbe* och de Lübeckske, att konung *Christiern*, Herr *Ture Jönsson*, erkebiskop *Göstaf (Trolle)*, bisp *Måns* (Magnus Haraldsson i Skara) och Herr *Berent van Melen* hafva det före med allvar, aktandes gifva sig hit till Vestergötland eller i Viken, sedan efter som lägligheten kan begifva sig med dem. Och der är med i hopen mäster *Olof*, electi broder i Upsala, och som Herr Tyge skrifver hafva de 4,500 män tillsamman. Derför är det råd att vi ock tänka derpå i tid på vår sida. Vi hafva nu varit till råds med de gode män, som funnos här vid handen, och synes alla ganska nyttigt vara, att någon skickas ned till Vestergötland, som der förhandlade med allmogen att de ville stå faste vid den trohet de oss tillsagt hafva och icke låta förföra sig af Herr Ture och de andra. Och är det vår vilja och begäran att I ville taga Eder det omaket på med det allra första att fara derned och förfara och handla med allmogen, och så beställa att *Elfsborg* och *Lödöse* må försvaras. Vi förskicke något folk der ned till det som der är förut, och hafva skrifvit landet och de gode män af frälset till dernere, att de skola hafva akt på den landsändan, att det bestyres med den menige man som bo der nere, att allt det de kunde få till proviant och fetalier, fä och

[1] *Konung Gustaf I:s registratur*, XII: 106.
[2] *Anf. arbete*, VI: 124. Den 12 Juni 1529.

får m. m. må varda undandrifvet in i landet, så att det må fattas fienden lifsmedel. Och hvad mera dernere behöfves kunnen I med de andre gode män, bestyra. Görer härutinnan som makt påligger och Vi betro Eder till. Så är ock väl rådligt att i Nerike blefve förhandladt med bönderna, hållandes dem ju alltid före, huru konung Christiern är på färde och hur mycket ondt han gjort hafver och än aktar göra, om han till makt kommer. Eder härmed Gud befallandes. Af Stockholm Lördagen näst efter Omnium Sanctorum år 1531, under 'vårt sekret».[1]

Särskildt tillskrefs fogden på Elfsborg, Anders Hansson, att han väl aktar på slottet, så att han icke låter öfverrumpla sig, samt att han förser det i tid med folk och lifsmedel.[2]

Redan i December inföll den fiendtliga hären i Viken, intog Karlsborgs fäste, samt drog derefter till Kungahälla, således tillräckligt nära Elfsborg för att låta besättningen på slottet komma i handgemäng med fiendtliga ströfpartier. Om ett dylikt fall underrättar fogden, Anders Hansson, höfvitsmannen på Varbergs slott, Trued Ulfstand, i bref, dateradt Elfsborg den 5 Januari 1532:[3]

»I går var vårt folk inne på Hisingen och fångade der några af konung Christierns parti, så att tillsammans 20 karlar blefvo tillfångatagne eller slagne, men undsluppo några som kommo i espingar in till Konghälla. Fångarne berätta att konung Christierns folk der icke vilja röra sig förr än de fått sin sold för fyra månader utbetald, och äro nu fem veckor gångna af den tid de svurit sin ed. Deras beväpning är dålig, och de hafva intet annat än lansar (»stänger») de föra med sig; intet skytt hafva de utan 500 halfva hakar och rör».

Det är bekant hur den afsatte konungen, efter ett fåfängt försök att intränga i Vestergötland, nödgades i Februari, mycket försvagad, återtåga till Oslo, för att der gå sitt öde till mötes. Intagandet och förstörandet af Karlsborgs fäste hade emellertid den vigtiga följden att Viken numera afstods af Sverige, och Severin Kijl fick den 16 Maj befallning att härom uppgöra, med iakttagande af att allt som till nämnde dag uppburits, resterade eller utförts skulle komma Sverige till godo och föras till Elfsborg[4].

---

[1] *Konung Gustaf I:s registratur*, VII: 425.
[2] *Anf. arbete*, VII: 422.
[3] *Diplomatarium Norvegicum*, XII: 602.
[4] *Konung Gustaf I:s registratur*, VIII: 77.

Ett par år senare uppsteg ånyo ett hotande oväder då, efter konung Fredrik I:s af Danmark frånfälle 1533, den så kallade »grefvefejden» upplågade, och en brytning inträdde i det dittills goda förhållandet mellan Sverige och Lübeck. Den mäktiga hansestaden fann att dess inflytande på de nordiska ländernas politik och handel var på väg att gå dem ur händerna, och trodde sig finna att intet annat återstod än att åstadkomma en fullständig omhvälfning inom dessa riken, gående, hvad Sverige vidkom, ut på att sätta Svante Sture på tronen. Den 13 Maj 1534 utfärdade sålunda Lübeck till Sveriges städer och landskap skrifvelser, hvari konung Gustaf framstäldes såsom orsaken till det krig staden nu stod i begrepp att börja.

Efter ett så öppet fiendtligt steg följde från konungens sida energiska rustningar. Adeln i Vestergötland och Småland fick befallning att samlas i Kalmar; den i Upland, i Stockholm, och i Östergötland skulle frälset hålla sig redo. Den 31 Maj utgick sålunda föreskrift till Severin Kijl jemte andra i förstnämnde provins att sända folk till Kalmar, för att försvara Öland, med halfva styrkan till häst, i harnesk och försedde med goda vapen, samt den andra hälften till fots med goda gevär, och hoppades konungen att det icke skulle vara någon fara för sjelfva Vestergötland, endast Elfsborg och Lödöse vore väl försvarade.[1]

Befallningen efterkoms, men mycket lamt, i det endast 100 man till häst och fot anlände till Kalmar, hvarför frälset fick ny befallning att sända allt hvad det kunde åstadkomma, och hade riksrådet derjemte beslutat, att provinsens adel skulle utrusta ett skönt skepp och en jakt, liggande vid Elfsborg eller Lödöse, börande Severin Kijl tillse att detta skedde.[2]

Då det visade sig förenadt med svårigheter att hopbringa en tillräcklig styrka mot fiendens befarade anfall, kunde man så mycket mindre splittra krafterna på punkter, som icke voro direkt hotade, och man kan lätt fatta konungens retliga stämning, när han, på en begäran af Severin Kijl om undsättning af båtsmän, krut och kulor m. m. svarade: »Du kan sjelf besinna att vi hafva

---

[1] *Anf. arbete*, IX: 124.

[2] *Anf. arbete*, IX: 141. Bref den 13 Juni 1534 till riksrådet och riddaren *Birger Nilsson (Grip)* till Vinäs. Då Lübeckarne beherskade hafvet och stängt Öresund fick Severin Kijl, den 4 Augusti, befallning att från Elfsborg befordra bref från konungen med bud öfver till Jutland.

många slott, städer der och der och skepp som vi bemanna skola, med allt hvad dertill behöfves. Du och flere kunna väl besinna att vi hafva ingen brunn, der utaf vi kunna taga hvar mans behof utaf, det känne Gud, och att vi hafva nog låtit oss bekostas i detta år, både till land och vatten till några hundra tusen mark, ändock derför endast föga blifvit uträttadt, der någon mandom med följer; det bär alltså likt åt, att vi lägga mera skam än ära in. Derför är det rådeligt och mycket godt att man råder sig sjelf något. Du vet ock väl, Söffrin, hvad de gode män i forntiden gjort hafva, som slika slott och län hafva haft, att de om ingen del hafva bekymrat riksens herre i något af de stycken, som till sådant slotts behof hade, utan hafva skaffat sig det sjelfva för slottets ränta. Vi kunna väl förmärka att här blifver år och dag värre. Vi visste de gode män vore svagare än de nu äro, likväl gjorde de hvad de borde, men nu kunne vi icke fulleligen veta hvad de uträtta eller göra till'et, efter de låta folket löpa så skamligen ifrån sig dernere. Vi hade ju tänkt, efter der är så mången god karl, ädle och oädle, att de ju måtte hafva lagat det annorlunda än det nu tillgånget är. Hade man ingen annan råd visst att förhålla dem, skulle man tagit dem igen med en väldug hand, så det skulle hafva knakat i deras halsben. Vidare gifve vi dig nu tillkänna att vi hafva skickat der ned penningar och krut till fyllest, så oss hoppas den delen oss bör icke skall stå till rygga».[1]

Man återfinner här, liksom annorstädes i konung Gustafs skrifvelser, en ursprunglighet, som försätter oss tillbaka in i tiden, med alla dess bekymmer, faror och ansträngningar. Man förstår konungens oro såväl som hans misstämning, och man fattar huru ensam han skulle känna sig, tyngd som han var af omsorgerna för rikets frihet och bestånd samt arbetande, utan att vara tillräckligt understödd af sina förtroendemän. När han hotar att taga i de för sumlige eller gensträfvige med väldig hand, veta vi att detta icke var ett tomt ord; konung Gustaf hade vid mer än ett tillfälle låtit det knaka i deras halsben.

Konungens oro var fullt befogad, ty fienden hade i Danmark intagit Köpenhamn, och i December, 1534, gingo grefven af Hoja och Lübeckarnes fältherre, Marcus Meyer, öfver till Skåne och

[1] *Konung Gustaf I:s registratur*, IX: 336.

derifrån till Halland för att möta svenska hären, hvilken på Christian III:s begäran ryckte till dennes hjelp. Sedan emellertid skånska adeln förenat sig med svenskarne, blefvo grefvens af Hoja trupper i grund slagne vid Helsingborg den 13 Januari 1535 och bland de talrika fångarne befann sig äfven Marcus Meyer, som insattes på Varbergs slott. Här lyckades den oförvägne äfventyraren öfverlista befälhafvaren Trued Ulfstand och i samförstånd med borgarne intaga slottet.

Denna tilldragelse var af rätt stor betydelse för Sverige, sedan konung Gustaf från Lübeck fått underrättelse att Marcus Meyer hade för afsigt att våga ett försök mot Elfsborg och Lödöse, hvilket rykte syntes bekräftas deraf, att han sände tvenne fartyg att kryssa utanför Göta elfs mynning. Oroad häraf tillskref konungen Severin Kijl: »Så efter slika förrädiska handlingar, som Marcus Meyer nu bedrifvit hafver, synes oss för den skull bäst och rådligast vara, att I icke så högt aktade en annans välfärd att I deröfver förglömmen eller sätten vårt eget i fara. Är derför vår ändteliga vilja och begäran att I med det allra första, ehvad råd I finna kunnen, vele förordinera der hän åt Lödöse 100 hästar och 100 landsknektar, besynnerligen af de svenske, som qvarblefvo i Lund af de två fännikor som drogo upp, och må I gifva samma ryttare och knektar i befallning att hjelpa, beskydda och beskärma Elfsborg och Lödöse stad, och icke det allenast utan jämväl Kind, Mark och det strätet utom landgränsen, så att den Marcus Meyer icke gifves grimskaftet allt för långt».[1]

Man skulle tycka att denna uppgift omöjligen kunde lösas af endast 200 man, och så var nog ej heller meningen, ty dels erhöll riksrådet och riddaren *Birger Nilsson (Grip)* till Vinås, som befann sig på Elfsborg, befallning att begifva sig till Lödöse med frälset, och dels hade man från svenska lägret vid Lund låtit tyske värfvade knektar aftåga till Elfsborg att förstärka besättningen, samt äfven till Lödöse.[2]

Antalat af dessa knektar är icke kändt, men var förmodligen icke så ringa, eftersom konungen i ofvan anförde bref till Severin Kijl yttrar: »Efter som *Albrekt Peltz* och *flere* af höfvitsmännen

---

[1] *Konung Gustaf I:s registratur*, X: 148.

[2] *Anf. arbete*, X: 170. Den 14 Juni 1535 fick Birger Nilsson på Elfsborg föreskrift om de till Elfsborg från Lund anlände knektarnas aflöning.

gerna vilja tala med oss om vi personligen komma ned till gränsen, så vele vi med snaraste komma ned åt Östergötland, då du kan sända dit Peltz, *Ulf Krytzer* (en annan tysk knektehöfvitsman) eller annan skicklig person, för att höra deras andraganden».[1]

De svenska sändebuden i Danmark, riksråden Jon Olsson (Gyllenhorn till Hacksta) och Christoffer Andersson voro äfven ombetrodde att arbeta på försvaret åt denna sida af landet: »vår vilja är», skref konungen, »att I velen beflita Eder om att Elfsborg och Lödöse kunna blifva väl förvarade. Vi hafva skrifvit frälset till i Vestergötland, desslikes ock något folk i städerna, att de oförsummeligen begifva sig åt Lödöse, så länge man får höra hvart det vill lända hän, och skrifver oss något till hur skallet går, der vi kunne oss efter rätta. Skolen I ock veta att vi uti dessa dagar hafva låtit löpa våra skepp ut i skären, väl rustade med svårt skytt, hela kartoger, halfva kartoger, slangor, halfva slangor och annat skönt skytt, med all annan krigsgeschäft».[2]

---

[1] Hvad »kornekrutet» beträffade, som Severin Kijl begärt, kunde sådant icke sändas, »eftersom vi nu utrustat en svår flotta, som tagit 10 eller 12 läster krut, hvarför vi icke kunna ytterligare utblotta oss. Pengar äro deremot sända ned till lägret med *Clement* och *Marten* skrifvare, och deraf kan Severin Kijl lemna Albrekt Peltz så mycket, att han kan betala knektarne en månads sold, till dess vi kunna skicka någon ned, som kan hålla mönstring».

[2] *Konung Gustaf I:s registratur*, X: 115.

Af förteckningen öfver det rusttjenstskyldiga frälset i Vestergötland 1535 finner man att från *Elfsborgs län* skulle utgöras:

af *Severin Kijl* 19 man med spjut, 11 med gevär, och 4 utan harnesk. (Enligt protokollet öfver vapensynen i Falköping 1533 skulle han uppställa 18 fullrustade ryttare och 12 man utan harnesk),

af *Börje Andersson* (*Lillie* till Aspenäs) en fullrustad ryttare (»1 drabbtyg»),

af *Torsten Brunsson* (till Häggetorp, af Forstena-slägten) 2 med spjut;

af *Bengt Svenske* 1 med spjut, 1 utan harnesk.

af *Rasmus* (*Nilsson* till Hvitene, häradshöfding i Bjerke och Kulling) 1 fullrustad ryttare, 1 utan harnesk,

af hustru *Karin* i Kjälltrud 1 till fot,

af *Karl Svensson* till Kedum 1 skytt och

af *Nils Ribbing* (till Svansered) 3 med spjut.

Protokollet öfver vapensynen på Elfsborg samma år upptager trenne frälsemän från Dal eller Vermland, nemligen:

Nils i Sanda med 1 till fots, hustru *Anna* på Berg och hustru *Ingeborg* i Vik med tillsammans 1 till fots. (*Anf. arbete*, X: 377 och 379.)

Äfven i Norge utrustades en eskader under Hans Dissir, bestående af sju fartyg hvartill komme två från Claus Bilde på Bohus och två under Sven Kartt från Elfsborg.[1] Mot slutet af året fick Severin Kijl order att låta en bojort afgå till den svenska flottan, men han hemställer huruvida den icke kunde dröja tills skeppen skulle provianteras; bojorten hade visserligen legat fem veckor utanför Elfsborg i skärgården, men, som vinden varit ogynsam, hade han fått gå in igen.[2]

De förenade ansträngningarne af Danmark och Sverige kröntes med framgång. I midten af Juni 1536 krossades Lübecks sjömakt, och af stadens eröfringar återstod endast Sjelland, Malmö och Varberg, hvilket senare slott dock kapitulerade i April, hvarefter dess befälhafvare, äfventyraren Marcus Meyer, blef afrättad.

Om också Lübeck var ur spelet, ville dock kejsaren begagna striden om Danmarks krona så, att en af hans anhängare kunde blifva hennes innehafvare. Härtill utsågs Pfalzgrefve Fredrik, gift med kejsarens systerdotter, en äldre dotter af Christian II; särskildt i Norge fann denne anhängare. Visserligen hade här Vincent Lunge genomdrifvit valet af Christian III till konung, men erkebiskopen åvägabragte ett folkupplopp som kullkastade detta val. Redan i September 1535 skref konung Gustaf till några af rådsherrarne om uppfordring af frälset i Vestergötland, dervid tilläggande: »Hoppas att Severin Kijl delgifvit Eder hvad tidender äro på färde, och besynnerligen nu när han drog från Elfsborg genom det Varbergska lägret och åt Lund. Så vanka här tidender om att den Pfalzgrefven vid Rhen, som skall hafva den gamle kung Christians dotter, med andra furstars hjelp, skall vilja förlossa kung Christian ur fängelset och sätta honom till en herre igen öfver dessa riken, hvilket dock Gud förbjude».[3]

När derefter i början af 1536 dessa planer började, som vi sett, mogna i Norge, och kejsaren gjorde allvarliga rustningar, syntes ställningen hotande nog, och konung Gustaf skrifver sålunda, den 27 Februari, till amiralen Måns Svensson (Somme till Vester-

[1] *Diplomatarium Norvegicum* X: 740.

[2] *Konung Gustaf I registratur* X: 375. Den $^{20}/_{12}$ 1535. *Bojort* var ett slags mindre, flatbottnadt fartyg i allmänhet med en mast, men de som förekommo under detta namn på 1500-talet i svenska flottan voro större och försedde med tre master.

[3] *Konung Gustaf I registratur* X: 280.

berg, att sedan erkebiskopen i Trondhjem begynt nytt buller och parlament i Norge, fångat och gripit Claus Bilde, Eske Bilde, biskopen af Oslo, ihjälslagit Vincentius Lunge och sändt 600 man utöfver Dovrefjäll, för att betvinga allmogen sunnanfjälls åt gamle konung Christian, så betviflar icke konungen att allt detta döljer ett svek, helst Claus Bilde så mycket arbetat emot att Sverige skulle få Bohus och länet i pant för det lån konungen lemnat Danmark, hvarför synes rådligt vara att vi också tänka något på vår sida, så att man icke blottställer Lödöse eller Elfsborg. Amiralen befalles derför att, så framt han icke finner faran till sjös allt för stor, sända ett antal grofva kanoner till den förra platsen, »dermed man kunde göra det sällskap i Norge något till godo».[1]

Samma dag tillskref konungen äfven Severin Kijl att denne, i anledning af det började upproret i Norge, ville låta bygga vid Elfsborg ett godt »seidenskepp»,[2] hvilket väl bör kunna gå för sig; »I kunnen väl tänka Eder», skref konungen, »att, det Gud förbjude, fienderna finge någon framgång i Norge, då är der vid Elfsborg eller i Lödöse icke så godt som en båt, dermed man kan göra fienderna afbräck, eller falla uppåt elfven med, om behof göres. Derför laga ju ändtligen så, att I låten bygga ett skönt segelskepp; det blifver ju Eder alltid till nytta, ehvad I derpå kosten. Vi hafva ock skrifvit borgarne till i Lödöse, att de skulle låta bygga två segelskepp till rikets tjenst. Förläningshafvarne i Småland och Vestergötland hafva derjemte fått befallning att utrusta den bojorten, som ligger i Lödöse, och att hvar och en må hålla folk och bekostning på skeppet, efter hvars och ens förläning».[3]

Förutom dylikt, som står i närmaste sammanhang med rikets förhållande till främmande makter, innehåller riksregistraturet dessa år endast helt obetydligt rörande Elfsborg eller höfdingen derstädes. Som vanligt hade man dock åtskilligt att bestyra om Nya Lödöse. Efter det borgarne år 1529 medgifvits bibehålla staden på dess forne plats, och de samtidigt gynnats med så mycket af egorna till den närbelägna Eklanda by, som tillhört

[1] *Konung Gustaf I registratur* XI: 45.

[2] *Seidenskepp* var ett slags mindre djupgående fartyg.

[3] *Anf. arbete* XI: 49. Befallningen om bojorten och uppmaningen till Severin Kijl att noga akta på Elfsborg och Lödöse, »att der icke sker någon skalkhet eller förräderi», förnyades den [illegible] 1536.

förrädarne Ture Jönsson och Nils Olsson, spörjer man ingenting om staden under de följande tio åren. Emellertid hade innevånarne börjat med arbetet på de befästningar, som skulle skydda staden, ehuru värdet af dessa synes något tvifvelaktigt; konungen skrifver nemligen härom till Severin Kijl den 5 Oktober 1539:[1]

»Till det sista, som du gifver oss tillkänna om Lödöse by, att de nu hafva uppsatt ett stycke vall vid fem alnar hög, der den andra sjönk m. m., så hafva vi der ett stort tvifvelsmål om samme vall blifver något ståndaktig; dock är det allt godt att de ju tänka något på att befästa sig, till dess man kan ytterligare derom förtänkt blifva, och förundrar oss storligen att de icke för länge sedan haft öfver till Holland eller annorstädes och skaffat sig der en god byggmästare, som i den måtton haft godt förstånd, både till att lägga vallar, så ock till annan byggning, efter de hafva dock kostat så många pengar fånytteligen på samma befästning, och är dock föga värd. Hade de haft för länge sedan en god byggmästare, till äfventyrs då det stått bättre till med Lödöse, än det nu gör. Men det du skrifver, att dig tyckes det staden skulle stå bäst på Gullberg eller Säfveholmen, emedan om fienderna befäste det förra, vore det ute med Elfsborg, så förse vi oss, Severin, att här är nu en annan verld förhanden än i forntiden varit hafver. Vi hafve nu, Gud dess lof, ryttare och knektar i landet och kunne för den skull annorlunda taga saken före än tillförne skett är, icke tillstädjandes dem så lång frist att de den platsen, eller någon annan, befästa skulle. Der förlåt dig man fri till».

Nu som alltid gick konungen in i enskildheter, van som han var att nödgas lita främst på sig sjelf i allt. Man återfinner städse detta drag, ej minst i fråga om användningen af de skattepersedlar, som erlades in natura. Så skrifver han den 16 Juni 1530 till *Ragvald Jonsson*, som tyckes varit fogde på Elfsborg, om smöret, som denne skulle uppbära i Lödöse, att han låter detta lemnas efter vigt, »så att du icke allenast kan göra oss reda för tunnetalet, utan ock för vigten. Yttermera är vår vilja att du oförsummeligen gifver oss tillkänna om det smör, du levererade ifrån dig i Lübeck i fjor, om du levererade det efter vigten och efter tunnetalet, och om du hafver qvittenser. Vi förnimme utaf den räken-

[1] *Konung Gustaf I registratur* XII: 238.

skap *Peter Kröghe*r oss nu öfversänder, att det finnes icke så stor redlighet med honom, som han i fjor utlofvade».[1]

I samma ämne skrifver konungen den 21 December 1533 till Severin Kijl, att han gerna såge om denne och *Lasse* skrifvare[2] kunde förbyta det skattesmör, som fanns i Lödöse, i engelskt kläde, efter som deraf är stort behof, dock att man kunde så laga, att man för fyra eller högst fyra och en half tunna smör finge ett stycke kläde, då det senare komme att stå i 60 mark örtugar.[3] För öfrigt var skatten, liksom de tillfälliga gärderna, högst betungande för folket, särskildt med hänsyn till att de vanligen skulle föras långa vägar och till rätt ofta mycket aflägsna orter. Det är med afseende härpå betecknande hvad Severin Kijl en gång skrifver; efter det han meddelat, att allmogen i Elfsborgs län och Kind vore villig utgöra den pålagda gärden, säger han att de bedt honom skrifva för dem till konungen, att denne ville tillåta att de i Elfsborgs län finge utgöra denna gärd i Lödöse, och om oxarne de skulle lemna, att de måtte få lemna äfven dessa på samma ställe, och slippa drifva dem ned till Landskrona.[4]

Enligt egen uppgift sjuklig och gammal, begärde omsider Severin Kijl att befrias från det stundom ganska besvärliga uppdraget såsom höfding på Elfsborg. Konung Gustaf satte dock för mycket värde på honom att utan vidare bevilja detta, samt svarade derför den 5 Oktober 1539:[5] Det du beklagar att du göres gammal och understundom med stor sjukdom bekymrad, begärandes för den skull att vi ville betänka uppå någon annan till samma befallning, der kunne vi på denna tid intet synnerligen svara till. Dock förhoppas oss, att samma befallning icke är eller hafver varit dig uti någon måtto skadelig, att du för den skull behöfver besvära dig. Dock det du gammal göres, och är understundom

---

[1] *Konung Gustaf I registratur* VII: 125. *Ragvald Jonsson* fick $^{2}/_{8}$ 1530 qvitto på sin förvaltning och samma dag förläningsbref på en gård, som biskop *Måns* i Skara latit bygga på kronans tomt i Lödöse, med vilkor att Ragvald skulle i denna gård förvara konungens och kronans gods, när sådant kommer.

[2] Slottsskrifvare på Elfsborg sedan $^{20}/_{5}$ 1532.

[3] *Ant. arbete* VIII: 345. 1529 medgafs Severin Kijl att af skattsmöret från Vestergötland få taga 6 läster till slottets behof och till betalning af det kläde han köpt åt svennerne.

[4] *Ant. arbete* X: 375. Dat. Elfsborg den $^{20}/_{12}$ 1535.

[5] *Konung Gustaf I registratur* XII: 238.

sjuklig, det kunne vi väl tro. Sådana lägligheter befinne vi all fast hos oss; vi kunne likväl icke hafva tillfälle att blifva bekymmer, arbete och omak förutan. Derför förse vi oss fulleligen att du ännu vill göra det bästa. När Gud vill att vi komme till vår fullkomliga starkhet igen» — konungen var vid denna tid ganska sjuk —» och vi personligen komme dit ned, vele vi då ytterligare handla med dig i den måtton».

Trots sjukdomen reste konungen ned kort derefter, och synes blifvit väl mottagen och undfägnad, hvarför han den 30 November i bref till Severin Kijl och andra i Vestergötland uttrycker sin belåtenhet.[1] »Vi betacke Eder gode män alle sammen der i Vestergötland för Eder välvillighet, som i oss bevist den tid vi senast der nere hos Eder voro, och besynnerligen dig Severin, för att du plägade oss så märkeligen väl hemma hos dig, både med jästeöl, stålkakor och annat godt mera, ändock somt jästeöl blef uti en skål vört förvändt», dermed syftande på någon olycka i köket.

Men så blir den sjuke kungen ganska knarrig och utbrister:

»Dernäst så hafver du utan tvifvel väl förnummit att vi nu en lång tid, snart ett fjerdedels år, efter Guds vilja, till vår lekamen fast svage och krankelige varit hafva, och hade för den skull förmodat, att du och de andre gode män skulle uti någon måtto hafva tänkt på oss med ett eller annat det godt vore, som der hos dig vankar, synnerligen med ett fat godt Embster-öl, derutaf vi dock till denna tid ingen synnerlig tidende förnummit hafva. Så tyckes oss likväl, det vore dig en stor heder, och hade du deraf en ringa afsaknad att understundom, och besynnerligen nu i denna vår sjukdom, ville tänka på oss med ibland, efter du hafver i den måtton god råd och vet väl sjelf att all din välfärd hafver du af Gud och oss, det I dock intet uppå tänken, eller i någon måtto med gerningarne uppå skina låta, att I någon ära eller ödmjukhet Eder öfverhet bevisa viljen, det dock inga förnuftige män väl anstår. Så vele vi ännu förmana dig, att du vill oförsummeligen betänka oss med ett fat godt Embster-öl, efter oss intet tviflar der finnes ju uti Lödöse det som godt är, skaffandes så att det måtte komma upp med det första före och ofruset. Vi vånde icke hvad det kostade, vilja vi det gerna betala; vi hafva der sådan stor fortrenken efter».

[1] *Anf. arbete* XII: 247.

Konungen meddelade derefter att han ärnade till vintern resa ned till Vestergötland, hvarför man bör laga att han får godt öl, bröd och annan nödtorft; »det som godt är vore det Jäste-öl och de stålkakor, som I der bruka plägar», samt ber derjemte Severin skaffa honom 6 eller 8 sköna och utvalde vestgöta-ostar, somlige om ett halft skeppund och somliga större.

I början af Januari 1540 vistades konungen i Örebro, derifrån han begaf sig på den beramade färden nedåt landet; den 18 Januari befann han sig på Elfsborg. Här ordnade han en del angelägenheter, skref till Claus Bilde på Bohus angående dennes tvister med borgarne i Nya Lödöse, till Axel Ugerup om den unge Arvid Trolles rättegångar i Danmark, samt till konung Jacob V af Skotland om uppköp af ryttarehästar i Sverige, hvilken senare skrifvelse är daterad: Ex arce nostro Elffzburg Duodecimo die Martii Anno 1.5.4.0.»

Man känner sålunda med visshet att konungen befann sig på Elfsborg hela tiden mellan den 18 Januari och 12 Mars, således nära två månader och det under den oblidaste årstiden.[1] Under vistelsen här fick ändtligen Severin Kijl befrielse från uppdraget såsom slottets höfding, hvarefter till denna befattning utsågs ståthållaren öfver Vestergötland, riksrådet och riddaren *Gustaf Olofsson (Stenbock)* till Torpa, konungens svåger och blifvande svärfar. Herr Gustaf Olofsson innehade Elfsborg under konung Gustafs hela återstående regering, men under en bortovaro 1555 förordnades den 4 Maj detta år Bengt Gylta och Olof Eriksson Tröbo att tills vidare vara i slottslofven.

Vi känna icke när Gustaf Olofsson erhöll sin fullmakt såsom slottshöfding, men den 19 Juli 1540 svarar konungen på hans fråga, hur det skall förfaras med den smörränta, som Severin Kijl plägat årligen lemna af Elfsborgs län, att den bör förytlras »till profit och gagn, det bästa I kunnen», tilläggande konungen »Item det bref I rör om, som Lödöseborgare hafva utaf oss, att de måge fritt hugga ekeskog till deras båtar och stads byggning m. m., så befalle vi deras stads byggning snart hin onde, och vele att dem härefter platt ingalunda tillstädjas skall att hugga ek, antingen till ett eller annat. Oss tyckes att eket är nog förlamadt och förödt,

[1] Den 2 April var konungen i Lödöse till och med den 17:de; den 25 April var han i Vadstena.

både utaf dem och den tid Severin Kijl hade befallningen; det vore här näst tid att det måtte varda frikalladt».[1]

Man ser häraf att konungen befann sig i en, i afseende på Lödöse, mycket afvog stämning, och att han tröttnat på staden, åtminstone der den nu låg. Följderna häraf dröjde icke att visa sig; redan i Maj 1541 beslöts af konungen och riksrådet att stadens borgare skulle flytta till Elfsborgs slott, »der att bygga och bo, *sunnan till vid slottet*, så att staden och slottet måtte blifva tillsammans». Det ena skulle beskydda det andra derigenom, att det högsta berget på södra sidan om slottet skulle intagas inom stadsmurarne, hvarigenom fienden hindrades att från detta håll komma slottet för nära, så som hittills varit fallet. Derjemte skulle längs utmed slottet och stadsporten göras en god skeppshamn, medelst väldiga stenkistor och derpå låga och »passeliga» höga bryggor från vattnet, på hvilka man skulle kunna vandra rundt om hamnen.[2]

Lödöseborna voro dock ej så lätta att få i rörelse. De ville till hvarje pris stanna qvar der de voro, der de hade hus och hem, och der de sedan nära hundra år nedlagt så mycket arbete på byggnader, befästningar och odlandet af jorden. De skickade derför sändebud till konungen, för att med erhållne bref och privilegier styrka sin rätt att bo qvar, eller åtminstone icke behöfva flytta längre än till den utanför staden belägna Säfveholmen.

Detta befanns snart icke vara rätta sättet att nå målet gent emot en så despotiskt anlagd man som konung Gustaf. Denne, som nyss varit personligen der nere,[3] skref också i vredesmod till Gustaf Olofsson:[4]

»Wår synnerliga gunst etc. Som Eder utan tvifvel veterligt är, Herr *Gustaf*, att desse Lödöse borgare hafva nu varit här hos oss med deras skatt, så ibland annat hafva de ock haft med sig en hop gamla bref eller privilegier (huru Wi dem kalla skola), hvilka Wi icke till ett blåbär akta, och kunna för den skull icke fulleligen besinna, uti hvad akt eller mening de sådane bref med

[1] *Konung Gustaf I registratur* XIII: 87.

[2] *Tegel, Erik Göransson*, Gustaf I historia sid. 154.

[3] I Januari eller Februari 1542 erhöll, enligt *konung Gustaf I registratur* XIV: 13, Lödöse borgare qvitto på 400 rhenska gyllen, hvilka de levererade »Hans Nådige Herre uti egen person på Elfsborg», utgörande 1539 års skatt.

[4] *Anf. arbete* XIV: 15. Upsala den 8/12 1542.

sig fört hafva eller presentera ville, annat än att de dermed till äfventyrs ment, att, så snart Wi sådane deras bref sågo, att Wi då skulle straxt efterlåta dem allt det dem syntes godt vara, som är att bygga staden uppå den *Säfveåholmen*, eller blifva der de äro, der Wi, kronan eller den landsändan Westergötland, föga med försvarade eller belåtne blifva».

»Så är väl sannt, att Wi för samma snacks skull hafva haft något skarpt snack och tal med dem, efter de icke vilja vara der man dem hafva vill, och der de kunna bygga och bo, riket, Oss och den landsändan till god nytta och beskärm. Och skolen I veta, att Wi ännu icke äro till freds, att de skola blifva besittandes der de nu bo, icke heller vele Wi hafva dem till den Säfveholmen, efter der är dock icke stort beqvämare eller fastare lägenhet än der de nu äro. Hvarför är det nu vår vilja och begäran, att I velen dock ännu förhandla denna sak, så att slottet och staden måtte blifva tillsammans, efter som I uti den måtton tillförne Wårt sinne och mening väl förnummit hafven, och må I hafva Edra råd med några af de förståndigaste der i staden, och låtandes granneligen bese lägligheten der omkring slottet, tviflandes Oss intet, att när man toge in med stadsmurarne det högsta berget uppå den södra sidan om slottet, med all den platsen, som man derutaf kunde göra skada in på slottet, med stadsmurarne, kunde man ändå göra staden mycket fastare och beständigare, än der han nu ligger. Så kunde både staden beskydda slottet, och slottet staden igen; der finnes ock utan tvifvel sköna källor, så att man icke heller behöfde hafva nöd för vatten».

»Sammalunda hafva Wi ock låtit förstå dessa Lödöse borgare vårt sinne och mening, huru de skulle sig der längs utmed slottet och stadstomten en god skeppshamn, med väldige stenkistor, uppfylde med sten, och der ofvanpå långe och passelige höga bryggor ifrån vattnet, der uppå man kunde hafva vandring kring om all hamnen, hvilken mening de Eder väl undervisandes varda».

»Är ännu, som alltid tillförne, vår flitiga och allvarliga begäran och vilja, att I velen dock allvarligen tänka i den måtton rikets bästa och långligt bestånd, och se dertill, att detsamma måtte ännu fliteligen berådslaget, och, hvar någorlunda beqvämligt eller möjligt vore, uti verket ställdt. Dock så att slottsvallen måtte tillförne, och när beqvämlig tid dertill vore, granneligen besigtigas, afmätas huru vid, lång, bred han skall vara; item hvar torget

och alla gatorna skickeligen utmärkta, item stadsmuren eller vallen, torn och »twenger» (zwinger), med allt annat, som der lyder till en fast stad».

»När I allt sådant granneligen öfvervägt, besett och förordnat hafven, att I då ville gifva Oss Eder mening derom tillkänna».

Då borgarne alltså funno att det icke stod i deras makt att rubba beslutet om flyttningen, funno de sig i det oundvikliga och, efter att tillsammans med ståthållaren hafva besett den föreslagna platsen vid Elfsborg, ginge de in på att flytta dit, om de blott kunde få en god och trygg hamn, hvarför de anhöllo att någon måtte sändas dit ned, som förstode sig på dylika vattenbyggnader.

Härpå svarade konungen att det hade varit väl om de besinnat den saken för tjugo år sedan, så hade staden nu varit bättre ställd än hvad den nu var. Emellertid såge han gerna att att de toge saken allvarligen före »och komma sig af den sump de nu bo uti, ty detta vore till deras eget gagn och bästa. Men det att vi skulle allt peka dem före, eller vara deras pålemästare och ställa om åt dem en så god hamn, som de begära, der hafva vi ingen råd före. Vi hafva dock nog annat dess förutan att akta och taga till vara än deras hamnar och befästning. Vilja de icke sjelfva dertill, då må de göra huru dem synes, efter dem ligger der den största makten uppå. De äro ock närmare Tyskland och vesterlandet än vi, der må de ock kunna skaffa sig sjelfva gode byggmästare, murmästare och hvad dem behof göres, och icke allt kranka på oss, lika som vi all ting hade i förråd, eller vi dem något pligtig vore».[1]

Det, som i hög grad gjorde planen, rörande stadens flyttning och befästande, till en fråga för dagen, var förhållandet till utländska makter. Såsom förut är omnämndt, hade kejsaren visat sig angelägen att främja pfalzgrefven Fredriks anspråk på det politiska arfvet efter Christian II. Visserligen hade kejsaren sedermera slutit stillestånd med Danmark, deri äfven Sverige var inbegripet, men pfalzgrefven ansåg sig icke bunden häraf, utan sökte fortfarande, understödd af furstarne af Braunschweig och Bremen samt Kristoffer af Oldenburg, förverkliga anspråken på de nordiska rikena, och när stilleståndet 1540 var slut, intog äfven kejsaren en sådan hållning att kriget syntes stå vid dörren.

[1] *Konung Gustaf I registratur* XIV: 47.

Ett synnerligen lämpligt tillfälle att blanda sig i Sveriges inre angelägenheter erbjöd sig då Nils Dacke 1542 började det farligaste af alla de uppror, som uppstodo under konung Gustafs regering. Dackes framgång lockade hertig Albrekt af Mecklenburg att i slutet af året erbjuda sin medverkan till konungens fördrifvande, naturligtvis mot att blifva hans efterträdare. En vida farligare tronpretendent var dock pfalzgrefven, som åtminstone till en viss grad kunde räkna på kejsarens bistånd, liksom han äfven kunde hoppas på tillslutning af de svenske landsflygtige, och möjligen äfven af Lübeck.

Ehuru det snart nog visade sig, att kejsarens bistånd icke var mycket att räkna på för tillfredsställandet af pfalzgrefvens ärelystnad, var detta icke lätt att förutse för tillfället, och konung Gustaf trodde sålunda faran från detta håll vara större än den i verkligheten var. Till detta kom äfven att han, ehuru förbund med Danmark ingåtts mot de gemensamma fienderna, och ehuru detta land låtit till Elfsborg afsända hjelptrupper till Dackes kufvande, misstänkte att äfven Danmark ville fiska i grumligt vatten. Han föreskref sålunda ståthållaren att ifrågavarande knektar skulle förläggas på Elfsborg och i Lödöse, tills man finge göra upp med dem om sold och anställning och tills de aflagt trohetsed, men ansåg rådligast att de icke finge komma för manstarka in i slottet. Som man dertill hört sägas att 20 eller fler väldiga örlogsskepp nu i höst skulle utrustas i Nederländerna, för att begifva sig till Lödöse, borde Elfsborgs slott provianteras till det yttersta man kunde, »hvad råd dertill än finnes,» och »skref konungen,» vore godt I ville gifva oss tillkänna hur slottet är bespisadt eller snarligen kan bespisas med folk och fetalier, så att I med kost och fetalier ett år må vara försörjd.»[1]

Denna fruktan, att kejsaren, eller som konungen uttrycker sig: »de Burgundiske», med all makt ämnade angripa Lödöse, genom hvars intagande och befästande fienden erhölle en stödjepunkt, hvarifrån den med lätthet sedermera kunde infalla i Vestergötland, gjorde konungen ännu ifrigare för stadens flyttning. Han skref derför på nytt till herr Gustaf Olofsson i detta ärende, klagande öfver att Lödöse borgare så föga beaktat hans råd; vid utsigten af ett fiendtligt anfall, »såge vi fast hellre att staden blefve öde, om det icke snart blifver allvar med hans flyttning». Konungen

[1] *Konung Gustaf I registratur* XIV: 388. Den $\frac{21}{12}$ 1542.

begär derför att ståthållaren matte förhandla med borgarne om förflyttningen till Elfsborg samt ånyo bese platsen derstädes.[1]

Larsmässoafton samma år, eller 1543, hände att den öfver Säfveån ledande bron i Nya Lödöse brast och störtade ned med derpå varande 60 menniskor, deribland en frälseman med sex af sina tjenare, som i samma stund kom ridande, äfven drunknade.[2] Denna olyckshändelse gaf anledning till en ny skrifvelse den 31 December,[3] till borgmästare och råd samt menigheten i staden: om nödvändigheten att flytta till Elfsborg, hvaremot det utlofvas dem några års skattfrihet. Konungen befaller dem väl icke att flytta, men varnar dem för faran i händelse fienden skulle komma der de nu vore och der de icke kunde försvara sig, eftersom grafvarne voro odugliga och vallarne nedsjunkna och de tvenne förskansningarne sådane att man med ringa kanoner skulle kunna »skjuta dem tvärs igenom och ändalångs hvar man ville». Dessutom omgafs staden på i det närmaste alla håll af höga berg, så att fienden kunde bestryka gatorna hvar han behagade. Skrifvelsen slutar med en begäran om ofördröjligt svar, »det vi oss efter rätta och tillförlita kunne».

Svaret synes bestått deruti, att borgarne hos ståthållaren åberopat något gammalt löfte af konungen att Nya Lödöse finge flyttas till Gullberg. Detta kunde icke konungen erinra sig och fann icke heller rådligt att staden förlades annorstädes än till Elfsborg, hvarför han anmodade ståthallaren att rådslå härom med den byggmästare som efterskrifvits. Staden borde förläggas der lämpligast vore vid nämnde slott; skulle han flyttas till Gullberg, der för öfrigt ingen passande plats fanns, måste man befästa hela det dervarande berget samt staden, antingen med ett starkt torn eller ett blockhus, och att hålla både Elfsborg och Gullberg vid makt dertill saknades medel. Men efter borgarne icke velat i tid lyssna till förmaningen att flytta till ett säkert ställe, der de kunde skyddas, så tyckes oss intet för nöden vara att de befästa sig något ytterligare på det gamla stället, utan hellre kasta vallen »platt ned i grund», hvarefter dervarande kanoner bord föras till Elfsborg.[4]

---

[1] *Konung Gustaf I registratur* XV: 476. Den $^{9}/_{8}$ 1543. Skrifvelsen upprepas i alldeles samma ordalag den $^{31}/_{8}$ samma år.

[2] *Girs, Egidius*, konung Gustaf I och konung Erichs den XIV Chrönikor I: 205.

[3] *Konung Gustaf I registratur* XV: 600.

[4] *Konung Gustaf I registratur* XVI: 435. Den $^{22}/_{4}$—$^{5}/_{5}$ 1544.

Detta måtte likväl hafva verkat i någon mån, ty ett år senare skrifver konungen till ståthållaren att »till Nylöse stads flyttning och befästning kunna vi på denna tid intet synnerligt svara, förr än vi sjelfva komma utöfver till Eder».[1]

Kort härefter, eller den 27 september 1545, befann sig konung Gustaf på Elfsborg, der han vistades åtminstone ännu den 1 Oktober.[2] Det är ytterst sannolikt att det derunder träffades en bestämd uppgörelse med innevånarne i Nya Lödöse, och lika säkert att dessa måste foga sig efter konungens vilja. Det dröjde i alla fall innan flyttningen verkligen egde rum; man känner icke med visshet tiden för densamma, dock torde den hafva försiggått under 1546 eller senast våren 1547. Konungen skrifven nemligen den 25 juni sistnämnde år till Gustaf Olofsson (Stenbock).[3]

»Det I ock vidare gifven tillkänna om Lödöse borgare, att de vilja faste blifva vid den troskap och huldskap, som de oss lofvat och tillsagt hafva, *desslikes att de alla redan skulle hafva flyttat deras hus och annat dit ned till slottet* m. m., så vore godt att de med gerningar och i verket något bevisa ville och låta uppå skina, det de ofta nog med munnen tillsagt och sig förpligtat hafva, och hvar de eljest sig ville hålla och skicka tillbörligen emot oss, som det med rätta bör vara, kunne vi så väl lida att de på någon tid blifva förskonade med något af det folk, som de här till hålla pläga, efter som I tänken skäl vara måtte, och I härutinnan med dem förhandlandes varder».

Hvad man kan fastslå är sålunda, att flyttningen var verkställd den 25 juni 1547.[4] Första gången vi sett staden omnämnas under sitt nya namn är i en konungens skrifvelse till ståthållaren af den 30 juli samma år, deri det talas om *Elfsborgs borgare*, bland hvilka konungen fruktar befinna sig några, »som föga rättrådige äro, lika som den Peder Jute var», hvarför ståthållaren

[1] *Anf. arbete* XVII: 491. Visingsö den 5/6 1545 till Gustaf Olofsson (Stenbock).

[2] Den 10 okt. befann han sig på Torpa.

[3] *Gustaf I registratur* XVIII: 600.

[4] *Eric Cederbourg* uppgifver i sin Beskrifning öfver Göteborg sid. 8 att flyttningen egde rum »ungefär 1545». Deremot säger *Anna Fickesdotter Bylow*, abedissa i Wadstena, (*Peringsköld* sid. 46): Anno 1549 war wår nådige Herre Kung Göstaf i Lödöse och tillsade Borgarne i Lödöse att de skulle bygga vid slottet Elfsborg».

borde hafva noga akt på dem och tillse att der icke finnes någo hemligt föräderi.[1]

I öfrigt synes benämningen »Elfsborgs stad» icke användts, åtminstone de första åren af stadens tillvaro, utan bibehöll den efter allt att döma sitt förra namn, Nya Lödöse, hvilket äfven var förhållandet till och med i offentliga handlingar. Som likväl innevånarne i Elfsborg gifvetvis egde qvar hus och jord i Nya Lödöse, torde det vara mycket svårt att med bestämdhet afgöra huruvida en person är att räkna till den ena eller andra staden. Det omtalas sålunda 1548 en mycket betrodd borgare, *Harald Larsson*, hvilken allt emellanåt anförtroddes konungens uppdrag att afyttra skattesmör och dylikt. Såsom belöning förlänades han den 19 mars nämnda år med »Säfveholmen wedh *Gambla Lödöse* ligger».[2] Då Säfveholmen faktiskt är belägen vid Nya Lödöse, visar konungens beteckning »Gamla» Lödöse, att han betraktade staden vid Elfsborg såsom »Nya» Lödöse.

Rätta benämningen på den nya staden var dock naturligtvis *Elfsborg*, och såväl för att visa detta, som äfven emedan handlingar om staden äro ganska sparsamma, intaga vi här nedan ett af rådhusrätten derstädes den 30 juli 1558 utfärdadt fastebref för ståthållaren och riddaren Gustaf Olofsson (Stenbock) på en tomt, till hvars bebyggande han förskjutit medlen. Handlingen lyder:[3]

»Borgamestare ock Rådt i *Elffzburgh* bekennes ock giöre wiitherligtt mett thetta upne breff, att aar effter Gudz byrdt 1558 thenn 30 julij wij Rådtstue hulla i thenn edle welburduge herris ock strenge Ridderes her *Gustaffz Ollszons* Slotzfougedtz *Eriick Benctzons* närware. Tha framkom *Per* Hoffslagare sampt hans hustru *Anna Pedersdotter* solde och upläto, szom the ock tilforenn soldt ock uplatit hade forbemelte herre her *Gustaff Ollszonn* theris gårdh her i Elffzburgh, som the aff örisöö(d) wpbygdt haffua, ock bekiende segh fult werdöra i penningar, miöll, malt, smör och huadt theris nödtorfft haffuer hafftt behoff, bode tiill szamma gårdz bygning ock dagliga vphelle opborit haffua, förste penninger och siste, szå the aldelis latha segh well atnöiga. Thij affhende the szegh, szina arffuinger ock efftterkommande samma forskrifne theris gårdh mett tomptt ock bygning, i bredt och längdt, som hand nu

---

[1] *Gustaf I registratur* XVIII: 660.

[2] *Riksarkivet*, Gustaf I registratur.

[3] *Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* II: 41 för 1901.

intagenn och indgripenn är, inthit ondentagendis; ock tilägnar, friihemlar ock tilstaar forbemälte her *Gustaff Ollszonn*, hans arffuinger ock efflerkomande att niutha, brucka ock beholde tiill euerdeliga eigo, eiga skullendes, uthann all argelist eller hielperede i noger mode etc. Tesz tiill utermere witze ock bedre stadtfestelsze att szamma kiöp lagliga giortt är och ubrutzligenn hollas skall, latha (vij) stadzindsigell sampt mett forskrifne *Per* Hoffslagares signett wiitherliga hengia her nedhann fore. Schriffvit aar ock dag som forschriffuit staar».[1]

Den förre egarens, *Per* hofslagare, sigill visar bokstäfverna P. N. och en hammare. Stadens sigill är skadadt, men har efter noggrann undersökning befunnits utan tviffvel vara detsamma som Nya Lödöses; man har sålunda vid flyttningen helt enkelt medfört det gamla, förut brukade sigillet och användt detsamma fortfarande i den nya staden.

Nya Lödöse stads sigill från 1481. Originalstampen af koppar i Upsala Universitets museum.

Ändamålet med stadens flyttning var, såsom konungen ofta framhöll, att staden och slottet skulle komma att ömsesidigt skydda hvarandra, hvilket var så mycket mera önskvärdt som Elfsborg för vestra Sverige hade samma betydelse som Kalmar för det östra och Jönköping för det södra, något som äfven 1554 föranledde den bestämmelsen att dessa fästningar, jemte Vadstena, skulle vara de vapenplatser der krigsfolket vid påkommande behof borde samlas.

Nämnde år vid Philippi och Jacobi tid var Elfsborg skådeplatsen för ett möte mellan ombud för Danmark och Sverige. Sedan nemligen Dackefejden slutat och man ej heller längre hade att befara angrepp från utländska äfventyrare, slappades det band som i behofvets stund sammanknutit de båda länderna, och förhållandet blef allt kyligare. För att utjemna de i allmänhet mycket obetydliga tvistepunkterna rikena emellan, främst från Sve-

[1] I *konung Erik XIV:s Nämnds dombok* (historiska handlingar 13: 19) förekommer en borgare i Elfsborg, *Anders Gåås*, som tilldömes arf den 11/2 1562 efter sitt syskonbarn, *Joen Kulle* i Upsala. Den 10/7 1563 dömdes till döden köpmännen i Elfsborg och Norrköping *Olof Simonsson* och *Erik Knutsson*, hvilka försummat att i tid inskaffa kläde till Kongl. Maj:ts krigsfolk.

rige, der man klagade öfver det skydd Dackes anhängare njutit i Danmark, öfvervåld vid Halländska gränsen, klagomål öfver Claus Bilde på Bohus, som bland annat låtit från en borgare i Elfsborgs stad, *Hans Skotte*, taga något ektimmer som denne köpt af en borgare i Kongahälla m. m., beslöts ett möte i Elfsborg, der sålunda många af tidens ypperste män sammanträffade.

Ombuden från Danmark voro Måns Gyllenstierna till Stjerneholm, Birger Trolle till Lillö, Antonius Brysk till Langesjö, Tage Tott till Eriksholm, Claes Urne till Bälteberga och Holger Rosencrantz till Boller. Från Sverige kommo: riksråden Gustaf Olofsson (Stenbock) till Torpa, Sten Eriksson (Leijonhufvud) till Gräfsnäs, Peder Brahe till Rydboholm, Abraham Ericsson till Ekeberga, Svante Sture till Hörningsholm, Birger Nilsson (Grip) till Winäs, Nils Krumme till Örboholm, Gabriel Christersson (Oxenstjerna) till Mörby, Jöran Pedersson till Foglavik, Nils Ribbing till Svanselyd, Björn Pedersson till Follnäs, Peder Andersson till Brandstorp och Bengt Gylta till Påtorp samt sekreterarne Olof Larsson och Clemet Hansson.

Resultatet af det lysande mötet blef dock det allra magraste, ty öfverenskommelsen, som är daterad Elfsborg den 24 Maj 1554, innehåller blott att ett nytt möte beramades till nästa år, och till dess skulle klagomålen hvila.[1]

En atgärd som var egnad leda till bättre resultat än dessa betydelselösa diplomatiska underhandlingar var, särskildt för vestra delarne af landet, det vid herredagen i Vadstena 1559 fattade beslutet om att såsom allmänna landsvägar (»hersträter») från Danmark öfver gränsen inåt Småland och Vestergötland skulle betraktas:

1. Från Brömsebro till Kalmar, Högsby och Vimmerby,
2. Genom Kind till Vexiö,
3. Från Markaryd till Vernamo och Jönköping,
4. » Räfteled genom Mo härad till Jönköping,
5. » Gunnarps bro i Mark åt Bogesund,
6. » Bergjum åt Kind och Bogesund,
7. Den mindre vägen ifrån *Elfsborg* till Partilled, Hjellsnäs och Alingsås; der delar sig vägen, den ena åt Falköping och den andra at Skara».

---

[1] *Tegel*, Erik Jöransson, Gustaf I:s historia sid. 290.

8. Öfver Göta elf vid Gamla Lödöse åt Barne härad samt
9. Naglum igenom Väne och Ale härader. Derjemte skulle förordnas några goda knektar med en eller två rotemästare, som kunde akta på hvar väg och veta hvem der drog fram, för att gifva det konungens befallningmän tillkänna.

I det föregående är omnämndt att Gustaf Olofsson (Stenbock) allt ifrån 1540 var ståthållare på Elfsborg. Beträffande hans förvaltning kan anföras att det i början af 1541 bestämdes ett nytt formulär för den tjensteed, som lagmän och häradshöfdingar hade att aflägga, samt att på formuläret finnes antecknadt att eden äfven affordrats »Stadthollleren pa Elfsborg», förmodligen endast i tilllämpliga delar, såsom att icke handla emot det som rätt och skäligt är, eller se igenom fingret med brott häremot af andra; hafva ögat på brädet med Hans Nåds fogdar och befallningsmän, som väl behof göres m. m.

Det finnes visserligen icke i riksregistraturet för denna tid några fullmakter för personer att vara i slottslofven på Elfsborg, men säkert är att åtminstone *Torsten Brunsson* till Häggetorp, af Forstena slägten, i Maj 1543 befann sig i slottslofven på Elfsborg, och det finns anledning förmoda att han icke var ensam. Det heter nemligen detta år att ståthållarens, Gustaf Olofsson (Stenbock), hustru fru Brigitta Leijonhufvud, jemte de gode män som voro i slottslofven på Elfsborg», lånat kongl. Maj:t 40 kronor, 40 guldgyllen och 1995 mark örtuger till krigsfolkets aflöning, hvilket lån skulle gäldas med skattesmöret, så långt detta räckte.

Det sista vi höra om Elfsborgs slott under konung Gustafs regering är att Hertig Johan ankom dit den 1 Augusti 1559, jemte sin morbror, Sten Eriksson (Leijonhufvud), och afreste den 11 Sept. till England såsom sändebud i anledning af prins Eriks giftermålsplaner, samt att han återkom hit den 26 April 1560.

* * *

Vi komma nu till sjelfva slottet och de arbeten som under konung Gustafs regering nedlades på detsamma.

Man känner intet om Elfsborgs utseende under 13—1400-talen, eller för hela tiden intill Gustaf Vasas nydaning af slottet, men anläggningen torde nog icke i hufvudsak afvikit från den under medeltiden vanliga. Vi få salunda föreställa oss att slottet utgjordes af ett flera våningar högt torn med mycket tjocka murar,

hvilket torn utgjorde den egentliga kärnan i försvaret och den sista tillflykten för besättningen, när utanverken tagits af fienden. Här bodde slottshöfdingen, och från tornets tinnar, der utkiken stod spejande, svajade landets eller höfdingens banér. För besättningen, liksom för de lifsmedel och krigsförråd, som ej rymdes i tornet, funnos byggnader af sten eller trä uppförde bredvid detsamma, bildande, jemte öfrige uthus, stall och ladugård, den så kallade förborgen. Alltsammans omslöts af en med torn försedd mur, och nedom denna af en vattenfylld graf, hvaröfver fanns en vindbro, ledande till den af fällgaller skyddade porten.

Så torde i hufvudsak Elfsborgs slott tett sig, när det i Juli 1502, efter att hafva intagits af prins Christian (II), brändes och förstördes. Ödeläggelsen synes varit så fullständig, att klippan, der slottet legat, i det närmaste afröjdes. Så förblef det tills prinsen, under ett annat fälttåg i dessa trakter år 1511, kom på tanken att åter befästa detta ställe, hvarför han lät uppmäta klippan och gaf befallning om att trävirke till en skans derstädes skulle huggas i Norge. Dessa förberedelser gingo icke längre, men 1519 upptogs tanken på nytt af anföraren för den danska hären i dessa trakter, Karl Knudson (Tre Rosor), och han genomdref att klippan skyndsamt besattes och bragtes i försvarstillstånd, äfven detta i största hast medelst jordvallar och förskansningar af timmer, således helt och hållet för tillfället. Naturligtvis uppfördes äfven nödiga byggnader åt besättning och förråder, och det är mycket möjligt att man de närmast följande åren arbetade på verken, för att upphjelpa de största bristerna och göra platsen mera försvarsduglig.

Så kom det stora befrielsekriget under Gustaf Vasa, då svenskarne med en öfverlägsen styrka i början af år 1523 inföllo i Norge, hvarpå den tappre danske höfdingen på Elfsborg, tviflande om att kunna hålla fästet, stack eld på detsamma och drog sig tillbaka till Bohus.

Vi känna hur genast derpå Elfsborg förlänades Herr Ture Jönsson (Tre Rosor), som dock redan året derefter, eller 1524, efterträddes af Måns Bryntesson (Lilliehöök). Vid redogörelsen för den instruktion, som lemnades denne 1525, är påpekadt att det talas om de kanoner, som funnos på slottet sedan Ture Jönssons tid, hvilket åter förutsätter att den senare, hur kort tid han än innehade platsen, dock måste åter hafva satt fästet i stånd och försett

det med artilleri. Man torde dock icke kunna tänka sig att befästningen varit af sten utan af trä med jordvallar, liksom under den senaste danska tiden.

Ehuru registraturet icke innehåller något om utförda arbeten dessa år, finner man dock konungen redan den 15 Februari 1525 använda uttrycket Elfsborgs »sloth», hvilket antyder att på platsen funnos byggnader och försvarsverk, äfven om man icke fäster särdeles vigt vid benämningen »slott».

Fyra år senare tillskrefs fogden derstädes, Anders Hansson, att, som konungen af Olof Bröms erfarit, att »der äro inga hus på slottet, der man uti kan förvara krut, kanoner och annat sådant», skall han under instundande sommar låta för detta ändamål uppmura ett torn.[1] Det vill synas som fästningen i allmänhet icke vidmakthållits på ett tillfredställande sätt, mycket mindre stärkts eller förbättrats, något som gaf konungen anledning yttra, att, ehuru han förmodar och tror att man efterkommit hans befallning att akta på rikets bästa, både i fråga om länet och slottet, har han dock förnummit att torfvallen håller på att falla igen, och att »homeyen» ofvan porten nedfallit. Om så verkligen är händelsen, bör detta med allra första godtgöras och lagas, så att man bygger och befäster slottet med grafvar, byggnader och torfvallar, så att det står att försvara om något skulle påkomma.[2] Till yttermera visso anstäldes en särskild person, förfaren i dylika arbeten, för hvilken den 25 Januari 1531 utfärdades »beställningsbref».[3]

»Wi etc. Göre veterligt att efter denne oss älskelige *Kristoffer* vallmästare hafver tillsagt oss sin tjenst, att han oss till riksens bästa tjena vill för en vallmästare, hafva vi således varit öfverens med honom, att vi honom gifva vilja, så länge han oss med samma hans tjenst och handtverk fullest göra kan, hvarje år i fetalier en oxe och ett svin, item fyra tunnor malt och två tunnor mjöl, item fyra pund smör, en vorde torsk och ett hundrade koljor, item fri ved af vår och kronans skog och fri kost på slottet Elfs-

[1] *Konung Gustaf I registratur* VI: 326. Den $^{18}/_{11}$ 1529. Enligt *And. Ant. von Stjernman*, Swea och Götha Höfdinga-Minne, fick befallningsmannen *Jacob Krumme* samma år föreskrift att befästa slottet.

[2] *Konung Gustaf I registratur* VII: 105. Bref i slutet af Maj 1530 till Anders Hansson på Elfsborg.

[3] *Anf. arbete* VII: 248. Den $^{7}/_{10}$ 1532 befalles att slottet skall *muras* och förbättras.

borg, när han der arbetar; dertill 60 mark danska och 6 alnar engelskt (kläde). Bjudandes våre befallningsmän, fogden och skrifvaren der på slottet, att de låta honom få den del som före skrifvet står, enär han derpå äskandes varder. Till visso etc. Af Örebro tempore conuersiones Pauli».

Då det efter vanan var ondt om pengar, anslogs till fästningsbyggnadens bedrifvande inkomsten af skattekornet från Mark, dock med vilkor att man tänker till »att bygga flux».[1] Det var likväl ej endast penningar som erfordrades utan äfven arbetshjelp. Sålunda begärde Severin Kijl konungens föreskrift till allmogen i Elfsborgs län, att den måtte »låta finna sig välvillig till att köra sten här till slottet,[2] och i början af hösten 1537 utgick till följande härader i Vestergötland, nemligen Redväg, Åse, Gäsene, Wäne, Frökind, Vilske, Gudhem, Valle och Kind, befallning att hvar utgöra 4 dagsverken till Elfsborgs slotts byggnad, deraf två under vintern och två nästkommande sommar.[3] Liknande befallning utgick äfven, på Severin Kijls begäran, till de härad, som lågo under Elfsborgs och Leckö slott, »till den byggnad», heter det i konungens svar till den förre, du aktar att i sommar hafva förhänder der uppå slottet, förseende oss fullkomligen att du varder med allvar tilltänkande att låta bygga och bättra på slottet».[4]

Det befanns dock ej så lätt att förmå allmogen att verkligen utgöra denna extra pålaga, och på Severins Kijls anmälan, att af folket i Leckö län, Gäsene, Wiste och Kåkind, hade väl en del gjort något arbete vid Elfsborg men somliga alls intet, utfärdades ny befallning härom, hvarom Severin Kijl erhöll meddelande, tilläggande konungen: »Såge vi gerna att du vinnlägger dig om samma byggnad, så att hon måtte lida något mera än nu en lång tid skett är. Det ligger, Gud vete, stor makt på att det slottet blifver väl förvaradt, efter du ser och förnimmer sjelf hurudan verlden nu är, att man icke hafver stort längre frid, än hans granne vill. Derför förmane vi dig ännu på det allra högsta, att du ändtligen vill vara härutinnan förtänkt. Vi veta dock väl, att du utan tvifvel har god råd om ämne att fullkomna sådan byggning, när du

[1] *Konung Gustaf I registratur* VIII: Till *Severin Kijl* den 21/12 1533.

[2] *Anf. arbete* X: 375. Skrifvet på Elfsborg Sancte Thomas afton (20/12) Anno Domini MDXXV. *Seffuerin Kijll.*

[3] *Anf. arbete* XI: 356.

[4] *Anf. arbete* XII: 106. Till *Severin Kijl* den [illegible]/10 1538.

eljest vill fliteligen vinnlägga dig i den måtton».[1] På samma gång hade Severin Kijl anhållit om ditsändande af byggmästare, men härtill svarar konungen:

»Vi hafva här uppe hos oss två goda byggmästare; den ene kunna vi icke umbära för den dagliga byggning han har för händer. Den andre är sjuk blefven, dock, så snart han blir stark igen, vele vi då skynda honom dit ned, att han må bese alla lägligheter, både om slottet och staden. Oss fruktar nog att du icke heller hafver befästat eller byggt der uppå slottet, som det sig rätteligen borde. När han kommer, då må du rådslå med honom, både om slottet och staden».[2]

Någon bestämd plan för arbetet på rikets fästningar synes icke förefunnits, men i de rådslag, som afgåfvos af regementsråden 1540—1541, uttalas angelägenheten af att särskildt befästa Kalmar, Elfsborg och Stockholm. Medel och krafter räckte icke till öfverallt der de behöfdes, och sålunda hände, att t. ex. Leckö slott sistnämnda år stod så fallfärdigt att det nödvändigt måste repareras, hvarför det vägrades ståthållaren på Elfsborg, Gustaf Olofsson (Stenbock), de dagsverken han begärt från Leckö län.[3]

Det var under den senare som Elfsborgs slott ändtligen fullbordades. Kort efter Gustaf Olofssons tillträde såsom ståthållare, tillskref honom konungen den 30 Maj 1541:[4]

»Ytterligare som I ock gifven tillkänna, att I hafven låtit taga på den byggning, ändock att byggmästaren icke ännu tillstädes kommen är, så förse vi oss att han ju visserligen är på resa ned till Eder, så att han antingen är nu der nere hos Eder, eller ock hasteligen kommandes varder, med hvilken I uti alla saker, byggningen angående, handla och rådslå måge. Så ställa vi ändock uti den måttan icke all vår lit till samme byggmästare, efter vi se att det går under stundom »sielsint» till med deras väsende,

---

[1] *Konung Gustaf I registratur* XII: 238. Till *Severin Kijl* den 5/10 1539.

[2] *Konung Gustaf I:s registratur,* X: 238, den 5 Oktober 1539. Den ene af de nämnde två byggmästarne var en holländare, mäster *Clauss,* »som på allehanda befästningar godt förstånd hafver», och som i December 1538 arbetade på Stockholms slott; den andre var förmodligen *Henrik van Köllen,* som den 3 Maj 1538 var sysselsatt vid Gripsholm.

[3] *Anf. arbete,* XIII: 246. Bref till *Birger Nilsson Grip* den 4 April 1541.

[4] *Anf. arbete,* XIII: 272.

derför råde vi Eder att I icke heller i alla saker ställen allt för mycken Eder lit på honom, så att I ju sjelfve se till med huru samme byggning företagen och fullkomnad blifver, så att hon beståndig och menige riket och den landsändan till beskydd och beskärm blifva kan.»

Från de närmast derefter följande åren finnas inga underrättelser, men den 13 och 14 Mars 1544 utgick ett öppet bref till menige man i Laske, Barne, Wäne, Kullings, Frökinds, Vilske, Viste och Gudhems härader med förebråelser till de fyra förstnämnda för att de visat sig »fast ovillige» att utgöra dagsverken till Elfsborg, samt uppmaning till såväl dessa som de öfriga häraderna att godtgöra denna försummelse, på det slottet, »som nu i några år stått i svår byggnad, och på hvilket man gjort en dråplig omkostnad», måtte blifva färdigt; hvar bonde skulle utgöra två dagsverken, när ståthållaren Gustaf Olofsson så påfordrade.[1]

När man 1545, i anledning af att hertig Albrekt värfvade folk i Nederländerna, befarade ett angrepp, uppmanades Gustaf Olofsson att förstärka sig »med den mesta makt I kunnen, anammandes flere i tjensten, ehvar man dem öfverkomma kan; desslikes att I Elfsborgs slott väl bevaren och befästen, så att det vore något skickadt till värn».[2] En liknande oro gaf sig tillkänna två år senare, då man fruktade anfall af Danmark. Slottet skulle därför förses med folk, nödtorft och fetalier, krut, kulor m. m.; »godt vore också om man samlade der en hop stockar och timmer, hvilket, i händelse muren på något ställe blefve nedskjuten, kunde vara nyttigt hafva till hands för att dermed i hast få till stånd en god skans».[3]

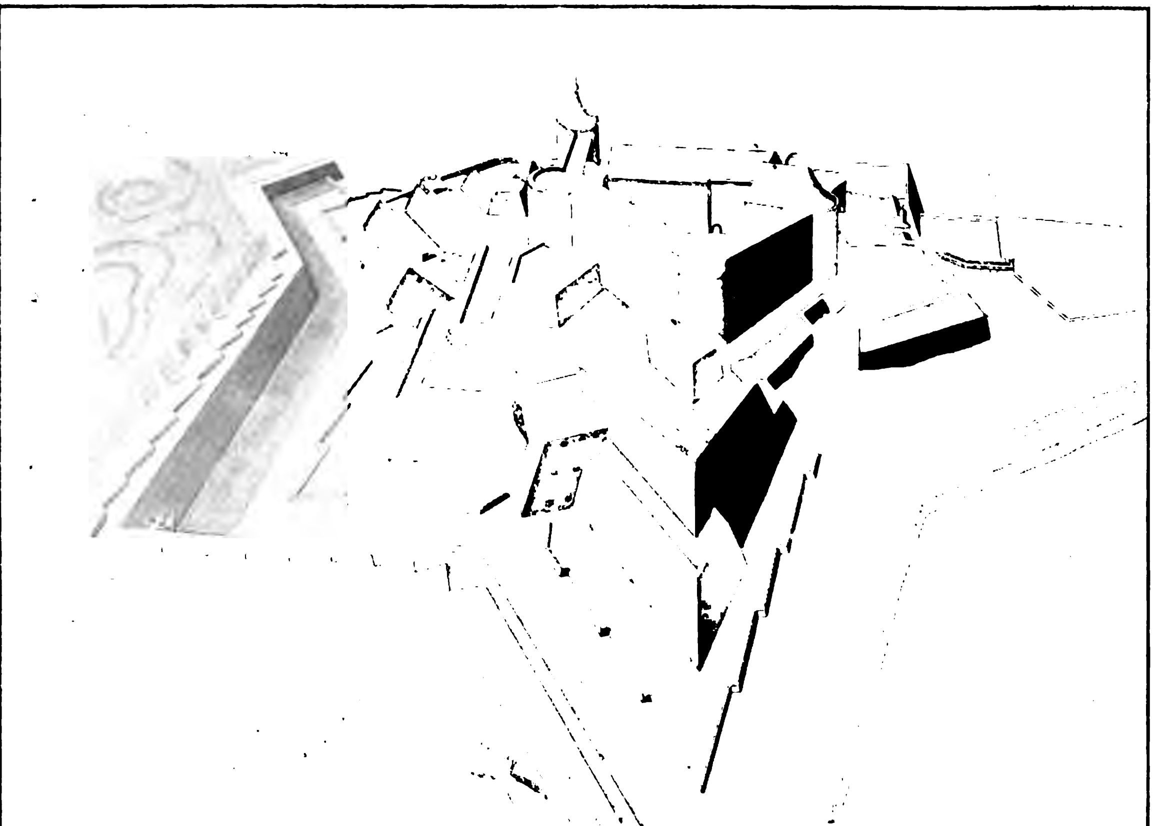
Mot slutet af samma år, eller den 2 November 1547, beordras ståthållaren att låta på Elfsborg uppföra ett godt hus till förvaring af spannmål, smör och andra varor, hvarmed Olof Jönsson och Jon Bagge skulle vara honom behjelplige »jemte de andre

---

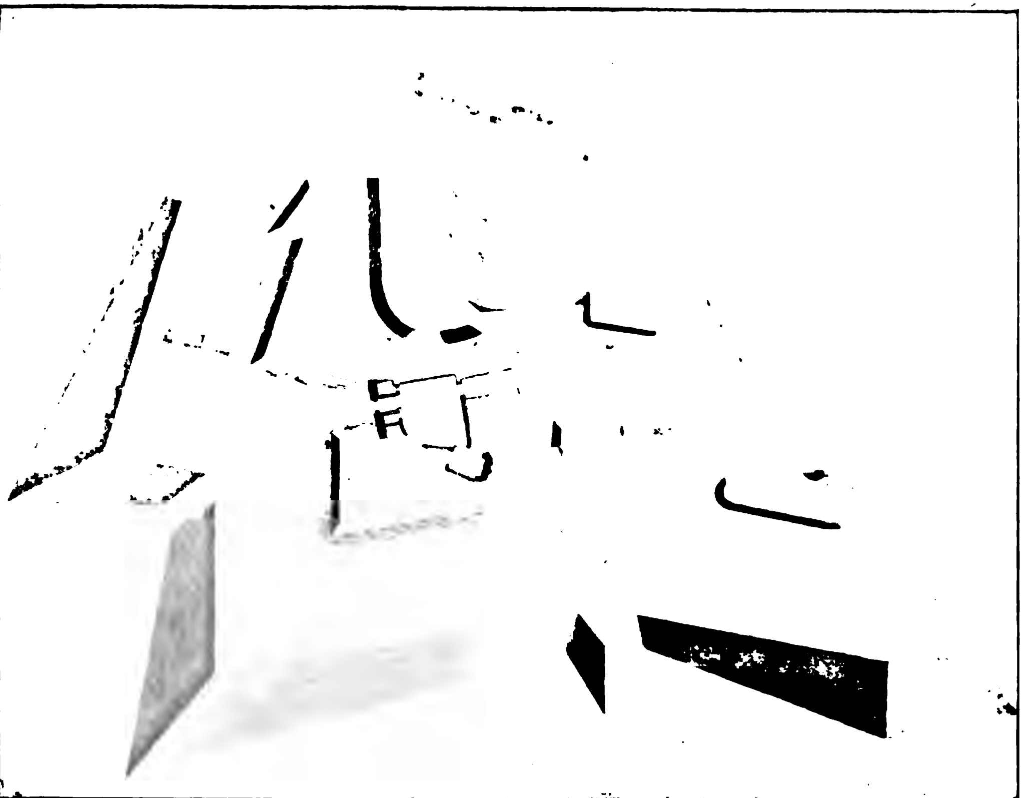
[1] *Konung Gustaf I:s registratur,* XVI: 127. Liknande befallningar se *anf. arbete* XVII: 550 och 579 samt XIX: 77. Allt emellanåt uppmanas Gustaf Olofsson, »Vår ståthållare i Vestergötland och höfvitsman på Elfsborg», att förstärka sig både med folk och byggnad på slottet, jemf. *anförda arbete* XVIII: 365, 411, 666.

[2] *Anf. arbete,* XVII: 395.

[3] *Anf. arbete,* XVIII: 818. Den 22 Oktober 1547.

Elfsborg under senare hälften af 1500-talet.

Plan af Elfsborg före 1617, efter originalritning i Fortifikationsarkivet.

spiror, och i norra hörnet ett halfrundt torn af samma höjd som de förstnämnda.

Den af borgens flygelbyggnader, som vänder hela framsidan utåt elfven, synes att döma af de stora fönsterna, möjligen hafva innehållit boningsrum för befälet med familjer; detta var också otvifvelaktigt den bäst skyddade och för fara minst utsatta delen af slottet. Ritningen visar ej fönster mer än i öfre våningen; förmodligen hade den nedra, till hvilken en rundbågig port ledde från borggården, användning såsom magasins- eller förrådsrum. Hela denna flygel täckes af ett högt och spetsigt tak.

Af de båda återstående, till façaderne synliga flygelbyggnaderna, saknar den norra helt och hållet fönster, hvaremot den östra har fem små fyrkantiga öppningar, liknande kanongluggar, sittande tätt uppe vid taklisten. Anmärkningsvärdt är att taken på dessa båda flyglar äro platta, deraf följer, att de sannolikt voro afsedda för kanoner.

I sin helhet utgjorde detta den egentliga borgen, kärnan i försvaret. Lemna vi nu denna, finna vi de tre södra och östra tornens nedre delar omgifne och skyddade af utspringande, i vinklar brutna högvärn (B). Nedanför dessa åter befinner sig den i in- och utgående vinklar uppförda hufvudvallen (C), med dess utanför varande förvärn (D), hvilket förstärkes genom tvenne i två af de ingående vinklarne, uppförde tre våningar höga trätorn (E), hvilkas inåt hufvudvallen sluttande tak hafva tvenne rader kanongluggar. Dessa trätorn voro egentligen afsedda till sidoförsvar af grafven, och understöddes i denna uppgift af ett allra nederst vid vattnet beläget lågt zigzagplan (F).

Så hafva vi den slottet omgifvande grafven (G), som erhöll sitt vatten från elfven, i hvilken den på båda sidor om slottet utmynnade. Öfver grafven ledde från Skinnarklippan en på pålar byggd bro (M) in i fästningen, dit man inträdde genom ett med torn försedt porthvalf (N).

Slutligen befann sig på andra sidan grafven den betäckta vägen (H), skyddad af fältvallen (I), och såsom ett yttersta försvar palissader (K).

Sådant var Elfsborgs utseende vid den tid konung Gustaf slöt sina ögon.

Elfsborg under konung Gustafs söner.

Redan under Gustaf Vasas senaste tid var spänningen mellan Sverige och Danmark så stark, att man 1559 befarade krig, för hvilken olycka man fruktade lika mycket i det ena landet som i det andra. Det rådde ett misstroende sådant, att hvarje, äfven den oskyldigaste, handling kunde åstadkomma ett utbrott.

De båda åldriga regenterna hade nu gått ur tiden: Gustaf Vasa i Sverige, och konung Christian i Danmark; deras unge söner, konungarne Fredrik II och Erik XIV, hade efterträdt dem, och detta regentombyte var ingalunda egnadt att verka lugnande, utan tvärtom, ehuru de båda konungarne väl till en början på Elfsborg, den 27 Augusti 1561, förnyade det fredsfördrag till ömsesidigt bistånd, som förut ingåtts mellan deras fäder.[1]

De hotande utsigterna förmörkade likväl icke tankarne på hvad som komma skulle till den grad, att konung Erik af denna anledning afhölls från att under tiden syssla med sina giftermålsplaner. Dessa återupptogos genast efter kröningen 1561, och, sedan bref från sändebuden i England gifvit goda förhoppningar om erhållande af drottning Elisabets hand, gjorde sig Erik redo att begifva sig dit, tagande vägen öfver Elfsborg. Härifrån gick han den, 1 September jemte hertigarne Karl och Magnus, till sjös med en flotta om 14 örlogsskepp, men kom ej längre än till Skagen, där man måste vända för motvind, och andra dagen kom man åter tillbaka i skären utanför Elfsborg. Erik ville nu fresta landvägen, och skref derför från Elfsborg den 3 September till sändebuden i Danmark, med befallning att begära lejd af konung Fredrik, men, då svaret blef temligen tvetydigt, gick äfven denna resa om intet.

---

[1] *Om Aarsagerne til den nordiske Syvaarskrig af mr Hans Svaning*, *Monumenta historiæ Danicæ*, I: 2, sid. 130.

Då giftermålsfunderingarne på England på detta sätt mötte hinder, vände konung Erik blickarne till den sköna Maria Stuart i Skotland, samt afsände till henne i April 1562 en beskickning, bestående af grefve Per Brahe, Charles de Mornay och mäster Mårten Helsing, hvilka på två skepp afseglade från Elfsborg till Edinburg.[1]

Erik hade likväl vid denna tid äfven nyttigare saker i tankarne, bland hvilka var den att finna en väg för Sveriges sjöfart från vesterhafvet till Östersjön, utan att nödgas gå igenom Öresund. Detta mål kunde uppnås »när genvägen kan komma uppå gång emellan Stockholm och Elfsborg, så man kunde skeppa sitt gods genom Mälaren upp till Arboga, sedan igenom Hjelmaren åt Örebro; der kunde man låta föra det utöfver Littestigen och in i Vestergötland samt sedan fram till Elfsborg.»[2]

Dessa och andra planer kommo dock aldrig till mognad, ty kriget, som hädanefter skulle helt upptaga konung Eriks korta regering, stod för dörren, hvartill närmast bidragit det beteende Danmark funnit lämpligt använda emot de svenska sändebuden, för att hindra Eriks utländska resa.

Efter ömsesidiga fiendtligheter utan föregående krigsförklaring, samlades den danska hären i Skåne på våren 1563. Sedan allt var i ordning, inträffade konung Fredrik i lägret vid Helsingborg, och den 4 Augusti bröt man upp, tågande genom Halland med Elfsborg till mål. Förtrafven bildades af tvenne ryttarefanor under *Frans Below* och *Hilmar von Quern* samt ett regemente fotfolk under *Jörgen van Holle*. Den derefter följande hufvudstyrkan var sammansatt af ett regemente fotfolk under *Helmer von Münchhausen*, 4 af grefve *Günther von Schwartzburgs* ryttarefanor samt det af 20 kanoner bestående fältartilleriet under arklimästare *Peder Bilde*; här i midten befann sig konung Fredrik med sin hoffana, kommenderad af *Fredrik* burggrefve af *Dohna*. Eftertrafven utgjordes af *Daniel Rantzaus* regemente fotfolk samt de återstående ryttarfanorna under *Johan von der Visch* och *Josua von Qualen*.[3]

Hären utgjordes af 60 fännikor fotfolk och 9 fanor tyska

---

[1] *Tegel, Erik Göransson,* Konung Erics XIV:des Historia, sid. 38.
[2] *Anf. arbete,* sid. 11.
[3] *Otto Vaupell,* Den nordiske Syvaarskrig, sid. 46.

ryttare, samt beräknades till 28,000 man, under öfverbefäl af grefve *Günther von Schwartzburg*.[1] Belägringsartilleriet fördes från Köpenhamn sjövägen till Göta elfs mynning på 6 fartyg under betäckning af en eskader.[2]

Om framgången i krig vore beroende af lysande namn, skulle den danska hären varit oemotståndlig, ty, förutom konungen sjelf och de nyss uppräknade cheferna, kan man säga att armén hvimlade af höga tyske adelsmän; der befunno sig nemligen grefvarne Christian, Albrekt och Wilhelm af Schwartzburg, grefvarne Jost och Günther von Barby, grefvarne Christoffer och Hans von Dohna, grefve Johan von der Hoya, grefve Christoffer af Nygaard, Wilhelms af Oranien bror grefve Albreckt af Nassau, grefvarne Christian och Johan af Oldenburg, grefve Henrik af Isenburg samt en mängd andra af lägre rang.[3]

Konungens och så många andra lysande mäns närvaro borde varit en borgen för härens uppträdande, men detta visade sig alldeles icke vara händelsen. Härjande och brännande öfverallt, tågade den fram genom eget land på ett sådant sätt att rådet i Köpenhamn fick befallning tillse, att undersåtarne längs efter vägen förde undan sin egendom och räddade hvad man kunde. Till olycka för befolkningen försenades marschen af regn och dåliga vägar; af bref och register finner man att konung Fredrik den 7—8

---

[1] *Westling, G. O. F.*, Det nordiska sjuårskrigets historia, sid. 29. Uppgiften om härens styrka enligt v. Schwartzburgs bref till kejsaren den 11 September 1563.

Beträffande belägringshärens styrka, finnes en från föregående afvikande uppgift. *Erasmus Ludviksson*, som 1561 var jordebooksskrifvare under Secreta Rådet, men 1563 konung Eriks, liksom sedermera Johan III:s sekreterare, och sålunda borde väl känna sin tids historia, berättar i sin krönika om Erik XIV (*Handlingar rörande Skandinaviens historia*, 12: 259) att »i Augusti 1563 sände konung Fredrik sin härold till konung Erik i Stockholm och lät förkunna krig. Sedan ryckte konung Fredrik sjelf med *5,000* man in i Vestergötland, bestallade Elfsborgs slott, fick det ock in, dock icke med krigshand eller storm utan med list, goda och hårda ord och undsägelse, hvilket slott dock var väl bemannadt och bespisadt, så att de icke hade behof att gifva det upp». Förmodligen afse de uppgifna 5,000 man endast förtruppen.

[2] *Otto Vaupell*, anf. arbete sid 46.

[3] *Monumenta historiæ Danicæ*, I: 2, sid. 261 efter »*Den nordiske Syvaarskrigs Historie*», sammanskrifven omkring 1570 af mäster *Jon Tursen*, med ledning af samtida uppteckningar af *Axel Gyldenstierne*.

Augusti befann sig i Halmstad och den 10—14 Augusti i lägret vid Varberg.[1] Detta gjorde att fienden först mot slutet af månaden inträffade framför Elfsborg, hvars belägring började den 22 Augusti, efter det borgarne i staden, vid danskarnes ankomst, bränt densamma och dragit sig in på slottet.[2]

Underrättelsen om fiendens antågande kom icke oväntad för den svenska regeringen, hvarför snabba åtgärder vidtogos att bispringa Elfsborg.[3] Till öfverstarne för de ryttare och knektar, som voro förlagde i Vestergötland, Klas Kristersson Horn och Lars Pedersson Hård, stäldes i första hälften af Augusti uppmaningar att inbryta i Halland, för att härja och bränna och derigenom hindra fiendens frammarsch, men det drog tid att samla trupperna, och innan detta skett kunde de icke ställa något allvarligt hinder mot danska hären. Emellertid skyndade, så fort de kunde, ståthållaren i Vestergötland, Gustaf Olofsson Stenbock och Hård, på väg till Elfsborg, dit äfven grefve Per Brahe ryckte ned genom Vermland och Dal, medan Horn var i begrepp att med sina trupper stöta till konung Erik, som befann sig i Jönköping. Man samlade sålunda trupper i en vid omkrets, för att sätta dem i rörelse mot det gemensamma målet Elfsborg.

Dessa ansträngningar skulle dock blifva fåfänga. Höfvitsman på Elfsborg var sedan 1561, då Gustaf Olofsson Stenbock

---

[1] *Monumenta historiæ Danicæ* I: 2 sid. 262.

[2] *Otto Vaupell,* Den nordiske Syvaarskrig, sid. 47, jemf. *Westling, G. O. F.,* Det nordiska Sjuårskrigets historia, sid. 30. Den förut anförda samtida berättelsen i *Monumenta historiæ Danicæ* I: 2, sid. 262, uppgifver belägringens början till Lördagen före Bartolomei dag eller den 21 Augusti. Den 19 Augusti meddelar konung Fredrik Jens Holgersson Ulfstand på Bohus, att han fått dennes anmälan om ett skepp från Skotland, som på resa till Elfsborg tagits och införts till Bohus, samt befaller honom angripa så många skepp han kan öfverkomma, skottar, engelsmän, flamländare och andra, som göra tillförsel till svenskarne. *Norske Rigsregistranter* I: 384.

[3] Den 17 April 1563 fick slottsfogden *Sigvard Kruse* befallning att sätta fästningsverken vid Elfsborg i bättre stånd, och den 9 Juli 1563. afgick bref till *Lars Pedersson Hård,* som den 27 April utnämnts till befälhafvare öfver allt krigsfolket i Vestergötland, af hvilket synes att konung Erik började frukta för Elfsborg, och antog att fienden skulle kasta sig öfver slottet och derifrån draga mot Tiveden, i hvilket fall Hård borde marschera efter, medan konungen ville möta framifrån. *Riksarkivet,* Riksregistraturet 1563 den 17 April och 19 Juli.

afträdde, *Sigvard Algotsson Kruse* till Enghammar,[1] men som denne var medlem af konung Eriks nämnd, fick *Erik Kagge* till Bronäs den 29 April 1563 fullmakt och befallning att akta på Elfsborg under Kruses frånvaro. Det var sålunda Erik Kagge, som förde befälet på slottet vid krigets utbrott. Han var son af amiralen Mathias Nilsson Kagge till Kjellstorp, Bronäs och Fjellskäfte med dennes första hustru Elin, dotter af Lindorm Brunsson till Bronäs, samt var gift med Beata Ekeblad, Anders Hanssons dotter till Stola. Man har icke kunnat beskylla Erik Kagge för förräderi, men det visade sig tillräckligt tydligt att han icke besatt det orubbliga mod och den karaktärsfasthet, som är första vilkoret för ett så vigtigt befäl. Han hade tidigt uppmanats att vara på sin vakt, men torde icke tagit detta med det allvar som kräfdes, eftersom han sedermera beskyldes för försumlighet.[2]

Emellertid var Elfsborg, enligt befälhafvarens egen utsago, provianteradt för 2 månader och hade en besättning af 700 man, ehuru dessa, åtminstone delvis, voro »svåra olydige» och »intet förfarne»,[3] hvilket senare är lätt förklarligt om förhållandet var som det uppgifvits, att nemligen besättningen bestod af bönder samt borgare från »Lödöse», eller rättare från Elfsborgs stad, hvilken senare, som nyss omnämnts, brändes af invånarne, hvilka derefter begåfvo sig in i slottet. Till en början betedde sig Erik Kagge emellertid manligt och, när slottet uppfordrades, gaf han ett afvisande svar, men denna hållning räckte tyvärr icke länge.

En svensk författare affärdar belägringen med följande ord;[4] den 23 Augusti 1563 »kom konungen af Danmark med hela sin makt för Elfsborg, och innan man kunde skynda till hjelp fick fienden det in, icke med storm eller annat krigsväsende, utan med list och dagtingan. Fienden begärde att de, som voro i slottslof-

---

[1] Den 17 Oktober 1561 fick *Lars Pedersson Hård* befallning att förestå tjensten under Kruses sjukdom. Som rusttjenstpersedlarnes värde var olika i olika landsdelar, skulle värderingen ske efter de priser, som gällde på vissa orter, deribland för Vestergötland på Elfsborg.

[2] *Riksarkivet i Köpenhamn*, Saml. Sverrig 68. Lasse Persson till Erik Kagge den 17 Augusti 1563.

[3] *Riksarkivet i Köpenhamn*, Saml. Sverrig 68. Erik Kagges bref till Erik XIV den 17 Augusti 1563 samt Lars Mattsson och Erik Persson, Elfsborg den 27 Juli. Äfven konung Fredrik angifver besättningen till 700 man, jemf. bil. XI, och fienden hade ju tillfälle att granska siffran när slottet kapitulerade.

[4] *Erik Göransson Tegel*, Konung Erics den XIV:des Historia.

ven ville komma ut till honom, det de ock gjorde, sedan de bekommit lejd till att säkert och utan fara komma in på slottet igen när dem syntes, och då blef det så öfverenskommet, att öfverstebefallningsmannen på slottet, Erik Kagge, af räddhåga, ty slottet var väl bemannadt och bespist, uppgaf det till danskarne den 4 September».

Alldeles så enkelt och lätt skedde dock ej eröfringen, och till lycka för Kagges minne, hafva vi danska källor som äro egnade att i någon mån mildra domen.

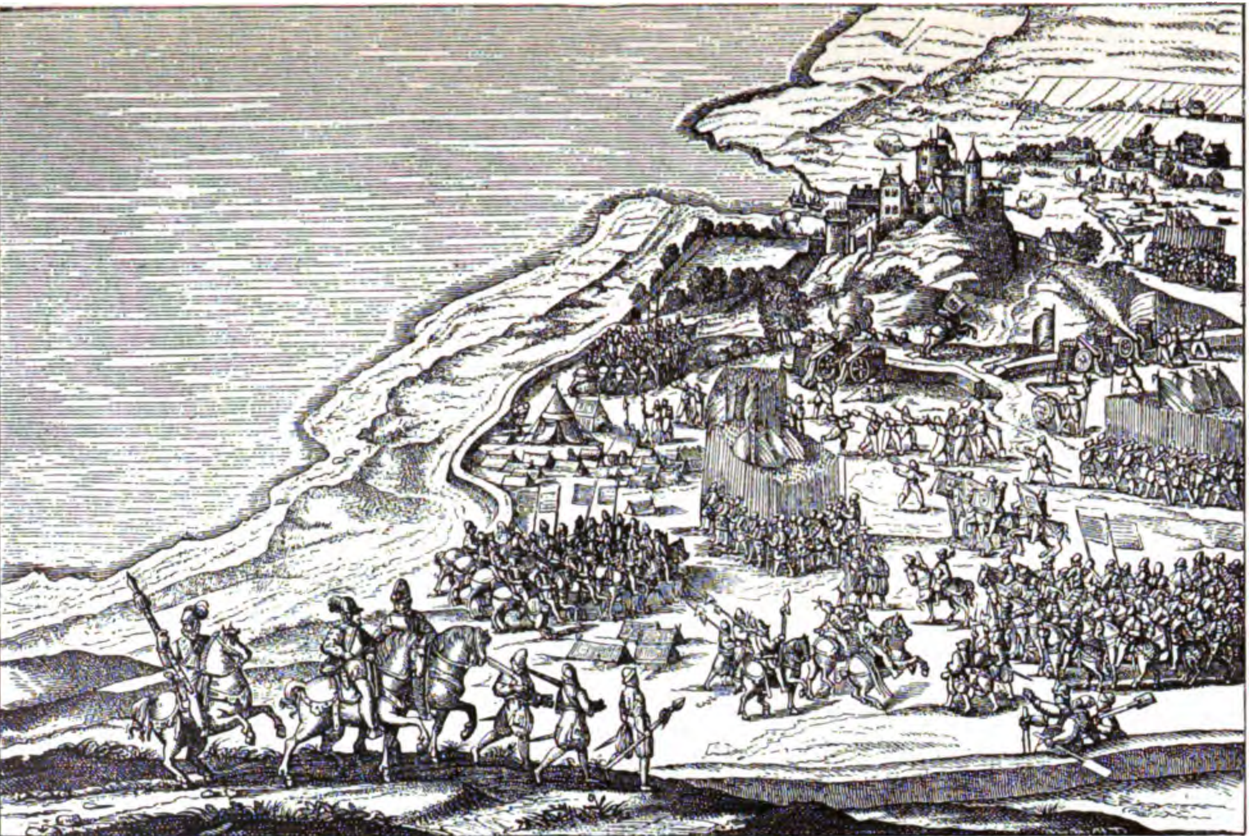
Konung Fredrik hade till en början haft för afsikt att dela hären; under det en afdelning qvarstannade vid Elfsborg, skulle den andra tåga vidare inåt Vestergötland, men på öfverbefälhafvarens föreställning om vigten af att lyckas i början af fälttåget, öfvergafs planen, och man beslöt egna alla krafter åt intagandet af Elfsborg.

Sedan det grofva artilleriet framkommit, öppnades belägringen under ledning af grefve Günther von Schwartzburg. Den 1 September hade man bragt kanonerna i batteri och beskjutningen började. Fästningen besvarade lifligt den fiendtliga elden, och konung Fredrik kunde för de hemmavarande riksråden berätta: »Som wi stod uti en Skanse, skod han med en halv Slange ud af Slottet oss ret over Hovedet; icke en half aln midt emellan Grefven af Schwartzburg och grefve Johan af Oldenburg, och suset af kulan slog gref Johan så att han faldt baglængs neder på ryggen, og Kulen flög rätt over Jørgen von Holl, som han laa og sof, og traf en af hans høfvitsmænd og slog honom Armen itu. Gud ske Ære, som oss bevarede. Han verdes oss fremdeles naadeligen at beskytte.»[1]

Af nedanstående teckning synes att fienden på nordöstra sidan af slottet, eller i närheten af Skinnarklippan, endast hade en temligen stark trupp posterad, medan hufvudanfallet nu som alltid egde rum från sydvest.[2] På den härvarande platån, der i senare tid fanns en repslagarebana, och der den afbrända Elsborgs stad varit belägen, befann sig sjelfva lägret, och här ser man vid randen

[1] Bil. IX.

[2] Teckningen efter *Vaupell*, Den nord. Syvaarskrig, sid. 47. Vaupell säger att de i hans arbete förekommande mindre bilderna af fästningar utförts dels efter kopparstick hos Resen och Pontoppidan, dels efter randteckningar på gamla kartor.

Elfsborg intages af Fredrik II. den 4 september 1563.

af platån närmast slottet, vallar uppkastade till skydd för artilleriet, hvilket senare håller på att beskjuta fästningen. Teckningen framställer tydligen det ögonblick, då fienden öppnade de underhandlingar, som ledde till Elfsborgs uppgifvande, ty på fältet framför kanonerna synes en ryttare galoppera fram emot slottet med en högt lyftad trumpet för munnen.

Efter tre dagars beskjutning, öppnade fienden klockan 7 på morgonen den 4 September elden med det grofva artilleriet, som utan uppehåll afsände sina kulor mot slottet ända till klockan 1 på eftermiddagen, då man lyckats åstadkomma en bred öppning i den mur, som beskyddade fästningen emot öster. Daniel Rantzau fick nu befallning att med sitt regemente fotfolk storma. Allt var förberedt till anfall, men innan det kom derhän tvang besättningen kommendanten att öppna underhandlingar. En trumpetare med skrifvelse härom sändes mellan klockan 2 och 3 till danska lägret, och följden blef att man kapitulerade på nåd och onåd.[1]

Elfsborgs slott 1563.

Besättningen frigafs, men slottshöfdingen sjelf, Erik Kagge, fördes jemte underbefälhafvarne *Lars Mattsson* och *Nils Pederssan* på Roe, fångna till Danmark.[2] Bytet var mycket ansenligt, då de kringboende ditfört all sin redbaraste egendom, »guld och silfver, kläde, salt och annat», i förhoppning att den der vore i säkert förvar. Allt detta skänkte konung Fredrik åt öfverbefälhafva-

[1] *Otto Vaupell,* Den nordiske Syvaarskrig sid. 48. Jemf. *Den nordiske Syvaarskrigs Historie* af *Jon Tursen* i *Monumenta historiæ Danicæ* I: 2 sid. 263.

[2] *Monumenta historiæ Danicæ,* I: 2 sid. 263. I *Norsk Historiskt Tidsskrift* uppgifves III r. 1 sid. 263, efter *R. Nyerup,* Reise till Stockholm sid. 146, att besättningen måste uttåga »med hvita käppar» i händerna; det synes dock något tvifvelaktigt om fienden gjorde sig besvär med att anskaffa »hvita käppar» åt 6- à 700 man.

ren, grefve Günther von Schwartzburg, såsom en gård af tacksamhet för hans under belägringen visade energi och duglighet.

Det byte åter, som vanns i artilleri och förråder, var naturligtvis vida ansenligare. Vi ega ännu qvar en förteckning öfver fästningens hela inventarium, när den eröfrades af danskarne, och hvilket sålunda kom dessa till godo. Förteckningen, som bifogas här nedan, upptages af krigsmateriel: 148 kanoner af »koppar» (brons) och jern, öfver 37 skeppund krut, 6222 kanonkulor af jern och bly, 219 af sten, 333 pilar, 400 fotanglar, en mängd lansspetsar och pikar m. m. Härtill kommo två nya stora örlogsskepp, »Krabaten» och »Svenska Jungfrun», hvilka förenades med danska flottan.[1]

Det nämnda inventariet lyder:[2]

»Thesse effterschriffne Munitioner,
bekommo fienderne på Elffzborgz slott
(med de munitioner som woro på gamble)
Anno 63.

Koppar skÿtt.

Felltslanger	4.	med teres beslagne hiull, och låder, Item Sköffler, måtter, och anner tilbehör, och små partzeler.
3/4 Slanger	5.	
1/2 Slanger	4.	
Dubel Falknetter	11.	
Enkil Falknetter	1.	
Suma 25 st.		

Järn Skÿtt.

Hele Slanger	4	med 6 Cambrar
1/2 Slanger	7	med 7 Cambrar
Dubel falknetter	2.	
Gutin falknett	1	med 1 Camber
Quarter st:ie	5	med 11 Cambrar
Enkil falknetter	2.	
Skärpetiner	4	med 11 Cambrar
Mick haker	4.	
Telhaker	17.	

[1] *Otto Vaupell.* Den nordiske Syvaarskrig, sid. 48.
[2] *Krigsarkivet*, krigsräkenskaper för 1563.

Skipz haker .... 64.
Merse haker .... 2.
Suma 112 st.

Sten Byssor.

Apostler .... 2 med 2 Cambrar
Skär brecker .... 4 med 5 Cambrar
Till { 6 Tummer Steen .... 2 med 3 Camer
5 Tummer Steen .... 2 med 2 Camrar
4 Tummer Steen .... 1 med 3 Camrar }
Suma 11 st.
Sumarum
Koppar och Jernskÿtt 148 st.

Wraak Skÿtt en heel hoop etc.

Krutt.

med thz som förskutitt bleff sidan, thz Ynuenterades 4 Julii anno 63. { Kiörne krutt ... . 2 skip:d 12 ℔ 2 marker.
Slange krutt .... 25 skep:d 5 ℔ 18 marker.
Steenbÿsse krutt .... 9 skep:d 10 ℔ 12 marker. }
Suma 37 skep:d 8 ℔ 13 ss. löp. 3 lod 8½ c:nt.
Salpetter .... 2 skep:d 14 ℔ 5 marker.

med the Lood som förskutne bliffue sidan thz Inuenteradis 4 Julii anno 63 } .... *Lood.*

Runde lod.

Till { Felt slanger 750
¾ slanger 300
halffue slanger 1290
dubel falknetter .... 873 } Suma 2913 st.[1]
Runde lod allehanda slagh 315
Summa 3228 st.

Stånge lod.

Till { feltslanger 13
halffue slanger 12
dubel falknetter 8
falkuner .... 2 }
Suma 35 st.

[1] Felsummering; bör vara 3,213.

Pyk lodh.

Till	halffue Kartoger	32
	feltslanger	19
	$^{3}/_{4}$ slanger	60
	$^{1}/_{2}$ slanger	6
	dubel falknetter	7
	piiklod aff åtshelig 'slag	9

Suma 133.

Kädielodh.

Till	halffue kartoger	24
	felt slanger	1

Korslodh.

Till	halffue Kartoger	1

Blÿlodh.

Till	halffue slanger	148
	dubel falknetter	124
Till	Enkil falknetter	220
	Falkuner	852
	Haker	1156

Suma 2500 st.
Sumarum
Lodh 5922 st.

Stenn lod	219	till Skärbräcker och Apostler.
Blÿ	13	skep:d $1^{1}/_{2}$ ℔.
Krutt Secker	9	
Sten pickor	5	
fÿr lantzer	12	
Kranhaker til att nedersättie påler medh	1	
Järnn bulter store och små	20	
Ringer till hiul naff	8	
Ringer till feltslangehiul store och små	20	
Wrakiärn gammelt	12	℔
Järnn Stänger	4	
Hele wecklinger	200	
Öffuerlopz spiik	650	

Tengliker	2000	
footångler	400	
piilar	333	
Cordeler och Tråsser	260½	fampner
Järnn blok	2	med 5 *kopp* skiiffuer
Osmundz iärn	1	faatt
Ringebulter	26	
Drafftÿg med al tilbehör	2	
Skÿttetÿg med al tilbehör	2	
Lång skiffuerör	16	
gamel tellerör	10	
Spetzar	13	
Spetzudder	2120	
hillebårder	42	
Deiener	19	
Glaffuen med udder	20	
Glaffuen Staker	10	
Spetz Staker	28	
Fÿrboller och fÿrpiilar	1	t:na gammeltt.
Oxehuder	10	
Kohud	1	
Wrakhud	5	

Item månge andre små Archelie parzeler och Smedie redskap.»

Då Elfsborg sålunda var tillräckligt provianteradt för en kortare tid och försedt i öfrigt med hvad som erfordrades för ett kraftigt försvar; då slottet hade en ganska talrik besättning, då endast ett par dagars beskjutning egt rum, och, då endast 5 man af besättningen derunder förlorats, skulle man vara benägen anse det rättvist och naturligt att Erik Kagge och slottslofven dömdes af konung Eriks nämnd, den 6 januari 1564, från lif, ära och gods för det de utan tvingande skäl kapitulerat. Domen lyder sålunda:[1]

»Den 6 Januari 1564 sutto dessa efterskrifne herrar och gode män för rätta på Stockholms rådhus: herr *Hans Claesson* till Åresta, riddare, *Jacob Bagge*.

[1] *Historiska handlingar* 13. *Konung Erik XIV:des Högsta Nämnds dombok.*

I konungens nämnd:

Olof Hindriksson, Lasse Olsson, Clemet Hansson, Blasius Olsson, Peder Andersson, Frans Persson.

Och vardt utaf kongl. M:ts sekreterare och prokurator, ärlig välbördig *Jöran Persson* en sak andragen i rätta, belangandes *Elfsborgs* slott, huruledes det utan all nöd och tvång är vordet uppgifvet, såsom det vittnesbref förmäler, såsom knektarne, de der uppå voro den tid det uppgafs, vittnat och svurit hafva, och för oss i rätta lagdt vardt, derutöfver H. Kongl. Maj:t sig till det högsta hade till att besvära öfver dem, som der uppå förordnade voro till befallning och slottslofven, och var högstbemälte kongl. maj:ts prokurator för denskull af oss begärandes, att vi ville samma ärende taga uti ett ransakande och öfvervägande, och der uppå en rätt och fullkomlig sentens och dom afsäga, om de sig derutinnan troligen, ärligen och upprikteligen hafva förhållit, hvilket vi och så gjorde det bästa oss möjligt var, och när vi alla omständigheter på det flitigaste betänkt och öfvervägt hade, funno vi uti sanning att de icke hade aktat den ed, ära och redlighet, den de högstbemälte kongl. maj:t, såsom deras rätte herre och konung och sitt fädernesland skyldige och pliktige voro, utan deremot sig alldeles otroligen, oärligen och förrädeligen hafva skickat, handlat och förhållit, all den stund de tillförne af högstbemälte kongl. maj:t och andra Hans kungl. maj:ts förtrogne nogsamt varnade och förmante voro, att de alla stycken uti god akt och tillsyn hafva skulle, tänkandes till de nödtorfter, som uti sådana fall behöfvas kunde, såsom dem ock ingen del fattades, hvarken fetalie, skytt, krut, lod eller annan munition, der de sig med hafva kunnat försvara.

Derför hafva vi med ingen rätt kunnat fria någon deras ed, ära, lif eller gods, utan att de alla samteligen och synnerligen förbrutit hafva deras ära och lif att mista, och deras gods under kronan förverkat vare.»

Det som likväl kan hafva varit tvingande skäl nog att uppgifva slottet, var besättningens uppförande, ty om denna gjort myteri och vägrat strida, voro naturligtvis befälhafvarne urståndsatte att fortsätta försvaret.[1]

---

[1] Beträffande besättningens antal finnes en från de öfrige något afvikande

I hvarje fall kunde konung Fredrik med skäl skrifva till riksrådet i Köpenhamn dagen efter slottets öfvergång:[1]

»Och kunde vi icke annat tänka än att Gud hafver synnerligen med skräck slagit höfvitsmannen på slottet med det folk han der inne hade, ty ändock en del af muren är nedskjuten, hade de likväl icke behof att uppgifva slottet, som var väl försörjdt med proviant och annan nödtorft, och hade de icke mistat mer än 5 man. Om vi hade haft det inne, skulle vi det med Guds hjelp icke så lätt uppgifvit. Vi vilja hoppas att om de andre svenskarne icke äro värre eller manligare tänka stå än dessa, blifver all ting godt.»

Till kommendant på Elfsborg utnämndes *Jörgen Rantzau* med en besättning af fyra fännikor knektar, hvilka kort derefter minskades till 2.[2] Den 8 september skref konung Fredrik till höfdingen på Bohus, Jens Holgersson Ulfstand, att han befallt Jörgen Rantzau »bygga upp och färdiggöra Elfsborgs slott, och att göra »Rormoller» derstädes, hvarför Ulfstand bör dit försända 4 läster kalk, 6 läster kol samt murmästaresvenner, timmermän och kalkslagare.[3] Dessa arbeten gälde naturligtvis i främsta rummet den skada verken lidit under den korta beskjutningen. Jörgen Rantzau

---

uppgift i ett i *Danske Magazin* III: 277 förekommande bref fran den danske amiralen till konung Erik. Amiralen klagar öfver att, när svenska flottan inbragt några fartyg, hafva fångarne blifvit emot krigsbruk omenskligt behandlade, hvarför han anhåller att befallning måtte utfärdas derom, att man icke vidare handlar på detta sätt. I annat fall kommer han att förfara på liknande vis mot Sveriges krigsfolk, undersåter, höga och låga personer, och vill med denna skrifvelse vara urskuldad till det kristna blod, som hädanefter kommer att pa så sätt utgjutas. Amiralen fortsätter derefter: »Tl't haffde well burtt seg, att Ethers kongl. Majtts kriigsfolck haffde betenckt, huor christeligen ther bleff handlitt mett thee Fanger, *600* Mand, paa *Elffsborrig;* Thesligeste saa mangen Mantz Liiff ther bleff reddit oc lössgiffven for Halmstæd; Thesligeste saa mangen Mandt wii nu redde oc skaanit, ther *Maglösa* (Jacob Bagges amiralskepp *Makalös*, som i slaget i Östersjön mellan Gotland och Öland den 30/5 1564 sprang i luften) bleff brennt och skutt i Grund, som wii endnu erligen hvede».

[1] *Bil. XI. Riksarkivet i Köpenhamn.*

[2] *Otto Vaupell*, anf. arbete sid. 48.

[3] *Norske Rigsregistranter* I: 382. Det vill synas som konungen icke tagit sin bostad på Elfsborg efter dess eröfring, ty skrifvelserna äro daterade »wti wortt koninglige feltleigre för wortt slot Elffsborg».

efterträddes inom kort såsom slottshöfding af *Jörgen Krummedicke.*[1]

Hade den ansenliga danska hären omedelbart efter Elfsborgs fall inbrutit i Sverige, är det ytterst sannolikt att ställningen för detta senare land blifvit högst vansklig, men till lycka qvarhölls fienden vid Elfsborg, dertill tvungen genom de värfvade utländska truppernas ovillighet, en härjande rödsot samt genom svår brist på lifsmedel.[2]

Den 18 september bröt hären ändtligen upp, men icke för att fördjupa sig i Sverige, utan för att återtåga hem igen, och den 20:de hade man hunnit till Warberg, derifrån marschen fortsattes ned till Skåne, och dermed slutade detta års fälttåg i vestra Sverige. Vinsten af de orimligt dyrbara rustningarne låg således i eröfringen af Elfsborg.

Till hämnd härför ryckte grefve Per Brahe med 400 man och en hop bönder in i Bohuslän, härjande och brännande, men, som vanligt under detta krig, utan något förnuftigt mål och utan någon varaktig påföljd för kriget.

Fälttåget 1564 öppnades från svensk sida dermed, att *Klas Kristersson Horn* i Januari erhöll befallning att företaga en belägring af Elfsborg och Bohus. Han inföll sålunda i Februari i Bohuslän, hvarefter konung Erik lemnade i hans skön, huruvida han skulle vända sig mot det ena eller andra slottet; »sådan lägenhet, som nu vore i Norge» hette det, »komme aldrig åter, ty i Norge funnes intet krigsfolk, och dessutom vore norrmännen sin konung ej mycket tillgifne.»[3] Konungen lade stor vigt på detta tåg, ty hufvudsaken med detsamma var att härigenom hindra trupperna i södra delen af Norge att undsätta de norra landsdelarne, der svenskarnes infall krönts med stor framgång.

Förberedelserna till tåget hade dock varit halfva och otillfredsställande, hvaraf följden blef att Horn ingenting förmådde uträtta mot det starka och tappert försvarade Bohus, hvars belägring han börjat.

---

[1] *Otto Vaupell* anf. arbete sid. 48. I *Den nordiske Syvaarskrigs historie* af Jon Tursen, *Monumenta historiæ Danicæ* I: 2 sid. 264, heter det att Elfsborg bespisades och besattes med nytt krigsfolk, 2 fännikor, under en ny slottsherre vid namn *Jørgen Kraamon.*

[2] *Westling, G. O. F.,* Det nordiska Sjuårskrigets historia, sid. 32 o. f.

[3] *Riksarkivet,* Riksregistraturet ⁸/₂ 1564.

Det är i samband med detta misslyckade försök vi finna att Jörgen Krummedick afgått såsom höfvitsman på Elfsborg och efterträdts af *Jens Kaas* till Kongsöflund. I bref af den 10 Mars tackar nemligen konung Fredrik befälhafvaren på Bohus, Jens Holgersson Ulfstand, för hans uppförande under belägringen, tillläggande konungen att han, för den händelse svenskarne återkomme, tillskrifvit höfvitsmannen på Elfsborg, Jens Kaas, att denne undsätter Bohus med 100 knektar, mer eller mindre, samt att han ditsänder »den halfkartoe og nogen flere skött», om han kan undvara dem.[1]

Sedan Horn misslyckats, tillkallades Charles de Mornay från Småland, »efter I», som konungen skref, »några resor förtröstat oss, att I ville utan kanoner och krigsmunition intaga Elfsborg eller Bohus, och vi eljest förstått, det I god förfarenhet hafven i krigssaker och synnerligen hvad befästningars eröfring angår»; kunde slotten mot förmodan icke intagas, skulle infall göras i Viken.[2] Mornay var dock klok nog att icke mottaga det äfventyrliga uppdraget.

I stället för att med alla tillgängliga krafter egna sig åt någon allvarlig uppgift af verklig betydelse, splittrade konung Erik trupperna, sysselsättande de små, otillräcklige afdelningarne med ströftåg, utan annat ändamål än att bringa nöd och elände öfver vida trakter. Så inföllo svenskarne i Maj på Inland, i närheten af Bohus, med 4 fännikor fotfolk och 600 ryttare;[3] i Juni fick Bengt Svenske befallning att samla bönderna längs elfven, för att bränna Uddevalla, hvilket mycket riktigt verkställdes under den följande månaden, då svenskarne öfversvämmade Bohuslän, och den 13 Juli jagade Lindorm Torstensson Jens Ulfstand in på Bohus från det läger denne intagit, möjligen på Hisingen.

Planer på återtagandet af Elfsborg sysselsatte denna tid konung

[1] *Norske Rigsregistranter* I: 394. Ytterligare befalles Kaas den ²/₄ 1564 att sända Bohus öl och bröd från Elfsborg till de två fännikor knektar, som skulle skickas det senare slottet till förstärkning.

[2] *Riksarkivet,* Riksregistraturet, konung Erik till de Mornay ²⁴/₄ 1564.

[3] En svensk fännika räknade under sjuårskriget före 1566 400 man, men efter Erik XIV:des ordonnans detta ar omkring 500; en ryttarefana utgjordes af 300 man, förutom 1 ryttmästare, 5 qvartermän och profoss. En dansk fännika knektar var 4 à 500 man stark, och en »geschwader» (fana) ryttare 2 à 400 man, i allmänhet 300, eller detsamma som i Sverige. *Dansk Historisk Tidskrift* II: 4.

Erik, i följd hvaraf Åke Bengtsson (Ferla) och Lindorm Torstensson sändes mot denna fästning, med den för Eriks förande af kriget ytterst betecknande föreskriften, att befälet under belägringen skulle ombytas hvarje månad, hvilket han ansåg vara en mycket lämplig åtgärd, då slottet icke skulle tagas med storm, utan blott genom uthungring.

Mot slutet af året finner man en svensk styrka ligga framför Elfsborg, som det tyckes troget följande befallningen och lugnt afvaktande tiden, när slottet skulle vara uthungradt.[1] Detta dröjde emellertid oförsvarligt länge, och ännu efter en månad hade ingenting annat uträttats, än att man företagit ströftåg in åt Halland, för att härja.[2] I öfrigt var den svenska styrkan spridd från Elfsborg längs upp efter elfven ända in emot Bohus, en anordning som naturligtvis icke kunde tillåta en verkligt kraftig inneslutning af fästningen, och som dessutom var mycket farlig, då ställningen hvar som helst lätt kunde genombrytas af en företagsam fiende, hvarför äfven Åke Bengtsson fick mottaga ogillande skrifvelser från konungen; kunde han ingenting uträtta, borde han hellre draga in i Viken eller Dal, särskildt enär fienden troddes hafva planer på det senare landskapet.[3]

Svenskarne stannade likväl der de voro, då intet angrepp syntes hota, och den 3 Februari beordrades Mauritz Stake och Per Nilsson (Gyllenstråle) att, om behof gjordes, afsända sina trupper till förstärkning åt Åke Bengtsson, »som låg vid Elfsborg»

---

[1] *Kammararkivet*, Räntekammars räkn. för 1564, der Sven Börjesson den 16 December 1564 erhöll tärepenningar, varande i fältlägret utanför Elfsborg.

[2] Amiralen *Peder Skrams* hustru, fru *Elsebe Krabbe*, skref den 10 Januari 1565 till sin brors enka, fru *Katarina Jacobsdotter Ged:* »Allra käraste syster. Som jag lofvat att skrifva dig till om Herr *Peder* (hennes man) viste någon synnerlig tidende om de svenske, så är här alldeles ingen synnerlig tidende om dem, utan att de ligga för Elfsborg och vanka deromkring i Varbergs län och göra stor skada der alla tider bland bönderna, och råder Herr Peder dig, att du ingalunda blifver der på gården, om du förnimmer att sjön bär, ty der kunde lätteligen en skalkehop gifva sig samman en natt och göra dig en skada, om de förnam att du var der». *Monumenta historiæ Danicæ*, II: 68.

[3] *Riksarkivet*, Riksregistraturet. Bref till Åke Bengtsson den 16 och 17 Januari 1565.

Besättningen på slottet var under tiden vid godt mod och hånade angriparnes overksamhet, hvartill den hade goda skäl.[1] Konung Eriks ifver hade svalnat för tillfället; den 27 Januari fick nemligen Åke Bengtsson befallning att samla sin styrka kring blott en enda fästning, och helst kring Bohus, »efter de norske, som aflagt trohetsed till konung Erik, voro villige att utgöra skatt», hvaremot konungen hoppas att Elfsborg skulle kunna återbekommas genom underhandling. Samtidigt sändes honom till hjelp Klas Åkesson Tott med grofva kanoner, sju läster krut och andra tillbehör, som erfordrades för belägring af Bohus, hvartill sedermera derjemte kom en förstärkning af Uplands ryttare under Jacob Persson och 2 fännikor knektar från flottan.[2] I den sangviniska instruktion, som för belägringens ledande uppsattes för Åke Bengtsson, heter det att, sedan man förbrukat en läst krut, finge inga underhandlingar inledas, och vid den derpå följande stormningen skulle hela besättningen dödas utan förbarmande, utom några få personer, hvilka borde sändas in till Elfsborg och Akershus, till skräck och varning för besättningarne på dessa slott, hvilka derefter borde angripas.[3]

Efter detta skred man, utan att afbryta belägringen af Elfsborg,[4] till angreppet på Bohus, men, sedan man legat här några veckor och derunder gjort ett tillbakavisadt försök att storma, upphäfdes belägringen, och man föll i stället härjande in i Bohus län. Konung Erik hade nu förlorat allt förtroende för Åke Bengtsson, och när man dertill erfor att ett stort antal danska ryttare och knek-

[1] En dansk spejare, *Zacharias Gleissenberger*, berättar den 31 Mars 1565, att om också svenskarne ville eröfra Elfsborg, skulle detta vara ett fåfängt försök, ty han hade sjelf hört af Elfsborgare, att om svenskarne äfven komme dit med 20,000 man, vore dock slottet försedt ända till påsken. *Monumenta historiæ Danicæ* sid. 714.

[2] *Riksarkivet, Riksregistraturet,* Bref den 27 Januari 1565 till Åke Bengtsson.

[3] *Riksarkivet, Riksregistraturet,* Till Åke Bengtsson den 5 Februari och den 3 Mars 1565.

[4] Åtminstone synes detta framgå af ett yttrande i instruktionen för Per Brahe den 11 Mars 1565 (*Riksarkivet,* Riksregistraturet); det föreskrifves nemligen här att 3 fanor ryttare och 3 fännikor knektar, således tillsammans omkring 2,000 man, skulle användas vid Elfsborg för att borttaga all tillförsel. »efter som de derföre i belägringen hafva dertill varit brukade».

tar samlats i Halmstad, för att skynda de båda fästningarne till undsättning, afsattes han från befälet, hvilket i stället, den 3 Mars, anförtroddes åt grefve Per Brahe, som utnämndes till öfverste för allt krigsfolket i Vestergötland, samt för den här som bestämts att belägra Elfsborg och Bohus, erhållande Per Brahe befallning att företaga båda dessa belägringar, eller ock leverera fienden ett fältslag.

Eftersom belägringen af Elfsborg fortfarande pågick, begaf sig Per Brahe dit; den styrka han hade till sitt förfogande uppgifves till 4 fanor ryttare och 7 fännikor knektar, eller tillsammans omkring 4,000 man.[1] Detta borde varit tillräckligt om man uteslutande egnat alla krafter åt Elfsborgs eröfring, men hären splittrades som vanligt. Den nye öfverbefälhafvaren byggde emellertid skansar och blockhus längs efter elfven, för att betaga slottet tillförsel, samt tillbakavisade lyckligt de försök danskarne gjorde att häfva belägringen.

En gång gjorde sålunda danskarne försök att med tie örlogsskepp undsätta slottet, men tillbakadrefvos genom tre espingar och några få båtar, hvarvid fienden förlorade ett antal folk. Något derefter kommo danskarne igen med några skepp och skutor samt 6 fännikor knektar, för att öfverrumpla den delen af svenska lägret, som befann sig på Hisingen. Svenskarne mötte dock med 4 fännikor knektar och en hop ryttare, samt slogo fienden »väldigt af marken», men andra dagen hade danskarne intagit ställning på ett berg, derifrån de likväl åter drefvos och »slätt förjagades».[2]

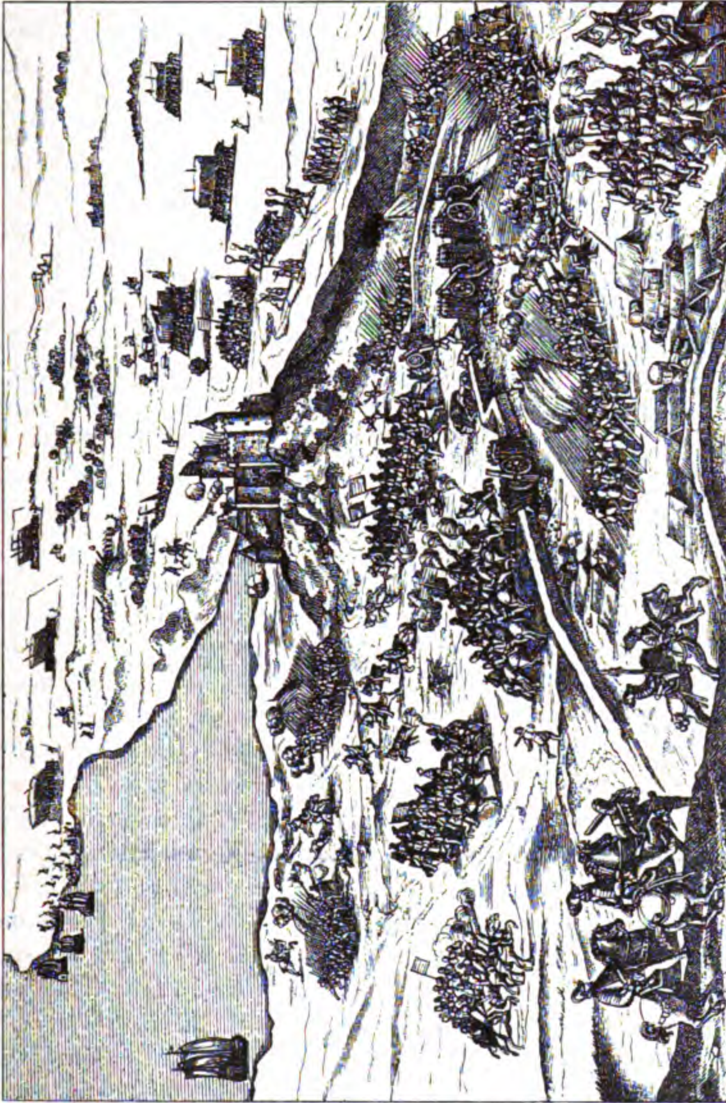
Härigenom hade Elfsborg slutligen bragts i allvarligt trångmål, utan att Per Brahe hade en aning om hur nära slottet var sitt fall; kommendanten *Jens Kaas* var nemligen, då lifsmedel började tryta, redan i begrepp att öppna underhandlingar om slottets öfverlemnande.

Man har en teckning föreställande svenskarnes belägring af Elfsborg 1565, återgifven här nedan. När det uppgafs att fienden försökt storma svenska lägret på Hisingen, framgår häraf att Brahe besatt norra elfstranden midt emot slottet, för att derigenom full-

---

[1] *Otto Vaupell,* Den nordiske Syvaarskrig, sid 73.

[2] *Erik Jöransson Tegel,* Konung Erics den XIV:s Historia, jemf. *Egidius Girs,* Konung Gustafs den I och konung Erichs den XIV Chrönika, sid. 52.

Svenskarnes misslyckade anfall på Elfsborg 1565.

borda inneslutningen och hindra tillförsel. Hufvudlägret åter befann sig på samma plats, derifrån slottet angreps och eröfrades tvenne år förut, eller på den sydvest om Elfsborg belägna platån, hvarjemte åtskilliga truppafdelningar voro lägrade på slätten vid Skinnarklippan. Liksom 1563 ser man äfven nu de anfallande hafva

uppkastat vallar besatta med artilleri, hvilket dock för tilfället är tyst, som det synes omedelbart före en stormning, hvilken företages af en tät kolonn fotfolk, som slingrar sig fram i en hålväg mot slottet.[1]

Det var på tiden att Elfsborg befriades ur sitt farliga läge, och när danskarne icke gjorde detta, blef det konung Eriks lott att emot sin vilja spela befriare. Han hade nu hunnit tröttna på den, som det föreföll, resultatlösa belägringen, och gaf sålunda Per Brahe befallning att upphäfva denna och i stället vända sig mot Bohus.

Belägringen af detta slott började den 14 April. Man sökte genom häftig, ihållande beskjutning bringa fästningen till öfvergång, men misslyckades äfven här, i det att brist på lifsmedel tvang Per Brahe, den 9 Maj, öfvergifva försöket. Hären måste föras till trakter, der man hade lättare att förpläga den, och han vände sig derför mot Elfsborg, som han på nytt inneslöt med hela sin styrka. Konung Erik blef utom sig af förbittring häröfver, och lät Per Brahe höra, att han icke borde mottagit öfverbefälet, när han icke ville göra annat än att »ligga och drifva utanför Elfsborg».

Det heter visserligen, som nyss är anfördt, att Bohus belägring häfdes den 9 Maj, men redan dess förinnan måste någon större afdelning af hären begifvit sig till Elfsborg för att innesluta denna plats, ty man har qvittenser utfärdade i svenska lägret framför Elfsborg redan den 4 Maj. Äfven denna gång blef ställningen för Jens Kaas ganska vansklig, och han begärde hjelp, hvartill konung Fredrik den 17 Maj svarade, att undsättning skulle komma. Hvilka bemödanden belägringshären än kan hafva gjort, ansågos de i hvarje fall af konung Erik otillräckliga; Per Brahe hade icke sökt med storm taga slottet och då äfven vid Elfsborg krigsfolket hemsöktes af hunger till den grad, att hären började upplösas, beskyldes Per Brahe vara skulden härtill, icke derför att han försummat provianteringsväsendet, utan emedan han skulle »förhållit folket deras del». Slutliga följden blef att han den 9 Juni afsattes, »efter som han ej hade lust och vilja att

[1] Bland svenskar som stupade vid Elfsborg 1565 var äfven en 15-arig *Knut Ribbing*, son af *Sven Ribbing* till Fästerid och *Anna Gylta*.

bedrifva något det berömligt var»; han skulle blott stanna tills efterträdare hunnit anlända.[1]

Från båda sidor började man nu att skyndsamt rusta sig för en kamp om Elfsborg, i hvilken täflan Danmark tog försteget.

Redan den 14 December 1564 hade Otto Krumpen utnämnts till fältöfverste, med Jörgen Lykke såsom löjtnant och Frans Brockenhuus såsom öfverste för de danska knektarne. Den nu nittioårige Krumpen kunde dock med skäl anses mindre lämplig, och när det så gälde att undsätta Elfsborg, utsågs Daniel Rantzau till öfverbefälhafvare, och med honom följde riksråden Lauge Brade, Peder Bilde och Sten Rosensparre, att tjenstgöra såsom kommissarier, hvilka skulle hjelpa och råda fältöfversten, tillse att enighet herskade i hären och hafva inseende öfver provianteringen.

Hela vintern 1565 hade Fredrik II umgåtts med planer för fälttåget, och han hade erhållit ifriga framställningar från höfdingen på Elfsborg att undsätta slottet, men blidväder, den härjande pesten, samt i främsta rummet penningbrist hade lagt hinder i vägen för kraftigare åtgärder. I April erhöllo dock trupperna befallning att samlas i Halmstad, och omsider var hären färdig, bestående af:

fotfolk: ett regemente om 14 fännikor under Daniel Rantzau,
ett d:o om 4 fännikor under riksrådet Frans Brockenhuus;
rytteri: danska adelsfanan,
Rendefanan,
Musefanan,
Jydska fanan,
Fynska fanan samt
Skånska fanan.

Artilleriet utgjordes af 20 fältkanoner.[2]

Med denna här, som torde kunna anslås till omkring 9,000 man, drog Rantzau den 9 Maj från Halmstad, men till följd af dåliga vägar och svårighet att förpläga trupperna, kunde man icke

---

[1] *Westling, G. O. F.*, Det nordiska Sjuårskrigets historia.

[2] *Otto Vaupell*, Den nordiske Syvaarskrig, sid. 79. *Den nordiske Syvaarskrigs historie* af Jon Tursen (*Monumenta historiæ Danicæ*, I: 309) uppgifver hären till 4 fanor ryttare af kronans län och den danska adeln, 4 fanor tyska ryttare samt 4 fännikor knektar under Brockenhuus, således blott omkring 4,000 man.

förr än den 13 Juni marschera från Varberg på väg till Elfsborg, dit man anlände den 15:de.[1]

Vid fiendens annalkande öfvergåfvo svenskarne belägringen, dragande sig under skärmytslingar tillbaka till Lerum, der de förskansade sig i de starka passen mellan berg och vattendrag.

Sedan Elfsborg försetts med proviant, och besättningen blifvit förstärkt, lägrade sig den danska hären på Gullbergs äng.[2]

Anstalter på svenska sidan hade vidtagits i mycket god tid till försvar, ty redan i Februari hade Charles de Mornay fått befallning att skynda till Elfsborg med trupperna i Småland, men saken bedrefs mycket lamt.[3] Först i Juni aflöstes Per Brahe såsom befälhafvare öfver belägringshären af de Mornay, i hvars instruktion af den 13 Juni det föreskrefs, att han framför allt borde söka intaga Elfsborg; besättningen borde lockas genom »kollats och gästabud» samt hemliga underhandlingar, Hjelpte ej annat, finge han lofva den en penningsumma ända till 3,000 daler. Lyckades intet af detta, skulle dock belägringen fortsättas tills konungen sjelf komme ned. Nalkades fienden, skulle Mornay icke undvika fältslag, enär han hade under sitt befäl samma styrka som Per Brahe, eller 9 fanor ryttare och 14 fännikor knektar[4]; den svenska

---

[1] *Westling, G. O. F.*, Det nordiska Sjuårskrigets historia, sid. 96. *Jens Kaas* meddelar i ett bref af den 21 Juni 1565, att slottet då var undsatt (*Monumenta historiæ Danicæ*, I: 309. Uppehållet i Varberg förklarades af Rantzau i bref till konung Fredrik, som den 16 Juni 1565 (*Monumenta historiæ Danicæ*, II: 1 sid. 459) svarade att han anordnat om att proviant till Elfsborg skall genast inskeppas för att med första gynsamma vind afgå; han hade tillskrifvit Otto Brade att denne skulle från Otto Bannér mottaga all hafre denne kunde hafva att aflåta, och strax förskaffa den med skutor och skepp till Elfsborg.

[2] Med Gullbergs äng menas i senare tid det område som närmast omgifver Gullberg, begränsadt i norr af Göta elf och i öster af Gullbergsån, men i början at 1600-talet omfattade »Gullbergs äng» mycket mer, och inbegrep då äfven de vidsträckta fält, på hvilka staden Göteborg anlades. När det nu heter att danskarne lägrade sig på Gullbergs äng, torde man med temlig säkerhet kunna förmoda, att lägret befann sig mellan Gullberg och trakten åt det nuvarande Lorensberg, der marken höjde sig ur sumptrakterna, och der man lätt kunde bevaka öfvergången öfver ån, såväl åt Gamla Lödöse och Lerum, som äfven åt Mölndal.

[3] *Riksarkivet*, Riksregistraturet, Bref till Charles de Mornay den 23 och 27 Februari samt den 15 och 20 Mars.

[4] *Westling, G. O. F.*, Det nordiska Sjuårskrigets historia.

hären skulle sålunda varit 8,300 man, eller i det närmaste jemnstark med den antågande fienden.

Den danska hären hade icke väl slagit läger vid Gullberg, förr än den vigtiga frågan om lifsmedel föranledde Rantzau och kommissarierna, att den 16 Juni vända sig till konung Fredrik med hemställan det proviant med allra första måtte sändas till Elfsborg och Bohus. Härpå svarade konungen, att ett skepp, lastadt med allehanda förnödenheter, äfvensom med krut och kulor, redan afgått till det förra slottet, samt att mera skulle sändas från Varberg.

Kort derpå framhöll Rantzau de svårigheter som mötte en rörelse framåt; svenskarne, yttrade han, ligga i en stor fördel och befästning, bakom tvenne stora höga berg, så att der finnes blott en smal klyfta, genom hvilken man kan komma. Der hafva de framför ställningen allt deras grofva artilleri, och bakom hafva de en djup å, som gör det omöjligt att tillfoga dem något nederlag. Dessutom kan man icke tänka på några anfallsrörelser innan Elfsborg och Bohus äro provianterade och hären försedd med lifsmedel. Ehuru man visserligen har förhoppning om, att vid gynsam vind proviant skall sjöledes tillföras, har man i väntan derpå redan utblottat sig och till och med lånat lifsmedel från de båda fästningarne; skulle fartygen dröja längre, måste man ånyo låna, åtminstone för tre eller fyra dagar. Skrifvelsen slutar med: »Här är slätt intet att bekomma utan hunger och svält, så att här finnas många, och mest af de danska knektarne, som icke smakat bröd på tre eller fyra dagar, och 300 af Frans Brockenhuus knektar äro bortlupne för hunger.[2]

Åtgärder voro dock vidtagna för tillförsel af lifsmedel, och höfdingarne i Halmstad och Varberg hade fått befallning att sända fetalier, bröd eller hafre till Elfsborg, och konung Fredrik, som kände att det icke minst gälde att hålla arméens chefer vid godt mod, sände två fat vin, deraf ett till Daniel Rantzau och ett till de tre kommissarierne.[3]

[1] *Monumenta historiæ Danicæ,* II: 1 sid. 462. Konungen hade erhållit brefvet den 20 Juni och svarade derpå.

[2] *Anf. arbete,* II: 1 sid. 464, »Datum uti Eders Kongl. Maj:ts fältläger Gullbergs äng för Elfsborg» den 26 Juni 1565. Klagomålen upprepas i ett nytt bref från Rantzau och kommissarierna den 29 Juni 1565.

[3] *Monumenta historiæ Danicæ.* Konung Fredriks bref till Daniel Rantzau den 2 och 4 Juli 1565.

Den senare åtgärden hjelpte dock ej arméen i dess helhet, och i alla fall icke mot hunger; det heter att många bevisligen dogo af svält. Af de vexlade skrifvelserna mellan härens befälhafvare och konungen framgår dessutom, att det saknats pengar för soldens utbetalande, och att detta gått så långt att Rantzau, Peder Bilde och Gyldenstierne nödgats, jemte flere riksråd och andra af adeln, gå i borgen för 22,000 daler.

Mot slutet af Juli hade ändtligen lifsmedel kommit, och kommissarierna begåfvo sig nu till Elfsborg för att rådgöra med Jens Kaas, samt förvissa sig om att slottet vore så försedt att det kunde hålla sig.[1]

Man skulle väntat att den svenska hären vid Lerum begagnat sig af fiendens bedröfliga tillstånd, för att anfalla och krossa denna, men i sjelfva verket var det nästan lika illa ställdt äfven äfven för den förra. Den svenska hären uppgifves räknat 12 fanor ryttare och 17 fännikor knektar, således omkring 10,000 man, och borde sålunda haft lätt att öfverväldiga fienden, som endast hade 8 fanor ryttare och 10 fännikor fotfolk, eller omkring 6,500 man,[2] men öfverlägsenheten var endast skenbar, ty äfven här led man brist på allt, och styrkan hade genom pesten och brist på lifsmedel blifvit så försvagad, att den måste den 18 Juli öfvergifva ställningen vid Lerum och draga sig tillbaka in i Mark.

Häraf begagnade sig Rantzau till ett plundringståg rundt om i nejden genom Ale och Flundre härader, men drog sig derefter tillbaka mot Elfsborg, och tvingades snart derpå genom de tyska ryttarnes myteri att fortsätta återtåget till Halmstad, dit han ankom den 14 Augusti, efter att hafva undsatt Elfsborg och Varberg.

Härjningar sådana som de nyss omtalade egde rum på båda sidor, och försvårade naturligtvis alla krigsoperationer genom trakternas förvandlande till ödemarker, men hvad de voro för själfva befolkningen, derom har man svårt att göra sig ett begrepp, äfven om man kan genom siffror påvisa en sida af desamma. Enligt de i

---

[1] *Anf. arbete.* Kommissarierne vid hären på Gullbergs äng den 21 Juli 1565 till Mogens Gyldenstierne.

[2] *Westling, G. O. F.*, Det nordiska sjuårskrigets historia, sid. 105.

[3] »Efter de Mornay ej ville taga sig något före», afsattes han och fick den 24 Juli 1565 till efterträdare Ivar Månsson (Stjernkors). *Riksarkivet*, riksregistraturet.

kammararkivet befintliga fogderäkenskaperna för 1565, hade följande antal bebodda lägenheter undergått plundring och brand:

i Angered	34	hela gårdar,	2	halfva gårdar,	2	torp.		
i Säfvedals härad	125	»	»	10	»	»	5	»
i Askims härad	170	»	»	25	»	»	3	» [1]

Under det Sverige i detta krig vanligen hade framgång till sjös, men tvärtom till lands, vägde sålunda lyckan fram och tillbaka, utan något som hälst afgörande. Behofvet af fred gjorde sig därför kännbart å båda sidor, och den 12 juli hade konung Erik uppsatt ett förslag till fredsbestämmelser, enligt hvilket Danmark skulle till Sverige afstå södra och norra Halland, med alla dess städer, slott och befästningar; vidare Bohus slott och län samt hela Viken, Jemtland och Härjedalen, hvaremot Sverige ville afstå från sin rätt till Blekinge, Sölvesborg och Throndelagen; slutligen skulle Danmark »med det första och utan all gensägelse öfverantvarda och låta Sverige igen bekomma Elfsborgs slott med all innandöme, som är krigstillrustningar, kanoner, krut, lod, husgeråd och all annan tillbehöring, som till samma slott lydde, den tid Danmark det eröfrade »

Dessa vilkor voro uppenbart sådana, som kunde uppställas för en i grund krossad motståndare, men lämpade sig på intet sätt för de verkliga förhållandena, och kunde således icke heller leda till några vidare förhandlingar.

Emellertid hade, i anledning af Rantzaus förut omnämnda tåg till Vestergötland, konung Erik beslutat att själf draga i fält. Efter att hafva samlat en betydande styrka, tågade han i Augusti mot Elfsborg, men gick, när han erfor att danska arméen återgått till Halland, i spåren efter Rantzau, samt belägrade och intog Varberg.

Tåget slutade som bekant med att svenskarne, efter det den lika fege som grymme konungen fått en förevändning att lämna hären, ledo ett betydande nederlag vid Axtorna den 20 Oktober. Nu kom Danmark med fredsförslag, innehållande bland annat att Sverige skulle för alltid afstå Elfsborgs slott och län, hvarvid, om några af Sveriges undersåter boende därstädes aflagt trohetsed till konung Fredrik, de skulle vara pliktige hålla denna ed. Slutligen skulle icke Sverige tillåtas att, utan konungens af Danmark

[1] *Westling, G. O. F.* Det nordiska sjuårskrigets historia, sid. 105.

samtycke och vilja, ingå förbund med någon främmande makt. Den enes fredsförslag var icke orimligare än den andres, men visade att tiden ännu icke var mogen för allvarligt menade förhandlingar.

Fälttåget till lands år 1566 öppnades, hvad vestra Sverige beträffar, i Februari med belägring af Bohus genom Nils Sture och Erik Gustafsson Stenbock, båda befälhafvare under Nils Boije. Slottet försvarades dock tappert af Jens Holgersson Ulfstand, och svår brist på lifsmedel bragte efter ett par månader den belägrande hären i upplösningstillstånd, så att när Elfsborgs garnison förstärkts med 2 fänikor knektar, och man sålunda kunde befara ett anfall i ryggen, utrymde svenskarne den 1 Maj Hisingen och drogo sig tillbaka öfver Göta elf till Skårdal, utan att lägga hinder i vägen för en undsättning af Bohus.

Sedan konung Erik enligt sin vana afsatt härföraren, skulle Charles de Mornay fullfölja verket genom att först belägra Bohus och efter dess intagande äfven Elfsborg, men han fick snart annat att tänka på vid annalkandet af en dansk armé under Daniel Rantzau.

Af brist på förstärkningar nödgades de Mornay draga sig tillbaka inåt Vestergötland, efterföljd af Rantzau, som öfverallt anställde förfärliga härjningar. Det blef emellertid snart dennes tur att anträda återtåget, kraftigt förföljd af de Mornay. Sedan fienden lyckats den 3 Augusti med svåra förluster slå sig igenom vid Alingsås, hvarvid han dock afskars genaste vägen öfver Lerum och Partilled och tvingades tåga genom Kilanda och Starrkärr, anlände Rantzau den 11:te,[1] ständigt förföljd och angripen af svenskarne, till Nödinge,[2] samt lägrade sig på »Skårdals hed, midt emot Bohus,» där han stannade några dagar. Därefter fortsattes återtåget till Gullbergs äng, för att täcka Elfsborg, som hotades af de Mornay, hvilken samlade sina trupper vid Lerum.

Vid återkomsten till Gullberg den 18 Augusti, befanns den danska hären, genom strider, rödsot och umbäranden, minskad till 3,000 à 3,500 man.[3] Den 20:de skref Peder Bilde ifrån lägret till

[1] Med 9 fanor ryttare och 12 fännikor knektar. *Otto Vaupell*, Den nordiske Syvaarskrig, sid. 110.

[2] *Monumenta historiæ Danicæ* 1: 2 sid. 351. Nödinge skrifves här »Naffue».

[3] *Westling, G. O. F.* Det nordiska sjuårskrigets historia, sid. 131.

ståthållaren på Köpenhamns slott Mogens Gyldenstierne om det bedröfliga tillståndet, sedan man vid Alingsås förlorat trossen och, till råga på allt, oenighet uppstått mellan Daniel Rantzau och befälhafvarne för rytteriet:[1]

»Vi hafva kommit hit på Gullbergs äng med krigsfolket. I kunnen icke tro hvilken stor nöd här är för proviant, sedan vagnarne blefvo borta i skogen. Dock är här kommet någon proviant från Marstrand, och desslikes hafva vi låtit baka på Elfsborg, samt låtit utdela bröd för en två eller tre dagar. Ryttarne hotade att icke vilja marchera, innan deras fordringar blifvit uppfylda, och i anledning häraf hade Daniel Rantzau och ryttmästarne blifvit oeniga, så att de under tiden icke talade till hvarannan i åtta dagar.»

Tvenne dagar senare sändes dock 20,000 daler till Rantzau, med befallning att åter draga in i Sverige. Detta var dock rent af outförbart, emedan tillståndet i hären blef allt sämre, så att man den 10 September icke räknade mer än 1,000 knektar och lika många ryttare, hvarför Rantzau måste begränsa sig till ständiga småstrider med Mornay, som nu lägrat sig på danskarnes återtågslinie till Varberg.

En kraftig och företagsam öfverbefälhafvare pa svenska sidan borde, synes det, redan nu kunnat göra slut på fienden, med den öfverlägsenhet man hade, åtminstone efter konung Eriks mening, enligt hvilken hären borde uppgå till åtminstone 7,000 man. Olyckan ville dock att de båda högsta befälhafvarne, Charles de Mornay och Jacob Henriksson Hästesko, vid en rekognoscering den 21 September, råkade falla i ett bakhåll, därvid de tillfångatogos.[2]

Ehuru det fortfarande herskade nöd i den danska hären, och tillståndet i öfrigt var bedröfligt i anseende till sjukdomar, började dock efter hand ställningen förbättras genom kraftiga åtgärder

---

[1] *Monumenta historiæ Danicæ* II: 1 sid. 538.

[2] Två dagar förut, således den 19 Sept. 1566, skref Daniel Rantzau till den svenske fältöfversten Hästesko, att om denne ville utlemna tre knektar, *Hans Slesier, Caspar von Torgau* och *Valentin von Hertzberg,* hvilka förra året »såsom ärelösa skälmar redo bort från Elfsborg,» ville Rantzau i stället utlemna en ung person, som deserterat från svenska lägret medtagande en del föremål, och dertill ville han lemna den bästa hingst, som fanns i det danska lägret. *Monumenta historiæ Danicæ* II: 1 sid. 700.

från hemlandet.[1] Detta gjorde att man den 10 Oktober kunde angripa och tillbakakasta svenskarne, hvarefter Rantzau, sedan han återvändt till Elfsborg och försett slottet med förråder och tillräcklig besättning, slutligen den 19:de bröt upp, och återtågade genom Halland till Skåne, där hären förlades i vinterqvarter.

Växlande skiften under krigets vidare fortgång, lämnade dock Elfsborg oberördt.[2] Befälhafvare på slottet var fortfarande *Jens Kaas,* som nu mera ostördt kunde egna sig åt annat än själfva försvaret, och det vill äfven synas som skulle befästningarne ansenligt vunnit i styrka de följande åren. Konung Fredrik meddelar nämligen, den 25 Mars 1567, att, »eftersom vår befallningsman på vårt slott Elfsborg, oss älskelige Jens Kaas, har företagit ett stort arbete med bygning och befästning på slottet, och har ingen hjelp det att fulldrifva och färdig göra,» så har konungen låtit utgå bref till undersåtarne i de två Hisingssocknarne Björlanda och Torslanda, äfvensom till Fogdö, Öckerö, Hönö, Hällandsö, Björkö och Grötö, att vara honom lydige och hörige med arbete, tillförsel och i annan måtto.[3]

Man känner icke hvad som nu byggdes, ej heller på hvad sätt fästningsverken stärktes, men det är eget nog att dylika kostsamma arbeten öfverhufvud kunde företagas på en tid, då det i

---

[1] *Monumenta historiæ Danicæ* II: 1. sid. 547 och 550. Den $^{10}/_{9}$ 1566 skrifver *Peder Bilde* till *Mogens Gyldenstierne* om det, på grund af sjukdomar, sorgliga tillståndet i danska lägret på Gullbergs äng. Den $^{4}/_{9}$ 1566 befaller konungen den senare att genom natt och dag sända knektar till Elfsborg.

[2] Den $^{25}/_{12}$ 1567 meddelar Knut Bengtsson (Hård) herr Gustaf Olofsson (Stenbock) att länsmannen på Akershus, Christer Munk, låtit påbjuda utgörandet af några hästar och annan gärd af de bönder i Halland, som gått konungen af Danmark till handa, samt att han uppburit detta, jemte en klöfsadel till hvarje häst, och fört det till Elfsborg »och strax dädan in på Hisingen, till det läger som der är.» *Riksarkivet i Köpenhamn*, saml. Sverige Reg. 26 fasc. 79.

I *Dagbog over Daniel Rantzaus Vinterfelttog i Sverig fra den 20:de Oktober 1567 til den 14:de Februar 1568* (*Monumenta historiæ Danicæ* II: 1 sid. 77) heter det under den $^{31}/_{12}$ 1567:

»Diesen tag seindt den vnsern 3 wagen auf den futterung genommen durch *Hans Schlesiger*, velcher zum Schelm gemacht vnd $3^{1}/_{2}$ år vff *Elsborch* gelegen vnd itzt vnser Feldtzeichen braucht.»

Hans Schlesiger är tydligen densamme *Hans Slesier*, hvars utlemnande såsom öfverlöpare Daniel Rantzau den $^{10}/_{9}$ 1566 föreslog Jacob Henriksson Hästesko.

[3] *Norske Rigsregistranter* I: 543.

öfrigt rådde stor brist på medel. Man hade icke ens förmått betala solden till garnisonen under ett helt år, och det gick så långt att konungen måste skrifva till besättningen med förmälan att han af Jens Kaas, »vår förordnade hauptman», erfarit besättningens fordran om betalning af den första resten på 24 halfva månader, men nu sände nämnde rest i kläde och annat, uppgående till ett värde af 3,000 daler, hvarjämte tullnären i Marstrand tillskrifvits om försträckning, bedjande konungen att de ville hafva tålamod.[1]

Det var också på hög tid att något gjordes, ty besättningen var nästan i fullt myteri, och konungen hade att till hvad pris som helst skaffa penningar; han skref härom till Peder Oxe:[2]

»Vet att oss älskelige Jens Kaas, höfvidsman på vårt slott Elfsborg, hafver varit hos oss och hårdt beklagat det öfvervåld han har haft af sina knektar på Elfsborg för penningar, hvarför han mäst är förorsakad hit ned sig uti egen person att begifva, och nu på nytt hafver han erhållit sin löjtnants skrifvelse, att dersom knektarne med penningar icke blifva försörjde och till freds ställde, eftersom de erfarit att annat vårt krigsfolk efter handen afbetalas och till freds ställes, är befruktandes och menar med visshet förmodandes att de förlöpa slottet, hvilket I kan tänka oss ville komma till en dråpligt stor skada. Ty bedje vi Eder och begåre, att I ville göra Edert yttersta och största flit att Jens Kaas måtte bekomma till sina knektar de allerfleste penningar som möjligt är, dertill uti kläde, sidentyg, och annat sådant, som af sig löpa kan till någon summa, så att förenämnde knektar med det bästa måtte blifva stäldt, efter som I veten makt pa ligger och vi oss till efter förser. Vi hafve härifrån sändt till Elfsborg af den fetalie, som oss älskelige Holger Rosenkrantz, vår man och råd, från Skanderborg hade låtit skeppa här för staden och skall till Köpenhamn: smör 2 läster och 400 fårkroppar. Om ytterligare fetalier, så ock mjöl, bröd, humle, malt, skall hafva, dertill I finne råd och med första affärda det till Jens Kaas.»[3]

---

[1] *Monumenta historiæ Danicæ* II: 1 Köpenhamn den 7/12 1567 »An die Krigsleuth vff Elffsborg.»

[2] *Anf. arbete* II: 1 sid. 280. Aarhus den 1/11 1567.

[3] Den 16/12 1567 fick tullnären i Marstrand, Jörgen Pedersen, befallning att till Jens Kaas på Elfsborg sända 16 läster sill, till utspisning af det dervarande krigsfolket. *Norske Rigsregistranter* I: 576. *Tegel*, anf. arbete.

Under fälttåget 1568 gjorde danskarne ett plundringståg genom Småland och Östergötland, hvarjemte ströfkårer inträngde i Vestergötland. Dessa senare hejdades dock snart, och »på det man skulle desto bättre lägenhet hafva att tvinga fienderna, som på Elfsborgs slott voro, och försvara Sverige, derför blef Gullbergs klippa i Askims härad befästad,» hvilket skulle egt rum på våren nämnde år.[1]

Efter danskarnes återtagande af Varberg i November 1569, befordrades kommendanten på Elfsborg *Jens Kaas* till öfverste för hela fotfolket, efter den vid belägringen den 14 i samma månad stupade marsken Frans Brockenhuus, och anföraren för den Fynska fanan *Emmike Kaas* blef i stället kommendant på Elfsborg, med *Just von Thinen* och *Jacob Windtz* såsom löjtnanter; besättningen på Elfsborg skulle utgöras af en fana ryttare, två fännikor knektar och 5 bösseskyttar, eller omkring 1,100 man.[2]

* * *

Konung Eriks afsättning, och Johan den tredjes bestigande af den svenska tronen voro tilldragelser, som icke inverkade på kriget mellan Sverige och Danmark. Visserligen hade hertigarne Karl och Johan, vid upprorets början mot Erik XIV, anhållit om stillestånd och äfven afslutat en fredstraktat, men, som deri nästan alla fördelarne stannat på Danmarks sida, vägrade sedermera konung Johan att godkänna vilkoren.

Kriget fortsattes sålunda. Den vigtigaste tilldragelsen under detta sista skede var att fienden 1569 eröfrade Varberg; då danskarne förut innehade Elfsborg, var härigenom Sverige alldeles afstängdt från omedelbar förbindelse med vesterhafvet, hvilket var så mycket betänkligare som det visade sig att den svenska flottan icke längre beherskade hafvet.

Då Elfsborg hade en sådan vigt för landet, borde man hafva uppbjudit alla krafter för dess återtagande, i stället för att använda

---

[1] *Otto Vaupell,* Den nordiske Syvaarskrig, sid. 182.

[2] »Bösseskytt» var benämningen på lägsta graden af artillerister; öfver bösseskyttarne stodo »bössemästare» och fyrverkare. När en fästning hotades med belägring, förstärktes bösseskyttarne med fotfolkets vårfvade skyttar; så vid Bohus 1564—1565, och samtidigt vid Elfsborg, der 70 knektar af Jörgen Holles regemente betjenade kanonerna.

dessa krafter på fullkomlligt gagnlösa härjnings- och plundringståg i Skåne, Blekinge samt i Viken och andra delar af Norge. Men något dylikt kom icke i fråga, utan satt fortfarande Jens Kaas såsom höfding på Elfsborg i ostörd ro, åtminstone för angrepp utifrån. Deremot synes han fortfarande haft svårt nog att reda sig med besättningen, hvilken måtte varit ganska stark: det fattades honom nemligen penningar till solden. För att afhjelpa denna brist, erhöll tullnären i Marstrand, Jörgen Pedersson, den 24 November 1568, konung Fredriks befallning att. när höfvitsmannen på Elfsborg eller dennes fullmäktig framvisade detta bref, till honom utlemna 4,736 daler af kronans tulluppbörd, för att dermed förnöja knektarne.[1]

Detta hjelpte väl för tillfället, men följande året var det lika illa eller ännu värre, hvilket framgår af en skrifvelse, den 19 Augusti 1569, till höfdingen på Bohus, Jörgen Skram, hvari det heter, att efter det konungen erfarit »att der skall vara stort myteri bland knektarne på vårt slott Elfsborg, derför att knektarne på Bohus fått betalt men de på Elfsborg intet bekommit», så skall Jörgen Skram genast af den af honom uppburna skatten, öfverlemna till Jens Kaas 3,500 daler, hvarmed han kan ställa knektarne till freds. Kort derefter, eller den 6 Oktober, beordrades likaledes den förutnämnde tullnären i Marstrand att för samma ändamål lemna 2,000 daler samt för utspisningen 12 läster sill.[2]

En för den tiden så betydlig summa som 5,500 daler angifver att besättningen länge nog fått vänta på solden, men torde äfven antyda att slottet haft stor bemanning.

Då man icke kunde hafva förhoppning om att vid ett blifvande fredsslut erhålla mer än på sin höjd Elfsborgs slott, men icke landet längre in, hade sålunda icke den södra armen af Göta elf mera den betydelse, som den egde om Elfsborg befunne sig i Sveriges våld. Det skulle sålunda vara till ytterligare skada för det senare landet, om denna elfarm kunde göras ofarbar för segling uppåt Gamla Lödöse och vidare, liksom en dylik åtgärd vore till lika afgjordt gagn för tullen vid Bohus, i det alla sjöfarande skulle tvingas att begagna Nordre elf. Sålunda aflät konung Fredrik, den 20 Juli 1570, befallning till Jörgen Skram på Bohus att låta

[1] *Norske Rigsregistranter*, I: 60.
[2] *Norske Rigsregistranter*, I: 635 och 638.

uppgrunda det smala sundet till elfvens södra gren vid det mellan Hisingen och Skårdal belägna Jordfallet, och ytterligare förstärka denna fördämning med pålar och på annat sätt, »saa at det ikke igjen kan ryddes eller optages.[1]

Samma skrifvelse innehåller derjemte en annan bestämmelse af intresse; »Vi ville», heter det nemligen, »att Hisingen derefter skal være og blive till Baahus og intet svare (med skatter och dylikt) til Elfsborg, men dersom Bönderne noget undertiden kunde hjælpe ham (Jens Kaas) noget til Elfsborg, og han dig derom tilsiger, kan det dem tilstedes».

Åtgärden att afstänga inloppet till södra elfarmen var från Danmarks sida så mycket mer välbetänkt, som Johan III, den 8 Mars 1569, gaf Brunte Birgersson och Peder Bärgh fullmakt att befästa Gullbergs klippa, »bjudande fördenskull härmed och all varligen befalle våra fogdar i Elfsborgs län, att de låta till nämnde klippa framföra bjelkar, sten och andra byggnadsmaterialier, som till befästningen äro nödige »och som af de befullmäktigade äskas.[2]

Afsigten med Gullbergs befästande var gifvetvis att vinna en fast och stark punkt så nära det i fiendens händer befintliga Elfsborg, att man dermed kunde såväl afskära all förbindelse söder om Göta elf mellan detta senare slott och Bohus, som äfven hindra ströftåg inåt landet upp efter elfven.

Då utsigterna för Sverige att med våld återtaga Elfsborg voro minst sagdt mörka, och det sålunda blott återstod möjligheten att vinna detta i en blifvande fred, skulle denna möjlighet i betydlig grad ökas, om man kunde erbjuda ett vederlag i utbyte. Af denna anledning föreskref konung Johan att Karlsborg eller Olofsborg i Viken skulle sättas i försvarstillstånd, men denna befallning hann icke komma till utförande. Det blef sålunda af så mycket större betydelse att påskynda befästandet af Gullberg, och härom tillskrefs den 18 Maj 1570 herr Erik Gustafsson.[3]

---

[1] *Norske Rigsregistranter*, I: 660.

[2] *Konung Johan III:s Byggnads- och Befästningsföretag 1568—1592.* N:r 356.

[3] *Konung Johan III:s Byggnads- och Befästningsföretag 1568—1592.* N:o 358. I samma ärende får den 30 Maj 1570 Brunte Birgersson Lillie till Hjelmared, Christoffer Torstensson (af Forstena-slägten) och Anders Ólsson Oxehufvud till Uddetorp fullmakt att verka, med befallning att »befästa Gullbergs klippa uti Askims härad, eftersom hon ock tillförne uti gammal tid, och besynnerligen uti vår salige käre herr faders, högloflig i hågkommelse, regementstid

»Ändock käre frände Herr *Erik*, vi uti denne förlidne vinter så ofta och allvarligen hafva befallt, att antingen *Karsborgh* eller *Olffzborg* uti Viken i Norge måtte blifva intagen och befäst, alldenstund bäggestädes hafver varit god lägenhet till sådan befästning, och vi dermed hade kunnat hafva något i underpant för *Elfsborg*, så förnimme vi nu af Eder skrifvelse, att i så måtto platt intet är gjordt till saken, utan är af knektarnes motvillighet tillbaka blifvit, så nu som tillförne, det oss platt intet behagar, och såge gerna, att de, som rätta roten och orsaken hafva varit till sådane motvillighet, måtte tillbörligen blifva straffade. Och efter med sådana befästningar så länge är fördröjdt, och det nu icke väl ske kan, derföre hafve vi för någon tid sedan låtit skrifva både Eder och *Brunte Birgersson* till, att *Gullbergs* klippa måtte blifva befäst, på det man kunde försvara landet, så att de på *Elfsborgs* slott intet hade deraf under slottet. Och efter vi intet annat kunnat tro, än att sådane våra skrifvelser ju skola allaredan vara Eder till handa komme, är fördenskull vår gunstiga och ändteliga vilja, att I alldeles vele beställa, att förenämnde Gullbergs klippa måtte blifva befäst och intagen, och att sådant måtte ske med det första, så att man något fruktbarligt hade uträttat i saken, förr än våre gode män, som nu till den handels dag skola utskickas, komma till handels med de danske. Och på det att samma byggnad måtte desto bättre och snarare blifva företagen och fullbordad, så hafve vi ock låtit tillskrifva vår troman och ståthållare i Westergötland, herr *Knut Posse*, att han förordnar dertill hvar vecka några härader, som deruppå arbeta skola, I vele fördenskull också beställa, att hvad krigsfolk, som I kunnen tänka Eder till behof göres, måtte nu ock i tid derhädan förordnade blifva, så att samma

---

förbygdt och befäst varit hafver». Den 14 Juni 1570 lofvas knektarne, som arbeta på Gullberg, god lön både med kläde och penningar samt fetalier. Samtidigt sänder konungen *Loderich v. Hoffwe* ned till Gullberg, att såsom byggmästare föresta befästningsarbetena. Han uppgifves sedermera i beställningsregistret för 1572 hafva i lön: 300 daler i penningar, 200 daler för kost, 1 läst spannemål och 6 lispund humle.

Af en skrifvelse den 26 Juli 1570 till Brunte Birgersson, Anders Olsson och Christoffer Torstensson, hvilka allljemnt hade tillsyn öfver befästningsarbetena, framgår att det varit knektehöfvitsmännen Nils Perssons och Lars Ruds fännikor, som byggt och arbetat på Gullberg. Som de befunnits vara otillräckliga, beordrades nu derjemte dit tvenne ytterligare fännikor från Vestergötland under Sven Eriksson och Anders Åkesson.

klippa måtte utan all undskyllan blifva intagen och befäst. Hvar der nere icke vore så mycket fältskytt för handen, som I kunne bruka till att försvara samma klippa, så måge I låta fordra några stycken ifrån Leckö slott. Hvar ock ingen förhoppning vore med den Elfsborgske handel, som I skrifve om, att den då ändteligen måtte blifva ställt i verket, efter det sätt som I uti Eder skrifvelse förmäler, ehvad som deruppå skall kostas, och hafva Eder detta icke kunnat förhålla, och I velen Eder efter rätta. Gud Eder befallandes.»

Både Danmark och Sverige voro vid denna tid ändtligen böjda för en fredlig uppgörelse, och under bemedling af kejsaren och andra makter sammanträdde sålunda en kongress i Stettin, der slutligen freden afslöts den 13 December 1570.

I hvad det rör Elfsborg har fördraget följande lydelse:[1]

— — »Ob auch wol die Königliche Dennemarkische abgesandten dafur geachtet vnd darob gehalten, das ihr gnedigster König vnd her vnd das reich Dennemarck das haus *Elfsburg* inzuhaben vnd zu behalten befulgt vnd berechtigt, darumb das ihr Kon. W. das haus *Warpurgh* (Varberg), welches vermöge der Roschildischen handlung[2] kegen *Elfsburg* hette vbergeben worden sollen, mit Kriegshandt, schwerem Kosten vnd vorlierung ansehnlicher furnemer leute wiederumb erobern vnd alls der kon. W. zu Schweden gewalt an das reich Dennemarck bringen mussen; vnd do die kon. W. vnd das reich Schweden, *Elfsburg* eine so furneme Veste, pass vnd grentzhauss, ohne alle erstattung, muhe vnd kosten, aus der kon. W. zu Dennemarck hand vnd gewalt wiederumb bekommen vnd desselben habhaft worden sollt, das solches eine grosse vngleicheit sein vnd bei vielen ein befremblich ansehen haben wurde;

Zum andern, das auch die kon. W. zu Dennemarck an der itzt regirenden kon. W. zu Schweden schrifftlich freuntlich ersuchen als sie an statt Konig Erichs in die konigliche regirunge tretten wollen, das Kriegswesenn, darzu sich die Kon. W. vnd das reich Dennemarck mit frembden vnd eignem inlendischen Kriegsvolck gefast gemacht, eingestellet, vnd dadurch der Kon. W. zu Schweden in derselben furhaben freuntliche wilfarunge vnd befurde-

[1] *O. S. Rydberg, Sveriges traktater med främmande magter,* IV: 380.

[2] Hertigarne Johans och Karls förut omtalade fredsfördrag med Danmark i Roskilde den 18 Nov. 1568, hvilket konung Johan sedan vägrade ratificera.

rung erzeiget, vnd sich die Kon. W. zu Dennemarck dadurch ihres eigenen vortheils begeben, vnd doch hernach kein bestandiger fried erfolget, sondern ihre Kon. W. mit continuation vnd vorstellung des Kriegswesens, vnd aufwendung noch grossers kostens vorfaren mussen».

Wir die commissari aber bedacht vnd erwogen, do der Kon, W. vnd dem reich Schweden das hauss *Elfsburgk* nicht wiederumb restituiret vnd abgetretten, das nicht allein dadurch beider reiche alte vnd gewonliche grenzen vorruckt, die vnderthanen ihrer herrschafft vnd landart entzogenn vnd in eine frembde regirung vnd nation vorsetzt, sondern das auch der abganck einer sollichen furnemen veste, passes vnd grentzhauses der Kon. W. vnd stenden des reichs Schweden itzt vnd in kunfftigen zeiten beschwerlich furstehenn vnd zu vielem nachdenken vrsach vnd anreitzung geben wurde;

so haben wir in erwegung dieser vnd anderer mehr grossen vnd wichtigen vrsachen die Kon. Dennemarkische abgesandten gantz getreulich vnd fleissig erinnert,, ermahnet vnd sie entlich dahin vermocht vnd bewogenn, das sie von ihres gnedistenn Konigs vnd hern wegen, vmb ruhe vnd friedens willen, vnd der Rom. Kay. Maj:t, kon. W. zu Frankreich vnd Polen vnd churfurstenn zu Sachsen, als den wolmeinenden vnderhandlern, zu sondern eheren vnd freuntlichen gefallen, gewilligt, das der kon. W. vnd dem reich Schweden das haus *Elfsburgk* sampt der lehenschaft vnd aller andern zubehorungen, wie es in seinem begrieff, grentzen vnd inhaben gelegen, auch mit dem geschutz vnd munition, souiel desselben in zeit der eroberunge auf dem hause vorhanden gewesen, wieder abgetretten vnd eingeantwortet worden; vnd ob von dem geschutz ichts abgefurt, vnd die volnkommene antzal zeit der restitucion nicht vorhanden sein wurde, dasselbe wiederumb ergentzett vnd stuck vor stuck gleicher wirde vnd guete an des abgefurten statt dahin gebracht; do aber auch ichts mehr als in zeit der eroberung darauff gewest gefundenn, der kon. W. zu Dennemarck dasselbe abzubringen frei sein solle».

Sålunda återfick Sverige ändtligen Elfsborg, men mot att för denna fästning betala 150,000 riksdaler, motsvarande i vårt mynt omkring 600,000 kronor — oafsedt myntvärdets fallande —; häraf skulle hälften betalas den 7 Juni 1571 vid slottets återlemnande,

och resten i tvenne poster under loppet af två år efter den första betalningen, båda gångerna i Halmstad den 7 Juni hvartdera året.

I god tid före Elfsborgs öfverlemnande utfärdade konung Fredrik, den 26 Mars 1571, till höfdingen på detta slott ett

»Memorial paa hvis ærende *Jens Kaas* paa K. Maj:ts vegne paa Elfsborg og Boohuus skal udrette.

För det förste skal han forslaae og overveie med hvad folk Boohus kan holdes og derpaa til hans hjemkomst gjöre beretning.

2. Sammeledes skal han og handle med de knekte, som ligge udi begge fæstninge paa Boohuus og Elfsborg, at de strax skal begive dem her ned; her vil Kongl. Maj:t lade dem tilfredsstille, og skal Kongl. Maj:ts galey indtage for: ne knekte og dem före hid til byen.

3. Kongl. Maj:t vil og strax hafva igjen forskikke 110 knekte, som paa Elfsborg skulle blive liggendes, til saalenge det kongen af Sverige igjen bliver overendtwordet.

4. At han og vil have opseende, at der gjöres den förordning paa Elfsborg, at der med for meget folk og heste, eller udi andre maade ikke holdes unyttige omkostninge, efterdi Kongl. Maj:t med det förste slottet fra sig skal levere»[1]

Ej långt derefter har Jens Kaas afgått såsom höfvitsman och efterträdts af *Emmick Kaas* till Gelskoog. Man har nemligen en handling, daterad Marstrand den 23 Juni 1571, hvari lagmannen i Bohuslän, Lauritz Olsson (Gren) till Sundsby, efter bemyndigande af fyra danska adelsmän, nemligen Björn Andersson till Stenolt, höfvitsman på Köpenhamns slott och Danmarks rikes råd; Jens Kaas till Kongslöflund, Jörgen Skram till Thella, höfvitsman på Bohus samt Emmick Kaas till Gelskoug, »höfvitsman på Elfsborg», utställdt vittnesintyg om att de tillerkändt Olof Olsson på Kyrkefjell rätt att inlösa 6 örbol jord i Lundby på Inland, som hans föräldrar pantsatt till Karreby kyrka.[2]

Sedan Elfsborg kort derefter afträdts till Sverige, var det naturligtvis slut med Emmich Kaas uppdrag, och han erhöll derför af konung Fredrik qvitto på förvaltningen, dateradt Fredriksborg den 1 Nov. 1571:[3]

---

[1] *Norska Rigsregistranter* I: 680.

[2] *Diplomatarium Norvegicum* XV: sid. 846.

[3] *Norska Rigsregistranter* I: 701.

»Oss älskelige *Emicke Kaas* till Gelskoff, wår man och tjenare, har nu genom *Jörgen Blancke*, som war slottsskrifvare på Elfsborg, gjort vår räntemästare Otto Brockenhus till Wollerslöf god reda och räkenskap för mjöl, korn, fetalier, lefvande kreatur, fisk, humle, salt, öl, bröd och andra varor, som försändts till underhåll af vårt krigsfolk på *Elfsborg* från slotten i Köpenhamn, Malmö, Bohus, Århus, Helsingör och från städerna på Fyn, eller köpts för penningar i Marstrand och Elfsborg. Desslikes gjort reda för penningar han uppburit för brandskatt, sakfall och arbetspengar af de svenska bönderna; item för hudar, »mask» och hästar som sålts; item anammadt i tull af skepp och gods, som inkom och utlöpte från den 1 Januari 1570 till den 24 Juli 1571, och derutinnan lagt och beräknadt de penningar, råg, mjöl, korn, malt, humle, kött, smör, lefvande boskap, fisk och andra fetalier, som han anammat i inventarium efter Jens Kaas, när han Elfsborgs slott qvitt blef, hvaraf är gifvet knektarne i slottet till sold och underhåll, bespisat Emmicke Kaas, dennes folk, tjenare och svenner och slottets dagliga folk, samt antvardat de svenske med bo, boskap, skytt, krut och lod i inventarium».[1]

Som vi sett, skulle slottet återlemnas den 7 Juni, men saken måtte blifvit uppskjuten, antagligen af det skäl att det icke gick så lätt att anskaffa de 75,000 riksdaler, som behöfdes till gäldande af den första afbetalningen på lösesumman. Af nyss anförde qvitto till Emmick Kaas synes, att denne innehaft slottet och redovisat uppbörden af länet till den 24 Juli, hvilken dag väl får anses såsom den, då Elfsborg återlemnades till Sverige, å hvars vägnar fästningen mottogs af riddaren Bengt Bengtsson Gylta.

Redan den 24 Juni hade *Christoffer Torstensson* (af Forstenaslägten) och *Nils Posse* utnämnts till underbefälhafvare derstädes, och den 27 Juli blef *Anders Olsson* till Solberga öfverste befallningsman. De båda förstnämnda afgingo dock redan året derpå, eller den 24 Mars 1572, samt efterträddes i slottslofven af

---

[1] Den omnämnde slottsskrifvaren *Jörgen Blancke* fick den $^{30}/_{12}$ 1571 (*Norske Rigsregistr.* I: 708) bref på kronans gård *Wistrup* i Karreby socken i Bohuslän, som Anders N. och hans son Jon Andersson nu påbor, qvitt och fri utan all tunga ad gratiam, och dermed skall han »lade falde hvis besoldning ham tilkommer og oss af förtjent har, den stund han var skrifvare paa Elfsborgs slott».

Brunte Birgersson Lillie[1] till Hjelmared och Aspenäs och *Sven Andersson Stålhandske*.

När slottet återstäldes till Sverige, befann det sig i ett så förfallet och dåligt skick, att Brunte Birgersson och Anders Olsson ansågo sig böra hemställa till konungen om nedsändande af några män för att besigtiga detsamma, för att derefter afgifva yttrande huruvida det ens borde bibehållas jemte Gullberg.

Härpå svarade Johan III den 5 September 1571:[2]

»För det andra som I skrifven, och Eder synes rådligt vara, att vi med det första ville förordna några våre gode män, som förenämnde befästningar besigtiga kunde, och om de båda skola blifva vid makt eller icke, så gifve vi Eder detta till svar, att vi vele att förenämnde Gullberg och Elfsborg skola båda blifva vid makt hållne. Och fördenskull nu med det första äre till sinnes att affärda några våra gode män dit ned, som förenämnde befästningar skola berigtiga och låta utmåla».

Då ett afstånd af endast en half mil skiljer Gullberg från Elfsborg, var det onekligen mindre välbetänkt att bibehålla dessa båda fästningar och derigenom splittra krafter och tillgångar, hvilka vunnit bättre användning om de samlade egnats åt det senare slottet.

Som kändt är hade dock Johan III en särdeles utpräglad böjelse för byggnadsföretag, och få äro de svenska slott och fästen, som icke mer eller mindre varit föremål för hans verksamhet i denna riktning. Möjligen medverkade denna böjelse till hans beslut att äfven bibehålla och förbättra Gullberg.

Den 23 Augusti 1572 skref konungen till riksdrotset grefve Per Brahe med uppdrag att underhandla med den närmast kring dessa fästningar boende allmogen om att göra dagsverken till Elfsborg, mot att de förskonades från krigståget mot Ryssland, och Charles de Mornay erhöll samtidigt befallning att resa dit ned,

---

[1] Brunte Birgersson hade 18/3 1569 blifvit befallningsman på Gullberg och samma år den 27/5 ståthållare på Varberg. Blef 22/1 1573 ståthållare i Vestergötland, herr Knut Posse till hjelp, samt 1582 ståthållare på Elfsborg. Gift 1) med Karin, dotter af Nils Knutsson Ribbing, 2) med Kristina, dotter af Anders Knutsson Hård till Solberga. Han var son af Birger Andersson Lillie till Ångered och Bengta Mattsdotter.

[2] *Konung Johan III:s Byggnads- och Befästningsföretag* 1568—1592: N:o 364.

för att vara grefven till biträde. Angelägen att med egna ögon iakttaga hvad som borde göras, aktade sig konungen sjelf resa till Elfsborg, och skref härom till befälhafvarne derstädes, Brunte Birgersson och Anders Olsson, den 23 Oktober 1572, från Stegeborg ett för vårt ämne särdeles upplysande och intressant bref uti hvilket det heter:[1]

»Efter det, trogne undersåtar, vi nu framdeles uti vinter med första åkeföre äro till sinnes att begifva oss hädan ned till Elfsborg, der vi på någon tid akte oss förhålla med vår älskeliga kära husfru, Sveriges rikes drottning, samt vårt medföljande hof, och efter de våningar, der på slottet äro, uti denna förlidne danska fejden, mestadels voro förderfvade, både till tak, fönster, dörrar och eljest, derför hafve vi låtit dit förskrifva vår tro man *Jöran Eriksson*[2] till Näs och befallt honom, det han, samt med Eder, skall låta samma våningar på förenämnde Elfsborg förbygga det bästa som der kan vara råd, och vi kunna hafva behag till. Och efter på förenämnde slott ringa råd är till husrum, der förenämnde vårt hof denna vinter utöfver kan hjelpa sig med, så vele vi för den skull hafva Eder härmed budit och befallt, att I, samt med våra tillförordnade fogdar, skola på det fogeligaste förhandla med våre trogne undersåtar uti de härader, der närmast vid slottet äro belägne, synnerligen de som dertill råd hafva, att de måtte upplåta till oss en 20 stugor till köps, derför vi nådigst äro till sinnes låta vederlägga dem, antingen med penningar eller ock låta afkorta deras årliga skatt och utskylder så mycket som sig derpå belöpa kan, och skola fogdarne låta uppsätta samma stugor förr än som vintern uppå kommer, och så laga att de med fönster, dörrar, skorstenar och andra tillbehör kunna blifva försedde. Desslikes måtte I och så beställa, att der vid Elfsborg måtte blifva tillpyntadt stallrum för 300 hästar.

Uti lika måtto vele vi ock, att I läggen Eder all vinn derom, att på Gullbergs befästning måtte ock beställas om husrum, så att vi måtte der hafva några beqvämlige våningar att vistas uti, när vi oss dit begifvandes varde, vinnläggandes Eder derom att båda befästningarne kunna blifva förbygde det yttersta, som nu i denna höst kan vara möjeligt».

[1] *Konung Johan III:s Byggnads- och Befästningsföretag* N:o 366.

[2] Jöran Eriksson Ulfsparre till Öjared och Näs var 1571 i slottslofven på Kalmar.

Onekligen ett besynnerligt infall att, i stället för att till hofvets behof af husrum, under vintern uppföra en eller ett par nya byggnader utmed slottet, befalla inköp af ett tjugotal små bondstugor, hvaraf man naturligtvis icke kunde till Elfsborg flytta mer än trävirket, för att sedan förse dem med fönster, dörrar och spisar. Man kan med skäl undra hur hofvet fann sig i dessa bostäder, med alla dessas oundvikliga, zoologiska tillbehör.

Någon resa på vintern blef antagligen icke af. Man finner nemligen konungen ännu den 13 December qvar på Stegeborg; den 23 Januari 1573 befullmäktigar han *Jöran Eriksson Ulfsparre* till Öjared och Näs samt *Anders Olsson Oxehufvud* till Uddetorp att hafva öfversta befallningen öfver Elfsborgs och Gullbergs fästningar, och snart derpå får *Charles de Mornay,* friherre till Varennes en liknande fullmakt, jemte de förra, hvilken är daterad Vesterås den 3 Mars. Handlingen har följande lydelse:

»Derföre haffue wij tillschickett, tilbetrodt och förordnet, som wij och nw med thetta wårt öpne breff tillschicke, tilbetroo och förordnne Oss Elskelige wåre trogne männ och vndersåther, her *Carolus de Mornay,* Riddere, *Jöran Erichson* till *Öijerijdh* och *Anders Olsson* till *Vddtorp,* att the på wåre wägne skole ther haffue öffuersthe befalningen, och icke allenesth så laghe, att thenn befestning och bygning som nv skall företages, med för: ne Slott och Stadh, motte bliffue i wärkedt steltt och i Sommer så mykitt mesth mögeligit wore, fullfölgd, Till huilken bygning wij och haffue effterlatidt tesse effter: ne härader: *Ala, Flundra, Askims, Scuedaal, Wetle, Kulandz, Barna, Laska, Gäsenne, Balbygd, Frökens, Kind, Mark, Kinna, Kollen* och *Wistha* vdi Westergötlanndh, med all theris åhrlige Renthe och leffereringh».

De tre nämnde ståthållarne uppmanas derpå i särskildt bref, af samma dag, att använda all flit på befästningarbetena. Af en förteckning bland Acta historica i Riksarkivet, inlemnad i konungens kansli, den 17 Januari 1573, öfver de persedlar, som skulle infordras af Vestergötland till de båda slotten, synes att hvarje två skatte-, eller tre kronobönder, det året skulle härtill utgöra en timmerstock om 16 alnar, ett bräde om 8, samt ett pund näfver, eller tillsamman för Marks, Kinds, Kullings, Barne, Laske, Gäseneds och Bollebygds härader 46 tolfter stockar, 46 tolfter bräder och 27 skeppund 10 lispund näfver.

Af Skånings, Wartofta, Frökinds, Kållands, Kinna och Wista

härader skulle lemna af hvarje två skatte-, eller tre kronobönder, 3 tunnor kalk, eller tillsammans 70 läster (840 tunnor). Om frälsebönderna skulle utgöra någon hjelp till samma ändamål, då två frälsebönder likstäldes med hvar skatte- eller kronobonde, skulle deras gärd uppgå till 14 tolfter stockar, 14 tolfter bräder, 8 skeppund 6 lispund näfver samt 21 läster 3 tunnor kalk. Skattebönderna beräknades till ett antal af 810, kronobönderna till 850 och frälsebönderna till 1,010, behållet mantal.[1]

Hvad vi i öfrigt känna om sjelfva byggnads- och befästningsarbetena vid Elfsborg och Gullberg, hvilka båda slott vanligen nämnas på samma gång i handlingarne, är att konungen den 7 Maj samma år, 1573, svarar ståthållarne att han icke kan, hvarken vid Kalmar eller Stockholm, undvara de begärde »embetsmännen» (handtverkarne), utan ber dem förskaffa sig dylika från andra håll. Samma år, den 1 Augusti, förordnas att två hjelpedagsverken skulle utgöras af menige man öfver hela Vestergötland, med undantag för Vadsbo och Walle härader, af såväl förlänt som oförlänt jord, »på det att med byggningen vid de båda befästningarne måtte något fruktbarligt uti denna sommar blifva uträttadt».

Detta var en ansenlig och besvärlig tunga för allmogen, och det visade sig äfven att befallningen var lättare utfärdad än efterkommen. Följande året vid ungefär samma tid, eller den 5 Augusti 1574, klagar nemligen konungen, i bref till fogdarne i nämnda landskap, öfver att de bestämda dagsverkena ej utgjorts, hvadan arbetena fått stå tillbaka, och förmanas fogdarna allvarligen att med allra första låta dessa dagsverkare framkomma, tillika med de byggnadsmaterialier, hvarom förut befallning lemnats.

Äfven om denna hjelp af allmogen i Vestergötland derefter verkligen fullgjordes, befanns den i alla händelser otillräcklig, hvarför ståthållarne på Elfsborg på eget bevåg, som det synes, af allmogen i Dalsland kräfde en del byggnadseffekter. Man kan lätt föreställa sig de högst betydande svårigheter, som voro förbundna med fullgörandet af en sådan fordran, och hvad det ville säga att på en tid, då ingen sjöfart kunde ega rum förbi Trollhättan,

---

[1] Befallning om infordrande af de persedlar, som för varen behöfdes till befästningsarbetena vid Gullbergs slott och stad, utgick den $^{20}/_{1}$ 1573 till alla fogdarne i Elfsborgs län.

och då ingen annan möjlighet fanns än att anlita forsling efter landsvägen. Detta vållade äfven att menige man på Dal besvärade sig häröfver hos konungen, som i anledning häraf, den 16 Mars 1576, befallde fogden derstädes, Jöran Thorstensson, att underhandla med allmogen, så att den måtte finnas »välvillig». Konung Johan använde sålunda samma fogliga sätt gent emot allmogen i dylika saker, som hans far, den, till följd af alla uppror, försigtige gamle kung Gösta.

Med anledning af danskarnes rustningar 1577, upprepar konungen i skrifvelser den 27 och 31 Mars sina förmaningar att befästa Elfsborg och Gullberg »det mesta möjeligt vara kan», hvilken befallning ånyo inskärpes den 1 mars 1578, då man ännu en gång befarade fredsbrott från grannrikets sida. Samma år, den 3 April, begär konung Johan af borgmästare och råd i Nya Lödöse, att de måtte, med egna fartyg under sommaren, hemta några hundra läster kalk från Jutland till befästningsarbetena vid Elfsborg.

Det nämndes förut, att fogden på Dal skulle 1576 underhandla med allmogen der om utgörande af byggnadseffekter. Som man dock ifrån denna landsdel icke förut begärt några dagsverken, beordrades, den 17 Mars 1580, ståthållaren i Vestergötland, Knut Posse, äfven som fogden i Dalsland Jöran Torstensson, att underhandla med dervarande allmoge om utgörande af två hjelpedagsverken af hvar bonde för ifrågavarande befästningsarbeten, »efter som lägenheten det medgifver». Den 1/4 1585 erhöllo knektehöfvitsmännen i Vestergötland befallning att så handla med knektarne att de, såsom förut, låta sig finnas villige att göra några hjelpedagsverken till Elfsborgs befästning, och den 8/10 1586 anbefalles fogden på Dal, Gunnar Arvedsson, att beställa bjelkar till samma slott.

Sista gången dessa arbeten omtalas är den 30 Januari 1590, då Anders Larsson på Lindesberg får i uppdrag, att till »byggnadernas förfordran på Elfsborg lemna 18 skeppund stångjern, 6 skeppund spik, 50 à 60 jernskoflar och 4 skeppund skenjern.» Man kan sålunda säga att det arbetades på Elfsborgs slott under Johan den tredjes hela regering.[1]

---

[1] Samtidigt med byggnadsarbetena vid Elfsborg och Gullberg ihågkom äfven Johan III hospitalet och kyrkan vid nuvarande Gamlestaden. Han skref nemligen den 17/7 1588 i detta ärende till herr Jöran Eriksson:

»Som vår sekreterare *Claes Philipsson* låtit befråga oss hvad vi vilja efterlåta till att betala arbetsfolket med, som skola arbeta på *Hospitalet* vid

Om hvad som under alla dessa år uträttats har man emellertid ingen närmare skriftlig underrättelse. Det vill dock synas som arbetena redan 1585 nått en viss fullbordan, att döma af det bref som, den 19 Januari detta år, afläts till ståthållaren, och hvilket var af följande lydelse:[1]

»Wår besynnerliga ynnest. Wi hafve bekommit Eder skrifvelse, herr *Erik Göstafson*, och deraf, såsom och af vår tjenare *Anders Mårtenssons* berättelse, förnummit hvad på Elfsborg och Gullborgs befästningar är blifvit bygdt uti dessa förlidne år, och låte det blifva uti sitt värde. Och hvad innan byggningen tillkommer på förenämnde Elfsborg, kunno vi intet förklara vår mening om, förr än I kommen här sjelfva tillstädes och hafve en viss utritning på begge befästningarne med afmätning på längd, bredd och höjd på murarne, allenast uti det halfrunda tornet äro vi till sinnes att hafva *kyrkan*. Men på Gullberg måge I så låta bygga såsom Edert föregifvande varit hafver, och måge I fördenskull nu i denna vinter alle nödtorfter så väl till Elfsborg som Gullberg, på det byggnaden kunde i tillkommande sommar hafva desto större och bättre framgång, men hvad de härader tillkommer, af hvilka förenämnde Anders Mårtensson, efter Edert förslag och betänkande hafver begärt 4 eller 6 lass kalksten af hvar man frälses och förlänte bönder som oförlänte, der uppå gifve vi Eder det svar, att efter det I ären nu i så många år brukad' der 'nere för ståthållare, så tvifle vi intet att I bäst veten hvad våra undersåtar kan vara och blifva drägligt, I ville för denskull så låta beställa om för:ne hjelpkörslor och andra pålagor, att det kan vara undersåterna möjligt, och icke »tärffwe» att klaga deröfver.»

För utförande af dylika byggnads- och befästningsarbeten använde konung Johan utländske byggmästare, och detta var äfven

---

Nya Lödöse, så är vår vilja att I skolen nu i sommar låta arbeta och göra färdigt hvad som behof göres på slottet, och sedan i tillkommande sommar hålla på att låta fullfölja med *Spetalen* och *Stadskyrkan* och intet på slottet, och vele vi att Spetalen skall muras och kyrkan deri skall blifva 40 alnar lång och 16 alnar bred. Vändandes dertill hvad som tillförne plägar läggas ned på slottsbyggnaden dersammastädes, undantagandes hjelpedagsverken. Dock må borgerskapet i denna sommar fullfölja hvad som de förmå på stadskyrkan.» »*Konung Johan III:s Byggnads- och Befästningsföretag 1568—1592*. N:o 373.

[1] *Konung Johan III:s Byggnads- och Befästningsföretag 1568—1592*. N:o 372.

händelsen vid Elfsborg. Den först omtalade är mäster *Ludvig von Hoffwen*, hvilken den 17 Aug. 1571 får föreskrifter med afseende på den nya stad konungen tänkt sig vid Gullberg och som skulle befästas. Han nämnes ytterligare den 17 Mars 1573 i ett bref till Charles de Mornay i samma ämne, men, ehuru han sålunda endast förekommer i sammanhang med Gullberg, är det ytterst sannolikt att han äfven förestod arbetena vid Elfsborg; det visar sig af allt att man hade ondt om dylika män, hvaraf naturligtvis följer att man icke gerna kan antagas haft två byggmästare så nära hvarandra som på Gullberg och Elfsborg.

Kort härefter måtte von Hoffwen lemnat trakten, ty det heter till slut i den senast anförda skrifvelsen:[1]

»Och kunne vi Eder icke förhålla, att, sedan han (von Hoffwen) om förbemälda utstakning (af Gullbergs stads befästning) hafver beställt, hafve vi efterlåtit att han må begifva sig till vår käre broder, den högborne furste hertig Carl, och blifva brukad uti Hans kärlighets tjenst, efter som Hans kärlighet det ofta af oss hafver varit begärandes. Dock skolen I icke förr städja honom sin kos, förr än som han fullkomligen hafver afmätt förenämnde befästning, både med slottet och staden, såsom det sig bör.»

Efter honom dröjde det något innan en ny byggmästare tillsattes. Det heter nemligen den 10 Aug. 1574 i konungens svar på det memorial, ståthållarne afgifvit om byggnadsarbetena, samt om deras önskan att få en byggmästare ditsänd, att konungen icke kan efterkomma denna önskan förr än »i vinter»; när denne derefter gjort sina undersökningar, vill konungen sända ett »schamplun», hvarefter med byggnaden skall fortsättas.

Den som derefter tillsattes var *Johannes Baptista Par*, tillhörande en byggmästaresläg, bland hvars medlemmar ett par ytterligare voro verksamme i Sverige under Johan III, nemligen Franciscus Par, arbetande på Upsala och Stockholms slott, samt Dominicus Par, byggmästare på Borgholm och Kalmar. Johannes Baptista Par hade $^{9}/_{5}$ 1572 anställning vid Borgholms slott, och blef den 17 juni samma år byggmästare äfven på Kalmar, på hvilket senare ställe han dock samma år efterträddes af Dominicus Par.

Enligt Beställningsregistret för 1572 åtnjöt han i årlig lön: 3200 mark i penningar,

[1] *Konung Johan III:s Byggnads- och Befästningsföretag 1568—1592*. N:o 369.

En äre- och en hofklädning,
1 läst 6 pund spannmål,
12 pund humle,
1 tunna smör,
2 oxar,
6 svin,
12 får samt utfodring för 2 hästar och dessutom till tvenne tjenare 20 alnar kläde. Af en för den tiden så öfver måttan riklig aflöning, måste man sluta att han var en verklig konstnär, eftersökt i sitt yrke.

Äfven han lemnade efter några ar Elfsborg, hvarom konungen den 5 Juni 1577 tillskrifver ståthållaren i Vestergötland, riksrådet Erik Gustafsson Stenbock, medgifvande denne att, med de medel som kunna tillvägakommas, betala byggmästare »Johannes Phar» och sedan förlofva honom ur tjensten, men först efter det han gifvit sin förbindelse att ej vilja skada konungen och riket.[1]

Enligt Beställningsregistret för detta år kallas byggmästaren på Elfsborgs slott »Baptist Par», och hans lön angifves der i penningar och persedlar tillsammans till 509 daler och 2 örtuger, hvilket allt för mycket strider mot hvad som förut anförts tillkomma honom, men väl torde på ett eller annat sätt kunna förklaras. I kanten af registret är antecknadt att han drog ur landet år 1578.

Det har icke kunnat utrönas huruvida Par omedelbart efterföljdes af *Hans Stråle*, men den 27 Mars 1584 finnes denne upptagen såsom byggmästare på Elfsborg med en aflöning af:
100 daler i penningar,
8 alnar engelskt (kläde),
1 läst spannmål,
6 lispund humle,
8 » kött,
20 » fläsk,
2 oxar
4 får,
2 tunnor sill och
1/2 » salt.

Hans Stråle var tvifvelsutan svensk, och då ingen mer byggmästare på Elfsborg nämnes under konung Johans regering, är

[1] *Konung Johan III:s Byggnads- och Befästningsföretag 1568—1592* sid. 153 noten.

det troligt att han stannade i denna egenskap till byggnadsarbetena afslutats.

Naturligtvis erfordrades vid dessa arbeten äfven en hel del mera underordnade krafter, och främst handtverkare eller som de kallades »embetsmän». Den $^{28}/_{8}$ 1584 erhåller sålunda Erik Olofsson föreskrift rörande »embetsmännens lön i Elfsborg», och samma dag skrefs »till köpmännen» om 40 alnar kläde till de förras behof, samt särskildt till Per Svensson, handlande i Nya Lödöse, att han ställer *vallmästaren* till freds för 16 alnar kläde, äfvensom *murmästaren Antonius Philler* »för 20 och 4 alnar». Äfven hade man *glasmästare*, hvilket framgår af en befallning den 22 Febr. 1587 till en Olof Knutsson att lemna till Elfsborg och Gullberg ett skeppund bly till fönsterinfattningar.

Slutligen finnes ett beställningsbref af den 29 April 1589 för *Henrik Henolth*, såsom *snickare* på de båda fästningarne, hvari åt honom anslogs i lön och underhåll:

60 daler i penningar,
10 tunnor råg,
18 » malt,
5 lispund humle,
1 tunna smör,
1 skeppund kött och fläsk,
2 oxar,
2 tunnor fisk,
1 » gryn,
1 » salt och
8 alnar engelskt (kläde).

Gifvetvis får man icke föreställa sig Henolth såsom snickare i vanlig mening, utan användes han tvifvelsutan såsom bildhuggare och träsnidare.

Deremot är det öfverraskande nog att man icke hör talas om någon »stenhuggare» (stensnidare). Dylika konstnärer användes ju i stor utsträckning af Johan III, hvars byggnader ännu smyckas af herrliga prof på svensk rennäsans.

Dylika prof finnas äfven bevarade från Elfsborg. Öfver den åt elfven vettande porten till en af de nuvarande fabriksbyggnaderna sitter infästad en sten, hvilken ursprungligen haft sin plats öfver någon af slottets ingångar, bärande, såsom nedanstående teckning visar, konung Johans namnchiffer.

Sten med Johan III:s namnchiffer.

Nu återstår att besvara den frågan hvilka förändringar Elfsborgs slott undergått efter det tjugoåriga byggnadsarbetet. För att kunna komma till någon klarhet härutinnan, använda vi som utgångspunkt den äldsta teckning af slottet man eger, eller den af 1559 (sidan 149).

Att börja med förefinnes högst väsentliga olikheter mellan denna teckning å ena sidan och dels den, som föreställer Elfsborgs intagande af Fredrik II den 4 September 1563 (sidan 156) samt dels den som återgifver svenskarnes misslyckade försök 1565 att återtaga fästningen (sidan 169). Då teckningen af 1559 otvifvelaktigt måste tillerkännas vitsord, finner man genast att de båda senare teckningarne väl ganska troget återgifva hufvuddragen af landskapet: bergsträckningen närmast åskådaren, den nedanför varande platån med ravinen till höger, det på en klippa liggande slottet samt den inskärning elfven gör der bakom, betecknande mynningen af östra vallgrafven, men att dermed också likheten är slut.

Granskar man nemligen sjelfva slottet, sådant det finnes återgifvet 1563 och 1565, är det uppenbart att dessa teckningar äro tillkomna på temligen fri hand, eller möjligen ur minnet. Vi se längst till höger på båda ett högt, rundt hörntorn med spetsig takbetäckning; till höger om detta åter en något lägre mursträcka och på teckningen 1563 nedanför klippan åt denna sida något som liknar ett utanverk.

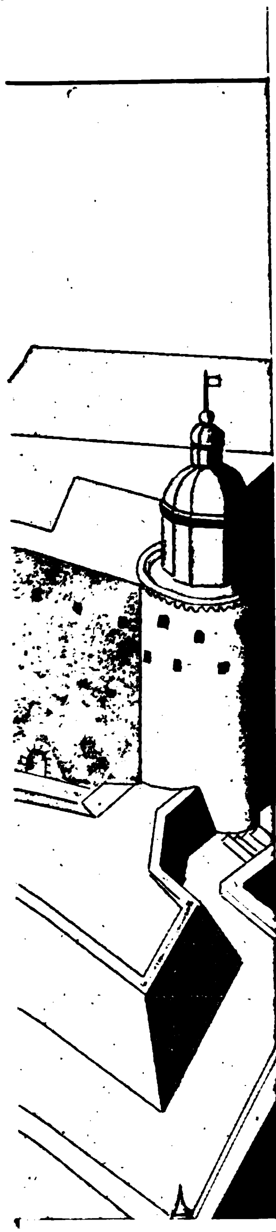
Mycket riktigt finnes på teckningen 1559 ett rundt hörntorn på samma plats som det nämnda, men det saknar alldeles betäckning, hvartill kommer att en utsigt af slottet, tagen från söder, omöjligen har kunnat visa några utanverk.

Vidare hafva teckningarne 1563 och 1565 till venster om detta torn ett väldigt sådant, anbragt ungefär midt på slottet, liknande kärnan (donjonen) i medeltida fästningsverk, hvilket alldeles saknas på planchen från 1559.

Allt detta visar att teckningarne 1563 och 1565 måste lemnas ur räkningen, såsom icke fullt tillförlitliga.

Återstår sålunda teckningen från 1559.

Den egentliga borgen utgöres här, såsom förut är påvisadt, af fyra långa byggnader, hvilkas grundplan visar en oregelbunden fyrhörning. Denna är försedd i södra och östra hörnen med tvenne runda krenelerade torn, hvilkas platta tak befinna sig i jemnhöjd med nämnde byggnader. Vidare finnes ett rundt, delvis fristående

högre torn i sydvestra hörnet med brant sluttande tak samt spira, samt i norra hörnet ett halfrundt torn af samma höjd som de förstnämnde.

Den af flyglarne, som vetter hela framsidan utåt elfven, har ej fönster mer än i öfre våningen. Hela denna flygel täckes af ett högt och spetsigt tak.

Af de båda återstående, till façaderna synliga flygelbyggnaderna saknar den norra helt och hållet fönster, hvaremot den östra har fem små fyrkantiga öppningar eller kanongluggar, sittande tätt upp vid takkanten. Anmärkningsvärdt är att taken på dessa båda flyglar äro platta, hvaraf man kunde förmoda att de voro afsedda för kanoner.

I sin helhet utgjorde detta den egentliga borgen, kärnan i försvaret. Lemna vi nu denna, finna vi de tre södra och östra tornens nedre delar omgifne och skyddade af utspringande högvärn. Nedanför dessa åter befinner sig den i in- och utgående vinklar brutna hufvudvallen, med sitt utanför varande förvärn, hvilket senare ytterligare är förstärkt genom tvenne i två af de ingående vinklarne uppförda, tre våningar höga trätorn, hvilkas inåt hufvudvallen sluttande tak hafva tvenne rader kanongluggar. Dessa trätorn voro egentligen afsedda till sidoförsvar för grafven, och understöddes häri af ett allra nederst vid vattnet beläget, lågt zigzagplan.[1]

Derefter kommer grafven, som erhöll sitt vatten från elfven, i hvilken den på båda sidor om slottet utmynnade. Öfver grafven ledde från Skinnarklippan en bro på pålar in i fästningen genom ett med torn försedt porthvalf.

På andra sidan grafven slutligen ligger betäckta vägen, skyddad af fältvallen, och såsom ett yttersta försvar palissader.

Sådant var Elfsborgs utseende 1559. Vi ega visserligen icke någon teckning från Johan III:s tid, men då inga omfattande ombyggnadsarbeten derefter företogos, kunna vi med fullt skäl antaga att slottet af honom gafs i hufvudsak det utseende, som visas på en teckning från Gustaf II Adolfs tid, och som återgifves här bredvid, föreställande Elfsborgs slott omkring år 1617.

---

[1] Uppgiften i *Baggesens Danska krigshistoria* II: 141, att trätornen uppförts af Erik XIV är sålunda felaktig, enär de funnos till redan 1559.

Ett enda ögonkast är nog för att låta oss här igenkänna samma svenska renässans från Johan III:s tid, hvaraf så präktiga minnen finnas qvar t. ex. i Gripsholm, Kalmar och Vadstena.

Den äldre borgens grundlinier äro fullkomligt bibehållna, och slottet bildar således fortfarande en oregelbunden fyrkant, men byggnaderna hafva deremot undergått mycket betydande ändringar. Alla flyglarne, utom den östra, hafva nu fått höga spetsiga tak, och äfven ungefär hälften af den östra är försedd med ett dylikt, hvarjemte på densamma mellan högvärnen upptagits en rund port åt utanverken.

Af tornen har det stora runda, nästan fristående, som befann sig i vinkeln till sydvestra flygeln utåt elfven, helt och hållet försvunnit. De två tornen i söder och öster tyckas blifvit ombyggde till öfre delarne, samt försetts med två rader kanongluggar, och afslutas nu med mångkantiga lanterniner med kupoltak och spiror. Det norra halfrunda tornet, i närheten af porttornet, har fått bibehålla sin form, men har deremot erhållit en med flygeln sammanhängande spetsig taktäckning, och öfverst en mångkantig lanternin med spira. Det är detta torn som åsyftas af konung Johan, när han den 19 Januari 1585 skrifver till herr Erik Gustafson Stenbock, att »uti det halfrunda tornet äro vi till sinnes att hafva *kyrkan.*»

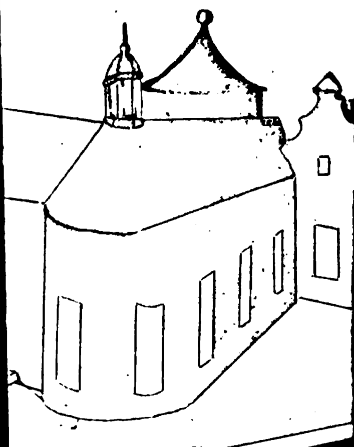
Vidare äro nu högvärnen kring de båda tornen i söder och öster sammanhängande, hvarjemte äfven det halfrunda tornet förstärkts med högvärn; på hufvudvallen finnas fyrkantiga vakttorn.

Försvaret af grafven utgöres af det äfven förut befintliga zigzagplanet, men trätornen hafva ersatts af murade dylika, ehuru lägre, med två rader kanongluggar, hvarjemte från dessa torn rundbågiga portar leda in i hufvudvallen.[1]

Från samma tid eller 1617 förskrifver sig efterstående afbildning af slottet, den enda vi ega tagen från Skinnarklippan. Den är af ett alldeles särskildt värde, emedan den ger oss en föreställning, såväl om inträdet till fästningen, som äfven om dennas utseende åt elfven.

Man finner här huruledes det halfrunda tornet sammanhänger med den åt Göta elf vettande flygeln, hvilken senare åter stöter

[1] Enligt *Baggesens danska krigshistoria* skola de båda trätornen nedskjutits under belägringen 1612.

…oberga och Bengta Jonsdotter Lillesparre, samt 3) med Margareta, som lefde intill 20/8 1588.

Sven Andersson Stålhandske, adlad af Erik XIV den 14/6 1565, blef 11/11 1573 i slottslofven på Gullberg. Gift med Brita, dotter af Bengt Svenske och Anna Torstensdotter (af Forstena-släkten).

med den åt Göta elf vettande flygeln, hvilken senare åter stöter

[1] Enligt *Baggesens danska krigshistoria* skola de båda trätornen nedskjutits under belägringen 1612.

intill den trappformade gafveln af ett hus i tvenne våningar. Nederst i detta finnes en port, hvarigenom man inträdde på borggården. Det sistnämnda huset begränsas af en med port försedd mur, som åt elfven afslutas med ett mindre, rundt torn med spetsigt tak utan lanternin.

Det ej minst intressanta är att teckningen visar oss sjelfva hufvudporten med dess torn, som öfverst prydes af Vasa-vapnet. Porten, som naturligtvis är försedd med fällgaller, ligger indragen mellan med kanongluggar utrustade murar, och genom densamma kommer man in på en oregelbunden plats, i hvars bortersta hörn synes en port, hvarigenom man kommer vidare upp till sjelfva slottet.

* * *

Vi komma nu till höfvitsmännen på Elfsborgs slott under Johan III:s regering. Såsom förut är omtaladt, hade den 24 Juni 1571 *Christoffer Torstensson* (af Forstena-släkten) till Ulfstorp och *Nils Posse* till Säby och Gammalstorp utnämnts till underbefälhafvare derstädes, hvarefter den 27 Juli *Anders Olsson* till Solberga erhöll fullmakt såsom öfverste befallningsman. De båda förstnämnde afgingo dock redan den 24 Mars 1572 samt efterträddes i slottslofven af *Brunte Birgersson Lillie* till Hjelmared och Aspenäs och *Sven Andersson Stålhandske*.[1]

---

[1] *Christoffer Torstensson*, son af lagmannen i Vermland Torsten Brunsson och Anna, dotter af Gudmund Torbjörnsson till Forstena, var gift med Brita Stake, dotter till Erik Amundsson Stake till Hönsesäter.

Nils Posse, son af riksrådet Axel Nilsson Posse till Thun och Anna, Axel Mattssons dotter till Hellekis, hade 1553 varit befallningsman på Viborg; gift med Anna, dotter af amiralen Mattis Nilsson Kagge till Kellstorp och Elin Lindersdotter till Broby.

Anders Olsson hade 1569 varit befallningsman på Gullberg.

Brunte Birgersson Lillie, son af Birger Andersson Lillie till Ångered och Bengta Knutsdotter Kafle till Hallarne och Jonsered, var $^{8}/_{3}$ 1569 befallningsman på Gullberg och $^{27}/_{5}$ samma år på Varberg. Gift 1) med Karin Ribbing, Nils Knutssons dotter; 2) med Christina Hård, dotter af Anders Berntsson till Solberga och Bengta Jönsdotter Lilliesparre, samt 3) med Margareta, som lefde intill $^{20}/_{8}$ 1588.

Sven Andersson Stålhandske, adlad af Erik XIV den $^{14}/_{6}$ 1565, blef $^{11}/_{11}$1573 i slottslofven på Gullberg. Gift med Brita, dotter af Bengt Svenske och Anna Torstensdotter (af Forstena-släkten).

Sedan Lillie den $^{22}/_{1}$ 1573 förordnats att vara ståthållaren i Vestergötland Knut Posse till hjelp, förordnades den 23 Januari *Anders Olofsson Oxehufvud* till Uddetorp och *Jöran Eriksson Ulfsparre* till Öjared, Råda och Näs att hafva öfversta befallningen på Elfsborgs och Gullbergs fästningar. Härtill kom den 3 Mars *Charles de Mornay*, friherre och arfvinge till Varennes och Arnöberg.[1]

Den mycket betrodde de Mornay invecklade sig dock kort derefter i en för konung Johan farlig sammansvärjning, i afsigt att befria den fängslade konung Erik, men planen upptäcktes på våren 1574 och de Mornay, som var hufvudmannen, afsattes den 30 April samt kallades från Elfsborg till Stockholm, för att stå till rätta, hvarefter han dömdes och aflifvades i September samma år.

I hans ställe förordnades den 30 April och 31 Maj 1574 Jöran Eriksson Ulfsparre, Anders Olofsson Oxehufvud samt *Olof Andersson Oxehufvud* till Säby, att hafva öfversta befallningen på Elfsborg och Gullberg.

Vi ega från denna tid en fullständig förteckning öfver hela

---

[1] *Anders Olofsson Oxehufvud* blef $^{3}/_{3}$ 1573 ståthållare på Elfsborg jemte Jöran Eriksson Ulfsparre och Charles de Mornay; säges $^{1}/_{3}$ 1573 vara i slottslofven jemte Jöran E:n Ulfsparre, dock att Anders Olofsson skulle vara på Elfsborg, men Jöran Eriksson på Gullberg. $^{8}/_{3}$ 1574 fullmakt att vara högste befallningshafvande äfven i Nya Lödöse stad.

Jöran Eriksson Ulfsparre, son af riksrådet och riddaren Erik Månsson till Broxvik, blef $^{18}/_{12}$ 1569 i slottslofven på Vadstena, $^{15}/_{5}$ 1571 på Kalmar och $^{8}/_{8}$ 1576 på Reval; 1580 lagman på Öland, $^{29}/_{2}$ 1592 ståthållare öfver Vestergötland. Var 1586 och 1598 åter ståthållare på Elfsborg. Riksråd. Gift med Marina Ribbing, dotter af Nils Knutsson till Svansered och Anna Stenbock, dotter af riksrådet, friherre Gustaf Olofsson till Torpa och syster till drottning Katarina. Med anledning af ett bref från Jöran Eriksson, hvari han förmäler att vallen på Gullbergs fästning börjar falla ned och fördärfvas, tillåter honom konungen i bref den $^{15}/_{3}$ 1574 att, oafsedt den förut gifna befallningen, innehålla med allt vidare arbete på slottet, tills konungen personligen ditkommer, samt beordrar honom att under tiden så mycket som möjligt förbättra både vallen och eljest annat som af nöden är.

Olof Andersson Oxehufvud, son af Anders Bosson till Säby och Anna Severinsdotter Kijl till Appelnäs, var åren 1591—1595 ståthållare på Kalmar slott. Gift med Kirstin Stierna, dotter af Måns Persson till Harstad och Brita Bölja.

besättningen på slottet, befäl och manskap, äfvensom öfver handtverkare derstädes af olika slag m. m., hvilken i sin helhet återgifves här nedan:[1]

Manntals Register oppå Thett folck som thill Sthedes æhrra på ælffzborgh sampt medh thenn som månatt Kost thaga.

Jörann Ersonn[2]	S: 3.	**Fathaburs Folck**
Anders Olsonn[3]	S 2:	Hustru Dördij
Oloff Andersonn[4]	S: 2:	Anna Jonsdotter
Fruu *Anna*	S: 2:	Elinn andersa dotter
Jomfru *Merittha*		angnis finska
Jomfru *Anna*		Jngridh Håkans dot:r
Lasse Rudh[5]	S: 2:	
Anders Anderson	S: 2:	**Jörann ersons thiennare**
Olaven thorstenson	S: 4	Thruls Jönsson
Jonn Larsson		Anders Larsson
Herr *Jonn*[6]	S: 2:	Mickill brunthesson
		Jören Dawisson
Gabriell bertillson	S: 2:	Staldreng—1.
Måens ærnestson		
Suenn Olsson		**Anders olsons tiennare**
Casp wachtem:	S: 2:	Hans Dalekar
Söffringh påffuelson		Thruls Jonsson
Håkunn walmester		Willam Juthe
Harall bengttson	S: 2:	brunthe Staldrengk

[1] Originalet, som befinner sig i *krigsarkivet*, har följande anteckning: »Mantals Register på Elffzborgz Slott, ankommit mz Oloff anderson thenn 26 Julii 74.»

[2] *Ulfsparre.*

[3] *Oxehufvud.*

[4] *Oxehufvud.*

[5] *Lasse Rud*, knektehöfvitsman i Westergötland, erhöll $^{8}/_{8}$ 1574 öppet bref att blifva på Gullberg och hålla denna fästning vid makt, både med byggning och eljest. Förmodligen voro *Anders Andersson* och *Olof Torstensson* äfven knektehöfvitsmän.

[6] »*Herr Jon*» slottspresten.

Anders Staldrengh
Lasse skredder S:

Brunthe böresons[1] thiennare,
personner—6

Oloff anderssons thiennare
Matts Olsonn
Oloff Suensson
Staldrg:re—2

Tyska Rytthera
Hindrick wan råstock
Olof Staerck
Fredrick wan Gube
Mester Jörgen
Hans Huithenn

Fruu anna selskaper
Mester Hans S: 2:
Hustrų anna S: 2:
Hustru ælsa
frans n:
Hindrick skredder
Casp skreddare
Anna Jans dott:r
Anna Jams dott:r
Kirsti Jans dott:r
Niels andersson
perr andersson
Staldrenger—2

Bÿsse skÿtthera
arcklii M: Rassmus bengtss.
Thomas Olss
Jöns hindersonn
Jörann Ersonn
Jöns Jonsonn
Perr Reorsönn
Tordh fÿrwerkare
Bertill Larsson
Nielz Suenson

Embetes men
Karll Kellersuenn S: 2:
Söffringh Herre Kock S: 2:
Nielz Suenne Kock S: 2:
Lucas Glas: m:
Hans pipare
Mårthen böcker[2]
Egerth, Hans, Ellertt, Arnest, Jörann, Nielz, Lasse } muramestar
Hans thegelslagare
Perr Kalck slagare
Per Smedh
Iacop Smedhs drengh
bengtt thimber man
Eskill thimber
Perr hiulmackare
Oloff Suarffare
Anders skomakare
Bengtt skomakare
Anders båssman
Erick fiskare
Anders fiskare
Seffre fiskare
Jöns walmestars drengh

[1] *Brunte Birgersson Lillie.* Han sjelf var sedan Januari 1593 hos ståthallaren öfver Vestergötland, men tjenarne befunno sig ännu qvar på Elfsborg.

[2] Tunnbindare.

Jeppe mölnare
Christoffer Klocka stellere
Lasse brÿgere suenn
Mårthen Kollare

Embethes Quinfolck

Gunilla bakerska
Elinn bakerska
Anna stuferska kona

Slotz liggere

Anders Karson

Ladagårdz folck

Erick Larsson ladagårdz foude
Nielz enge fougde
Hustru anna milcka deia
Karinn berges dott:r
Ingrett berges dott:r
Arffuedh Olsonn
Erlandh Suensson
Gundhmudh Lasseson
Larens Jonsonn
Perr Larsson
Nielz f[illegible]kar
Elinn Jönsa dott:r

Slotz Knichterr

Oloff thrumeslagare
Anders månsson R m:
bengtt Jonson
anders arvedhson
Nielz håkannson
Nielz Personn
Jonn Larsonn
Suenn anderson
Assar Larson
Hans Jacopson
Lasse Nielson
Helie Grundhmudhson
Anders Larsonn
Hans anderson
Anders person
Perr Kock
Perr arvedhsonn
Lasse bengttson
Lasse Larsonn
Hans assarsonn
biörnn personn
Gunnolff personn
Store Olav
Nielz bereson ähr nÿ komen i frå finlandh

Dÿwreskÿtther

Jörann Hansson

Breffdragara

Ingeman Olsonn
Perr anderson
Suenn bengttson
Oloff arwedhson

Knichter som wacht holla

R. m: Per Jönssonn
Thordh Nielsson
Thorbiörnn Jonson
bengtt Håkanson
bengtt böresonn
Oloff böreson
Lasse Jönssonn
Larens Suenson
Jonn biörnson
Jöns Jonson
Thorbiörn person
Anders biörsonn
perr Larsonn
Per Håkanson
thordh andersonn

Larens börgesonn
Biörnn Jönsonn
Larens andherson
Måns olsonn
perr anderson

Dragara
Lasse stensson
Anders assarson

Skepbÿggera
personner—8

Sågara
per Jacopson S: 2

Smeder aff bÿgde
personner—3

Fonga
Lasse I stalbacka

Berthill skarpretther

Hela befolkningen på slottet utgjorde enligt denna förteckning 204 personer. Främst af dessa märkas de tre herrar, som voro i slottslofven, nemligen Jöran Eriksson Ulfsparre, Anders Olofsson Oxehufvud och Olof Andersson Oxehufvud, hvilka, jemte slottspastorn samt befäl, tillhörde den förnämligare »herrestugan», som hade sin särskilda »herre kock», och som i öfrigt tillgodosågs af källarsven, fiskare och jägare. För brefvexlingen hade man att tillgå fyra kurirer, eller som de kallas »brefdragare».

Den egentliga besättningen utgjordes af

1 vaktmästare
1 vallmästare,
1 arklimästare,
1 pipare,
1 trumslagare,
5 tyska ryttare,
8 bösseskyttar,
23 slottsknektar och
20 vaktknektar,

eller tillsammans 61 man.

Härtill kommo handtverkare af hvarjehanda slag, såsom glasmästare, tunnbindare, smed, hjulmakare, svarfvare, skomakare, skräddare, skeppsbyggare och till och med en särskild »klockställare», äfvensom personer, hvilka voro anstälde för slottsbyggnaden, såsom murmästare, tegel- och kalkslagare, timmermän m. fl. Likaså en del folk för den Elfsborg tillhöriga jordegendomen,

eller, som den sedermera kallades, Elfsborgs kungsladugård, såsom ängfogde, ladugårdsfogde, ladugårdskarl, mjölkerskor o. s. v.

Naturligtvis tjenade slottet äfven till fängelse, men för tillfället hade man icke mer än en fånge, »Lasse i Stallbacka». Här fanns äfven en skarprättare.

Den 8 Augusti 1574 befullmäktigades Anders Olofsson Oxehufvud samt *Bengt Eriksson Slatte*, den förste att hafva öfversta befallningen öfver Elfsborg och Gullberg samt Nya Lödöse, och den senare att vara befallningsman på Elfsborg, samtidigt erhållande fullmakt såsom fogde derstädes.[1]

Bengt Slatte måtte temligen snart aflidit; Anders Olofsson Oxehufvud hade i slutet af 1574 eller tidigt 1575 förflyttats såsom ståthållare på Gullberg, och man finner sålunda i Maj 1575 såsom ståthållare på Elfsborg *Brunte Birgersson Lillie* och *Jöran Eriksson Ulfsparre*, båda förut använda i samma egenskap derstädes.

Äfven från detta år finnes en förteckning på besättningen och den öfriga befolkningen på Elfsborg (bil. XII), upptagande tillsammans 161 personer.

Tvifvelsutan bibehöllo de båda nämnde ståthållarne befattningarne på Elfsborg åtskilliga år framåt; Lillie nämnes ännu 1582 såsom ståthållare derstädes och Ulfsparre 1586, 1589 och 1591. Dock voro de, åtminstone tidtals, icke ensamma om slottslofven. Man finner sålunda 1577 riksrådet, friherre *Erik Gustafsson Stenbock* nämnas såsom ståthållare på Elfsborg, ehuru detta torde varit mera till namnet, eftersom han var landsherre öfver hela Vestergötland.[2]

Deremot var verkligen 1582 *Anders Olofsson Stråle* till Boatorp i slottslofven, och erhöll den 10 Juli 1591 nytt förordnande att vara Jöran Eriksson Ulfsparre till hjelp.[3]

---

[1] *Bengt Eriksson Slatte*, son af häradshöfdingen i Åkerbo härad Lydeke Olsson till Forssa, som i vapnet förde en hvit dufva; var gift med Märta, dotter af riksrådet Nils Olofsson Winge till Skofteby; hon lefde enka 1576.

[2] *Erik Gustafsson Stenbock*, friherre till Öresten, son af riksrådet och riddaren Gustaf Olofsson till Torpa och Brita Eriksdotter Leijonhufvud, hade 1561 blifvit friherre, 1567 höfvitsman öfver rytteriet, 1568 riksråd, riddare 1569 vid Johan III:s kröning, samma år fältöfverste vid hela krigsmakten, 1575 ståthållare och landsherre öfver hela Vestergötland. Afled 1599. Gift med Malin Sture, dotter af grefve Svante Sture och Märta Eriksdotter Leijonhufvud.

[3] *Anders Olofsson Stråle*, son af Olof Andersson och Christina Svens-

Åren 1585 och 1586 förekommer *Erik Axelsson* såsom befallningsman på Elfsborg.[1]

Vid denna tid omtalas slottet tvenne gånger i annat sammanhang. Oslobiskopen Jens Nilssøn har nemligen 1584, efter att under visitationsresor genom Bohus län hafva kommit till Bohus, nedskrifvit följande anteckning:

»11 Juni: Til baads fra Bahus omkring *Lösse* (Lödöse) i Sverige, om *Guldberg* oc *Eltzborg* slot», hvarifrån han vidare for nedåt Halland, med Köpenhamn som mål.[2]

Andra tillfället när slottet nämnes i förbigående är den 26 November 1589 i instruktionen för Korfitz Wiffert på Malmö slott, Jörgen Brahe på Landskrona och Doktor Paulus Knipius, när dessa herrar af konungen i Danmark sändes på resa till Norge, för att mottaga och ledsaga konung Jacob VI af Skotland; de uppmanades nemligen deri att för denne senares färd igenom Sverige begära fri lejd af ståthållaren på Elfsborg, eller med andra ord af Jöran Eriksson Ulfsparre.[3]

Den siste ståthållaren på detta slott, hvilken utnämndes af Johan III, var *Claes Andersson (Ekeblad)* till Stola och Fröslunda, som den 10 Juli 1591 förordnades att, jemte Anders Olofsson Stråle, vara Jöran Eriksson Ulfsparre till hjelp på Elfsborgs slott.[4]

I det föregående har man kunnat inhemta, att samma personer mycket ofta samtidigt voro ståthållare på Elfsborg och Gullberg samt öfver Nya Lödöse stad; någon annan stad omtalas icke. De voro emellertid icke blott ståthållare på slotten, utan äfven öfver derunder hörande län.

---

dotter Sting, var gift med Märta Drake, Birger Månssons dotter till Ugglebo med Botila Nilsdotter Krumme.. Hans efterkommande kallades *Gyllengrip*.

[1] Hans enka Ingeborg lefde 1597.

[2] *Biskop Jens Nilssøns visitatsbøger og reiseoptegnelser 1574—1597*, sid. 43. I samma anteckningar heter det under 1594 vid omtalande af biskopens besök i Björlanda (sid. 186):

»fra Biørnelandts Kircke ligger *Elsborg* en 1/2 mijll i sudsudoust: Nylöse ligger fra Elsborg i nordoust 1/2 mijll och ifra Biørnelands Kircke i øster 1/2 mijll».

[3] *Norske Rigsregistranter*, 3: 97.

[4] *Claes Andersson (Ekeblad)* var son af regementsrådet Anders Hansson till Stola och Sundby med Agneta, Nils Claessons till Stola dotter. Han blef 1562 fänrik vid Olof Stakes vestgöta ryttare, 1569 ståthållare på Varberg, den 19 Mars 1573 i slottslofven på Gullberg, 1594 häradshöfding i Skånings härad

Om ståthållarne sjelfva vexlade och ombyttes ända till villsamhet, så var detta föga mindre fallet med slottslänen. När Charles de Mornay den 3 Oktober 1573 erhöll fullmakt att hafva öfversta befallningen öfver Elfsborg och Gullberg, bestämdes på samma gång att länen med alla dagsverken och årliga utskylder skulle omfatta:

Elfsborgs län: häraderna Askim, Gäsene, Bollebygd, Frökind, Mark, Kulling, Skåning, Redväg, Gudhem, Dal och Wartofta; samt

Gullbergs län: häraderna Ale, Flundre, Säfvedal, Wätle, Kålland, Barne, Laske, Kind, Viste, Wäne, Åse och Weden.

Fördelningen af häraderna mellan de båda länen är, som man finner, lika egendomlig som omotiverad.

När Jöran Eriksson Ulfsparre den 2 November 1586 förordnades till ståthållare öfver Elfsborgs slott och stad samt Gullberg, heter det, att han äfven skulle vara ståthållare öfver Askims, Vätle, Ale, Flundre, Säfvedals, Kållands, Gäsene, »Balbo» och »Mems» härader i Vestergötland,[1] utan att det säges huruvida alla dessa räknades till Elfsborgs län, eller om de voro fördelade på båda länen.

Kort derefter, eller den 4 November samma år, bestämdes att endast Askims, Säfvedals, Ale, Flundre och Vätle härader skulle med sina fodringspenningar och annan uppbörd höra under Elfsborgs län.

Som man i det föregående sett, flyttades under Gustaf I borgarne i Nya Lödöse omkring 1547 till Elfsborgs slott, på den grund att den förra staden låg oförsvarad och allt för mycket utsatt för fiendtliga öfverfall; vid Elfsborg ansågs den deremot vara någorlunda skyddad, ehuru den alltid skulle komma att dela slottets öde.

När Elfsborg eröfrades år 1563, afbrändes den under slottet liggande staden, hvarefter den dock återuppfördes.

Konung Johan ville likväl icke att den enda stad, Sverige då egde vid vesterhafvet, skulle se sitt vara eller icke-vara göras beroende af, huruvida Elfsborgs slott förmådde hålla sig mot

---

samt afled 1614. Gift med Brita Kagge, död den 24 December 1601, dotter af Matts Nilsson Kagge till Fjellskäfte och Elin Lindersdotter till Bronäs

[1] *Anders Ant. von Stjernman, Swea och Götha Höfdinga-Minne,* II. »Balbo» och »Mem» äro uppenbara felskrifningar, troligen bör det vara Bollebygd och Mark.

fienden, utan blef betänkt på att flytta den tillbaka på sin gamla plats vid Säfveåns utlopp i Göta elf.

Den 17 Augusti 1571 befaller han sålunda byggmästare Ludvig von Hoffwen att, som »borgarne, hvilka nu bodde vid Elfsborg, skulle hädanefter bygga vid Gullberg», der en fast stad skulle anläggas, genast utkasta ett »fyrkantigt skamplun», med beräkning att den nya staden skulle erhålla samma storlek som Kalmar. Derjemte ville konungen, skrifver han den 5 September till ståthållarne på Elfsborg och Gullberg, Brunte Birgersson och Anders Olsson, sända ned någre gode män, »för att låta utmåla, så ock utstaka platsen, der som staden skulle påbygd blifva, och emellertid må de borgare och andre som der bo bygga sig så många hus utanför platsen, som de nödtorfteligen kunna behjelpa sig med på någon ringa tid».[1]

Häraf skulle synas som en del borgare redan ditflyttat, men uttrycket: »som der bo», får väl anses syfta på Elfsborg, om man sammanställer det med befallningen till von Hoffwen, der det talas om de borgare, »hvilka nu bodde på Elfsborg».

Ehuru konungen synes varit ganska angelägen om arbetenas påbörjande för den nya staden och dess befästande, var han i sjelfva verket så vacklande ännu i fråga om platsen för densamma, att han den 23 Augusti 1572, eller året derpå, tillskref riksdrotset grefve Per Brahe följande:[2]

»Vi kunne Eder gunsteligen icke förhålla, käre frände grefve Per, att efter som Eder väl ihågkommer, att vi uti Egen person förhandlade med Eder den tid I senast i Kalmar hos oss var, att I ville begifva Eder till Elfsborg och bese lägenheterna, både om befästningarne, så ock hvar lägligt vore att der uppsätta någon varaktig köpstad, efter som I samma tid väl förstoden derom vår mening. Och efter vi gerna se, att sådana lägenheter på denna tid måtte med det första blifva utsedde, derför är ännu vår gunstiga vilja och begäran, att I nu, medan sommaren är och bästa tiden sådana lägenheter att besigtiga, velen begifva Eder dit ned, och sådant efter vår vilja uträtta».

Häraf skulle framgå att konungen ännu en gång ändrat åsigt,

[1] *Konung Johan III:s Byggnads- och Befästningsföretag 1568—1592*, N:o 364.

[2] *Konung Johan III:s Byggnads- och Befästningsföretag 1568—1592*, N:o 365.

och nu icke hade ett ord att säga om stadens flyttning från Elfsborg, så framt man nemligen håller sig strängt till ordalydelsen i brefvet, der grefve Per uppdrages resa till nämnde slott, för att tillse hvar man »der» kunde anlägga en stad. Men ordet »der» får väl antagas beteckna trakten i allmänhet, ty i slutet af året. eller den 13 December skrifver konungen till Charles de Mornay:[1]

»Wi hafve för någon tid sedan, samt med Eder skrifvelse, bekommit den utkastning och undervisning som I, samt med Grefve Per, hafven afsedt om den befästning vid Gullberg, både till slott och stad, och drabbar det i det närmaste öfver ens eftersom vi det sjelf tillförne hade betänkt vara läglige platsen till sådan befästning, och ändock vi hafva låtit tillskrifva dem, som der äro i slottslofven på Elfsborg, att de så skola beställa, det samma plats, som I utsett hafven till staden, måtte blifva intagen och befäst efter samma schamplun, som I oss tillskickade, dock, uppå det saken med desto större allvar måtte blifva företagen och i verket ställd, derför är vår gunstiga vilja och befallning, att der som I af sjukdom icke ären förhindrade, det I då viljen med första lägenhet begifva Eder dit ned. Och efter vi väl kunne tänka, att i denna vinter icke kan något synnerligt der uppå bygdt blifva, så vele vi dock att der till måtte nu allehanda godt förråd, som till samma byggning tjenar, förskaffadt och beställdt blifva. Det I ock velen förehålla borgarne, att de ock tänka till i tid att förskaffa sig, hvad del de behof hafva till att bygga stenhus, så framt de vilja åtnjuta de privilegier och friheter, som vi dem efterlåtit hafva, hvilket vi Eder icke hafva velat förhålla».

Saken bedrefs dock ytterst lamt, och ännu på våren 1573 hade ingenting åtgjorts, hvilket förmådde konungen att ånyo tillskrifva de Mornay härom: »Efter som I herr Carolus», heter det, »tillförne förnummit hafven vår vilja, både af våra skrifvelser, så ock eljest, huruledes och på hvad sätt den befästning vid Gullberg, både med slottet och staden, företagas och fullföljas skall, så vele vi nu än en tid derom hafva Eder gunsteligen påmint och befallt, att I deruppå fordra velen, att sådant måtte med allvar blifva ställt i verket. Och der så vore, att I icke ännu hade begifvit Eder åstad till förenämnde ort, att I då ingalunda fördröjer med saken,

---

[1] *Konung Johan III:s Byggnads- och Befästningsföretag 1568—1592.* N:o 367.

utan straxt efter denna tillstundande påskhelg förfogar Eder dit, och så beställer, att den byggmästare, mäster Ludvig (von Hoffwen), som vi hafve dertill förordnat, måtte straxt begynna på att utstaka och utmäta förberörde befästning, efter som I honom derom undervisa kunnen vår mening.»[1]

Icke ens den befallning, nämnde byggmästare fått den 17 Augusti 1571, att »genast» utarbeta stadsplanen, hade sålunda efter nära tio år utförts, och allt annat synes gått derefter.

En annan omständighet är vidare att beakta i fråga om den tilltänkta nya staden. Öfverallt talas det, som vi sett, om att förlägga densamma till Gullberg. Härvid är att märka att Gullbergs slott låg på en brant klippa invid Mölndals- eller Gullbergsån, helt nära den punkt, der den faller ut i Göta elf, samt att trakten vester och norr om slottet var ett ofantligt träsk, som, till större eller mindre delar tidtals öfversvämmadt af elfven, sträckte sig ända ut till Stigberget. På denna mark kunde man icke tänka vid stadens anläggning, då den skulle befinna sig i fästets närhet.

Återstodo sålunda trakterna söder och öster om Gullberg. Här var nog fast mark, åtminstone delvis, och af den danska skådepenning, som slogs i anledning af Gullbergs eröfring 1612, finner man mycket riktigt fienden lägrad på dessa marker, på båda sidor om ån. Nu är emellertid händelsen, att en truppstyrka mycket väl kan finna plats för ett läger, men att der kunna förlägga en stad af den storlek som Kalmar på slutet af 1500-talet, måste starkt betviflas.

Det synes derför mindre troligt att man hade denna tanke; man kan snarare förmoda att konungen, när han talar om stadens läge vid Gullberg, åsyftar trakten i allmänhet. Denna förmodan synes bestyrkes deraf, att när Anders Olsson den 8 Augusti 1574 erhåller fullmakt att hafva öfversta befallningen öfver Elfsborgs och Gullbergs slott, tillägges: »samt *Nya Lödöse* stad», hvarjemte han uppmanas att »i rättan tid af underlagde län förskaffa dagsverken, sten, kalk, trävirke och andra byggnadspersedlar, på det att Elfsborg och *Nya Lödöse* stad måtte det mesta möjligt vore blifva förbygde och befästade». Emellertid vacklade konungen fortfarande. Den 25 Juni 1575 svarar han ståthållaren i Vestergötland, riksrådet Erik Gustafsson Stenbock, på en dennes förfrå-

[1] *Konung Johan III:s Byggnads- och Befästningsföretag 1568—1592,* N:o 369. Vesterås den 17 Mars 1573.

gan, att konungen ännu behöfver något betänkande, innan han kan lemna besked, »rörande den skamplun till Elfsborgs stads befästande», hvilken denne inskickat. Såvidt icke »Elfsborgs» är felskrifning för »Gullbergs», skulle sålunda Johan III ännu detta år varit sinnad, icke blott att låta staden vara qvar, utan äfven att befästa den.

Härtill kommer att det i fullmakt för Jöran Eriksson Ulfsparre den 2 November 1586, enligt von Stjernman, står att han skulle vara ståthållare öfver Elfsborgs slott och *stad* samt Gullberg, visande att Elfsborgs stad då ännu fanns till.

Slutligen stadgades dock konungens mening, att borgarne i staden vid Elfsborgs slott skulle återflytta till Nya Lödöse, och åt denna senare stad utfärdades derefter nya privilegier 1587.

Härmed försvinner Elfsborgs stad ur historien. Den var belägen söder om slottet, på den ganska vida platå, som, brant uppstigande från vallgrafven, härifrån utbredde sig till foten af bergåsen. Vid gräfningar härstädes har man nyligen träffat murade källare och grofva ekbjelkar, äfvensom kanonkulor af jern, mynt och andra föremål. I äldre tid voro naturligtvis lemningarne betydligare och minnet af staden friskare, hvarom Cederbourg vet att i sin år 1739 utgifna Göteborgs historia berätta:[1]

»Om bemälte gamla Elfsborgs Stads och Slåtts ålder och grundläggning, men i synnerhet slottets, finnes uti historierne intet vidare ljus, än hvad Johan Messenius uti sitt Svenska Skådetorn pag. 72 anförer, hvari han berättar, att detta Elfsborgs slott uti Birger Jarls tid 1260 skall vara påbegynt, men den der vid i söder belägna Elfsborgs stad alldeles förbigår, hvilken stad torde varit så gammal som sjelfva slottet, och hvilkens urgamla qwarlefvor och minnesmärken i jorden ännu i dag (1739) efter gator, kiällare och tomtestenar igenfinnas, som wisa säkra prof, at den samma warit til och mycket gammal, hvarom många ålderstegne här i Neigden wetat at omtala. I synnerhet har Sahl. Rådman *Erik Gunnarssons* Enka härstädes, dygdesamma matronan *Ingeborg Sahlfeldt*, om nittio års ålder. wid ett sundt förnuft kort före sin död, förutan en del om denna orten märkwärdige saker, för mig berättat, att hennes sal. Fader *Eric Sahlfeldt*, som warit Handelsman i denne nu warande Götheborgs Stad, för henne sagt, att

[1] *Eric Cederbourg, Beskrifning öfver Götheborg*, sid. 14.

denne förr omnrörde *Elfsborgs Stad,* skolat af Handel och Seglation mycket florerat, och at den på Elfsborgs Slått liggande Guarnizonen, som ej på bemälte Fästning låg Commenderad, skulle der i Staden hafva sin inqvartering och underhåll; men om dess Inrättning och Jurisdiction samt Oeconomie, kunde han ingen underrättelse gifwa.»[1]

* * *

När konung Johan III aflidit den 17 November 1592, ansåg den katolska reaktionen tiden vara inne att med alla medel bringa det affälliga landet åter under den allena saliggörande kyrkans vingar, hvilket borde gå så mycket lättare som sonen, den bigotte *Sigismund* nu blef herskare i Sverige, liksom han förut var det i Polen, och sålunda ansåg sig kunna med makt betvinga, der ej mildare medel visade sig tillräckliga.

Dessa planer hejdades likväl derigenom, att hertig Carl, omedelbart efter konung Johans död, infann sig i Stockholm, och der med rådet tog styrelsen i sina kraftiga händer, hvarom såväl folket som Sigismund underrättades. Ställningen var i alla fall vansklig nog, och det blef en vigtig uppgift att bringa en öfverenskommelse till stånd med de under Johan III:s sista tid afsatte och förföljde rådsherrarne, hvilket äfven lyckades.

Försoningen var likväl delvis endast skenbar. Det fanns nemligen ett starkt parti inom rådet, som, oafsedt sympatierna för en katolsk reaktion, befarade att hertig Carl sträfvade efter kronan, hvartill det ansåg sig finna en antydan deri, att, sedan Sigis-

[1] *Ingeborg Sahlfelt* var född omkring 1649 och fadern kan sålunda mycket väl varit född mot slutet af 1500-talet; bouppteckning efter henne gjordes den $^{23}/_{10}$ 1731. Hon var gift med rådman *Erik Gunnarsson,* sonsons son till Gunnar Johannis, pastor 1530 i Sätilla. Det var om denne Gunnar Johannis, hvilken för ett felande finger ansågs otjenlig till prästembetet, som konung Gösta den 18 December nämnde år resolverade: »Hvar icke annan brist finnes med samme Herr *Gunne,* än att han thet finger mist hafver, är thet intet sådane hinder efter Guds lag, ther man honom sitt prästeembete fråntaga kan, ändock hända kan att Påfvens lag therom annorlunda hålla kan, then vi i then måtton föga akte, när vi Guds lag för oss hafve. Så anamme vi honom uti vårt hägn och försvar för all then förkastelse, som honom för thenna måtton ske måtte, förbjudande allom honom häremot qvälja, och thertill bjude vi förenämnde Gunnes sockenbönder att the honom för then skull icke förakta i hans prästeämbete, utan göra honom tjänst och rättigheter i alla måtto.

mund vid sitt val till konung i Polen måst lofva arbeta för att Sverige afstode Estland, uppfyllandet af detta löfte mötte det mest afgjorda motstånd från hertigens sida, i det denne befallt kommendanterna på slotten i Estland icke uppgifva dessa, utan hålla dem Sverige till handa.

Bland rådsherrarne af detta parti befann sig den orolige grefve Axel Stensson Leijonhufvud till Gräfsnäs. Han hade 1586 blifvit riksråd och året derefter ståthållare öfver Finland, men råkade, liksom många andre, i fullständig onåd hos konung Johan. Ehuru till en början väl ansedd hos hertig Carl, öfvergick han dock sedermera helt och hållet till Sigismunds parti, och vid tronskiftet ansåg han faran för dennes framtid såsom konung öfver Sverige så stor, att ingenting annat återstode för dennes trogne anhängare än att gripa till öppet våld. Stödjande sig på det betydliga inflytande han egde i Vestergötland, kallade han mot slutet af 1592 såväl frälset som allmogen i denna landsdel till sig för att börja ett uppror, hvars närmaste mål var att intaga Elfsborg och Gullberg, och der försvara sig mot hertigen, hållande dessa slott tillhanda åt konungen.

Planen kan förefalla ytterst äfventyrlig, men det hela tedde sig allvarligare derigenom, att grefve Leijonhufvud kunde räkna på understöd af betydande krafter, främst af grefve Erik Sparre, den mest framstående medlemmen af riksrådet. Saken hade i sjelfva verket kommit i all hemlighet så långt, att den senare nedsändt sina rustningshästar.

De sammansvurne hade dock att göra med en motståndare, som icke tvekade när det gälde att handla. Vid första underrättelsen om de hotande rörelserna i Vestergötland, uppkallades Erik Sparre, som då vistades i Stockholm, till hertigen, som tvang honom att frånsäga sig all delaktighet i Leijonhufvuds förehafvande. Derjemte erhöll den senare skriftlig uppmaning af hertigen och rådet att afstå från sina brottsliga planer.

Detta oväntade ingripande rubbade ställningen, och Leijonhufvud, som icke fann den tillslutning han hoppats och å andra sidan hade att vänta angrepp af ståthållaren på Örebro, som beordrats att tåga ned för att kufva oroligheterna, såg ingen annan utväg än att gifva allt förloradt och i början af 1593 fly till Polen.[1]

[1] *Jonas Werwing, konung Sigismunds och konung Carl den IX:des Historia* I: 118 o. f.

Tack vare hertig Carls bestämda uppträdande, hvilket i icke ringa mån möjliggjordes genom enigheten med rådet, kunde man sedermera träda konungen till mötes med fordringar, hvilkas uppfyllande skulle trygga rikets sjelfständighet och religionens frihet. Spänningen mellan konungen och regeringen blef emellertid så stark, att hertigen slutligen beslöt tillgripa det enda medel, som stod till buds, för att göra slut på det rådande oefterrättliga tillståndet i Finland nemligen att med väpnad hand skydda lag och rätt.

Här skilde sig likväl hans och rådets vägar. Det senare hade redan förut med ganska mycken tvekan följt hertigen, men ryggade nu tillbaka för tanken på öppet våld mot konungens förtroendemän. Det uppstod sålunda en afgjord brytning, som slutligen tog fast form genom det af hertigen dikterade riksdagsbeslutet i Arboga den 5 Mars 1597.

Häri stadfästes förut fattade öfverenskommelser rörande riksstyrelsen och religionen, men det icke minst betydelsefulla var, att, som rådet afhållit sig från deltagande i mötet, lemnades medlemmarne af detsamma, äfvensom alla andra som icke vid mötet varit närvarande, en frist af sex veckor, inom hvars utgång de hade att förklara sig för eller emot de nu fattade besluten, hvarom, genast efter mötets slut, rådsherrar och ständer underrättades.

En del af rådet hade samtidigt med riksdagen hållit öfverläggningar, för att besluta om den ställning man borde intaga, utan att dock kunna enas. Man hade tankar på en allmän sammankomst i eller i närheten af Vestergötland, och der, med anslutning af adeln i detta landskap, åvägabringa ett kraftigt uttalande mot riksdagsbeslutet. Hertig Carl omintetgjorde likväl denna plan genom sina snabba åtgärder; skyndande ned till Vestergötland, förmådde han dervarande ständer att biträda nämnde beslut, samt tågade derpå mot Elfsborg.

På konung Johans sista tid sutto här såsom ståthållare *Claes Andersson Ekeblad* till Stola, *Anders Olofsson Stråle* och *Jöran Eriksson Ulfsparre,* till hvilka sedermera kom *Erik Axelsson,* hvilken 1593 benämnes ståthållare på Elfsborg.

Den 17 Februari 1595 erhöllo *Claes Andersson Ekeblad* och *Anders Olofsson Stråle* nytt förordnande såsom ståthållare. Den emellertid, som hade högsta befälet, var fortfarande landsherren öfver Vestergötland, riksrådet, friherre *Erik Gustafsson Stenbock,* som den 14 Juli 1594 erhållit konung Sigismunds stadfästelse på

denna värdighet, liksom på ståthållarskapet öfver Elfsborg. Anders Ant. von Stiernman uppgifver visserligen i sitt Swea och Götha Höfdinga-Minne att Erik Gustafsson skulle, såsom en nitisk och trogen anhängare af Sigismund, blifvit af hertig Carl afsatt från alla sina embeten den 20 Januari 1596, men detta synes mindre troligt. Hertigen var icke sen att skaffa åtlydnad för sina beslut, och en dylik afsättning står sålunda illa tillsamman med det faktum, att Erik Gustafsson Stenbock inneslöt sig på Elfsborg vid hertigens annalkande på våren 1597.

Stenbock skulle naturligtvis velat hålla slottet åt konungen, men då han icke ansåg sig kunna lita på besättningen, stod han nu handfallen och rådlös, och, som han icke vågade afbida hertigen, uppgaf han tanken på väpnadt motstånd samt flydde till Polen. I hans ställe förordnade hertig Carl den 29 Mars 1597 *Erik Olofsson Stake* och *Knut Kijl* till ståthållare,[1] hvilka, liksom befälhafvarne på de öfrige slotten, befalldes hålla fästningen konungen troget tillhanda, något som dock var svårt att förlika med tillägget: »dock icke insläppa någon mot hertigens vilja, icke ens konungen, förr än han skriftligen lofvat sin farbror och fäderneslandet ingen skada eller förfång tillfoga.»

Dessa båda erhöllo ny fullmakt den 8 Augusti 1598, men, som Stake snart derefter afled, förordnades i hans ställe samma år *David Danielsson Hund* till Romelberg att jemte Knut Kijl vara ståthållare.[2]

Emellertid hade hertig Carls, för riket gagneliga men gent emot konung nära nog upproriska sjelfrådighet, omsider uppkallat den senare att med vapen försvara hvad han ansåg vara sin

---

[1] *Anders Ant. von Stiernman, Swea och Götha Höfdinga-Minne. Jonas Werwing, konung Sigismunds och konung Carl den IX:des Historia* I: 344 uppgifver deremot att Stake förordnats till ståthållare och under honom *David Danielsson Hund,* hvilken åter enligt von Stiernman icke erhöll fullmakt förr än 1598.

Erik Olofsson Stake till Hönsesäter, Ökna och Brennegård var 1595 ståthållare öfver Wadsbo och Dalsland; afled 1598.

Knut Kijl till Appelnäs, 27/8 1600 amiral öfver några skepp som lågo vid Elfsborg; fick 30/6 s. å. befallning att med de 5 skepp, som lågo färdiga i Nya Lödöse, begifva sig till flottan i Östersjön.

[2] *David Danielsson Hund* hade 18/7 1596 blifvit befallningsman på Vaxholm; afled 1611.

obestridliga rätt, och i medlet af sommaren 1598 voro rustningarne afslutade, hvarpå fiendtligheterna följde.

Utsigterna för Sverige voro hotande. I slutet af Juli landsteg under Stålarms befäl en ansenligare styrka från Finland helt nära Stockholm; den 1 Augusti landsteg Sigismund sjelf vid Kalmar, som genast öppnade sina portar, hvilket exempel följdes af Stockholm; afdelningar af hären gingo också öfver, och man försökte bringa Dalarne att svika den fosterländska saken.

Det, som gjorde faran ännu större, var att det började kriget ingick såsom en länk i det allmänna arbetet på katolicismens återställande i hela Europa, hvarigenom fälttåget fick verldshistorisk betydelse. Afsigten, närmast efter svenskarnes kufvande, var att på alla sidor äfven angripa Danmark och derefter Lübeck samt de tyska sjöstäderna, och på Sveriges vestkust skulle Spanien, genom Elfsborgs intagande, erhålla ett fäste och en hamn såsom utgångspunkt för nya anfall mot protestantismens förnämsta bålverk, England.

Hertig Carl var ingalunda okunnig om dessa planer, och man har af honom ett yttrande, att det är »mångas mening att jesuiterna hafva ett anslag mot Elfsborg.»[1]

Detta anslag bebådades också mycket riktigt genom rörelser i Vestergötland, der oroligheter utbröto under ledning af Göran Nilsson Posse, som kommenderade provinsens ryttare, hvilka han förde till Kalmar, konungen till mötes.

Ungefär samtidigt lyckades det *Jöran Eriksson Ulfsparre, Seved Ribbing* och *Brun Jöransson* att i Augusti öfverrumpla icke blott Gullberg, utan äfven David Danielsson Hund och Knut Kijl på Elfsborg och taga slotten. Man känner visserligen icke med full säkerhet hur detta tillgått, men antydningar i hertigens senare skrifvelser gifva vid handen, att några af de upproriske förklädde lyckats inkomma i slotten, i hvilka de derefter beredt tillträde åt de öfrige, som hållit sig dålde i närheten, något som gått så mycket lättare, som de haft hjelp af några bland sjelfva besättningarne.

Höfvitsmännen togos visserligen icke till fånga, men internerades i Lödöse och måste förbinda sig att icke företaga något

---

[1] *Sveriges historia. Oscar Alin, Sveriges nydaningstid* 1521—1611: 412—413.

emot slotten eller konungen. Göran Eriksson och Seved Ribbing skyndade nu att underrätta konung Sigismund om den vigtiga händelsen, men denna skrifvelse råkade falla i hertig Carls händer, och denne var icke sen att handla. Det var af största vigt att icke låta tvenne sådana stödjepunkter som Elfsborg och Gullberg stanna i händerna på konungens anhängare, hvarför snabba åtgärder voro af nöden. Hertigen tillskref sålunda Sigge Arvidsson den 2 September 1598 om händelsen och de mått och steg som borde vidtagas.[1]

»Efter det, *Sigge Arvidsson,* vi förnimme att Jöran Eriksson, Seved Ribbing och Brun Jöransson hafva med förraskande och skälmeri intagit Gullbergs och Elfsborgs befästningar, och vi gerna såge att de icke måtte blifva oss svikeligen afhända, lika som vi dem kongl. maj:t och riket förhålla ville, det vi aldrig hafva haft i sinnet, utan vårt uppsåt hafver alltid varit, att när vi hade om hus och hemfrid blifvit försäkrade, då hade vi velat leverera Hans kongl. maj:t land och folk, hus och fäste och hela riksens regering till trogen hand, alldeles såsom vi dem uppå kongl. maj:ts och kronans vägnar innehaft hafva.»

»Derför är vår vilja och råd att du, samt med *Johan Andersson, Anders Svensson, Bengt Nilsson* och de knektar, som du der nere hos dig hafver, och andra trogne, tappre karlar, som du uppsöka kan och trogne äro, begifver dig hemligen dit neder och ser till igenom hvad sätt, lämpa och fog du kan bekomma befästningarne igen. Och synes oss icke oråd vara, att I på detta sätt gripen saken an, att I gifven akt på när bönderna skola föra in på slottet fetalier, och då laga så, att I bönderna alldeles oveterligen hållen Eder det närmaste I kunnen uti skogen in under slottet. Och när bönderna komma, tagen dem fatt, frågen dem hvar de äro hemma, och kläden deras kläder uppå Eder så och sticken och förgömmen Edra vänner hemligen hos Eder, antingen uti vägen eller eljest, och, när I hafven visat dem (bönderna) tillbaka igen, således begifven Eder med provianten in uppå slottet och sägen att I ären der hemma, som bönderna tillförne hafva berättat, och när Eder då porten blifver öppnad, då kunnen i med all makt falla till och taga slottet in igen. Härigenom förse vi

[1] *Riksarkivet, Hertig Carls registratur 1598,* bandet Juli—December sid. 111.

oss att I kunnen blifva befästningarne mäktige igen, hvilket vi befalle att du således beställer.»

Dagen derpå tillskrefs de olycklige höfvitsmännen, Knut Kijl och David Danielsson, att vara de förra till hjelp, och på detta sätt hämnas det svek, som begåtts emot dem, något som borde kunna lyckas eftersom man sport att slotten voro dåligt provianterade.[1]

Förslaget att genom öfverrumpling återtaga de båda slotten kom icke så snart till utförande, som hertigen åsyftat. Möjligen är orsaken dertill att söka i nödvändigheten att samla hela den makt man kunde åstadkomma för den afgörande sammandrabbningen med konung Sigismund, hvilken som bekant egde rum den 25 September vid Stångebro, der konungens här led ett fullständigt nederlag.

Härefter var allt motstånd brutet, och nu kom uppgörelsen med alla, som tagit konungens parti. Grefve Axel Leijonhufvud fick befallning att »förnimma der nere i landsorten (Vestergöland) och särdeles adeln, som till förgångne handlingar hafver vållande varit, huruledes de nu kunna till sinnes vara att taga sakerna före, och om de nu hafva redeligen handlat och beställt, att för deras och fleres ostadigheter skull så mången kristen menniskas blod är utgjutet blifven, hvilket Gud utan tvifvel både på dem och andra, som dertill vållandes äro, intet låter ostraffadt varda,

---

[1] *Riksarkivet, Hertig Carls registratur 1598*, II: 112. Skrifvelsen, som är daterad Mem den 3 September 1598, lyder:

»Wi hafve fast ogerna förnummit, *Knut Kijl* och *David Danielsson*, att I genom oaktsamhet och förraskande hafven låtit Eder afhända både *Elfsborgs* och *Gullbergs* befästningar, det vi nu låta i sitt värde blifva, emedan otroget folk innan till, det man sig icke hade försett, der till hulpit och sådant förrådt hafva. Och all den stund vi af Jöran Erikssons och Seved Ribbings skrifvelse till kongl. maj:t, dem vi i våra händer bekommit hafve, förnimme att I skolen inmante uti Nylöse stad, och med Eder icke redeligen utan svikligen handlat är. Derföre ären I icke skyldige någon handräckning eller borgen att hålla, utan var vilja är, att I beflliten Eder komma der ifrån med hvad lämpa I det göra kunnen, och sedan, samt med Bengt Nilsson, Johan Andersson, Anders Svensson och flere, som vi hafva tillskrifva låtit, till att intaga samma befästningar igen, gören Eder flit, att i med sådan flit och lämpa kunnen dem inbekomma, som vi förenämnde våre tjenare föreslagit hafva, och i så måtto gören dem det igen, som de Eder gjort hafva, hvilket I nu väl kunnen komma till väga, efter vi hafva förstått att de ringa förråd till fetalier och proviant inne på husen hafva. Här om I Eder med all flit vinnläggen och beställen skolen.»

och att de sig nu fördenskull uttryckligen förklara, hvad man sig till dem skall hafva att förse och tillförlåta.»[1]

Derjemte fick grefven befallning att begifva sig till Elfsborg och der åter insätta de förutvarande höfvitsmännen, Knut Kijl och David Danielsson Hund; »och hvad de, som det nu innehafva, icke vela det med godo tillåta, skolen I då bruka allvar och annat till saken, som dertill tjenar. Hvar I någon undsättning här ifrån behöfven, då må I låta oss oförtöfvadt derom förnimma; så skolen I besinna att vi icke vele lemna Eder utan bistånd, utan komma Eder till hjelp efter som lägenheten kräfver.»

Denna befallning upprepades tvenne dagar senare, med det tillägg, att grefve Leijonhufvud borde taga till hjelp *Anders Lindersson* (af Forstena-slägten), för att bemäktiga sig Elfsborg, antingen med godo eller med »hvad medel I dertill finna kunnen, efter som i väl betänka kunnen makt derpå ligger.»[2]

Uppdraget erbjöd numera inga svårigheter. Sedan konungen förlorat slaget vid Stångebro och lemnat riket, kunde hans anhängare icke längre tänka på väpnadt motstånd, och det skulle varit rent vansinne att söka hålla Elfsborg emot Sveriges hela makt; slotten uppgåfvos sålunda den 2 November. Man känner icke förhandlingarne härom, men det är nog troligt att innehafvarne begärt och tillförsäkrats fullständig förlåtelse, efter som man kort derpå finner dem användе i hertigens tjenst.

Det enda man känner om slottens öfvergång innehålles i hertigens tvenne bref till Anders Lindersson samt till Knut Kijl och David Danielsson Hund. Till den förstnämnde skref hertigen:[3]

»Wi hafve bekommit Eder skrifvelse, *Anders Lindersson*, deruti I underdånligen gifven tillkänna uppå hvad sätt I, samt grefve *Axel*, hafven handlat med dem uppå Elfsborg och Gullberg, så att I förenämnde befästningar, Gud dess lof, utan något buller och blodstörtning inbekommit hafven, och dem med våra tjenare igen besatt. Så betacke vi Eder för sådan flit, möda och trohet, som i uti så motto manligen bevist hafven, hvilket vi således med

[1] *Riksarkivet, Hertig Carls registratur* 1598, II: 183. Den $^{22}/_{10}$ 1598.

[2] *Riksarkivet, Hertig Carls registratur* 1598, II: 186. Nyköping den $^{24}/_{10}$ 1598.

[3] *Riksarkivet, Hertig Carls registratur* 1598, II: 224. Eskilstuna den $^{15}/_{11}$ 1598.

nådig bevågenhet vele ihågkomma och betänka, att I skolen hafva orsak oss att betacka.»[1]

Brefvet till Knut Kijl och David Danielsson Hund på Elfsborg var af följande lydelse:[2]

Wi hafve bekommit Eder skrifvelse, trogne tjenare, derutinnan I gifven tillkänna det I hafven inbekommit Elfsborgs slott den 2 dag i denna månad, och alla redan inträdt uti Eder förra befallning igen. Så hafve wi sådant gerna förnummit, och betacke Eder nådeligen för Eder flit och omak I uti så mått0 haft hafven, hvilket vi med nåder och allt godt ihågkomma och betänke vilja. Hvad de knektar anbelangar, som på slottet tillförne hafva varit brukade, och I hos Eder behålla viljen, mågen I låta ibland andra knektefännikor fördelte blifva. Spannmål och andra nödtorfter till att försörja slottet med, vele vi med första den förordning göra låta, att I skolen undsatte blifva. Till det sista begären I uti underdånighet en instruktion, huruvida I skolen hafva till att beställa, både med befästningarne och deromkring uti slottslänet, så är vår vilja och befallning att I hållen Eder vid den instruktion Eder tillförne gifven är, såsom ock bevisen oss älskelige, ädle och välborne grefve Axel så vidt hörsamhet och lydnad, som förenämnde instruktion utvisar och förmäler».

Omedelbart efter återbekommandet af Elfsborg började man äfven arbeta på verkens iståndsättande.[3]

Trots det förkrossande nederlaget vid Stångebro, öfvergaf

[1] I brefvet tillägges: »Hvad Eder styffader *Anders Olsson (Oxehufvud)* belangar, som grefve *Axel* med en hop knektar skall hafva låtit söka och fängslig antasta velat, derom hafve vi välbemälte grefve ingen befallning gifva låtit, men att så skedt är, dertill är förbemälte Anders Olsson sjelf orsaker, alldenstund han sig ifrån oss och menige riksens ständer afsöndrat hafver och handlat emot de afhandlingar och beslut, som han sjelf frivilligt samtyckt och beviljat, det honom ock icke borde till godo njuta. Men så tillräkne vi det mera hans ålderdom, och att han det för Eder flitiga förbön och begäran skull vele vi sådant gifva honom till, efter han ock af andre illisteligen förförd och bedragen är».

[2] *Riksarkivet, Hertig Carls registratur* 1598, II: 221. Eskilstuna den 14/11 1598.

[3] *Riksarkivet, Hertig Carls registratur* 1598, II: 225, Bref till *Söfring Jönsson* den 15/11 1598 att han anskaffar så mycken kalk, som till Elfsborgs byggnad behöfvas kan, och låter köra den fram på föret. *Anf. källa* sid. 256, svar till grefve *Axel Leijonhufvud* den 6/12 1598 på hans bref med underrättelse om hvad som åtgjorts för Elfsborgs och Gullbergs befästningar.

icke konung Sigismund tanken på att eröfra Elfsborg, och efter sin afresa ur landet tillskref han hertigen ett bref, deri han strängeligen förbjöd denne att företaga något fiendtligt mot hans slott, synnerligen icke mot Stockholm, Kalmar och Elfsborg. Detta förbud bekymrade icke hertig Carl, och vi hafva sett följden, hvad Elfsborg beträffar.

Emellertid begagnade konungen tillfället af hertigens öfvergång med en armé till Finland mot hösten 1599 att afsända 8 örlogsskepp under befäl af Johan Nilsson Gyllenstjerna, för att söka bemäktiga sig Elfsborg. Otur förföljde dock expeditionen, amiralskeppet stötte på grund och företaget måste uppgifvas, hvarefter flottan fördes illa medfaren tillbaka till Danzig.[1]

Med afseende på ståthållarne öfver slottet med tillhörande län samt Nya Lödöse stad, erhöll *David Danielsson Hund* den Januari 1599 förnyad fullmakt såsom sådan, hvartill kommo den 7 Februari samma år *Johan Andersson Ekeblad* och den 26 i samma månad *Anders Lindersson* till Rista, hvarjemte *Knut Kijl* fortfarande var i slottslofven.[2]

Sedan konung Sigismund den 19 Mars 1600 afsatts och hertig Carl erkänts såsom Sveriges konung, förnyades den 17 Juli derpå följande *Anders Linderssons* fullmakt såsom ståthållare, hvarjemte samma år förekommo tvenne andra betrodde män i slottslofven, nemligen den förut omtalade *Anders Olofsson Oxehufvud* till Uddetorp och *Nils Andersson Lilliehöök* till Fårdala och Nyby.[3]

---

[1] *Jonas Werwing, konung Sigismunds och konung Carl den IX Historier* I: 460—461.

[2] *Johan Andersson Ekeblad* till Stola, son af Anders Hansson till Stola och Sundby, konung Gustaf I regementsråd, blef $^{3}/_{3}$ 1593 befälhafvare på Gullberg, ryttmästare för Vestgötafanan till häst, häradshöfding i Nerike. Gift med Anna, Christoffer Torstenssons dotter till Forstena.

Anders Lindersson (af Forstena-slägten) son af den 1564 stupade Linder Torstensson och Margareta Andersdotter Ekeblad, blef $^{1}/_{7}$ 1600 riksmarsk; stupade vid Kirkholm 1605.

David Danielsson Hund till Runsö, död 1611, har i en visa med 485 strofer skrifvit konung Erik XIV lefverne.

[3] *Nils Andersson Lilliehöök* född $^{12}/_{7}$ 1561, son af riksrådet och riddaren Anders Persson till Fårdala och Måsebro, död 1572, och Anna Nilsdotter Ribbing till Svansered, hade 1581 blifvit konung Johans kammarjunkare, $^{26}/_{4}$ 1590 häradshöfding öfver Kullings härad; konfirmerades såsom sådan $^{18}/_{7}$ 1594, $^{20}/_{1}$ 1605 kammarråd och samma år riksråd; död 1619. Gift 1) med Brita

Dessa innehade derefter befattningarne tills Anders Lindersson kallades att deltaga i Liffländska fälttåget, då den 30 Juni 1602 *Torsten Linnersson* till Forstena, *Anders Olofsson Oxehufvud* till Uddetorp och *Måns Smålänning* förordnades i slottslofven.[1]

Anders Olofsson syntes ha snart afgått, ty den 30 Juni 1603 förordnades Torsten Lindersson och Måns Smålänning i slottslofven. Torsten Lindersson öfvergick emellertid till Sigismund och måste fly ur riket, hvarefter den 14 November detta år *Söfring Jönsson* till Gäddenäs blef i slottslofven jemte Måns Smålänning, hvilka båda erhöllo ny fullmakt den 3 Januari 1604, hvarjemte då äfven såsom ståthållare tillkommo *Torsten Christoffersson* till Bjurum och Ulftorp samt *Sven Björnsson.*[2] Det heter i fullmakten att det fanns nödigt förordna flere i slottslofven,» så väl för den grasserande pestilentiens skull, som för de många farliga praktiker skull», som då voro på färde. Torsten Christoffersson och Söfring Jönsson, såsom de förnämste, skulle enskildt beställa hvad som med allmogen ute på landet var till att handla, men i befallningen öfver slottet och länet skulle i öfrigt alla fyra vara lika rådande.

Stiernman uppgifver att *Hans Nilsson Rosenbanér* 1604 äfven varit i slottslofven, men detta måtte i så fall varit för någon kortare tid.[3]

Hund, död 1608, dotter af öfverste Knut Hållansson till Hagelsrum och Märta Arvidsdotter till Hammar; 2) $^{10}/_{8}$ 1618 med Karin Oxenstjerna, dotter af friherre Erik Gabrielsson Oxenstjerna till Lindö, Björnö och Eka med Bengta Carlsdotter Gera.

[1] *Torsten Lindersson* var son af förut omnämnde Linder Torstensson; gift med Märta Posse, död $^{11}/_{6}$ 1627, dotter af Nils Axelsson Posse till Säby och Gammalstorp och Anna Mattsdotter Kagg, afled $^{31}/_{3}$ 1631. *Måns Smålänning* dog 1609.

[2] *Söfring Jönsson* kallas 1604 amiral men 1605 underamiral, afled 1610. Gift med Ingeborg.

Torsten Christoffersson, son af Christoffer Torstensson (Forstena-slägten) till Ulfstorp och Brita Stake, Erik Anderssons dotter till Hönsesäter. Var $^{6}/_{1}$ 1597 i slottslofven på Vadstena, kallas 1598 befallningsman öfver Vestanstång. Gift 1) med Malin Bäl, Björn Pederssons dotter till Jullenäs, 2) med Ebba Ekeblad, Claes Anderssons dotter till Stola.

[3] *Hans Nilsson Rosenbanér* till Helgö, blef $^{19}/_{8}$ 1602 amiral öfver tre örlogsskepp, adlades 1607, höfvitsman på Vaxholm $^{18}/_{2}$ 1614. Gift med Ingrid Larsdotter som lefde enka 1615.

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM

GÖTEBORGS

OCH

BOHUSLÄNS FORNMINNEN

OCH

HISTORIA

UTGIFNA PÅ FÖRANSTALTANDE AF

LÄNETS FORNMINNESFÖRENING

TJUGOÅTTONDE HÄFTET

(SJUNDE BANDETS ANDRA HÄFTE)

1902

Pris 5 Kronor.

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1902

ELFSBORGS SLOTT

AF

WILHELM BERG

I. SLOTTETS HISTORIA

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1902

P.S.

Ombytena af ståthållare på Elfsborg voro denna tid utomordentligt vanliga och skedde nästan årligen. Den 22 December 605 förordnades sålunda den förut omtalade Söfring Jönsson till Gäddenäs att, i Hans Nilsson Rosenbanérs frånvaro, träda i slottslofven jemte Torsten Christoffersson till Bjurum och Anders Olofsson Oxehufvud till Uddetorp.

Sedan Torsten Christoffersson förordnats till ståthållare på Leckö, kommo den 24 Juni 1606 nya ståthållare på Elfsborg, nemligen *Jöran Claesson Stiernsköld* till Viby och Tuna, *Hans Johansson* till Bo och Åleqvarn samt *Erik Jöransson Ulfsparre* till Hersäter och Näs, hvilkas uppdrag endast räckte »till dess det främmande krigsfolket från England, Skotland, Frankrike och Nederländerna, som införskrifvet är, landstigit i Nya Lödöse ch derifrån afgått till Stockholm.»[1]

1608 uppgifves den förut omtalade Söfring Jönsson till Gäddenäs varit i slottslofven, äfvensom Måns Smålänning.

Det var sålunda dessa, som mottogo Carl den IX:de på Elfsborg i April 1609 när denne red sin eriksgata. Man har om detta tåg en mycket pompös skildring, som visar att konungen företog resan med all tillbörlig ståt. Det heter att när eriksgatan den 7 Februari började i Stockholm, var tåget ordnadt sålunda:[2]

»Konungens 12 lifhästar med gula och blå silkestäcken,
Härpukor och 12 trumpetare med silfverinstrument,
Stallmästaren *Claes Horn* till Kankas och *Gustaf Raab,*

---

[1] *Jöran Claesson Stiernsköld* var 9/2 1593 i slottslofven på Stockholms slott, Riksråd och marskalk 1602, afled 18/8 1611.

Hans Johansson förde i vapnet tre löf. 1595 och 1598 öfverste befallningsman på Vaxholm, befallningsman öfver Stockholm och dess län 5/12 1598, ståthållare på Åland 18/8 1604, ståthållare på Gripsholm 21/8 1608 och 18/6 1609 ståthållare på Kalmar.

Erik Jöransson Ulfsparre, född på Öjared 1577, hade från 1583 under tio år gjort vidsträckta resor i Holland, Frankrike, Spanien och Italien, blef 1603 kammarjunkare hos Carl IX, användes såsom gesandt till Frankrike och till grefven af Ost Friesland, 1605 konungens stallmästare och ryttmästare för konungens egen liffana, deltog i slaget vid Kirkholm, 1609 hertig Johans hofmarskalk och ståthållare på Stegeborg, 1613 hertigens råd, 1621 ståthållare på Kroneberg, 1626 i Jönköping, 1627 öfver hela Östergötland. Afled 17/12 1632. Gift 1614 med friherrinnan Beata Eriksdotter Oxenstjerna till Eka och Årestad.

[2] *Jonas Werwing, konung Sigismunds och konung Carl den IX:des Historier* II: 198 o. f.

80 hingstridare, tre och tre i bredd, på ståtliga hästar med kosteligt tyg, rör och värjor,

Hofmarskalken *Jöran Claesson Stiernsköld,*

Konungens hof- och kammarjunkare,

Ridderskapet och adeln af hvarje lagmansdöme som genomfors, tre och tre, hvilka medföljde till lagsagans gräns.

Adelsmän med förgylda rör och värjor, i kosteliga siden- och sammetsklädningar, besatta med guld och silfversnören, hafvande på halsen stora guldkedjor och kosteliga pärlband, samt ståtliga plumager eller fjäderbuskar på hattarna. Deras sadlar voro öfvermåttan sköna och kosteliga, såsom ock beslagne af silfver och fastgjorda på sammet, som ock eljest prålande af kosteligt perlestickararbete;

Konungens krigsöfverste i Liffland, Herr *Joachim Friedrich,* grefve till *Mansfeldt,* uti stor ståt och prakt,

Arffurstarne, hertigarne *Gustaf Adolf* och *Carl Philip,*

Konungens systerson herr *Jurgen Johan,* Pfaltzgrefve till Rhen och hertig till Bayern,

Konung *Carl IX* sjelf, kringhvärfd af dess pager, laquaier och drabanter,

Konungens kammardrängar,

Drottningens hofmästare *Christoffer Scheding,*

Konglige hofjunkare,

Drottning *Christina* med dess döttrar, fröken *Catarina* och fröken *Maria,* uti en kostelig vagn, för hvilken gingo 6 hästar med beprydda tyg af svart sammet, förgylda silfverbeslag och perlestickarearbete,

15 stycken hingstridare,

Hela det kongl. fruntimret,

3 kompanier svenskt och tyskt rytteri,

Sekreterare, kamrerare, ryttmästare, referendarier, kansli- och kammarförvandter samt notarii och andra civile betjente, förutom åtskillige andre, som voro af konungens hofstat.

Sist följde konungens drabanter samt 2 kompanier till fot.»

Det hela var sålunda lika talrikt som en liten armé, och deltagarne i tåget fingo nog rika tillfällen erfara, att det hela icke var någon egentlig lustresa; att fot för fot tåga genom landet midt i vintern var i och för sig mindre tilltalande, och säkert måste

det ofta nog beredt vederbörande svårigheter att anskaffa husrum och mat åt hela denna skara.

Emellertid gick tåget på vanligt sätt genom Södermanland, Östergötland, Småland och Vestergötland till *Elfsborg,* dit konungen ledsagades af vestgötarne, och der det vid ankomsten »med hele och halfve Cartoger blef skutit på Slåttet, så att både i Sverige, Dannemarck och Norige wäl höras kunde, det Swerges konung war ditkommen.»

»Dagen derefter gick konungen kring om Slåttet och uti alla dess wåningar, och förordnade huru samma Slått skulle widare emot hwarjehanda upplopp befästas. Sedan begaf Han sig till den andra fästningen Gullberg, som icke låg mer än en liten halfmil derifrån, och gjorde anstalt huru den bäst med folk och byggninger skulle förses och förbättras. I lika måtto for Han ock några gånger till den nya staden Götheborg, den han tre år tillförne låtit fundera, och icke allenast med nödtorftiga privilegier, utan ock åtskillige gods och gårdar begåfvat, warande jemväl sorgfällig att ock i annan måtto om denna stadens allmänna välfärd och uppkomst förordna det, som pröfvades vara nyttigt, tillsättandes Borgmästare, Råd och andra embeten, med hvilka Inbyggarne woro wäl förnöjde.»

»Derjemte tog Han ock i ögonsickte, huru staden skulle med ringemurar och blockhus på bästa sättet kunna befästas, och så wäl i ofredlige som fredlige tider beskyddas och försvaras. Omsider höllt Han den 19 Aprilis burspråk med gemene allmogen och förtalde dem, huru som Han, efter Swериges Lag, hade sig denna Eriksgata företagit, och icke låtit dem skrifvas i rotetal, för den orsaks skull, som månge wanartige och orättrådige menniskor osanfärdeligen dicktat och utspridt, att wilja i Riket uppwäcka oenighet och twedrägt och som skulle Han wara sinnad att sända dem till Liffland emot Pålacken, utan fördenskull att Han wille weta, huru mycket dugligt Krigsfolk till Fäderneslandets förswar der finnas kunde.»

Sedan gick tåget till Nya Lödöse, och eftersom drottningen ej varit der förut, erhöll hon af borgerskapet en föräring af förgyldt silfver.

Återvändande till ståthållarne på Elfsborg, finna vi 1608 och början af 1609 såsom sådane *Söfring Jönsson* till Gäddenäs samt *Måns Smålänning.* När den senare afled, erhöllo *Peder Jöns-*

son och *Lars Olofson* den 24 November 1609 fullmakt att vara i slottslofven, sedermera den 25 Februari 1610 förstärkte med *Nils Bengtsson Lilliesparre* till Lydinge och *Lars Jacobsson.*[1]

Att sätta flere i slottslofven var för öfrigt ett rätt egendomligt bruk. I vanliga fall hade alla lika makt och myndighet, och skrifvelserna från regeringen stäldes än till den ene, än till den andre af ståthållarne eller till flere, hvaremot embetsbrefven från dessa undertecknades af alla gemensamt, med namnen på en rad.

Någon viss bestämd gräns för deras makt fanns icke, ej heller mellan dem och fogdarne, i annan mån än det kunde finnas bestämdt i hvarje fullmakt, vid hvarje särskildt tillfälle eller genom särskilda påbud; slottsfogdarne benämndes Fogdar eller Befallningsmän öfver slottet och dess län, äfven då samma län tillika hade ståthållare.

Det till Elfsborgs slott hörande länet omfattade, enligt föreskrift den 19 April 1611[2] följande härader: Kulling, Bjerke, Bollebygd, Wäne, Askim, Säfvedal, Kind, Mark, Ale, Flundre och Wätle, och »der skall du», skref konungen till ståthållaren Nils Bengtsson Lilliesparre, »hafva till att bjuda och befalla öfver».

Hvarken ståthållarne, eller kronans ämbetsmän i allmänhet, hade denna tid bestämda löner, utan arvodet utgick i form af förläning, liksom förr. Derjemte hade de fri förtäring på slotten för sig sjelfva och ett visst antal tjänare, hvilket antingen utsattes i hvars och ens fullmakt, eller anslogs genom ett särskildt »beställningsbref.»[3]

Den betydligaste delen af lönen utföll sålunda i spanmål och matvaror och kallades underhåll, som merendels levererades månadtligen af slottsfogden, hvilken gjorde räkning i kronans räknekammare för slottets uppbörd.

---

1 *Nils Bengtsson Lilliesparre* var 1599 hertig Carls kammartjenare, blef 1601 kammarjunkare, 31/7 1605 höfvitsman på Vesterås och 1613 ståthållare på Stockholms slott.

Gift med Sophia, Peder Larssons dotter till Skälby.

2 *Bil. XIV.* Efter original i *Riksarkivet.* Enligt samma handling hörde till

Gullbergs län: Gäsene, Redväg, Ås, Weden, Wilske, Frökind, Åse och Wista härader, jemte Nya Lödöse.

Skaraborgs län: Skåning, Barne och Laske.

Orrholmens gård: Wartofta och Gudhem.

Leckö slott: Kinne och Kålland.

De smärre länen voro naturligtvis blott fögderier.

3 Beställning är liktydigt med lön.

Vi ega från 1610 qvar en dylik redogörelse under hufvudtitel: »Utspisninger, Löninger och andre utgifter till Utspisning och månadskoster till Slotzeens folch efter som lengdeen förmeller 1610», hvilken handling i enskildheter redogör för åtgången af penningar och varor till allehanda behof.[1]

Vi finna häraf att personalen på slottet detta år utgjorde 147 personer.

Den fullständiga förteckningen detta år på slottets hela fasta personal, eller med andra ord på dem, som kunde anses tillhöra besättningen eller voro i en eller annan egenskap derstädes anstälde, utgjordes af följande:[2]

Ståthållaren, *Nils Bengtsson Lilliesparre* spisades vid Borgebordet, sjelf 14:de,

Ståthållaren, *Lasse Jacobsson* spisades vid Borgebordet, sjelf 8:de,

Slottslofven, *Peder Jönsson*	»	»	3:dje
» *Lars Olofsson*	»	»	3:dje
Slottsfogden *Erik Olofsson*	»	»	3:dje
Slottsskrifvaren *Gustaf Jönsson*	»	»	3:dje
Slottshöfvitsmannen *Sven Björnsson*	»	»	2:dra
Slottspredik. Herr *Carolus Laurentii*	»	»	2:dra

Fändrik *Andor Andorsson,* Kansliförvandten *Nils Hansson,* Arklimästare *Matts Olsson,* Ränteskrifvaren *Hans Pedersson,* Kamreraren *Peder Olsson,* Slottsvaktmästaren *Bengt Pedersson,* Slottsbyggmästare *Hans Fleming,* Underfogden *Hans Andersson* som tillika var pipare och klockare vid slottskyrkan samt »Barberaren» (fältskären) *Jon.*[3]

---

[1] *Bih. XIII. kammararkivet, Vestergötlands handlingar 1610—1611.*

[2] *Kammararkivet,* Vestergötlands handlingar: *Mantals- och Vttspisningz-Register oppå detta Folck, som här widh Elffzborgs Slott ifrån Johannis Anno 1610 och till Johannis 1611 haffue warit bespijsede»,* jemf. med andra handlingar.

[3] När det hette att t. ex. ståthållaren Nils Bengtsson Lilliesparre spisades vid Borgebordet, eller, som det äfven kallades, Ståthållare- eller Fogdebordet, sjelf 14:de, betyder detta att han jemte 13 personer af sin familj och tjenare hade rätt till uppehälle in natura. »Predikanten oppå Elfzborrgz Slåt Herr Carolus Laurentii» åtnjöt sålunda, sjelf andre, i månaden:

Spanmål 4 skäppor	Salt 7 ℔
herröl 1 tunna	fläsk 1/2 L℔
Svennöl 1 »	Salt fisk 2 L℔
Smör 7 L℔	Torr » 1/2 L℔
Kött 2 L℔	Gryn 1/2 skäppa.

Alla dessa tillhörde det öfverordnade befälet, medan den ringare betjeningen och knektarne utspisades vid »Svennebordet», efter »Svenneordningen», medan de förra utspisades efter »herreordningen», hvilken skillnad äfven iakttogs med resande embetsmän eller i kronans ärenden stadde personer, som hade rätt till fri förtäring.

Man tager nog icke fel, om man till Ståthållare- eller Borgebordets behof hänför sådane i redovisningen öfver »förtäringen» upptagne artiklar som:

Spanskt vin	1 pipa 1²/₃ åm,
Franskt »	2 » 3 åmar 2 kannor,
Rostocker-öl	22 tunnor,
Lübskt öl	26¹/₂ fat,
Sundest-öl	15 tunnor; vidare från *ladugården:*

fläsk, kött af nötkreatur och får, svinrygg, tunga, gris, smör, ost och ägg; *egna husdjur:* gäss, höns, dufvor och kalkoner; *konserver och beredda saker:* korf, sylta, salt lax, sill, ål samt »insyltad fisk i krukor»; från *trädgården:* lök och morötter; *färsk fisk:* kolja, gråsej, hvitling, torsk, hälleflundra och råcka; *kryddor m. m.:* saffran, kanel, muskot, muskotblomma, ingefära, russin; peppar, ris, mandel, nejlikor, sviskon, korinter, kardemumma, anis, lagerblad och olja; af *vildt* omtalas fogel och hare. Egendomligt nog använde man under ett helt år icke mer än 3 toppar socker; detta ersattes naturligtvis af honung, ehuru sådan icke uttryckligen omtalas.

Vid Svennebordet fick man nöja sig med enklare mat, till hvars nedsköljande förmodligen åtgick i redovisningen upptagne, dels ett oxhufvud bränvin och dels återstående 1,139³/₈ tunnor öl; det ser i alla händelser icke ut som man lidit någon egentlig nöd.

Till svennebordet hörde som sagdt betjeningen och den öfriga personalen, deribland underskrifvarne *Udde Töresson, Arvid Pedersson* och *Lars Töresson.* Vidare de, som voro anstälde för slottets ekonomi: källarsvennen *Anders Gustafsson,* redesvennen *Lars,* kocken *Jöns, Olof* bryggare, *Sven* »kornmålare» (spannmålsmätare), fiskarne *Nils Larsson, Olof, Jöran, Nils Olsson* och *Erik Nilsson* samt »roddfiskaren» *Anders,* med fiskare drängarne *Anders* och *Olof,* djurskyttarne *Sven Redd, Olof* och *Nils* Skytt samt fatebursqvinfolken: fatebursthustrun *Karin, Ingeborg* »strykekona», fateburspigorna *Ingrid, Sissla Olofsdotter* och *Karin,* jemte bakerskan *Elin* och hennes piga

Karin samt *Helga Hansdotter*. Härtill komma tjenarne vid ladugården och trädgården: *Gunnar Andersson* ladugårdsfogde, ängefogden *Anders*, ladugårdsbustrun med hennes biträden *Helga Svensdotter, Kerstin Pompa, Ingeborg* och *Anna*, och slutligen trädgårdsmästare *Ludvig*. Slutligen för åkerbruket och andra göromål 24 »legodrängar».

Naturligtvis måste slottet vara försedt med egna handtverkare och såsom sådane förekomma: *Bartolomeus* repslagare, *Lars* hjulmakare, *Nils* och *Olof Larsson* tegelslagare, *Anders* och *Wolff* murmästare med drängen *Anders*, grofsmederne *Jacob, Olof* och *Peder Rest*, klensmederne *Carl* och *Jacob*, *Helge* skomakare, *Gunne* snickare, *Per* glasmästare, *Peder* bödker (tunnbindare), *Olof* timmerman, qvarnbyggaren *Lars Algutsson*, äfvensom några andra personer: »stenfogden» *Anders Jönsson, Claes* vallmästare, *Olof* brefdragare (kurir), skepparen *Anders Bryngelsson*, samt *Tönnes* och *Mattis Finne* äfvensom *Olof* »i Tåsthult».

Den egentliga besättningen utgjordes, som det vill synas, af en fännika knektar under höfvitsmannen, den förut omnämnde *Sven Björnsson*, med *Andor Andorson* såsom fändrik, *Bengt Pedersson* vaktmästare, *Anders Sothe* profoss samt trumslagarne *Anders Larsson* och *Sven*. Fännikan var icke fulltalig, men var delad i tvenne rotar, hvaraf den ena om 20 knektar hade *Anders Håkansson* till rotemästare, hvaremot den andra icke räknade mer än 10 knektar under *Bengt Gunnarsson*.

Artilleriet stod under befäl af arklimästaren, den förut omtalade *Matts Olsson* och utgjordes manskapet af 13 bösseskyttar, deraf vid en, nemligen Albrekt bösseskytt, finnes i marginalen antecknadt: »Pålack».

Hela personalen vid slottet utgjordes sålunda af:

tillhörande Borgebordet		47
betjeningen m. m.		58, deraf 8 qvinnor
handtverkare		25
menige knektar jemte profoss, rotemästare och trumslagare	35	
bösseskyttar	13	48
eller tillsammans		198 personer.[1]

[1] Antalet vexlade dock ej obetydligt under olika månader. Så upptager förteckningen för Augusti 1610: 45 »fogdepersoner», 55 slottsknektar, 10 bösseskyttar, 4 embetsfolk (handtverkare) och 9 ladugårdsfolk, eller tillsammans 123.

Till denna mera fasta befolkning kommo de knektar, som lågo här för att förstärkta garnisonen eller för arbete på fästningsverken.[1]

I slottets inventarieförteckning för 1609 förekommer bland fateburspersedlarne:[2] kalk och disk af silfver,

2 mässhakar (»ibland en vid Gullberg»),

2 mässkjortor (»ibland en vid Gullberg»),

Altarkläde af lärft,

2 nya flamska dynor, 2 finska väfvar, 2 hyenden med skinnvar och ett med rödt, välskt var, 4 gamla hyenden, 17 hvita och 5 svarta ryor, 11 sämre dito.

Tenn: 35 fat, 21 tallrikar, 1 saltkar, 1 smörfat, 1 »:a seer», 1 kanna med lock;

Messing: 17 ljusstakar, 1 handfat, 1 mortel, 4 bäcken m. m.

Koppar: 2 bäcken, 17 grytor, 1 timklocka, 1 liten klocka m.m.

Bestyckningen på slottet, med tillbehör, omfattade:

2 stycken $^{3}/_{4}$-dels Kartoger, hvartill funnos 320 runda kulor, 3 kedjekulor, 5 stångkulor och 3 saxer;

2 stycken $^{1}/_{2}$-Kartoger, med 663 runda kulor, 45 kedjekulor, 27 pikekulor, 5 stångkulor och 12 saxer;

14 stycken fältslangor,[3] med 518 runda kulor, 64 kedjekulor, 58 pikekulor och 2 saxer;

6 stycken $^{3}/_{4}$-dels slangor, med 708 runda-, 19 kedje-, 28 pike- och 3 slangekulor;

14 » $^{1}/_{2}$-slangor med 3,500 runda-, 2 kedje- och 12 pikekulor;

8 » falkoner[4], med 374 jernkulor och 113 blylod;

7 » dubbla falkonetter, med 1960 runda och 3 pikekulor;

---

[1] Det tyckes rådt mycken omvexling i detta fall. Man finner här t. ex. i Oktober 1610 samt April—Maj 1611 *Jon Håkansson* med en fännika Vestgötaknektar; i Januari 1611 *Per Månsson*, öfverstelöjtnant öfver fotfolket i Vestergötland, med sin egen och *Nils Jönssons* fännikor; i April 1611 *Anders Jönsson* med en dylik; i Maj 1611 *Anders Månsson* med sin knektefännika; i Maj och Juni samma år *Anders Persson* med sin fännika från Vadsbo och Valle härader, och i Juli *Sven Svensson* med en fänika Vestgötaknektar.

[2] *Kammararkivet.* Vestergötlands handlingar 1610—1611.

[3] *Slangorna* voro i allmänhet af 4 olika storlekar.

[4] *Falkoner*, eller, som de äfven kallades, *Falkar* eller *Halfslangor*, tillhörande fältartilleriet, och voro afsedde för kulor om 4 till 6 ℔ vigt. *Falkonetter* voro mindre än de förre och använde kulor om 2—3 ℔.

Enligt en befallning af den $^{15}/_{11}$ 1611 skulle i Nerike och Bergslagen

2 stycken enkla falkonetter, med 400 runda kulor;
76 » stormstycken;
3 » nickhakar;
1 » fyrpilsstycke;
1 » fyrmörsare;
2 » »apostlar»;
7 » Jernbasar;
6 » Jernstycken;
1 » hake;
7 » »Jernmyttlingar»;
1 litet stycke med låda.

Artilleriet utgjordes sålunda af tillsammans 160 kanoner af alla slag, större och mindre. I arkliet eller rustkammaren fanns derjemte: 1 hakepipa, 6 rörlåsar, 169 hillebarder, 95 långa spetsar, 720 spetsuddar, 3 slagsvärd, 1 stålbåge, 60 pikklubbor och 98 spetsstakar.

Af räkenskaperna synes att, förutom hvad som åtgått till slottets eget behof af lifsmedel, hade man »uppsändt» — förmodligen till hofvet — saltad hummer, »musslor» (ostron) och »spellevinker».

I ladugården, som detta år försågs med ny taktäckning af halm, näfver och vass, funnos 3 tjurar, 40 kor, 21 ungnöt och 30 får, äfvensom 13 hästar och ett antal svin. Utsädet 1610 utgjordes af $8^1/_2$ tunnor råg, 4 skäppor hvete, $7^1/_2$ tunna korn och 11 tunnor hafre; potater kände man naturligtvis icke ännu, men i stället användes kålrötter och rofvor.

Fiske synes hafva idkats rätt mycket, och under året hade af redskapen åtgått en laxnot, en sommarnot och ej mindre än 4,630 krok.

I alla boståderna på slottet, äfvensom i ladugården, förbrukades till eldning $210^2/_3$ famnar ved.

Slutet af redovisningen, till hvars aflemnande i Stockholm slottsskrifvaren jemte ett biträde använde till »tärning» ett belopp af 30 daler, innehåller ett sammandrag öfver allt som utgifvits i varor och penningar. När man häraf inhemtar att bland annat användts ej mindre än 6000 tunnor spannmål, 117 nötkreatur

---

smidas för krigsbehof brottstänger, handbilor, handknifvar, snedbilor, skarfyxor samt gjutas *dubbla* och *enkla Falkonett-lod*, *fältslange-lod* och *finpilslod*.

o. s. v. får man ihågkomma att icke blott sjelfva slottet härmed provianterats, utan äfven att man försett den afdelning af flottan, som låg vid Elfsborg. Denna eskader utgjordes af skeppen *Häctor, Krabban, Blå ormen, Jonas, Lampreil* och *Fransiscus* under kaptenerna Hans Pedersson och Lars Pedersson.

Dessutom skulle med slottets förråder underhållas de ganska talrika knektar, som arbetade på fästningsverken och byggnaderna.[1] Det kan icke närmare uppgifvas hvari dessa arbeten bestodo, men det talas dock om att materialier åtgått till »penterning» på tornet öfver Tre kronor, nya »staketet» (palissaderna), »skyttehålorna på Vestervall», »nya muren öfver hvalfvet», ett nytt stall, slussen vid »Nya dammen», slottets trädgård, laxkistorna vid Högen samt krutbruket vid Mölndal.

Snart skulle också fästningens styrka komma att sättas på prof; Sverige hade visserligen under hela konung Carls regering fört krig, men detta i aflägsna trakter emot Polen och Ryssland; turen skulle nu komma till det egna landet.

Då en af orsakerna till det ovädersmoln, som uppstod från Danmark, var detta senares ovilja mot konung Carls nya, af honom anlagda stad på Hisingen, hvilken han kallat *Götheborg,* kan det vara berättigadt att yttra något härom, ej minst därför att staden fått sin plats midt emot Elfsborg, på andra sidan Göta elf, på den dervarande färjestadens ägor.

Bekant är huruledes Carl IX den 14 mars 1603 på Elfsborgs slott utfärdade privilegier för holländare och andra främlingar, som ville bosätta sig i den tilltänkta staden, samt att i följd häraf en viss Cornelius Cornelisson begaf sig till Holland för att der, särskildt hos den framstående köpmannen Albraham Cabeliau, inhemta råd och upplysningar för ändamålet, hvarefter, när utsigterna för en invandring visade sig ljusa, år 1605 herr Gustaf Stenbock och Hans Nilsson Rosenbanér, ståthållaren på Elfsborg, afsändes till Generalstaterna för vidare underhandlingar. Dessa ledde till stadens anläggning, hvilken ansågs hafva tagit sin början 1607,

[1] Vid dessa arbeten skulle innevånarne i Askims och Säfvedals härader biträda med 758 hjelpdagsverken, men befriade sig från hälften af dessa genom att i stället lemna 2,300 lass sten. I alla fall hade till arbetena åtgått 2,016 $^2/_3$ dels »årlige»- och hjelpedagsverken, samt en stor mängd materialier, såsom spik, jern, kalk, jord, bräder, kol, murtegel, bjelkar, plank, ställningsspiror, timmer, ekvirke, bast, dref, tjära m. m.

hvarefter vid Carl IX:des besök derstädes 1609 Abraham Cabeliau utnämndes till borgmästare.

Alla spår efter denna stad äro för längesedan försvunna och man har icke kunnat med bestämdhet påvisa dess läge; man har blott i allmänhet antagit att den legat vid det nuvarande Färjenäs. Vi hafva dock en hittills föga eller intet beaktad skildring häraf, upprättad den 6 juli 1659, således blott en mansålder efter stadens undergång, af generalqvartermästare Wärnsköld, och ställd till konung Carl X Gustaf. Den lyder sålunda:[1]

»Såsom Eders Kongl. Maj:t mig allernådigst täckts befalla, att jag skulle låta taga en plan af den orten på Hisingen, uppå hvilken Nylöse stad Anno 1610 hafver varit anlagd, alltså hafver jag sådant hörsamligast efterkommit, och för den skull icke skolat längre dröja, Eders Kongl. Maj:t samma plan på det underdånigaste till att öfverfoga.

Och ehuru väl bergens, landmonens och den fordom påbegynte förskansningens beskaffenhet derpå finnas antecknade, så hafver mig dock synts nödigt, uti allsomstörste underdånighet att göra Eders Kongl: Maj:t derom någon tydligare berättelse.

Hvad fördenskull *Åhresfjäll* angår, så håller dess största klint, hvaruppå rudera af en liten åttahörnig stjernskans sig ännu se låta, allenast 88 verkfots höjd, varandes af den store Billingen, som på elfvens södra sida der gent öfver belägen är, mycket öfverhögadt. Distancen ifrån bemälde stjernskans till Kyrkogårdsholmen är af 888⁷/₁₀ roder eller 5665 alnar, men till Elfsborg 354 roder eller 2,200 alnar.

Emellan hörnet af tenailleverket, som uppå de låga klipporna hafver varit begynt, och en gård, *Rya* benämnd, är fuller en äng och någon annan slätt mark, men så äro dock berg, somlige 185, 180, 150 och somlige 122 och 124 roder ifrån nästbenämnde hörne vid samma slätts nordlige sidor belägne.

Berget näst vestan för tegelbruket, hvaruppå de danske uti kriget Anno 1611 hafva emot Elfsborgs slott gjort det lilla batteriet, som uppå dess södra och lägre klint är tecknadt, är 96, men klinterne näst der nordan före 102, 106 till 112½ verkfot höga.

Det berget, som ligger emellan detta och Åhresfjell, varandes äfven som de andre ojemnt och af många afsättningar förolämpadt, är ifrån 16½ till 82 verkfot högt.

[1] Handlingar rörande Skandinaviens historia 35: 355.

Färskt vatten skall på denna orten näppeligen kunna erhållas, efter som ingen å eller bäck finnes i nejden, som kunde dit inledas, och vattnet i elfven är esomoftast salt ett drygt stycke innan om Elfsborg, dock förmodas brunnar vara görliga på de orter, som ingen klippa är i vägen.

Kanaler och hamnar skulle på denna orten icke kunna verkställas, efter som den mesta delen af landgrunden är ifrån 14 till 23½ verkfot högre än sjön och elfven, och förborgade klippor sig eljest här och der framte utur jorden. Dessförutan är ock den sidan vid elfven, tillika med den som åt sjön vetter, af långa utgrunder förolämpad, som sig sträcka 255, 320, 350 till 400 alnar ifrån landet, så att lastade stora båtar der icke skulle kunna inflyta.»

Wärnsköld yttrar i inledningen, att han jemte skrifvelsen öfversänder till konungen en plan öfver trakten, der detta Göteborg var beläget, hvartill handlingens utgifvare i en not upplyst:

»Ifrågavarande planritning är förgäfves eftersökt i hufvudstadens arkiver».

Den antogs sålunda vara försvunnen, men lyckligtvis är detta icke händelsen. Redan 1884 påträffade jag i krigsarkivet en karta med följande rubrik:

»Plaan aff Åhrsfjähl, der A:o 1610 Stadh ahnlagd wart, och dhe andre twenne berg in till Tegelbruket på hijsingen mot Elfsborgs Schlot, aftagen A:o 1659 den 18 Maij».

Namnen Hisingen, Elfsborg, Rya, Käringberget, Billingen och Kyrkogårdsholmen (Nya Elfsborg), med utsatta afstånd m. m. gjorde det genast tydligt att här förelåg en karta öfver området för det Hisingska Göteborg, utan att jag dock visste för hvilket ändamål den upprättats, förr än jag nu kommit att jemföra den med Wärnskiölds relation, och dervid finner att det är den deri åberopade, hittills såsom bortkommen ansedda planen.

En bland Danmarks orsaker till det snart utbrytande kriget med Sverige skulle som sagdt blifva den nyss anlagda staden på Hisingen; man ansåg nämligen att holländare och andra skulle komma att der inlöpa med sina laddningar, och sedan gå igenom Öresund såsom svenska fartyg, hvarigenom de orättmätigt komme att begagna sig af den svenskarne medgifna tullfriheten.

Naturligtvis anförde man en hel mängd andra, mer eller mindre afsevärda grunder för misstämningen; Danmark ville kriget. Danmarks yttersta mål var ett sista försök att åter väcka

till lif unionen; det ville störta Carl IX och betvinga landet, och när denna tanke var den ledande, blef det omöjligt att genom underhandlingar undvika kriget.[1] Man skulle dock snart komma att erfara att, ehuru Carl IX långt ifrån var älskad i Sverige, gjorde dock hela folket ett med honom, när det gällde att släcka hatet till Danmark.

I början af April 1611 följde Danmarks krigsförklaring och omedelbart derpå öppnades fälttåget. Planen var att angripa Sverige på tre olika punkter; konung Christian drog själf med hufvudhären mot det vigtiga Kalmar slott, hvars belägring började den 3 maj. En annan här skulle längs Nissan tåga mot Jönköping, i hjertat af södra Sverige, och slutligen skulle Elfsborg angripas, då man efter dess eröfring hade vägen öppen inåt Vestergötland.

På Elfsborg sutto vid krigets utbrott såsom ståthållare desamme, som funnos der året förut, eller Nils Bengtsson Lilliesparre, Lars Jacobsson, Peder Jönsson och Lars Olofsson.[2] Redan mot slutet af 1610 vidtogos anstalter till försvar; mäster *Hans* byggmästare nedsändes för att leda befästningsarbetena på slottets verk och murar, hvarvid Anders Månssons och Nils Jönssons knektefännikor skulle medverka; sjelfva besättningen utgjordes af två fännikor vestgötaknektar under Anders Jonsson och Peder Månsson. Längre fram bestämdes att garnisonen skulle utgöras af Sven Björnssons fännika samt 400 man af Anders Jönssons knektar från Ale, Flundre, Wätle, Wäne, Askims och Säfvedals härader.[3]

---

[1] *Aug. Larsen*, Kalmarkrigen.

Redan vid Ständernas möte i Örebro 1610 upplästes inför dem ett bref, som natten förut anländt till konungen från ståthållaren på Elfsborg, Nils Bengtsson Lilliesparre, hvari talas om danska rustningar och att man hade att vänta krigets utbrott. *J. Hallenberg*, Svea Rikes Historia under konung Gustaf Adolf den stores regering I: 58.

[2] *Bil. XIII* från 1610, som upptager dessa namn sträcker sig åtminstone delvis ända in på Juli 1611.

[3] *Riksarkivet*, Riksregistraturet 8/5 1611. På Gullberg skulle enligt samma källa, den 15/12 1610, inläggas Sven Svenssons knektefännika från Gäsene, Skånings och Wilske härader. Aflöningen vid fotfolket utgick under Carl IX sålunda:

höfvitsman med lön af 12 tunnor spanmål och en skattfri gård,

löjtnant och *fändrik:* 8 tunnor spanmål och dito

mönsterskrifvare: 6 tunnor spanmål och dito. Fanns ej någon gård, erhöll hvar och en af dessa ytterligare 12 tunnor spanmål.

Derjemte föreskrefs att de vid Elfsborg liggande skeppen Hector, Krabban, Blå Ormen, Lamprellen och Fransiscus skulle utrustas, och kapten Lasse Pedersson ditsändes från Kalmar, för att drifva på arbetet härmed. När skeppen voro färdiga, skulle de gå till Skagen för att iakttaga fienden.[1]

De anstalter, som i öfrigt vidtogos till vestra Sveriges försvar, bestodo deri att riksmarsken Jesper Mattsson Cruus beordrades att såsom fältöfverste öfver allt krigsfolket i Vestergötland samla trupper och draga till Elfsborg. Under honom skulle Johan Jöransson vara öfverste för rytteriet och Ulf Bonde för fotfolket.

Såväl ryttare och knektar som adelns russtjänst i Vestergötland uppbådades att samlas omkring Elfsborg och Nya Lödöse, för att på det förra stället mönstras af riksmarsken.[2] På detta sätt hade man slutligen vid Nya Lödöse fått till stånd en här, som kunde skattas till omkring 4,000 man, bestående af

rytteri: 1 fana under Jöran Höök,
1 » » Daniel Wagner,
1 » » David Burell,
1 » » Thor Bengtsson,
1 » (adelns hästar) under Otto Scheding samt
1 » under Anders Eriksson Hästehufvud.

fotfolk: 1 fännika under Sven Pjäsk,
1 » » Nils Jönsson,
1 » » Jon Ambjörnsson,
1 » » Erik Johansson,
1 » » Sven Jonsson,
1 » prästeknektar under Paul Wulff,
1 » från Kind och Mark under Peder Nilsson,
1 » » Åse, Kulling, Kind och Weden under Anders Månsson,
1 » » Wadsbo under Anders Persson samt
1 » » Wartofta » Jon Håkansson.[3]

---

fändrikslöjtnant, *profoss*, *furir*, *vaktmästare* och *qvartermästare:* hvardera en skattfri gård eller 4 tunnor spanmål.

trumslagare och *pipare:* en skattfri gård eller 3 tunnor spanmål.

Alla *knektar*, som icke ägde hemman, skulle tilldelas ett skattefritt sådant som räntade 2 tunnor spanmål eller 1 pund smör.

J. Hallenberg, Gustaf Adolfs historia I: 165.

[1] *Axel Larsen*, Kalmarkrigen. 5/2 1611.

[2] *Anf. arbete* sid. 83.

[3] *Axel Larsen*, Kalmar-krigen, sid. 84. Således 6 fanor ryttare och 10

Anfallet mot Elfsborg skedde samtidigt både från sjösidan och från land. Amiralen Jørgen Daa till Serslev utnämndes till befälhafvare öfver en eskader, bestående af örlogsfartygen »Sorte Hund» kapten Peder Holst, »Makreleu» kapten Steffen Sørensen, »Røde Løve» kapten Anders Nold, »Turtelduen» kapten Jens Munk, »Den forlorne Søn» kapten Johan Petersen samt amiralskeppet »Heiringsnæs». Denna eskader skulle afgå till Elfsborg, enligt konungens muntliga befallning, och sedermera uppehålla sig i farvattnet derutanför, för att afskära Sverige all förbindelse mot vester[1]. När Jørgen Daa underlät att bokstafligen efterkomma denna befallning, utan i stället lade sig vid Marstrand, erhöll han den 19 april ny order att gå till Elfsborg, helst man sport att der skulle finnas några örlogsfartyg, som utrustats för att i England och Holland hemta ammunition och värfvade trupper[2].

Beträffande rörelserna till lands, hade den danske riksmarsken Sten Maltesen Sehested, jämte tre andra danska riksråd, nemligen Axel Brahe, Esge Brok och Jacob Ulfeld, mot slutet af april kommit till Halland. Det gick dock långsamt att få hären samlad, och först en månad senare öppnades fiendtligheterna med några mindre betydande företag.

Början härtill hade gjorts af den danske amiralen, hvilken i början af maj landsatte trupper och bortröfvade all den boskap, som fanns vid Elfsborgs ladugård, nemligen 3 tjurar, 40 kor, 21 stutar om ett år och 30 stycken får, hvilket öfverfall föranledde slottshöfdingen att till Hundeberg den 16 maj sända 13 hästar »undan juten», som det heter, för att derigenom rädda dem från att dela de öfriga kreaturens öde. (bil. XII.)

Detta fordrade hämnd, och den 23 maj en lugn natt utgingo en hop skärgårdsbåtar för att fresta ett angrepp mot danska eskadern, men tillbakaslogos och måste rädda sig tillbaka till Elfsborg, efter att hafva förlorat en del stupade, sårade och tillfångatagne[3].

---

fännikor knektar: under Carl IX räknade en fana 120 ända till 200 man och en fännika omkring 300 man.

[1] *Anf. arbetet*, sid. 76.

[2] Redan den $^{10}/_4$ hade de svenska skeppen gått till Skagen för att kunskapa, men sedermera återvändt.

[3] *Journal über alles dasjenige, so sich in dem so genannten Calmarschen Kriege zugetragen*, Monumenta historiæ Danicæ II: 711. En hufvudkälla för dessa tilldragelser; författaren var samtida med kriget och går i sina anteckningar till den $^{17}/_9$ 1612.

Dagen därpå erfor Sehested att svenskarne stodo vid gränsen med 7 fanor ryttare och knektar under Jesper Mattsson Cruus. Han beordrade då 100 man af hvarje ryttarefana samt en del knektar att bryta upp under natten och anfalla den svenska kåren, men under frammarchen erforo de att svenskarne ryckt fram till Nya Lödöse. Ingenting uträttades sålunda mer, än att danskarne gjorde ett godt byte af hästar, kreatur, får och getter.

Danska hären hade emellertid nått Kungsbacka. Sedan till densamma den 28 maj anländt Gert Rantzau med 1 fana ryttare, och 5 fännikor tyska knektar, och den 30:de ytterligare hertig Ernst Ludvig af Sachsen samt Marquard Pentz med deras ryttare kände man sig tillräckligt stark att gripa till en kraftigare offensiv. Den 31 maj på natten drogo sålunda Gert Rantzau och Pentz med 2 fanor ryttare och 7 kompanier knektar mot Nya Lödöse, och den 1 juni vid midnatt följde öfverbefälhafvaren själf med 100 hästar från hvar fana samt 4 kompanier fotfolk.

Vid framkomsten till Nya Lödöse följande dag fann Sehested före sig Gert Rantzau och dennes trupp, samt erfor att denne, »sich für Nyloss præsentirt hatte», men att Jesper Mattsson Cruus icke visat någon ifver att möta på öppna fältet, lika litet som besättningen på Gullberg. Då Sehested icke vågade, eller rättare icke kunde, af brist på artilleri angripa Lödöse eller Gullberg, lät han Rantzau tåga tillbaka till Kungsbacka, men gick själf en timme efter midnatt den 3 juni mot Elfsborg, dit han anlände i dagningen. Så snart man der varseblef danskarne, gjordes ett utfall med 150 man, men efter en kort skärmytsling med Morits Galdes kompani, drogo de förra sig åter in i slottet, med en förlust af omkring 4 man[1].

Fiendens afsigt hade varit att locka ut besättningen, för att derefter tillfoga den en ansenlig förlust, men när, som det heter i berättelsen härom, »die darinnen nicht wollten zum anbeissen», måste Sehested draga sig tillbaka, då man icke medförde kano-

---

Den 28 maj erfor Sehested att ett örlogsskepp från Holland kommit in till kusten, lastadt med ammunition till Sverige, hvarför han begaf sig dit med 50 ryttare och några knektar, men skeppet hade redan gått till sjös. Deremot bemäktigade sig dagen därpå den danska amiralen ett svenskt skepp som strandat, men det befanns vara i barlast och folket hade hunnit rädda sig.

[1] *Monumenta historiæ Danicæ*, II: 713. förut anförde arbete *Journal über alles etc.*

ner, vid återtåget helsad med några skott från fästningen. Vinsten utgjordes deraf, att man medtog omkring 80 stycken oxar och kor och andra kreatur samt 200 får och lam, dervid besättningen på slottet sjelf tände eld på ladugården.

Den danska hären var derefter åter samlad i Kungsbacka, dit oupphörligt förstärkningar anlände, så att hären slutligen uppgick till omkring 7000 man.[1] Man satte sig nu i rörelse framåt, drog den 7 juni in i Askim och följande dag till Frölunda. Den 9:de juni på aftonen tågade hertig Ernst, Knut Brahe samt Ulrik Sandberg med 3 fanor ryttare och 500 musketerare fram förbi Fässberg, derifrån de slogo in på vägen från Mölndal till Lödöse, uppnående bron öfver Gullbergsån, som Rantzau förut besatt och der han uppkastat en skans. Sedan med truppen förenat sig Gert Rantzau och Marquard Pentz med deras tvenne ryttarefanor, marscherade man under natten till närheten af Gullberg, och anlände den 10 juni före dagningen framför Nya Lödöse, der man väntade sig finna den svenske fältmarskalken med dennes 4,500 man.

Utanför staden varseblef fienden en afdelning svenskar i en träddunge utmed en stenmur, hvarför ryttmästare Ulrik Sandberg samlade sina ryttare vid en bäck och satte öfver en liten mosse. Mellan de båda afdelningarne fanns en stenmur och en graf; enligt den danska berättelsen om fäktningen ropade svenskarne sitt vanliga: »Kom an, Jute»! men när ryttarne sprängde öfver grafven, togo de förra till flykten, förföljde af ryttmästarens löjtnant Claus Daa och några ryttare, tills de i stor hast nådde nya Lödöse, efter att hafva förlorat 16 döda; »danskarne ledo ingen skada, ehuru 10 skott lossades på dem innan de kommo öfver grafven».

Georg Lung kringrände därefter staden, men kunde i öfrigt icke uträtta något, då den omgafs af ett starkt palissadverk jämte graf, men förlorade i stället några skjutne och sårade knektar. När man icke hade några kanoner, och ej heller förmådde utlocka besättningen, »ehuru man lät blåsa och bruka andra tecken till utmaning enligt krigsbruk», drog man åter bort i full slagordning, tågande förbi Gullberg. Besättningarne såväl i staden som på Gullberg affyrade väl några skott, men utan verkan, och omsider nådde

[1] Omkring den 3 juni anlände hertig Philip af Holstein med 1 ryttarefana och Holger Rosenkrantz med sitt kompani soldater; den 9 juni kommo Parsow med sitt folk och Jørgen Grubbe med en fana ryttare.

fienden den förutnämda bron öfver Gullbergsån samt återkommo till det dervarande lägret[1].

Följande natt utrymdes Nya Lödöse af svenskarne, hvilka förenade sig med hufvudstyrkan vid Gullberg under Jesper Mattsson Cruus, hvilken derefter drog sig tillbaka inåt landet.

Den 11 juni ryckte hertig Philip af Sönderborg, Gert Rantzau och Albert Scheel med ryttare och något fotfolk till Elfsborg, men, sedan man vexlat några skott med besättningen, som höll till utanför murarne, drog man sig tillbaka; Sehested med hufvudstyrkan till Kungsbacka och Gert Rantzau med förtruppen till Mölndal.[2]

Följande dag erhöll Sehested underrättelse om svenskarnes återtåg, hvarför Albert Scheel beordrades att med ryttare och något fotfolk bemäktiga sig Nya Lödöse, hvilket icke mötte några hinder. Scheel samt Parsow och Georg Grubbe med deras tre ryttarefanor fingo derefter befallning att sätta efter de borttågade svenskarne, hvilka träffades två mil från staden, hafvande sina tvenne läger vid en å, öfver hvilken en bro slagits.[3] Så snart det danska rytteriet visade sig, afkastades bron och 12 fännikor knektar uppställdes i slagordning. De fiendtlige ryttarne samlade sig vid åns strand, men då det led emot aftonen och bron var förstörd, kunde man icke komma till strid, hvarför danskarne åter aftågade, dragande sig tillbaka till Nya Lödöse, der Scheel fattade posto, medan Parsow och Grubbe gingo tillbaka till lägret.

Kort härefter, eller den 1 juli, erhöll Sehested befallning att rycka mot Kalmar, kvarlemnande ryttmästarne Scheel, Thage Krabbe, Knut Brahe och Ulrik Sandberg med deras fanor för att iakttaga Cruus. Förmodligen voro desse ryttare lägrade vid Nya Lödöse.

Ståthållaren på Elfsborg, Nils Bengtsson (Lilliesparre) begagnade sig nu af tillfället att, sedan den fiendtliga hären på detta sätt försvagats, göra ströftåg kring landet. I midten af juli inföll han sålunda på Hisingen, härjande och brännande, och på samma sätt i Halland, där han den 17:de nattetid inträngde i Kungsbacka,

---

[1] *Journal über das jenige, so sich in dem so genannten Calmarschen Kriege zugetragen, Monumenta historiæ Danicæ* II: 714.

[2] *Axel Larsen, Kalmarkrigen.*

[3] Det kan icke angifvas åt hvilket håll Cruus ställt återtåget; söderut var vägen stängd af den danska hären, men han kunde däremot vändt sig antingen åt norr utmed Göta elf åt Gamla Lödöse, eller åt nordost i Säfveåns dalgång mot Lerum.

tillfångatog den lilla der varande besättningen och brände staden, i anledning hvaraf man sedermera på Elfsborg aflossade glädjeskott[1].

I slutet af september bröt Nils Bengtsson åter in i norra Halland med eld och svärd, men denna gång råkade han temligen illa ut. Sedan nemligen danskarne, som nu voro lägrade söder om Kungsbacka, erhållit underrättelse om infallet, satte sig Knut Brahe och Ulrik Sandberg den 21 september i rörelse med 150 ryttare, för att hejda svenskarne[2]. Då man under marchen stod i begrepp att rasta vid »Eschelstrup» och Torckelstrup»[3], för att intaga middag, fick man kunskap om att fienden huserade illa i Onsala församling med brännande, och man kunde äfven se rök och eld[4]. Officerarne läto därför genast med dämpade trumpeter blåsa till häst, hvarefter man satte sig i rörelse. Det heter derefter att man efter middagen kom till Rolfsån, som öfvergicks på en för tillfället förfärdigad bro[5]. Men hade haft för afsigt att vid Kungsbacka slå in på den utmed fjorden gående landsvägen till Onsala, men bron vid staden var förstörd och man förmådde icke komma öfver ån. Då inställde sig en äldre man, som utvisade ett vad, omkring »en stor mil» därifrån[6],

---

1 *Monmenta historiæ Danicæ* II: 717.

2 *Journal über alles das jenige, so sich in dem so genannten Calmarschen Kriege zugetragen*, *Monomenta historiæ Danicæ* II: 718.

3 Byarne *Eskatorp* och *Torkelstorp*, belägna på ömse sidor om den lilla bäcken vid Fjärås järnvägsstation.

4 Den tryckta berättelsen har »*Össel Carspel*» hvilket naturligtvis är en svår förvrängning, troligen begången vid aftryckningen af memoirförfattarens möjligen svårlästa manuskript. Högst antagligt är att det i manuskriptet stått *Onsala Kirchspiel* (församling), hvilket synes bestyrkas af den omständigheten, att danskarne kunde från de nämde byarne, Torkelstorp och Eskatorp, varseblifva rök och eld efter svenskarnes härjningar, något som mycket väl låt sig göra, då utsigten därifrån är fri och öppen till det tvärs öfver Kungsbackafjorden belägna Onsala.

5 Namnet på vattendraget finnes icke angifvet i berättelsen, men Rolfsån är det enda hinder af detta slag som kunde möta före ankomsten till Kungsbacka.

6 Det är svårt att förstå meningen i denna uppgift. Numera åtminstone går landsvägen öfver Kongsbackaån endast på två ställen, nemligen vid sjelfva staden samt straxt söder om Björkeris, men det senare ligger icke någon »stor mil» från den förra, utan blott omkring 1/4 mil. Som det emellertid icke heter att färden gick öfver ån på en bro utan vid ett vad, skulle detta egt rum i närheten af Lindome, men i så fall har man från Kungsbacka icke kunnat marschera landsvägen, utan måst hålla sig på åns venstra sida. Äfven vid

hvarpå man ryckte vidare »till den andra Kungsbackabron emot Walda kyrka»[1].

Här fick man kunskap om att svenskarne befunno sig i närheten, hvarför truppen galopperade så fort den kunde åt detta håll; Knut Brahe med sina ryttare rakt fram, medan Sandberg drog sig något åt höger. Dervid stötte den senare på fyra svenska ryttare, dödade en och tog de andra till fånga, då man af dessa erfor att svenskarne vändt sig mot den riktning Brahe inslagit, eller åt Walda kyrka. Man lät nu afkasta bron öfver detta lilla vattendrag, öfver hvilket vägen åt Elfsborg ledde, och drog sedermera öfver på venstra sidan, tills man förenat sig med Brahe[2].

Detta var på hög tid, ty en bonde, som utsändts för att kunskapa, återkom med den underrättelsen att svenskarne befunno sig i närheten. Ryttarne delades nu i fyra hopar, således hvarje kompani i två, på det att man bättre måtte kunna undsätta hvarandra, äfvensom emedan man trodde sig kunna öfverraska svenskarne under deras brännande, spridda som de voro. När man derefter red ned för bergen, varseblef man de senare, tågande fram i ett långt, men trångt pass, »kalladt Woldemay»[3], och drifvande framför sig några hundra kreatur. När svenskarne, som räknade 2 fanor ryttare och 2 fännikor knektar, eller tillsammans omkring 600 man, varseblefvo fienden, lemnade de sitt byte och ställde sig hastigt i slagordning helt nära en bäck, hvilken flöt fram mellan de båda fiendtliga afdelningarne. Den danske memoirförfattaren erkänner att de »betedde sig friskt och hurtigt, svängande fanorna under det vanliga tillropet: »Kom an, jute!»

Medan båda sidornas rytteri höll stilla på hvar sin sida om bäcken, ryckte ståthållaren på Elfsborg, Nils Bengtsson (Lilliesparre), långsamt fram med fotfolket, dragande sig åt venstra sidan, samt öfvergick vattendraget för att anfalla fienden. Härigenom skilde han sig från sitt rytteri, hvaraf danskarne begagnade sig att i sam-

Lindome går en väg vester ut till kusten, der den träffar den i norr och söder gående landsvägen från Askim till Släp, Walda och Onsala.

1 Härvid synes framgå att, sedan man i trakten af Lindome öfvergått ån, har man vändt söderut på landsvägen till Kongsbacka till Björkeris, der man vek af på vägen till Walda.

2 Det omtalade vattendraget måste hafva varit den norr om Walda kyrka rinnande bäcken, som utfaller i hafvet vid Brandshult, i närheten af Särö.

3 Omöjligt att säga hvad härmed afses. Vid *Malevik*, norr om Släps kyrka, börjar ett långt och trångt pass.

lad trupp sätta öfver bäcken, anfallande i fullt galopp det svenska rytteriet. Vid denna rörelse gick Nils Bengtsson tillbaka, för att komma sitt rytteri till hjälp, men härvid uppstod en sådan förvirring, att danskarne med ganska mycken lätthet tillkämpade sig segern. Många svenske ryttare och knektar nedgjordes och de öfrige flydde till de närbelägna bergen; ryttmästaren, löjtnanten och fändriken voro sårade, hvaremot alla öfrige officerare stupat, med undantag af Nils Bengtsson sjelf, hvilken jemte 7 andra svenskar, togs till fånga. En fändrik simmade, hårdt sårad, öfver ån, räddande en blå fana, men afled tre dagar senare på Elfsborg, liksom flere andre sårade i denna träffning.

Danskarne hade enligt uppgift blott en stupad och några sårade, deribland Ivar Dyre, som blesserats i tummen. De tagne trofeerne utgjordes af en ryttarefana och två landsknektfanor samt två trummor.

Vid nattens inbrott upphörde förföljandet; ryttarne samlades åter och man drog sig tillbaka; kom med stor möda öfver ån vid Kungsbacka och anlände vid midnatt till Eskatorp. Här förbands ändtligen den tillfångatagne Nils Bengtsson, som erhållit ett skott genom armen, äfvensom egne sårade. Man skulle gerna velat företaga ett angrepp på Elfsborg, i synnerhet som man förnummit att besättningen var ganska fåtalig, men måste för denna gång afstå derifrån, »i anseende till de uttröttade hästarne».[1]

Efter denna olyckliga drabbning och Nils Bengtssons till-

---

[1] Den danska truppen fortsatte återtåget till Warberg, medförande Nils Bengtsson, som under natten gjort ett försök att fly, men hindrats derifrån genom vaktens uppmärksamhet. I Warberg tillät man sig triumfen af ett högtidligt intåg: först redo tre ryttare »i full küris och liberi», derefter fördes de båda eröfrade trummorna af en ung man, som slog på dem liksom på pukor; så kommo 7 fångar på bondhästar, två och två på hvar; derpå 5 lustigt blåsande trumpetare; tre unge män förande de tre eröfrade fanorna; de båda ryttmästarne Brahe och Sandberg och mellan dem den fångne Nils Bengtsson, vidare de förres båda löjtnanter Jurgen Scheel och Claus Daa, samt alla af adeln, som varit närvarande vid träffningen, ordnade tre och tre, nemligen Frans Kaas, Ivar Dyre, Johan Styge, Caporale, Fredrik Rantzau, Peder Galdt, Knut Galdt, Jurgen Krag, Jacob Lykke, Werner Parsberg, Hans Dyre, Axel Galdt, Peder Lang, Jörgen Kruse, Axel Lück, Claus Nielsen, Mogens Kaas och Christoffer Loss. Tåget, som slutade med 20 ryttare i full rustning, drog in på slottet, der höfdingen, Mogens Giyldenstierne, ställt 6 fanor soldater på vallarne. När tåget närmade sig affyrades tre kanoner, och när det anlände till palissaderna ytterligare tre, och då man red in genom porten slutligen tre.

fångatagande, tillsattes den 6 Oktober 1611 *Olof Stråle* såsom ståthållare på Elfsborg.[1]

Rörelserna till lands voro nu afslutade för återstoden af året. Under tiden hade Jörgen Daa med den danska eskadern fortfarande kryssat utanför Elfsborg, utan att företaga något annat af betydenhet än att amiralen den 12 Juni ilandsatt trupper på Hisingen, hvilka intogo och uppbrände den nyss anlagda staden Göteborg, som redan i Maj härjats af ett ströfparti från Bohus.

På sätt förut är omtaladt låg vid Elfsborg en svensk eskader, men ett oblidt öde tillät den icke att komma i verksamhet. Gång på gång hade Carl IX upprepat befallning om dess utrustande, men ingenting hjelpte och skeppen blefvo liggande ofärdige. Slutligen sände konungen den 9 September amiralen Anders Jonsson ned till Elfsborg, för att påskynda utrustningen och taga befälet öfver fartygen, dervid han erhöll en instruktion, enligt hvilken han skulle »låta göra skeppen rätt färdiga och förordna kaptener och annat godt sjöfolk på hvartdera. Sjelf skulle han blifva på »Hjorten», och hafva hos sig Alexander Myr såsom kapten; på »Krabban» skulle Nils Stark föra befälet jemte den holländske kaptenen Johan Jöransson; på »Blå Ormen» Mårten Livknekt och hos honom den gamle Hans Nilsson; på »Lamprell» Bengt Ragvaldsson, på Erik Siggessons skepp John Kock och på »Fransiscus» skulle han sätta Anders Svensson. När allt var färdigt, borde amiralen i Jesu namn gå till sjös och, om han mötte de sju juteskeppen, slå sig igenom.»[2]

Icke heller detta hjelpte, och när slutligen fartygen i sista dagarne af November voro rustade, blef det för isens skull omöjligt att gå till sjös.

Redan i början af denna månad hade Christian IV gifvit befallning om att höfvitsmannen på Bohus, Sten Maltesson Laxmand, skulle vara amiral Daa behjelplig att »antingen blifva den svenska flottan mäktig, som nu ligger för Elfsborg, eller också sticka den i brand», och i öfrigt skulle Laxmand lemna amiralen två af de kanoner, som nyligen kommit till Bohus, och derjemte allt annat hvad den senare kunde behöfva.[3]

---

[1] *Olof Stråle*, son af ståthållaren Anders Svensson till Ekna och Anna, dotter af Olof Arvidsson Hvit, blef 16/2 1614 vice president i Svea Hofrätt, 1617 russtjänstkommissarie i Småland. Han var gift med Märta Stolpe.

[2] *Riksarkivet.* Riksregistraturet 9/9 1611.

[3] *Norske Rigsregistranter* IV: 453. Köpenhamn den 5/11 1611.

När Daa fann att de svenska fartygen förblefvo liggande orörliga, beslöt han angripa dem under Elfsborgs kanoner. Hans nio fartyg samlades derför natten till den 27 November under befäl af Jens Munk, Jon Pedersen och Anders Nold, samt rodde, dolde af mörkret, fram mot svenskarne. Det lyckades Jens Munk och dennes folk att äntra Hektor och Blå Ormen, men, då vinden var vestlig, och utlagde bommar spärrade farvattnet, blef det honom omöjligt att bortföra de eröfrade fartygen, hvarför Hektor antändes genom en brännare. Då lågorna upplyste elfven kunde fästningens kanoner öppna eld på angriparne, hvilka efter en förlust af 18 man, nödgades lemna det brinnande fartyget i sticket, hvilket genast besattes af svenskarne, som lyckades släcka elden.

Mot dagningen drog sig Munk tillbaka, medförande tvenne flaggor från Hektor och en från Blå Ormen, hvilka sedermera upphängdes i Frue Kirke i Köpenhamn.[1] I midten af December lemnade den danska eskadern farvattnet och upplades för vintern.

Midt under krigets buller och oro gick Carl IX:de ur tiden den 30 Oktober 1611, lemnande försvaret i händerna på den unge Gustaf Adolf. Några dagar senare, eller den 5 November, aflät enkedrottning Christina följande skrifvelse till ståthållaren på Elfsborg:[2]

»Wår gunst, etc. Wij tvifle inthet, *Olof Stråle*, att I noghsampt af wåre bref, som Wij hafve lathet uttgå till menige Rijckzens Ständer hafve förnummit, huruledes Gudh den aldre högste af sin Gudommelige försyn, hafver kallat af denne wärlden den Stormechtigste högborne Furste och herre, herr *Karl* konung, Wår elschelige kiäre Gemåhl, Idher nådigste Konung och herre, Så ändoch wij inthet tvifle, att een hoop af de afwekne Swänske, som sigh uthomlandz förholle, icke skole förglömme sigh att practicere och stämple allt hvadh som de kune tänkass, wåre lifzerfvinger, dette Rijket och dess undersåther, kan lända till skada och nachdeel, dy hafve de inthett spartt dedh meden H. K:tt lefde, så skole

[1] *Axel Larsen*, Kalmarkrigen sid. 158—159. *Johan Widekindi* berättar härom i sin »konung Gustaf Adolphs Den Andres och Stores Historia» 1: 6 att Olof Stråle »lät i tid fästa bommarne och sluta portarne, hvarjemte de som på skeppen voro afvärjde med all flit elden, så att fiendens uppsåt denna gången afgick utan någon fara».

[2] *Riksarkivet.* Handlingen är försedd med påskriften: »Samma mening till *Pädher Mickellsson* om Borkholm och Öland. Till *Nils Stiärnskiöldh* om Ryssby Skantz. Till *Mårthen Krakow* och *Rassmus Tordsson* om Gullbärgh».

de och icke heller nu, efter H. K:tz afgång försumme sigh. Derföre begiere Wij, att I wel hafve der på Befästningen Idre saker i godh achtt, både för Juthen, så wäl som hvadh annatt förräderij eller prachtijker, som tilbiudes kunne, och att I stadigdt och alltidh wele forholle Idher in i Befästningen, och icke drage der uth ifrån, antten på een orth eller annan, uthan holle och försware henne, oss, wåre lifzerfvinger och Sweriges Crono till trogen hand. Wij ähre Idher ingen (igen) med gunst och nåder och allt gått bevågne».

Regeringen inskränkte sig emellertid icke till blotta förmaningar till trohet och ståndaktighet, utan gjorde äfven i andra afseenden hvad på den berodde. Sedan Stråle klagat öfver brist på ammunition, kanoner, jern och proviant, äfvensom deröfver att han saknade en arklimästare och bösseskyttar, afläts den 3 December befallning till Jöns Bock att sända kanoner och 20 skeppund stångjern till Elfsborg (bil. XV), och dagen förut beordrades likaledes 50 skeppund stångjern att ditsändas från Jönköping. Derjemte tillskref den unge konungen Olof Stråle förstnämnde dag ett bref, hvari all begärd hjelp utlofvas:[1]

»*Gustaf Adolph.*

Wår gunsth och nådige willie, wij hafue, *Olof Stråle,* bekommitt edher schrifuelsse, att I lathe idher, wår elschelige salige framledne kiäre härfadhers dödh flux till hierthadh gå, och hafue der ett Christeligit medlijdande öfuer, för huilckett wij eder, så wäll som för dedh I elliest vthj Eder schrifuelsse om wår Pärson förmäle, att I wele ware oss hulle och trogne, wij Eder nådeligen betacke, och wele sådant medh nåde, och altt gått igen wette till att ihughkomme och betenckie, Huadh elliest I skrifwe för fhel och brister som wedh Slotted ähre, bådhe krigzmunition Såssom och att Idher feelar een Arkelijmästare och Bösseskyttere, Jtem Järn och Prowiantt medh, På dette allt ähr wårt nådige swar, att wij wele lathe göre den försehgung, att I skole medh förste mögeligit, få huadh Idher fhelar. Om styker är skrifwitt till Wärmelandh, effter der wedh Broo, som oss är berättad, skall liggie några, om Järn är och dijt, så wäll som till Jönekiöping skrifwitt, att dedh skall sändas Idher tillhande, kruth lodh och bly, skole I och medh förste bekomme. Een bysseskyttere sände wij Idher nu tillhonda, och ähr een af de bäste, flere wette wij ingen rådh till,

[1] *Riksarkivet,* Registratur 1611. Nyköping den 3/12 1611.

vthan att I måste siöke dem vth, der neder af Knechtefän[r]ikarne som tienlige ähre, hafue de icke lärdt, så kunne de lhäre af de andre Bysseskytterne, som der på Slotted ähre, dedh profwiant som I klage öfuer, kunne wij icke troo, att Idher kan fhela, dy af de förre förslagh, som hijtt op ähre sände, ähr noghsamptt till att see, att hon hafuer warett wäll prowiantheeret på åhr och dagh. Men icke deste mindre, så skall *Pädher Olofsson,* åhn låthe komme der in, så att hon på åhr och dagh, kan blifue försörgd, Huadh Kalcken ahnlanger, som I skrifwe om, Så hafue wij lathett skrifwe Anders Olofsson och Pädher Jörensson till, att de skole der om handle medh almoghen, De Sochner der i Hallandh, som i skrifwe om, hafue budhett sigh till att gifua Bränneskatt, Dem begiere wij att I taghe brandskatt af, dedh mäste i kunne medh dem handle, och icke allenast af de Sochner, ythan och af andre fleere, som sådant tillbiude wele, De Nydala godzen som i begiäre Confirmation på, /dedh wele wij /: när Gudh will :/ Rijkzdaghen ähr öfwerstånden, hafue Idher medh ihugkommit men dedh i begiäre, att I måge blifwe förlofwede, på någon tijdh der ifrån, dedh kan inthett skee för denne tijdz lägenheet, som nu på färde ähr, vthan wij begiere att I wele der förtöfwe, wedh Befästhningen, och den handhafwe och försware, huar något påkommer. Wij wele Idher inthett förlathe. Och befale Idher Gudh Alzmechtig.»

Af det anförda framgår, att, medan Stråle uppmanades att vara synnerligen vaksam på fiendens företag, tillsändes honom krigsförråd från Wermland och Tabergs bruk i Småland, hvarjemte han föreskrefs att taga det mesta han kunde få i brandskatt af de socknar i Halland, som erbjudit sig betala sådan, men när han för sin egen person begärde få på någon tid resa från Elfsborg, blef detta afslaget, hvaremot han fick löfte om bekräftelse på sina förläningar.

Efter den framgång fienden haft i andra delar af landet, väntade man nu att han skulle med all kraft kasta sig öfver Jönköping och Elfsborg. Ståthållaren på Jönköpings slott, Olof Hård, tillika krigsöfverste i Småland, befaltes vara på sin vakt och hafva allt provinsens fotfolk i beredskap. I vestgötastäderna Bogesund, Lidköping och Falköping inqvarterades manskap, och alla matvaror, som i skatt borde utgöras af landskapet, samlades på Leckö slott till krigsfolkets behof, dit äfven krigsförråd sändes från Stockholm.

Anfallet mot de vid Elfsborg liggande skeppen, för hvilket i det föregående är redogjordt, föranledde Stråle att råda Jesper Mattsson Cruus, hvilken var »Generalfältöfverste» och, näst hertig Johan, hade högsta befälet öfver det i Vestergötland samlade krigsfolket, både ryttare och knektar, — en temligen blandad hop af svenskar, tyskar, fransmän, skottar och engelsmän — till ett infall i Halland, som var för tillfället illa försvaradt, men på samma gång ursäktade sig Stråle, i bref till regeringen, att han ej alltid kunde gifva så säkra underrättelser, »emedan det var ganska svårt, att af de svekfulle danskarne utforska någon sanning».

I sjelfva verket hade man uppgjort den planen att hertigen och Cruus skulle gå anfallsvis till väga från Vestergötland, hvaremot konungen sjelf skulle tåga mot Blekinge och Kalmar. Man förekoms dock af fienden, som inföll i Småland, brände den 21 Januari 1612 Vexiö och härjade landet. Härigenom nödgades Gustaf Adolf använda krafterna att värna denna provins, och, när danskarne drogo sig tillbaka, tågade han efter in i Skåne, som naturligtvis härjades och ödelades på samma sätt.

Under vägen tillskref konungen hertig Johan och Cruus att fienden ändtligen tycktes besluten att vända sig mot Elfsborg och Gullberg, dock förmodade konungen att fästningarne voro så väl försedda, att de skulle förmå uthärda en liten belägring, men fruktade deremot att hertigen och Cruus icke skulle vara så starka, att de kunde möta på öppna fältet, hvarför han rådde dem intaga passen och förlägga folket på lämpliga ställen så, att fienden hindrades ströfva kring landet, till dess konungen kunde komma till undsättning, hvilket han lofvade skulle ske med det allra första.[1]

Emellertid hade hertigen och Cruus efter Stråles råd gjort ett lyckligt ströftåg åt Halland, och konungen skyndade från Jönköping ned att möta dem, samt befalde Cruus att uppbränna Nya Lödöse och Marstrand, tillika med fiendens dervarande skepp, för hvilket ändamål han tillsändes en fransk fyrverkare, Richard de la Chapelle, hvarjemte konungen äfven sände kamreraren Bo Werneman till biträde vid anskaffande af krigsförråd och lifsmedel åt Mårten Krakow på Gullberg.

Medan Gustaf Adolf mötte den danska ströfkår, som infallit

---

[1] *J. Hallenberg, Swea Rikes Historia under konung Gustaf Adolf den Stores regering I.*

i Småland, riktade konung Christian med hufvudarmén angreppet mot Elfsborg under sin egen personliga ledning.

I början af Januari 1612 spred sig ett rykte att fienden höll på att samlas 20,000 man stark i Halmstad, samt ntt konung Christian var i anmarch med 7,000 man, och redan den 18:de ryckt ut från Halmstad.[1]

Den 21 Januari anlände Christian IV till Warberg. Här hade sammandragits en liten här, bestående af dels 1,096 man under hertig Georg af Lüneburg, delade i 5 kompanier under Ernst von Botmer, Anthonius Freudemann, Adam von Köten och Marquard Rantzau samt hertigens eget kompani; dels af konungens eget regemente ett lifkompani under Thomas Nold och ett kompani under Mathias Kockheim; rytteriet utgjordes af 5 nationella fanor, deraf från Fyen och Halland samt tre jutska adelsfanor jemte hertig Georgs tyska fana, eller tillsammans omkring 2,500 man. Hela den i Varberg samlade styrkan skulle sålunda utgjort omkring 3,600 man.[2]

Den 25:te uppbröt konungen med denna här, och marcherade natt och dag till Gullberg, dit man anlände klockan 3 på morgonen den 27:de, medförande jerngaddade stormstegar. Christian IV hade hoppats kunna fullständigt öfverraska besättningen, men detta misslyckades, och man nödgades låta petardmästaren Julian Grafon spränga, först palissaderne och sedan porten, hvarefter upprepade stormningar företogos ända till klockan 7 på morgonen. Kommendanten, den tappre Mårten Krakow och dennes ej mindre manhaftiga hustru Emerentia Pauli, gjorde dock ett så kraftigt motstånd, att försöket slutligen måste uppgifvas. Christian IV drog sig sålunda tillbaka och dagen derpå lät Mårten Krakow begrafva 200 fallna danskar, ehuru fienden fört med sig en del döde och många sårade.[3]

Sedan konungen förenat sig med Sten Maltesson Sehested på Bohus, drog han till Nya Lödöse, hvilken stad borgarne mestadels öfvergifvit, och som nu intogs utan motstånd. Enligt en samtida dansk berättelse skulle danskarne här mördat alla qvarvarande

---

[1] *Johan Widekindi*, anf. arbete sid. 36.

[2] *Axel Larsen*, Kalmarkrigen sid. 176.

[3] *Johan Widekindi* anf. arbete sid. 39 o. f. I *Monumenta historiæ Danicæ* II: 725 uppgifves danskarnes förlust till endast 150 man, hvilka mestadels dödats genom från vallar och murar nedstörtade bjelkar och stora stenar.

män, till ett antal af några hundra, hvarpå staden besattes af trupper med 5 kanoner.[1]

Den 29 Januari bröt Christian IV upp med en del af hären och drog mot Elfsborg. Afsikten var icke att eröfra slottet, dertill man saknade belägringsartilleri, utan han ville endast förstöra skeppen, som lågo vid Slottsbron, skyddade af pålvirke, hvarjemte man i isen omkring dem upptagit en graf. Konungen lät föra ut en fälthalfslanga af koppar på den isbelagda elfven, och, sedan man, för att skydda sig, uppställt slangan bakom ett gammalt skeppsvrak, öppnades eld på fartygen, hvilken besvarades af fästningens kanoner, som efter några skott lyckades skjuta sönder axeln på den fiendtliga pjesen. Bössemästaren surrade väl fast axeln med tåg, och man hade redan förspänt hästar för att draga kanonen tillbaka, då kusken, af fruktan för de kringsusande kulorna, lät pjesen sjunka i en vak, för att sjelf kunna hastigt fly undan.

Konung Christian sände derefter bud till Olof Stråle med begäran, att denne ville låna kanonen hus öfver vintern, så skulle konungen komma igen, för att låta Elfsborg göra bekantskap med några andra af samma slag. Dagen derpå, eller den 30 Januari, besköts slottet med två halfslangor, och samtidigt angrepos de der liggande skeppen, men efter en förlust af 40 man drog sig fienden samma dag tillbaka till Nya Lödöse.[2]

När ingenting kunde uträttas mot de båda fästningarne, grep fienden till den vidare lättare, om ock mindre ärofulla uppgiften att härja och förröda den öppna, oförsvarade landsbygden. Kvarlemnande ett par kompanier i Nya Lödöse, ryckte Christian mot Lerjeholm och Gamla Lödöse, som brändes, och vidare till Gräfsnäs, der han fick ett rikt byte, emedan innevånarne i trakten omkring ditfört sin värdefullare lösegendom, i hopp att den der vore väl förvarad. Härifrån gick tåget längre in i Vestergötland, derunder Höjentorp, Skara och biskopsgården Brunsbo lades i aska.

Om dessa tilldragelser, anfallen på Gullberg och Elfsborg samt plundringståget inåt landet, underrättades Gustaf Adolf af fältmarskalken Jesper Mattsson Cruus, som tillika meddelade sin afsigt att rycka in i Halland, för att genom sköflande och brän-

1 *Nye Tydinge vth Koppenhagen 1612.*

2 Gustaf II Adolf yttrar i flere bref att danskarne vid Elfsborg och Gullberg förlorade öfver 300 man, och att svenskarne bland annat byte vunno en skön messingskanon samt ett antal musköter och värjor.

nande i denna provins locka fienden tillbaka ur Vestergötland. Denna plan gillades af konungen, som den 4 Februari tillskref hertig Johan, begärande att denne ville söka försvara gränsen, till dess konungen sjelf hunne komma till undsättning, hvilket med allra första skulle ske, »och äro vi till sinnes att nu straxt begifva oss härifrån, och akta, vid Gud, i morgon hålla middagsmåltid i Danmark».[1]

Sedan danskarne enligt egen uppgift brännt öfver 3,000 gårdar i Vestergötland, drogo de sig mycket riktigt tillbaka vid underrättelse om att Cruus infallit i Halland. Tåget gick till Varberg öfver Nya Lödöse, der en stark garnison inlades, bestående af, förutom 300 uppbådade norska bönder, Mathias Kockheims kompani af konungens regemente samt Adam von Kötens, Anthonius Freudemanns och Marquard Rantzaus kompanier, eller tillsammans omkring 1,000 man, med från Bohus nedsända 4 stycken 9-pundiga kanoner med tillhörande krut och kulor.[2]

Så snart Jesper Mattsson Cruus erfarit att konung Christian den 18 Februari med 4 fanor ryttare och 80 rustvagnar samt något fotfolk dragit igenom Lödöse på väg till Halland, vände han sig den 26:te mot danskarnes ännu qvarvarande läger i nämnde stad. Efter att från Gullberg hafva erhållit 3 stycken halfva kartoger, besköt han dermed staden från tidigt om morgonen, samt lät, en stund efter det kulorna börjat dansa derinne, en trumpetare blåsa. Derefter öppnades underhandlingar med besättningen, som till minsta delen utgjordes af danskar och derför begärde få kapitulera. Häremot var ingenting att invända, helst staden omgafs af fasta pallissader och en graf, hvilken besättningen dittills försvarat genom ett ihärdigt skjutande med sina 4 kanoner. Men när besättningen skulle rycka ut och nedlägga vapen, befanns att de äfven ville medtaga de bönder som öfvergått till fienden, hvilket dock vägrades, och så fortsattes beskjutningen. Slutligen måste besättningen gifva förloradt och fick utgå med sina undervärjor, men bönderna måste stanna qvar och blefvo derefter nedhuggne. 200 man af besättningen gingo öfver i svensk tjenst, er-

---

[1] *Bil. XVI. Riksarkivet*, Riksregistraturet 1612 fol. 66.

[2] När Christian IV anländt till Varberg hölls der fastlagssöndag tacksägelsegudstjenst till vår Herres āra, som ansågs hafva lemnat nådigt bitråde vid ödeläggandet af så många fattiga menniskors hus och hem.

hållande en *Hans Otto* till höfvitsman, hvarjemte de tilldelades kläder och en half månads sold.[1]

Härifrån tågade Cruus till Hisingen, brände Kongahälla, men kunde icke anfalla Marstrand af brist på kanoner. Derefter hemsöktes Uddevalla, hvarifrån han lät sätta 300 ryttare öfver på öarne i skärgården, att der bränna och härja; slutligen hade han på detta sätt i Bohuslän, enligt egen uppgift, sköflat 18 socknar, hvaraf han naturligtvis skördade stor berömmelse. Derefter gick det ut öfver Halland, dervid han sammandrabbade med fienden under konung Christians eget befäl, hvarvid många af den förnämare danska adeln stupade och konungen sjelf var i lifsfara.[2]

Som det emellertid med säkerhet kunde väntas, att fienden skulle med större kraft än hittills återupptaga försöket att eröfra Elfsborg och Gullberg, uppdrog Gustaf Adolf den 29 Februari åt riksrådet och fältmarskalken friherre Gustaf Eriksson Stenbock, Erik Ribbing till Svensö, Anders Olofsson Oxehufvud till Uddetorp och fältmarskalken Jesper Mattsson Cruus, att, efter det anbefalda tåget till Nya Lödöse, Marstrand och annorstädes, så förlägga trupperna, såväl de värfvade under Patrik Rederfelt, som äfven Vestgöta ryttare och knektar, Uplands ryttare och ett kompani dalknektar, att de kunde vara till hands, börande de nämnde förtroendemännen förhandla med innevånarne i trakten att utgöra en gärd till krigsfolkets underhåll. Slutligen skulle tillses att Elfsborg och Gullberg blefve provianterade med allt, som kunde sätta dessa fästningar i stånd att uthärda en belägring, och borde medel dertill tagas af kyrkotionden, skatten och annan ränta, samt af den senast pålagda gärden.[3]

Om åtgärderna för Elfsborgs förseende med lifsmedel, och hvad som i öfrigt behöfdes, underrättades derpå Olof Stråle, som äfven erhöll meddelande om att Gustaf Stenbock, Erik Ribbing och Anders Olofsson Oxehufvud fått uppdrag att resa ned till Elfsborg, för att undersöka hvar skulden låg till dröjsmålet med eskaderns utrustning, samt för att taga reda på om der fanns tillgång till pålitligt sjöfolk, proviant och annat som behöfdes.[4]

---

[1] *Johan Widekindi*, anf. arbete sid. 40. Enligt *Axel Larsen*, Kalmarkrigen, voro vid tillfället Mathias Kockheim och Rantzau frånvarande.

[2] *J. Hallenberg*, anf. arbete.

[3] *Bil. XVII Riksarkivet.* Registraturet. Höjentorp den 29 Feb. 1619.

[4] *Bil. XVIII Riksarkivet*, Registraturet. Höjentorp den 1 mars 1612.

När det dröjde med verkställigheten af provianteringen, blef konungen orolig och tillskref den 4 April Stenbock och Ribbing med ytterligare befallning härom, läggande dem på hjertat »hvad makt Oss och Sveriges krona der uppå ligger, att befästningarne måtte vara väl försedde. Dagen derpå erhöllo Erik Ribbing och Anders Olofsson Oxehufvud särskild fullmakt att sörja för Elfsborgs förseende med lifsmedel, hvarför de anmodades att först mot god betalning lemna så mycket spannmål, som de sjelfva kunde umbära, samt forsla den genom natt och dag till slottet, och sedan upphandla dylik af andra der i landsorten, »det vare sig adel eller oadel, präster, borgare eller hvem de vara månde.[1]

Med afseende på besättningen, gaf konungen den 7 April knektehöfvitsmannen *Peder Persson* befallning att, genast efter det brefvet kommit honom tillhanda, uppfordra alla sina knektar öfver hela Nerike, och med dem begifva sig natt och dag ned till Elfsborg, för att bevaka och försvara fästningen, på det att de knektar, som varit der sedan länge, må blifva aflöste, »hvilket du», heter det, »utan försummelse eller dröjsmål efterkomma skall, så framt, det Gud förbjude, att befästningen igenom ditt dröjsmål eller försummelse något vidkommer, du icke skall vara förtänkt att dertill svara.[2]

Slutligen stärktes äfven den högsta ledningen af slottets försvar derigenom, att dels *Peder Jöransson Ulfsparre* den 4 mars utnämndes till ståthållare på Elfsborg, Olof Stråle till hjelp, och att dels samma dag utfärdades fullmakt för *Hans Otto* att vara kommendant på Elfsborg, eller som det hette »Chargent Major eller Öfverste vaktmästare», och skulle han »alltid vara förpligtad vårt och Sveriges rikes gagn och bästa söka befordra, all skada och fördärf afvärja och förekomma och i tid varna och tillkännagifva; han skall ock derhos alla saker uti grann och god akt hafva, särdeles med vakt och vård mot våra och Sveriges rikes fiender, så att befästningen icke igenom förräderi, öfverraskning eller något annat sätt oss och Sveriges krona må ifrån komma, och fienden den mäktig blifva, utan henne med lif, blod och mod och all för-

---

Jemf. bilagorna XIX och XX, båda af 1/3 1612, med fullmakt dels att använda kyrkotionden till slottets proviantering, dels att proviantera skeppen.

[1] Bilagorna XXI och XXII. *Riksarkivet*, Registraturet. Stockholm den 4 och 5 april 1612.

[2] *Riksarkivet*, Registraturet, Stockholm 7/4 1612.

måga hjelpa till att förfäkta och försvara». I sold utlofvades 800 daler om året samt fri kost på slottet för honom sjelf och tvenne andra.[1]

Af allt framgår med hvilken oro konungen tänkte på Elfsborg, »alldenstund», som han själf skrifver, »Elfsborgs befästning är en den förnämsta, på hvilken oss och riket i denna tid synnerligen makt på ligger». Denna märkbara oro kom äfven konungen att tvifla på förmågan hos slottets befäl, hvilket gjorde att han den 22 April utfärdade en fullmakt för *Nils Jöransson Stiernsköld* till Viby, Tuna och Treudden att vara öfverste ståthållare derstädes. Han ålades hafva en god och trogen uppsikt öfver alla som användes på slottet, och om han anfölles af fienden med belägring, skulle han med högsta makt och förstånd försvara fästningen, hvarför alla befälhafvare, vaktmästare, arklimästare, bösseskyttar, höfvitsmän och menige krigsmän, äfvensom alla som på Elfsborg använde blifva, befallas vara honom hörige och lydige.[2]

Då det i fullmakten på ett ställe heter: »Och på thett Wäl:te Nils Stierneskiöldh må deste bättre komma til handa, haffue wij honom til hielp der på Elfzborg i Slottsloffwen förordnatt oss Elskelige, Edle och Wälbördige — — — — — — — — — — — — hvilke honom med Rådh och dådh skole bijstandige wara», men namnen på dem, som skulle biträda honom i slottslofven, aldrig blifvit insatte i fullmakten, förefaller det som den senare vore endast ett utkast som icke utskrifvits. I alla händelser kom fullmakten icke till användning.

De underrättelser, man vid denna tid hade från flere håll om Danmarks rustningar, bebådade anfall på olika sidor; det sades att tolf danska örlogsskepp skulle vara ämnade mot Elfsborg och Gullberg; att konung Christian sjelf tänkte angripa Öland samt att Stockholm och Stegeborg äfven vore hotade. Detta var endast delvis riktigt; planen var att en armé under Gert Rantzau skulle vända sig mot Småland, Öland och Östergötland, hvaremot hufvudanfallet under Christian IV:s personliga ledning skulle göras mot Vestergötland, och främst mot Elfsborg och Gullberg.

---

[1] *Bil. XXIII. Riksarkivet*, Riksregistraturet den 4/3 1612.

[2] Bil. XXIV. *Riksarkivet*. På Gullbergs fästning, som var väl försedd med krigsförråd och lifsmedel, förordnades *Påfvel Wulf* till höfvitsman och *Rasmus Tordsson* samt *Thomas Est* till ståthållare, hvilka befaltes gå hvarandra till handa med råd och dåd.

Redan den 13 Februari 1612 fick amiral Jörgen Daa befallning att segla ut med flottan, och i midten af Mars var han färdig att gå till sjös. Sjelf hissade han sin flagga på »Rafael» om 22 kanoner, med Jacob Klausen som skeppschef, och eskadern utgjordes i öfrigt af »Leoparden» kapten Enevold Stygge, »Makrilen» kapten Olof Normand, »Røde Løve» om 6 kanoner, kapten Anders Nold, »Sorte Hund», kapten Steffen Sørensen, »Turtelduen» kapten Klaus Povelsen och »Hejringnæs» kapten Jens Munk.

Amiralen skulle begifva sig, liksom året förut, till farvattnet utanför Elfsborg, för att iakttaga om den dervarande svenska eskadern ännu låg qvar. Hade den redan gått till sjös, skulle den förföljas hvar den än sökte hamn.[1]

Vid amiralens ankomst till Göta elfs mynning i slutet af Mars, voro tre af de svenska fartygen segelklara, men hindrades nu att utlöpa. Straxt efter det Gustaf Stenbock, Erik Ribbing och Anders Olofsson erhållit befallning att resa ned för att påskynda eskaderns utrustning, mottog nemligen konungen af riksrådet i Stockholm en bedröflig skildring af flottans tillstånd i allmänhet, hvarjemte det hette: »Derför synes oss rådligast vara att man sänker skeppen vid Elfsborg på ett beqvämligt rum, der de vid lägligt tillfälle åter kunna tagas upp igen, eller och låta sätta eld på dem, börande skeppens besättningar afgå till Stockholm.[2]

Det var likväl icke tilltalande att utan vidare följa detta råd, helst slottet hittills lyckats försvara sig. Konungen valde derför en medelväg, när han föreskref såväl fältmarskalken Cruus som ståthållaren på Elfsborg, att taga kanonerna af koppar från fartygen och sända dem till Stockholm; skeppen kunde få andra i stället för att så snart som möjligt gå till sjös. Blefve fartygen icke i tid färdiga, skulle både folk och kanoner sändas till Stockholm, och, om fienden hårdt ansatte, borde skeppen sänkas.[3]

Härpå svarade Stråle, att han skulle låta sänka skeppen, om fienden komme och man icke såge någon annan utväg, dock hoppades han att det bålverk, han låtit timra på Skinnarklippan, skulle kunna försvara dem. Han hade dessutom i öfrigt förbätt-

---

1 *Axel Larsen*, Kalmarkrigen sid. 197.

2 *Riksarkivet*, Riksregistraturet 1/3 1612 samt Rådets skrifvelser 1611—1612 den 2/3 1612.

3 *Riksarkivet*, Riksregistraturet 9/3 1612.

rat fästningen på ett sådant sätt, att, hade han blott tillräckligt med folk, hyste han ingen fruktan för utgången af ett anfall.[1]

De allt mera bestämdt uppträdande ryktena om fiendens öfverväldigande makt förfelade icke att utöfva ett oroande inflytande på Stråle, och dennes tillförsigt började vackla. Han, jemte dem som med honom voro i slottslofven, tillskref sålunda regeringen hur illa fästningen vore försedd, och, hvad honom sjelf vidkom, bekände han sin oförmåga, samt begärde befrielse från den ansvarsfulla platsen. De andra af befälet voro också nästan odugliga enligt hans mening: *Peder Jönsson* var visserligen en gammal ärlig man, men så illa sårad, att han på en ryssbår måst låta föra sig derifrån, emedan det icke fanns någon fältskär på slottet, och *Gustaf Hansson*, som hade tjenat redan under konung Gustaf I:s tid, var så gammal att han intet stort förmådde uträtta.[2]

Detta var visserligen en bedröflig skildring, men Stråle nämner å andra sidan icke de krafter som verkligen stodo honom till buds, nemligen den som i öfrigt var med honom i slottslofven, nemligen Peder Jöransson Ulfsparre, likalitet som kommendanten Hans Otto eller befälhafvaren öfver Nerikes knektar Peder Persson.

Christian IV var icke den man som förspilde tiden, utan hade beslutat att fälttåget skulle börja vid ingången af Maj månad. Afsigten var, som förut är antydt, att vesthären under konungens eget befäl skulle tåga mot Elfsborg och Gullberg. I sin helhet skulle den komma att utgöras af följande trupper:

rytteri: Hoffanan, tre fanor från Jutland, en från Fyen, två under hertig Georg af Lüneberg (hertigens egen

---

[1] *Johan Widekindi*, anf. arbete sid. 40. *Skinnarklippan* (Skinnare betydde garfvare) hade sitt namn deraf att kronans slagteri var der beläget. Kronan hade alltid brist på redbart mynt, och det hade sålunda händt, att när örlogsfartyg sändes utrikes för att hemta värfvadt manskap, eller i andra ärenden, hade befälet sett sig nödsakadt att, för tillfredsställande af nödvändiga kraf, föryttra kanoner och dylikt, samt till och med sjelfva skeppen. Då sålunda den i svensk tjenst stående Johan von Mönnichhoff i slutet af 1611 sändes till Nederländerna för att värfva trupper, och derjemte de ofta omnämnde 6 skeppen från Elfsborg utrustades, att till Sverige hemföra dessa, vidtog man den åtgärden att, till förekommande af en sådan penningbrist, på skeppen inlasta alla de oxhudar och bockskinn, som voro i förråd i kronans slagteri vid Elfsborg, eller fogdarne deromkring kunde hopsamla, för att vid behof säljas.

[2] *Johan Widekindi*, anf. arbete sid. 82. Någon *Gustaf Hansson* nämnes icke bland tjenstemännen på Elfsborg 1610—1611, men väl en slottsskrifvare *Gustaf Jönsson*.

samt en kommenderad af Joachim Prenger), och vidare fanor under befäl af Joachim Bülow, Bendix von Hagen, Frantz Ernst von Dalwig och Rabe Philip Bogreben, jemte en liten fana franska dragoner under Jan Bovie, som i slutet af April kommit in i riket; tillsammans 12 fanor.

fotfolk: konungens eget regemente, bestående af 3 kompanier under Bernt Funckhausen, Alze Fassema och Sören Bugge samt lifkompaniet under Thomas Nold;

» hertig Georgs af Lüneburg regemente, bestående af 4 kompanier under Öfverstelöjtnant Andreas von Kitzleben, Ernst von Botmer, Wulff Heinrich von Wersabe och Marquard Rantzau samt hertigens eget kompani;

» Jörgen Lunges regemente, bestående af 5 kompanier under befäl af Fabian von Loeben, Hans Georg Schenck, Lasal von Bladis, Hartvig Lindenow, David von Erpen, Johan Butinga och Jörgen Lunges eget kompani; tillsammans 16 kompanier.

Härtill skulle ytterligare komma 15 af Robert Willeby i England värfvade kompanier, som den 8 April inskeppats till Marstrand; vidare ett engelskt frikompani under Jon Zelwig samt en liten irländsk fännika under Simon Bi.[1]

När engelsmännen tillstött, skulle hären sålunda räkna 11 fanor ryttare, 1 dragonkompani samt 32 kompanier fotfolk, eller tillsammans omkring 11,000 man.

Den 28 April uppbröto öfverste Jörgen Lunge och ryttmästare Joachim Bülow med hela rytteriet och omkring 2,000 man fotfolk af hertig Georgs och Jörgen Lunges regementen, samt tågade från Skåne, der hären samlats, genom Halland till Elfsborg.

Konungen sjelf begaf sig den 2 maj ombord på det vid Kroneborg liggande skeppet »Viktor» och seglade, ledsagad af en transportflotta om 41 fartyg med konungens eget fotregemente ombord

---

[1] *Axel Larsen,* Kalmarkrigen sid. 199 o. f.

till Göta elfs mynning, som nåddes efter två dagar. Dagen efter ankomsten, eller den 5 Maj, beordrades Jens Munk i land med 200 matroser, för att uppkasta löpgrafvar, och efter hand landsattes manskap och förråder; hvar landstigningen skedde nämnes icke, blott att den skedde en fjerdedels mil från Elfsborg.

Samtidigt anlände från Bohus den stora belägringsparken, hvilken fraktats på elfven och landsatts nära slottet. Den utgjordes af:

2 kartoger, som kallades »de flyvende Heste»,
1 d:o, spansk, som sköt kulor om 36 ℔,
1 d:o, »Sanct Hans», för » » 30 ℔,
1 $^{3}/_{4}$-dels kartog, »Apostelen», för kulor om 20 ℔,
2 kartoger, »Gedions», » » » 28 ℔,
1 kanon med halft gods » » » 9 ℔,
1 engelsk halfslanga » » » 9 ℔,
1 jernkanon med fyrlås, fältlåda och kammare samt
4 kammarkanoner af koppar med 8 kammare och dubbla fältlådor med tillhörande skaklar, eller tillsammans 14 kanoner.

Dessutom lemnade Bohus krut, kulor, luntor samt redskap för belägringsarbetena såsom 500 jernskoflar, 300 spadar och 200 hackor.[1]

Särskildt till en början kostade arbetet i löpgrafvarne lifvet för många, men konung Christian uppmuntrade trupperna med sin personliga närvaro, hvarjemte han lät utskänka åt dem en åm rhenskt vin och en tunna Rostockeröl, sjelf bändande upp kärlen med sin dolk.

Natten mellan den 5 och 6 maj började de egentliga belägringsarbetena med approcher, minor och anordningar för batterierne. Då man märkte att slottets besättning stod i förbindelse nattetid med Gullberg, lät konungen den 7:de två mindre örlogsfartyg, deraf det ena var »Makrelen», smyga sig förbi Elfsborg uppåt elfven, för att hindra detta.

Stråle skyndade sig att om fiendens inträffande underrätta fältmarskalken Jesper Mattsson Cruus, begärande förstärkning af besättningen, hvarjemte han rådde Cruus att med all makt skynda till strändernas försvar, och att om möjligt söka afvärja belägringen. Han berättade att de två fiendtliga fartygen med våld gått förbi Elfsborg uppåt elfven samt lagt sig emellan Stigberget och Otter-

---

[1] *Axel Larsen*, Kalmarkrigen.

hällan, samt att fienden dagen förut lägrat sig på repslagarebanan utanför slottet och der begynt förskansa sig, äfvensom att danskarne låtit 8 murbräckor komma från Bohus. Slutligen beklagade han sig, dels öfver att icke Nils Stjernsköld kommit honom till hjelp, och dels öfver att ståthållaren på Gullberg, Rasmus Tordsson fått förstärkning af 300 man under Peder Månsson, men Stråle ingen, ehuru besättningen på Elfsborg icke utgjorde mer än 400 man tillsammans.

Det torde icke heller kunna nekas, att denna styrka var alldeles för obetydlig att tillfredsställande besätta så ansenliga fästningsverk, och ett drygt ansvar synes onekligen drabba Stiernsköld, som försummade att i tid fullgöra den befallning han erhållit, nemligen att begifva sig in i slottet, hvarför han kom en dag försent, då belägringen redan börjat, och han alltså måste draga sig tillbaka.

Sedan de tvenne danska fartygen vid Stigberget numera hindrade den tillförsel af lifsmedel, som förut egt rum nattetid från Gullberg, och belägringshären tillintetgjort allt hopp om undsättning i öfrigt, var sålunda fästningen numera uteslutande hänvisad till sina egna krafter.

Om belägringens gång hafva vi endast spridda upplysningar från svenskt håll, men lyckligtvis mera fortlöpande och detaljerade från fiendens sida. Det danska riksrådet Olof Rosensparre, som var ögonvittne till belägringen, har nemligen i en medhafd almanack för året dag efter dag gjort anteckningar, hvilka sålunda hafva ett icke ringa intresse. Han berättar:[1]

»Den 2 Maj seilede kongelige Majestät paa Victor af till *Ölsborg* (Elfsborg) att belejre, med fleer Skibe og mange folk, og var jeg ogsaa paa Victor. Den Allermechtigste Gud give til god lycke, og sende Hans Majestæt og os alle löckeligen med vel forretted Sag tilbage igien uden all Skade».

»Den 5 Maj kom Hans Majestæt i land 1 fierding miil fra Ölsborg, og samme afften lod Hans Majestæt nogle faa Rytter og en Thrometer bravere for Slottet, mens de skiöd intet ud, og samme Natt gick Hans Majestæt paa adskillige stæder uden for Slottet, og besaae leiligheden, hvorledes dett sig begaf, var ieg med».

Här behöfves dock ett fullständigande. Stjernsköld hade vis-

[1] *J. Hallenberg*, anf. arbete II bil. III.

serligen dragit sig tillbaka, men, som det kunde antagas, att han skulle uppbjuda allt för att störa belägringen, posterade konung Christian den 8:de Maj, för att möta honom, en styrka af 10 fanor ryttare och 2,000 man till fots »en liten half mil ifrån Elfsborg», på vägen der svenskarne skulle fram. Det säges icke närmare hvar truppen stod, men det tillägges i berättelsen, att svenskarne skola få med Guds hjelp rätt godt med stryk, förr än de komma igenom», »ty de skola öfver ett vatten till oss».[1] När man härvid ihågkommer, att svenskarne måste komma öster ifrån, från trakterna mellan Nya Lödöse, Lerum och Landvetter, är det alldeles tydligt, att det vattendrag som åsyftas, och som befann sig på en half mils afstånd från Elfsborg, är Mölndalsån. Truppen måste sålunda befunnit sig på den punkt, der de förenade vägarne från Gamla Lödöse och Lerum sammanstötte med vägen från Landvetter.

Olof Rosensparre berättar vidare:

»Den 6 Maj blef sködt toe af vores Soldater med et falkonet kugel, og den 3:dje, som stod imellem dem, blef inthet at skade.

Den 7 dito om natten var Kongelige Majestæt og ude om Natten indtil det var daag, og loed udgrave den dam (vallgrafven) ved Slottet, loed afkaste broen, loed deme dens Indlöb nar löb till Slotten. Samme natt löb et af Kongl. Maj:ts Skibe og en Jact Elsborg forbii, og skiödt de af kastellet flere efter dem, dog giorde ingen Skade. Var ieg med, Blev og samme Tiid begyndt der nere med toe Batteri at opkaste. Som Kongl. Maj:t saat paa en stor Steen og tilsaae hvorledes paa Thransieren blef forbögit, da skiödt de ud af Slottet med et Falkonett, og Kugelen thog ikke over three Fingers bredt fra Hans Maj:ts ene been, og en Pickert, som Hans Maj:t hafde lagt neder paa jorden, blef sködt sönder. Dend Allermægtigste Gud være loved, som Hans Maj:t naadeligen fra Ulökke bevaret.

Den 8 dito om natten var Kongl. Maj:t neder under Slottet, og da loed begynde paa Batterie, som husit skulde beskydes. Gud hielp till god lykke!»

Tvifvelsutan var det för detta batteri, som konungen samma dag beordrade Sten Malteson Laxmand, att genast utan all försum-

[1] *Albert Skeels* bref till sin fru, *Bertha Friis*, dat. Lägret for Elfsborg den 17 maj 1612. *Kongl. Biblioteket i Köpenhamn.*

melse sända till lägret de grofva kanoner, som för någon tid sedan skickades till Bohus. Till den danska hären skulle derjemte afgå de »bondeknektar», som konungen befallt dit, och skola de efter hand som de inträffa på Bohus, »ideligen sändas till lägret», dit äfven förväntas smör och bröd.[1]

»Den 9 Maij eftermiddag», fortsätter Rosensparre, »var Kongl. Maj:t neder ved det Batterie, og loed opkaste og arbeide derpaa».

»Den 10 May var Kongl. Maj:t offer paa *Hysingen* tvert offer fra Ölsborg, og den leilighet besaae, og var ingen med Hans Maj:t uden ieg. Samme dag bekom Hans Maj:t da forst ij (2) af de store Stöcker (kanoner) i Land. Samme aften spisede hos ham».

»Den 11 Dito loed H. Maj:t fleere Stöcker hente i land. Samme dag bleff skött 1 Thrometer ihiel, som modvilligen gick strax under Slottet, og 1 Corporal blef saaret».

»Den 13 Dito var *Jens Juel* og ieg ude, der som de Danske og Tyske Rytter ligger og mönstrede dem, deslige de Tydske Soldater der ligger.»

Det är högst eget att Rosensparre icke under denna dag ens omnämner något vida vigtigare än att mönstra knektar, nemligen eröfringen af verket på Skinnarklippan.

Elfsborg var, der det låg högst uppe på en brant klippa, en efter den tidens förhållanden stark fästning. Sjelfva slottet var ett italienskt kastell, uppfördt, som vi veta, under Gustaf I och ombygdt under Johan III efter ett nu redan föråldradt befästningssystem, men omkring detsamma slöt sig en yttre befästning af dubbla vallar med djup graf, bastioner, hornverk och betäckt väg, allt i öfverensstämmelse med den rådande holländska befästningskonsten. Med klar blick hade Stråle insett den stora, för att icke säga afgörande betydelse, den norr om utanverken, tätt intill grafvens utlopp i elfven belägna, rätt branta och höga Skinnarklippan egde. Han hade äfven, som vi förut omnämt, i tid tagit den i besittning och der anlagt ett verk, som likväl hufvudsakligen endast utgjordes af ett blockhus, omgifvet af starka palissader, och beväradt med några mindre kanoner.[2]

Om detta verk hade man kämpat allt ifrån belägringens början — det heter att det manligen försvarats i 8 eller 9 dagar —

---

[1] *Norske Rigsregistranter* 4: 464. Fältlägret for Elfsborg den 8 maj 1612.
[2] *Monumenta historiæ Danicæ* II: 736.

tills den franske ingeniörofficeren *Grandfond* med en petard sprängde porten till palissadverket, hvarefter Christian IV sjelf, säges det, i spetsen för de franska dragonerna under befäl af *Bouvier,* stormade skansen, nedhögg en del af besättningen och tvang återstoden att öfver grafven fly in i fästningen.[1]

Efter denna svåra förlust var Elfsborgs fall endast en tidsfråga, ty genom eröfringen af Skinnarklippan hade fienden fått tillfälle att på allra närmaste håll uppställa grofva kanoner, som snart skulle rasera den midtemot belägna delen af utanverken.

»Den 14 May», fortsätter Rosensparre, »var Jens Juel og jeg neder og mönstrede Engelske Soldater, paa toe Skibe ankommet være».

»Den 15 Dito mönstred Jens Juel og jeg Engelske Soldater paa fiire Skibe ankommet var».

Nu ansåg man sig kunna uppfordra slottet att gifva sig: »Samma dag», heter det, »loed Kongl. Maj.t Rytter og Knegte udi deres Thog Ordning hidt for Slottet mönstere, og siden i deres fulde Slagt Ordning, og fae Svendsken det dem ilde behaget, og samme dag opæsket Kongl. Maj:t Slottet, (som) da begiæret 14 dags Respit, hvilket Kongl. Maj:t ikke bevilge vilde, mens loed dem igien sige: saa fremt de ikke opgaf huset, mens med gewalt det intog, da skulde der ikke en leve. Mens de vilde da dem ikke anderledes erklere, og loed Kongl. Maj:t strax begynde at skyde paa huuset fiire Stöcker.»[2]

Belägringsarbetena hade vid denna tid gjort stora framsteg; den 17:de hade man hunnit gräfva sig under vallen och kommit 15 fot under denna och muren.[3]

---

[1] Samma natt sårades *Palle Rosenkrans* af en muskötkula i låret, just som han höll på att i de yttersta löpgrafvarne uppställa skanskorgar. Såret helades väl, men han återfick aldrig mer sin helsa så att han kunde föra vapen.

[2] Den förut åberopade *Albert Skeel* berättar tilldragelsen i ett bref till sin hustru den 17 Maj sålunda: »Emellan den 14—15 Maj höllo vi i full slagordning, med så mycket folk konungen hade, till häst och fot, omkring Elfsborg, och då uppfordrade Hans Maj:t slottet, då kommendanten svarade att, om han ej inom 14 dagar finge undsättning, ville han uppgifva slottet, hvilket Hans Maj:t ingalunda ville bevilja, hvarpå de på båda sidor begynte skjuta igen, men jag hoppas dricka din skål på Elfsborg inom 14 dagar.

[3] *Albert Skeel* i bref till sin hustru 17/5 1612. *Kongl. Biblioteket i Köpenhamn.* Det heter att timmermannen *Sibrand Janssen* med 8 gesäller arbetade natt och dag i mingångarne.

Besättningen kämpade dock med mycken tapperhet. Den 17:de gjordes ett utfall mot Skinnarklippan samt lyckades alldeles öfverrumpla den der liggande besättningen, hvaraf 30 man dödades och sårades; det tyckes likväl icke som man förmått hålla sig qvar der. Ett andra utfall dagen derpå misslyckades fullständigt och de utfallande drefvos tillbaka i porten.

Om Stråle också ej fått den påräknade undsättningen af Stjernsköld, vore den senares företag likväl icke utan betydelse. Han hade visserligen måst draga sig tillbaka för öfvermakten, men likväl ställt sig så, att han kunde hindra tillförseln från land för belägringshären, och ansåg till och med att han skulle derigenom kunna tvinga danskarne uppgifva företaget af brist på lifsmedel. Hären bestod nemligen till en betydande del af främmande värfvade trupper, hvilka icke vore sinnade underkasta sig några synnerliga umbäranden, och följden häraf var att 60 man redan rymt och begifvit sig in i slottet.

Att Stjernskölds förhoppningar och uppgifter icke voro alldeles gripna ur luften, intygas för öfrigt af Rosensparres anteckningar, deri han meddelar:

»Den 19 may legte Kongl. Maj:t, Jens Juel og jeg »Munten» eftermiddag; tabte jeg fiire daler. Samme dag var der af Soldaterne her ude i Skoven, og dref dend igiennem, og feck de en Engelsk, som vilde have ofverlöffit, blef strax henget». Det hade sålunda visat sig sådana tecken till upplösning inom trupperna, att man måste utsända afdelningar att ströfva igenom trakten för att gripa öfverlöpare.

Som ställningen i alla händelser var ytterst allvarlig för Stråle, gälde det framför allt för honom att genom ståndaktighet vinna tid, och derigenom öka möjligheten af befrielse. Han hade vid belägringens början skyndat att derom underrätta konungen, som svarade härpå den 14 maj:»[1]

»*Gustaf Adolph.*

Wår synnerlige gunst och nådige benägänheet med Gudh tilförende. Wij hafwe, *Olof Stråle,* bekommit eder Skrifwelsse och deraf förnummit att wåre Fiender the Danske hafwe belägret sigh *Elfzborgz* Befästningh i den acht och meening, at de oss och

---

[1] *Riksarkivet.* Registraturet, Svartsjö den $^{14}/_{5}$ 1612.

Sweriges Crono det med wåld ifrån tage och vnder sigh komme wele. Och althenstund I wäll kunne tänckia, hwadh macht oss och Rijket på samme Befästning ligger. Derföre begäre wij nådeligen, at i wele hafwe alle saaker i grann och godh acht. Och som een Åhrlig uprichtigh Swänsk Man, den oss med troohetz Eedh förplichtedt ähr, ägner och böör, vti allo måtto så widt som Meniskelig och möijeligit ähr, göre Fienden Afbrech och Mannligit mothstånd, så at the för:te Befästning, hwarken genom macht hooth och vndsäijelsse, eller söthe Ord och vnderhandling kune mächtige blifwe, Vthan at hoon oss och Swärigis Crono må blifwe hållin till trogin hand. Wij försee oss, at samme Befästning så med kruuth, loodh, folck och Proviandt skall wara försedd, och elliest i allo måtto Befästett, at Fienden derföre inthet skall kunne vträtta, Och weele wij medh det allraförsta komme eder till wndtsätting, med wår Krigzmacht, förhoppes och thå kunne slå dem ther ifrån, Och elliesth saakerne så laga, at belägringen der icke förlänge wara skall. Deropå I eder wisth förlåthe måge. Hwadh belanger det i hafwe begäret om Nydala Godtz, så hafwe wij befallet der effter ransaake Men ingen beskeed bekommit, Och wele, när wij få see wår S: käre Herfaders bref, icke allenest det confirmere, vtan och elliest i Andre måtto, eder således betänckie och ihugkomme at I skole hafwe Ordsak oss derföre att betacke, Hwilket wij eder gunsteligen icke hafwe welet förhålle. Befalle eder gudh Alzmechtigh».

Det var dock ej så lätt att i hast bringa till stånd och föra ned till Elfsborg en armé, tillräckligt stark att möta och slå belägringshären, och i själfva verket utvecklade sig nu händelserna vid Elfsborg hastigare än Gustaf Adolf förmodat, ty, sedan belägringsbatterierna blifvit färdiga, började beskjutningen på fullt allvar och med stor framgång.

»Den 21 May om natten loed Kongl. Maj:t med grof Stökker og Musketerer skyede flux alle veigre paa Skanskarene, og ellers andre Stæder, og vilde Hans Maj:t haft nogen folk, Murerer at skulle minere og derover loed skyde, at de desbedre kunde komme dertil.»

»Den 22 May, da Klockken var ved half gaaen aatte, loed Hans Maj:t med all maget skyde paa det store Taarn, som Spiiren var paa, og inden 4 Timer var en stor Part neder af det, og siden loed Hans Maj:t opæske huuset, og de tog dem betenkende til

Klokken var toe, derefter erkläret de dem, det ikke kunde giöre. Saa loed Kongl. Maj:t strax begynde at skyde paa det Stæd, Hans Maj:t lod det anlöbe, og komme nogen af vores folk ind paa Thaarnet, men formedelst noget fyrverk og krudt maatte vores folk derud, mens over samme Fyrverk kom der Ild i Spiiren og andre Træverk udi Taarnet, at der kom en mægtig Ild op, og strax lod kongl. Maj:t igjen opfordre huuset; da begierede de Respit til anden dagen Klokken var aatte, hvilket og blef beviljet.»

Genom beskjutningen den 21 under natten och följande dag hade sålunda slottet lidit högst betydligt. Hälften af verken åt söder, eller den sida som vände sig mot de danska batterierna vid repslagarebanan, hade fallit ned i vallgrafven; ett verk både af beskjutningen och förmodligen äfven af en sprungen mina. En stor del af det stora tornet hade delat samma öde ocn nedrasat jemte dervarande kanoner.[1] Det var sålunda icke underligt att besättningen begärde två timmars betänketid, egentligen för att, som det vill synas, få rådrum att granska skadans omfång, ty efter dessas förlopp lemnade den det käcka svaret: »Das Sie anders nicht den Kraut und Loth zu willen wüsten, de dachten auch das Haus ihrem Herrn und der Chron Schweden zum besten zu erhalten», eller, efter en annan berättelse: »Nu gälde inga andra samtal än genom kulor och krut, och att Elfsborg icke vore något Kalmar».

Det hade ju icke heller kunnat försvaras, om man uppgifvit slottet, utan att ens afvakta en stormning. Belägringsbatterierna fingo sålunda återupptaga deras verksamhet, ökande elden för att vidga brescen, och när detta mål ansågs uppnått, stäldes hela armeen i slagordning, med befallning att vara färdig till storm. Engelsmännen skulle utföra första angreppet, hvilket egde rum klockan 7 på aftonen den 22 Maj, med mycken tapperhet; det lyckades en del fiender, både officerare och manskap, att intränga i tornet, men utdrefvos igen och stormen afslogs manligt af besättningen, med en förlust för fienden af omkring 200 man. Under denna hårda strid träffades slottshöfdingen, Olof Stråle, af en kanonkula i benet.

Konung Christian ville dock ej gifva förloradt vid denna första motgång, utan anordnade ett nytt angrepp, som utfördes af

[1] I *Monumenta historiæ Danicæ* II: 736 heter det att ena sidan af tornet föll ned mot det Kongl. Högqvarteret och så hastigt, att tornets öfversta del med dervarande kanoner störtade i löpgrafven.

hans eget regemente och af det fotfolk, som anfördes af hertig Georg af Lüneburg. Af de anfallande kommo äfven nu några upp, men tornet var icke synnerligen stort och några flere fingo icke rum deruppe än de, som inkommit, hvarjemte ett vidare framträngande försvårades af barrikadering, hvars undanrödjande kräfde tid.

Deraf begagnade sig den genom lidna förluster numera glesnade besättningen, som lösgjorde ännu för handen varande bjelkar och nedstörtade dem öfver fienden, hvilken derjemte öfveröstes med nedkastade beckkransar och andra förut iordninglagade brännbara ämnen. De stormande tvungos slutligen att vika, och drogo sig tillbaka med svåra förluster.[1]

De af besättningen använda eldfängda ämnena vållade emellertid den afgörande olyckan, i det att genom dem uppkom en eldsvåda, som angrep ett af tornen. Härigenom omöjliggjordes visserligen alla stormningsförsök på denna punkt, men å andra sidan hotades hela slottet med undergång i lågorna, helst fienden gjorde allt hvad den kunde för att öka branden, sökande skjuta eld i äfven andra byggnader, och främst i dem, hvari förråderna förvarades.

Som vi sett af Rosensparres berättelse, uppfordrades nu slottet ånyo och man hotade att besättningen, att om slottet toges med storm, skulle den dödas till siste man, en hotelse som vid den tidens krigföring innebar fullt allvar. Stråle begärde nu betänketid öfver natten, hvilket äfven medgafs, helst striden varat så länge att blott få timmar voro qvar till morgonen.

När konung Christian följande dagen, den 23 Maj, klockan 8 på morgonen åter begärde att slottet skulle kapitulera, såg Stråle ingen möjlighet att längre draga ut på den ojemna striden. Han sjelf var sårad, och af besättningen voro ej mer än 250 man vid lif, eller enligt en annan berättelse blott 200, deri inberäknade sjuke och sårade. Han begärde derför att tvenne underhandlare måtte komma upp till slottet, för aftalande om kapitulationsvilkoren. I följd häraf infunno sig såsom fullmäktige på Christian IV:des vägnar ränte- och proviantmästaren *Otto Scheel* och *Jens*

---

[1] Bland de sårade i danska hären vid detta tillfälle befann sig äfven Jörgen Langes öfverstelöjtnant Fabian von Loeben, en bror till riddaren Melcher von Loeben, som fick venstra benet krossadt af en grof kanonkula och afled den 3 Juni; han hade förut, under fälttåg i Nederländerna, förlorat venstra armen,

Juel, hvilka möttes af slottets kommendant *Hans Otto* och en svensk fändrik.[1] Man öfverenskom härvid att fästningen skulle uppgifvas följande dag, söndagen den 24 Maj 1612 kl. 8 på morgonen, med ammunition och alla krigsförråd, äfvensom de vid Elfsborg liggande skeppen, hvaremot besättningen, de båda knektefännikorna under *Sven Björnsson* och *Anders Månsson,* medgafs fritt aftåg under klingande spel, flygande fanor och under fulla gevär, samt medförande alla egna tillhörigheter. De sjuke och sårade skulle dock få qvarstanna tills de återvunnit helsan, då de egde att fritt begifva sig derifrån.[2]

»För tio dagar sedan», skref Albert Skeel till sin hustru i ett bref dateradt Elfsborg den 24 Maj, »lofvade jag dig att jag skulle dricka din skål på Elfsborg, hvilket jag i dag, Gud vare lof, hafver fullkomnat. I Fredags den 22 Maj sköt konungen slottet till bräcke, och om aftonen kl. 7 lät han löpa storm an och förhöllo de sig väl derinne, så att de afslogo stormen, och miste konungen i samma storm döde och sårade 200 man. I går blef Jens Juel och min bror Otto Skeel sända in till gissel, och 2 af de svenske ut igen, och var jag då trenne gånger på konungens vägnar inne på slottet om allehanda lägligheter att ackordera, så att i dag, som är Söndagen den 24 Maj klockan 9 om morgonen, voro de dragne af slottet och våre i Guds namn der in igen.»

»Samme dag», heter det i Rosensparres anteckningar, »gick Kongl. Maj:t strax på huuset, der de Svenske udganget være». Enligt samma källa funno danskarne på Elfsborg 39 metallkanoner och några af jern samt 8 läster krut och annan krigsmateriel, jemte de sex skeppen, hvaribland ett kalladt »Hector». Skeppen voro visserligen sänkta men upptogos åter och förenades med danska flottan.[3]

---

[1] Rosensparre har här en lucka i anteckningarne; efter orden »en svensk Fændrik kaldes — —» finnes nemligen ett tomrum, som aldrig blifvit utfyldt.

[2] Ehuru besättningen erhållit fritt aftåg, uppgifves dock att en deribland varande bösseskytt, som öfverlupit från fienden och två gånger skjutit efter Christian IV, fasttagits och på en klippa vid stranden lefvande sönderstyckats i fyra delar och lagts på hjul.

[3] 27/5 voro redan 5 af de tagna skeppen åter flytande; den 4/6 var »Hektor» segelklar, den 7/6 »Krabban» och »Blå Ormen» samt den 26/6 »Lamprelen». De båda andra, »Jonas» och »Fransiscus» blefvo ej så snart färdiga, och det ena var ännu icke upptaget i Januari 1613. *Axel Larsen,* Kalmarkrigen sid. 206.

Den 5/6 blefvo en del af de vid slottet eröfrade kanonerna inskeppade till Köpenhamn.

Den från svenska sidan tillämnade undsättningen kom sålunda för sent. Det är icke lätt att nu afgöra hvem ansvaret härför rätteligen drabbar, dock synes det som Stiernsköld låtit onödigt dröjsmål komma sig till last, åtminstone var detta konung Gustaf Adolfs åsigt. Konungen var mycket missnöjd med att Stjernskiöld gått för långt tillbaka och icke i rättan tid förfogat sig till Elfsborg, hvarför han den 27 Maj, tre dagar efter fästningens öfvergång, befalde honom förena sig med hufvudhären under Jesper Mattsson Cruus, som vid lifsstraff var ålagd skynda Elfsborg till undsättning.

Huruvida Olof Stråle gjort allt hvad man kunde fordra i afseende på försvaret, är en annan fråga, som af oss icke kan med säkerhet besvaras. Han hade uthärdat en belägring af 19 dagar, gjort utfall och afslogit stormningar samt hade till sist endast en handfull friskt manskap qvar till besättande af de rätt vidlyftiga verken. Man skulle sålunda gerna vilja tro att icke stort mera af honom kunde begäras, men samtiden dömde icke så. I första öfverraskningen tyckes konungen till och med föreställt sig att förräderi varit med i spelet, när han skref härom till hertig Johan: »Det Hans Kärlighet nogsamt är veterligt, huruledes Elfsborg och Gullberg genom deras otrohet, som på fästningarne hade varit, voro komne i fiendens händer.» Så stränga voro på svensk sida fordringarne på en fästnings försvar, att den i alla händelser tappre Stråle togs i fängsligt förvar. Härur frigafs han visserligen åter, men när Gustaf Adolf sjelf efter Elfsborgs återställande besett fästningen, tillskref han Stråle följande:[1]

»Wij låthe dig vetta, *Oloff Stråle,* att efter wij om den saken, wår och Cronones befestningh *Elffzborg* angående, tilförende icke så hafwe warit vnderrättede, som wij henne nu vthi egen Personn hafwe förfarit, derför hafwe wij henne alt hertill låthet hwiles. Men all den stundh wij nu Personligen hafwe anskedett hwad för godh Lägenheet och tilfelle som hafwer warit, samme befestningh emott all fiendtlig impression att defendera: Såsom ock vtaf alle circumstantier nogsambligen förnummit, huru ganska ringa nödh Eder haar drifwit henne dem Danskom, då wårom Fiendom, Oss och heele Sweriges Rijke till en owtsejeligh skada, så otilbörlighen och Lättferdeligen att updraga, Derföre efter

1 *Riksarkivet,* Registraturet. Stockholm den 4 Maj 1619.

billigt är att en sådan högwichtig sak vthi tilbörlig ransakningh tagas, welie wij Eder her medh peremptorie hafwe citerat, och befalle strängeligen, att I medh det aldra första, och åth siste innan tre weckors tijdh, här vthi Stockholm Comparera, till hwad som wår Richs Fischal vthi dedh fall Eder kan hafwa att tilltala och beskylla Eder efterrättandes warden.»

Stråle stäldes sålunda inför rätta. Tyvärr hafva icke rättegångshandlingarne kunnat återfinnas, af hvilka man kunde erfara såväl anklagelsen i enskildheter, som äfven hvad Stråle hade att till sitt försvar anföra. Slutet blef dock att han dömdes saker och ålades betala en plikt af 8,250 riksdaler.

Det ligger härvid nära till hands att befara, att de bekymmer som genom Elfsborgs uppgifvande åsamkades konung och regering och de ytterst tunga bördor rikets alla innevånare hade att bära för utgörande af Elfsborgs lösen, icke voro utan inflytande på domen öfver Stråle. I alla händelser led han för sitt beteende så mycken smälek, att han sedermera af drottning Christina måste utbedja sig ett särskildt förbud mot vidare hån.[1]

Var sorgen och harmen öfver Elfsborgs förlust stor på svenska sidan, så var glädjen icke mindre på fiendens. Till minne af den vigtiga händelsen lät Christian IV prägla en minnespenning af guld om två lods vigt; på ena sidan synes konungen i full rustning till häst, med kommandostaf i högra handen och omskrift: »*Imp. Victor. Christian g IIII. D. G. Rex. Dani Norv. Vanda. et Gotho.* På den andra sidan finnes en afbildning af Elfsborgs slott jemte det Hisingska Göteborg, hvilken stad under belägringen intogs och i grund förstördes; der emellan flyter Göta elf, på hvars norra strand synas fyra danska läger. Omskriften lyder: »*Elfburgum obsessum Fortiter V. Maji. Expugnatum Feliciter XXIIII Ejus. Anno 1612.*

Till slottshöfding på den eröfrade fästningen utnämndes ryttmästaren för den fynska fanan *Corfitz Rud,* och såsom besättning inlades nämnde ryttarefana, äfvensom ett kompani af konungens eget regemente under *Bernt Funckhausen.*[2]

Derefter vidtogos åtgärder för att sätta det illa medfarna slottet

---

[1] *Riksarkivet,* Bil. XXVI.

[2] *Axel Larsen, Kalmarkrigen* sid. 206. *Monumenta historiæ Danicæ* II: 740 kallar kompanichefen *Junghausen.*

i fullt stånd.[1] Corfitz Rud stannade likväl mycket kort på Elfsborg, hvarest han den 7 Augusti efterträddes af riddaren *Jörgen Lunge* till Odden, sedermera dansk riksmarsk och Norges rikes ståthållare, som redan i slutet af September var kommendant här, och tillika innehade samma befattning på Bohus. Troligen hade han likväl då endast en kort tid varit befälhafvare på Elfsborg, ty såsom höfvitsman på Örums slott hade han den 8 Augusti sändts till Norge med ett antal krigsfolk. I brefvet härom heter det att bondeknektarne skulle få gå, men rytteriet skulle deremot följa Lunge.

Efter eröfringen af Elfsborg kom turen till Gullbergs slott, dit man genast sände öfverste Jörgen Lunge med sitt regemente, ett kompani fransmän och ett antal engelska trupper, för att redan på natten intaga de skansar, som voro anlagde utanför fästet, hvarefter Christian IV sjelf med den öfriga hären inträffade på morgonen den 29 Maj.

»Samma dag», berättar Rosensparre, »loed Kongl. Maj:t huuset opfordre, mens de dog gave ingen synderlig beskeed derpaa, og lood Hans Maj:t strax begynde med Batterier at lade giöre.

Den 30 May kom tre Stöcker i det eene Batterie. Pintzenatt loed Kongl. Maj:t två Stöcker gaae af paa Fästningen, desligeste lod nogle Fyrkugler og granater kaste ind til dem.

Den 31 May loed Kongl. Maj:t huuset igjen opfordre, og saa fremt de ikke gaf dem, da skulde de det snart fortryde. Da begierede de Respit til anden dagen klokken war nie, da vilde de huuset opgive, dog de med deres Fane og Pagasi (bagage) maatte geleides og passere.

»Den 1 Junii for 9 loed Kongl. Maj:t huuset ved samme Middel opfordre, og Kongl. Maj:t loed all krigsfolk, Ryttere og Knegter, holde udi deres Slagtordning, saa de Svenske marchered omkring dem og saae, det de ilde behaffvit, og bekom Kongl. Maj:t huuset.»

---

[1] I skrifvelse, »Cum Claus. consv. Elfsborg» den 26 Maj 1612 (*Norske Rigsregistranter* 4: 467) befaller Christian IV Sten Maltsson Laxmand, att med första sända »till vårt slått Elfsborg all den kalk, som Laxmand låtit slå vid Bohus, äfvensom murmästare, så många det är honom möjligt att skaffa, och så framt mäster *Lennert* ännu är så vid makt att han kan arbeta, skall äfven han medfölja de andre murmästarne. För öfrigt skall man slå så mycken kalk i förråd, som man förmår, att efterhand som den blir färdig, sändas till Elfsborg. Brefvisaren, *Hans Amager*, skall Laxmand betala en billig frakt »för vårt arkli, som han hitfört». Det nedskjutna tornet återuppfördes under sommarens lopp af ingeniör *Michel Jungemann*. *Axel Larsen*, Kalmarkrigen sid 206.

Det nämnes dock ej här att, innan kapitulationen egde rum, utanverket blef taget och att man betjenade sig af detsamma mot fästningen. I alla händelser är det visst, att besättningen svek sin pligt och icke ens afvaktade en stormning, samt att man icke här, så som vid Elfsborg, kunde skylla på att fästningsverken skadats genom långvarig beskjutning. Så föll i fiendens händer utan svärdsslag äfven detta slott med 80 kanoner, 70 tunnor krut, 1,500 muskötter, utom annat krigsförråd, samt lifsmedel för ett helt år.

Sedan konung Christian låtit dagen derpå, eller de 2 Juni, Jörgen Daa med tre skepp afgå från Elfsborg mot Jutland, för att under de närmaste månaderna vaka öfver att inga fiendtliga angrepp egde rum från hafssidan, lemnade konungen den 6:te Gullberg och drog med armeen till Nya Lödöse, och vidare inåt Vestergötland[1]. Gustaf Adolf skulle der söka hejda fienden, men, som han icke hade mer än 11 fanor fotfolk och 8 fanor ryttare, eller tillsammans omkring 9 à 10,000 man[2], att ställa emot en fiende som räknade 32 fanor till fot och 11 till häst, drog han sig tillbaka mot Marieholm, för att der invänta hertig Johan med förstärkningar. Sålunda intog fienden Lidköping, men nödgades snart af brist på lifsmedel återtåga till Gullberg, dit Christian IV enligt Rosensparre anlände den 1 Juli. Han lät då uppbränna och alldeles förstöra denna fästning.

Den 10 Juli bröt konungen upp från lägret på Gullbergs äng, och drog med armeen åt Landvetter och Herryda, samt vidare öfver Hofdeby skog, hvarefter läger slogs mellan Kärra och Sätila. Derifrån gick tåget under oaflåtligt härjande genom Mark till trakten af Jönköping, der läger bereddes vid Klämmestorps qvarn. Vid underrättelse om svenskarnes annalkande, drog man sig likväl skyndsamt tillbaka åt Halmstad.

På gränsen mot Norge åter hade fältmarskalken Cruus sysselsättning med att hindra Jörgen Lunge från ströftåg åt Dal och Vermland, men lyckades efter några skärmytslingar tvinga den

---

[1] Samma dag, den 10 Juli, dog enligt Rosensparre *Henrik Friis* på Elfsborg.

[2] Krigsfolket var indeladt, *fotfolket* i fännickor, som räknade hvar 6 à 700 man, musketerare och pikenerare, samt *rytteriet* i fanor (kornett) om 2 à 300; rytteriet brukade icke lansar utan musköter. Under Erik XIV bestod en ryttarfana af 300 man, hvilket 1603 minskades till 120, men före Carl IX:des död åter höjdes till 2 à 300.

senare att återtåga till Elfsborg. Likväl drogo ännu i Augusti flere hundra man från detta slott upp till Brätte, eller det nuvarande Venersborg, ämnande sig öfver elfven in i landet.

För sista gången i vår historia hade en dansk här segrande stått i hjertat af Sverige, men med uppbjudande af alla krafter hade angreppet tillbakavisats på ett sätt, som kom danskarnes återtåg såväl åt Halmstad som åt Kalmar att likna en fullständig flykt.

På båda sidor hade man dock fått nog af kriget och längtade efter fred, så mycket hellre som det förts utan att skänka någotdera riket stort annat än förödande härjningar. Efter ett möte för utvexling af fångar, följde sålunda de egentliga fredsunderhandlingarne, hvilka egde rum i *Knäred*. Danmark fordrade dervid till en början afträdandet för alltid af Kalmar, Ryssby skans, Borgholm med Öland, Elfsborg och Gullberg, jemte alla de gods och län som lågo under dessa slott. Gustaf Adolf fann sig så trängd, att han såg sig föranlåten medgifva att de svenske underhandlarne finge för alltid afstå Elfsborg med krigsmateriel samt Säfvedals och Askims härader, eller att lemna detta i pant mot en summa penningar, som Sverige derför skulle betala, allt under förutsättning att fred icke stode att erhålla på andra villkor.

I sjelfva verket blef det tydligt, att på detta skede af underhandlingarne, »Elfsborg, Gullberg, Göteborg och Nya Lödöse var», som de svenska ombuden uttryckte sig i skrifvelse till regeringen, »den rätta bruden, som de (fienden) friade till», hvarför de uppmanade konungen att härom inhemta betänkanden från enkedrottningen, hertig Johan och riksrådet, hvilken anvisning konungen äfven följde.

Då intet stillestånd under fredsförhandlingarne ingåtts, ville Gustaf Adolf begagna sig häraf, för att, innan han tvingades till alltför stora eftergifter, göra i egen person ett sista försök att återtaga Elfsborg med det folk han samlat i Vernamo. I detta beslut understöddes han ifrigt af fältmarskalken Jesper Mattsson Cruus och underrättade äfven fredskommissarierne om planen, samt att det ingalunda vore honom okärt om förhandlingarne fördröjdes, »på det vi kunna fullkomna vårt anslag om Elfsborg, för hvilket vi i dag (den 26 December) i Herrans namn vilja begifva oss till vägs. Om emellertid några saker kunna afgöras, så befalla vi att I underrätten oss derom med någon viss post; Vi skola lemna

efter oss besked, hvar han skall finna oss, så att vår resa icke blir allom kunnig.»

Vid de svenske kommissariernas sega motstånd hade emellertid två af de danske fullmäktige rest till konung Christian, som då vistades i Halmstad, der de utverkade hans medgifvande att Elfsborg och andra eröfrade platser finge återställas mot en summa af två millioner daler, eller åtminstone allra minst hälften af denna summa.

Då kommissarierna nästa gång sammanträdde, kunde derför underhandlingarne upptagas med mera allvar än förut, och med anledning häraf förföllo alla tankar på ytterligare fiendtligheter, och sålunda kunde ändtligen freden afslutas den 20 Januari 1613. Till villkoren i detta fördrag hörde, att båda rikena skulle återställa de gjorda eröfringarne, men som pant för krigsskadeståndet, hvilket bestämdes till 1 million silfverdaler (riksdaler specie) att betalas inom sex år, behöll Danmark för lika lång tid Elfsborg jemte städerna Gamla och Nya Lödöse samt sju härader i Vestergötland; erlades ej den utfästa lösen enligt skuldebrefvets lydelse, skulle panten anses för alltid förfallen till Danmark.

Fredstraktaten har med afseende på Elfsborg följande lydelse[1]:

»I liike motto hafver Hans k:t i Danmarck också lofvedt Oss nu strax igengifve och inrymme den befästning *Elfzborg*, den platz *Gulberg*, *Nylösse*, *Gottenborg*, *Gamblelösse* samptt de heredh derhoos liggie; men efter Wii emott denne Hs k:tz benägenheett och naboerlige gode willie hafve lofvedt att gratificera Hs k:t medh tiie gånger hundrede tusendh rickxdaler in specie, och wår lägenheet icke tillsäger, dem alle nu strax att vttläggie, så hafue Wii bewilliedt Hs k:t till pantt och yttermere adsecuration förnämpde *Elfzborg* medh de köpstäder, *Nylösse*, *Gottenborg*, *Gammellösse*, samptt desse herredh, som äre: *Askim*, *Hisingen*, *Säffuedaals*, *Bollebygdh*, *Ala*, *Wettla* och *Flundra* heredh, medh all des inkombst och vpbördh, som vthi förskrefne herredh åhrligen falla kan, medh sådanne conditioner och wilckor, som sielfwe gieldebrefuett så ock Hs K:tz gifne revers widere vttrycker och formäller, särdeles att när Wii eller wåre successorer hafue effter gäldebrefuedz lydelse vttlagtt till Hs k:t förskrifne tiie gånger hundredhe tusende rikzdaller, att då strax innan en månedh dereffter, när heele summan ähr till-

[1] *O. S. Rydberg, Sverges traktater med främmande magter* V: 211.

fyllest ehrlagdh Hs K:t eller Hs K:tz successorer, då bliffuer Elfzborg samptt förskrifne städer och herredh medh allt dedh der tillhörer igen öfuerlefrerett och inrymptt».

Deremot lofvade Danmark att panten skulle regeras efter svensk lag och att den andliga jurisdiktionen skulle handhafvas af biskopen i Skara. Adeln skulle utgöra sin rusttjenst till Sverige och egde besöka de svenska riksdagarne.

I en särskild, samma dag daterad förbindelse åtog sig Sverige att betala den nämnda summan på följande terminer:

250,000	riksdaler	den	$^{20}/_{1}$ 1616,	att erläggas på	Elfsborgs slott,
250,000	»	»	$^{20}/_{1}$ 1617,	»	»
250,000	»	»	$^{20}/_{1}$ 1618,	»	» och
250,000	»	»	$^{20}/_{1}$ 1619,	»	i Halmstad.

Detta skuldebref undertecknades af konungen, hertig Johan och riksens råd.

»Elfsborgs lösen», som denna krigsskadeersättning kallades, blef under många år en börda af värsta slag för landet, allra helst som Sverige hade att, nyss efter slutet af det utarmande kriget mot Danmark, samtidigt föra krig med Ryssland.

För hopbringande af medel till denna lösen, åtogo sig ständerna. 1613 en särskild bevillning, att under fyra år utgå efter viss fördelning[1]. Bevillningen skulle årligen betalas vid Tomasmässan

---

[1] *Enkedrottningen* skulle hjelpa dertill efter sin goda vilja, förmögenhet och benägenhet för rikets välfärd.

Konungen skulle låta värdera kronans årliga inkomst efter rusttjenstordningen, och erlägga 32 riksdaler för hvarje 100 dalers inkomst.

Arffurstarne i lika måtto efter värdering af årliga inkomsten af furstendömena och arfvegodsen.

Ridderskapet och adeln samt *frälset*, för hvarje häst de borde hålla i rusttjenst efter privilegierna	32	riksdaler
Frälseenkor eller *omyndiga barn af frälset*, för hvar häst de hade att hålla, om de vore myndige	20	»
dock endast de, som hade gods till en häst eller deröfver: de mindre förmögne för hvarje 5 dalers uppbörd	1	»
Biskop	40	»
Sekreterare eller *kamrerare*	40	»
Professor eller *skolemästare*	8	»
Superintendent, *stads-* eller *sockenpräst*	16	»
Kaplan i städerna	4	»
» på landet	2	»
Räntmästare, *myntmästare*, *myntskrifvare* och *tullnär*	50	»

i riksdaler eller godt silfver, eller, i brist deraf, koppar, jern och spanmål efter viss prissättning, dervid en tunna råg åsattes ett värde af 1 riksdaler.

När man vid uppbärandet af denna bevillning icke erhöll mer än en riksdaler för en tunna råg, kan man nog förstå hur tryckande den skulle kännas, helst landets innevånare derjemte hade att utgöra, icke blott de vanliga skatterna utan äfven de extra pålagor, som blefvo en följd af de ständiga krigen, hvartill äfven slutligen kom att tyngden ökades genom embetsmännens oredlighet eller vårdslöshet.

De olidliga bördorna voro nära att väcka uppror, och som vanligt voro dalkarlarne i spetsen för missnöjet. Konungen sjelf var på väg att förlora mod och förtröstan, och begärde 1614 rådets, enkedrottningens och hertig Johans råd, hur rikets gäld skulle betalas, hvaraf dock, hette det, en stor del icke tillkommit under hans utan hans företrädares, allt ifrån Erik XIV:des tid, hvadan han såg sig försatt i en sådan brist, att han skulle varit föranlåten öfvergifva regeringen, om han ej sjelf tvungit sig att den betala. Han var hvarken i stånd att framgent försvara riket eller sig sjelf kungligen underhålla. Han yttrade sig om köpmännens klagan öfver innestående fordringar hos kronan, att den var så ömkelig, att man kunde

---

Fogde eller *skrifvare*	16	riksdaler
Ryttmästare, *kaptenlöjtnant* och *fändrik*, vid kavalleriet	20	»
Knektehöfvitsman, löjtnant och *fändrik*	12	»
Ryttare, *landsknekt*, *drabant*, besuten *borgare* eller *bonde*	2	»
Lösgångare, *driftekarl*, *dräng* om 15 år och deröfver	1	»
Tjenstehustru eller *piga* från 15 år	1/2	»
Gångskräddare, *skomakare*, *skinnarbetare* och andra som icke höllo verkstad	4	»
Länsman	8	»
Underbefäl, underfogde och *underskrifvare*	3	»
Borgare för hvarje öre i skatt	2	»
Kopparbergsman: 2 riksdaler som borgare och dertill 3 riksdaler för hvar 1/4-del han brukade i grufvan.		
Jernbergsman: 2 riksdaler som borgare samt för hvar hytte eller grufdel	1 1/2	»
Underlagman och *lagläsare*	12	»
Hvarje *skepp* utrikes ifrån kommande per läst 1 riksdaler och dertill för hvar mast	2	»
Främmande *köpman*, som icke var bofast borgare 16, och dessutom för hvarje 100 dalers omsättning	2	»

befara att de af förtviflan skulle sjelfva afhända sig lifvet. Framför allt begärde han råd hur första terminen af Elfsborgs lösen skulle betalas, så framt den dertill beviljade hjelpen icke funnes tillräcklig.[1]

Då man, trots alla ansträngningar, redan 1615 befarade att den första terminen af lösen, hvilken skulle erläggas den 20 Januari 1616, svårligen skulle kunna fullgöras, om icke man kunde af Danmark utverka ändring af tiden liksom i sättet för afbetalningens utgörande, hemstälde man att få betala en del med goda varor i stället för penningar, samt att terminerna måtte ökas till åtta, i stället för fyra. Danmark ville dock ej medgifva ringaste lättnad, utan såg naturligtvis med glädje utsigterna ökas att för alltid komma i besittning af Elfsborg och den till hafvet utskjutande landremsan.

Med yttersta möda lyckades det dock att hopskrapa de första 250,000 riksdalerna, sedan man nödgats sälja kronans koppar till underpris, uppmynta, sälja eller förpanta konungens silfverkannor och andra klenodier, och sedan likaledes riksråden nedsmält och uppmyntat det egna silfret. Den stora summan nedsändes till Elfsborg under bevakning af 100 ryttare och 100 knektar, samt aflemnades på bestämd tid.[2]

Sedan äfven den andra afbetalningen egt rum den 20 Jan. 1617 genom Gustaf Stenbock, sökte och erhöll regeringen Englands bemedling om anstånd med den återstående delen af summan, men äfven detta afslogs af Danmark.

De fyra år, hvarunder ständerna åtagit sig den extra bevillningen, voro nu snart förlidna. Det visade sig att uppbörden år för år blifvit allt mindre, så att tredje årets uppbörd icke ens blef hälften så stor som det första, beroende på ökad oförmåga att

---

[1] *J. Hallenberg*, anf. arbete.

[2] Konung Christian IV begaf sig sjelf midt i vintern till Elfsborg, för att mottaga afbetalningen. Resan från Helsingborg till Bohus varade från den 17 till den 21 Januari, och ledsagades konungen derunder af den unga *Kirstin Munk*, uppvaktad af tvenne adelsdamer, fru Metta Hardenberg, gift med kansleren Chr. Friis till Borreby, samt Olof Rosensparres fru Elisabet.

Den 20:de anlände de svenske kommissarierne, hvaribland Johan Skytte, och ej förr än den 28:de blef man färdig med att räkna penningarne, hvilka inbetalades i enkla daler, förvarade i 38 fjärdingar (enligt Sigv. Grubbes dagbok »38 qvadrantes Joachimicorum»); sistnämnde dag var Skytte »till gäst» hos konungen. *Uddrag af kong Christian den Fierdes Skrivecalendere*, sid. 85.

betala: Det visade sig sålunda att man icke kunde lita härpå, och 1617 förmåddes ständerna att åtaga sig bevillningen för ännu ett år.

Ännu den 28 December 1617 visste icke konungen hur han skulle den 20 Januari året derpå betala tredje terminen; Generalstaterna, till hvilka man vändt sig med begäran om hjelp, hade vägrat, och kopparen, som ditsändts att afyttras, hade till följd af motvind ännu icke anländt. I bref dateradt förstnämnde dag begär konungen derför råd af Axel Oxenstjerna, hur man skulle ställa sig.[1] Den senare anmodas att hos enkedrottningen anhålla, »att Hennes Majestät ville komma mig till hjelp uti denna stora landsfara med hvad silfver H. M. hafver, icke anseendes antingen det är förgyldt eller kosteligen arbetadt, ty I kunnen på mina vägnar förtrösta, att jag skadan gerna lida och så godt igen förskaffa vill. Hos hertig *Johan* varde I på samma sätt anhållande, och der I sådant nå, kunnen I somt låta föra på hertigens mynt, och det der förmynta till riksdaler, och är lika under hvad stämpel, endast lod och skrot är riktigt.»

Som detta i alla fall icke skulle göra till fyllest, hemställer konungen om det kunde vara klokt att sända hvad man förmådde hopbringa, ty man utsatte sig möjligen för att danskarne lade beslag på summan, och sedan förklarade fredsfördraget brutet, hvilket vore så mycket farligare som Danmark möjligen spelade under ett täcke med Polen, och icke begärde bättre än anledning till krig. I värsta fall vore konungen böjd att sluta stillestånd med Polen på, äfven om så skulle vara, hårda vilkor, för att derigenom få fria händer mot Danmark.

Axel Oxenstjerna rådde emellertid konungen att sända penningar, men icke mer än 50 eller 60,000 daler, för att visa den goda viljan, och så begära konung Christians fördrag med det felande.[2]

Med otroliga ansträngningar och bekymmer lyckades dock Sverige att på bestämda dagar inbetala den stora summan, och

---

[1] *Konung Gustaf II Adolfs skrifter* sid. 476. Af Christian IV:des medgifvande för Jörgen Lunge den 26/9 1617, att låta i hvalfven på Elfsborg förvara för H. M. konung Gustaf Adolf af Sverige »nogen penge indtill tiden de till oss skall erläggas» (*Norske Rigsregistranter* 4: 666), synes att en afbetalning dervid blifvit gjord eller skulle göras.

[2] *Konung Gustaf II Adolfs skrifter* 29/12 1617.

den 20 Januari 1619 skulle sålunda Elfsborg och den öfriga panten återlemnas, hvaremot från Danmarks sida icke heller gjordes den minsta invändning.

Vi vilja nu lemna en redogörelse för Elfsborg under det danska väldet åren 1612—1619, så vidt det låter sig göra med hjelp af tillgängliga källor.

Som vi redan nämndt, tillsattes omedelbart efter eröfringen *Corfitz Rud* såsom kommendant, kort derpå efterträdd af *Jörgen Lunge*. Den 22 September 1612 skref Christian IV till Enevold Kruse till Hjermitslev, Norges rikes ståthållare, att, »eftersom Wi tillskickat Wår ståthållare på Wårt slott Elfsborg, Jörgen Lunge, en designation på något krigsfolk, som vi der ville hafva förlagt i garnison», så anmodas Kruse att aftacka de bondeknektar, som varit samlade vid gränsen, och tillställa Lunge de penningar, som varit anslagna till dessa·[1]

Det nya krigsfolket, som bestämts för Elfsborg, synes vara detsamma som omtalas i ett annat kungligt bref af samma dag till Kruse, der det heter att tvenne kaptener, *Robert Trenes* och *Simon Bee,* fått i uppdrag att värfva två kompanier irländska knektar, hvilka, när de anlände, skulle fritt och obehindradt passera till Jörgen Lunge, »vår bestälte öfverste.»

Vakthållningen på Elfsborg, liksom på de danska slotten i allmänhet, förrättades eljest af »årsknektar» i länsinnehafvarens sold. Antalet var aldrig stort; de utgjorde en säkerhetsvakt, som i krigstid ökades med väpnade borgare, uppbådade bondknektar eller, när slottet var af vigt, af en fännika värfvade knektar. Under den tid Elfsborg såsom pant innehades af Danmark hade det en besättning af:[2]

1 vaktmästare,
1 bårdskärare (fältskär),
1 trumslagare,
1 pipare,
1 stockeknekt (fångvaktare),
1 arklimästare,
1 arkliskrifvare,
4 bösseskyttar samt
16 gemene soldater.

---

[1] *Norske Rigsregistranter* 4: 472.
[2] *Axel Larsen*, Kalmarkrigen sid. 3.

Lunge hade i öfrigt uppdrag att, jemte Sten Maltesson Laxmand på Bohus, mönstra trupperna i orten, samt upplösa, aflöna och hemsända de värfvade trupperna, som nu efter fredsslutet vore utan användning. För detta och andra ändamål infärdades från Laholm den 16 Januari 1713

»Instruktion och undervisning, som Wi Christian IV hafva gifvit oss älsklige *Jörgen Lunge*, beställter öfverste och guvernör på vårt slott Elfsborg, hvarefter han skall hafva sig att rätta.»[1]

»Först skall han begifva sig härifrån till förenämnda vårt slott Elfsborg, och der sammastädes, såväl som allevegne uti vårt rike Norge, mönstra sitt eget regemente, samt alla de engelska kompanier, hvarhelst de äro och ligga uti garnison, och när de äro mönstrade, skall han allt folket aftacka, låtande dem nedlägga deras gevär och rifva fanorna från stängerna.

Dernäst skall han göra sin största flit att förskaffa kaptenerna så många pengar, som de deras soldater med kunde contentera, och till detta ändamål skall han förskrifva pengar från *Enevold Kruse*, vår man, råd och ståthållare uti vårt rike Norge och embetsman på vårt slott Akershus, samt *Sten Maltesson Laxmand*, vår embetsman på vårt slott Bohus, såväl som eljest fullmakt att upptaga pengar till låns, både i vår köpstad Marstrand och annorstädes, hvar han dem kan åvägabringa. Hvad kaptenerna och officerarne anbelangar, skall han hänvisa dem till vår räntekammare i Köpenhamn, att der hemta deras slutliga afräkning.

Sedan skall han ock på det flitigaste se till, att han allt fotfolket med det första och med den beqvämaste lägenhet är, kan bringa till skepps, hvarför han fullbemäktigas att bruka alla skepp, som finnas både i Varbergs län och uti Norge, äfvensom uttaga nödigt skeppsfolk. Han skall i lika måtto mönstra och aftacka de dragoner och meddela dem, att han har befallning laga så, att de kunna komma bort till skepps, så många som det begära och ville tillförne afskaffa deras hästar. Hvilka detta icke ville skulle sjelfva se till huruledes de kunde komma ut af riket.

Och skall han dessförutan ställa dem, så väl som det andra krigsfolket, att de fritt begifva sig ut landvägen af våra riken, om

[1] *Norske Rigsregistranter* 4: 480.

de icke vilja draga till skepps, dock utan gevär och med den allvarliga och stränga inhibition, att de icke tillfoga våra undersåter skada i någon månto, vid lifsstraff.

Han skall ock rätta sin läglighet efter att han framdeles, och intill vidare besked, skall blifva på förenämnda vårt slott Elfsborg och hafva det i förläning. Och vele vi nådigst beviljat honom att hafva och behålla der på fästningen 1 löjtnant, 1 vaktmästare, 1 arklimästare, 1 bårdskärare, 60 knektar, 4 bösseskyttar, 1 trumslagare, 1 pipare, 1 stockeknekt.

Så snart möjligt är skall han till skepps nedskicka till vårt slott Köpenhamn alla de stora kanoner, som der nu på huset finnas, och af de andra de fleste som mistas kunna, och der behålla de minsta af alla jernstyckena. Han skall ock behålla 3 läster krut samt nödtorftiga kulor; det andra arkliet skall han alltsammans nedskicka till Köpenhamns slott.

Sammaledes skall han och nedskicka alla jakter som finnas der på stället. På det skepp, som der ligger sjunket, skall han använda största flit, att han det kan bekomma upp igen, om han eljest synes att der är något bevändt. Och skall han intill vidare besked låta gifva akt, på vägnar, på hvilken tull, som der uti länet kan falla, att oss uti ingen måtto dermed sker för kort.

Han skall ock på våra vägnar af menige innebyggare och undersåter uti de köpstäder, härader och provinser, hvad namn de hafva kunna, som nu blifva lagde under förenämnda vårt slott Elfsborg, på nytt taga ed, efter den besked och mening, honom derom med det första skall blifva tillskickadt. Härefter förutnämnde Jörgen Lunge sig alldeles skall hafva att rätta och härutinnan, så väl som uti all måtto veta och ramma vårt och vårt rikes gagn och bästa, som vi honom nådigt tilltro.»[1]

Man ser häraf hur angelägen Christian IV var att efter freden plundra Elfsborg på krigsmateriel och särskildt på de värdefulla metall- och jernkanonerna. Detta upprepades när man kom närmare den tidpunkt, då slottet och länet skulle afträdas.

Det är föga man i öfrigt känner om förhållandena vid slottet. Dock hade Lunge anfört klagomål öfver att svenskarne »understodo» sig att föra sina varor till Uddevalla och icke till Elfsborg,

---

[1] Förläningsbrefvet på Elfsborg är dateradt $^{1}/_{5}$ 1613. *Riksarkivet i Köpenhamn*, R. III 421. Samma dag fick Jörgen Lunge förläningsbref äfven på Bohus.

för att härigenom vara fria från tull, eftersom det enligt fredsfördraget stod dem fritt att handla i Danmark och Norge hvar dem helst lyste. Sådant kunde dock icke hindras, men, svarade konung Christian, »eftersom de besvärja sig att icke vilja utgöra tull efter den rullan, som är blefven dig levererad, skall den efter som samma rulla sedan den tiden måhända är förändrad, hafva dig att rätta efter som nu i Sverige brukligt är med tullens uppbärande.[1]

Det har påståtts att vi hafva till stor del att tacka danskarne för att trakten kring Göta elf numera är så kal, emedan de, under den tid de innehade panträtt till Elfsborgs län, skulle nedhuggit och bortfört skogarne. Till en viss grad kan detta vara sanning. Det styrkes nemligen af många bref och befallningar till Jörgen Lunge att man gick temligen illa åt skogen just i dessa trakter, och att timmer och virke forslades till Bohus och Varberg, deribland på vintern 1618 skulle fällas ej mindre än 3,000 ekar.[2]

Om befälet på Elfsborg känner man att *Enevold Kruse* var löjtnant der den 9 Sept. 1614, samt att, när han lemnade befattningen, den 8 April 1615 *Tyge Stygge* kom i hans ställe. För öfrigt var misstroendet mot Sverige icke ringa, då Lunge sjelf vägrades ledighet att sistnämnda år infinna sig på en herredag i Norge, »emedan något oförmodandes kunde tilldraga sig i hans frånvaro.»[3]

Jörgen Lunge erhöll den 6 Juli 1618 qvitto för kronans pantslott och län, omfattande tiden från 1613 till 1618.[4]. *Jens Sparre* på Bohus blef derefter befälhafvare på Elfsborg från Philippi och Jacobi dag 1618. Han erhöll den 11 Maj sistnämnda år befallning att låta det krigsfolk, som fanns på Elfsborg, aftåga till Bohus och der aftacka dem. I ersättning skulle han till Elfsborg sända 10 af Bohus knektar, »som sammastädes, intill vidare besked, kan en om den andre hålla vakt i porten.»

»Sammaledes veta vi», heter det vidare, »att hvad krut på förenämnda vårt slott Elfsborg finnes, I det derifrån till vårt slott Bohus låter föra, och efter handen, när några våra skepp dit komma, skolen I i lika måtto låta nedföra alla koppar- och jernkanoner, med deras tillbehör, som der finnas och icke är nagelfast, och det hit neder med samma skepp låta framkomma, dock skall der blifva

---

[1] *Norske Rigsregistranter* 4: 500. Fredriksborg 25/6 1613.

[2] *Do.* t. ex. 2/9 1613 och 31/5 1617 m. fl.

[3] *Do.* 4: 552.

[4] *Riksarkivet i Köpenhamn*, R. IV: 54.

3 ringa jernstycken, som skola vid porten på ett belägligt ställe, intill vidare besked, sättas. Desslikes kan I och efter hand derifrån låta föra hvad Eder sjelf der på slottet tillhör, och hafva vi nådigst befallt närvarande brefvisare, vårt kanslibud, att på detta vårt missiv taga af Eder recipisse och bevis.»[1]

Meningen var tydligen att före återlemnandet utplundra slottet på allt som icke var nagelfast, och derjemte nådigast tillåta äfven Jens Sparre deltaga i detta rofferi.

Slutligen närmade sig tiden för återlemnandet af Elfsborg. Såsom fullmäktige på danska sidan, erhöllo den 27 December 1618[2] Jens Bjelke, Mogens Gyldenstierne och Alexander Pappenheim, hvar för sig befallning att vid detta tillfälle vara tillstädes;

»Vid» heter det, »att eftersom den Fierde Termins Summes Erlæggelse af Elfsborgs Lens Restitution nu med det forderligste tilstunder, då bede vi dig og ville, at du retter din Leilighed efter til den 20 Januari nu førstkommendes, at være vid vort Slot Baahuus tilstede, saa at, naar du om videre vores naadigste Villie og Befaling bliver forstandiget, du da med andre, som vi dertil naadigst have forordnet, kunne med være og forenemnde Elfsborgs Slot til de Svenske igien levere.»

Till ombud att på Sveriges vägnar mottaga slottet och länet förordnades den 24 Januari 1619 ståthållaren på Kalmar, öfverste *Herman Wrangel* till Skokloster, Lerjeholm, Svinsund, Öfver— Pahlen och Boglösa. Kort förut eller den 16 Januari, beordrades de förutnämnde danske ombuden att öfverlemna Elfsborg:

»Vi bede Eder», skrifver Christian IV, »og ville, at naar dette vort Missive Eder varder behændiget, og fra vore Commissarier till Halmstad, som af os haver Fuldmagt den siste Terminssumman Penge af de Svenske at anamme, tilskikket, I da strax til de Svenske Commissarier, som dertil af Kgl. Værdi udi Sverige bliver deputerede, Elfsborgs Slot restituered og overantvorder, eftersom i tilforn derom haver bekommet vores naadigste Befaling, naar I videre om vores naadigste Villie bleve forstandiget».[3]

Sjelfva öfverlemnandet egde derefter rum den 31 Januari 1619.[4]

---

[1] *Norske Rigsregistranter* IV: 701.

[2] *Do.* IV: 743.

[3] *Norske Rigsregistranter* V: 3.

[4] Den $^{18}/_{5}$ 1619 fick *Jens Sparre* qvittarium på Elfsborgs slott och län, som han varit förlänt med från Phil. Jacobi dag 1618, han först det bekom efter Jörgen Lunge, och till den 25 Febr. 1619, då han det qvitt blef och det kom under Sverige». *Norske Rigsregistranter* V: 28.

Efter alla de ansträngningar man gjort, och de tunga uppoffringar man underkastat sig, var det naturligt att man ville på ett mer än vanligt högtidligt sätt fira denna tilldragelse, hvarför konung Gustaf Adolf beslöt att på Elfsborg hålla ett högtidligt intåg den 6 Mars, till hvars förherrligande han uppbådade adeln i Småland och Vestergötland med full rusttjenst att vara sig följaktig.

Det var en tid då man förstod att njuta af lifvets goda, under de få hvilostunder som lemnades öfriga af krig och vedermödor, och, med kännedom om lefnadssättet vid det kungliga hofvet, kan man vara viss om att det efter intåget gick rundligt till. Det uppgifves nemligen att man till middag och qväll hos konungen vanligen hade 30 rätter mat, med spanskt, rhenskt och franskt vin, Braunschweigermumma, Zerbster öl, Rostocker öl och Svenskt öl; vid hoffröknarnes, eller, som det heter, Jungfrurnas taffel fick man till morgon, middag och qväll nöja sig med endast 12 rätter, och vid den ringare hofbetjeningens bord 6 eller till och med blott 3.[1]

Efter besöket i denna trakt, utnämndes den 18 Mars 1619 den förut omtalade *Nils Jöransson Stjernsköld* till generalståthållare på Elfsborg, men som han tillika var General-landsherre öfver Vestergötland och Dal samt krigsöfverste i dessa provinser, var befattningen på Elfsborg egentligen blott till namnet. Den som hade närmaste ansvaret var ståthållaren, *Peder Jöransson Ulfsparre* till Hedåker, Ribbingstorp och Råda, hvars fullmakt af den 18 mars 1619 är af följande lydelse:[2]

Stådthollere Fullmacht för Peder Jöransson till Ribbingztorp. Af Jöneköpingh den 18 Martij åhr 1619.

Wij Gustaf Adolph etc. Göre witterligit, att wij hafue tilbetrodt och förordnet, effter som wij och här medh tilbetroo och förordne Oss elskeligh, Edell och wälbördigh *Peder Jöransson* till *Ribbingztorp* till wår Stodthollere opå wår Festningh *Elfzborgh* samt öfuer dess Lhän. Och skall han wara Oss och Sweriges Chrono huldh, trogen och rättrådigh, wårt och Rikzens gagn och bästa i alla motto fordra och främia, Skada och förderf förekomma och afwäria och Vthj tijdh tillkenna gifua, Och sigh elliest i samma

[1] *J. Hallenberg*, anf. arbete I: 8.

[2] *Riksarkivet.* Rigistraturet.

sitt tilbetrodde kall och Embete således förhålla, som han inför Gudh, Oss och huar Erligh man will och kan tryggeligen wara till swars, effter som han sigh emot oss Reverserat hafuer. Elliest skall han vthj sitt Embete rätta sigh effter den Instruction som wij honom der opå gifua late. Wij befale fördenskull här medh alle wåre Vndersåter som wthj förb:te Lhän boendes äre, Så och andre der tienist hafue, samt Krigzfolket medh tienere och Tienerinnor wid Slottet och Ladegårderne, Att de anamme och bekenne för:te Peder Jöransson för wår Ståldthollere, bewijsendes honom opå wåre wägner hörsamheet och lydno vti allt dett som han dem, Oss och Rijket till gagn och bästa, biudendes och befalendes warder.»

Samma dag tillställdes honom ett så lydande memorial:[1]

»Memorial För Stadthollaren på Elfzborg *Peder Jöransson* till Ribbingztorp. Actum Jöneköping den 19 Martij åhr 1619.

Först skall han medh sijn Fullmacht kännes wedh Elfzborgh och dess Lähn, och sedan i alla måtto rätta sigh effter den Instruction honom framdeles blifuer tillsändh.

Till thett Andra skall han sigh enkannerligen winläggia, att godh Justicie och rättwijse blifuer skipet i Lhänet och Staden Nylöse vnder Borgerskapet.

Till thett Tridie. Han skall sigh och låta wara angeläget, att allt dett Borgerskap, som för i Nylöse och Gottenborgh boott hafue, eller sigh nu vthi desse förledne åhr der oppehollit, måge blifua der qwar och winna Burskap; Såssom och att flere som dijt komma seglandes; måge blifua öfuertalte sigh der att nedsätia och blifua Bårgare; Hvarföre skall han fullkompligen och altijdh förtrösta dem dett de medh een godh politie, Ordningh och privilegia af H: K: m:tt skole blifua försörgde med förste lägenheet, på dett de måge flere vptala med sigh, Till hwilken ände han och skall så laga, att de gamble Borgere icke tillfoga de andre något förtreet, eller i några måtto förhafua dem, och dem afskräckia sigh der att nidsätia.

Till thett Fierde. Han skall och holla hand medh all flijt öfuer dett privilegium H: K:M:tt hafuer Löse Bårgerne på dette åhr gifuit.

[1] *Riksarkivet.* Rigistraturet.

Till dett Fempte. Om Platzen der staden skall bygges, må han gifua Borgerskapet förtröstningh, att så snart m: Hans och Ingenieurerne komme op till H: K: m:tt skole de få weta beskedh, och sådant wist till Pingesdagh.

Till det 6:te. De masteträän der ligge i Elfuen, skall han hålla an på någon kort tijdh, Och alliest late samble dem som kringspridde och åtskilde äre tillsaman till widere besked ifrån H: K: m:tt dook så, att intet der af till någons skada förkommer, eller dem ägande äre, skeer der medh något wåldh, vtan skall med dem som tillstädes äre därom handla, att dett må skee medh deres gode wilie.

Till dett 7:de. Han skall göra Bönderne bijstånd emot den gamble Fogden Niels Pedersson, och förhielpa dem till Lagh och Rätt, dock så, att ingen hafuer orsaak att klaga dett honom skeer förnär.

Till thett 8:de. Hwad Slotzens byggningh wedkommer, der må han göra sin flijt att hålla wid macht, Och må han lata taga der till saakörerne som falla opå Tingen af de 7. Hereden som här till hafua legat till Elfzborgh och dem på Täckning och slijkt anwända på Rekenskap: Huad sedan framdeles och meer är till göra, skall han få sedan beskedh om.»[1]

Samma dag förordnades *Nils Börjesson* till fogde på Elfsborg samt öfver Lödöse, Askims och Säfvedals härader jemte Hisingen; han skulle vaka öfver att icke något af kronans egendom förfores; årligen ingifva i räknekammaren förslag på det kommande årets ränta till den 3 Maj, desslikes inleverera till Sanct Johannis dag en ren, klar, beskedelig och oförfalskad räkenskap, både för slottet, ladugårdarne och länet, så väl vissa som ovissa persedlar, samt inkomsterna och utgifterna bestyrkte med riktiga qvittenser, reversaler och befallningssedlar.[2]

De båda ståthållarne Nils Jöransson Stjernsköld och Peder Jöransson Ulfsparre, innehade ganska länge dessa befallningar på Elfsborg. Den senare säges 1622 vara i slottslofven då han den

---

[1] Den 2/4 fick Nils Stjernsköld ett alldeles liknande memorial.

[2] *Riksarkivet*, Riksregistraturet. Bil. XXV. *Nils Börjesson*, son af borgaren och handlanden i Nya Lydöse Börje Gunnarsson och Carin Nilsdotter, var född i nämnde stad den 4/6 1580, »nordan ån». Efter att hafva gått i skola i Lübeck, blef han skrifvare hos en häradsfogde 1595, proviantmästare för hela Svenska arméen emot danskarne 1611, häradsfogde i Gäsene, Kullings, Bjerke,

1 Juni erhöll fullmakt att vara ståthållare i Stjernskölds frånvaro, och i sjelfva verket stannade han ända tills han den 25 Augusti 1631 blef ståthållare öfver Skaraborgs län.

Peder Jöransson Ulfsparre till Hedåker, Ribbingstorp och Råda hade varit kammardräng och sedermera kammarjunkare, derefter assessor i Svea hofrätt, ståthållare på Gripsholms slott 1606 och derefter på Elfsborg. Han hade i sitt första gifte *Ebba Röd* eller *Ekelöf*, död 1628, dotter af Anders Gudmundsson, som i vapnet förde tre gula ekelöf i rödt fält, och blef derefter omgift med *Ragnhild Ekeblad*, dotter af ryttmästaren Johan Andersson Ekeblad till Stola.

Det finnes ännu i behåll en räkenskapsbok från de senare åren af 1620-talet, som tillhört Peder Jöransson, och som, förutom anteckningar rörande hans affärsställning, äfven innehåller ett och annat af allmännare kulturhistoriskt intresse.[1] Hvad sjelfva Elfs-

---

Bollebygds och Wäne härader 1613, tillika ett år tullnär i Brette (Wenersborg). President i Göteborg 1624, afsked 1636 och död 16/3 1655 i samma stad. Gift 1) 1599 med *Sara Jönsdotter* död 1601, dotter af kyrkoherde Jöns i Wing 2) 16/1 1603 med *Britta Thoresdotter* död 1645, dotter af kyrkoherden i Rångedala Thorerus Laurentii och Ingierd Eriksdotter. Sönerna *Börje* och *Erik* adlades med namnet *Drakenberg*.

[1] Boken, som är i qvart, bunden i pergament, förvaras i *krigsarkivet*. De första 6 bladen äro onumrerade; derefter följa 155 numrerade blad, hvaraf dock 52 nummer saknas. En enka, *Rangela Johansdotter* på Ingesäter, har på de första bladen tecknat qvitto på uppbörd af hennes landbofogde Olof Magridsson åren 1662—1663. I början af 1700-talet egdes boken af kyrkoherden i Fogelås *Olof Kolmodin*, som der infört predikoutkast och andra anteckningar, och efter hans död 1709 af enkan, från hvars tid förskrifva sig åtskilliga uppteckningar, deribland konceptet till en hennes böneskrift till Carl XII.

Boken börjar med: *Kordt Register oppå dee Räckninger som Vthi denna Book Skriffne ähre*, upptagande namnen på de i det följande förekommande personer, med hvilka Peder Jöransson haft affärer, lånat penningar eller köpt varor. Förutom af officerarne sådana som öfverste *Johan Hendriksson*, öfverstelöjtnant *Wilhelm von Salzburg* och *Lindorm Stake*, nämnes här äfven presterna *Håkan* i Wing, *Sven* i Lundby och *Jon* i Wånga såsom långifvare till sonens, junker *Anders Ulfsparre*, resa till Holland. I öfrigt hade ståthållaren köpt varor af de i Göteborgs äldre historia förekommande köpmännen *Johan Braun* (silkestaft, guld- och silfvergaloner, strumpor, pistoler till 16 daler 8 öre paret), *Michael Werler* (kläde och galoner), rådman *Jacob Merser* (salt, sill), *Hans Macklier* (kläde, silkesstrumpor, guld- och silfvergaloner), *Hans Fleischer* (buldan, boj), *Albrekt von Felden*, *Marcus Kijl*, *Jacob Kinnaird* (spanskt vin), *Henrik Sinclair* m. fl. samt af åtskilliga handtverkare, såsom *Henrik* hattmakare (en

borg beträffar får man veta att slottsbokhållaren denna tid hette *Hans Pedersson*. Denne hade varit i Stockholm, förmodligen med räkenskaperna, och vid hemkomsten meddelade han att fogden Jacob Larsson skulle vara skyldig kronan 551 daler på 1626 års boskapshjelp från Dalsland. Så snart ståthållaren erhöll kännedom härom, tillkallades fogden och ålades att genast betala det resterande beloppet, samt insattes i fängelse på slottet, när han nekade att han var så mycket skyldig. »Dock omsider», heter det, »när han en tid lång här varit hade», kom en dansk man, Johan Bödker, hvilken enligt kammarrådens anvisning hade att lyfta en större summa hos slottsbokhållaren Hans Pedersson. Af denne man lyckades då fogden få låna de 551 dalerna, för att dermed betala sin skuld, men för att erhålla detta lån måste ståthållaren gå i borgen, »och sin stränga obligation gifva vid sin adeliga ära», att Jacob Larsson skulle redeligen betala dem åter till dansken i hvitt mynt nästa påsk, hvaremot ståthållaren såsom underpant af Jacob Larsson erhöll några fastebref på tvenne torp i Dalsland, äfvensom några hundra lod silfver.

När den danske mannens son den följande sommaren kom och uppvisade den af ståthållaren erhållna förbindelsen, fordrande sina penningar tillbaka, kunde fogden icke betala, utan nödgades ståthållaren, som icke egde mer än 321 daler, att, mot pant af det mottagna silfret, låna återstoden af politi- och byggningspresidenten i Göteborg *Nils Börjesson*.[1] Emellertid hade fogden rest upp till Stockholm, för att taga reda på ställningen, och det visade sig då, att han verkligen icke var skyldig kronan mer än 237

hatt till junker *Johan Ulfsparre* för 2: 24 daler), *Casper* fällberedare, *Lorens* buntmakare, *Michel* bryggare (öl), *Wiant* perlstickare m. fl.

Förutom de nämnde sönerna, *Anders* och *Johan*, af hvilka den förre icke nämnes i Anreps ättartaflor, omnämnes ståthållarens syster, välborna jungfru *Marina Jöransdotter*, samt välborna fru *Marina Ribbing*, hvarmed antagligen afses hans mor, som hos Anrep bär namnet Maria Ribbing. Vidare redogöres för utgifterna vid begrafningen af ståthållarens första hustru *Ebba*, hvilken afled 1628; vid detta tillfälle utdelades såsom minnesgåfvor följande silfver: 23 skedar, ett kredens och ett stop. Likaledes finnes en särskild räkning öfver åtgången vid sal. fru *Elins* till Hedåker begrafning 1629.

Af särskildt intresse för Göteborg är att i boken omnämnes en »abetekare» *Johan Dulpin*, som till salig fru Ebbas begrafning lemnade konfekt, socker och dylika varor.

[1] Förut fogde på Elfsborg, stamfar för slägten *Drakenberg*.

daler; det öfriga hade han betalt för andra uppbördsmän i länet, som voro på balans. Detta intrasslade ytterligare saken, och när fogden icke förmådde betala skulden till ståthållaren, eller återbekomma förskotten till fogdarne, nödgades ståthållaren sjelf taga saken om hand.[1]

Efter Elfsborgs återlemnande till Sverige, vidtogos omfattande arbeten på fästningen, till hvilka för åren 1620—1622 anvisades konungens sakören, årliga räntan och hjelpedagsverken från Vestergötland, samt 676 tunnor spanmål årligen, jemte höinkomsten vid slottet.

Nästa gång det ifrågasättes att Elfsborg skulle på allvar tagas i anspråk är 1624. Det ingångna stilleståndet med Polen hade icke för Sverige medfört något verkligt lugn; oroande rykten spredos, och nämnde år måste hela hären ställas på krigsfot i anledning af Danmarks beteende. Stjernsköld befaldes att på Elfsborg qvarhålla, först 10 och sedermera 8 kompanier af dem, som lågo längst derifrån, hvaremot borde hemförlofvas dem, som bodde närmast, och hvilka sålunda vid behof snart åter kunde uppfordras, och slutligen skulle fästningen väl provianteras och förses med alla förnödenheter.

Faran för krig afvärjdes dock genom underhandlingar, vid hvilka Danmark måste gifva efter. Misstroendet var dock stort å båda sidor, och ännu 1625 spökade fruktan för ett krig med den södra grannen, hvilken fruktan föranledde att öfverste Leslie med två regementen beordrades till Göteborg. På de utanför liggande skeppen kommenderades fyra kompanier knektar, och Henrik Flemming utnämndes till amiral öfver eskadern. Hvad Elfsborg beträffar, förordnades öfverste *Jesper Mattsson Cruus* i April till befälhafvare på slottet, och skulle han, i händelse af fiendtligheter, dit intaga två eller tre regementen af dem, som lågo närmast deromkring. I öfrigt var Peder Jöransson Ulfsparre ståthållare öfver landtregeringen i länet, båda under öfverbefäl af riksrådet Stjernsköld.

Fruktan för fiendtligheter försvann dock, när det blef tydligt att Danmarks rustningar gälde katolikerna i Tyskland. Christian den IV:des försök att uppträda såsom protestanternas målsman

---

[1] Bland fogdarne var *Bengt Haraldsson* skyldig 58: 11. 16, *Jacob Nilsson* 37: 15. 12, Länsmannen i Ås 15: 15. 18 o. s. v.

fick dock ett snöpligt slut, och nu var det till Sverige man riktade blickarne.

Innan Gustaf Adolf drog ut att deltaga i det 30-åriga kriget, utfärdade han den 30 Maj 1630 en »Instruktion och underrättelse, hvarefter hans kongl. maj:t vill det Riksens Råd sig i H. K. M:ts frånvaro rätta och sakerna dirigera skola». I denna instruktion heter det bland annat:[1]

»Der nu någon fara påkomme från den danska sidan, så hafver H. K. M. förordnat, att Hans Furstliga Nåde Pfaltzgrefven herr Johan Casimir begifver sig till Kalmar, och der med Östgötarne och Smålänningarne försäkrar den platsen. Sedan att fältmarskalken herr *Herman Wrangel* begifver sig tili Elfsborg, och der tager den orten i akt med Vestgötarne och Vermlandsfolket.»

Denna senare befallning upprepas kort derefter i ett »Memorial, hvarefter H. K. M. vill att fältmarskalken herr Herman Wrangel sig i synnerhet skall rätta», dateradt Elfsnabben den 5 Juni. Det heter här att Wrangel skulle hafva både Elfsborgs och Jönköpings slott i akt, och »dem emot alla de danskes attentioner maintenera. Och der så är, att man förnumme någon offentlig fiendeskap från de danske på den landsändan förehafvas, då vill H. K. M. att fältmarskalken sig i egen person till Elfsborg begifver, och den med nödtorftig besättning af bemälte Vestgöta och Vermlandsfolk besätter. På det ock allt, som förfallet är, på båda dessa slott må kunna iståndsättas, skall han hos Pfaltzgrefven anhålla om någon hjelp af Östgötafolket, och så med dem, och det folk han har under sitt kommando, reparera hvad på vallarne i en eller annan måtto kan vara förfallet.»[2]

Till historien om Elfsborg denna tid hör äfven att i »General och Journal-Boken för år 1631» finnas i kredit: »Elfsborgs slotts inventarium, som detta är först uppfördt: 36.799 daler 25 öre 8 penningar» och af samma år har man »kort förslag, hvad som vill behöfvas till 300 Arkli-Selar, som efter H. K. M:ts Nådiga Befallning och Välborne Herr Riks- och Kammarråds bref skola tillgöras vid Elfsborg 1631:

---

[1] *Arkiv till upplysning om Svenska krigens och krigsinrättningarnes historia* I: 138.

[2] *Arkiv till upplysning om Svenska krigens och krigsinrättningarnes historia* I: 153.

	Rdr	Koppardaler	öre
75 st. Oxehudar, saltade, à $2^1/_2$ Rdr......	$187^1/_2$	—	—
$3^1/_2$ st. Fyrlod à 10 Rdr....................	35	—	—
$3^3/_4$ lisp. Hampa à $1^3/_4$ Rdr	$6^3/_4$	—	—
1 tunna Talg och Ister à 16..............	16	—	—
$37^1/_2$ aln. Blaggarn à 8 öre	—	9	12
8 tunnor Kalk à 1 Daler	—	8	—
600 st. Ringar à 1 Rdr....................	6	—	—
225 skålp. alun à 8 öre....................	—	56	8
Remsnidaren in Mentarelön för hvar hud en Daler..................................	—	75	—
Arbetslön för 300 Selar, stycket 16 öre.	—	150	—
Summarum som dertill vill behöfvas:	$250^3/_4$	298	12[1]

Den 9 Augusti 1631 inberättar rådet till konungen, att det inom få dagar ämnar affärda fältmarskalken till Elfsborg med ett regemente, som skulle ligga der i 14 dagar.

Samma år den 25 Augusti afgingo Peder Jöransson Ulfsparre och Jesper Cruus såsom ståthållare, efterträdde af *Johan Hindersson Rytter* till Levene och Bestorp.[2]

När svenskarne under segertåget i Tyskland kommo i krig äfven med Spanien, började fruktan yppa sig, att detta lands flotta möjligen skulle göra en påhelsning i Sverige. Sålunda skref konungen från Aschaffenburg den 7 Mars 1632 till Pfaltzgrefven Johan Casimir, att fara föreligger det Spanien skall i Dunquerque utrusta en flotta för anfall på Göteborg, hvarför riksmarskalken bör personligen begifva sig till Elfsborg, för att på ort och ställe förnimma huruvida någon fara hotar. Om man icke kan få veta detta på annat sätt, böra tre af de små fartygen i Göteborg utsändas till de spanska kusterna; varseblir man der i hamnarne att sjörustningar pågå, böra trupper sammandragas och »retranchera sig mellan Göteborg och Elfsborgs slott, att dermed bryta deras planer.»[3]

Denna farhåga för spanska rustningar gjorde äfven att konungen i bref till Pfaltzgrefven, dateradt Fürst den 9 Juni samma år, förklarade sig vilja upprätta en flottstation, eller som det hette: »Amiralitet», i Göteborg, »både igenom svenska nationen, så väl

[1] *Bidrag* etc. III: 143 och 369.

[2] Johan Rytter född 25/6 1585, 19/11 1634 landshöfding öfver Elfsborgs län, 21/12 tillika kommendant i Göteborg, död 1644.

[3] *Bidrag* etc. I: 567.

som främmande.» För detta ändamål skulle hit förläggas dels tvenne af flottans goda skepp och dels 6 mindre fartyg af dem som eröfrats i kriget, hvilka riksrådet Claes Flemming skulle utvälja, »och hafve vi ärnat sända Erik Ryning till Göteborg, att detta verket såsom amiral och ståthållare på slottet dirigera. Emellertid skicka vi nu förut herr Jöran Gyllenstjerna, Petter Bleem, Berendt Berendtsson och Berendt Stubbe, att de både drifva uppå att dessa våra egna skepp kunna göras till Michaelis tid färdiga med alla nödtorfter, och då löpa på spanska kusterna och dem öfver vintern besegla.»[1]

Beträffande försvarsanstalterna för Elfsborg skref rådet den 13 Mars till konungen, att det dit kommenderat major Baltzar Nieman med 2 kompanier knektar och likaledes 2 kompanier till Göteborg, jemte de 500 skotska knektar, som sist i förliden höst inkommo, samt ytterligare de 80 man som väderdrifvits till Marstrand, »så att vi förmoda att den platsen för ett hastigt anfall, och intill dess mera folk kan samlas, skall nogsamt vara försäkrad. Dessa åtgärder gillades dock ej af konungen, som höll före att, då inga uppenbara fiendtligheter från Danmark försports, vore knektarne under Nieman öfverflödiga på Elfsborg, och att det vore bättre att dit i stället sända några skepp på vakt, hvilka »under tiden kunde löpa på kunskap under de spanska kusterna.»

I ett senare bref säger sig rådet hafva befallt officerarne för de trupper, som i Göteborg skulle inskeppas till Tyskland, att de skulle låta dessa dröja en månad i denna stad, för att reparera Elfsborg, »hvilket helt öppet var.» Niemans kompanier hade fått aftåga, hvaremot i farvattnet förlagts de tre skeppen Regnbågen, Storken och Pelikanen.

På sätt konungen i sitt nyss anförda bref af den 9 Juni antyder, utnämndes verkligen 1632 amiralen *Erik Eriksson Ryning* till ståthållare på Elfsborg, med särskildt uppdrag att bringa flottstationen till stånd.[2] Af »Ungefärligt förslag hvad artillerifolk,

---

[1] *Bidrag* etc. I: 625.

[2] Erik Ryning till Lagmansö, Sjösa och Risberga, född den 1/11 1592, son af ståthållaren Erik Nilsson Ryning och Anna Månsdotter Lilliehök till Lagmansö, blef 1629 amiral för örlogsflottan och samma år guvernör i Elbingen, 1631 guvernör i Wismar, 14/1 1633 riksråd, 1634 lagman öfver Södermanland, 1644 generalguvernör öfver Liffland, öfvertog 12/8 samma år befälet öfver flottan efter Claes Fleming, 5/12 1651 friherre till Sund, död 6/12 1654.

som vill behöfvas till Sveriges rikes artilleristat både till sjös, uti fält och befästningarne», framgår att Elfsborg ansågs behöfva:

1	löjtnant	till	24	riksdaler
1	styckjunkare	»	12	»
2	sergeanter	»	20	»
8	konstaplar	»	64	»
10	underkonstaplar	»	70	»
18	handtlangare	»	108	» eller
40	man med en aflöning af		298	riksdaler.

Slutligen kan till slottets historia under Gustaf Adolf äfven omnämnas att Elfsborg, förmodligen af kronans uppbörd i länet, fick bidraga till tyska kriget, hvilket framgår af Stralsunds hufvudbok för 1632, der det heter:

»Stralsundska garnisonen anno 1632.

Elfsborgske öfversändningen (mest proviant in natura) 1531 riksdaler 24 skilling.»[1]

Från Elfsborg under Gustaf II Adolf ega vi en planritning af år 1632, återgifven efter fotografi här bredvid. På denna plan är sjelfva slottet endast angifvet till ytterkonturerna, medan de omgifvande verken äro mera noggrant behandlade; i alla händelser är teckningen af det största intresse, såsom varande den enda plan man eger af Elfsborg. Om man jemför densamma med den teckning af slottet 1617, som finnes återgifven sidan 201, och som är tagen från Skinnarklippan, får man en klar föreställning särskildt om anordningarne för hufvudportens försvar. Man kan äfven iakttaga något annat af ej mindre intresse, nemligen, att till slottet beredts tillträde på ytterligare ett ställe. Sydost om den gamla hufvudporten, som var belägen nära vallgrafvens utlopp i Götaelf, gjorde hufvudvallen en inböjning åt slottet, mellan det halfrunda kyrktornet i vester och det närmast sydost derom belägna runda tornet. Till denna inböjning har man, enligt planen 1632, fört en bro från betäckta vägen, eller, om man lägger teckningen sidan 149 till grund för jemförelsen, från H till O; väl kommen öfver bron, trädde man genom en port in uti ett aflångt, större rum, hvarifrån man till venster kom in uti ett mindre dylikt, och från detta åter på en trappa upp på hufvudvallen.

[1] *Bidrag* etc. III: 215.

Vi hafva i det föregående sett, ej blott att danskarne efter eröfringen 1612 genast företogo arbeten på slottet, hvilka dock torde hafva inskränkt sig till reparationer och upphjelpande af de skador, som orsakats af belägringen, utan äfven att arbeten på Elfsborg egde rum åren 1620—1622; troligtvis är det under dessa år som den nya bron och porten tillkommit.

Elfsborgs sista tid.

Efter Gustaf Adolfs död blef det den store Axel Oxenstjerna som skulle länka Sveriges öden, och han var också den rätte mannen på den rätta platsen; hans omfattande snille sträckte sig herskande öfver den ofantliga krigsskådeplatsen, liksom det trängde in ordnande och genomgripande öfver hela den civila förvaltningen.

Genast efter konungens bortgång skref han hem till rådet, uppmanande detsamma att hålla noga vakt på gränsfästningarne, och, hvad Elfsborg särskildt beträffade, borde der tillsättas en eller två höfvitsmän jemte nödigt manskap. Han tillägger i denna angelägenhet ytterligare i en senare skrifvelse:

»Svenske garnisonerna, ordinarie och utan i fejdetiden, håller jag före inga andra behöfvas än i Kalmar och Elfsborg. I Elfsborg menar jag att böra derhän ordnas två kompanier af Vestgötafolket om 300 man, men icke behöfves att vara högre besatt än med ett kompani om 150 man, allenast att det andra är till reds, när som någon apparence är till fiendskap. Emot Danmark är Kalmar, Elfsborg, Göteborg, Jönköping och Öland, att betänka, och borde ingeniörer se till huru Elfsborg med »Butenverk» något kunde vara att hjelpa, hvilket garnisonen dersammastädes väl kunde efter handen förrätta.»[1]

Härpå svarade rådet, att det redan den 4 Januari samma år förordnat öfverste *Nils Ribbing* att vara Erik Ryning till hjelp på Elfsborg, hvilken fortfarande hade befäl öfver slottet och länet samt flottan, och att slottet skulle, liksom de öfriga gränsfästnin-

---

[1] *Historiska Handlingar* 26: 226. Axel Oxentjernas memorial till Riksens Råd, dat. Frankfurt a/M den 8/10 1633.

garne, förses med ett halft års proviant och ammunition samt dess besättning ökas.[1]

När i 1634 års regeringsform stadgas att på alla fästningar ståthållare skulle tillsättas, hvilka endast hade med desamma att beställa, hvaremot hela landet i öfrigt indelades i tjugutre höfdingedömen, i spetsen för hvilka landshöfdingar ställdes, hvilka endast hade dessa län att sköta, blefvo de båda hittills förenade befattningarne såsom kommendanter och höfdingar öfver länen för alltid åtskilda. Till följd af denna anordning afgingo båda ståthållarne på Elfsborg, dervid den ene af dessa, Johan Hindersson Rytter utnämndes till landshöfding öfver Elfsborgs län. Till ensam slottshöfvitsman, eller kommendant, på Elfsborgs slott befordrades deremot den 8 Oktober 1634 öfverstelöjtnant *Lars Larsson Silfversvärd.*[2]

När slutligen striden med Danmark verkligen upplågade midt under trettioåriga krigets brak, fanns ingen möjlighet att till lands framgångsrikt möta de svenske härarne, som trängde in från alla håll, vana att segra och ledde af bepröfvade fältherrar; flottan var Danmarks enda räddning.

Efter stora ansträngningar lyckades den nu åldrige Christian IV föra örlogsflottan ut i sjön, styrande kursen mot Göta elf, för att genom ett anfall på Elfsborg och Göteborg tvinga Gustaf Horn att uppgifva de fördelar denne vunnit i Skåne.

Den 26 Mars 1644 var konungen ännu qvar i Köpenhamn, men den 5 April befann han sig utanför Hisingen, ombord på skeppet Trefoldighed, i spetsen för en flotta af 11 skepp. Som man icke hade landstigningstrupper om bord, och sålunda icke kunde företaga en verklig belägring af Elfsborg, sökte konungen att vinna målet genom öfverrumpling. Man väntade nemligen på vestkusten ankomsten af Louis de Geer med en flotta från Holland, och detta begagnade Christian IV, när han sökte under holländsk

---

[1] *Nils Ribbing* till Festerid, född 1590, son af rikrådet och riksskattmästaren Seved Ribbing och Anna Gyllenstjerna, fändrik 1614, öfverstelöjtnant 1621, Öfverste 1623, häradshöfding i Wartofta härad 1627, slottshauptman på Kalmar 1634, afsked 4/6 1639 för sjuklighet, men innan afsked kom rymde han till Danmark för det att hans hustru ånyo begått dråp på en sin tjenstepiga. Gift med Anna von Hintzen, dotter af en tysk öfverste i Riga.

[2] *Lars Larsson*, adlad 1630 *Silfversvärd,* skref sig till Wägestorp och Qvänum, tjente sig upp från gemen till ryttmästare vid Vestgöta kavalleri, häradshöfding 1624, öfverstelöjtnant vid samma regemente, död 1645.

flagg komma förbi Elfsborg, hvarefter han fått fritt spelrum både med detta slott och Göteborg. Anslaget upptäcktes emellertid och nu måste andra utvägar anlitas.

Konungen beslöt nu att helt enkelt göra försänkningar vid elfvens utlopp, och derigenom hindra eller rent af omöjliggöra sjöfarten uppåt elfven, samt att till stödjepunkt för detta företag anlägga ett fäste på den midtför elfmynningen belägna Kyrkogårdsholmen, en plan som visar hvilket öppet öga konungen hade för holmens betydelse. Det var också genom anläggandet af dessa batterier och verk, svenskarnes uppmärksamhet fästes på Kyrkogårdsholmen, der sedermera äfven Nya Elfsborg anlades.

Tvifvelsutan var det dessa verk Christian IV gaf namnet *Gothenbrille*. För arbetena på försänkningen och fästet utvecklade konungen den största verksamhet; den 5 April tillskrefs lagmannen i Bohuslän Hans Frantsson att skaffa 100 skoflar och spadar samt största möjliga antal »tråg, mjölkbyttor och dylikt», att användas för framförande af jord. Dagen derefter fick Sigvard Gabrielsson Akeleie befallning att sammanställa en kår på norska sidan af 300 musketerare, deraf 200 från Marstrand och 100 från Bohus, samt landtfolket på Inland, för att bevaka elfven, hvarjemte pinassen i Kungelf skulle förläggas till Gamla Lödöse och 10 eller 12 af de bättre Kungelfsbåtarne med falkonetter och nickhakar beordras patruller uppefter Göta elf, allt för att skydda transporten af timmer, som skulle användas vid försänkningen och vid det nya verket vid Elfsborg. Vidare föreskrefs Akeleie att sända ned stenhuggarne på Bohus med deras redskap, hvarjemte Olof Parsberg skulle lemna erforderlig kalk.[1]

Den 12:te April var konungen fortfarande qvar på Trefoldighed, men begaf sig derefter till Bohus[2], der han den 14:de befalde

[1] Parsberg hade äfven att sörja för »kungl. majts förnödenhet, erhållande 8/4 befallning att sända 2 oxar, 16 unga lam, 8 spekelaxar, 4 tunnor färska ostron, ett halft hundrade par höns, 2 färska laxar, något vildt, 4 harar, »Birkehöns» 4 par, 4 par åkerhöns, 2 par »Fedderhöns», 2 tunnor korn, 2 tunnor hafre, desslikes hummer, krabbor, färsk kabiljo, »samt hvis andet der falder, noget af hver slags». *Norske Rigsregistranter* 8, hvarifrån andra enskildheter om Christian IV:des vistelse utanför Elfsborg 1644 äro hemtade.

[2] Måhända var det under färden dit, han, som berättelsen lyder, steg upp på det midt emot Göteborg på Hisingen belägna Ramberget, för att iakttaga staden, hvars kommendant, den gamle bepröfvade Nils Assarsson Mannersköld, lät på den höge gästen aflossa tvenne kanoner, med den verkan att kulan från den ena slog ned bredvid konungen.

Hannibal Sehested att till »Gottenbrill vid Elfsborg» framsända en skuta med kalk, som der på stället skulle förbrukas. Tvenne dagar senare var han tillbaka på fartyget, då han föreskrifver Olof Parsberg att låta det »defensionsskepp», som låg vid Kongelf, komma till Gottenbrill. Härefter förflyta nära två veckor, derunder man saknar alla underrättelser om fiendens företag, men den 27 April synes befästningen vara någorlunda färdig, ty konungen befaller i ett bref denna dag, dateradt »Trefoldighed vid Gottenbrill», Hannibal Sehested att hålla Gottenbrill vid Elfsborg väl besatt och efter möjligheten drifva på sänkverket, som är begynt vid inloppet till elfven, i hvilket bref det heter:

»När I erhåller skepp från vår köpstad Marstrand, som tjenlige äro att sänka, då skolen I hafva i akt att, när det första är sjunket, I då sänden en trumslagare till dem i Göteborg och låten dem förmäla, att eftersom de genom den siste trumslagaren hafva låtit förlusta dem med att afspisa oss med Sveriges rikes regerings lögnaktiga manifest, så hafva vi varit förorsakade att tänka på andra medel, att bringa dem till en annan mening genom att sänka inloppet vid Elfsborg, som hvarken de eller deras förmente frälsare, Louis de Geer, med allt sitt anhang kan hindra. Och eftersom oss är bekant att Ständerna i Sverige, som Gud för ögonen hafva, intet behag hafva till detta ganska onödiga krig, då ville vi ännu hafva förmanat dem att ackomodera sig i tid och sända deras fullmäktig till Eder, med deras fullmakt att underhandla, hvilken I skolen lofva fri lejd att gå fram och tillbaka under två dagars tid.»

Dessa locktoner voro ett sista medel, som naturligtvis icke hade afsedd verkan. Underrättelse hade kommit att den stora flotta af 32 skepp, som Louis de Geer i eget namn från sitt hemland skaffat Sverige, nu var i annalkande för att sätta Lennart Torstensson med arméen öfver till Fyen, och det blef sålunda nödigt att bryta upp för att möta denna.[1] Den 1 Maj fick sålunda Sehested befallning att »I skall retirera Eder med allt Edert folk, pro-

[1] Tilldragelserna 1644 berättas i *Theatrum Europeum*, den tidens illustrerade tidning, på följande sätt:

«Es hatte auch der König (von Dänemarch) den Gottenburgischen Hafen an beyden Seiten durch dero Norwegischen Statthalter mit zehntausendt, undt *Ebben Vlfeld* mit fynfftausendt, undt also ins gesammt fynffzehen Tausendt Mann beschlossen, auch mit Blockhäusern unnd Schantzen dergestalt beyde Vffer der Haffen verwahret, das schwerlich auch fast anmöglich einig Schiffe nach Gottenburg durchzukommen vermochte. Dessmahls war auch der Nor-

viant och vivres samt kanoner och annan munition paa Brillen (Gothenbrill) och det salverer snarast möjligt, och på andra ställen gör Eder bruklig samt går med arméen hvart Eder bäst synes, för att söka avantage emot fienden uti hans land. Emellertid skall Sehested fortsätta med sänkverket, både för gapet här som utanför Bohus», med hvilket senare väl får förstås det ytterst smala elfloppet vid Jordfallet.

Så ändades anfallet mot Elfsborg denna gång, den sista då detta slott skulle se en fiende utanför portarne. Här hade emellertid öfverstelöjnant *Jacob Ulfsparre*, hvilken sedan den 21 Augusti 1640 var slottshaupman eller kommendant, haft en allvarlig och orolig tid.[1] Då likväl fienden icke gjorde något allvarligt anfall på slottet, hade man i stället riktat ansträngningarne på att förhindra arbetena för elfmynningens försänkande. För detta ändamål uppfördes på Billingen en skans af masttimmer, men det är knappast troligt att den varit i verksamhet.[2]

Den danska flottan styrde ut i Kattegat; den 4 Maj låg konungen med Trefoldighed vid Vinga och den 8:de vid Christiansö, gående rundt Skagen. Holländska flottan träffades vid vestkusten af Slesvig, der en oafgjord drabbning levererades, efter hvilken holländarne vände om och likaså konung Christian, som den 3 Juni åter befann sig vid Christiansö; samma dag inträffade han och i Flekkerö och den 24:de i Köpenhamn.[3]

Fortfarande var dock konung Christian oroad af Louis de

---

wegisch Admiral in die West-See geloffen, umb der *Louys de Guerre* mit seinen Schiffen zu suchen unnd zu attaquiren.

Vmb d. 20 Aprilis kamen die Schwedischen Schiff bey 25 starch, so Sie in Holland gemiethen unnd erkaufft, jetzt auff der Elbe zwichen Freyburg unnd Glückstatt allda sie sich gesetzt an, führeten zu 15, 20, 25 bis dryssig stück Geschutz, waren aber mit Mannschafft nicht starck besetzt, In Holland wurden mehr Orlogsschiff zugerichtet, welch gegen den ersten May mit noch in 400 unbevaffneten kaufmansschiffe nach der Ost See auslauffen.

[1] *Jacob Ulfsparre*, som af riksrådet Hans Eriksson Ulfsparre till Broxvik och Elin, dotter af Claes Åkesson Tott till Bystad, afled 1660. Gift med Anna Brorsdotter Rålamb till Bro och Lenna.

[2] *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 35: sid. 388.

[3] Under besöket i Christiansö bevistade konungen gudstjensten, i anledning hvaraf han ansåg sig böra uppträda såsom inqvisitor. Prästen hade nemligen läst: »Skee din Villie i Himmelen som paa Jorden», hvilket icke kunde gillas, hvarför Palle Rosencrantz fick i uppdrag att »hemmelig og flittig forfare», om samme prest saaledes pleier læse» Fader wor», og, der som det befinnes, da honom derfor at tiltale».

Geer, och, när han erfarit att denne hade tre skepp med ammunition och gevär, afsedda för Göteborg, befalde konungen den 22 Augusti att Ove Gedde skulle söka bemäktiga sig dessa.[1]

Samma år, eller den 31 December 1644, förordnades *Per Lillie* till Aspenäs såsom kommendant på Elfsborg hvilken blef den

---

[1] Om denna tilldragelse finnes en berättelse i ett samtida flygblad:

»RELATION

Ifrån Götheborg / Aff den 14. September. 1644. om Lovis de Geer Ankombst ther sammestädes / och the siu Danske skeppens skamlige Flychten ther ifrån.

Sedan spordt bleff til Amsterdam, thet Ammiralen Mårten Thijson war medh sin Flotta gången igenom Sundet i Östersjön, hade the warit i then Mening at kongen i Danmarck skulle hafwa dragit sina skepp här ifrån Götheborg; Och förthenskuld hawfer H. N. Greff *Magnus Gabriel de la Gardie* och H. *Lovis de Geer* resolverat at gå medh Skeppen hijt öfwer til Götheborg; Äre altså vthreeste medh 2. sköne Örlig-Skepp / en Fleut / och 2. små köpmans skepp / som tilförende äre tagne aff Jutarne.

När the nu äre komne hijt vnder Skagen / hafwa the fått kunskap / at 8. Danske Skepp låge här vthe för Inloppet / och effter ock sagt bleff / thet samma Danske Skepp skulle wara starcka aff Folk / togo the theras Cours in emoot Sundet alt til Kuld (Kullen), ther som the föruthsände then Fleutten aff 26. stycker / at sökia the Hollendske Örlig-Skeppen i Sundet / och förnimma om the kunde gå ther igenom.

Och in til Laholm hafwer Greff de la Gardie sändt sin Hoffmestare Nicolaum Ruth / til at förnimma / om the kunde der beqwemligen landstiga.

I medler tijdh thet the så töfwade effter kunskap / bleffwne the aff 2. Danske Galliotter kände / hvilke strax lupo medh kunskap om them til Sundet / therföre fördristade the sigh icke länger blifwa ther på thet Farwatnet vthan rosolverade sigh gå hijt och slå sigh medh Gewalt här in igenom Fiendens Skepp; hvilket theras manlige modh them och i så måtto wäl lyckades; Och althenstund the kunskap hade / thet Fiendens Skepp låge vthi store inloppet i Skären / höllo the sig in wedh Landsijdan till at försökia thet Inloppet som war här innan för Jutens skepp; Vti Mening / efter Winden war them favorabel / ther at fächta / om Jutarne understodo sigh at möta them.

Men Jutens skepp, hvilka tå hafwa warit 6. och en Boyort thet siunde / lågh alt stilla, stälte sigh såsom the icke hade sedt thesse skeppen / läte them lyckeligen och wäl segla hijt in / lijka som the ther aff icke wist hade / thet wij och alla fullkommeligen hade trodt / och förmeent at Jutarne skole hafwa råkat vthi een sådan Sömphn som the snarckade vthi förledne Sommar, när then lilla Galliotten här inlop igenom heele konungens Flotta / så frampt wij nu icke i för går hade fått see Jutarnas Harewäria / och at the så försagde äre / så at the hafwe icke vnderstått sigh at antasta thesse skeppen.

Strax effter som thesse skeppen woro hijt in komne / afftalar Lovis de Geer med Her Gubernatoren / thet han måtte få något aff Guarnisons Folcket in på sijne skepp / såsom och Chronones Tull-Cammars skepp / och thet er-

siste höfvitsmannen på detta slott. Han var son af Bengt Bryntesson Lillie till Aspenäs och Maria Kijl, samt var gift med Maria Lepel.

Från hans tid finnes en handling rörande slottet, af det intresse att den här meddelas i sin helhet, nemligen:

Behållitt Jnventarium Uppå Elfzborgs Slått Anno 1651 Nembl:[1]

— $411^{7}/_{8}$:t. Spannemåhl.. —

Jtem Eftterskrefne Partzeler Uthan Wärderingh.

Kyrkines Saaker.

— 1	Malmklocka om..................................	$10^{7}/_{20}$ ℔	—
— 1	Segerwärke..		—
— 1	Förgyldh sölfverkalk om	28 lodh	—
— 1	Altare Klädhe		—
— 1	Diske Klädhe..		—

Koppar.

— 3	Kopperpannor om	$50^{3}/_{4}$ ℔	—
— $2^{2}/_{5}$	Koppar, Uthi några gamb: och söndrige Kättlar......		—
— 1	Kopperskieppa		—

Huuszgerådz Saaker.

— 1	Gröntt gammaltt Tafttz Sparlaken	—
— 1	Gröntt gamaltt Sparlaken af Rask.......................	—
— 3 str.	Gamble wahr, eller stycken af gröntt Rask som hafua waritt till Sparlaken	—
— 3	gamble Sängebolstrar	—
— $84^{1}/_{2}$	gråss Hårknappar..	—
— 161	Glasfönster söndrige och gamble	—
— 1	Järn Kakell Ugn	—

öfrade Danske Skeppet som här på Strömmen lågh / medh sigh / så willie han låta läggia Jutarna om bord så frampt the vnderstodo sigh wåres Ankomst at förbijda, hvilket och strax stältes vthi wärket / så at andre Dagen som war den 12. hujus Klockan 2. effter Middagen gingo wåre till segels at besökia them. Men så snart Jutarna fingo see at the 2. Skeppen wore vnder Segel / togo the Flychten alla 6. medh en Boyort som och hoos them war / hvilka wåra förfölgde in vnder Marstrands Hambn ther Jutarne inlupo / och ther Natten och Stormen / som tå hårdt tilsatte / icke hade så hastigt påkommit / sa hade wåre skepp gått effter them in i Staden tijt the sigh förstucko. I går äre wåre wäl hijt tilbaka komne igen.»

[1] Efter orig. i *Krigsarkivet.*

— 9	Järn Spiäll	...	—
— 26 st:r	gamble Skifuor och bordh	...	—
— 2	Gamble Eckestolar	...	—
— 4	Stycken gamble fållebordh	...	—
— 4 st:r	gamble Skåpp	...	—
— 1	Öfuertäckdt sängh	...	—
— 11	Ståndsängiär	...	—
— 12	Bänckar	...	—
— 4	Fålbänckar	...	—
— 10 st:r	Cuarnestenar	...	—
— 4	Bookhyllor	...	—
— 20	Dörar	...	—
— 1	Måhltunna	...	—
— 1	Badstugupaall	...	—
— 4	Pallar	...	—
— 1	Eeldgafell	...	—
— 1	Porte-Låhs	...	—
— 20	Döre-Låsar	...	-
— 2	Järnstenger i Kiökett	...	—
— 1	Fångelåås	...	—
— 2	Smelle Lååsar	...	—
— 1	Dubbeltt Låås	...	—
— 2	Skåpe Låsar	...	—
— 7	Ståcke Lååsar	...	—
— 2	Taskelååsar	...	—
— 28 st:r	Toma Tunnor och Ohlträn	...	—
— 1	Jacktt	...	—
— 1	Winbro Lijna	...	—
— 1	Järn Ledheståndh	...	—

Perr Lillije
medh Eigin handh

Spannemåhlen som ähr effter Ståthållarens Edell och wälb:ne *Pedher Liliass* Order till åtskillige Personer Uthi deras trångz måhl ländtt, Effter Spannemåhlen hafuer legadt lenge, och man medh första legenheeth wenther Ny frisk Spannemåhl igen nemb. lige — 88 Tunnor.

Jochim Rotenhan
m. p. ria

Förfallet hade brutit in öfver det namnkunniga gamla slottet; ingenting visar detta bättre än inventariet. Kanonerna voro redan bortförda och rustkammaren likaså; intet spår af hvarken kulor eller krut. Gamla söndriga kopparkärl, 161 gamla söndriga glasfönster och andra föremål, merendels betecknade såsom »gamla» och »söndriga». Möblerna utgjordes af en öfvertäckt säng, 2 ekstolar, 4 gamla skåp samt en del simplare bohag.

Elfsborgs tid var också ute.

Vid det senaste fiendtliga besöket hade man fått ögonen öppna för det ypperliga läge Kyrkogårdsholmen erbjöd för en fästning, hvars uppgift skulle vara att skydda inträdet till Göta elf. Danskarnes arbeten der 1644 inskränkte sig till en träskans, hvilket framgår af kongl. brefvet den 20 april till Gustaf Horn, äfvensom af skrifvelse till landshöfding Nils Assarsson. Sedan fienden utrymt platsen, begärde magistraten i Göteborg att ett blockhus der måtte uppföras, och det är i anledning af denna begäran regeringen den 5 Juni samma år gaf generalqvartermästare Örnehufvud befallning, att »begifva sig till Göteborg, der att afsticka en skans på Kyrkogårdsholmen, och nu emellertid der låta förfärdiga ett blockhus.»[1]

Till en början hade kommendanten på batterierna å Billingen äfven blockhuset på Kyrkogårdsholmen under sitt befäl.

Det var den nye general-qvartermästarens, Johan Wärnsköld, förtjenst att hafva insett fulla betydelsen af danskarnes påbörjade arbete på Kyrkogårdsholmen, och på samma gång blef det hans skuld att Elfsborg kom att öfverlemnas åt förintelsen. Den första skrifvelse vi träffat från honom är af den 28 Februari 1652, deri han för arfprinsen Carl Gustaf redogör för Göteborgs omgifningar i fortifikatoriskt hänseende. Han erinrar om hur danskarne i sista fejden började »förspärra sjöfarten, både med batterier på Kyrkogårdsholmen, och sin flotta under deras beskydd liggandes, så väl som med försänkta gamla skepp och skutor något utanför Elfsborg, mellan den beflutna klippan Billingen och den gent öfver liggande klippan Åhrsfjell, hvilket förehafvande likväl konungen qvitterade, så snart han förnam den svensk-holländska flottan vara kommen under Jutland.»[2]

---

[1] *Riksarkivet.* Registraturet 1644. I: 701.

[2] *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 35: 276.

Nästan ett år senare, eller den 9 April 1653 skrifver han ånyo till prinsen om åtskilliga fästningsarbeten, uttalade deri bland annat:[1]

»Eljest hafver jag fuller för någon tid sedan begynt att uppteckna några skäl hvarför Calmar gamla befästning bör flyttas till Qvarnholmen, såsom ock hvarför Ryssås och Kyrkogårdsholmen nödvändigt måste befästas, och *Elfsborgs slott omkullkastas och ödeläggas*, men sådant för andra hinder skull ännu intet kunnat till ändskap bringa».

Härmed hade tanken, att Elfsborg borde uppoffras för lämpligare befästningar, för första gången klart uttalats i skrift. Tanken att helt och hållet slopa Elfsborg behöfde dock tid att mogna, hvaremot planen att befästa Kyrkogårdsholmen genast vann gillande, som man finner af ett bref den 21 April 1654[2] från Wärnsköld, som berättar att han varit och besett fästningsbyggnaderna vid Göteborg, Kalmar och i Halland samt »enkannerligen det verket, som i nästförvekne år (således 1653 begyntes uppå Kyrkogårdsholmen», till att fortsätta låta. Han tillägger derefter: »och såsom Eders kongl. Höghet jag om de skäl, som bemälte Kyrkogårdsholmes befästande angå, för detta hafver gjort berättelse, alltså hafver jag förment vara min skyldighet genom bifogade grundteckning gifva tillkänna ortens och verkens storlek och andra beskaffenheter.»

Det är häraf tydligt att Wärnsköld under tiden afgifvit den promemoria, hvarom han talar i brefvet den $^{9}/_{4}$ 1653; den är af följande innehåll:[3]

»*Några orsaker hvarför **Elfsborgs** slott borde omkullkastas och ödeläggas.*

1.

Att dess murar, torn, vallar och grafvar äro icke allenast illa försedda med flanker och strykvärn, utan ock mycket öfverhöjdade af klipporna, såsom ock sandbergen, som sträcka sig allt intill grafven, den både är smal och odjup, och kan vid båda ändarne aftappas och göras torr.

---

[1] *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 35 sid. 279.

[2] D:o. 35 sid. 282.

[3] Do. 35 sid. 284.

2.

Der man nu bemälde slott med nya verk skulle omfatta, efter det project, som uti Generalqvartermästaren salig Örehufvuds tid vardt gjordt, beståendes af fem små bolverk och en epéron, samt utanverk på Skinnareklippan och en bergskans, så skulle det likväl icke ändå blifva så starkt, att det en allvarsam attaque kunde utstå. Skulle man ock foga ett annat verk deromkring, som vore af större starkhet och begrepp, då måste man komma klipporna och bergen så mycket närmare. Men hvad heller man det mindre eller större verket anlade, så skulle icke ringa medel fordras, det till att uppbygga och sedan underhålla och besätta.

3.

Fast än Elfsborgs slott icke hade förberörde olägenheter, så är det dock således beläget, att det hvarken kan afhålla fienden ifrån elfvens och inloppets försänkning, mycket mindre förbjuda honom till att göra en eller flere skansar och andra verk på Hisingen eller svenska landet, dermed han skulle alldeles afstänga elfven och sjöfarten för Göteborg.

4.

Der en fiende skulle komma den vägen ifrån *Frölunda,* kan han gå igenom *Sundshagen* in emot *Ryssåsen* alldeles osedd och obehindrad af slottet, derföre kan han ock all dess förbindelse och undsättning ifrån Göteborg, äfven så väl till lands som till vatten, förtaga, hvilket också om *Kyrkogårdsholmen* och *Billingen* är till att förstå, men emedan bemälte Kyrkogårdsholme med starka strykvärnade murar och staketer kan försäkras emot den öfverraskning, som utaf sjön och då isen bär, vore till att befara, varandes alldeles fri för de angreppsverk, som en fiende antingen på Elfsborg, Göteborg, Ryssås, Gullberg, eller andra på fasta landet belägne platser, kunde anbringa, besynnerligen om *Aspholmen* blefve med en redout intagen, ty kan han nogsamt, när han med alla nödtorfter försedd är, bestå uppå sig sjelf, fast än Göteborgs och de andra platsernas kommunikation honom blefve afskuren och förbjuden.

5.

Eljest vore och här till ihågkomma, huru som några befästade städer, varandes långt belägne ifrån farbara, smala och fördenskull

commendable strömmars mynning, hafva, till inloppets försäkring, icke allenast sjelfva mynningen stark befästad, utan jämväl hela strömmen på båda sidor med skansar, redouter och sträckvallar, allt ifrån mynningen in till hufvudfästningen, retrancherad och innesluten. Der fördenskull Göta elf ifrån *Göteborg* och *Lindholmen* ut till hennes mynning vid *Billingen* och *Åhrsfjell* uppå ett sådant vis vore till att förskansa, så kunde Elfsborg, liksom de verk, som anläggas skulle, finna rum och, på något sätt förbättradt, beståendes blifva. Men, emedan detta icke låter sig göra vid denna orten, dels för mynningens aflägsenhet ifrån Göteborg, och de der emellan belägne många ofantlige helleberg, klippor och dalar skull, dels verkens vidlyftighet, missform, trånghet och osäkerhet, samt den odrägliga kostnad, som fordras till deras byggningar, besättning och underhåll, ty kan merbemälte Elfsborg ej heller i sådant fall lända inloppet till något försvar och beskydd. Hvilket jag genom en särdeles berättelse, så snart tiden tillåter, förmodar utförligen till att bevisa.

6

Ehuru väl somliga murar, som lyda till sjelfva stocken och boningshusen, äro ännu temligen starka, så är dock en stor del deraf förderfvad, i det att taken på en lång tid intet hafva rätt varit underhållne, och detta oansedt så äro dock sådane få och obeqväme wohningar föga till att värdera emot sjelfva hufvudverket, samt den stora olägenhet och fara, som utaf denna orten skulle förorsakas, der han icke blefve omkullkastad, eller ock, hvilket omöjeligt synes, fullkomligen befästad. Och är det fuller visst, att dess nedkastning icke kan ske utan kostnad och arbete, men derhos måste åter betänkas att det besväret föga mer än halftannat år kan påstå, der dock dess fruktlösa bevarande och underhåll skulle blifva ewerdeligt.

7.

Utaf det som förbemält är kan man döma, att när alla denna ortens murar vore afbrutne och bortförde, eller utjämnade, och dess vallar samt med grafvarne nedkastade och igenfylde, skulle fienden på någon annan ort, som beqvämare voro till inloppets förspärrande, sig hellre än här befästa, alldenstund de förnämste fel

och olägenheter, som här äro till att se och förmärka, uti sjelfva situationen och belägenheten beståendes äro.

8.

När man nu, jämte de skäl som här ofvan äro förtecknade, betraktar hur högt dessa fästningar, slott och skansar äro nödige nemligen *Göteborg, Kyrkogårdsholmen, Ryssås, Gullberg, Wenersborg, Halmstad, Kalmar, Knarren*[1], *Grimskär*[1], *Kråkeskär, Sliet, Andersön* i Jemtland, såsom ock *Warberg, Laholm, Jönköping, Wisby* samt med en fort i Wermland och en uti Småland, tillika med några andra platser, som man här icke aktar nödigt att namngifva, öfverläggandes här bredvid hvad det kostar dem till att uppbygga och vidmakthålla, eller ock dem, som redan äro i verket stälde, att fullföra eller utbättra; huru mycket folk, penningar, ammunition, proviant, materialier, medikamenter och verktyg, både till deras, så väl som armeernas och skeppsflottans utredning och underhåll behöfves; desslikes betänkandes hvad fara och skada en befästad ort hafver med sig, icke allenast då han är illa försedd med strykvärn och af öfverhöjningar eller betäckelser förolämpad, utan och när något af de uppräknade medel derinne fattas, såsom ock när oförstånd, säkerhet, räddhåga, tvedrägt eller förräderi ter sig hos en eller annan som dess beskyddande angår, då varder man befinnandes att denne, samt flere onyttige och onödige platser, afskaffas måste, på det att de, som Kongl. Maj:t och Riket lända till fördel och beskydd, samt fienden till skada, olägenhet och hans makts skingrande eller förminskning, måtte så mycket bättre blifva bebygde, underhållne, bevarade och försörjde».

Som man finner är denna handling af stort intresse för kännedomen om Elfsborgs tillstånd vid denna tid. När det heter att murar, torn, vallar och grafvar äro illa försedde med flanker och strykvärn, behöfver likväl detta icke betyda annat än brister i anläggningen, icke brister i underhållet, men å andra sidan vill det synas att äfven det senare varit för litet tillgodosedt, när man låtit grafven uppgrundas och så illa vanvårdas, att den vid båda utloppen i elfven kunde torrläggas.

I sjelfva verket hade man allt emellanåt sökt upphjelpa fäst-

---

[1] Två små holmar utanför Kalmar.

ningen. Wärnsköld lemnar nemligen den 10 Mars 1673[1] en redogörelse för fortifikationens arbeten åren 1639—1673, egentligen afsedd att utgöra ett försvar mot dem, som ansett att fästningsarbetena gått långsamt och blifvit mycket dyra. Det heter häri:

»6. *Göteborgs* samt *Gamla* och *Nya Elfsborgs*, så ock *Ryssåsens, Billingens* och Gullbergs provisoriska verk, som både Anno 1644 och 45, så väl som Anno 1656, 57 och 58, för de påkommande krigens skull, i hast af de materialier, som snarast kunde tillväga bringas, äro uppgjorde, hvartill mer än 44,600 palissadpålar äro åtgångne, ibland hvilka de mesta äro af sönderhuggne master gjorde. Dess förutan är ock myckenhet af spanska ryttare, pointpålar och en del barrikader, såsom och homeijer och annat sådant, till bemälte provisoriske befästningar brukadt vordet».

Detta gäller om för ett visst tillfälle anlagde provisoriska verk, men att man äfven underhållit de förut befintliga på Elfsborg framgår af tillägget:

»10. Gamla Elfsborgs utanverk äro af 1,100 alnars omkrets, hafvandes åtskillige traverser, så och bährar, bryggor och palissader, samt med en mina utom grafven, som för många år sedan är ödelagd. Och äro dessförutom några murar på sjelfva slottet dels af ånyo gjorde, dels utbotade»; och vidare:

»19. Alla batterier och Corps-de-Garden äro, icke allenast i staden och på ofvanbemälte *Gamla och Nya Elfsborg*, samt Ryssås, Billingen och Gullberg, först af ånyo uppbygde, vid makt hållne och reparerade, utan ock andra i de förres ställe, så ofta dessa hafva varit afbrutne, af fortifikationsmedlen uppbygde, och sedan äfven som de förre reparerade och vid makt hållne. Sammaledes äro ock alle till de ofvannämnde platsernas garnisoner och artilleri lydande hus, spanmålslårar och annat sådant, af bemälte medel förfärdigade och sedan, tillika med tyg-, proviant- och kruthusen utbotade och underhållne vordne. Särskildt tillägges i 26 punkten: »så och garnisons-folkets matredning (kokhus och dylikt) på skansarne och Gamla Elfsborg» underhållen.[2]

---

[1] *Handlingar rörande* etc. 30 sid. 395.

[2] Bland i samma redogörelse förekommande uppgifter, rörande andra arbeten i trakten märkes följande:

»*Nya Elfsborg*, anlagdt på en ö, som tillförne kallades *Kyrkegårdsholmen*, håller, samt med hornverket, 1417 alnars omkrets. Hufvud- och hornverkets

Återkommande till Wärnskölds memorial, om skälen som tala för att Elfsborg borde raseras, finner man att general-qvartermästare Örnehufvud på sin tid uppgjort en plan att förstärka slottet med alldeles nya verk, nemligen fem små bålverk och en epéron, i hvilken plan äfven ingick att Skinnarklippan skulle erhålla ett utanverk, hvarjemte en »bergskans» borde anläggas. Den senare skulle tvifvelsutan fått sin plats på bergryggen bakom platån vid repslagarebanan, för att hindra fienden att, liksom skett vid alla föregående belägringar, fatta fast fot på denna sida, den farligaste af alla för slottets försvar.

Äfven om dessa verk komme till utförande, ansåg likväl Wärnsköld att detta icke skulle stärka fästningen på ett tillfyllestgörande sätt, utan kunde detta ske blott genom att indraga bergen i sydvest med i fortifikationen, och detta blefve ytterst dyrbart. I alla händelser menade han, kunde Elfsborg icke fylla sin uppgift, att afhålla fienden från elfven och Göteborg, ty slottet kunde helt enkelt med lätthet kringgås, genom att fienden landstege åt Frölundahållet och derefter marcherade genom Slottsskogen mot skansen Kronan.

Förslaget om Elfsborgs rasering mognade långsamt, men Wärnsköld var uppenbarligen allt för energisk att icke med all kraft fullfölja en tanke, om hvars riktighet han var fullt öfver-

---

murar äro samt med deras contreforter på de vestra och södra sidorna 13, och på de östra och norra 11 verkfot tjocka, men höga ifrån 16, 20, 24, 28 till 32 verkfot, undantagandes några få orter der klippans knallar, som bortbrännas måste, uppskjuta, hvarest de allenast 12 verkfot höga äro. Tornet öfver porten, tjenandes till en dongeon, är på hvar sida 35 verkfot bredt, och 70 verkfot högre än klippan, som det står uppå, med 3 batteribottnar. Dess port och lönnportar, raveliner, krut- corps-de-garde och andra hvalf, samt med husen, källarne, krubbeverket, skeppsbryggan, hamnen och annat mera, som der är bygdt, kan af planer och profilerne, så och modellet nogare betraktas. Dock bör här hos icke obemärkt låtas, att hornverket ännu icke hafver kunnat förses med vallgång, eller annan vandring, mycket mindre med bröstvärn och batterier, hvilket ock än fattas på några cortiner, så och bastioner af sjelfva skansen.»

»14. Berg- så och batteriskansarne på *Billingen* voro af master uppgjorde, till att hindra inloppets försänkning, hållandes 353 alnar circuit. Billingsklippans södra åt fasta landet vettande sida hade sin defension utaf tvenne af trä gjorde och i bergets vikar försänkte kasematter. Hvilka skansar A:o 1657, sedan Nya Elfsborg vardt verkställdt, blefvo afbrutne och ödelagde».

bevisad. Följden blef slutligen en skrifvelse från krigskollegium till Kongl. Maj:t af den 21 mars 1657.[1] Det heter här:

»Sedan hafve vi, vid förestående fortifikationsarbetens öfverläggande här i riket, ibland annat considererat beskaffenheten af de Göteborgske fästningar, hvarvid särdeles är ihågkommet vordet det förslag, som man förnimmer för detta skall vara moveradt om *Elfsborgs* raserande, för de skäls skull, som dervid skole vare tagne i deliberation. Nu emedan af samma anledning Generalqvartermästaren Wärnsköld här i Krigskollegium med mera i dessa dagar hafver inlagt några punkter, som innehålla orsaken och visa nödigt vara, att i tid om bemälte Slotts ödeläggande borde eller måtte resolveras: för den skull hafver vår underdåniga skyldighet fordrat Eders Kongl. Maj:t sådant underdånigst att upptäcka, och Eders Kongl. Maj:t till den ända bemälte Wärnskölds punktvis här innelyckt bifogadt öfverskicka, allerunderdånigst bedjandes Eders Kongl. Maj:t det med nåder behagade förmärka, och dess vilja och mening oss deröfver upptäcka.»

Den åberopade bilagan hade följande innehåll:

»Orsaker som utvisa nödigt, att i tid resolvera om *Elfsborgs* Slott bör ödeläggas.

1.

Eftersom en stor myckenhet sten fordras till *Ryssås, Kyrkegårdsholmen* och *Aspholmen* samt *Göteborgiske* vattenverken, tornet och cavalliererne på *Stora* och *Lilla Otterhällan,* såsom ock portarne, krutkällarne, tyghusets sträckmurar och verkstäder. Och man märker den sten, som till murning är dugelig, der i nejden vara mestadels utsökt, jemväl här efter blifva ju längre ju dyr- och svårare att bekomma, alltså kunde det näppeligen mer kosta att hämta stenen utaf Elfsborgs slottsmurar, än från fjerran belägne berg och stränder.

2.

Så framt Elfsborgs murar icke afbrytas, medan stenen till förbemälte verk kan förbrukas, måste det sedan ske med kronans besvär, då stenen intet behöfves, utan måste den vid slottet blifva liggandes onyttig.

---

[1] *Handlingar rörande* etc. 35 sid. 340.

3.

Der Kongl. Maj:t nådigst behagade Elfsborg att låta ödelägga, så kunde man hela året igenom med ortens garnison arbeta på stockens och de inre murarnes afbrytning. Skulle det ock befästas, så kunde man årligen i sex månader vid bemälte garnison låta arbeta på de verk, som af högstbemälte Kongl. Maj:t resolverade varda».

Något beslut följde icke i annan mån, än att Elfsborg tyckes blifvit lemnadt utan garnison. Det finnes nemligen en handling med titel: »Konungh Carl Gustafs vthi Giötebårg A:o 1658 vpprättade och vnderskrefne Förslag, huru Gvarnizonerne vthi Fredelige och Ofredelige tijder böra vara försedde»[1], hvilken upptager:

för *Göteborg* med *Kyrkegårdsholmen, Ryssåsen* och *Gullbergs* skans: i fredelig tid: 4 kompanier eller 580 man, officerare och gemene, samt

i ofredlig tid: 16 kompanier eller 2,161 man, officerare och gemene. Då Elfsborgs alls icke nämnes, visar detta att garnisonen indragits.

Man synes hafva tvekat att helt och hållet offra ett slott, som städse visat sig vara af sådan vigt för landets försvar som Elfsborg, och det visade sig en stark mening för att bibehålla det, med de förbättringar och utvidgningar som kunde finnas behöfliga. Denna tvekan uppkallade åter Wärnsköld till försvar för sin mening. Man har af honom bref och memorial till Kongl. Maj:t angående åtskilliga fästningsarbeten, dateradt den 27 September 1659.[2] Carl X Gustaf hade sammankallat ständerna till Göteborg, dit han sjelf skulle begifva sig, och det var detta tillfälle Wärnsköld önskade begagna, för att erhålla konungens beslut i åtskilliga befästningsfrågor, sedan dessa studerats på ort och ställe.

I nämnde memorial redogör fortifikationschefen för en del befästningar vid Göteborg, Ryssås skans m. m. samt för planen att bereda större vattenmängd i vallgrafven och elfven, gående ut på att dels leda Nordre elf vid Bohus åt Göteborg och dels att föra Säfveån in i fästningsverken. Derefter heter det:[3]

»Eftersom för många år sedan hafver varit omtalt, att Elfs-

---

[1] *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 35: 351.
[2] d:o 35: 362.
[3] d: 35: 368 o. f.

borgs slott skulle demoleras och ödeläggas, men andre sedermera äro bragte i den mening, att det borde utbättras och med bastioner och strykvärn befästas, ty vore af nöden att skälen till begge meningarne blefve skrifteligen upptecknade, på det Eders Kongl. Maj:t så mycket bättre måtte sig derutöfver uti nåder kunna resolvera, och man omsider kunde få veta, om man till de verk och byggningar, som der i nejden ännu äro till att förfärdiga, skulle må bruka den sten och materialier, som af bemälte slott blefve nedbrutna».

Kort härefter, den 13 Februari 1660, afled Carl X Gustaf. Det förefaller, som skulle han beslutat sig, i afseende på Elfsborg, för Wärnskölds åsigt, ty när ärendet derefter förekommer inför Carl XI:tes förmyndareregering, resolverades den 19 Mars samma år »att Elfsborg skulle fram bättre raseras, men i medlertijd stå, så lenge som danska krijget warar».[1] Ytterligare den 12 Juli »discurerades sedan om Elfsborgs raserande, om stenen kunde employeras till en annan bygningh, men höltz wara inthe rådeligit, emedan stenen ähr så lijten och således odugeligh».[2]

Ehuru fästningen ännu icke raserats, lemnades den likväl från och med 1661 alldeles ur räkningen såsom sådan, samtidigt med att den nya befästningen på Kyrkogårdsholmen benämnes *Nya Elfsborg*.

Härefter förekommer ingenting om slottet under en lång följd af år. Det synes dock som Wärnsköld sjelf icke ansett att Nya Elfsborg ensamt skulle vara ett tillräckligt värn; ett memorial från honom af den 27 Februari 1671 till regeringen, angående Göteborgs fästning, visar nemligen hur klok och vidtseende denne man var. Han talar deri om den fara som skulle uppstå, om en fiende från sin flotta ute i skärgården sände in med kanoner beväpnade små farkoster, hvilka på natten lätteligen skulle kunna smyga sig förbi Nya Elfsborg och begifva sig uppåt elfven och der utbreda förödelse, så framt han icke hindras »genom ett godt verk på Billingen». Hvad Nya Elfsborg beträffar vore detta också i fara,

[1] *Riksarkivet*, Rådsprotokollen 1660. Det tillägges vidare: »Utom att förstaden (Haga) skulle uthwidgas på dhen sijdan åth *Ryssås* skantzen, efter dhen dessein, som sedermera jngifwen och wister ähr, och utj H. M:t Sahl. tijd skall wara approberat.»

[2] *Riksarkivet*, Rådsprotokollen 1660.

om fienden anlade batterier på Aspholmen, så framt man icke undanskaffar all dervarande jord.

Allt detta är en förutsägelse af det, som skulle hända vid Tordenskjolds djerfva angrepp på Nya Varfvet nära ett halft sekel senare. Det antyder för öfrigt också att Wärnsköld ansåg verk behöfliga utefter stränderna af Göta elf, en åsigt som han redan förut framhållit men då lät falla på grund af de stora kostnaderna.

Den berömde Erik Dahlberg ansluter sig sedermera den 26 Nov. 1679[1] till Wärnsköld, när han i ett memorial till Carl XI om Nya Elfsborg betecknar detta såsom ett »mycket svagt verk, som ingen force kan resistera», hvarför det borde förses med ett torn, hvarjemte på Aspholmen borde sprängas och så mycket som möjligt är planeras. Han slutar med ett beklagande: »Och vore önskeligt att *Gamla Elfsborg* vore uti esse, eller begge Billingarne försedde, att inloppet kunde vara försäkradt:

I konungens resolution härpå den 28 November erkännes väl behöfligheten af ett torn på Nya Elfsborg, hvartill dock medel för närvarande saknas, så vidt det icke kan uppföras med hjelp af garnisonen. Deremot skola bergen på Aspholmen sprängas bort och holmen derigenom göras obrukbar för fienden, »ty det fordras allt för stor garnison att den besätta».

Hvarken om Billingen eller Gamla Elfsborg yttras ett ord.

Af Wärnskölds förut anförda berättelse om de under åren 1639—1673 utförda arbetena, framgår alldeles otvetydigt att Elfsborg stod qvar ännu sistnämnde år. Deremot är det ovisst hur man får uppfatta Erik Dahlbergs nyss åberopade önskan 1679, att det vore väl om slottet vore i esse; detta kan ju tolkas antingen så att slottet var raseradt, eller att det visserligen fanns qvar men så förfallet, att det i sitt dåvarande skick icke kunde användas.

Huru som helst är det ytterst troligt att gamla Elfsborgs slott fullkomligt lemnades åt sitt öde omkring 1673—1680. Redan 1651 var, som vi sett, bestyckningen bortförd och endast en del inventarier qvar, merendels gamla och utslitna. Man känner icke någon senare kommendant än Per Lillie, hvilken visserligen 1646 blef slottshauptman i Göteborg, men det oaktadt fortfarande stod qvar i samma egenskap på Elfsborg, i hvars stat för 1654 han finnes upptagen.

---

[1] *Handlingar rörande Skandinaviens historia,* 35: 447.

Garnisonen var indragen 1658, men slottet vidmakthölls fortfarande åtminstone 1654 och en del äldre inventarier funnos då ännu qvar, hvilket framgår af sistnämnde års räkenskap för Elfsborgs och Göteborgs fortifikation.[1] Af denna handling, som upprättats af slottsskrifvaren *Jochum Rotenhan,* hvilken på samma gång var skrifvare vid fortifikationen samt kassör[2], erfar man att det 1654 bygdts ett »Patris» vid Nya porten, samt att under den 14 Oktober upptagits en, af slottstimmermannen *Torbjörn Jonsson* qvitterad, räkning äfven ett »haff» näfver, 4 tolfter vrakbräder och en tolft sparrar, som användts till reparation af corps-de-gardet, »som står på borggården».[3] Derjemte hade glasmästare *Arend Holst* verkställt en del arbeten i slottet, nemligen

förfärdigat 2 fönster i de öfre logementen	$3^1/_2$	daler
» 3 fönster i soldaternas corps-de-garde......	6	»
Ett fönster i Corps-de-gardet	2	»
12 rutor i underofficerarnes logemente	1	»
Ett fönster i vaktmästarens »	3	»
Ett nytt fönster åt presten	2	»
Gjort ett fönster i styckjunkarens logemente på slottet	3	»
Ett ytterligare fönster i samma hus.......................	$3^1/_2$	»
Ett d:o d:o	3	»
Ett d:o d:o	$3^1/_2$	»
samt förfärdigat en kronlykta (eine Krone lüchte) ...	3	»

Man finner sålunda både att slottet underhölls samt att det var bebodt; också upptager lönestaten följande:

Hauptmannen välborne *Peder Lillie*	800	daler
Predikanten Herr *Jöns*	150	»

[1] *Krigsarkivet.* Bil. XXVII.

[2] Herr *Jochum Rotenhan* nämnes som fadder 1667, och likaså 1660 en *Daniel Rotenhan*, hvars hustru *Susanna* afled 1658; en fru *Sara Rotenhan* var fadder 1671. Jemf. *Wilhelm Berg, Christine kyrkas böcker för vigde, födde och döde 1624—1774.*

[3] Ingeniörer vid fortifikationen voro *Hector Loffman* och *Peter Klarman*, konduktörer *Mårten Eriksson* och *Erik Komming*, verkmästare *Jan Jacobsson Kuyl.* Räkningarne äro attesterade antingen af landshöfding *Per Lennartsson Ribbing* eller generalqvartermästaren, eller i dessas frånvaro af öfverste *Johan Nairn* eller konduktör *Erik Komming.*

Slottsskrifvaren *Jochum Rotenhan*[1]	200	daler
Arklimästaren *Jon Gullichsson*	180	»
Vaktmästaren *Hans Persson*	78	»
en murmästare	54	»
en lådjeskeppare	78	»
2 timmermän	240	»
4 handtlangare	288	»
2 slottsknektar (utom staten)	90	»
Skarprättaren	36	»

Någon besättning i verklig mening omtalas icke. Slottets förnämsta uppgift torde numera varit att tjena såsom fängelse, och i redovisningen för utgifterna heter det att

till fångarnes underhåll, under året åtgått	daler Smt	66:	12	$19^{1}/_{5}$
resterar till fångarnes förtäring efter årsräkning	»	15:	25	$14^{2}/_{5}$
samt att till samma ändamål finnes till år 1655 behållet	»	3:	19	$4^{4}/_{5}$

Af inventarieförteckningen framgår att i slottets magasin förvarades $483^{7}/_{24}$ tunnor spannmål, hvaraf slottsskrifvaren hemställer att det måtte medgifvas honom afskrifva $1^{1}/_{2}$ kanna per tunna i »mussaätt» (råttföda) och förspillning. Vidare finner man af möbler:

26 gamla (bords-)skifvor och bord,
4 » fällbord,
4 » skåp,
1 öfvertäckt säng,
11 ståndsängar,
4 fållbänkar,
12 bänkar, men icke mer än
2 gamla och söndriga ekstolar. Härtill kom en gammal

---

[1] På några Rotenhans frågopunkter svarade krigskollegium den 14 mars 1650 att, ehuru hans embete förnämligast är att på Slotts- och artilleristaten hålla räkning på inkomster och utgifter, men derjemte har att à part hålla räkning med fortifikationsarbetena, så har man årligen förunnat honom i ökning på hans lön 100 daler S:mt af fortifikationen, liksom hans företrädare haft, och som han klagar öfver att dessa 100 daler äro honom för år 1647 till last förde i räkenskaperna, så tillåtes honom härmed att räkna sig till godo dessa 100 daler för åren 1647—1649.

Rotenhan var sålunda 1647, och förmodligen ännu tidigare, slottsskrifvare på Elfsborg, samt erhöll 1647 drottning Christinas bekräftelse på denna syssla. *Bil. XXVIII.*

jernkakelugn, 9 jernspjell, 1 eldgaffel och 4 bokhyllor. Af annat bohag nämnes:

161 gamla, söndriga glasfönster,
20 » dörrar,
1 måltunna,
4 pallar och 1 badstugupall,
4 portlåsar,
20 dörrlåsar,
1 lås för fängelset,
2 »smällelåsar»,
1 dubbellås,
2 skåplåsar,
7 stockelåsar,
2 taskelåsar, samt en del annat, såsom 10 qvarnstenar, 2 jernstänger i köket, 28 gamla söndrige ölträ, en lina till vindbron, en ledstång af jern, en gammal upprutten jakt, ett grönt gammalt rasksparlakan, ett gammalt grönt taftsparlakan, tre gamla sängbolstrar och 48½ gross gamla »hårknappar». Köksinventarierne voro de minsta möjliga, nemligen en kopparskäppa, 2½ ℔ gamla och söndriga kjettlar samt 3 kopparpannor.

Inventariet på Elfsborg var sålunda i hufvudsak detsamma som tre år förut, när till ofvanstående lägges de kyrkliga föremålen:

En malmklocka om 10⁷/₁₀ ℔,
Ett gammalt visarverk,
en förgyld silfverkalk om 28 lod,
ett altarkläde samt
ett disk-kläde.

Förmodligen slopades eller bortfördes icke långt derefter de få qvarvarande inventarierna. Om dessas öde känner man i alla händelser intet, med undantag af de kyrkliga föremålen. Åtminstone en del af dessa, om icke alla, öfverfördes nemligen till Nya Elfsborgs fästning, hvarom generalqvartermästare Wärnsköld den 10 Mars 1673 yttrar:

»Och emedan *bänkar, mässekläder, kalk,* såsom ock *klocka* och *visarverk,* varandes ifrån Gamla Elfsborgs kapell öfverförde, ligga här på Nya Elfsborg i förvar, vore det nödigt att och der ett kapell, i följd af Kongl. Maj:ts resolution af den 29 Mars 1666, efter den ena eller andra desseinen utan längre

dröjsmål förfärdigadt blefve, alldenstund gudstjensten nu för tiden, antingen under bar himmel, eller och på den nedersta batteribotten vid kurtinen åt Kärringberget förrättas måste».

När derefter Nya Elfsborg i sin tur år 1869 ödelades, skola enligt uppgift de i slottskyrkan befintliga inventarierna förts till Lundby kyrka på Hisingen. Här hafva de emellertid vid efterforskning icke kunnat återfinnas; nämnde kyrkas nuvarande kommunionkalkar äro märkta med årtal från 1800-talets början, och hafva antagligen omarbetats. Deremot finnes ett fragment af en gammal ljuskrona, utan att man känner hvarifrån det förskrifver sig, och slutligen har man der en gammal altarduk. Detta är allt.[1]

Vid Gamla Elfsborgs slutliga rasering torde säkerligen en del sten och byggnadsmateriel fått användning vid Nya Elfsborg. I alla händelser känner man att en del sten och annat tagits till fästningsverken i Göteborg, och särskildt att en portal ifrån Elfsborg flyttats till nämnde stad och der uppsatts vid den östra porten, eller den som fick namnet Drottningporten.

I krigsarkivet finnes nemligen originalet till den ritning, som återgifves här bredvid, försedd med påskriften: *Gamla Elfzborgs Portal A:o 1664 1 Febr. Hector Loffman,* således tecknad och uppmätt af nämnde ingeniör vid fortifikationen. Ritningen åtföljes af en förklaring, eller som det heter: »Anno 1669 Relation om Göthaborgs östra fästningsportz upförandhe», af följande lydelse:

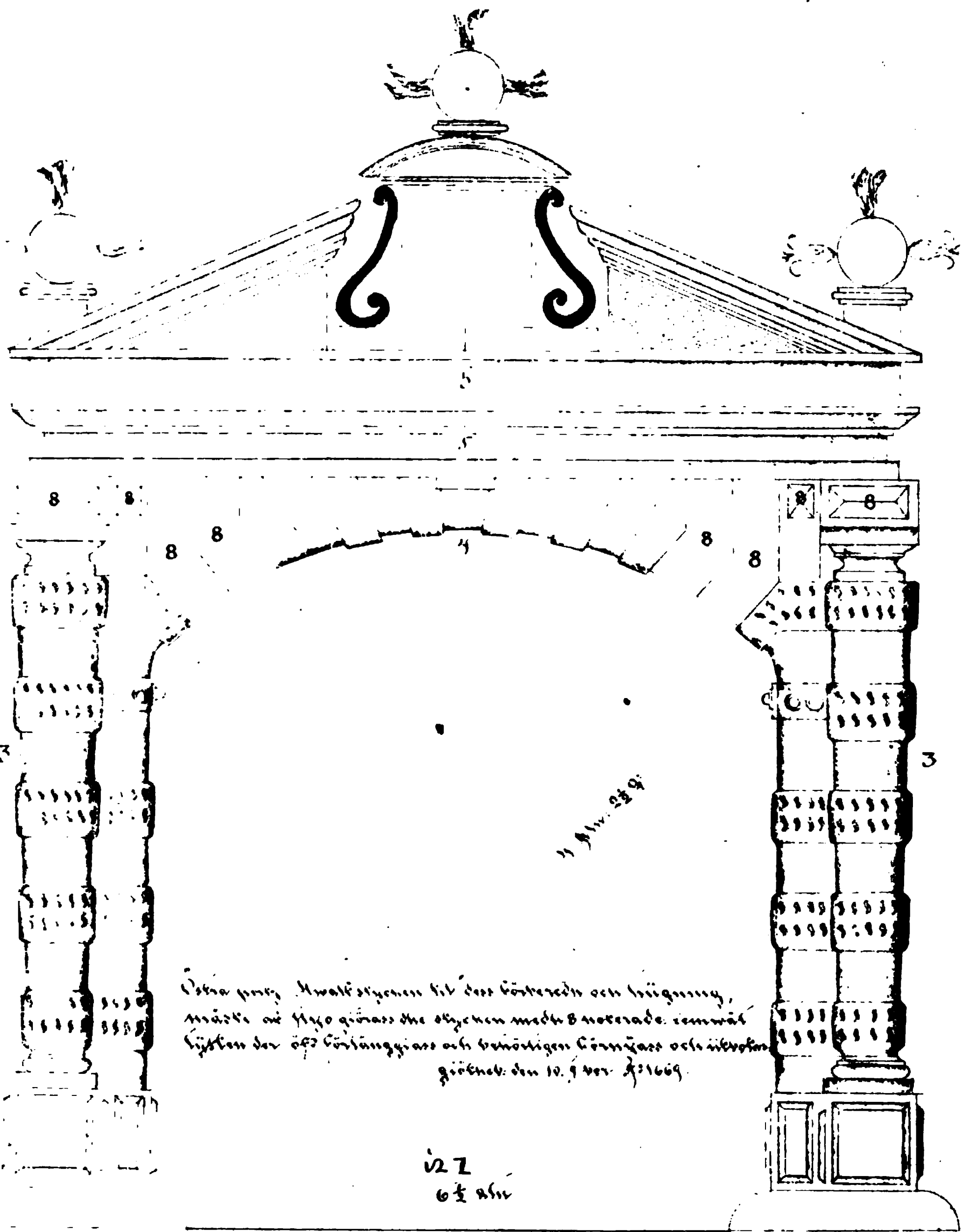
»80 man den 24 Maj begynt föra jorden undan östre ports mur, den gamla porten nedtagen och bemälte grund fördjupad under betäckta vägen 9 fot, samma jord dels förd på norra epaulen Carolus Rex, dess vallgång till en rod utvidgad till bredden, jämväl vallgången på Johannes Rex södra flank och kurtinstycke. Så det öfriga lagdt på betäckta vägen och på gatan till handa åter in till muren; att fylla detta vardt utgräfdt till den 27 Juni. Den 26, 29 och 30 Juni lades och sammanfogades rustverket.»

»Den 1 Juli till 15 dito med 2 kranar detta manskap med (2,108) pålar, små och stora, rustverksrutorna (92 är 175²/₈ tolfter) ved med stockar, fyllde det sedan med furuvrakplankor (67 stycken) den 15, 16 och 17 Juli vardt täckt».

»Den 19 Juli med desse 70 à 80 man, mäster *Sigfrid* och der tillförordnade fortifikationshandtverkare begynte mura från

---

[1] Enligt benäget meddelande af Herr kyrkoherde *P. Rydholm.*

8
4
3
6½ aln
Gamla Elfsborgs Portal
A:o 1664. 1 Febr. Victor Hoffman
5 Alnar
2½ aln

grunden, förordnades stenbärning, kalkdragning och ältning, grus och sandförning, och fyllt jord in till murarne, efter som den uppfördes, med mera dertill nödigt, ja *brutit och fört murtegel ifrån Gamla Elfsborg.* Detta arbete är fortsatt till den 11 Augusti, då portgrunden med dess vargkula upp till gatan vardt med sina sido-, tvär- och långmurar, jämväl pelare befäste, uppförde».

»Sedan den 11 Augusti till den 9 September, då ordinarie arbetsfolket afgick, vid bemälte Östra ports uppmurning ofvan gatan, således med 36 man verkställdt. Stora hällar af Otterhälleberget uttagne till »trampel» en 14 fot lång, 4 fot bred, 1 fot tjock, och en under hvar ytterpelare, hvardera 8 fot lång och bred, 1 fot tjock. Dessa hällar nedlagde, pelare begynt uppsätta, stora portgångjern nedan och ofvan med stora, starka ankaren och förskotter inlagde, *uthuggne pelare ifrån Gamla Elfsborg* i uppsättning med långa, starka ankare och förskott, och deribland häfter och nödiga klamrar med bly ingjutne, så stenarne hopabundne; de fyra grundklippstens-pelarne mot portöppningen innan och utantill, jemte med infarten, uppförde der slutne, men de öfrige sex, tre å hvar sida, äro uppmurade så högt som vallen innan och utantill, och midt uti öfvertäcka kan med jord. Således upp till der hvalfvet begynnas skall; behörigt detta med kalk och klippehällesten, *der till Gamla Elfsborgs tagne.* Sidmurarne uppförde 6½ aln lodrätt, å båda sidor lika höga, men in åt staden till är med lös hallesten så mycket uppstapladt, att inre porten kan dervid beqvämligare hängas och tillmuras, på sätt och vis som beordradt varder».

»Ifrån den 12:te, då stadsmurmästare Sigfrid öfvergaf kronoarbete, till den 19 September: desse dagar fortifikationsmurhandtverkarne uppfylde på bemälte murar i vinterlag, då feltes mig två rotar af garnisonen, så tilltäcktes under spiror, der ofvan bräder, hvar sidomur för sig, der emellan öppet».

»Göteborgs Östra stads fästningsport anlagd och upptill hvälfningen murad så vida som relationen förmäler:

1. Sjelfva grundmurarne der undangrafvet 8 fot under terreplainen; rustverket (sign. C̄) af sågade master lagd, rutorna (sign. O) fylda med 6 alnar långa pålar, der ofvan med plankor täckt. Alla såväl tvärmurar som de två längs sidorna om infarten och dess pelare.

2. Speluncen emellan ekbjelkarne a och c: djup upp till gatan 5 alnar. Uti midtbjelken c kan uppsättas en jernbeslagen grind, spalarne 4 tum tjocka, midt på slutes mot en bjelke ofvan i muren, inlagd der hvalfvet begynner, med starka bommar d. sträfvor kan slutas och fästas. Således icke något fällgaller bruka, som hinder göra, men tvenne granathål på hvalfvet.
3. *Gamla Elfsborgs portalpelare utantill* så vida uppsatta och sidmurarne uppförda.
4. *Hvalfbågstycket,* som finnes behållet, men stenhuggaren håller det odugeligt.
5. *Listerna* obrukelige, af oväder förtärde och sönderslagne.

Hvad som felas kan med ringare kostnad förfärdigas uti Stockholm.

Göteborg den 6 December Anno 1669.

W. Wärnskiöld.»

Af sjelfva relationen framgår sålunda, att man till den östra fästningsporten i Göteborg icke blott begagnade sig af murtegel, nedbrutet från Elfsborg, utan att man äfven som sagdt nedtog och använde portalen till slottsporten.

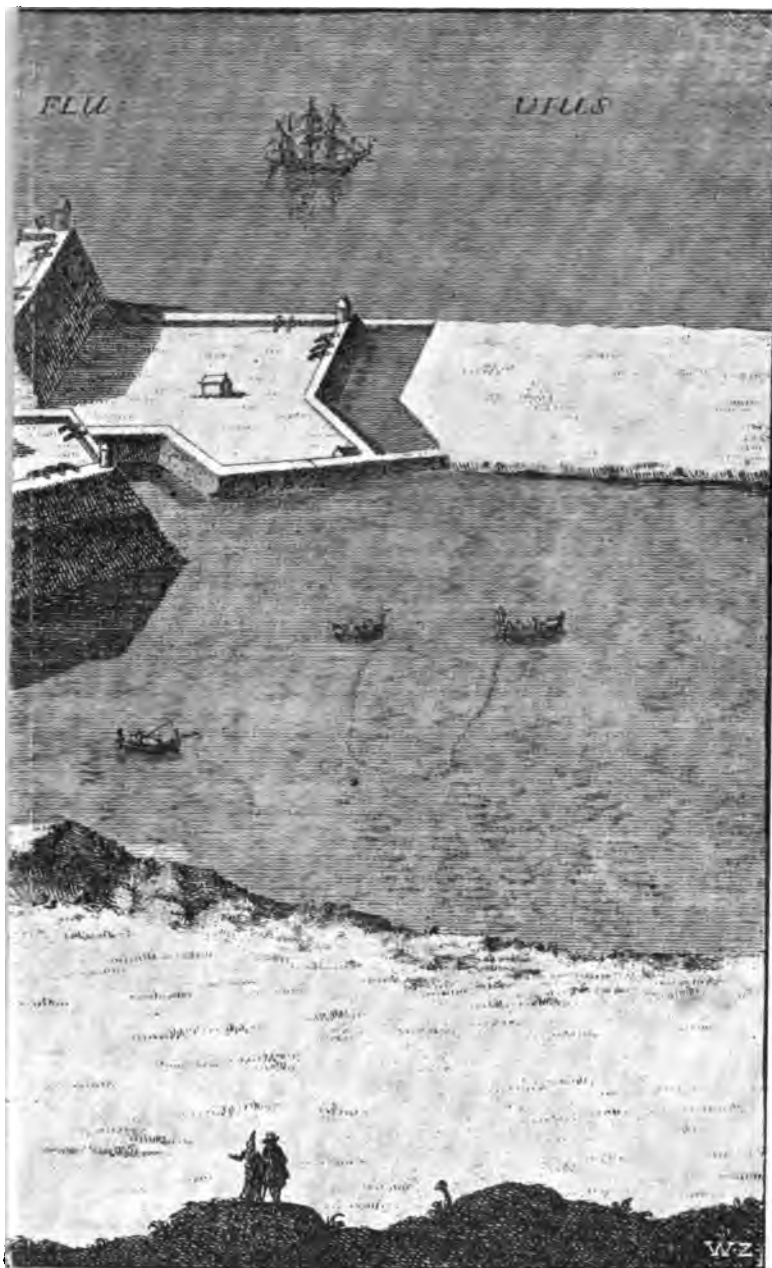
Dessa uppgifter fullständigas af sjelfva ritningen, af hvilken man finner, dels att några hvalfstenar och lister måst göras nya, samt att man tänkt sig portalen krönt med tre granater.

Elfsborg under dess sista tid finnes som bekant i Erik Dahlbergs Svecia Antiqva et hodierna. När afbildningen är tagen känner man icke, men den är graverad i koppar först 1697 af W. Swidde.

Om denna teckning, som återgifves efter fotografi här bredvid, verkligen är till alla delar fullt pålitlig, visar den i enskildheter ganska stora afvikelser från de äldre. Alla slottets flyglar äro nu försedde med tvenne synliga våningar, hvarjemte det halfrunda kyrktornet fått en rad fönster i öfre våningen.

Vidare har den på pålar lagda bron öfver vallgrafven till hufvudporten nu försvunnit och ersatts med en af sten, öfver hvilken man inkom på ett lågt med kanoner besatt värn, hvilket värn synes tillkommit genom utfyllning i vallgrafven, hvars utlopp närmast elfven derigenom blifvit mycket smalt. Den på 1632 års plan befintliga nya bron till hufvudvallen mellan de båda tornen är borttagen.

* * *

FLU
VIUS
W.Z.

Redan i det föregående är påpekadt att till slottet hörde den så kallade *Ladugården*, eller med andra ord trakten kring fästningen, med åker, äng och utmarker, sålunda jordegendom, för hvars tillgodogörande för slottets behof man uppfört ladugård med nödiga boningshus och byggnader för olika ändamål.

Den äldsta ännu bevarade kartan öfver Elfsborgs ladugård och dess egor är upprättad 1655 af landtmätare Kettil Klasson. Af den kopia, som här bifogas[1], finner man det på kartan fantastiskt tecknade slottet ligga på den holme, som bildas af elfven och vallgrafven, hvilken senare omsluter den ännu obebygda Skinnarklippan, hvilken visserligen bildar en särskild holme, ehuru vallgrafven, mellan denna och fästningsholmen är ytterst förkrympt. Tillträdet till slottet sker öfver en i sydöstra hörnet af sistnämnde holme liggande bro öfver grafven.

Sydost om slottet är en mindre höjd, betecknad med ordet »Tegelbacke», och har väl fordom här legat ett tegelbruk. Straxt härintill befinner sig en fyrsidig »dam», som tillföres vatten genom tydligen anlagda kanaler, ledande från en mindre, ur en källa upprinnande bäck, och som afbördar sig det öfverflödiga vattnet i vallgrafven genom en likaledes gräfd kanal, öfver hvilken vägen förbi slottet ledes på en bro.

Denna väg går i rak sträckning förbi slottet och Skinnarklippan, men gör vid den senares östra ända en krök, följande bugtningen af elfstranden fram till en bäck och öfver den dervarande bron[2]. På andra sidan denna bro synas några envånings-

---

[1] Efter orig. i *Generallandtmäterikontorets arkiv*. *Kettil Klasson Fellerus* var landtmätare i Vestergötland ända till 1684.

[2] Bäcken upprinner i *Djurgårdzängan*, ett namn som antyder att slottet underhållit en djurgård.

hus, bredvid hvilka läses ordet »Majerna». Sydvest åter om dessa ligger Ladugården, bestående af tvenne långa hus, uppförde på två af sidorna i en stor qvadrat, som på ena hållet begränsas af gärdesgård, medan de andra sidorna utgöras af ytterst oregelbundna små åkerlappar, mellan hvilka marken är trädbevuxen.

Elfsborgs Ladugårds inegor begränsades i norr af Göta elf, sträckande sig ända fram till Stigbergslidens början. Här gick gränsen på höger sidan om vägen in till Göteborg, följande bergen efter, rakt fram och tvärs öfver Ryssåsen (Skansen Kronan), samt härifrån tillbaka åt sydvest förbi Skogvaktarehemmanet Ängegården.

Inegorna omfattade sålunda hela det nuvarande Majorna jemte Slottsskogen, och derjemte hörde till Ladugården en betydlig utmark.[1]

Jemföra vi denna karta med en annan, upprättad nära hundra år senare, eller 1744, af Math. Hackzell, te sig genast åtskilliga olikheter. Slottet har försvunnit och fästningsholmen ligger öde, dock fortfarande med vallgrafven qvar, hvilken medelst en liten rännil äfven omfattar Skinnarklippan, mellan hvilken och fästningsholmen vallgrafven är alldeles igenfylld. Namnet Skinnarklippan har ersatts med »Klippan»; holmen är nu bebygd med tvenne lador mellan ett par åkertäppor, och dit leder en gångstig från landsvägen.

Dammen sydost om vallgrafven har blifvit igenfyld, för att lemna plats åt Ladugården som flyttats från östra sidan af bäcken till åkrarne sydost om vallgrafven vid fästningsholmen och Klippan. Byggnaderna synas utgöras uteslutande af lador och ladugård, utan boningshus.[2] Derjemte har landsvägen nu fått en betydligt afvikande riktning mot förut.

Majorna, af hvilka man 1655 icke finner mer än sju små envåningshus, belägne på ömse sidor om landsvägen, ungefär der den nu varande Slottsskogsgatan utmynnar, har nu vuxit ut till 26 tomter, hvarvid dock är att märka att till Majorna icke räknades mer än tomterna nummer 58—83, belägne mellan förstnämnde gata och till trakten midtför Majnabbe. Från den senare österut till Stigberget ligga tomter, numrerade från och med 40 till och

[1] Till kartan hör en beskrifning bil. XXIX efter original i *Generallandtmäterikontoret.*

[2] A betecknar gårdstomten, B trädgård om 7 kapplands rymd och C kålgård om 12 kappland.

med 57, hvilka säges vara upptagne på Elfsborgs Ladugårds utmark.

På den senare kartan af 1744 äro nu anteckningar gjorda om egorna, hvaraf inhemtas att

»*Åkern* är Ensäde, består dels af god Lermylla, dels Lera och sandblandad Lerjord samt skarp Sandjord; kan i medelmåttig äring gifwa 4:de kornet af den bästa åkern, de sämbre i proportion efter godheten, besås af någon Råg, korn och hafre, brukas med plog af 2 par dragare; Ingen *Skog* finnes till thenne gård, utan allenast litet understöd till nödigt Bränsle af gamle ekar efter utsyning på Stegebergs åsen, Bok- och Engkullarne, sam någon ahl och hassel. *Fiskelägenhet* till husbehof uti Göta Elfs utlopp, therest Saltsiön tager wid. Ingen *qvarn* eller qvarnställe hörer här till, icke eller någon *humblegård.*»

År 1650 klagade Göteborgs borgare öfver hunger och dyr tid, och att de suto i ett »slätt tillstånd», hemställande stadens burggrefve, presidenter och råd om åtgärders vidtagande till förbättring af det bedröfliga tillståndet, bland annat begärande att inkommande fartyg måtte befrias från att undergå visitation vid Elfsborgs slott — Klippans tullstation har gamla anor.

På grund af dessa klagomål utfärdade regeringen den 20 Januari 1651 en resolution, hvarigenom till staden skänktes, »till dess större utrymme», Elfsborgs Ladugård med alla dess egor, dock undantagandes ett stycke land kring om Ryssås skans, hvilket användes för officerarnes hästar, så ock den hage som djur- och ängvaktaren bor uppå, att njuta, bruka och behålla everldeligen, qvitt och fritt för all dess ordinarie och extra ordinarie ränta.[1]

Donationen blef likväl af mycken kortvarighet, enär den redan 1656 åter indrogs till kronan, då Ladugården anslogs till landshöfdingen på hans lön.[2]

---

[1] *Kongl. Maj:ts Nådiga Resolution och förklaring på de punkter och postulater som Götheborgs fullmäktig — — — hafver på Stadens vägnar låtit kongl. Maj:t underdånigst insinuera. Stockholm d. 20 Januari 1651.* Handlingen finnes icke intagen i den af trycket utgifna samlingen af Göteborgs stads privilegier.

[2] Enligt *P. A. Granberg, Staden Göteborgs historia och beskrifning* 1: 51. Att landshöfdingen innehaft Ladugården är obestridligt, men deremot synes det vara osannolikt om detta egt rum innan landshöfdingens säte flyttades från Bohus till Göteborg.

Genom de privilegier, som Carl XII den 24 Maj 1716 utfärdade för Göteborg, donerades staden ej mindre Gamla Varfvet, med all dess åbyggnad, än äfven Kungsladugården med dess egor, jemte »Gamla Elfsborgs backe», samt tillhörande skog och mark, hvilka egor magistraten borde utdela till tomter åt dem, som sig der ville nedsätta och vinna burskap. I bref till generalguvernören den 15 Oktober samma år förklarade konungen, att, emedan tomternas upptagande och bebyggande »ej så skyndsamt, som eljest lärer ske, kunde för sig gå, så framt egorna än blifva besådda, hvarigenom de, som ville sig der nedsätta, föranlåtas att uppskjuta med deras byggnad, till dess grödan i tillkommande år blifver mogen, fördenskuld hålla Vi bäst Vara, att all åker blifver ödelagd och alla egor få stå till tomter afdelta, till dess de kunna blifva bebygde, till hvilken ända I kunnen tillsäga magistraten, att straxt låta utmäta berörde egor till behörige tomter, torg och gator», hvilken befallning äfven verkstäldes.

Denna trakt skulle kallas Göteborgs »Vestra del». Hvar och en, som ville der bo, erhöll tomten till sin egendom, hvilken gåfva dock ej var särdeles stor, emedan hvar tomt icke skulle blifva mer än 30 fot lång i façen, hvaremot tillförsäkrades tolf års frihet för alla, både ordinära och extra ordinära utskylder och kontributioner till kronan och staden, utom stora sjötullen. På det att denna skattefrihet icke skulle missbrukas, fick ingen ditflytta från sjelfva staden, utan att afstå tionde delen af sin egendom, således på samma villkor som om han flyttat till en utländsk ort. Fastebref borde ej heller på tomterna utgifvas innan de voro bebygde, men för öfrigt var det tillåtet att i denna del af staden inrätta så många nya församlingar, och uppbygga så många nya kyrkor, som beqvämligheten fordrade. Husen finge icke byggas lägre än tvenne våningar utom vinden.

Det är högst egendomligt att Ladugården icke finnes upptagen, hvarken i jordeböckerna eller andra kronans räkenskaper för åren 1716—1719 såsom till staden donerad, hvilket antyder att staden aldrig legitimerat sin eganderätt.

För öfrigt hade staden icke hunnit få mycken glädje af donationen; guvernören hade fått genom 1716 års privilegier en lön af 4,000 daler silfvermynt sig tillslagen af stadens medel, hvilket var en riklig ersättning för Ladugården, som i jordeböckerna uppfördes till endast 100 dalers ränta. Dessutom fick han af stadens

styrelse medgifvande att behålla nästan alla inkomsterna af den öfverlåtna egendomen.

Denna donation af Kungsladugården m. m. återtogs vid 1719 års riksdag, utan att staden synes blifvit hörd, och som landshöfdingen, åt hvilken lön nu mera icke var i Göteborgs nya stat uppförd, återfordrade Ladugården, såsom förutvarande landshöfdingboställe, blef detta beviljadt.

Hvad beträffar sjelfva platsen, på hvilken Elfsborgs slott med dess fästningsverk legat, så delade den Kungs Ladugårdens öden; den forna hufvudsaken, Elfsborg, hade numera blifvit en bisak, ett i sjelfva verket temligen värdelöst bihang.

Den äldste innehafvaren af ifrågavarande område var en skogvaktare *Nils Andersson*, så vidt af tillgängliga källor kunnat utrönas[1]. Efter hans död begärde den 2 Juni 1743 en af fordringsegarne, inspektoren *Carl Uddesson* hos landshöfding S. C. Stobée, såsom indelningshafvare af Kungs Ladugården, att framför alla andra få efter Nils Andersson inskranka och efter mätismanna ordom med 24 daler S:mt inlösa »den öde liggande platsen, Gamla Slottet benämnd», hvilket äfven den 10 Juli samma år beviljades.

Sedan Carl Uddesson aflidit, köpte strandridaren *Brynte Staaf* den 27 Augusti nämnde år nyttjande rätten till »Gamla slottet Elfsborg», samt begärde och erhöll af landshöfding Stobée den 24 September ett års skattefrihet, på den grund att det skulle åtgå tid innan han finge i stånd »detta alldeles afsigkomna torpställe». På 1744 års karta öfver Elfsborgs Kungsladugård finnes derefter antecknadt bland förklaringarne:

»84. Utwisar Platzen, hwarest Fästningen gamla Elfsborg i forntiden stådt, hörandes nu till Strandridaren *Brynte Staf*, beståendes til största delen af bara berg, det öfriga är upfylt med Kalck och stora stenar, bestigandes sig innehållet til 5 Tunland 16 kappland.»

Staaf var dock endast en kortare tid innehafvare af stället, och transporterade den 1 Juni 1745 köpet på handlanden *Petter Samuelsson Bagge*. Denne, som var född 1710, hade tjugofem år gammal erhållit burskap såsom handlande i Göteborg, och var

[1] Denna och följande uppgifter äro hemtade ur den samling eganderättshandlingar, som innehafves af *Aktiebolaget D. Carnegie & C:o*, och hvilken benäget ställts till mitt förfogande.

sedermera delegare i firman »Petter Bagge & Samuel Schütz», men råkade 1743 på obestånd och måste rymma till Köpenhamn, derifrån han dock snart återvände på kongl. maj:ts lejd, hvarefter han fortsatte handelsrörelsen under firma »P. Bagge, Wilson & Pike.»

Med 1762 inträdde ett afgörande skede i historien om gamla Elfsborgs jordområde, i det att kongl. maj:t den 14 Januari detta år biföll en af handlanden i Göteborg *Johan Schütz* gjord ansökan om tillstånd att i staden eller deromkring anlägga ett glasbruk, dervid han, till besparande af ved, var sinnad nyttja stenkol, äfvensom aska af sjötång i stället för soda, som vanligen hemtades utifrån.

Efter erhållande af denna resolution, gingo derpå Schütz och egaren af marken, Petter Samuelsson Bagge, i kompani om uppförande af ett glasbruk för tillverkning af fönster- och spegelglas, hvilket glasbruk byggdes på de nedanför slottsruinen i söder och sydost belägna tomterna.

Ehuru det icke tydligt framgår af handlingarne, synes det vara temligen säkert, att Peter Bagge vid glasbrukets anläggning afstod till detta besittningsrätten till de härför nödiga tomterna, men sjelf behöll sjelfva berget der slottet stått, jemte marken närmast derintill. Det är nemligen förut omtaladt, att Gamla Elfsborg område, när Bagge köpte detsamma af Brynte Staaf, utgjorde 5 tunnland 16 kappland, men på en karta af 1808 öfver »Glasbruket och Gamla Slottet» uppgifves området för det senare endast vara 3 tunnland 1 kappland, således blott hälften ungefär af det förra, hvaremot andra hälften naturligtvis innehades af glasbruket.

Det är sålunda förstnämnde hälft, eller »Gamla Slottet» i inskränkt mening Petter Bagge den 19 maj 1774 sålde till brukspatronen och baronen *Johan von Cahman* för 200 £ Sterling, eller som det hette: »hälften i Gamla Slottet med dertill hörande grund, med all den rätt Bagge sjelf fått genom köpet af Brynte Staaf».

Von Cahman synes icke länge varit egare deraf, utan öfvergick denna egendom till handlanden *Volrat von Öltken.* Efter hans död den 5 Februari 1782 finnes i bouppteckningen upptaget bland tillgångarne: $^2/_3$-delar af glasbruket på Elfsborgs Kungsladu-

gårds egor med 2 manbyggnader, äfvensom »det öfriga af så kallade Gamla Slottet».[1]

Derefter sålde sterbhusets kuratorer den 30 Januari 1783 på auktion »det så kallade Gamla Slottet, med den derå anlagda krogen», äfvensom $^2/_3$-delar i glasbruket med tillhörande privilegier samt manbyggnad i två våningar med 8 rum och 4 kök, »allt på gamla slottets grund», till direktören i Ostindiska kompaniet *Martin Törngren* för tillsammans 3,475 riksdaler specie.

Besittningsrätten till egendomen öfvergick derefter till grosshandlaren *Carl Bagge* och dennes hustru *Catarina Elisabet Beckman*, hvilka den 4 Januari 1808 sålde till *Abraham Robert Lorent* deras »under arrende innehafvande tomter N:o 10 och 11, Gamla Slottet och Glasbruket kallade, jämte alla derä varande byggnader för 1,000 £ Sterling. För dessa tomter erlades till indelningshafvaren af Kungs Ladugården 3 riksdaler och 12 dagsverken à 16 skilling årligen.

Genom tid efter annan skeende upplåtelser hade denne Lorent i början af 1800-talet förvärfvat besittningsrätten till åtta, under Elfsborgs Kungs Ladugård lydande lägenheter, benämnde Pollux, Glasbruket, Gamla Slottet, Nylösefäste, Trekanten, Färgudden, Femkanten och Dammen, af hvilka lägenheter skulle till landshöfdingen i länet, såsom indelningshafvare, årligen utgöras $57^3/_4$ mandagsverken.[2]

---

[1] $^1/_3$-del i glasbruket innehades fortfarande af Johan Schütz.

Mot slutet af 1700-talet hade äfven handlanden *Johan Petter Holterman* blifvit delegare i glasbruket, och när han afled skänkte den $^5/_6$ 1794 Niclas Holterman och Jacob Arvedsson, å egne och sterbhusdelegarnes vägnar till handelsbokhållare *A. P. Fröding*, »för hans fleråriga tjänst på den aflidnes kontor», den aflidnes lott, eller $^1/_{18}$-del, i glasbruket. Fröding sålde derefter den $^{12}/_6$ 1794 denna del till handlanden *Johan Minten* för 300 riksdaler specie.

[2] Beträffande dessa lägenheter, innehålla handlingarne åtskilliga upplysningar:

Trekanten N:o 365. Såldes $^{10}/_9$ 1807 af *Petter Flygare* till *Anders Bergman*, som åter afyttrade densamma till *Lorent* den $^{10}/_2$ 1810.

Öfver Torpet *Nylösefäste* finnes en karta af 1794, visande att det i öster gränsade till glasbruket, i norr till lägenheterne N:o 7 Ulysses, N:o 8 Castor och N:o 9 Pollux samt i vester och söder till kungsladugårdens hästhage. Torpet, som uppgafs hafva N:o 242 och vara beläget »vid Röda sten», innehades af inspektor *Johan Herenblad*, hvilken derå erhöll ny upplåtelse den $^{27}/_1$ 1794 af landshöfding Johan Beck Friis och den $^6/_5$ 1802 af landshöfding J. F. Carpelan. Herenblad sålde besittningsrätten den $^{30}/_7$ 1806 till bokhållare *Anders*

Efter ansökan erhöll Lorent den 17 november 1808 kongl. maj:ts tillstånd att, i bolag med en med honom från England till Göteborg inflyttad fabriksidkare, *J. C. Schultz*, å en af dem gemensamt inköpt lägenhet vid Gamla Elfsborgs slott, »der glasbruket tillförne varit anlagdt», inrätta och drifva såväl ett sockerraffinaderi, som äfven ett bryggeri för tillverkning af cider och ättika. Af tillgängliga handlingar kan ej utrönas, huruvida Schultz verkligen blifvit i laga ordning delegare i den af Lorent förvärfvade besittningsrätten till ifrågavarande tomter, men om så skett torde Lorent senare köpt Schultz' andel i desamma.

Sockerbruket byggdes derefter 1810 till nio våningars höjd, och tre år senare fullbordades äfven porterbryggeriet.

Det heter sedermera att A. R. Lorent och hans hustru Wilhelmine den 6 Juli 1816 sålde till den förres bror *Paul Emil Lorent* i Charleston, »mitt vid Klippan, på och omkring så kallade Gamla Slottet å Elfsborgs Kungsladugårds egor, egande sockerbruk och porterbryggeri, samt maskiner och inrättningar», för en summa af 200,000 riksdaler banko, hvilken försäljning den 19

Kjellström (med medgifvande af landshöfding Carpelan den 27/10 samma år) och denne åter sålde, med landshöfding Axel von Rosens tillstånd, till *A. R. Lorent* den 18/2 1810.

Färgudden. Den 6/10 1807 sålde *Anders Grönqvist* sitt »nybyggda hus vid Färgbryggan, kalladt Färgudden», till *Nils Hermansson*, som åter afyttrade besittningsrätten den 15/9 1812 till *A. R. Lorent. Pollux N:o 9.* Häröfver finnes en karta af 1807, visande att platsen i öster gränsade till glasbruket, i vester till N:o 8 Castor och i söder till Hästhagen.

Af den förut omnämnda kartan af 1808 öfver »Glasbruket» och »Gamla Slottet» synes att det förra låg spridt i sydvest och söder om sjelfva slottsberget, varande området vid elfven upptaget af Sillsalterier med dertill hörande, långt utskjutande lastbryggor och kajer. Gamla Slottets område i öster begränsas af en tvärgående gammal fästningsmur; på andra sidan om denna, åt Klippan till, hade i nyare tid en mur uppförts, innanför hvilken man hade för afsigt att igenfylla vattnet.

Med afseende på *Klippan*, officielt benämnd »lägenheten *Sjöhamnen*», så egdes denna af Ostindiska kompaniet, men köptes 1813 af staden, med dervarande byggnader och inrättningar, för 33,334 riksdaler banko. Arealen var 81,725 qvadratalnar jord och 6,687 qvadratalnar impedimenta, och användes en del häraf för sjötullsbevakningen, medan det öfriga upplåts till enskilda personer mot hyra till stadskassan. Genom en Kongl. Författning af den 20/9 1815 har vid hamnen Klippan ett tullbevakningsställe inrättats, der alla båtar och smärre fartyg, som ämna sig till staden, lägga till för undergående af visitation.

September samma år godkändes af indelningshafvaren, landshöfding Axel Pontus von Rosen.

Antingen har detta köp aldrig gått i verkställighet, eller har detsamma återgått, ty man finner alltjemnt sedermera A. R. Lorent såsom egare.

Några år senare ingick denne till Kongl. Maj:t med anhållan om tillstånd att få skatteköpa alla dessa tomter, med hvad dertill hörde, dervid anförande, till stöd för sin önskan, att han användt betydliga kostnader för planering af dessa tomter, hvilka bestått »af kärraktig och bergig mark»; att han der anlagt dyrbara inrättningar bestående af sockerbruk och porterbryggeri samt uppfört flere byggnader till verkstäder och boningshus, hvarför det vore angeläget att vinna en tryggad besittningsrätt till tomterna.

I anledning häraf aflät Kongl. Maj:t proposition till Riksens Ständer, med framställning att, »i anseende till de betydlige uppoffringar sökanden användt på anläggningen af ofvannämde allmänt gagneliga verk och inrättningar, hvilkas bibehållande och drift i framtiden till hufvudsaklig del berodde på en säker och orubbad egande- och besittningsrätt till den jordrymd, å hvilken de finnas anlagde, ifrågavarande tomter måtte till Lorent upplåtas under skattemanna-rätt».

Den 25 mars 1823 biföllo Riksens Ständer den föreslagna skatteförsäljningen, under förklaring att densamma otvifvelaktigt skulle »för framtiden stadga och befordra den allmänna nyttan af ökade näringsgrenar, varuafsättning och arbetsförtjenst» vid de af Lorent anlagde inrättningarne. Kongl. Maj:t meddelade derefter den 22 April Kammarkollegium att skatteförsäljningen bifallits, omfattande »åtskillige under Elfsborgs Kungsladugård hörande tomter, med en areal af 8 tunnland $5^{56}/_{96}$-dels kappland, och den 5 Augusti samma år utfärdades vederbörligt skatteköpsbref.[1]

Sedan Lorent på detta sätt fått eganderätten till jordegendomen fullt betryggad, synes han hafva till delegare i den å densamma drifna bruksrörelsen upptagit *John Nonnen,*[2] men huru-

[1] Skatteköpet beräknades efter 10 års grundlega, enligt 1817 års markegångspris å dagsverken, till 333: 16 riksdaler banko, samt med förbindelse att årligen, i stället för förut omnämnde $57^{3}/_{4}$ dagsverken, till indelningshafvaren utgöra 80 dylika in natura eller efter markegång.

[2] *John Nonnen*, född i Liverpool den $^{25}/_{1}$ 1770, död på Liseberg den $^{8}/_{5}$ 1845.

vida denne äfven inrymts i eganderätten till sjelfva fastigheterna, framgår icke tydligt af tillgängliga handlingar.

Emellertid, sedan Lorent år 1833 aflidit,[1] blef såväl hans bo som John Nonnen försatt i konkurs, och, enligt auktionsprotokoll af den 8 April 1836, blefvo ifrågavarande lägenheter, verk och inrättningar, som nu uppgåfvos vara gemensam tillhörighet för nämnde konkursbon, på offentlig auktion försålde till handlanden *David Carnegie Junior.*

Denne öfverlät fastigheten till det af honom bildade handelsaktiebolaget *D. Carnegie & Co.*, som den 17 oktober 1854 derå erhöll fastebref, och detta bolag åter sålde fastigheten, »för detta Lorentska Bruken, innehållande 8 tunnland, $5^{65}/_{96}$ kappland», genom köpebref den 13 juli 1865 till nuvarande egaren *Aktiebolaget D. Carnegie & Co.*

Vi hafva härmed kommit till slutet af redogörelsen för de öden, som Elfsborgs slott, och det jordområde det upptog, haft allt ifrån år 1339 till närvarande tid. Det återstår nu att redogöra för den undersökning af ruinen efter slottet, som utförts med frikostigt understöd af nämnde bolag, samt för det som vid denna undersökning kommit i dagen, af vigt för kännedomen om det gamla ryktbara Elfsborg.

---

[1] Om A. R. Lorent känner man i öfrigt att han den $^{27}/_{10}$ 1809 erhöll burskap i Göteborg såsom grosshandlare, att han egde Liseberg, samt att han var gift med *Marie Wilhelmine Palmié*, död barnlös i Berlin den $^{14}/_{3}$ 1830. Hon var syster till: 1) konsistorialrådet *J. M. Palmié* i Berlin, 2) handlanden *Ant. Fr. Palmié* derstädes, 3) enkefru *Marie Castellon* f. Palmié, 4) enkefru *Henriette Eisenhardt* f. Palmié samt 5) aflidne *Johan Fredrik Palmié*, hvilken senare efterlemnade tvenne barn, nemligen *Sofie* och *Manette*, den sistnämnda gift med konsul *Garrigues* i Köpenhamn.

BILAGOR

Bil. I.

Konung Hans till Henrik Krummedige den 29 Juni 1497.

Hans met Gudz nade Danmarckis, Norigis etc. koning, vduald till Suerige, hertug udi Slesuig oc vdi Holsten, Stormarn etc.

Vor Sønderlig gunst till forn. Kiære her Henrick ær thet swo, at Nielss Clauesss aff Æluitzborg icke will giøre ether hyldinge pa wor wegnæ och antworde ether slotzlogen till wor oc riigens raadz hand i Suerige, oc giffue ther sith obeth besegleth breff pa, tha bede wii ether oc wele, ati strax bestalde (belejre) hannom oc fultgiøre then vpsatt, som wii ether ther om tillforn tilskreffuet haffuæ. Jtem engen gaffn eller tieniste haffue wii hafft aff ethert skiib Baaqwost, men kost ther stor ting paa, oc ær dog all ligæ lack *(læk)*; thii haffue wii nw lagt thet vp oc mwe i ladet *(lade det)* hentte, nær i wele. Befallendis ether Gud. Screffuit pa wort slot Købnehaffn Sanctorum Petri et Pauli apostolorum aar etc. xcvii vnder wort signeth.

Paa Bagsiden:

Oss elskelige her Henrick Krwmmedige, ridder, wor embitzman paa Baahwss.

Bil. II.

Konung Hans till Henrik Krummedige den 30 Juni 1497.

Hans met Guds nade Danmarckis, Norigis etc. koning, vduald till Suerige, hertug vdi Slesuig oc vdi Holsten etc.

Vor sønderlig gunst till forn. Wider, at wii sende ether wore obne breff till then mene allmwe, swo the skulle were ether hø-

rige oc lydige oc følgeachtige, hwor i them tilsige etc. Bede wii ether kiærligen oc wele, ati thale oc tinge met then allmwe i Suerige, som Nielss Clauesss oc Jørgen Karlsss i wære haffue, pa thet ati kwnne faa them met ether at forhærde oc nederbrydæ slottet oc loffuer them, at thet skall icke igen vpbyggis them till skade oc swodanne fordærffue, som the ther aff har till hafft haffuæ. Rammer wort bestæ, som wii ether till troo, wii forskyllet *(forskylde det)* gerne met ether. Befallendis ether Gud. Screffuet pa wort slot Køpnehaffn fredagen nest efftir Sanctorum Petri et Pauli apostolorum dag aar etc. xcvij vnder wort signeth.

Paa Bagsiden:

Oss elskelige Henrick Krwmmedige, ridder, oc Ebbe Mwnck, wor embitzman pa Wardberg coniunctim et diuisim.

Bil. III.

Claus Bilde till konung Christian II den 22/7 1519.

Riksarkivet i Köpenhamn, inkomne bref till kansliet.

Myn ydmuge plictige trw tieneste eder naadis hogbordighet nw oc altiidt for send met wor herre. Kiære nadige herre, werdis eder naade at wide, at then mandag nest effter Sancte Knud konungis dag thaa giick ieg wdt for slottet oc henttæ noget leer ind oc hadde ieg met j^c karllæ. Thaa kom her Erick rendendis met j^c hestæ oc skickede hand them i two hobbe, thaa bleff ther strax skwtt for hanum iij hestæ, som bleffue liggendis paa marken, oc iij karlle the two førde døde bortt oc en greff ieg aff the bestæ hoffmend han hadde, oc fiick ieg hesthen met strax. Ther effter dreff hand frem driffwenæ skermæ oc mange kwber, som hand fylttæ met iordt, oc velther, som war wtj tøre wedt, neffwer oc tiere oc eneriiss, som han actede at røge oss wd met; skandsen war op slaghen wed Kroppe dammen for porthen. The kwnde ycke lenger komme ther met føer the hadde op taget the pellæ oc fodanglæ, som ieg hadde seet then natt the beginttæ thet; thaa

finge the mest skade. Werdis eder naade at vide haffde ieg hafft bly oc krwd nock, thaa vilde ieg gyord meghen mere skade ænd ieg giorde; the finge mange døde karllæ oc saare, ieg wed ycke nw tiill wisse mange the ware, medhen huer dag saa lenge the loffwe (laa) her, thaa fynge the døde karlæ oc saare, som eder naade skall well spørge. Framdellis oc haffde ieg tenckt, at ieg haffde hatt i fj^{n} kørnæ krwdt, thaa hadde ieg enthet; samme fj ^{n} som ieg menttæ at krørne krwd wor wtj, ther ieg sloo hanum op, thaa wor thet være ænd ontt stenbøsse krwdt oc skall thet bliffuæ tiill stæde saa lenge ieg sender eder naade thet; strax loed ieg gøre en pwluer møllæ oc lod gøre kørnæ krwd, bøsse skøtthen hadde noget swowell oc sallepentther met seg. Werdis eder naade vide, at nw emellwm søndag oc mandag rwmde the hemelig aff leyren oc torde ey brendhen aff. Om mandaghen føør soll giick op, sende ieg wdt en dreng oc lod førsøge, hwy the wore saa stillæ eller om the woræ borttæ; ther ieg fornam, at the wore borttæ, tha gaff ieg mig wdt met j^{c} karllæ oc brende opp riiss, neffuer oc treer, the driffuenæ skermæ lod ieg bride sønder oc bære paa slottet; thaa redt ther fram aff thee swenskæ hoffmend oc brende saa fast som ieg gyorde aff the store welther, som ychæ wore fram kommen. Werdis eder naade at wide, at ieg haffde ynghen fare for the mig hadde bestaldet tiill land, men ieg hadde mere fare for the mange skwder oc skib, som the hadde tiill redt i Gamlæ Løsse oc i Nyløsse, oc hadde ieg ycke flere skib ænd Dyrick tolders iacht, myn iacht, och her Jens Holgertsss iacht, men the hadde well xv store oc smaa skib oc baade, men hadde yckæ tesse samme iacther waredt, thaa hadde the stormet strax; the ij herret mig ginge tiill hande, thee ginge mig fraa yghen før her Erick kom. Werdis eder nade at wide ieg kand yckæ faa saa meget tomber ieg haffuer behoff at bygge met, haffuer ieg før screffuet eder naade tiill ther om oc fiick ieg ynghen swar yghen. Her met eder naadis hogbordighet then alsom megtiistæ Gud befalendis. Screffuet paa eder naadis slott Elffsborgh sancte Mariæ Magdalenæ dag anno domini mdxix.

Eder naadis ydmyge tiener

Claues Bylæ som kalles *Norby*.

Bil. IV.

Bref från Klaus Bilde kallad Norby till Willem Vernitz, dat. Elfsborg den 15 Juli 1519.

Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II fasc. 42.

Venlig helssen till forne sendt met wor herræ, mwe i vide kiære iwncker Villom, at her redis fast tiill for Elsborgh aff the suenskæ met yld, tiere oc neffwer; ieg wed aldrig then tijmæ eller stwnd the willæ stormæ meg, ieg haffuer foelk nock, thet ær yckæ altt hoffmend, ther fore ær ieg ylde beladhen met them, the wide ycke hwad the skullæ gøre; i gaar war ieg wde met j^c karllæ oc kom ieg tiill en skermyssen met her Erick selff, thaa mystæ ieg en karll, som døtt bleff, oc ij bleffue saare, ieg fiik en fraa them, som bleff strax dødt, iiij hestæ bleff strax paa marcken døde, oc en karll bleff skwtt, then fing the aff marcken oc mange andre bleffue saare, ieg ved ycke mange the wore, thet spørgs well i ffram tijdhen. Kiære iwncker Villom, gør her wtj so[m] myn gode tro ær tiill eder, oc flyer mig strax wnsettning, ther ligger wor nadige herre stor maght paa. Gud forbiwdet, at thet skall anderledis gaa ænd well, thaa skall myn skyld ycke fyndis ther wtj, vore thet gode hoffmend thet foelk ieg haffuer, thaa vilde ieg ycke scriffuæ efftir wnsettning; skulle i sende meg noghen bwd, thaa lader them komme om natthen. Kiere iwnck[er] Vellom, lader myn herræ faa thete at viide, sparendis hwerken dag eller natt her offuer; gør nw saa emod meg som i vilde ieg skullæ gøre emod eder, lader meg faa ith æncket swar her paa, then breffuisze[re] skall vnnderwisse eder beleylliighet; eder Gud beffalendis. Ex Elsborge feria 3^a post festum St. Kanutj regis anno domini mdxix.

Claus By[lle] som kalis Nor[by].

Bil. V.

Drabanthöfvitsman Hieronymus till Drottning Elisabet af Danmark 1521.

Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II fasc. 47.

Durchlauchtigiste groszmechtigiste hochgeborne fraw kunigin. E. k. g. sey meyn vnttertenig gehorsam vnd willig dinst allezeitt zuuor an bereitt. Guten fraw noch dem mir E. k. g. jnn befellung gegeben vff schlosz Helszburgk tzutzihen aldo zubesichtigen wy esz dar vff tzwstiit, Alszo hab jch solchem E. k. g. befell volggelebett vnd fug E. k. g. daruff zuwissenn, das der schlosvoitt jn allen den genigen, das jm vffm haus nutzlich sein mag, vff mein vnntterrich vnnd antzeigüng mitt dem paw auch jnn allen ander, das dem haus furteeglich sein mag, muglichen vleis furwenth vnd woluorsichtt wertten; wie jch vffn schlos was, kom dem schloszvögtt durch ein vngemeltte perschon warhafftige tzeitüng, wy das Seuerin Kyll mitt einem reisichenzeug vnnd einen hauffen pauren vff dy grentz tziehen soll aldo zuuorwaren das kein machtt vsz Denmargk jnnsz reich Schweden tziehen soll, vnnd noch ein ander haubtman, denns namen ich vorgessen, hab willens mitt einem grossen hauffen jn Hallanth zuuallen, doch mogh noch niemanth wissen wu sy am erstenn anthasten wollen. Gnedigiste kunigin vff solche vnnd andre kunthschafft fug jch E. k. g. wissenn, das jch tzw Warenberg lieg nichtt dan mitt sechtzigk drabanten vnnd sechtzigk reisichenn vnnd dy burger der stath sennth nichtt stercker dann bey hundertt man, gut vnd posz, vnnd dy stath jst sehr weitt begriffen auch nichtt wol gepaut. Man kansz auch nichtt szo paltt noch dem esz wolvonnoeten were gepauen vnd tzurichtten, vnnd der halben jst an E. k. g. mein vnnttertenig pith Ew. k. g. wol solches jm besten bedenncken vnd einsehung habenn, das E. k. g. schadenn verkommen mochtt werden; dy kunth schafftt dy sieder dertzeitt kommen jst, hatt E. k. g. ausz her Holckersz schreibenn zuuernemmen vnnd hab solches E. k. g. gutt meynung nichtt vor-

haltten wolen. Gebenn tzw Warberg am tag exalt. Stte. crucis anno etc. jm xxj.

E. k. g. williger diener

Jheronimus
der drabanten haubtman.

Paa Bagsiden:

Der durchleuchtigisten groszmechtigisten frawen fraw ELISABET tzw Denmargken, Schweden vnnd Norveden (!), der Wenden vnd Gotten kunigin, hertzogin zw Osterreich, Burgund, tzw Schleszwigk, tzw Hol[st]ein, greffinne zw Aldenburg vnnd Delmenhorst, meyner gutten frawen.

Bil. VI.

Odateradt bref från en onämnd till Sigbrit.
Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II, fasc. 47.

Kiære modher Sibrecht maa y vide, att the swenske var ffor Elsburgh och brende Hans Eriicsz hans høe och stalle ffraa och ther efftber lade the segh y Nyghlosse och lode brude hussen aff och ville bugeth paa Gulbergis klippe. Tha Hans Ericsz thet ffornam da gior hand segh rede aff Elsborgh thet stærckeste thet hand kwnne och slo tel them och dreff them ther ffra och sette ylle pa bien och brende the hus och tombber aff, som the haffwer achtet ther tel, och bleff bien brenth alt sammen, thy hand beffruchte segh, haffde the biigeth Gulbergis klippen, tha hadde thet stad stor tingis, ffor mend haffde dreffwith thennem ther ffra y gen och ma y vide ffor vyst, at iegh icke kand tiencke eller tro, at her Twre eller the swenske ffaa naghen bondherne met segh y thet ar entten ffor Elsborgh eller hid; bondherne te (?) ville bliffwe hiem tel set.

Bil. VII.

Bref från Mikkel Blik till Christian II 1522.
Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II fasc. 49.

Myn ydmyge tiilplictiige vnnerdanninge troo tienist ether nadis høgmectiigheedt a[l]tiidt forsendt mett wor herre: høgborren første, kiæreste nadiige herre werdis ether nadis høgmectiigheed att wiide som ether nade gaff meg befaling, att iegh schulle fare tiil Elsborgh oc anamme slotzlowffuen oc besee huad brøst ther er poo fettallj oc annen diell, thaa er ther brøst poo mell, malt krwd, øl, bly oc fisk, och haffuer Hans Erickss inuentaria mett segh som ieg anammett her; wiil eder nade werdis tiill att lade thet offuersee, thaa foor ether nade att viide huess brøst poo ferde er. Haffuer oc Hans Erickss giffuet them klede oc penninge soo mange som her ligger oc hwess diell som han bwrde att giffue them poo ether nadis vegne. Och haffuer iegh bespwrdt meg mett thee gode karle, som nw tiill stede ære, att han haffuer giffuett them øøll oc mad tiill reliigheedt (soo att inghen aff them kan hannem nogett schulle). Er her oc nogher herriitt, som wnder Elsborgh legge, som icke haffue giffuett theris skatt, Wiill ether nade werdis tiill oc giffue meg eders veliæ tiill kenne, om ieg scall lade tage poo them i fremtiidhen. Verdis oc ether nade att viide, att Mogens Brønttess och Greers Børiiss legger her paa slottet hooss meg. Tyckis meg reeliigt att være, att eder nade skicker them en annenstedz i Danmarck, fforthij iegh befrvcther, att thee schulle haffue noghen haldingh mett theris venner, men thee ligge her soo neer weed handhen. Och sender iegh en karll nedher tiill ether nade som heder Staffen Bagge, oc nw nylege kom nedher fran hr Twre. Han kan wnderwiisse ether nade, huess leyligheed poo ferde er i then landz ende. Verdis oc ether nade att viide, att meg giordis oc well ydermere fettalj, feck oc haffre behoff tiill att holle heste mett. Kommer her noghen bestallingh oppoo, thaa haffuer ieg ganske liidet macht att forsware slottet mett. Verdis oc ether nade att wiide, att nw kyndelmøsse affthen kom Niels Oelss her neder poo

tree mylæ ner slottet i all herret ij^c sterck oc gaff han them bud i Kongell, att thee schulle komme oc tynge for theris by for branskatt; huess thee icke ville, thaa ville han strax komme tiill them oc brenne byen. Och acther han segh her neder i thesse neste herret om kryngh slotthet och giøre meg almwghen wlydiige fore thee som giortt oc giffuet haffuer ether nade theris retthe orliigh skatt, oc hwess annen diell them bwrde att giøre oc giffue ether nade aff retthe. Haffde iegh j^c gode karlle att slaa wdt mett och slotthet bemannett ther forwdhen, thaa wille iegh, nest Gutz hielp, betrøste meg tiill att slaass mett the ij^c han haffuer. Kæriste nadiige herre kand Hans Ericks ydermere wnderwiisse ether nade all leyliigheed thet som ether nade macht poo legger. Her mett eder nade Gud alsommectigste befalendis ewindeliigh. Ex Elsborgh die pwrificatiionis beate Marie virginis anno domini mdxxij.

Ether nadis ydmyge troo tiener

Micheld Bleck.

Paa Bagsiden:

Høgborren oc høgmectigste herre oc første, her CHRISTIERNN, met Gudz nade Danmarcks, Swerigis, Norgis, Wendis oc Gottes konningh, hertug i Slesuig, Holstenn, Stormarnn oc Ditmersken, greffue i Oldenborgh oc Delmenhorst syn kiæriste nadige herre.

Bil. VIII.

Mikkel Blik till konung Christian II 1522.

Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II fasc. 47.

Myn ydmyge reebonn vnnerdannigh troo tienist ether naadis høgmectiigheed altiidt forszendt mett wor herre; høgborren første, kiæreste nadiige herre, werdis ether nadis høgmectiigheed att wiide, att till kyndelmøsse affthen kom Niels Oelss her neder i Welle herret ij^c (neml. mand) sterck iij mylæ fran slotthet oc haffde acthet segh att brendt Kongell oc røffuett oc tagett branskatt aff Hyssingh oc siidhen acthet segh her i Askymsherrit, som ligger her nest om kryngh slotthet oc giortt meg almwghen wlydiige fore att thee inthet schulle føre megh her ind tiill slottet. Thaa haffde ieg myn

speyder hooss hanum oc loodt forfare oc beslaa huad hans ansla war. Saa gaff iegh strax Hermynd scriffuer bwd paa Bahuss; hand sende meg strax xxiiij karlle tiill hielp oc selff giorde ieg xxxvj karlle her vtaff slotthet. Fredaghen att natt nest effther kyndelmøsse i, degninghen loodt iegh slaa tiill them i leyeren, som thee loæ. Thaa sloæ thee thennum fraa xxviij eller xxix karlle, som strax døde bleff, oc xviij karlle greffue thee tiill fonghe. Niels Oelss neppeliigh wntkom oc thee andree, som mett hannem flyde alle sammen, och fick ether nadis folck ynghen skaadhe, thet Gwd haffue looff, wdhen en karll, som bleff skoodhen, thaa hobess meg tiill Gwd, att han bliffuer weed liffuett, oc ij hæstæ bleff sooræ, oc halff parthen aff fangerne bleffue poo Bahuss oc halffdelen her poo slotthet. Och torde ieg icke nw sende them nedher tiill ether nade, fforthij ieg befrvcthet, att hr Twris folck schulle komme i weyen och foo them bortt. Bbether ieg att eder nade viill werdis tiill oc wære fortencht poo oc lade skicke her op mere folck, malt, mell, fiske, ærther, krwd oc bly, thet giøris her all sammen behoff. Her mett ether nadis høgmectiigheed Gud allsommectigste befalendis ewindeligh. Ex Elsborgh dominica proxima post festum purificationis beate Marie virginis anno domini mdxxij.

Ether nadis ydmyge troo tiener

Micheld Bleck.

Paa Bagsiden:

Høgborren oc høgmectige herre oc første, her CHRISTIERNN mett Gudz nade Danmarcks, Swerigis, Norgis, Wendis oc Gottis konungh, hertugh i Slesuigh, Holstenn, Stormarnn och Ditmersken, greffue i Oldenborgh oc Delmenhorst, syn kiæriste nadige herre.

Bil. IX.

Mikkel Blik till konung Christian II 1522.

Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II fasc. 47.

Myn ydmyge tiilplictiige redebonn wnnderdannigh troo tieniste ether nadis høgmectiigheed altiidt tiilfornn mett vor herre. Høg-

borren første kiæriste nadiige herre, werdis ether nadis høgmectiigheed att wiide, att megh er tiill kenne giffuett, att the swenske acthe strax Sanctæ Hansse dagh drage her for slotthet mett all then macht thee kwnne aff steed komme; her Twre och Niels Oelss mett thee knaber her i Wester Gøtland fare nw vtjblantt almwghen oc tyngher almwghen wdt. Thij beder iegh eder nade ydmygeligen, att ether nade wiill werdis tiill och scriffue ether nadis embetzman tiill poo Aggershwss, att hand wille skicke megh thee norske hoffmend mett iacther tiill vntsetningh i thene ælff. Werdis ether nadis høgmectiigheed att wiide, att iegh haffuer stoor brøst poo flesk, kiød, salt oc krwd; en tønne krwd fick iegh vtaff her Holiger i tesse dage poo ether nadis vegne, hwn kan icke lenge stoo, nar fynderne kommer herfore, om thee acthe att giøre her annfald oc stormm tiill. Thij beder ieg ether nade ydmygeligen, att ether nade werdis tiill oc lade skicke her op mett thet snareste førend fynderne kommer her fore, flesk, kiød, salt, hwmble oc mere krwd. Ether nade mwe visseligen forlade ether tellett att emedhen iegh haffuer att giøre mett oc hiilbrede karlle her inne, thaa schulle thee nest Gudz hielp icke foo her annett end store hugh. Inghen andher tiender er her nw somm iegh kan scriffue ether nade tiill. Her mett ether nade the helliigh treefoldiigheed befalendis ewindeliigh. Ex Elsborg fferia 2ª proxima post dominica trinitatis anno domini mdxxij.

Ether nadis ydmyge troo tiener

Micheld Bleck.

Paa Bagsiden:

Høgborren oc høgmectigste herre oc første, her CHRISTIERNN mett Gudz nade Danmarcks, Sverigis, Norgis, Wendis oc Gottis koningh, hertugh i Sleswiigh, Holstenn, Stormarn oc Ditmersken, greffue i Oldenborgh oc Delmenhorst, syn kiæreste nadiighe herre.

Bil. X.

Mikkel Blik till konung Christian II, 1522.

Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II fasc. 49.

Myn ydmyge tiilplictiighe redebonn wnnerdannigh troo tieniste ether nadis høgmectiigheed altiidt tilforne sendt mett wor herre; høgborren første, kiæreste nadiige herre, werdis ether nadis høgmectiigheed att wiide for tiender, att iegh haffdhe greffuett iiij aff her electi karlle aff Skare, inghen myndiige karll war ther eblant, som nogett actendis war. Siitt bwd haffde han her nw neder hooss megh och lood løsse them fran megh. Sagde samme hans bwd for megh, att Gøste Erickss er wreedt poo her Twre for nogher oxer her Twre togh fran hannem, och ther fore haffuer Gøste Erickss tagett fran hannem Watzboo och Warthoherret, och faeth thet en wngh karll hedder Torbiørnn Brøntthess; sagde han oc for megh, att Gøste Erickss acther segh her neder strax wyntther tager, mett all Swerigis macht; j skeppe salt geller nw ther oppe i lannet en r(hinsk?) gylden och thee kwnne icke foen ther fore. Werdis ether nade och att wiide, att nw vtj mandags loodt iegh wdt riidhe xxiiij karlle en myell her fran slotthet och mentthe, att thee schulle haffue vt offuer kommett noger bønder them som icke wiille giffue theris retthe orliigh skatt hiidt tiill slotthet poo ether nadis wegne; strax thee fornam theris komme, bleste thee vtj hornn och forsamledis mand aff hwsse oc gaff them op vti klipperne och brwgett piill neder poo them. Ther mett reedt thee tiill baghe ighen oc frem for Gwldbierg, sloo thee wdt aff bergett tiill them Lx karlle tiill foodtz oc myne karlle komme tiill slags mett them oc sloo them tøsfer tiill røghe, soo thee gaff flucthen ind poo bergett ighen oc forfwlde them ind tiill portthen. Trediæ gangh komme mynne karlle mellem them oc porthen och sloo them fran klipen. Thaa gaff thee flucthen tiill en annenn liidenn klippe liigger hooss Gwldbiergh, haffde thaa mynne wærett ij[c] stercke, thaa haffde thee nest Gwdz hielp foeth klippen fran them, fforthij ther war icke mange poo klippen ighen; en dødt karll fick iegh samme tiidt oc

en soer karll som iegh icke trøster tiill liiffs oc iiij sore heste, iij døde karlle oc vij eller viij sore karlle finghe thee poo theris siide som iegh haffuer spwrdt. Kiæreste nadige herre inghen anner tiender er her tiill som ieg weed att scriffe ether nade tiill. Her mett ether nadis høgmectiigheed thee hellightreefoldighed befalendis ewindeligh. Ex Elsborgh sexta fferia ante festum beatis Micael anno dm. mdxxij.

Ether nadis ydmyge troo tiener

Michild Bleck.

Paa Bagsiden:

Hogborren oc høgmectigste herre oc første hr CHRISTIERNN mett Gudz nade Danmarcks, Swerigis, Norgis, Wendis oc Gottis koningh, hertiigh i Slesuigh, Holstenn, Stormarnn oc Ditmersken, greffue i Oldenborgh oc Delmenhorst, syn kiæreste nadige herre.

Bil. XI.

Riksarkivet i Köpenhamn. Tegnelser paa alle Landene VII f. 533.

Kongl:e matts. hiemladne raad paa Kiopnehaffnn finge breff saa liudendis.

FREDERICH etc.

Wor synderlige gunst tillforn. Wij wille etther icke forholde, att wdj gaar morgenn ther klocken wor wed vij lode mij mett wort groffue skøtt angribe Elffsborg slott och thett saa forfølge wdenn ophør till klockenn wor ett effter medag. Mellom tuo och tre same dagh gaffue the slottett wp, och the ther jnnde wore gaffue thenom wdj wore hennder paa naade och wnaade, saa wij nu Gudh were loffuit haffue slottet jnde. Och kunde wij icke anded tencke end Gud synderligen haffuer mètt skreckenn slagett hoffuitzmanden paa slotet mett thett folck hannd jnde hagde, som wore wed vij° stercke, thij endog enn part aff muren er nederskott, hagde the aldligeuell icke nod thett att wpgiffue; saa wor thett och well forsørgett mett prouiant och annden notorfft, og hagde

the icke myst wdenn v mandh. Ther som wij hagde hafft thett jnde, achtet wij thett mett Gudz hielp saa letteligenn icke att haffue wpgiffuett. Wij wille (Konceptet: och) och forhobis ther som the andre suenske jcke ere werre eller och mandeligere tencke att staa end thesse, bliffuer aldtingist gaatt. Ther huos kunde wij icke laded att giffue etther tilckiennde, att wij (Konceptet: och) och wdj gaar icke stod en ringe fare i thett wij wor for slottet huos wore offuerster och kriigsfolck, och som wij stod wdj en skantze, skød hannd mett enn halff slange wd aff slottet oss rett offuer hoffueded jcke j alne wiitt emellom (I Konceptet ha först staaet: *och rett frem for*) greffuen aff Suartzburgk och greffue Jahan aff Oldenborg, och susett aff loddett slogh greff Jahann, (Konceptet: aff Oldennborgh) att hannd falt baglengs neder paa røggen, och loddett (nl. floj ell. lign.) rett offuer Jørgen von Holl som hannd laa och soff, och dreffte en hanns høffuitzmendh och slog hanom armen i tuo. Gud skie ere, som oss beuarde, hand werdis oss fremdielis naadeligen at beskøte! Nu achte wij enn dag v eller vj her at fortøffue wor sag och erennde att bestille, och siden fremdielis att giffue oss widere wor lycke och heill att forsøge etc. Mett andre erende, same breff formelte, wor jngen magt anliggendis etc. Datum for Elffsborg then v septembris a. etc. mdLxiij.

I konceptet till brefvet finnes följande slutmening, som icke införts i »Tegnelser»:

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

wor lycke och heyll att forsøge. Wij forfare aff wore offuerster, att endog the icke wiide kriigsfolckett enthenn i Hispanien, Franckriige eller annderstedz mere hunger haffue lidh end thesse wore kriigsfolck her, tha ere the dog gantzs willig och well tillfretzs och siige, att ther som the end icke strags fange thieris rede betallingh, wiide the well wij bliffuer thenom wisse nock, allenne begiere ther motte findis raad till brødh, ther mett the for hunger thenom kunde behielpe. Thij bede wij etther och begiere, attj wille mett ald fliidh giøre etthers beste, att ther motte bestillis tillføringe mett øll och brødh och miest mett brødh, saa att kriigsfolckett motte fannge thieris nøtørfft. Thill thes behoff skicke wij etther till wore wnndersote kiøbstedzsmendene i wore lannde Juttland och Fyen wore breffue, att the skulle tiltencke att giøre tillføring for fylliste, attj ther fore same breffue mett thett første lader forkynnde och ther

offuer mett fliid holder, att the fuldgiøris. Wij schreff etther stackett alrede siiden till, attj skulle strax hid forskike alle the penninghe som møntett oc rede ere, tha ther som for:ne penninghe icke ere aff sted skickede, bede wij etther oc begere, atj thennem iligen vden ahl forsømelse till oss forskaffer, thj oss ther magt paa liggindis er: Ther mett giøre i oss tilluilge och forlade oss ther wisseligenn till. Befallenndis etther Gudh. Schrefuitt wdj wor koninglig fellttleigre for wort slot Ellffsborgh thenn v dagh septembris aar etc. mdlxiij wnder wort siigneth.

Paa Baagsiden:

Oss elskelige erlig och welbiurdugh her Mougenns Gyldenstiern, ridder, vor statholder, Johann Friis, wor cantzler, och anndre wore hiemladne raadh paa wortt slott Kiøpnehaffnn.

Bil. XII.

Efter original i *krigsarkivet.*

Mantals Register oppå Thijt folck som daglig åhr Till stedes her oppå Elffzborg Slott Anno etc. 1575.

Ståtholderne

Jörenn Erichssonn S: 3
Brunthe Bergessonn S: 3
Benngtt Erichsonn Slottzfougtt S: 3
Ionn Larsonn Slottz schriff:re
Harell Bengttssonn Tollschriff:re S: 2
Gabriell Berthilssonn Byningeschriff:re
Suenn Olsonn Gård schriff:re
Månnz Ernestssonn } 1 vndersch:re
Söffrinn Paulssonn }
Niels Dalbo monster Schiff:re
Kasper Wachtt mestare S: 2
Annders Andersonn Wnder fougtte

Ståtholrans Tiennare som the haffue bessolning och borgalie oppå

Jörenn Ericksons Tiennare
personar 6
Brunthe Bergesons Tiennare
personar 6

Fatheburs folck 4

Hustru Margretta fatteburs: H:
Anna Jonnz dåt:r
Ellinna Anders dåt:r
Kierstinna Erickz dåt:r

Bösseskytare 11.

Rassmus Ellingh
Niels Suennssonn
Jörenn finne
Anders Olssonn
Hanns Tysk

Berthill Larssonn
Thomes Olssonn
Seffritt Mattzonn
Börge Ingelssonn
Peer Reorsonn
Thordh fyervercker

Embettis Menn.

Carll Redhssuenn
Jönns Kellarssuenn
Hindrick Kock S:
Niels Kock
Luchus glasmestare och klockesteller
Mårthenn böthecker
Berthill Repslagre S: 2
Jeppe Brygare S: 2
Hanns } Murmestare
Niels }
Lasse }
Årenndtth Kleinnd Smedth S: 2
Peer groff Smedh S: 2
Oluff Suaruere
Hanns Thegelslagre
Anders Sckomackere
Peer Hiulmackere
Bengtt } Timbermenn
Eskill }
Jönns Walmester Drengh
Seffritt } fiskare
Jonn }
Niels slagttare
Mårthenn Kållare
Per Jacopssonn Sågere

Embetis Qwinfolck:

Anna backerska
Ellinna backerska
gunnala Olss·dått:r
Margretta Stuffue konna

Bådtzmenn

Suenn Hanssonn
Oluff Marstrann
Bengt Olssonn
Berge Olssonn

Slottz Cnegtar 37.

R: M: Lasse Nielssonn
Oluff Tromeslagre
Oluff Tromettare
Hanns pipare
Anders Månssonn
Hellie gunnarssonn
Asser Larssonn
Anders Larssonn
Anders perssonn
Hans Andersonn
gumolff perssonn
Niels biörjsonn
Niels Håckonn
Bengtt Jonssonn
Arffued Jonssonn
Anders Arffuedsonn
Lars Larssonn
Lars Bengttssonn
Knudth Jönnssonn
Erick Olssonn
Benngtt Erichsonn
Håckonn Olssonn
Peer Arffuedssonn
Börge Anderssonn
Joenn perssonn
Peer Kock
Anders Kellarssuenn
Anders Karssonn
Lasse perssonn
Bengtt Börgessonn
Anders Bengttssonn
Peer Jonssonn

Anders Larssonn
Torstenn Nielsonn
Store Oluff
Jörenn Hansson
Biörenn perssonn, porthoner

Åhnn Knegtar aff bydenn som huar 14 dager wacht holler her oppå slottit.

personnar 20
Dragere 2
Thegelslagers drenger...... 5

Ladegårs folck — 13

Erick Larssonn Ladegårs f.
Hustru Anna Melckedee
Benngtt Suennssonn
Arffuedth Olssonn
Peer Anderssonn
Niels Månssonn
Niels Jörennssonn
Anders Olssonn
Karinn Bergesdåt:r
Anna Andersdåt:r
Ellinna Olffzdåt:r
Ellinna finska
Anna Tolffzdåt:r
Berthell Skarprettare

Suma oppå Elffzborg.
personnar 161

Mantall oppå The folck som Åhr oppå Gulborgz beffstningk Anno 75.

Statholaren

Annders Olssonn S: 3
Oluff Andersonn S: 3
Lasse Rudh befalnings: m: S: 3
Oluff Juthe under fougtte
Erick Halffuaxenn Wachttmester
Lage Redhessuenn

Statholrans Tiennare som the haffue besolning och borgelie oppå

Annders Olsons Tiennare
personar 6
Oluff Andersons Tiennare
personar 6

Bösseskytter

Suenn Helssing arcklie mester S: 2
Anders frandssonn
Håckonn Nielssonn
Annders Nylendige

Slotts Knegter — 10.

R: M: Benngtt Hanssonn
Niels Tromslager
Niels Börgessonn
Anders Börgessonn
Bengtt Personn
Jönns Jngbrittssonn
Lars Olssonn
Lars Jonnssonn
Götter Jonnssonn
Per Larsson portener

Ähnn Knegttar som wachtt aff bygdenn huar 14 dager på gulborgh

personnar 18

Suma

personar 57

Sumarum Opå mantalet vid båda befestningarne
löper .... 218 personer.

Register på Slotzens folch, både uidh Elffzborg och Gulborg, ankom then 9 maij 75.

Bil. XIII.

Kammararkivet. Vestergötlands handlingar 1610—1611.

Vtspisninger, Löninger och andre vtgiffther Till vtspisningh och Månadzkoster till Slotzeens folch efter som lengdeen förmeller 1610.

Peninger	12 dal. 29 öre
Spannemål	977 t:r 1 sk:a
Grynn	11 $^{3}/_{4}$ sk:a
Smöer	87 pund 18 mark
Kött	430 » 17 »
Flesh..................	8 »
Sill.....................	687 » 3 mark
S(salt) fisk...........	189 » 10 mark
T(torr) fisk	63 » 6 mark
Salt	13 t:r 3 skålp. 2 mark
Humble..............	49 pund 12 mark
Brödh	17 t:r
H: Öell	16 t:r
F: Öell .... S: Öell	22 t:r

Till Slotzenns allehande Arbetzfolch efter som arbetz Registret förmeler 1610.

Penninger...........	112 d:r 17 ö.
Spanne:ll	121 T:na 2 sk.
Smöer	3 pund
Oxar	1
Ugnöt.................	1
Koor	2
Hafra..................	2 t:r
Stånge Jernn	1 schepu:dh.

Till Löningh widh Elfzborgh slott effter som Löningh Registeret förmeler 1610

	Penninger	228 dal:r 30 ö.
	Spanne:ll	$179^{1}/_{6}$ t:na
	Haffre	3 sk:r
	H: Öell	7 t:r
	Humble...............	1 pund 1 mark
	Packlakenn	12 al:r
	Piuk	1 helt st:r 24 al:r
st — 35 al:r	Mismisk...............	3 st:r 20 al:r
	Rapmisk	18 al:r
st:r — 22 al:r	Saltwelsch............	6 st:r $21^{3}/_{4}$ al:r
	Lybstgrå	1 st:r
	Giörlesch	4 al:r
	Walmar...............	$48^{1}/_{4}$ al:n
	Ierofft..................	16 al:r
	Blaggarnn	65 al:r
	Smör..................	$1^{1}/_{2}$ pund
	Kiött	4 pund
	Oxar	25 st:r
	Koor	11 st:r
	Stuter	6 st:r
	Stodh..................	2 st:r
	Salt	5 t:r
	Kalffskinn	1 st:n
	Fårschinn	11 st:r
	Höö	62 stach:r
	Skoor	141 par
	Klädd Sadell	1 st:r mz 1 par StigBy.

Änn lefwerande w. Niels Bengtsson när dhe droge åt Hallandh M: Petter balberer

Kledd Sadell	1 st:r mz 1 par Stigbög. till M. Petter och Jon Bårdschereren
Balberetygh	1
Golt wax	$^{1}/_{2}$ pund

Förtäringen widh Elfhzborgh slott efter som Lengden förmel:r 1610

Till $147^{1}/_{2}$ Personn vthj 52 wekor

Spanst winn	1 Pipa $1^{2}/_{3}$ åm
F(ranskt) winn	2 st:r 3 åm 2 kannor
Brennewinn	1 oxehofdt
Grynn	18 t:r $3^{1}/_{4}$ sk:a
Rostocheröell	22 t:r
Lybstöell	$26^{1}/_{2}$ faat
Sundestöell	15 t:r
H: Öell	$341^{5}/_{8}$ t:na
F: Öell	$442^{1}/_{2}$ t:na
S: Öell	$235^{1}/_{4}$ t:na
Spissöell	120 t:r
Winettika	1 st:r
Ettika	$5^{1}/_{4}$ t:na
H: Brödh	2 t:r
Skret brödh	$44^{3}/_{4}$ t:na
Osch. brödh	319 t:r 3 st:r

Löper vthj

Löper på 1 Persson om Året		
5 t:r $2^{232}/_{295}$ sk:a	Spanne:ll	806 t:r
1 skålp. $13^{285}/_{295}$ mark	Smör	230 pund $10^{1}/_{2}$ mark
3 skålp. $8^{80}/_{295}$ mar	Salt	30 t:r 3 pund $11^{1}/_{4}$ mark
	Ost	17 pund
	Söt miölch	2 t:r 36 kannor
	Flesch .... Pundekiött .... F: nötekiöt	77 schepu:dt 15 pund $9^{1}/_{3}$ mark
st:t 1 pund	Sideflesch	94 st:r
st:t 4 mark	Swineryggar	47 st:r
st:t 1 mark	Nötetungor	351 st:r
st:t 2 mark	Fårelår	70 st:r
Kropp 16 mark	Fårekropp	68
Kroppen 1 pund	Kalfuekropper	32
st:r 2 mark	Gåsehalffuor	71
t:nan 8 pund	Korfuar	12 st:r

t:nan 10 pund	Sylta	22 t:r
st:t 5 mark	harar	5 st:r
st:t 1 »	Fogler	80 st:r
st:t 2 »	Grisser	25 st:r
st:t 1 »	Hönns	1 st:r
st:t 2 »	Kalkoner	21 st:r
	Löper på en Person om året 14 pund 5 197/295 mark	
	Löper vthj wicht 105 schepp:dt 6 pund 10 mark	
	Salt lax	7 t:r
	S: fisk	30 t:r 4 pund 7 mark
	Sill	42 t:r 6 pund 8 1/2 mark
	Åll	1 pund
	Wålefisk	16 1/4 t:na
	Kullier	70 t:r
Duss. 15 pund	S Gråseij	6 t:r 4 duss: 7 st:r
Klåfuenn 4 mark	huitlinngh	31 Klåffue
walen 16 »	torsch och gråseij...	254 waler 2 st:r
st:t 6 »	F: lax	16 st:r
t:nan 12 pund	F: fisk	12 t:r
st:t 6 mark	helieflunndre	1 st:r
st:t 2 »	Råckor	4 st:r
	Kökenfett	13 pund 16 mark
	Löper på en Person om året 20 pund 5 165/295 mark	
	Löper 149 schepp:dt 10 pund 17 1/2 mark	
	T: lax	2 st:r
113 pund 3 mark 13 schdpdt	Lius	0
	Saffrann	28 1/2 lodh
	Canell	8 lodh
	Muschater	8 lodh
	Musschateblommer	20 lodh
	Jngefer	11 p:ht
	Russinn	1/2 Korgh 2 p:ht
	Pepper	8 p:ht
	Rijs	2 p:ht 25 lodh
	Mandell	6 p:ht 16 lodh
	Nägliker	1 p:ht
	Swethscher	25 pht
	Corinnter	10 1/2 p:ht
	Cardmuma	2 p:ht

Annijs	$9^1/_2$ p:ht
Lagerbär	$1^1/_2$ pht
Suker	3 topper 4 p:ht
Öllia	1 p:ht
Lök	12 Refuer
Moröter...............	1 t:na

Till Kyrkiotienistenn heele åhret wedh Slotett

Franst winn	8 Kannor
Oblater	80

Till heredz Vtgiftz lefueringh är kommet som heredz Rekenschapen förmeler

Humble...............	30 pund

Till Skenkninger efter Ståthållerrens befalning till Slotzenns folch som lengdenn förmeler

Rostockeröell	2 t:r
Sundestöell	3 t:r
H: Öell	$69^3/_8$ t:na
Malt	3 t:r
Oxekrop	1 Nötzfall

Till Skepzflåtenn widh Elfzborgh både till Profuiant och byggningz Pertzeler, der opå Hans Pedersons och Lars Pedersons Capiteiners quit:s 16

Rogh	8 t:r
Malt	26 t:r
Brödh	124 t:r
Herreöell	37 t:r
F: Öell	12 t:r
L: Öell	3 faat
Swenneöell	184 t:r
Humbla...............	3 pund
Salt	6 t:r
Kokemiöell	11 t:r
Smör..................	24 pund
Kött och flesk	140 »
Sill.....................	$21^1/_2$ t:na
S: fisk	8 t:r

	T: fisk	49 pund
	Lins	8 »
	Kokenfet	8 »
	Hampa	3 schepp:dt 12 1/2 pund
	toghwerk	0
quit:s lydde på 5 t:r}	tiäru............	44 1/2 t:na
	Kopper	1 1/2 pund
	Oxehuder	14 st:r
	Sågebräder	14 tolffter
	Fårschinn	20 st:r
	Jern	4 schepp:dt
	Walmar...............	4 alnar
	Ekebordh	11 tolffter 3 st:r
	Siälspeck	3 pund
	Bly.....................	1 »
	Körnekrut............	1 3/4 schepp:dt
	Slangekruut	6 schepp:dt
	Lybst grå	6 3/4 alner

Till Swenn Anderson Knechtehofuedzman till sigh och sine Knechter meden dhe på Elfzborg Slot arbetede der på hofuedzmans quit:s den 14 Augustj och 7 bris 1610.

Spanne:ll	66 t:r
Smör..................	13 pund 14 mark
Salt	16 » 16 »
Kött	118 »
S: fisk	62 1/2 »
T: fisk	20 »
H: Öell	1 t:na

Till Jona Håkonssons Knechter meden the widh Elfzborgh arbetade, der opå höfuedzmans quitenns denn 20 Octob:r 1610 15 Aprilis och 20 Maij 1611.

af Gierden vdj heredz {	Spanne:ll ...	30 t:r 2 1/4 sk:a
Rekenschapet 31 2/3 t:na {	S: fisch ...	52 pund 16 mark
	Salt	10 1/2 »
	Smör..................	10 »
	T: fisch..............	4 » 16 mark

Humble	1 pund	16 mark	
Sill	20	»	
Haker	21		
Hillebårder	46		
Spetzer	20		
Krut	7 p:bt		
Bly	7 pund		

Till Peder Månssons Knechter meden dhe låge opå Elfz-borgh der opå höfuidzmans quit:s denn 24 Januarj 1611.

Spannemåll	160 t:r	4 sk:r	
Salt	39 pund	4 1/2 mark	
humble	15 »	16 »	
Kiött	88	18 »	
Smör	12 »	8 »	
T: fisk	10 »		

Till Anders Jonssons Knechter meden dhe arbetede på Elfzborgh der på höfuedzmans quitens denn 6 Aprilis 1611.

Spanne:ll	86 t:r
Salt	5 pund

Till Anders Månssons Knechter meden dhe wore opå Elfzborgh der opå hofuedmans quitens denn 30 Maij 1611.

af gierden i heredz Rekensch: till Jon Håkansson och Suen Swensson 7 1/2 pund	Spanne:ll	66 t:r 4 1/4 sk:a
	Salt	17 pund 12 mark
	Humbla	2 mark
	Stuthar o. Koor	16 Nötsfall
	Salt till Nöte	14 mark
	Kruut	19 1/2 schålp:ht
	Bly	2 pund 4 mark
	Hillebård	3

Till Anders Pederssons Knechter medenn dhe arbetede på Elfzborgh der på höfuedzmans quitens den 28 Martij 22 Maij och 24 Junij 1611.

Spannemåll	194 t:r
Smör	1½ pund
Kött	14 »
Salt	5½ t:na
Humble	20½ pund
Kruut..................	47½ schålpht
Bly.....................	10 pund 2 mark

Till Swen Swenssons Knechter der opå hofuedzmans quitenns den 16 Julij 1611.

af gierden vdj heredz Rekenschapen 52⅙ t:a	Spannemål	117 t:r 3½ sk:a
	Smör	14 pund 13½ mark
81 pund 5 mark	Kiött	54 »
	S: fisch	101 » 3 mark
	Salt	31 » 1 »
	Sill.....................	2 t:r 2 f:r
	T: fisch	16 pund 9 mark

Till Nielz Stierneschöldh Krigzöfuerste der opå hanns quitenns den 12 Maij 1611.

Slangekruut	8 mark
Bly.....................	6 »
Swafuell	1 »

Till Cammereren Peder Olssonn denn 6 Maij.

Herreöell	1 t:na

Effter Cammererens Peder Olssons vträkningh till 7 schep som wore w: Jacob Spens fölgachtige och ellirs vtsende på kundschaper kringh om schaffwen denn 10 och Aprilis 1611.

Af Gierden	Brödb	117 t:r 3½ f:r
	Öell	245¾ t:a
9 pund 14 mark	Kokemiöell	13 t:r 5 f:r 2¾ faat
	Smör	10 pund 4 mark
	Kött	19 » 18 »

Sill	14 t:r 5 pund $18^1/_2$ mark
Salt	35 pund $13^3/_4$ mark
T: fisk	49 » 11 »
Liuus	2 »

Lefuereret till Högnetorpz Gårdh der opå fougdens Lars Jonssons quitens denn 16 Maij 1611.

Stodhest	1	st:r
Stodh	9	
V: Stodh	4	
Hestfhöll	1	
Stodhföell	1	
Fhåler	7	

Leffuereret till Hundebärgh, vndenn Juten denn 16 Maij 1611.

Stodhest	1	st:r
Stodh..................	5	
werkhester	4	
hestfhöell	2	
Stodhföell	1	

Lefuereret Bengt Hansson hingsterider der på hans quitens denn 20 7bris 1610.

Fåler	2 st:r om $3^1/_2$ år
Dobbill watubetzll .	2
D: Ledergrimmor...	2
Penninger	1 mark at köpa schrapa för

Fienden hafuer bortröffuet vthj Maij M. all Slotzenns Boschap N:

Tiurar	3 st:r
Stuther	21 st:r om 1 år
Koor	40 st:r
Fåår	30 st:r

Till Sochne Dieckner 4 gånger om året der opå Carolus Laurentij Slotz Predikantz quitenns denn 2 Junij 1611.

Penninger	4 daler

Till Skarpretteren sigh till hielp

Koo .... 1 st:r

Vtsådtt 1610 till 1611 års opbördh

Rogh	8½ t:na
Huete..................	4 sk:r
Kornn	7½ t:na
Haffra	11 t:r

Till Korfuegiörningh till 12 t:r Korff:r

Grynn	1½ t:a
Miöell	1 t:na 5 sk:r 2½ faat
Talgh..................	3 pund 15 mark

Stördt widh Ladugården

Gammall Stodh ...	2
Quuiga	1
Kalffuer...............	4
Får och lamb	3
G. Swinn	3

Är Op Saltat

st:t 2½ pund	140 st:r Oxar	
st:t 1 »	Stutar............... / Koor .... / V: Nöt och Quigor	211 st:r
st:t 16 mark Till	47 st:r Swinn	
st:t 2 mark	32 st:r Kalfuer	
st:t 6 »	68 st:r Fåår	
t:nan 1½ pund	22 t:r Sylta	
	Salt	40 t:r 15 pund 4 mark
t:nan 3 mark	Ähr Op Saltat opå	110 pund afues Smöer
	Salt	1 » 5½ mark
Till t:nan	3 pund 10 t:r Salt tunnfisk / 3 » 7 t:r Salt lax	17 t:r
	Salt	51 pund
Dekeret 1 pund	Till.....................	10½ decker Huder
	Salt	10½ pund

Till Hummor, Musslor och Spellewinker som blef insyltet och opsendes

Salt	5 pund

Ånn till at Swepe der om

Lakenn	1 st:r
Handkläde............	1 st:r
Blaggarn	5 alner

Till Ladugårdenn

Kålfröö	4 scheder

Till Glassgeringh och byggningh hele året

Thenfaat	3
taldriker	2
Bly.....................	13 pund
Glass	2 Kister 20 skoff

Förschutit heele Åhret, till att Rensse Styckir och haker och elliest när Sendingebudet hafuer förrest och till Slotzenns Diureschytter.

Körnekruut	20 pund 13 mark
Slangekrut	4 schep:dt 5 pund 2 mark
Bly.....................	1 pund 14 mark

Är kommit till Läderhiull och Sågequärnen

Kökenfett	6 pund

Till Wiskar i Arkelijt

Fårschinn	5 st:r
Lijnblår till Lunter	2 pund 13 mark

Åhr opsmidt såssom och kommit till Allehande byggninger widh Elfzborgh och Göteborgh som byggningz Registeret förmeler

Stånge Jernn	12 schepp:dt 10 pund 13 1/2 mark
Drag Jernn	7 scheppundh 4 1/2 pund
Spik: 6 tumma ...	1900
Spik: 4 tumma ...	4900
Spik: 3 tumma ...	1700
Klincke spik.........	400
Klincke jernn	900

T: Spik..............	1200
F: Spik..............	800
Näffuer..............	20 Kloff:r
Jordkister...........	$637\frac{1}{4}$ Kiste
Mursteen	2949 lass
Murtegill	19900
Kalch.................	35 l:r $6\frac{5}{6}$ t:na
Sågebräder	$75\frac{1}{2}$ tolfft
Bakspånn	8 tolffter
Koll	17 l:r 4 t:r
Stenkol	30 l:r 3 t:r
Stolper	11 tolffter
Plankor..............	1 tolfft
Stellningz Spiror ...	49
Skepznaglar	1000
tellior.................	40
Sperrar	60
Timber o. Furusiler	21 tolfft $10\frac{5}{12}$ st:r
Dref	14 pund
Kopper	12 mark till lådeschöflor
Jster................. Siälspeck...........	9 pund 16 mark
Skinnewals Sägill...	1
Bonet.......	1
Fockbonett	1
Togsägill	2
Blinda med Mesann	1
Flagga	1
Cårdeler	4 om 11 schep:dt
Småtackell och togh	2 schep:dt $12\frac{1}{4}$ pund 10 famp.
tråtza.................	1 schep:dt $3\frac{1}{2}$ pund
Cabbell 1 om	95 fampner
G: tråtza 1 om ...	21 fampn
Sägilgarnn...........	1 pund 2 mark
Klochestrengh	1
Båtfest	1
Råbåndh	1
Dragrep..............	2
Såglinna	1

Åhr förbrendt hele året vthj alle wåninger på Slottet och Ladugården

Wedh .... 210²/₃ fampn

Försletet och vtnödt hele Åhret

T: Lakenn	1
tuebredh Örnegotzwar	1
Wepor	4
B: Dukar	2
Örnegotzwar.........	2
Gran handklede ...	1
lerofftzlakenn	2
G: laxnot	1
Sommernot	2
Ryssier	280[1]
Passeglas	28 st:r
Krukor	27 st:r
Såär	24 st:r
Borgstop	5 st:r
Kannor	31
Embere	4
baketrogh	2
fischekroker	4630

Kommit till höö och Sädbergningh och annat arbete

Dagzwerke 1637²/₃

Hafue Bönderne vthj Aschims och Säfuedals hereder ¹/₂ partenn sine dagzwerke frijt emot 2300 lass Steen till Slotet.

Dagzwerker 379

Till lengder och bref hele åhret är kommit

Pappir	8 Rijs 11 böker
Rödt och grönt wax	¹/₂ p:ht
Substantziaell	3 p:ht

Vfordringen widh Elffzborgh Anno 1610 etc.

Welb: *Niels Bengtssonn* Ståthållere till sinne hester i 12 Måneder

Haffre .... 60 t:r

[1] I originalet äro 2 och 8 öfverstrukna.

Höö .... 100 stacher
Kornn .... 6 t:r

Till 5 *Lasse Jacobssons* hester vthj 52 W:r

Kornn .... 6 t:r
Hafre.................. 60 t:r
Höö .... 96 stacher

Oluf Stråle till sinne hester

Haffre .... 2 t:r
Höö .... 2 stacher

Jesper Matzsonn Öffuerstes hester

Haffre .... 16 2/3 t:na
Höö .... 12 stacher

Peder Jönsson i Slotzlofuenn hester vthj 12 M:

Haffre .... 2 t:nr
Höö .... 24 stacher

Lasse Olssonn i Slotzlofuenn hester

Haffre .... 2 1/2 t:na
Höö .... 3 stacker

Erich Olufszonn Slotzfougdes hester

Hafra.................. 12 t:r
Höö .... 16 stacker

Göstaff Jönssonn Slotzschriffueres h:r

Hafre.................. 3 t:r
Höö .... 4 stacker

Swenn Biörssonn höfuedzmans hester

Hafre.................. 3 1/3 t:na
Höö .... 5 stacker

M: *Hanns Flemingh* byggemesters hester

Hafra.................. 2 sk:r

Jahann Jörenssonn Öfuerstes hester

Hafra.................. 1 t:na

Vlff Bonde Öffuerstes hester

Hafra.................. 1½ t:na

till Frw *Meritz Niels bengts:s* Systers h:r

Haffre .... 5½ t:na

Höö .... 6 Stackir

Per Månssonn höfuedzmans hester

Haffre .... 2 t:r

Niels Hansson Cantzlyförwantz hester

Hafra.................. 4 t:r

Höö .... 3 stacker

Per Olsson Cammerereres hester

Haffre .... ½ t:na

Hanns Pederssonn Renteschrifueres hester

Haffre .... 1 t:na

Johann och *Niels* trumeteres hester

Hafra.................. 2 sk:r

Swenn Swensson höfuedzmans hester

Hafre.................. 2 sk:r

Niels Jönssonn, Anders Jonssons, Jens i Ryrs hester

Hafre.................. 1 t:na

Lars Jonssons hester på Högnetorp

Hafre.................. 1 t:na

Effter *Erich Olufssons* Zedell denn 28 Julj 1610 till Niels Månssons hustro för det tuå Konungens drenger gäste hos henne.

Höö .... 10 stacker

Till *Ammundh Jacobssons* effterlefuersche denn 1 Augustj.

Höö .... 4 stacker

Till *Nylösse Hospitaell*

Höö .... 28 stacher

Effter *Niels Bengtssons* Zedell denn 2 Augustj till Ollert Söltman

Höö .... 8 stacher

Till tamma Dufors, Hönns, Giess och Calkoner heele åhret sampt lifgriser.

Kornn	10 t:r
Haffra	16 t:r

Till 2 Stodhester i 28 wekor

till st:t	hafre 2 sch:r hafre	8 t:r
	höö 1/2 st. Höö...............	16 stacher

Till 9 fhåler och 4 werkhester

Hafre..................	18 t:r

Giöddes alle Slotzenns Swinn hele Åhret för fienderes schull bekomne

Miöell	16 t:r	malit till miöell
Kornn	6 t:r	
Hafra..................	20 t:r	

Till Stall Oxer och giödefåår

Hafra..................	10 t:r

till Speda Kalffuer

Sötmiölck	60 Kannor

Summa Vtfordrat

Kornn	28 t:r
Miöell	16 t:r
Hafra..................	272 t:r
Höö	337 stacker
Långhalm	200 Kerfuer
Sötmiölck	60 Kannor

Till
12 Dragoxer
2 tiurer
27 Stuter
42 Koor
16 quigor
21 Kalfuer
52 får och lamb
7 Fhåler
14 Stodh
4 werkhester
6 Fööl

Höö	24816½ stack
Långhalm	1216½ kerfue
Biuggbalm	48 lass
Afschrede	8 t:r

Är kommit till Allehande Redschap vthj Ladegårdenn

Bäst	2 pund

Till taktäckningh vthj Ladegårdenn

Näfwer	26 Klofuer
Röör	57¾ träfwe
Långhalm	100 Kerfuer

Är kommit till Mö(l)ndals Sågequärnn

Stocker	43 st:r
Såglinna	1 st:r
Kökenfet	½ pund

Hafuer Skrifueren *Göstaf Jönssonn* annammat till täre Sielf 2 till Stocholm medh 1610 åhrs Rekenschaper för heredenn och Slotet.

Penninger	30 Daler

Summa Vtgifuit widh Elffzborgh Slott 1610.

Penninger	2857 Daler 3 öre
Huete....................	4 sk:r
Spannemåll	5918 t:r 3¾ sk:r
Oschret miöell	41 t:na 5 f:r 2½ faat
Grynn	22 t:r
Afschrede	8 t:r
Hafre..................	283½ t:na
humble	137 pund 18½ mark
Spanst winn.........	1 Pipa 1⅔ åm
Swenst winn.........	18 åm
F. winn...............	13 st:r 3 åm. 30 Kannor
Brennewin	1 Oxehofdt
H: öell	483 t:r
Råstocherer Öell ...	24 t:r
L: öell	2 L:r 5½ faat
Sundestöel	18 t:r

	F: öell	$484\frac{1}{2}$ t:na
	S: öell	677 t:r
	Spisöel	120 t:r
	win Ettika	1 Oxehofdt 1 f:r
	Ettika	2 åm $5\frac{1}{4}$ faat
	huetebrödh	2 t:r
	S: Brödh	54 t:r
	Oschret brödh	592 t:r 5 faat
T:nan 13 pund	Smör..................	74 t:r 2 pund 16 mark
	Sötmiölck	4 t:r
	Ost...	17 pund
	Flesch	131 schepp:dt 12 pund $5\frac{1}{3}$ mark
	Kött	
st:t 9 pund	T: Nöte Kor	
	och Stuthar.........	
	Fårelår	70
	Sideflesch	94
	Swine Rygger	47
	Nötetungor	351
	Fårekropper	68
	Kalfuekropper	32
	Gåssehalffuor	71
	Sylta	22 t:r
	Korffuer	12 t:r
	Eggh	40
	Salt	137 t:r
	Oblater	80
	S: lax	7 t:r
	Sill.....................	11 lester $4\frac{1}{2}$ t:na
	T: fisch...............	228 pund 2 mark
	S: fisk	64 t:r
	Wålefisch	$16\frac{1}{4}$ t:na
	Långor	7 wåler
	Sund och mager ...	3 t:r
	Huitlingh	93 Klåf:r
	S: Gråseij...........	6 t:r 4 dusin 7 st:r
	T: Lax	2 st:r
	torsch och Gråseij	309 wal:r 2 st:r
	Kulier	70 t:r

F: lax	16 t:r
F: fisch	12 t:r
Råckor	4 st:r
Ååll	1 pund
Helieflundror	4 st:r
Jnsyltet fisk	10 Krukor
Talgh	$35^3/_4$ pund
Lius	123 pund 8 mark 13 schålp:dt
Jster	12 pund 16 mark
Sielspeck	
Kökenfett	27 pund 16 mark
Trånn	4 t:r
Oxar	17
Tiurer	3
Stutar	73 st:r
Koor	
Qwigor	
Stut om 1 år	7
Qwigor om 1 år ...	13
Stutkalfuer	4 st:r
Qwigekalfuer	
Fåår	45 st:r
Lamb	
G: Swinn	3 st:r
Griser	25 st:r
Kalkoner	21 st:r
Hönns	9
Harar	5
Fogler	80
Moröter	1 t:na
Kålfröö	4 scheder
Stodhester	2
Stodh	18 st:r
Fåler	9 st:r
V: Stodh	4 st:r
werkhester	4 st:r
hestfhöell	3 st:r

Stodföell	2 st:r
Oxe, Koo, Stut, Quige	huder 141 st:r
Kalfskinn	1 st:r
Fårschinn	36 st:r
Skor	141 par
Packelakenn	12 alner
Piuk	1 st:r 24 alner
Fürstenfergh	8 alner
Mismisk	3 st:r 20 alner
Hållendsch fyrlodh, Saltwelsch ...., Rapmisk	7 st:r 15¾ alner
Lybst gråå	1 st:r
Giörlesch	4 alner
Passeglas	28
Krukor	27

Pappir	8 Rijs 11 böker
Saffran	28½ lodh
Canell	8 lodh
Muschater	8 lodh
Muschateblommer	20 lodh
Jngefer	11 pht
Russin	½ Korgh 2 p:ht
Peppar	8 pund
Rijs	2 p:ht 25 lodh
Mandell	6 p:ht 16 lodh
Nägliker	1 p:ht
Swetscher	25 p:ht
Corinter	10½ p:ht
Cardmumma	2 p:ht
Annis	9½ p:ht
Lagerbär	1½ p:ht
Sucker	3 topper 4 p:ht
Öllia	1 p:ht
Balberetygh	1 för 3 daler

Lök	12 Refuer
Substantiall	3 p:ht
Röt och grönt wax	1/2 p:ht
Gult wax	1/2 pund
Höö	2885 1/4 stack
Långhalm	1516 1/2 Kerfue
Röö	57 3/4 trefue
Biugghalm............	48 las
Stigbögler	2 paar
D: watubetzl	2
D: lädergrimmor ...	2
Teenfat	3 st:n
thaldricker	2 st:r
T: lakenn	1
T: örnegotzwar ...	1
grann handkläde ...	3
grofft handkläde ...	1
grofue örnegotzwar	1
Bordduker............	2
Wepor	4
lerofft..................	14 alner
Blaggarn	70 alner
walmar	52 1/4 alner
hampa	72 1/2 pund
Lijnnblår	2 pund 13 mark
Kledd Sadell.........	2
Kopper	2 pund 2 mark
Såår	24 st:r
Lakspann	0
Borgestoper	5 st:r
Kannor	24 st:r
Ember	4
Trogh	2
Stånge Jernn, Drag Jernn }	25 schepp:dt 5 pund 3 1/2 mark
Bly.....................	4 schepp:dt 2 pund
Enkill Falknechter	2
Enkell Falkonner...	2

Lodh	83	
Seler	14	
Halzremmer	8	
Ringer	4	
togh	21	fampn
Falk: Sköflor	2	
Pikelodh	2	
wågenborgh	1	
haker	21	
Hillebårder	49	
Spetzer	20	
Körnekrut	92½	pund
Slangekrut	10	schepp:dt 5½ pund
Spik 6 tumma	1900	
Spik 4 tumma	4900	
Spik 3 tumma	1700	
T: Spik	1200	
F: Spik	800	
Klinckespik	400	
Klincke Jernn	900	
Kalch	35	l:r 6⅚ t:na
Murstenn	2949	las
Jordkister	637	kister
Sågebräder	215½	tolfft
Bakspån	8	tolffter
Kol	17	l:r 4 t:r
Stenkoll	39	l:r 3 t:r
årlige hielpe	dagzw: 2016⅔	
Murtegill	20000	
Bielker	4	tolffter
Stolper	11	tolffter
wedh	210⅔	fampn
Pipenholt	2000	
Plankor	1	tolfft
Stellningz Spiror	49	
Skepz Naglar	1000	
Sparrar	60	
tillior	40	

timber och / Furu Siler	21 tolfft $10^5/_{12}$ st:r
Ekebordh	11 tolffter 3 st:r
Bast	2 pund
Dref	14 »
Glass	2 Kistor 20 schof
tiäru	$44^1/_2$ t:na
Näfuer	46 Klåfuer
Lax Not	1
Sommar Not.........	2
fischekroker	4630
Cordeler 4 om......	11 schepp:dt
Små tasckell o. togh	2 schepp:dt $2^1/_2$ pund
tråtza................	1 schepp:dt $3^1/_2$ »
Cabbell	115 fampner
G: tråssa	21 fampn
Skenewals Sägill ...	1
Bonet..................	1
Fokbonet	1
topsägell	2
blinda medmessan	1
flagger	1
Sägelgarn	1 pund 2 mark
Klockestrengh	1
Båtfest	1
Råbåndh	1
Dragrep...............	2
Såglinna	1

Bil. XIV.

Riksarkivet. Till Nils Benchtsson om the häradher som äre lagde vnder Elfzborgz Slått, Skaraborgh, Lecköö och Orreholms gårdh, Af Örebro then 19 Aprilis åhr 1611.

CARL etc.

Wår gunst etc. Effter Nils Benchtsson wij wele och hafwe arbethet fortdrifwit widh Gulbärgz Befästningh, Så hafwe wij der till lagdt desse heredher, i Westergötland som äre Gäsene, Redhwägh, Åås, Winheedh, Wilska, Fröken, Åhsa och Wista häredher, Så och Nylöse Stadh, at Ståthollaren på Gulbärgh skall der öfwer hafwa till att biudhe och befale. Under Elfzborgz Befästningh skole desse häredher liggia, som äre, Kållandhz häredh, medh Bierka, Ballabygdh, Wäna, Askins, Säfwedals, Kinn, Mark, Ahla, Flundra och Wettla heredher, och der skaltu hafwa till att biudhe och befale öfwer. Till Skaraborgh skole Skånings, Barna och Laska heredher liggia, Till Lecköö Kinne heredh och Kållan, Till Ohrreholms gårdh Wartoffta och Gudhems heredher, Och här effter skall bådhe du och Nils Stierneskjöldh, som på Gullbärgh blifwer, Så wäl som de på Skara, Lecköö och Orreholmen äre, sigh rätte. Datum.

Bil. XV.

Orig. i *Riksarkivet.* Till Jöns Bok om Styker ath sände till Elfsbårgh af Ny Köping then 3 December 1611.

CHRISTINA etc.

Wår gunsth, wij förnimme *Jöns Bok* ath der skall liggie några styker wijdh Broo, som wår Salige framledne Kiäre härre hadhe achtedt ådt Elfzbårgh, Huarföre och der de ännu icke wore sin koos. Då skal tu lage at de medh förste ställes till wägz öfuer

landh hyt nedher, Ändeligenn dette efter kom, Och der ännu wore några styker widh Båre Winden widh Kröppen som wore obårede, Då skal tu och lathe båhre dem, Och lethe dem och komme sin kos; Du skalt och medh det samme lathe komme nidh til Elfzbårg till tiugu skippundh stångiärn, Dethe försume ingeledes Datum ut supra.

Bil. XVI.

Riksarkivet, Registraturet 1612 fol. 66.
Till F. N. Hertigh Jahan att sakerne blifua nedre widh Grentzen achtade och wäll holdne för fiendes infall skuld. Af Skaholtt dhen 4 feb. 1612.

»Wår Broderlige kärlige helsan medh huad meere kärt och gått som wij förmå medh Gudh Alzmechtig nu och altidh tillförende etc. Högborne Furste, Elskelige käre Brodher, wij wele E. K:tt Broderligen och kärligen icke förhålla, att Osz Elskeligh Wår och Sweriges Rijkes troo Mann, Rådh och Fältmarskalck, Edell och Manhaftig *Jesper Matzson*, hafuer Osz medh sin skrifuelse tilkänna gifuitt, att wåre Fiender the Danske hafue waritt för *Gullbärg*, och försöckt att intagha thet medh Storm, och äre Gudh skee loff, then gången afslagne wordne, och sedhan der ifrå wäckne, Och efter wij dher hoos förnimme att han (Jesper Mattsson) är tilsinnes medh någott Folck att wele ryckia inn i Halland till att sköfle och brenne, der medh till att komma Fienden i deres land igen. Hwarföre är till E. K:tt wår wenlige och kärlige begärenn, att E. K:tt wille låtha hafua sakerne i godh acht emoot Fienden, så att Fienderne icke kunne göre någott innfall inn i Wårt Land, thet till att häria och fördärfua, uthan att Grentzerne wäll blifua besatte till dhesz wij komma E. K:tt till undsettning, Hvilkett medh thet aldra förste skee skal. Och äre wij tilsinnes nu straxt att begifua osz här ifrån, och achte will Gudh i morghon hålla middagzmåltidh i Danmarck, och sedhan tagha dhen wäghen bårt att som E. K:tt kunne städie wara. Gudh then aldrahögste gifue och förläne osz och E. K:tt lycko och Segher emoot alla wåre och Fäderneslandzens Fiender, och låthe dhem sielfue den Olycka och

förderf öfuerkomma, som dhe Osz önske och achte, Och befale E: K:tt nu här medh och altidh vthi Gudz Alzmechtiges milde skydd och beskerm, till all Långuarigh lyckligh wällmågo, Broderligen och kärligen».

Bil. XVII.

Riksarkivet, Registraturet 1612. Fulmacht för Giöstaf Erichzon Steenbäck, Erick Ribbing, Anders Olufsonn och Jesper Matzson att förläggie krigzfolckett, och försörie både folck och Befestningerne medh Prouiandt. Af Högentorp 29 Feb. 1612.

Wij GUSTAFF ADOLPH Göre witterligit, att efter wij förnimme huruledes våra och Sweriges Rijkes Fiender the danske, hafue i sinnet, icke allenast att göra infall hijt inn i Westergöttland och annorstedes opå Grentzerne, våre Vndersåther och Fäderneslandett til att mörda, häria och förderfua, vthan och att beleggie Befestningerne, Elfzborg och Gulbärg, och dem på huad sätt the kunna förraska, och ifrån Sweriges Crono vnder deras wåld att komma, Szå opå thet att sådant dheras anslagh och opsått, vthi tijdh må blifua förekommitt, och wårt Rijke och Vndersåther försuarade, Derföre hafua wij vthi Befalning gifuitt, oss Elskelige, wåre och Sweriges Rijkes tro Männ, Rådh, Krigz Commissarier och Fäldtt Marskalck, Edle, Wälborne, Welbördige och Manhafftige Her Gustaf Erichzon Steenbäck, Frijherre till Öresteen och Cronebäck, Herre till Tårpa och Leena, Erich Ribbing till Swantszöö, Anders Olufzon till Vddetorp och Jesper Matzson Kruuse till Harfuilla, att så snart thet Togh fuländatt är, som wij hafua befalatt göra emoot Fienden i Löösa, Marstrand och annorstädes, skole the opå någen wisz belägeligh orth och ställe vthi lägher förläggia, att krigzfolckett så wäll the Fremmande Soldater, som vnder Patrich Rederfueltz Regemente äre, som Wätzgötzske Ryttare och Knechtar, sampt medh Opplenske Ryttare och ett Componi daaleknechter, dhe the till wijdare beskeed ifrån osz skole blifua beliggiande, huar så omtrenger, wara till endz till att göra Fienden afbräck och mottstånd, landett och Vndersåtharne

till beskydd och försuar. Och opå thet att samma wårt krigzfolck icke måtte begifua sigh ther ifrån vtt opå landett, till att ströfua, och Vndersåtharne betunge och oförrätte, Hafue wij låthit göre enn wisz förordning opå Prouiandt och andra Partzelar, som the behöfua kunne, Huilkett förb:te wåre Commissarier them alla wekor alla månader, efter lägenheeten skola lefrera låtha, der med dhe och tillfridz wara skulle. Och huar några Partzeler, Nembligen Höö eller huad thet helst är, efter samma förordning till krigzfolckett, eller Befestningarne fhelas kunde, Skole förbe:te wåre tro männ och Commissarier fogeligen medh Vndersåterne här i landzenden förhandle, och begäre, att the godhuilligen huar efter sine rådh och empne, wele beuille och vttgöre någon Hielp eller Gärd, der medh krigzfolcket kunne Vnderhåldne blifue, Hwar och någon sedhan fins som Vndersåtherne oförrette eller Öfuerwåldh gör, skall han derföre tilbörligen straffatt blifua. Vthi lijka måtto hafua wij och befalningh gifuitt förb:te wåre troo männ och Commissarier att the skole låtha Profuiantera Elfzborgz och Gulbärgz Befästningar, medh alle de deelar som der behöfues, och dhe emoot Fienden wäll kunne wara försörgde medh, hvilkett först skall taghas af kyrckio Tiender, Taxeringer, och annan Renta, huadh som helst nu tilbaka står här i landzenden, Szåsom och dhen Gärd som i förgågne Höst opålagd blef, och ännu een stoor deel står inne hoos Vndersåtherne, derföre, ingen huarken Frelse, Skatte eller Crone, Förlänte eller oförlänte skola wara frij och förskonte. Vthan alla förplichtade att vttgöra. Och hvar någen fins, som antingen sine egne eller förlänte bönder för samma Gärd hafuer fridhkallatt, eller derföre af wåre Fougtar wedergelning taghitt, skola förbe:te wåre Commissarij dhem på nytt igen vttfordra och opptaga, och till wårt krigzfolck eller Befestningar komma låtha. Och elliest om alle saker så stella och lagha, som dhe bäst kunne tänckie Osz och Cronan wara till nytto och gagn, och Befestningerne måghe osz, emoot wåre och Sweriges Rijkes Fiender till trogen hand holdna blifua. Biude fördenskuldd och här medh alfuarligen befala wårt krigzbefhäle, Ofuerste, Ryttmestare, Capiteiner, Höfuidzmän, gemene Ryttare och Knechter, Så wäll som andre wåre trogne Befalningzmänn och Vndersåther, att the offtabe:te wåre Commissarier vthi alt thet som dhe dem, vthi så måtto, till wårt och Cronones gagn och bäste, tilsijandes, biudandes och befalandes warde,

opå wåre wegne, hörsamheet och lydno beuise, der medh skeer osz till nådigtt behagh; Och huar och en weet sigh efter att rätta.»

Bil. XVIII.

Riksarkivet, Registraturet 1612. Fulmacht för Giöstaf Steenbock, Erich Ribbingh och Anders Olufsonn att Profwiantene Skepenn widh Elfzborgh, Datum Högentorp Denn 1 Martij Åhr etc. 1612.

Wij GUSTAFF ADOLPH etc. Göre witerligitt att enndoch Konung M:tt Christeligh och höghlofligh i åminnelsse wår Salige käre her fader vthi sinn lifzs tidh så wäll som wij nu sedenn offta hafue befaledh att dee skep, som nu widh Elfzborgh liggiandes ähre, skulle förferdiges och aflöpha ther ifrånn till Niderlanndh, thitt som the hafua förordnadhe waritt, dertill bådhe högsteb:tte Kongl. M:tt och wij icke een uthann flere gånnger hafue lathitt förskrifwa och thitt förskicka Folck, Penningar, Profuiannth Munitioner och annedh huadh som till samme resse hafuer warit af nödhen. Lickwäll är /sådanne höghe budh och befalningh oachtadh/ medh samme reese genom Capiteners och andres mottwilligheet och försummelsse och kannskee derhoos hemlige Practicer och förräderij alle her till fördragde och försummadh waritt, oss och Rijckett till merkeligh stoor skadhe och omkostnedh, Szå, På thett att wij måghe kunne förnimma hvilke som rätte orsacken der till waritt hafue och oss sedhann för sådanne otrogne, mothwillige tiennere emoot oss och Swerigis Rijke deste bättre taghe till ware, derföre hafue wij vthi Fulmacht och befalningh gifuitt oss elschelige wåre och Swerigis Rijckes troo Männ, Rådh och Krigz Commissarier Edle, wälbornne, wälbördige och manhafftige, Her Gustaf Steenbock, Frijherre till Örsteenn och Cronnebeck, herre till Torpa och Lenna, Erick Ribbingh till Swensöö, Ander Olufssonn till Vdhetorp, att dee der om hoos dee Capitener och folck, som dertill hafue waritt förordnadhe, granneligen och nogha ransaka och förfara skulle, Och dem som dertill skyldighe och brotzlighe finnas

kunna medh enn wiss och sannferdigh beretelsse, der hoos huruledhes rannsakatt är och befunnitt blifuer till oss forskicke, denn dee sedhenn effter som dee förtiennt hafue skulle lönnte blifue. Wij hafue i lijcke mothe vthi befalningh gifuitt för:tte wåre troghnne männ och Commissarier att dee skolle rannsacke om alle de Pertzeler, som nu kunne finnes i förrådh widh Elfzborgh till samme Skips vthredningh, Så som och huad skips folck der äre, som dee kunne troo att wij och Swerigis Cronne äre tiennte, medh Och der de i enn hast antingen der eller annorstedes kunne bekomma så myckitt folck, Prouiannth och andre nödhtorfter vthaf huad opbördh dett då helst wara kann som skipen wäll kunne wara försedhe och vthrustadhe medh, Skulle dee dem skynnda der ifrån och medh aldreförste lathe löpe till Hollanndh, ditt dee af oss kunne beskeedhe blifue, derom för:tte wåre Commissarier skolla göra deres största och högste flijtt huruledhes och På huad sätt och medhel de som hellst samme Skip afsendha kunna, och oss medh aldreförste om alle sacker tillkenne gifue, Biudhe för thenn skuldh och hermedh befalle alla för:tte Capitenner och Bozmänn, så wäll som anndre wåre Befalingzmänn och tiennere, ehuilcke dee helst ware kunne som afftabe:tte wåre troo Männ och Krigz Commissarij som förbemälltt är till wårtt och Cronens nytta och gagnn någott till säijandes och befalanndes wardhe, att de sådann oförsummeligen effterkomma och dem opå wåre wägnar lydno och hörsammheet bewisse, der huar och enn wette sigh effter rätte.

Bil. XIX.

Riksarkivet, Riksregistraturet 1612.
Fulmacht för Giöstaf Steenbock, Erich Ribbingh och Anders Olufsonn att taga affkyrckietijenden i Westergöthelanndh och Profuientere Grentze Befestningerne medh, Datum Högentorp den 1 Martij åhr etc. 1612.

Wij GUSTAFF ADOLPH etc. Göre witerligitt att effter oss och Swerigis Cronne största macht På ligger att Grentz Befestningerne, Elfsborgh och Gullbergh i tijd måghe blifua Profuiante-

rade och försörgdhe medh denn deel som behöfues till att hålla och förswara Befestningerne medh för wåre fiender, Såsom och att the skipp som deer liggie medh thet förste måge blifue afferdadhe therifrånn, derföre hafue wij vthi befalningh gifuitt oss elschelige wåre och Swerigis Rijkes troo männ och Rådh och Krigz Commissarier, Edle, wälborne, Wälbördige och mannhafftige Her Gustaf Stenbock, Erich Rijbbingh och Anders Olufsonn att de skolle optage alle kyrketijendhe her Westergöthelandh så wäll förlännt som oförlännth och denn medh allderförste förskaffa till Befestningarne, Och der någen kann finnes som antingen någen kyrketijende allredhe hafuer vthtagitt eller och ännu icke gjordh inn i kyrkeherberget som honom böör, dett ware sigh Ryttere eller Knechter, då skolle de ware förplichtedhe att lefrere samme kyrkietijendhe ifrånn sigh vthann all genseijelsse eller drogzmåll widh wår högste onådhe tillgörenndhes, Och effter wij förnimme att enn stoor deel af Ryttere och Knechter heri Landzäonden hafue tagitt sigh Till deelis hemman, medh huars tillståndh wij icke wethe, Och försware så icke allenest Bönderne för åhrlige Skaten och Ränten, vthann och för Gierden och denn hielp, som till krijgett bewilliadh ähr, Derföre skolle förbe:tte wåre Commissarij der om granneligenn ransacke huadh beskeedh huar och enn På sådanne hemman hafue. Och huar dee förnimme någen orätt der till wara kommin eller ingen tiennst derföre göre, Skolle dee dem igenn kalla och Rentan till wårt och Cronnenes behoff opbäre, Jcke skall heller hereffter nogenn ware mächtigh att tilldeela någrom hemman, wår tillståndh och weetskap eller deres förvuthann, som wij dertillförenduedes wardhe, Och de som tilldelis hemman hafua och dem icke sielfue besittie, Skole bönderne, som der opå boo, vthgöre till oss alle owisse Pertzeler, hielper, Gierden och huadh som helst her till opå lagdt ähr eller änn blifue kann, Och dee andre af samme Bönnder inteth mere hafue till att fordra, vthan allennest blotte åhrlige Skatten att oppbära Deette förbe:tte wåre trogene männ och Commissarij medh högeste och störste alfwuarsamheet och flitt På drifue och effter komme skolla, Och wåre Fougder huar i sitt heredhe dertill hålle att de strax vthann all försummelsse och widh lifz straf tillgorenndes lathe komme till Befestningen huadh som dertill förordnendh blifuer, Der huar och een krigz befell, Ryttere och Knechter, wåre Fougder och alle anndre som dette förbemälte anngå kann, wette sigh fulkomligenn Effterrätte etc.

Bil. XX.

Riksarkivet, Riksregistraturet 1612. Swar på Oluf Stråles schrifuelsse om Proviant till Elfzborgz Befestningh Datum Hagentorp denn 1 martij årh 1612.

GUSTAF ADOLPH.

Wår synnerlige gunsth och nådhe medh Gudh tillförendhe etc. Eder schrifuelsse, Oluf Strale, är oss till Håndhe kommen der af wij förnimme att dhe Proviantz Perzeler som wij till Elfzborgz Befestningh hafue latitt annordna ännu tillfyllest till icke annkomben och lefreradhe äre Så hafue wij, På dett Befestningen ännu må blifue förseedh medh huadh som behöfues, till förskickenn wåre troo männ och kommmissarier Her Gustaf Steenbock, Erich Rijbbingh och Anders Olufsonn och dem i befalningh gifuitt, att the medh thett aldre förste tith skolle förskafue Spannemål och anndre Perzeler. Dett mäste som dee kunne komme till wäghe, bådhe till Befestning men och elliest de skep som der liggie till att afferdige medh, effter wij änndeligen och medh deett aldreförste welle hafue deen dedan och öfuer till Hollandh Såsom och derboos rannsack, huilcken som är rätte orsakenn att samme skep effter wår befalningh till förenndhe icke äre vthkombne, vthann der medh denn enne tidenn ifrån denn anndra för drogedh waritt, Effter som wij dem serdeles Jnstruction och fulmacht deropå gifuitt hafue. Huadh elliest Fienden belannger som sigh hafue lägradh i Löösse Stadh, hafue wij derom i Befalning gifuitt Jesper Madzsonn att hann medh deet Folckett hann medh sigh hafuer lykann skall försöckia, huruledhes hann kann slå dem der wth och sedhan sticke eldh På Stadhen för modhe och hann sinn bäste flijtt der i görendes warder, Huilcketh wij edher till suar gunsteligen icke hafue welatt vnnderlatet, Och befalle edher Gudh Alzmechtigh.

Bil. XXI.

Riksarkivet, Riksregistraturet 1612. Till Gustaff Steenbock och Erich Ribbing att latha komma spannemål til Elfzborgz och Gulborgz befästninger. Datum Stockholm den 4 Aprilis åhr 1612.

GUSTAF ADOLPH etc.

Wår synnerlige ynnesth och nådige benägenhett med Gudh Tilförende. Wij förnimme Göstaff Stenbock och Erich Ribbing att ähnnu icke ähr kommitt til Elfzborg och Gullborgz befästningar den Spannemåll och Victualier, som dijt haffuer waritt förordnatt, vthan mäste deelen deraff ähnnu står tilbaker, Och aldenstundh i sielffwe well wette hvadh macth oss och Sweriges Crono der opå ligger att Befästningerne måtte ware wäll försedde och profwianterade. Derföre ähr ännu wår endeelige willie och befalning, att i medh dett aldre förste förskaffe och lathe komma dijtt all den Tijende spannamåll, och gärden så myckitt som kan stå tillbaker i kyrkieherbergen och hosz fougdtherne, och lathe oss sedan wetta huru der ombeställtt ähr, Och hwadh som ähr dijtt in kommitt, på dett wij i tijdh måge wette til att lathe förskaffe hwad som dett kan wara vthaff nödhen, i wele elliest derhoss giffwe oss tilkenna huru alle saker der i Landzänderne förewetta. Gudh befalandes. Ut Supra.

Bil. XXII.

Riksarkivet, Riksregistraturet, 1612. Fulmacht för Anders Olszon til Vddetorp och Erich Rijbbing till att prowiantere Elfzborgz befästning. Datum Stockholm den 5 Aprilis åhr etc. 1612.

Wij GUSTAF ADOLPH etc. Göre witterligitt, att effter wij ändeligen wele dett wår och Sweriges Rijkes befästning Elfzborg

skall i tijdh medh alle deeler wäll försorgd blifwe, Och serdeles och synnerligen medh Proviant och Spannemåll så wäll som andre nödtorfftige partzeler, Så på thett att opå någon Spannemåll ingen mangell och Fheel wara må, Och wij måge deste wissare ware, att Spannemålen må ther inkomma, Och wäll innan om murer förskaffett och befordrett bliffwa. Derföre så hafwe wij uthi Fulmacth och befalning giffwitt oss elschelige wåre trogne Män, Rådh, och undersåthere, Edle och Welbordige Anders Olszon til Vddetorp och Erich Rijbbing till Swansiö, att the wele först för godh betalning komma til vnsättning så mykin spannemåll som the sielfwe vtaf sijtt eigett må kunne haffue Rådh til att ombära, hvilken the igenom dag och natt wele förskaffe honom opå befästningen, desslikest hafwe wij them och i fulmacth och befalning att handle medh andre ther i landzändan, thett ware sigh adell eller oadel, som någen Spannamåll hafwe i förrådh att aflathe opå en godh och redelig betalning, prester, Borgare heller ehwem the wara kunne, hwilkom wij her medh wele försakrett haffwe att the theres redelige bettalning bekomme effter som Welbe:te godhe män medh them handlandes warde, Och så mykin spannamåll the i sa måtte bekomma kunne, then skole the straxt vthan all drogzmåll eller någen förhållning skynde til för:de befästning. Begäre fördenskuld nådeligen aff alle them för:de godhe Män warde handlandes medh, att the wele stelle troo till thett som the them på wåre wägner tilsegendes warde, hwilkitt them och skal troligen af oss hållitt bliffwa, szå att när the medh Welb:te wåre godhe Mänz bewisz till oss komme på thett the lefreredt hafwe, wäll tilfridz ställtte och bettaltte wardhe, att thett så skall hållitt bliffa hafwe wij denne försäkring medh eigen handh vnderschrifwitt och försegla lattidt, der alle som för wåre skuldh wele och skole, göre och lathe wette sig effterrätte.

Bil. XXIII.

Riksarkivet. Registraturet. Fulmacht för Hanns Otto att wara Chargent Maior eller Öfuerste wachtmestare opå Elfzborgz Slott Datum Marieholm denn 4 Martij 1612.

Wij GUSTAFF ADOLPH etc. Göre witerligitt att wij hafue tillsatt och förordnnadh, som wij och nu tillsittie och betroo oss elschelige wår troo tiennere Erligh och Mannhafftigh *Hanns Otte* att hann Chargent Maior eller öfuerste Wachtmestere opå Elfzborgz Befestninngh wara skall, Och skall hann alltidh ware förplichtedt wårtt och Swerigis Rickes gagnn och bäste söckie fordre och förnimme all Skadhe och förderf afwäria och förkomme och vthi tidh ware och till kenne gifue, hann skall och der hoos alla saker vthi grann och godh acht hafue serdeler medh wacht och wårdh mott wåre och Sweriges Rijkis Fijennder, Så att Befestningenn icke igenom förräderij, Förraskningh eller någott annedh sätt oss och Sverigis Cronne må ifrånn komma och Fijenden denn mechtigh blifue vthann henne medh lijf, blodh och modh och all förmågo hielpe till att förfechte och förswara så att honn oss och Swerigis Cronne till trogenn hanndh må hallinn blifue, Och huadh hann någett förräderij, falskheet eller otrooheett kann förnimme ware På ferde Skall hann oss derom vthi tijdh och Vthann försummelsse till kenna gifua, och elliest sigh i alle måtte vthi sitt kall och Embethe så förhålla, som hann inn för Gudh, oss och huar erligh Swennsk Mann wedh godt samvette will och kann tryggeligen wara till swars och såsom enn tapper och erligh wachtmestere och krigzmann egnner och bör effter som hann sigh der till Obligeret och förplichtedh hafuer. Och, På dett hann sigh vthi samme sinn tiennst deste troligere och flijtheligere skall brucke och befinne lathe, hafue wij honom nådigest tillsagdt vthi besålldninngh Otta hunndredhe daler åhrligen till att bekomma, Och der hoos skall hann hafue frij kåsth der opå Slottedh På sigh sielf Tridbie, Biudh för thenn skuld och befalle her medh wårt krigzfolck, som till samme Befestningh nu örordnende äre eller her effter blifue kunne, att the för:tte Hanns Otto vthi huadh som hann dem På sitt Embethes wägner oss och Swerigis Rijcke till nytto och gagnn till seijenndes och befalenndes warder hörsammheett och lydnno bewijsse. Der hwar och een weet sigh effter rätte.

Bil. XXIV.

Riksarkivet. Registraturet. Fulmacht för Nielz Stierneskold att bliffwa Stadhållere opå Elfzborgz befästning Datum Strängenäs den 22 Aprilis åhr etc. 1612.

Wij GUSTAF ADOLPH etc. Giöre witterligitt, att effter oss bör omsorg och åhoge, att wåre landh och vndersåther, måge för allt fiendtligitt wåld och öfuerfallande tilbörligen blifwa förswarade, Serdeles att wår och Rijkzens Chronez befästninger blifua medh duglige Stådthållere, krijgzfolk och annan nödtorfft i tijdh försörgde, på dett hwar någen belägring kunne derföre komma, att de då wåre Befästninger til wårtt och Rijkzens gagn och bäste förswara och behålla kunne, Och altenstundh Elfzborgz befästningh ähr en den förnembeste, på hwilken oss och Rijkett i denne tijdh synnerligen macth på ligger, derföre haffue wij förordnatt och tilbetroedt, såsom wij och her medh förordne och tilbetro oss elschelig Edle och Wälbördig Nielz Stierneskȯld till Bijbij att wara wår Stadhållere på för:de Elfzborgz befestning, Och skal han först och främst wara oss och Sweriges Crono, huld, trogen och rettrådig i alla motte, wårtt och Sweriges Rijkes gagn och bäste effter ytterste macth sökie och fordre, wår och Rijkzens skade och förderff i tijdh tilkenne gifue och affwärie; Serdeles skall han hafua ett gott och trogett vpseende med alle dem som på Elfzborg brukade bliffue, att de äre oss och Sweriges Crono trogne och rättrådige. Och huar hon af fienden blefue belägredh, skall han medh högzste macth och förståndh förswara henne, och holla henne oss och Sweriges Crono til trogen handh, effter såsom han sig emott oss derpå reverserat, Och wij dess förvthan på hans troheet och Flijtt ingen twiffuelzmåll bähre. Och på thett Wäl:te Nils Stierneskȯldh må deste bättre komma til handa, haffue wij honom till hielp der på Elfzborg i Slotzloffwen förordnatt oss Elskelige Edle och Wälbördige — — — hwilke honom medh Rådh och dådh skole bijstandige wara, Och der honom någott dödeligitt widkomme i lijka motte wara förplichtade at förswara befästningen emott Fienden, och henne oss och Rijkett til godhe beholle. Effter wij och icke altijdh ähre nider stadde, Och wåre befalninger om proviant och andre nöd-

torfft, som wij til befästningen förordne kunne, understundum effter denne tijdz lägenhett af åttskillinge orsaker bliffue förhindrede. Derföre haffue wij offte:te wår Stodhållere på Elfsborg Fulmacth att vptage spannemåll, fattalie partzeler och annan Nödtorfft, dett ware sig aff Adelen, Präster, Borgere eller andre, som oss godhwilligen på betalning wele försträckie, Och dett sedan lathe införa på Slottet och til folkzens vppehälle antwarda, hwilken och nägett på hans begären försträckiandes warder, Och bekommer der på hans qwittens, dem wele wij sådantt tilbörligen och wäll betala och wederleggie i peningz eller peningz werdh, aldeles såsom wij dett sielffue optagedt hade. Befale fördenskuldh alle wåre Befhäläbere, Wacthmästere, Arcklimestere, Bysseskyttere, Höffwitzmän och Menige krijgzmän, samptt alle som på Elfzborgh brukade bliffue, att the kenne Wäl:tte Nielz Stierneskïöld för Stådhållere på befästningen, Och ähre honom på wåre wägne hörige och lydige, vthi altt dett han dem till wårtt och Rijkzens gagn och bäste, biudandes och befalandes warder, Szåsom och Nådeligen begäre aff alle andre, som han på wåre wägner om befästningens Nödtorffter tiltalandes warder, att de sättia tro till hans ordh, och ähre honom till thett bäste befordelige; Der hwar och en som för wåre skuld wele och skole, göre och lathe fulkommeligen wette sig efflerrätte, Till wisso hafwe wij dette medh egen handh vnderskriffuitt, Och medh wårtt konungzlige Secret försegla lathett. Datum loce, et die ut Supra.

Bil. XXV.

Riksarkivet. Registraturet. Fullmacht för *Niels Byrgersson* att wara Fogde på Elfzborgh och öfuer de Häreden der vnder. Af Jöneköpingh den 19 Martij åhr 1619.

Wij GUSTAF ADOLPH etc. Göre witterligit, att wij hafue tillskickat och förordnat, som wij och nu här medh tillskicke och förordne denne Brefwijsere Niels Byrgersson till Fogde opå wår Fästningh Elfzborgh medh Löse stadh sampt vtöfuer Säfuedaals och Askims Hereder med Hijsingen, Och skall han först och fremst

wara förplichtet att wara Oss vthj alla motto, huld, trogen och rätt rådigh; Wårt gagn och bäste altijdh sökie, fordra och främia, skada och förderf, der han dett förnimmer, förekomma och i tijdh tillkenna gifua; Desslikest wara förtänkt att hielpa alla H: K: M:ttz vndersåter, fatige så wäl som Rijke, höge som låge, till Lagh, Rätt och Rättwijso, Såsom och råde, styrkie och förmana dem till troo-heet, hörsamheet och lydno emot Oss och wårt Rijke, och i alla motto så förestå sitt ombetrodde Kall och Embete som en trogen Tienere ägner och bör, och som han dett tryggeligen inför Gudh Alzmechtig, Oss och sedan huar Erligh man vill och kan till.swars wara, effter som han och sigh dett samma emot Oss skrifftligen förobligerat hafuer; Han skall och beflita sigh der om och hafua grannelig inseende, att icke till dett ringeste något vtaf wåre och Crononės Egor och Egendom warder förminsket, vtan häller förbätret, både med Torpeställer och annat effter som kan stå tillgörendes och lägenheeten tillsäger: Såsom och, åhrligen ingifue vti wår Räkninge Cammar alle Förslagh opå tillstundende åhrlige Ränta till den 3 dagh vthj Maij Månedh, desslikest inlefuerera allersist till S: Johannis dagh en reen, klaar, beskedeligh och oförfalskat Rekenskap, både för Slottet och Ladegårderne och dess vnderliggende Hereden så wäl för wisse som owisse Pertzeler, som han både effter åhrlige Rentan och elliest huad han vpbärendes, vtgifuendes och lefuererandes warder medh richtige Quitantzier, Reversaler och Befalningz-Zedler; Försummes dette skall han blifua straffat effter som wårt vtgångne mandat förmäler, Och der till medh miste sijn åhrslöhn. Han skall och icke till dett ringeste något af sijn Opbördh lefuerera till någon annan Ort, än dett wij sielfue hafua giordt Förordningh opå, eller han får beskedh af wår Räkeninge Cammar, så frampt han dett icke igen af sitt egit betala will, jemwel och wara förtänkt att Comparera och begifua sigh tijt, när han budh till sigh bekommer, till att göra beskedh för en deel och annan, och dett ingalunda försitie. Wij befale fördenskull här medh alle wåre vndersåter som vthj för:te Stadh och Häreden boendes äre sampt Tienere och Tienerinnor widh Slottet, att de annamme och bekenne för:de Niels Byrgersson för deras rätte Fogde, bewijsendes honom på wåre wägner hörsamheet och lydno, vthj altt dett han dem till wårt och Chronones gagn och bästa biudandes och befalendes warder, Såsom och vthj rättan tijdh godwilligen vtgöra alla sine vtlagor, som de Oss och Sweri-

ges Chrono skyldige och plichtige äre. Der de alle skole wete sigh effter retle. Datum vt Supra.

Bil. XXVI.

Riksarkivet. Registraturet $^{28}/_{2}$ 1636 fol. 126. Öpet Breff för Oluff Stråle att blifwa frij för blasme och infamia öfuer sin för detta begångne faulte.

Wij CHRISTINA etc. Göre witterligitt, Att ändock Hans K: M:tt wår Elschelige Käre Herrfader (höglofligest j åminnellsse) hafwer nådigst med een Peninge booth, pardonerat wår vndersåter Edell och Wälbördig *Oluff Stråle* för den Act, som han fordom ähr lagförd och dömbd före: Lickwäl medan han vnderdånigst oss klagadt hafwer, huru såsom någre, sådandt oachtadt vnderstå sigh honom förbe:te act at blamera, Ödmiukeligen begärandes om wårtt nådige beskydd vthj saken. Hwarföre weele wij här medh och j detta wårtt brefs krafft strängeligen förbiude, att ingen skall hafwa machtt här effter be:te Oloff Stråle för merbe:te act vthj någon måtto at Wräcka och infamera, vthan skall wara alldeeles een död och perdonerad saak. Här alle, som oss med hörsamheett och lydno förplichtade ähre, haffwe sig fullkombligen att effterrätta.

Bil. XXVII.

Krigsarkivet. Foliant bunden i svart läder med prässade, förgylda ornament. På ryggen en påklistrad, numera sönderrifven papperslapp, hvarå läses: »*[El]fzborgz Giötebo[rgz] [Fort]ification[ns Rä]kning [1]654.*» På innerpermen läses: »Ankommen medh Påssten den 15 Januarij A:o 656. Reviderat in Septembrj 665 af Daniel Wulff. Annoterat till Bookz.»

Innehåller 46 pag. sidor och 239 numrerade verifikationer.

På permen är fastsydd en pergamentslapp, som tvifvelsutan haft sin plats på foliantens rygg, med påskrift: *Elffz- och Göteborgz Fortification A:o 1654 N:o 11.*

— — —

Räckningh för Elfzborgs Slotz opbörder och Vthgifftor medh Slotzskriffuaren Jochim Rotenhane A:o 1654.

	Carta	Sölffur Mynt daler	Sölffur Mynt öre
Inuentarium. Effter 1653 Åhrs Inleffuererade, och sluthin Räckningh, till den 1 Janvarij 1654 Vppå Elfzborgz Sloth, behållet som vnder förmälles Nämbl:			
432 1/2 Tunna Spannemål a 3 d:r		1297	16
Item förres här till vpbördh för Anno 1654 dee besuäres Postar, som mig påfördh blefue Anno 1650 och 652, Nämbl:			
50 19/24 Tunna Spannemål a 3 d:r Tunnan		152	12
Kiörckones Sacker.			
1 Mallm Klåcka om 107/10 pund			
1 Gammalt Säger warck			
1 förgylt Sölffuer kalck om 28 lood			
1 Altar klädhe			
1 Dijskee klädhe			
Koppar Tygh.			
3 Kopparpannor om 50 3/4 pund			
2 1/2 skålp. vthij Gambla och Söndriga kiättlar			
1 kopper skieeppa			

	Carta			Sölffur Mynt daler	öre
1 Grönt gammalt rask Sparlackeen					
1 Gammalt grönt Tafftz Sparlackeen					
3 Gambla Sänge bolstrar					
$48^1/_2$ Gros Gambla hårknapper					
161 Söndriga gambla glassfönstrar					
1 Gammal Järn kackelung					
9 Järnspiäl					
26 Gambla skiffuor och Bordh					
2 Gambla och Söndriga Eekestolar					
4 Gamla fällebordh					
4 Gammala Skåp					
1 öffuertäckt sängh					
11 Ståndh Sängior					
12 Bänckiar					
4 fållebänckar					
10 quarnsteenar					
4 Bookhyller					
20 Gambla dörer					
1 Mall Tuna					
1 Bastufuepall					
4 Paller					
1 Eldhgafuell					
4 st. Poorte lååssar					
20 st. dörre låssar					
2 st. Järnstänger i kiöcket					
1 fånga låås					
2 st. Smällelåssar					
1 dubbellås					
2 st. skäppelåssar					
7 st. ståäckelåssar					
2 st. Taske låssar					
28 st. Gambla söndriga öltrü					
1 Gambel förruttin Jacht					
1 st. Winbroo Linna					
1 » Järn leedstångh					
Swmma				1449	28

	Carta			Sölffur Mynt		
				daler	öre	
Affskriffuas. Effterskreffne Pertzeller, som åhr aldeeles förnöth och odugeligen och en deell som Intet finnas wara till, effter det vthij 40 eller 50 åhr stådt vppå Inventarijo och här bör vthelyckas, Nämbl:						
1 grönt gammalt rask Sparlackeen						
1 Gammal kåppar skieppa						
1 Gammalt grönt tafz Sparlacken						
3 Gammla Sänge bolstrar						
$48^{1}/_{2}$ groos gambla hårknappar						
1 Gammal Järn kackelung som finnas iblandh Artollerijo Inventario weed Elffzborgh						
2 st. Gambla Söndriga Eekestolar						
1 Gammal Jackt långe sädan förrutteen						
Åhn afföres vthaf föreskreffne $483^{7}/_{24}$ Tuna Spannemål vthij nest förleden årh 1654 vthij mussa[1] ätt och förspeldning så och tillhopaligningh, afgångh aff, hwarie Tuna $1^{1}/_{2}$ k:a Som jagh förmodar i alla vnderdanighet at migh så wäl som fleera andra Cronons betiänte Guarnesonerne, effter Cammar ordningh gådt giöras och belöper sig $15^{1}/_{2}$ Tuna a 3 d:r				46	16	
Bliffuer Summan				1403	12	

Glöte och Elfzborghz Slotz Folcks Affloningh pro Anno 1654.

Debet.

	Carta			Sölffur Mynt		
				daler	öre	
Elffzborghz Lähn.						
Anno 1654 Åhrs Mantal och Booskaps Penningar				612	10	16
1654 Åhrs skiussfärdz Pänningar				549	5	8
Effter landzhöffdingens Edell och Wälbornne Herren, Hr Päder Ribbingz Assignation af Skaaraborgz lähn vthij Tuänne Påster				1032	16	
Till fångarns förtärningh af Räntterijet vthij Giötteborgh				85	25	$14^{2}/_{5}$
Summan				2279	25	$14^{2}/_{5}$

[1] Uppätet af råttor.

	Carta	Sölffur Mynt daler	öre	
Credit.				
Effterskreffne Slotz Betiänte hafua Bekommet till et åhrs deputat. effter Statens Innehåldh, Nämbl:				
1 hoopman Wälb:ne *Peder Lillia*		800		
1 Prädickant Heer *Jöns*		150		
1 Skriffuare på Slothet och Staadeen, *Jochum Rotenhane*		200		
1 Arkelijmäster *Jon Gullichsson*		180		
1 Wachtemästar *Hans Peersson*		78		
1 Muremästare		54		
1 Lådieskieppar		78		
2 Timmermän a 120		240		
4 handtlångare a 72		288		
2 Slotzknektar vthom Staten		90		
Skarp Råttaren		36		
Åhn åhr vpgånget till fångarnes förtäringh helle åhret		66	12	19 1/5
Åhn som Råsteeradhe till fångarnes förtäringh effter åhrs räckning		15	25	14 2/5
Åhr till fångarnes förtäringh behåldin till Anno 1655		3	19	4 4/5
Summan		2279	25	14 2/5

Glötte och Elfzborgz sampt des Vnderliggande Skantzers Artollerie Folckz Aflöningh Anno 1654.

	Carta	Sölffur Mynt daler	öre	
Debet				
1654 Åhrs Mantals och Booskaps Penngar, för vthan 43 d:r som lådemackaren *Olluf Peersson* på 3:ne förre åhrs rest bekommit haffuer		2872	24	
1654 Åhrs Skiussfärdz Räntto Artollerije Folcket för Januarij månadh bekommet		562		
1653 Åhrs Extra ordinarie Räntto Bekommet		10	13	8

	Carta			Sölffur Mynt		
				daler	öre	
1654 Åhrs Annordningh Vthur Skaraborgz Lähn. Artollerije folcket låtit afhämpta vthij Tuänne Påster effter Assignationen				3853	16	
Aff Giötteborgz Räntterij				814	26	16
Per balance Resterer, som Lådemackaren *Olluf Pärsson* På sin 654 Åhrs lön effter orginal Staten hafua at fordra				6		
Summan				8119	16	
Credit.						
Effterskrefne Artollerie Peertzoner hafua Bekommet et åhrs Deputat effter statens Innehåld, Nämbl:						
1 major Wälb:ne *Nills Påfueenfelt*[1]				1080		
1 Leeuthnampteen Wälb:ne *Erick Lodh*[2]				360		
1 Tygewachtare *Bärn Sijssolt*				300		
5 Stycke Junckare a 192 d:r				960		
1 Fyrwarker				192		
1 Menerare *Erick Ericksson*				192		
2 Siergianter a 180 d:r				360		
12 Constaber ifrån deen 1 Januarij till den 1 Junij. åhr 5 månader a 10 d:r om månaden				600		
13 Constabler ifrån den 1 Junij till vltimum Decemb. åhr 7 månader a 10 d:r om månaden				910		
15 Constabler i Lärnan ifrån den 1 Janvarij till den 1 Junij åhr 5 månader a 7 1/2 d:r om månaden				562	16	

[1] *Nils Påfve*, adlad 1651 *Påfvenfelt*, kom 1627 i krigstjänst vid artilleriet, öfverstelöjtnant 1655, kommendant öfver artilleristaten i Göteborg och Wenersborg 1661, öfverstelöjtnant vid artilleriet, död 1675. Gift 1640 med *Margareta von der Huth*.

[2] Förmodligen den *Erik Lood* (i Småland) till Mölnarp, som 1660 var major vid artilleriet i Riga, öfverstelöjtnant der 1674, titel af öfverste 1676, död 1679.

	Carta		Sölffur Mynt daler	öre
14 Constaler i lärran ifrån den 1 Junij till den sistee Decemb. åhr 7 månader a 7½ d:r			735	
16 handtlangare a 72 d:r			1152	
1 Smeedh *Kiäller Nillsson*			180	
1 Smeedh *Jöns Peersson*			120	
1 lådemackare *Olluf Peersson* effter orginal Staten			84	
1 Timmerman effter förre åhrens wanlighet alleenast			120	
1 Rustermästeer eller Plåteslagare			140	
Åhn Leeuthnampteen på Wännersborgh *Jon Ollsson*, som Intet war på Staten. Bekommitt emodh sin giorde Tieenst effter Hr Gover:s Sedler	237		72	
Swmma			8119	16

Räckningh för Glötteborgz Fortificationens Inkompster och Vthgiffter pro Anno 1654.

			Sölffur Mynt daler	öre
Debet.				
Balance Effter 1653 åhrs Räckningh			3171	7 1/5
Elfzborgz Lähn.				
Anno 1654 åhrs Annordningh, ähr vthgångeet aff Adhelens Bewelliande 4 d:r Contribution	12464			
Anno 1655 ähr Betalt vppå 1653 åhrs reest	771	22 4/5	13235	22 4/5
Skaraborgz Lähn.				
Anno 1654 åhrs Annordningh, ähr vthgånget aff Adellens Bewilliande 4 d:r Contribution	9200			
Anno 1655 ähr betalt vppå 1653 åhrs reest	304	15 3/5	9504	15 3/5
Summan			25911	13 3/5

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Credit					
På Kiörckegårdzholmen åhr Pokostat, Nämbl.					
Anno 1654 den 19 Martij åhr Betalt för 20 Tölffter groff ståckeweedh till Bärg Bränningh på Kiörckegårdzholmen	40		1		
Den 15 Aprill. Till 2 smedhar som arbeeta på kiörckegårdzhollmeen för Aprill i månadh betalt	12	16	2		
Den 19 dito. Till några steenklyffuare som hafua arbetat på Kyrckegårdzhollmeen, betalt	50	$6\frac{2}{5}$	3		
Den 24 dito till Tweenne steenklyfuar, betalt	3	$12\frac{4}{5}$	4		
Den 25 April. Till några Soldater af Öffuersteen *Johan Nerins*[1] Regemänte som åhr på åtskiellige tider ahnkommeen, at arbeta på Kiörckegårdzholmen, Betallt	120	$28\frac{4}{5}$	5	227	
Ifrån den 1 Maij Till den 11 dito till Några arbetzsoldater, af öffuersten *Neijreens*[1] Regemäntte Betalt	132		6		
Den förste Maij till 19 Steenklyffuar som arbeta på Kyrckegårdzholmen, betalt	38		7		
Den 6 dito. Till en kiöpman ifrån Öhrebroo, för några Tussande ahlahanda slagz spickar, betalt	96	$25\frac{3}{5}$	8		
ifrån den 10 till den 20 Maij betalt til arbetz soldater på Kiörckegårdzholmen	130	24	9		
Den 11 Maij till Nijttan steenklyfuare Betallt	38		10	435	$17\frac{3}{5}$
Den 12 Maij Till hustru *Ingebor* för 40 Tölfteer wrakebräder till ställning Betalt	24		11		
Den 13 dito till några knektar som hafue arbetat på Kiörckegårdzhollmen vthij några dagar	15		12		
Dito betalt till några stycke masterhugare som hafua Plankit 36 st. master	11		13		
Den 17 Maij till Tweene Bönder för 45 Tölffter bråder betalt	33	24	14		
Dito till några stycken muremästare betalt för arbetz löhn	40		15	123	24

[1] Skref sjelf *Johan Nairn*.

	Carta			Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 18 Maij Till *Jörgeen von Långerken*[1] for 5 Skiepp. 2 mark stånge Järn	57	4 1/5	16		
Dito till några bönder Betalt för fältsteen till Kyrckegårdzholmeen	197		17		
Den 21 Maij till några steenklyfuare betalt	52		18		
Dito Betalt till några Gvadisons soldater som hafua arbetat	6	25 3/5	19		
Åhn till arbetz soldater för 1/6 månadh betalt	62	28	20	375	25 4/5
Den 22 Maij till en Tunnebindare för 24 Nyia Tunnor, brukat till kalckballior, åhr betalt	6		21		
Dito betalt till en Borgare *Loreentz Syffers* för 4 1/2 pund ståll	9		22		
Den 26 Maij till den 1 Junij till arbetz soldater, betalt	130		23		
Den 28 dito. Till Hr *Ollrick Steenkamph*[2] för 40 tölffter wrackbräder till Stellningar, betalt	24		24		
Den 1 Junij till den 10 dito, till åtskillige arbetz soldater af Öffuersteen *Eekebladz*[3], *Staekens* och *Neyrens* Regemänter, betalt	475	26 2/5	25	644	26 2/5
Ifrån den 26 Maij till den 1 Junij till några arbetz soldater	18	16	26		
Den 1 Junij till een Smedh *Suen Suensson* betalt	4	16	27		
Till Bardberaren mest:r *Jöran Suartzkop*[5] för medicamenter Till de siucka soldater på Kyrckegårdzhollmeen betalt för effterfölliande månader, Nämbl: Junij, Julij, Augustij och halfua Septemb: huar månadh 12 d:r Sölf:r mynt	42		28		

[1] *Jurgen von Lengercken*, f. i Kiel 1603, handelsbetjänt i Nya Lödöse 14/7 1619, handlande i Göteborg 1627, rådman 1646, död 1655 17/7. Gift med *Cecilia Krakau*, dotter af Gullbergs tappre kommendant Mårten Krakau.

[2] Rådman *Ollrich Stenkamp*, (skref sjelf *Steinkamp*) gift med *Kerstin Eriksdotter*, enka efter borgmästaren i Himmelsport, Bremen, Tyres Amundsson.

[3] *Christoffer Ekeblad* till Stola och Fröslunda, öfverstelöjtnant vid Nils Kaggs regemente 1639, öfverste för ett regemente Westgöta fotfolk, död 1664.

[4] *Johan Slake* till Wettungen, Ströberg och Öjevalla, öfverste för Westgöta-Dals infanteri 1654. Stupade 1657 vid Gjertums skans i Norge.

[5] *Jurgen Schwartzkopf* f. 22/2 1616 † 16/7 1675. Var 1647 regementsbarberare vid Elfsborgs regemente, blef 12/1 1648 barberare (fältskär) vid Göteborgs, Elfsborgs och Wenersborgs garnisoner mot 400 daler i lön.

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 3 Junij till Stadz Måioren *Johan de Kiöningh* betalt för någre materialier, som brukas hos muremästerna	24	29 1/5	29		
Den 4 Junij betalt till Stadz Majoren *Johan dee Königh*[1] för en Bådt som Brukas emällan Kyrckegårdzholmeen och Stadheen	8	2	30	97	31 1/5
Den 4 Junij till Prädickanten På Kiörckegårdzholmeen Wällärdhe Hr *Anders Andreij*, till oblätter och mässewin	2		31		
Den 5 Junij till en Kiöpman *Söfringh Nillsson* för 10 Skieppund Stånge Järn Betalt	112		32		
26 Syller till Krutwärcket på Kiörckegårdzholmen, betalt	13		33		
Den 9 Junij för 40 st. wrackmastrar betalt till hustru *Karin Daniels*	225		34		
Till Arbetz Soldateerna ifrån den 10 Till den 20 Junij betalt	602	10 2/5	35	954	10 2/5
Den 7 Junij Till deen 10 dito, åhr åhn kommet af Öffwersteen Edele och Wälb:ne *Johan Neyrens* Reegemänte Soldater som arbeta på Kiörckegårdzholmen, Betalt	47	29 3/5	36		
Den 10 Junij till Smeden *Claes Johansson* Betalt för några knöster och Skiufkiärer, axlar	26	29	37		
Den 11 Junij till Muremästaren *Sigfredh Larson*, medh hans Vnderhafuandhe Arbetzfolck. Betalt	143	22	38		
Den 13 dito Reepeerbaneen betalt för åtskiellige Tågh och Schlep tagel	45	24 2/5	39		
Dito till *Olluf Beengtsson* för 6 tölfter Spiror till Steellningar betalt	28	25 3/5	40	293	2 3/5
Den 14 Junij till Hr *Jörgeen von Leengerkeen* för 2 skiepp. Stånge Järn betalt	22	12 4/5	41		

[1] Skref sjelf *Johan de Coningh* och var förmodligen holländare, användande detta språk i skrift. Förde i vapnet en arm hållande ett svärd, och vid sidorna af skölden I D—C. Var enligt *Wilhelm Berg, Christine Kyrkas böcker för vigde, födde och döde 1624—1774* född 1606 och dog 13/4 1675. Stadsmajor i Göteborg. Gift med *Maria von Autzhorn*, född 1603, död 1676. En *Anna de Königs*, som begrafdes 15/11 1676 var förmodligen deras dotter.

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 15 dito för 11½ Tunna Kiärra betalt till wattnewärcket och på Kyrckegårdzhollmen kommit	46		42		
Dito till *Börge Richartsson* för 5 Tölffter Steellningz Sparrer à 1 d:r Sölf:r mynt	5		43		
Dito till Smedheen *Claes Johansson* för 10 stycke öxar, 10 murhammar och 10 murskieedar, betallt	20		44		
Ifrån den 20 Junij till den 1 Julij till Arbetz Soldateerna betalt	575	26 2/5	45	669	7 1/5
Den 21 Junij Till 31 stycke Steenklyffuar, betalt för deras arbete	62		46		
Den 22 dito, till några Båttekarlar betalt för åtskiellige båtelass medh fältsteen, som dee till Kyrckegårdzhollmeen fördt hafua	108	25 3/5	47		
Ifrån deen 23 Maij till den 1 Junij betalt til Arbetz Soldater	117	4 3/5	48		
Den 28 Junij till Promskiepparen *Areffuidh Larsson* för Junij månadh, betalt	6		49		
Åhn till 2 Promskieppare *Anders Galle* och *Olluf* på Kyrckegårdzholmen för Junij månadz Löhn à 6 D:r	12		50	305	30 1/5
Den 1 Julij Mess:r *Sigfridh Larsson* medh sinna Vnderhafuandhe arbetzfolck Bekommet för giort Arbete	186	6	51		
Till en Smeedh *Sueen Sueensson* för Julij månadh betalt	4	16	52		
Ifrån den 1 Julij till deen 10 dito till Arbetz Soldaterna af efftterskreffne öfuersters *Eekebladz, Staekens* och *Neyrens* Regemänte betalt	419	26 2/5	53		
Den 2 Julij till åtskiellige Steenklyfuare betalt	68		54		
Den 3 Julij till 16 stycke Master hugare, som haffua plancket 26 st. Master Vthij Arbetz Löhn	12		55	690	16 2/5
Den 4 Julij till *Adam Harwick*[1] för 24 tölffter wrackbräder betalt	18	28 4/5	56		

[1] *Adam Herweg*, handlande, var död 1673, gift 1) 17/12 1637 med *Altje Renders* död 1646, 2) 1648 med *Maria Körninges* f. 1627 död 1673. Hans sonsons sondotter blef gift med Johan von Engeström.

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 6 Julij till några Arbetz Soldater af Wälb:ne öffuersteens *Neyrens* Regemäntte, betallt för 1/6 månadh	83	8	57		
Ifrån den 10 till den 20 Julij åhr 1/3 månadh, åhr betalt till arbetz Soldaterna	520	26 2/5	58		
Till 2 Soldateer som åhre ahnkommne af *Eekebladz* Regemäntte	1	8	59		
Den 14 Julij till *Olluf Beengtsson* för 2 1/3 tölfter Syllar, 4 Tölffter Sparer och 10 tölffter flåteueedh, betalt	44		60	668	7 1/5
Den 19 Julij för en Poomp Vthij brunneen på Kyrckegårdzholmmen, betalt	3	6 2/5	61		
Till Prädikanteen Vnder Arbetzfolcket Wällärde Hr *Anders Andreij* till oblätte och mässeuin	2		62		
Åhn till Promskiepparen *Anders Larsson* för halfua Julij månadh	3		63		
Ifrån den 20 Julij till den 1 Augustij till Arbetz Soldaterna betalt	442	12 2/5	64		
Åhn till 38 st. Steenklyffuar som arbeta på Kyrckegårdzhollmen	76		65	526	18 4/5
Den 22 Julij Till Hr *Arffuidh Gumundsson* för 15 Tuner Tiärra som åhr kommet till Kyrckegårdzhollmeen och watnewärcket Vthij Giötteborgh medh 2 Tun:r till Artollerije behooff	54		66		
Dito till Hr *Nills Danielsson* för 38 stycken wrakmaster 300 st. otta Tumm. och 800 fäm. Tumma Spiker, betalt	230	4 4/5	67		
Den 23 Julij mäst:r *Sigfreedh Larsson* medh sinne Vnderhafuandhe arbetzkarlar, betalt för arbetz löhn	169	20	68		
Till en Promskieppare *Areffuedh Larsson* för Julij månadh, betalt sin Löhn	6		69		
Den 29 Julij till åtskiellige bönder Vthij Askims härat för en hop fältsteen som dee hafua kiört till murewärket på Kiörckegårdzhollmeen, betallt	619	10	70	1079	2 4/5
Den 29 ditto Betalt Till 2 Bönder för 6 1/2 Tölfter flåteweedh till Bärgs Bränningh pa Kyrckegårdzholmeen	13		71		

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 29 Julij till *Olluf Andersson* för 6 haff Näffuer till at täcka medh på Kyrckegårdzholmeen	28	$25\frac{3}{5}$	72		
Den 30 dito till en Promskieppare *Olluf Beengtsson* för Julij månadh	6		73		
Dito till Smeedeen *Sueen Sueensson* betalt för Augustij monadz löhn	4	16	74		
Åhn till några Steenklyffuar och murehantlangare på deeras Löhn betalt	83	$19\frac{1}{5}$	75	135	$28\frac{4}{5}$
Den 30 Julij till 16 stycke masterhugare, som hafua planckat och kanträttat 36 styke master betallt	18	16	76		
Till en Bondhe *Sueen Ollsson* för 6 tölfter flåteweedh betalt	14	$12\frac{4}{5}$	77		
Ifrån den förste till den 10 Augustij till Arbetz Soldaterne af 3 Regemäntte för $\frac{1}{3}$ månadh arbetzpeeningar, Betalt	523	$28\frac{4}{5}$	78		
Den 6 Augustij till mäst:r *Sigfridh Larsson* murremästareen medh sinne Vnderhafuande Arbetzfolck och hantlangare betalt	118	16	79		
Till Tullnäreen Hr *Gabrill Jönsson* för 16 Tölffter vrakbräder betalt	12	$25\frac{3}{5}$	80	688	$3\frac{1}{5}$
Den 12 Augustij till några arbetz Soldater af öffuersteen Wälb:ne *Staekens* Reegemänte för deeras arbete på heemreesan betalt	21	$6\frac{4}{5}$	81		
Till 2 hantsågare betalt för 40 allnar som dee hafua sågat	1	16	82		
ifrån den 10 till den 20 Augustij till arbetz Soldaterna weedh fortification betalt	508	$\frac{4}{5}$	83		
Till en suarfuaere för 6 Blockskiefer betallt	1	$6\frac{2}{5}$	84		
Ifrån den 20 till den 31 Augustij betalt till arbetz Soldater weedh fortification	503	$14\frac{2}{5}$	85	1035	$12\frac{2}{5}$
Den 20 Augustij till Meester *Sigfridh* Muremästaren med sinna Vnderhafuande för arbetz löhn betalt	111	20	86		
Den 22 dito till Reeparbanan betalt för åtskiellige slagz hampa Tågh, Nämbl. 1 Skieepp. 15 L. 17 mark	71	$22\frac{2}{5}$	87		
dito till Promskieppareen *Arefuid Larsson* för Augustij måndas (!) löhn	6		88		

				Sölffur Mynt daler	Sölffur Mynt öre	
Åhn en Promskieepare *Oluf Beengtsson* för samma månan betalt	6		89			
Till Smeedeen *Sueen Sueensson* for Septemb. månadh betalt	4	16	90	199	26 2/5	
Den 30 Augustij till *Loreens Sigfridsson* för 4 pund Stååll betalt	8		91			
Den 31 dito betalt till 6 Båtekarllar för 670 läst fältsteen till fyllingh på Kyrckegårdzholmen, 84 leester Tree wercke sampt andra materialier, fördt och 56 lästeer steen till föling till wattnewärcket weedh Giötteborgh	324		92			
Den 31 Augustij till 2 bönder i Lerwma sochen för 7 tölfter flåtewedh och 51 Spetz flåteueedh, sammales åt en annan bonde *Haral* i Krockslät för 4 tölffter flåtewedh, tilhopa betalt	26	5 1/5	93			
Ifrån den 1 Septemb: till den 10 dito till fortifications och arbetz Soldaterna betalt till deeras aflöningh	498	30 2/5	94			
för 4 mark Isteer till at smöria Cranen med betalt *Jörgeen Rumph*[1]		25 3/5	95	857	29 3/5	2)
Till Promskiepparen *Anders Andersson* på 4 månader hans löns förbätring, betalt	14		96			
Den 5 Septemb: till een Smeedh *Biörn Larsson* för allahanda arbete som han haffuer giort, betalt	7	1 3/5	97			
Den 10 dito Till Sigfridh Muremästar medh sinne Vnderhafuande arbetzkarlar betalt för giord arbete	155	8	98			
Ifrån den 10 till deen 16 Septemb: till fortifications och arbetz soldater för 1/6 månadh giordh arbete betalt	222	7 1/5	99			
Den 10 Septemb: Till åtskiellige Steenklyffuare för giordh arbete, Betallt	54		100	452	16 4/5	
Den 14 Septemb: till Ingenivren *Hägtor Loffman*[3] betalt för såhr, öxer och knöster skaffter, så och sopeequasteer	3	13 1/5	101			

[1] *Jörgen Rumpf* dog 1674, 73 år gammal.

[2] Felsummeradt; bör vara 857· 29 1/5.

[3] *Hector Loffman* omtalas såsom fadder 1668.

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 15 dito åt Promskieppareen *Arefuedh Larsson* för Septemb: månadh betalt	6		102		
Den 16 dito till några soldater vnder öffuersteen Eedhl och Wälb:ne *Nerens* Regemäntte, som hålla wacht på Kyrckegårdzhollmeen och tillijcke der sammasteds arbeta, effter order betalt	21	16	103		
Den 18 Septemb: till *Nills Danielsson* för 125 Tunnor Sement betalt	285	5	104		
Sammaleedes till en mättare som samma Cemment hafuer vthij skieepet vpmätt	1	$3\frac{4}{5}$	105		
Den 19 dito till en Steenklyffuare som åhr blefuen siuck betalt	2		106		
Den 22 Septemb: till *Jochum Roteenhan* för 100100 muresteen, som han hafuer låtet leffuerra af sit teegelbruk	550	16	107		
Till Tueenne skorsteens spiäl på Kyrckegårdzholmeen betalt	3		108	872	22
Den 23 Septemb: Till *Mårtteen Dreijer*[1] för 2 Tunnor Tiära till krubbe wärcket på Kiörckegårdzholmeen	8	8	109		
Till een kiöpman *Dawidh Amiansson*[2] för 3 skiep. stångh järn betalt	33	$19\frac{1}{5}$	110		
Till muremästaren medh tueenne hantlangar för arbetz Löhn betalt	10	4	111		
Till en Smedh *Sueen Sueensson* för giordt arbete betalt	2	8	112		
Den 27 Septemb: Till Promskiepparen *Olluf Beengtsson* betalt	6		113		
Till Hr *Jörgen von Leengerkeen* för 3 skiepp. Stånge Järn betalt	33	$19\frac{1}{5}$	114		
Till en Borgare *Oliuir Petersson*[3] för 14 st. Biälckar betalt	10	16	115	104	$10\frac{2}{5}$
Den 28 Octobrij Till 5 Stadz Timbermän, som hafua arbetat med werckmäst:r *Jonhan Jacobsson* på Kiörckegårdzholmen	20		116		

[1] *Martin Dreijer*, handlande, rådman 1653, död 1657.

[2] *David Amija* d. ä. född i Lübeck 25/4 1616, död 4/11 1674, handlande i Göteborg, titet af kommissarie i Kommerskollegium. Gift med *Antoinette Hartzen*.

[3] *Olivier Petersson von Egmont*, handlande och husegare redan 1634 i Göteborg, död 1656.

				Sölfur Mynt	
				daler	öre
Den 1 Novemb: Till Commeendanten på Kyrckegårdzholmen för weedh at brånna om Winteereen vthij Cortuguardie Betalt	25		117		
Till några Guarnisons soldater som hafua arbetat medh bärgbränareen på Kyrckegårdzholmeen, betalt	4	24	118		
Till tuänne bönder för flåteueedh till bärgbräning på kyrckegårdzholmen för 34 tolffter betalt	54	$12^{4}/_{5}$	119		
Den 15 Novemb: till 2 Bönder för $14^{1}/_{2}$ Tölfft flåteweedh betalt	29		120		
Den 16 dito till bem:te 2 Bönder för 50 Tölffter Weedh betalt	100		121		
Till några Soldater af Guarnisons folcket, som hafua arbetat vthij Nouemb: månadh	6	$30^{2}/_{5}$	122		
Den 2 Decemb: till 13 Bönder, som hafua fört gråsteen till muringen på Kyrckegårdzholmeen, betalt	276	4	123	516	$7^{1}/_{5}$
Till en Bonde *Börge* på Hultet, betalt för 8 tölffter flåteweedh till Bärgh Bräningh på Kiörckegårdzholmen	16		124		
Den 18 Decemb: Till 3 Bönder för gråsteen, som dee hafua kiört på Kiörckegårdzholmen till muringeen	83		125		
Till *Nills Danielsson* för 27 tölffter wrackbräder, betalt	21	$19^{1}/_{5}$	126		
Till Hr *Jörgen von Leengerkeen* betalt för 5 skieppund	56		127	176	$19^{1}/_{5}$
Till några steenklyffuare som på åtskiellige tidher åhre ahnkomeen, betalt	53	$19^{1}/_{5}$	128		
Åhn till Bärgbränaren *Biörn Larsson* och några af Guanisons soldater honom til hielp, betalt	26	$19^{1}/_{5}$	129	80	$6^{2}/_{5}$
Biörn Larsson Bärgbränaren och muremästaren Bekommet för					
Martij månadh	20		130		
Aprill månadh	20		131		
Maij månadh	20		132		
Junij lijckaså	20		133		
Julij	20		134		
Augustij	20		135		

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Septemb:	20		136		
Octobrij	20		137		
Novemb:	25		138		
Decemb:	25		139	210	
Åhn Anno 1655.					
Januarij	25		140		
Februarij	25		141		
Martij	25		142	75	
Smeden *Jöns Ollufsson* Anno 1654 Bekommet som effterföllier:					
Aprillij månadh, medh smeeden *Suen Sueensson* Bekommet	16	16	143		
Maij månadh, *Sueen Sueensson* betalt	4	16	144		
Vthij samma månadh Smeeden *Jöns Ollufsson* betalt	12		145		
Junij månadh lickaså	12		146		
Julij	12		147		
Augustij	12		148		
Septemb:	12		149		
Octobrij	12		150		
Novemb:	12		151		
Decembrij	12		152	117	
Åhn Anno 1655.					
Januarij	12		153		
Februarij	12		154		
Martij månadh	12		155	36	
Giötteborgs Wallerna Åhr vppå kostadhe					
Anno 1654. Till en Siertiant med 26 Gieemeene knechtar, som hafua arbetat Weedh Giötteborgz wallerna, Till deeres löhningh betalt ifrån den 10 Junij till den 20 dito	27	16	156		
Dito Siersiant medh 26 Giemeene knechtar för 2/3 månadh betalt ifrån den 20 Junij till deen 10 Julij	55		157		
Den 20 Septemb: till en Smeedh *Biörn Larsson* som hafuer stålsat och hueesat några pikor till steenklyffnings fort sätiandhe, betalt	2	11 1/5	158		

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 28 Septemb: betalt till 3 Steenklyfuare för 10 dagars arbete	6		159		
Åhn till bem:te Steenklyffuare för 10 dagars arbete Betalt	6		160		
Åhn åhr betalt för bem:te 3 Stenklyfuare för arbetz löhn ifrån den 8 till den 18 Octob: åhr för 10 dagar	6		161	102	27 1/5
Den 5 Novemb: till en Borggare *Börgge Righartsson* för en tolft Spiror Brukat till Batrierns förbättringh betalt	6		162		
Den 8 dito till 3 Steenklyffuare för 10 dagars arbetes löhn ifrån den 7 till den 17 Novemb:	6		163		
Åhn bem:te Steenklyfuare ifrån den 17 Novemb: till dhen 27 dito	6		164		
Den 15 Novemb: till en bondhe betalt för 2 tolffter trint Timber til Batriens förbetringh	5		165		
Den 18 Novemb: till en Smedh *Sueen Sueensson* för arbetz löhn betalt	4	16	166	27	16
Rijsåhs Skantz på kostadt.					
Den 20 Maij Till 5 Bönder, som hafua framkiört till Rijsåhss Skantz grå eller fältsteen	56		167		
Den 10 Junij till 6 Bönder betalt för gråsteen till muringh	103	24	168		
Den 14 Augustij till 2 Bönder för 126 Tärningh allnar gråsteen, som de hafua framkiört till Rissåhs Skantz	15	24	169		
Den 23 Septemb: till presidenten Wälb:ne *Lars Brooman*[1] betalt på en försträckningh på 100000 mursteen, som han skall leffuerera till Rissåhs Skantz	140		170		
Den 23 Septemb: betalt till 26 Bönder vthij Askiums härat för en part gråsteen, som dee haffua kiört till Risåhs Skantz och deen i Cubij allna wiss vpsat til murningh deer sammasteedes	862	28	171	1178	12

[1] *Lars Broman* till Apertin, f. 8/1 1635. Syndikus i Göteborg 1645, Commercie president der 1/5 1650, adlad 1653, burggrefve i Malmö 1658, död 1667.

				Sölffur Mynt daler	Sölffur Mynt öre
Watnewarket åhr påkostat					
Den 21 Septemb: betalt till Guardisons soldaterna, som hafua arbetat weedh wattnewärcket à 4 öre s:mt om dagen	14	$1^{3}/_{5}$	172		
Den 30 Julij till en Borgare *Olluf Beenglsson* benemd för Bräder, Suillor och Sparar, Betalt	70	$6^{2}/_{5}$	173		
Den 29 Julij till Stadz Maioren *Johan dee Köningh* för 164 stackar höö, som åhr kommeen till Wallernas försäkringh. Åhn 25 stackar höö som arbetzsoldatterna på Kyrckegårdzholmeen lijge vpå betalt	94	16	174	178	24
Den 14 Julij till en Borgare *Jacques de Bois*[1] för några dagars arbete som han hafuer giordt till at tiärra wattnewärcket, och för några Bårstars som deer till åhre bruckat	21	$19^{1}/_{5}$	175		
Till Gvardisons soldater för 81 dagzwercke, som dee hafua arbetat à $1^{3}/_{5}$ öre Sölf:r mynt	4	$1^{3}/_{5}$	176		
Den 14 Julij betalt för 2 styke Järngrytter, brukat at siudha Tiärra och bek vthij	6	$12^{4}/_{5}$	177		
Till Stadz maioren *Johan dee Köningh* effter vprättat Contracht, som han medh Wälbornne herreen Landzhöffdingeen och General quarttere mästare hafuer om een deell af watne wärcket, hafuer förfärdigat och vprättat, som sielffua contrachtet vthwissar	510		178		
Den 16 Maaij till 6 Båtte karllar för 264 läster gråsteen, som dee medh deeras båttar till Wattnewärcketz försäckringh fört haffua, åhr betaalt	105	$19^{1}/_{5}$	179	647	$20^{4}/_{5}$
Den 15 Augustij till en Ängelsk kiöpman för $2^{1}/_{2}$ skieppund Rullbly betalt	52		180		

[1] *Jacques du Bois* (die Boes, Die Boest, De Boes, Te Boss), målare, förekommer i Göteborg 1630, afled 1665. Gift $^{21}/_{8}$ 1636 med *Magdalena Petersen*, f. 1617, † 1675.

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 21 Octobrij till 9 st. Båttekarllar, som hafua medh deeras båttar fördh till wattnewärcket Spolbormens försäckringh 288 läster gråsteen, betalt	115	$6\frac{2}{5}$	181		
Till en kiöpman *Adam Härwich* betalt för 5 tölffter wrackbräder	3	24	182	170	$30\frac{2}{5}$
Det Nya Tyghus åhr på kostadh					
Den 17 Februarij till *Börgge Bengtsson* för 800 fām tumma spickar à 1 d:r hundradhe	8		183		
Den 5 Decemb: till en smeedh *Anders Peersson*, som hafuer arbetat weedh Tygehuset, betalt för arbetz löhn	40		184		
Den 3 Novemb: betalt till *Nills Danielsson* för 6 st. master kommet till det Nya Tyghuusset	33	24	185		
Till 2 hantsager som hafua saget en mast, betalt för såger löhn	1	$11\frac{1}{5}$	186		
Åhn till en Smeedh *Sueen Sueensson* för halfua Octob: månadz löhn betalt	2	8	187		
Den 28 Octob: till 3 steenklyfuare för arbetz löhn ifrån den 28 Octob: till den 7 Novemb: åhr 10 dagar	6		188	91	$11\frac{1}{5}$
Den 19 Septemb: till *Söfringh Nillsson* för 500 5 Tumma Spick à 1 d:r, betalt	5		189		
Den 22 Septemb: till *Jörgeen von Längerkeen* betalt 12 skiepp. stånge Järn à $11\frac{1}{2}$ d:r	134	$12\frac{4}{5}$	190		
Den 26 Septemb: betalt till een smeed *Beengt Sueensson* be:d: som hafuer arbetat till Tyghusetz Bygning och heengewarcket med böglar, Boltar och dragspicker	80		191		
Den 29 Augustij för 6000 st. Tänglikar till fönsters beslagh vthij Tygehusset, betalt	9	$19\frac{1}{5}$	192	229	
Den 29 Augustij Till *Jörgeen von Lengerkeen* för 6 skieppund stånge järn a $11\frac{1}{3}$ d:r Sölf:r mynt, som till Hengewarcket vthij Tyggehusset förbruckas, betalt	67	$6\frac{2}{5}$	193		
Den 9 Junij betalt till en glassmäst:r *Arweedh Holst* ben:dh för glassfönster han hafuer giordt till tygehusset	80		194		

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 6 Junij till *Börge* kopparslagare för några kopper Reenor, som han hafuer giort af Cronones kopper till Tygehusset, för arbetzlöhn betalt	45		195		
Den 15 Martij till en Mållar *Jacob dee bois* för 99 fönster karmar och dörrar, som han medh färgor hafuer anstrucket och mållat, åhr betalt	99		196		
Den 14 Decemb: till 3 timbermän som hafua arbetat på tygehusset och hugeet några master till Biälckar och annat arbete, betalt	16	28	197	308	$2\frac{2}{5}$
Extraordinarij Vthgiftor.					
Den 15 Martij till *Seefringh Nilsson* för 500 st. Twebrat Spicker	2		198		
Den 19 April betalt till 2 timbermän, som hafua förbetrat en gambel Cronne Prom, Nämbl: för dreff, spickar, Tiärra och arbetz löhn	6		199		
Den 20 dito till en Siersant, som förskieckadees till Skaaraborgz låhn at vthfordra några peeningar, som till fortification war ahnordnat till skiuss och Reesa peeningar	6		200	14	
Den 22 Maij till några af Guardisons soldater betalt för 285 dagzuerke a $1\frac{3}{5}$ öre Sölf:r mynt	14	8	201		
Den 10 Junij till stycke Junckaren *Gabril Ahnsteensson* till Reesepäningar at afheempte något tråwercke till Artollerij behoff	3		202		
Den 6 Maij till mållaren *Jacob de boiees*, som hafuer ahnstrucket och med olliefärgan dörrer, lucker och knappar vppå söder portteen, betalt	12		203		
Till een siuck steenklyfuare betalt	1		204		
Den 28 Maij till Tueenne Promskiepare för $\frac{1}{2}$ månadz Löhn, betalt	6		205		
Den 7 Junij till stadz maioren *Johan dee Köning* för $1\frac{2}{3}$ Tölft flåteuedh betalt	3	$10\frac{2}{5}$	206		

				Sölffur Mynt daler	Sölffur Mynt öre
Den 27 dito till *Arffuedh Gumundsson* för 2 tunner tiära till Artollerijs behof at suerta och tiärra Laveterna och stycka lådera på walleen	8		207	47	18 2/5
Den 29 Maij till några Guarnisons soldater nu för 325 dagz uerke som dee giort hafua på åtskiellige arbete, betalt	16	8	208		
Den 15 Julij till en wrackmast som Rätklufue åhr förbruckat till ladheståcke vthij gambla musqueter, betalt	3		209		
Den 5 Augustij till tygewachtaren *Bärnhart Seysolt* för en hoop Tunne bandh at bindha och förbättra krut Tunnarna vthij krudehuset medh	2		210	21	8
Den 31 Augustij till Guarnesons soldaterne betalt för 646 dagzuerke a 1 3/5 öre Sölf:r mynt	32	9 3/5	211		
Den 25 Septemb; till *Börge Bengtson* för slussepäningar för något träwercke, som till Artollerij behoff åhr ahnkommet, så och till 2 bönder som hafua samma wercket lagt vthij en flåte weedh Möndal, åhr betalt	6		212		
Den 7 Julij till *Börge Beengtson* betalt för beek, Tiärra, Spickar, Eekenaglor, dreef och sparrar, som åhr brukat at förbätra några Cronones Prommar och Båttar	18	16	213		
Den 10 Septemb: till *Nils Danielsson* för 7 tolfter wrackbräder brukat till kalckboden weedh stoora Bommeen, betalt	4	28 4/5	214	61	22 2/5
Den 14 Octob: till Corteguarden, på *Elfzborgh* till at Reparera, åhr kommet et haff näffuer, 4 tölfter wrackbräder och en tolfft sparrar, åhr betalt	9	6 2/5	215		
Till Åcker löhn för 17 Tunnor saltseeter, som han hafuer fördt meedh sina hästar ifrån Stadzwågan till tygehuusset betalt		28 4/5	216		
Den 27 maij till een gamal Cronones prom till at förbätra för dreeff, spick, tiärra och arbetz löhn, är betalt	10	20 4/5	217	20	24

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 26 Septemb: till *Nills Danielsson* för 4 tölffter furu Planckor till Bateriernes Reparation förbrukat	24		218		
Den 28 Octob: till en åcker och en båteekarl för 17 Tunnor Saltpeter, som dee hafua fördt ifrån tygehusset och in på Cronones skiep åhr be:d som till Stockholm war förskickat	1	$28^{4}/_{5}$	219		
Den 2 Novemb: betalt till några Bönder ifrån Säffuedalss härat, som hafua fördt en hoop Träwerke som till Artollerie behoff förbrukas	25		220		
Den 3 Decemb: till glassmäster: som hafuer vthflickat och förbätrat så och nyia fönster giort weedh *Elffzborgh*, Kyrckegårdzholmen, och weedh dees omliggande Skantzer, effter giort Räckningh betalt	11	$11^{1}/_{5}$	221	62	8
Den 17 Decemb: till *Nills Danielsson* betalt för några tölffter furuplanker, som till Artollerije behof åhre förbruckat	37	16	222		
Den 19 dito till Artollerije behoff betalt till 20 stycken fårskin bruckat till stycke wisskar	5		223		
Den 30 dito Guardisons soldaterne bekommet för 468 dagzuerke, som dee hafua arbetat a $1^{3}/_{5}$ öre Sölf:r mynt	23	$12^{4}/_{5}$	224		
Åhn betalt för Arbetz Löhn för 52 stycke skiufkiärer a $9^{3}/_{5}$ öre Sölf:r mynt	15	$19^{1}/_{5}$	225	81	16
Den 2 Novemb: till *Börge Rieghartsson* för en tolfft Spieror till Baterienes förbätringh weedh Nye porteen bet:	6		226		
Åhn till *Jörgen Hindrichsson* betalt för 12 Tunnor Steenkool, som åhre kommet till Artollerijit Smidhan och deer förbruckat	18		227	24	
General Quartermästaren					
Edel och Wålb: *Johan Wärnskiöldh* meedh sinna vnderhafuande Peertzoner, Ingenieurer, Conducturer och timmermän bekommet:					

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
General quartteremäst:r *Johan Värnskiöldh* hafuer bekommet effter Kongl: Maij:tz Bref, daterat den 20 Junij 651, och Krigz Collegie deer påfölliande befalning af deen 22 April 653 till Reesse och Tärre Päningar	540		228		
Ingenieuren *Hägleer Lofman* bekomet	70				
Conducteuren *Erick Ollsson*	25		229		
Conducteuren *Mårleen Erchsson*	60				
Ingeniuren *Peeter Klarman* effter Wälb:ne Genneralens Begieeran bekomet per wexel i Stockhollm som her af Giötteborgz fortifications Cassan åhr betalt	119	$14\frac{2}{5}$	230		
Wärckmästaren *Johan Jacobsson* på sin löhn bekommet:					
den 17 Martij effter Wälb:ne herr landzhöfdingeens befalningh bekommet, som medh Genneral quartteremästareen på sin löhn skal decorteras	100		231		
den 12 Junij bekommet lickaså	80		232		
den 28 Novemb: bekommet	100		233		
den 5 Decemb: Bekommet	100		234	1194	$14\frac{2}{5}$
Pro Anno 1654 till Tuänne Timmermän, som åhrligeen Tiänna och Städtze arbeta vndher fortifications Staten, som åhr *Anders Arffuidsson* hafuer huar månadh 12 d:r Sölfuer mynt, och *Lars Ericksson* 6 d:r, vthij licka måtto *Olluf Ollufsson* 6 d:r, belöper för dem alle Tree för hella åhret	288		235		
Effteer höglåfligh Kongl: Krigz Colleie Resolution, daterat vthi Stockholm den 14 Martij Anno 1650, för fortifications Vpwachningh åhrligen vthom slotzskrifuer löhnen bestadt	100				
Åhn bestadz vthi bemelte Resolution åhrligen till Reese och Tärepäningar till Stockholm och der ifrån tilbackas igen, med Räckningh Clarerade	60				
Till Papper och bläck så och Böckernas förbinadhe	15			463	

	Sölffur Mynt daler	Sölffur Mynt öre
Noch afföres effter Hen:s K. Maij:tz Nådige Bref och fulmacht daterat vthij Stokholm Anno 1649[1] den 20 Martij för Artollerij Skrifuare tiänstan, effter iagh deerföre hafuer vpwachtat och tieenstgiordt för Anno 1654, och Jngen Löhn bekommeet, afföres som medfölliande H. K. Maij:tz nådige Bref vthuisar folio[2]	100	
Balance Til Den 1 Januarij Anno 1655, at Clarera, Nämbl:	8236	$27^{4}/_{5}$
Summarum	25911	$13^{3}/_{5}$

[1] Årtalet öfverstruket af en annan hand och öfverskrifvet med 650.

[2] Samma hand har anmärkt i marginalen: »Dessa 100 d:r åhre äfven desamme som her ofuan före afförer, och bör betalas.»

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Verif. 221.					
Anno 1654 den 18 October- für die Kronn gearbeit wie folget					
Auff *Elsborch* Sloss In der Offeren logemente 2 finster gemacht	$3^1/_2$	d:r			
In der Soldaten Kortegarde 3 finster macht	6				
ein nie finster In de Kortegarde da für	2				
der vnder Offere logemente 12 ruten	1				
des wachtmesters logemente ein fenster	3				
für den Presten ein nie finster	2				
In des Stük Juncker logemente auff dem Sloss ein finster gemacht daefür	3				
noch ein finster In selbe hauss da für	3	$^1/_2$			
noch ein finster in dasselbe hauss	3				
ein krone lüchte gemacht	3				
noch finstere gemacht daefür	3	$^1/_2$			
Auff *Gollberch* schantze vor dent	4				
Auff *Riissas* schantze gearbeit, In des Commendanten logemente 2 finster stüke	2				
ein finster In de kamer daefür		20	öre		
ein finster In de Küchn daefür	5				
In Kortegarde auff Rüssas 16 ruten	5				
Noch ein finster selbe logemente	3	$^1/_2$			
In de buschütten losemente vor denet	3	$^1/_2$			
Auff *Kürgardesholmb* schantz ein nie finster In de dome daefür		12	öre		
ein klein finster In den Soldatenlogemente	3				
ein finster betrat daefür	4	$^1/_2$			
noch 64 ruten eingesetzet is	5	10			
In de anderen Kortegarden In der Stadt vor dent	6				
11 d. $11^1/_5$ öre S:mt. Somme 25 d:r 12 runstüch					
Arent Holste[1] gläser					

[1] *Arend Holst*, f. i slutet af 1500-talet eller början af 1600-talet, dog $^{28}/_{1}$ 1665, hade med sin andra hustru *Carin Nilsdotter*, dotter af borgaren i Kungelf Nils Hansson, sonen *Anders*, som blef guvernementskamrer i Göteborgs och Bohus län. Arendt Holst blef stamfar för en vidt utbredd slägt.

Bil. XXVIII.

Wij CHRISTINA medh Gudz nåde, Sweriges, Giöthes och Wändhes vthkoradhe dråttningh och Arffurstinna, Storfurstinna Till Finlandh, hertighinna vthj Estlandh och Carelen, fröcken öfwer Ingermanlandh. Giör witerliget ath Emedan såsom wår och Sweriges Rijckz Trogne Mähn, Rijckz- och Krigz Rådh hafwa på wårt nådighe behagh och wijdhare ratification Tilbetrodt och förordnadt Ehrligh och förstondigh *Jochim Rotenhan* at wara Slotz- och Artollerjskrifwar på wåra fästningar medh der vnderligandhe Skantzer *Elffs-* och *Göteborg,* alss(å) welle wij hånnom wedh bem:te Slotz- och Artollerj skrifwar Embete her medh Confirmerat hafwa, hwilcken nästh den Trohetzplicht, medh hwilcken oss och Sweriges Cronan han förbunden wara skall, icke allenaste huadh det wijdh bem:te fästningar och skantzar vthij Amunition och prouiant, medh huadh mehra som hörer till des Defension och vnderholdningh och der uti nu ähr eller hereffter kan Thit förordnat blifwa, holla lönt och hemligit, och derom ingen som sådant icke wädherbör kunnigh eller weterliget giöra, vthan och månatligen wårt Kongl Krigz Collegio aduertera och beskedh senda, huadh der af Tilkommer eller afgår, och dit ähndå requireras, sedan skal han de anordningar som åhrlighen, så Till bem:te fästningars och skantzars reparation och bygningars, som Guarnisonens dher sammestedhes, Jämbwähll Slotz och Artollerj folcketz medh flere der af Dependera vnderholdningh gjordhe och förordnade blifwa, sigh Till opbördh Tagha, vthforda och Till dem som wedherbör Distribuera, hållandes dher öfwer ehn Richtigh Bock och Räckningh och den medh behörligh Documenter af befalningh sedlar och Quitantier herr i Krigz Colegio in Lefwerera och Clarera, såssom hans inlagdhe obligation i wårth Kungl. Krigz Colegio hånnom sådant widare Tilplichtar, Rätandes sigh i det öfriga såwähll vthj penningars, Prouiantz som Amunitions vthgifwandhe effter Gennerall Gouvernörens eller Slotzhophmannens der sammastedhes order och befalninghar, och på alla vthgiffter Taga deras befalningz shedlar Till sina Räckningars better veriuication, och in Summa denna sin ombetrodda (tjenst) så förrestå, och der vtinnan sigh förholla,

som han derförre in för Gudh, oss och huar Redheligh Man Tryggelighen wijll och kan Till Schwar ståndha, och på det han detta alltså miket better må kunna förestå, dy besthå wij hånnom hermedh till åhrlig Löhn och Vnderhåll för *Elffzborgz* Slotz-schrifware Thiänsten der Tuhundradhe daller Sölfwer Mynth, som dett Embete i Staten på fördhe ähr, och för *Giöteborg* Artollerj medh des vnderliggandhe skantzar Etthundradhe daller Sölfwer Mynth åhrligen, att nijuta och oafkortadhe bekomma. Wij befalle för denskull alle som wädherbhör, serdelles Guarnisons-, Slotz- och Artollerj folcketh der sammestedhes, at de erkenna bemelte *Jochim Rotenhan* för deras Räte anordhnadhe Slotz- och Artollerj skrifware, bewisandes hånnom å wåra weghnar den respect som hwar i synnerhet wädherböhr, här alla detta anghåendhe haffwa sig ath effter räta. Till ytermehra wijsso hafwe wij detta medh wåhr Eghen handh vnderskriffwetth och wijtterligen låtit siättia wårth konungzliga Secret herr neddan förre. Datum Stockholm den 20 Martij Anno 1649.

CHRISTINA.

Bil. XXIX.

Efter orig. i *Generallandtmäterikontoret.* Geometrisk Affritningh uppå *Elffsborgs ladegårdhs* ägor, belägit uti Göthe-borgs, Elfsborgs Fögderi, Medh Åcker, och engh, Tillijka Meedh andhra Circumstantier, som finnas här undher Specificerat, och medh Literis Noterade.

A.	Åhr Uthsädhet Till Ladegården Räknandes alle åkrarna Tilsamman		$42\frac{4}{5}$	Qvar:
B.	Åhr Giärdesängerna		300	stakar
C.	Åhr Kalfuehaagen	Höö	30	stakar
D.	Diurregårsängerna	Höö	230	stakr
E.	Åhr Haffrekiäret........................	Höö	40	stakr
F.	Åhr Öfrekiäret...........................	Höö	20	stakr:
G.	Åhr Små Kullerna	Höö	20	stak:

H. Åhr Ångeledsman .... Höö 20 stak
I. Åhr Kiällare tomtptan. Hakersma
Långåhserna tillhopa .... Höö 120 staka
K. Uhle Kulles-åhs-ängh .... Höö 65 staka
L. Kebbekiers-ängh .... Höö 116 stak
Underskrefne ängar, åhr fordom brukade under Ladegården, meen sädan, bruckas Under Giötteborgh, till muhlebethe.
M. Kåkekieret .... Höö 24 stak
N. Smidstomptan, Skieptswägen, och
Lillvägt................................ Höö 50 stakar
O. Lageråhs och Brooåhsängar......... Höö 40 stakr
P. Sillebärgs och Smörhögs-äng ...... Höö 43 stak
Q. Storarijdt, och Kalffuekieret......... Höö 50 stak
Summan på dee ängarna, som nu
åhre beholldne.......................... » 961 stak
Räcknnades — 3 stakar på mijntsta lass Bliffuer .... » 320⅓ lass
Dee ängarna, som brukas undher
Götheborgh, till muhlebeete blifua Höö 207 stakar
R. Åhr hagar, som brukas under Stadhen.
S. Åhr masthambner.
T. Åhr Stigeberget och Kiärrebruket.
V. Åhr dehn haggen, som Officerna haffua sina hästar uthij.
Uthij Desse ängar, Bärgh och Ekeskogs backar, pläga Diurran Haffua sina Säkre Parker och orter at gå Uthij och kallas Sundshagen.
X. Ängegården, eller Skogewachtare Hemmanet. Krono Uthsädhe, ahls
— 6 Tuner .... Höö 25 lass
quarn hööst och våhr gångandhe.

Muhlebeethe nödtorfftigt. At detta så rät inqvirerat och befunnet åhr, Delignerat, och affmättat. Anno 1655 aff

Kiettel Klasson.

Bil. XXX.

Riksarkivet i Köpenhamn. Personalhist. Saml. Henrik Krummedige. Kongl. Missiver. 10/9—1497.

HANS met Gudz nade Danmarckis, Norgis etc. konnung, vdwald konnung tiill Suerige, hertug vdi Slesuig etc.

Wor sønderlige gunst tilforn. Kære her Henrik, som i nw oss tiill om the læen i haffue anammet omkring Elwitzborg, ati wele gøre oss ther got regenskab aff, tha bede wij ether kerligen, ati wele gøre thet meste aff rentten i penninge i kwnne oc rammer wort beste i the oc andre made, som wij ether fullelege tiltro oc wiide, ati gerne gøre. Som i røre om Niels Clawesz at werduge fader biscop Brynold købstedemen oc almwe befrychte them, at wij skulle tage hannem til nade, tha haffue wij sport mange hans behendelige ord oc wele ther wære fortenckt vdi oc ramme wort riigis raadz och almwens beste vdi swo the skulle engen faare haffue ther fore effter riigens raadz raad. Om Niels Clawesz gotz oc sammeledis hans garde oc borgemesters gotz, som bort romde, wele wij lade altingis bestaa som lenge wij komme ether til ordz eller scriffue ether anderledis til om. Om thet læn Solloo, ther sende wij ether wort breff paa oc sammeledis til almwen, at the swarer ether. Bede wij ether kerligen, ati wele arbeyde om ati kwnne faa then annen almwe ther [the] (Felskrift i orig.; bör utgå) omkring, som icke ær gangen til hande, oc wærer Bispen behielpelige ehwad made i kwnne oc haffue i fanget slottet, tha tager bispen och Mattis Kawle til hielp oc straffer then almwe, som icke will gaa til hande, och haffuer altiid bud vp vnder holweyen at forfare, om ther giøris sambling, tha bywde oss thet strax tiill. Befalendis ether Gud. Screffuet paa wort slot Calmarn søndag nest effter natiuitatis Marie aar etc. xcvij° vnder wort signet.

På baksidan:

Oss elskelige her Henrick Krwmmedige, ridder, wor man oc raad oc embitzman pa Baahwss.

Bil. XXIV.

Riksarkivet i Köpenhamn. Personalhist. Saml. Henrik Krummedige. Kongl. Missiver. 6 Oktober 1497.

HANS met Gudz nade Danmarckis, Norgis etc. konung, vduald till Suerige, hertug i Slesuig oc i Holsten, Stormarn oc Ditmersken etc.

Wor sønderlig gunst till forn. Kiære her Henrick, wider at oss elskelige Nielss Clauesz, wor man oc raad, haffuer nw sagt oss huldskab oc mandskab, tro tieniste oc sworet oss raad, oc antwordet fran sig slotzlogen pa Æluitzborg, hwilcken wii haffue nw antwordet hannom igen, oc bestillet met hannom, at han icke skall wende then allmwe oc borgerne ther i byen, som ere gangene ether til hande pa wor wegne, engen wnt eller vwilge ther fore till i noger mode, men skall holde them wid log, skiell oc rett oc ey vforrette them. Thii bede wii ether och wele, ati strax vpgiffue then bestalding oc giører hannom eller hans foget engen hinder pa lenet, slottet, byen eller hans garde i byen, men lader hannom thet aldelis følgæ vbehindrit, oc wele wii strax vfortøffuit bywde oc skriffue ether till, hwat i skulle fortage met thet tall folck i haffue ther, oc sammeledis hwor ledis thet skall haffue sig met ryetherne, som hoss ether ere. Befallendis ether Gud. Screffuet i Sancte Clare closter vden fore Stockholm fredagen nest efftir Sancti Francisci dag aar etc. xcvij. Vnder wort signeth.

På baksidan:

Oss elskelige her Henrick Krwmdige, ridder, wor man oc raad oc embitzman pa Baahuss.

Bil. XXXII.

Göteborgs Konsistorii Bref-bok. Den 1 Mars 1871 N:o 73.
Kongl. Maj:ts och Rikets Kammar Kollegium.

Genom skrifvelse af den 22 sistlidne December från konungens Befallningshafvande i Göteborgs och Bohus län har det, i enlighet med gifven föreskrift af kongl. Kammar Kollegium i skrifvelse till bemälte konungens Befallningshafvande af den 17 nästföregående Oktober, lemnats Domkapitlet tillfälle att, för afgifvande af ytterligare utlåtande rörande frågan, till hvilken församling de personer, hvilka äro å *Nya Elfsborg* boende, numera, sedan dervarande slottsförsamling upphört, borde anses i kyrkligt hänseende höra, taga del af hvad i detta ärende förekommit efter den af Domkapitlet under den 5 Maj 1869 till Kongl. maj:t gjorda hithörande underdåniga hemställan; och får Domkapitlet, som med anledning häraf, efter infordrande af vederbörande kontraktsprosts härmed öfverlemnade yttrande i frågan, nu för sin del tagit densamma i förnyadt öfvervägande, härmed afgifva följande utlåtande.

Då enligt hvad f. d. bataljonspredikanten vid den å Nya Warfvet förut förlagda, men numera indragna depot för Kongl. Flottan B. J. Glasell i skrifvelse till Domkapitlet af den 20 December 1870 tillkännagifvit, Domkapitlet inhemtat, att sedan Kongl. Fångvårds-Styrelsen med sistförflutne Oktober månads ingång öfvertagit Nya Warfvet, Garnisonsförsamlingen eller Kongl. Maj:ts Flottas församling derstädes äfvenledes upphört, samt att fråga blifvit väckt om de förra medlemmarnes af sistnämnda församling anslutning till den församling, som skulle komma att bildas det till Nya Warfvet förlagda straff-fängelsets personal, så kan Domkapitlet vid sådant förhållande icke fästa afseende vid den af Lundby prebendeförsamling å kyrkostämma den 1 Dec. sistlidne år yttrade önskan, i den sak, hvarom nu fråga är; och då härtill kommer att, enligt hvad kontraktsprosten bland annat anfört, Ny Elfsborg likasom Lundby församling, både i administrativt och judicielt hänseende tillhör Östra Hisings härad, finner Domkapitlet sig sålunda numera ega allt skäl att, med frångående af sitt härofvan åberopade under

år 1869 framställda underdåniga förslag i ärendet, härigenom i likhet med kontraktsprosten vördsamt hemställa, att de på Ny Elfsborg nu boende personer måtte förklaras böra hädanefter anses i kyrkligt hänseende tillhöra ofvannämnda Lundby församling, äfvensom att den upphörde slottsförsamlingens samtlige, till kyrkan eller skolan hörande inventarier samt allmänna medel måtte åt Lundby församling öfverlåtas, men mot förbindelse att för desamma lagligen ansvara och att, derest kyrkan å Nya Elfsborg framdeles skulle komma att till Gudstjenst åter upplåtas och skolan ånyo komma i gång, i sådant fall till vederbörande församling återställa, hvad henne tillhörer.

Höfdingar på Elfsborgs slott.

Efter det Elfsborg första gången nämnes år 1366, förekommer icke någon slottshöfding förr än 1377, då Elfsborg innehades af danske riddaren

Jacob Muus såsom pant för ett till drottning Margareta lemnadt lån. Derefter förekommer väpnaren och riksrådet

Hans Kröpelin till Årstad, hvilken förmodligen redan 1409 var höfvitsman. Han förflyttades 1421 i samma egenskap till Stockholms slott.

Under Engelbrekts befrielsekrig nämnes 1434 väpnaren

Mathias von Kalen såsom slottshöfding, men tvingades 1436 att lemna Elfsborg i svenskarnes händer, då såsom höfvitsman tillsattes

Henrik Snakenborg, hvilken åter fråntogs befälet 1439.

Ture Stensson Bjelke till Kråkerum, riksråd och riddare samt lagman i Upland, höfvitsman 1439.

Son af riksrådet och riddaren Sten Bengtsson (Bjelke) död 1408 och Karin Ulf. Kallas 1410 à vapn (väpnare), var året derpå riddare, 1435 riksråd, 1438 lagman i Upland, afled 1439 och begrafdes i Vadstena.

Gift 1) med Brita (Tjurhufvud), dotter af riksrådet och riddaren Abraham Brodersson, 2) med Margareta Krummedike, död 1451, dotter af riksrådet och riddaren Erik Ludersson till Tranekärr och Beata von Pfletzingen: Margareta Krummedike blef omgift med riksrådet och riddaren Krister Nilsson (Vasa).

Nils Stensson Natt och Dag till Göksholm, riksråd och riddare, höfvitsman i Oktober 1439.

Son af riksrådet och riddaren Sten Bosson (Natt och Dag) till Göksholm och Rinkestaholm och Ingeborg (Örnefot). Kallas à vapen 1431, var 1434 riksråd, riksmarsk 1439, afled samma år af pesten i Norrköping.

Gift 1) med Margareta Stensdotter (Bjelke), 2) med Margareta Knutsdotter (Bonde).

Gustaf Olofsson Stenbock till Tofta och Erikstada (af den gamla Stenbocksslägten) riksråd och riddare. Var 1452 höfvitsman på Elfsborg, men öfverrumplades och förlorade 1454 slottet till den norske riddaren

Olof Nilsson, hvilken den 29 Juni 1455 öfverlemnade detsamma till Danmark. Såsom höfvitsman tillsattes då riddaren

Kolbjörn Gäst.

Erik Nipertz, riksråd och riddare. Höfvitsman 1457, stupade i Februari 1470, samt efterträddes af

Ivar Månsson Gren.

Sommaren 1471 eröfrades Elfsborg af sedermera riksrådet

Otte Torbjörnsson, som afsattes från befälet hösten 1472 eller i början af 1473, och efterträddes af riksrådet

Nils Klausson till Vik. Denne nödgades efter en lång belägring den 29 September 1497 uppgifva slottet till Danmark, då till höfvitsman utsågs höfdingen på Bohus,

Henrik Krummedike. Redan före slottets kapitulation hade denne besatt det tillhörande länet, för hvilket han i bref till konung Hans erbjöd sig göra räkenskap. Denna åtgärd gillades af konungen, som den 10 September 1497 anmodade Krummedike uppdrifva räntan i penningar det mesta han kunde; beträffande biskop Brynolfs, köpstadsmännens och allmogens fruktan för att konungen skulle taga Nils Klausson till nåder igen, så »hafve vi sport många hans behändelige ord», och man bör icke hafva någon fruktan i detta afseende. När slottet är taget, så bör Krummedike taga biskopen och Matts Kafle till hjelp och straffa den allmogen, som icke vill gå konungen till handa. (Bil. XXX).

Trots detta uttalande skref konung Hans den 6 Oktober 1497 till Krummedike att, sedan »oss älskelige Nils Clausson, vår man och råd» gått konungen tillhanda och svurit honom trohet, samt antvardat från sig slottslofven på

Elfsborg, så har konungen antvardat honom slottet igen, med vilkor att han icke skall göra något ondt åt de borgare och bönder, som gått Krummedige till handa å konungens vägnar, utan skall han hålla dem vid lag och rätt; »ty bedja vi Eder och vele att I straxt uppgifven den beställningen och gören hvarken honom eller hans fogde något hinder på länet, slottet, staden eller hans gårdar i staden, utan låten det honom alldeles följa obehindradt, och vele vi straxt oförtöfvadt bjuda och skrifva Eder till, hvad I skolen företaga med det folk I hafven der, och sammaledes hur det skall göras med ryttarne, som hos Eder äro.» (Bil. XXXI).

Redan den 6 Oktober 1497 insattes sålunda

Nils Klausson till Vik åter till höfvitsman på Elfsborg[1]. Han fick likväl ej stanna här längre än till frampå nästa år, 1498, då riksrådet och riddaren

Svante Nilsson Sture, den blifvande riksföreståndaren, lyckades erhålla förläningen, hvilken han behöll till på våren eller sommaren 1499.

Svante Sture till Eksjö och Penningby var son af riksrådet och riddaren Nils Bosson Sture till Eksjö och Brita Bonde till Penningby. Född 1453, riksråd 1482, riddare 1497, riksföreståndare 1504, död 1512.

Gift 1) med Iliana Gädda, dotter af riksrådet och riddaren Erengisle Carlsson och Bengta Simonsdotter Körning, 2) Mätta Ivarsdotter Dyre.

Erik Eriksson Gyllenstjerna, riksråd och riddare, höfvitsman 1499. Uppgaf slottet utan belägring den 18 Juli 1502 till Danmark, för hvilket förräderi han dödades af den svenska hären.[2]

Elfsborg förstördes derefter, och platsen der det stått lemnades öde till i April 1519, då Karl Knutsson (Tre

[1] I anledning af denna, senare erhållna upplysning, rättas antagandet sidan 64 att Henrik Krummedike innehaft befälet på Elfsborg i $^{3}/_{4}$-dels år.

[2] Erik Gyllenstjerna till Fogelvik och Winstorp var son af Erik Eriksson Gyllenstjerna och konung Carl Knutssons dotter Christina. Var 1481 fogde i Dalarne, 1483 väpnare och riksråd, 1490 höfvitsman på Kalmar, kallas 1497 riddare. Var 1501 höfvitsman på Nyköping.

Gift med Anna af Winstorpa-slägten, dotter af riksrådet Carl Bengtsson och Karin Lagesdotter Sparre, enka efter Carl Carlsson Wasa.

Rosor) besatte klippan såsom en dansk tillhörighet, hvarefter han lät befästa den med timmerförskansningar och jordverk. I slutet af Maj eller början af Juni samma år var skansen så färdig, att

Klaus Bilde kallad *Norby* kunde anförtros befälet på densamma. Han synes icke stannat här längre än högst till årets slut, ty den 5 Februari 1520 förekommer

Hans Brede såsom höfvitsman på Elfsborg, och då han i en skrifvelse denna dag talar om att han icke lyckats erhålla någon fisk »i vinter», synes deraf vara tydligt att han åtminstone några månader innehaft befattningen. Äfven han lemnade snart fästet, som derefter anförtroddes

Hans Eriksson, hvilken i Juni 1521 omtalas såsom höfvitsman här. Denne fanns qvar ännu i September samma år, och förmodligen till årets slut.

Den 25 Januari 1522 var

Mikkel Blik höfding, och hade nyss förut mottagit fästet af Hans Eriksson. När Mikkel Blik befarade att han icke skulle kunna, öfverlemnad åt sig sjelf som han var, försvara fästet mot de under Gustaf Vasas befrielsekrig antågande Svenskarne, tände han i början af 1523 eld på fästet och drog sig med besättningen tillbaka till Bohus.

Klippan, der fästet stått, äfvensom länet förlänades den 23 April 1523 till riksrådet och riddaren

Ture Jönsson (Tre Rosor).

Den 25 Augusti 1524 förlänades Elfsborgs slott och län till

Måns Bryntesson Lilliehöök till Gräfsnäs, sedermera riksråd och riddare, som dock redan före nämnde dag innehaft detsamma mot redovisning.

Den 7 Oktober 1524 förordnades, jemte honom, i slottslofven *Torsten Brunsson* till Häggetorp af Forstenaslägten, *Gustaf Knutsson Ribbing, Knut Svensson* och *Torsten Nilsson.*

När Måns Bryntesson, såsom en af hufvudmännen, för det i början af 1529 anstiftade upproret i Vestergötland, fråntogs befälet på slottet, anförtroddes detta

Severin Kijl till Hoffnäs, som redan i Februari samma år för-

ordnats i slottslofven, jemte Måns Bryntesson.[1] Den 10 Oktober 1529 förordnades, jemte Severin Kijl, i slottslofven herr *Ragvald Svensson, Anders Nilsson, Peder Olofsson, Gustaf Olofsson Stenbock* till Torpa, *Peder Bengtsson Svenske, Rasmus* skifvare, *Joen* smed, *Olof Rolfsson, Brynolf Eriksson, Peder Olsson* och *Mickel* bösseskytt.

Den 7 Oktober 1532 förordnades, jemte Severin Kijl, i slottslofven förenämnde *Joen* småsven, *Brynolf Eriksson* och *Peder Olsson* samt *Torsten Brunsson,* hvilken senare var i slottslofven här 1524. Fogde på slottet var *Anders Hansson (Ekeblad)* till Stola.

Gustaf Olofsson Stenbock till Torpa, riksråd och riddare, höfvitsman på Elfsborg 1540. Ståthållare öfver Vestergötland. Under hans bortovaro tillförordnade sden 4 Maj 1555 *Bengt Bengtsson Gylta* i slottslofven, jemte *Olof Eriksson Tröbo.*

Gustaf Olofsson Stenbock, son af riksrådet Olof Arvidsson Store och Karin Lake, föddes 1502, blef 1527 riddare och 1534 riksråd, 1540 ståthållare i Vestergötland samt 1542 lagman i denna provins och krigsöfverste; 1552 öfverste sekreta råd och guvernör i Östergötland, friherre till Öresten och Kronobeck 1561, riksmarsk 1569, död den 24 maj 1571. Skref sig herre till Torpa, Toftaholm och Lena.

Gift 1531 med Brita Eriksdotter Leijonhufvud död $^{25}/_{3}$ 1572, dotter af riddaren och riksmarsken Erik Abrahamson Leijonhufvud till Ekeberg och Loholm och Ebba Wasa.

Sigvard Algotsson Kruse till Elghammar 1561. Han var son af Algot Christoffersson Kruse till Elghammar, som inkom från Norge 1521, och Anna Sigvardsdotter Skytte till Erikstad. Sigvard Kruse var gift med Alfrid Natt och Dag, död 19 Mars 1588, dotter af Måns Johansson Natt och Dag och Barbro Eriksdotter Bjelke; blef 1569 ståthållare

---

1 I *von Stjenmans* Swea- och Götha Höfdinga-Minne uppgifves att riksrådet och riddaren *Birger Nilsson Grip* till Winäs skulle varit ståthållare på Elfsborg 1529—1530, samt 1529 äfven, jemte honom, *Olof Bröms* och *Peder Hansson* till Valstad, af Forstena-slägten. Vi hafva icke kunnat finna någon underrättelse härom i riksregistraturet.

i Upsala och afled 1571. Förde i början sitt fädernevapen, tre narrkåpsmössor, hvilket vapen han sedan när han blef svensk adelsman under Erik XIV ändrade, då han fick Nils Jespersson Cruus' tillstånd att upptaga dennes vapen, dock med andra färger.

Den 17 Oktober 1561 fick *Lars Pedersson Hård* förordnande såsom slottsfogde på Elfsborg under Sigvard Kruses sjukdom; stupade vid Halmstad 1563.

Son af riksrådet och riddaren Peder Olofsson Hård och Karin Torsdotter Store; höfvitsman på Nyköpings slott 1521, på Stegeborg 1547, kallas 1560 lagman i Småland, öfverste för artilleriet 1562 och året derefter för krigsfolket i i Vestergötland.

Gift 1552 med Brita Ribbing till Svanserid, född 1530, dotter af ståthållaren och riddaren Nils Knutsson Ribbing och Anna Olofsdotter Stenbock.

Under Sigvard Kruses frånvaro såsom ledamot af konung Eriks Nämnd erhöll den 28 April 1563 *Erik Kagg* till Bronäs befallning och fullmakt att akta på Elfsborg. Han var son af slottslofven på Leckö, Mathias Nilsson Kagg till Kellstorp, Bronäs och Fjellskäfte (hvars far skref sig Kagge) samt Elin, riksrådet Linder Brunssons dotter till Bronäs, och var gift med Beata, riksrådet Anders Hanssons (Ekeblad) till Stola dotter.

Erik Kagg uppgaf slottet den 4 September 1563 till danskarne, för hvilken gerning han dömdes från lif, ära och gods.

Till kommendant på Elfsborg utnämndes efter slottets eröfring af danskarne

Jörgen Rantzau, hvilken dock kort derefter aflöstes af

Jörgen Krummedicke. Ej heller denne stannade någon längre tid och var redan den 10 Mars 1564 aflöst af

Jens Kaas till Kongslöflund. Sedan denne befordrats till öfverste för danska arméens fotfolk, utnämndes 1569 i slutet af året

Emmike Kaas till Gelskoug till kommendant på Elfsborg, med *Just von Thinen* och *Jacob Windtz* såsom löjtnanter. Förmodligen har likväl detta varit ett blott tillfälligt förordnande, eller också, och måhända snarare, har Jens Kaas

fortfarande haft ett slags öfverinseende öfver fästningen, ty man finner honom den 25 mars 1571 erhålla åtskilliga uppdrag med afseende på slottets förestående återlemnande till Sverige. I alla händelser kallas dock Emmike Kaas den 23 Juni samma år höfvitsman på Elfsborg, och likaledes erhöll denne den 1 derpå följande November konung Fredriks qvitto på förvaltningen, gällande för tiden från den 1 Januari 1570 till den 24 Juli 1571, hvilken dag väl får anses såsom den, då slottet återlemnades.

Redan den 24 Juni 1571 hade till ståthållare på Elfsborg beordrats

Christoffer Torstensson till Ulfstorp af Forstena slägten och
Nils Posse till Säby och Gammalstorp, och den 27 Juli blef
Anders Olsson till Solberga öfverstebefallningsman.

De båda förstnämnde afgingo redan den 24 Mars 1572, samt efterträddes i slottslofven af

Brunte Birgersson Lillie till Hjelmared och Aspenäs och
Sven Andersson Stålhandske. Sedan Lillie den 22 Januari 1573 förordnats att vara ståthållare i Vestergötland, Knut Posse till hjelp, befullmäktigades dagen derpå, eller den 23 Januari

Jöran Eriksson Ulfsparre till Öjared, Råda och Näs samt
Anders Olsson Oxehufvud till Uddetorp att hafva öfversta befallningen öfver Elfsborgs och Gullbergs fästningar, och den 3 derpå följande Mars får

Charles de Mornay, friherre till Varennes och Arnöberg, jemte de förra, en liknande fullmakt. De Mornay afsattes den 30 April 1574, hvarefter den 30 April och 31 Maj Jöran Eriksson Ulfsparre och Anders Olsson Oxehufvud erhöllo nytt förordnande att, jemte

Olof Andersson Oxehufvud till Säby hafva högsta befallningen på Elfsborg och Gullberg.

Den 8 Augusti 1574 förordnades den förutvarande Anders Olofsson Oxehufvud samt

Bengt Eriksson Slatte, den förste att hafva öfversta befallningen öfver Elfsborg och Gullberg samt Nya Lödöse, och den senare att vara befallningsman på Elfsborg samtidigt erhållande fullmakt såsom fogde derstädes.

Slatte måtte snart aflidit; Anders Olofsson Oxehufvud hade i slutet af 1574 eller tidigt 1575 förflyttats såsom ståthållare på Gullberg, och man finner sålunda i Maj 1575 såsom ståthållare på Elfsborg

Brunte Birgersson Lillie och

Jöran Eriksson Ulfsparre. Lillie nämnes ännu 1582 såsom ståthållare härstädes och Ulfsparre likaså åren 1586, 1589 och 1591. 1577 omtalas visserligen riksrådet, friherre

Erik Gustafsson Stenbock såsom ståthållare på Elfsborg, men detta torde mera varit en titel, enär han i verkligheten var landsherre öfver hela Vestergötland.

Deremot var verkligen 1582

Anders Olofsson Stråle till Boatorp i slottslofven, och erhöll den 10 Juli 1591 nytt förordnande att vara Jöran Eriksson Ulfsparre till hjelp. Åren 1585 och 1586 förekommer *Erik Axelsson* såsom befallningsman på Elfsborg.

Den 10 Juli 1591 förordnades

Claes Andersson (Ekeblad) till Stola och Fröslunda, att, jemte Anders Olofsson Stråle, vara Jöran Eriksson Ulfsparre till bjelp på slottet; sedermera tillkom den förutnämnde

Erik Axelsson, hvilken 1593 benämnes ståthållare på Elfsborg. Den 17 Februari 1595 erhöllo Clas Andersson (Ekeblad) och Anders Olofsson Stråle nytt förordnande såsom ståthållare; högste befälhafvare var fortfarande riksrådet, friherre Erik Gustafsson Stenbock, som den 14 Juli 1594 erhöll konung Sigismunds stadfästelse på denna värdighet. Efter att hafva slutit sig till konungens parti måste han 1597 fly ur riket.

Den 29 mars 1597 förordnade hertig Carl

Erik Olofsson Stake och

Knut Kijl till Appelnäs att vara ståthållare; båda erhöllo ny fullmakt den 8 Augusti 1598. Som Stake snart derefter afled, utnämndes i hans ställe

David Danielsson Hund till Romelberg att, jemte Knut Kijl, vara ståthållare.

I Augusti samma år, 1598, blefvo dessa båda öfverrumplade och fråntagne slottet af konungens anhängare,

Jöran Eriksson Ulfsparre,

Seved Ribbing och

Brun Jöransson, hvilka innehade Elfsborg till den 2 November då de måste kapitulera, hvarefter

Knut Kijl och

David Danielsson Hund, åter insattes på sina platser såsom ståthållare. Den senare erhöll den 7 Januari 1599 ny fullmakt, hvarjemte den 7 Februari samma år tillkom såsom ståthållare

Johan Andersson Ekeblad och den 26 i samma månad

Anders Lindersson till Rista. Då Knut Kijl fortfarande var qvar, stodo sålunda dessa fyra i slottslofven. Den 17 Juli 1600 förnyades Anders Linderssons fullmakt. Samma år nämnes, förutom honom, såsom ståthållare den förut omtalade

Anders Olofsson Oxehufvud till Uddetorp och

Nils Andersson Lilliehöök till Fårdala och Nyby. Efter det den sistnämnde kallats till arméen i Liffland, förordnades den 30 Juni 1602 i slottslofven

Anders Olofsson Oxehufvud till Uddetorp,

Torsten Lindersson till Forstena samt

Måns Smålänning. Anders Olofsson synes snart afgått, ty den 30 Juni 1603 nämnas de båda senare såsom varande i slottslofven.

Sedan Torsten Lindersson flytt ur riket, kom i hans ställe den 14 November 1603

Söfring Jönsson till Gäddenäs, och såväl han som Måns Smålänning erhöllo ny fullmakt den 2 Januari 1604, då ytterligare tillkommo

Torsten Christoffersson till Bjurum och Ulfstorp samt

Sven Björnsson. Hans Nilsson Rosenbanér uppgifves 1604 äfven varit i slottslofven, men i så fall antagligen blott någon kortare tid, ty den 22 December 1605 förordnades den nämnde Söfring Jönsson att i Hans Nilsson Rosenbanérs frånvaro träda i slottslofven, jemte Torsten Christoffersson till Bjurum och Anders Olofsson Oxehufvud till Uddetorp.

Den 24 Juni 1606 förordnades nya ståthållare, nemligen riksrådet

Jöran Claesson Stjernsköld till Viby och Tuna,

Hans Johansson till Boo och Åleqvarn, samt

Erik Jöransson Ulfsparre till Hersäter och Näs.

Söfring Jönsson till Gäddenäs 1608 och början af 1609 i slottslofven jemte

Måns Smålänning. När den senare afled, erhöllo den 24 November 1609

Peder Jönsson och

Lars Olofsson fullmakt att vara i slottslofven, sedermera den 25 Februari 1610 förstärkte med

Lars Jacobsson till Helgås och

Nils Bengtsson Lilliesparre till Lydinge. Den senare var 1599 hertig Carls kammartjenare, blef 1601 kammarjunkare och den 31 Juli 1605 höfvitsman på Vesterås slott samt 1613 ståthållare i Stockholm. Gift med Peder Larssons till Skälby dotter Sophia. Sedan Nils Bengtsson Lilliesparre sårats och tagits tillfånga i en olycklig träffning med danskarne den 21 September 1611, utnämndes den 6 Oktober samma år

Olof Stråle till Ekna till ståthållare på Elfsborg. Han var född 1578, son af ståthållaren Anders Svensson Stråle till Ekna och Anna, dotter af Olof Arvidsson Hvit. Nödgades den 24 Maj 1612 öfverlemna slottet till Christian IV. Blef den 16 Febr. 1614 den förste vice presidenten i Svea Hofrätt, 1617 rusttjenstkommissarie i Småland. Var gift med Märta Stolpe dotter af häradshöfding Magnus Clemetsson Stolpe till Simmaryd.

Till Olof Stråles hjelp i befälet förordnades den 4 mars 1612

Peder Jöransson Ulfsparre till Hedåker, Ribbingstorp och Råda och till kommendant eller Öfverste-Vaktmästare *Hans Otto.* Den 22 April utnämndes

Nils Jöransson Stjernsköld till Viby, Tuna och Treudden till Öfverste ståthållare på Elfsborg, men han kom aldrig att i verkligheten tillträda denna befattning, emedan slottet kort derpå anfölls och inneslöts af danskarne under Christian IV, hvarpå följde Elfsborgs kapitulering den 24 Maj 1612.

Till kommendant på den eröfrade fästningen utnämndes ryttmästaren för den Fynska fanan

Corfitz Rud, hvilken den 5 Augusti omtalas såsom ståthållare på

Örum. Tvifvelsutan hade han då lemnat befattningen på Elfsborg, ty den 22 September 1612 finner man här såsom ståthållare riddaren

Jörgen Lunge till Odden, Danmarks rikes marsk. Han var son af Ove Lunge till Odden och Malte Jenssen Sehesteds till Holmegaard dotter Anne. Han erhöll den 1 Maj 1613 förläningsbref på Elfsborg och samma dag äfven på Bohus. Jörgen Lunge fick den 6 Juli 1618 qvitto för förvaltningen af kronans pantslott och län, omfattande tiden från 1613 till 1618. Från Philippi och Jacobi dag 1618 blef ståthållaren på Bohus

Jens Sparre utnämd till samma befattning äfven på Elfsborgs slott. Det var sålunda han, som den 31 Januari 1619 fick återlemna Elfsborg till Sverige, hvarefter han den 13 maj erhöll qvitto på förvaltningen till den 25 Februari nämnda år, »då han blef slottet och länet qvitt och det kom åter under Sverige»; den slutliga inventeringen hade väl sålunda icke afslutats förr än den 25 Februari.

Den 18 Mars 1619 utnämndes den förut omtalade

Nils Göransson Stjernsköld till Generalståthållare på Elfsborg. Son af riksrådet Göran Claesson Stjernsköld och Kerstin, dotter af riksrådet och amiralen Hans Claesson Bjelkenstjerna, föddes Nils Stjernsköld den 12 Juni 1583, blef vid 17 års ålder kammardräng hos Carl IX, tjenade senare under prins Moritz af Nassau samt mot turkarne, fändrik i svensk tjenst 1604, kammarjunkare hos Carl IX 1605, ryttmästare året derpå vid adelsfanan, ståthållare på Pernau 1608, fältmarskalk vid arméen i Ryssland 1609 — vid 26 års ålder —, riksråd 1617, amiral, stupade såsom sådan den 28 nov. 1627.

Gift 1607 med Margareta Stackelberg, dotter af landtrådet Johan Reinholdsson Stackelberg.

Som han tillika var General-landsherre öfver Vestergötland och Dal, samt krigsöfverste i dessa provinser, var det den samma dag till ståthållare på Elfsborg utnämnde

Peder Jöransson Ulfsparre, som egentligen förde befälet. Den senare säges den 1 Juni 1622 vara i slottslofven, då han erhöll fullmakt att vara ståthållare i Stjernskölds frånvaro.

Han var son af Jöran Eriksson Ulfsparre till Öjared, Råda, Ribbingsbäck och Näs och Maria Ribbing, blef kammardräng hos Carl IX och kammarjunkare 1602, assessor i Svea Hofrätt, ståthållare på Gripsholm 1606, ståthållare öfver Skaraborgs län 1631 och tillika 1645 häradshöfding i Barne härad, död den 30 Aug. 1646.

Gift 1) med Ebba Röd eller Ekelöf, död 1628, dotter af Anders Gudmundsson till Torp, 2) med Ragnhild, dotter af Johan Andersson (Ekeblad) till Stola.

1 April 1625 förordnades till befälhafvare på Elfsborg öfverste

Jesper Andersson Cruus, under det Ulfsparre borde hafva den närmaste tillsynen öfver länet; båda dessa under Stjernsköld såsom öfverbefälhafvare.

Jesper Cruus till Edeby, Lundby och Wernestad var son af Anders Larsson Cruus och Christina Fleming, blef 1600 höfvitsman för Tavastehus knektar, öfverste 1601, ståthållare i Jönköping 1612, öfverste för ett regemente fotfolk i Upland och Dalarne 1613, ståthållare i Novgorod 1615, assessor i Krigskollegium 1630, landshöfding öfver Kalmar län och Öland 1634, erhöll afsked 1634 och afled 14 Februari 1647.

Gift med Ingeborg Ryning, född $^{9}/_{11}$ 1593, dotter af riksrådet Peder Nilsson Ryning och Kerstin Gyllenstjerna.

Den 25 Augusti 1631 afgingo såväl Jesper Cruus som Peder Jöransson Ulfsparre, den senare för att blifva ståthållare öfver Skaraborgs län, och till ståthållare på Elfsborg utnämndes

Johan Hindersson Rytter (Reuter) till Lefvene och Bostorp.

Han föddes den 24 Juni 1585, son af Henrik Nilsson till Skälbo och Brita Hansdotter, var 1605 ryttare vid ett skotskt regemente, major 1613 för en fännika smålandsknektar, adlades 1613 med namnet *Reuter,* öfverstelöjtnant 1621 vid Smålands fotfolk, sedermera öfverste för Vestgöta regemente till häst och fot, assessor i krigskollegium 1630, ståthållare på Jönköpings slott 1630 och 1634 landshöfding i Elfsborgs län och tillika den 21 December samma år kommendant i Göteborg, afled den 18 Januari 1644.

Johan Reuter var en resolut man; när han, såsom kommendant i Birzen, låg sårad, lät han sätta krut rundt omkring sängen, med förklaring att han skulle spränga sig och allt sammans i luften, hellre än att nödgas öfvergifva staden till fienden.

Gift 1615 med Karin Hand till Björkenäs och Oxhammar.

Till ståthållare på Elfsborg utnämndes 1632

Erik Eriksson Ryning till Lagmansö, Sjösa och Risberga, född den 1 November 1592, son af ståthållaren Erik Nilsson Ryning och Anna Månsdotter Lilliehöök till Lagmansö. Han hade 1629 blifvit amiral och samma år guvernör i Elbingen samt 1631 guvernör i Wismar; blef $^{14}/_{1}$ 1633 riksråd, 1634 lagman öfver Södermanland, 1644 generalguvernör öfver Lifland, öfvertog $^{12}/_{8}$ samma år befälet öfver flottan efter Claes Fleming, $^{5}/_{12}$ 1651 friherre till Sund, död $^{6}/_{12}$ 1654. Gift med Maria Elisabet Kursel född 1599 död 1678.

Den 4 Januari 1633 förordnades till hans hjelp på Elfsborg öfverste

Nils Ribbing till Festared.

Född 1590, son af riksrådet och riksskattmästaren Seved Svensson Ribbing och Anna Gyllenstjerna. Fändrik vid Lifgevarterne 1614, öfverstelöjtnant 1621 vid ett finskt regemente fotfolk, öfverste 1623 för ett regemente Österbottens och Norr Finne fotfolk och året derpå för ett regemente Vestgöta knektar, häradshöfding i Wartofta 1627, Slottshauptman på Kalmar 1634, och ståthållare der 1637. Gift med Anna von Hintzen.

Den 8 Oktober 1634 befordrades öfverstelöjtnant

Lars Larsson Silfversvärd till Wägestorp och Qvänum till ensam Slottshöfvitsman eller kommendant på Elfsborg.

Son af bonden Lars Jonsson, gick han in som simpel karl vid Vestgöta kavalleri, tjenade sig upp der till ryttmästare och 1624 till major, adlades 1630, öfverstelöjtnant vid samma regemente, 1640 ryttmästare vid adelns rusttjenst i Östergötland, Nerike, Södermanland och Vermland, afled den 17 Aug. 1645.

Den 21 Augusti 1640 omtalas

Jacob Ulfsparre såsom Slottshauptman eller kommendant. Han

var son af riksrådet Hans Eriksson Ulfsparre till Broxvik och Elin, dotter af Claes Åkesson Tott till Bystad. Gift med Anna Brorsdotter Rålamb till Bro och Lenna, blef 1645 öfverstelöjtnant samt afled 1660 af sina i krig erhållne blessyrer. Gift med Anna Rålamb, dotter af landsh. Broder Andersson R. och Anna Oxenstjerna.

Den 31 December 1644 förordnades

Per Lillie till Aspenäs såsom kommendant, den siste höfvitsmannen på detta slott. Han var son af Bengt Bryntesson Lillie till Aspenäs och Maria Kijl, samt föddes på Aspenäs den 2 Juli 1603. Bevistade 1632 slaget vid Lützen. Var 1644 öfverstelöjtnant, 1646 slottshauptman i Göteborg. Afled på Elfsborg den 3 December 1659 och begrafdes i Angereds kyrka.

Gift med Maria Amalia Lepel af Mecklenburgsk adel, född 1604.

Slottspredikanter på Elfsborg.

Vi känna icke namnet på en enda af de på slottet tjenstgörande andlige under medeltiden, eller med andra ord under den katolska tiden. Den förste som omtalas i de handlingar vi haft tillfälle genomgå, är

Herr *Jon.* Han nämnes 1575, och är förmodligen densamme, om hvilken det 1589 i Lödöse stads dombok heter, att Herr Jon, »predikant på Elfsborg», en dag kom in uti Lars skräddares hus, der han blef sittande att dricka i sällskap med »herr Christoffer» samt några studenter. Något senare ökades laget med Bengt skrifvare, hvilken dock fördjupade sig i den angenäma sysselsättningen till den grad att han blef oregerlig och bråksam. Till en början sökte en af studenterna att lugna honom, och, när detta icke hade åsyftad verkan, ville äfven Herr Jon uppträda såsom fredsmäklare. Detta bekom dock Herr Jon illa, ty under det följande tumultet blef han stucken och sårad af Bengt skrifvare, som till straff härför fick en månads fängelse i Elfsborgs torn.[1]

Förmodligen efterföljdes Herr Jon af

Laurentius Caroli, hvilken såsom slottsprest underskref 1593.[2]

Gunnar Andreæ, »Pastor Elfzburgensis», undertecknade försäkringen 1594. Troligen blef han sedermera pastor i något gäll.

Sexton år senare träffa vi i »Mantals och Uttspisningz Register oppå detta Folck, som här widh Elffzborgz Slott

---

[1] *Wilhelm Berg,* Samlingar till Göteborgs historia I: 47.

[2] *C. W. Skarstedt,* Göteborgs stifts herdaminne 369. *Olaus Haqvini* var samtidigt slottsprest på Gullberg.

ifrån Johannis Anno 1610 och till Johannis 1611 haffue warit bespisade:[1]

»Predikanten oppå Elfzborgz Slot, Herr

Carolus Laurentii», hvilken hade för sig och en till, eller som det hette: »sjelf andre», rätt till utspisning vid ståthållarebordet. Han egde sålunda att hvarje månad utfå:

Spannemål	4	skäppor,
Herre-öl	1	tunna,
Svenne-öl..............	1	»
Smör	7	lispund,
Kött	2	»
Salt	7	skålpund
Fläsk	1/2	pund
Salt fisk	2	»
Torr »	1/2	» samt
Gryn....................	1/2	skäppa.

Möjligen var Carolus Laurentii son till den Laurentius Caroli, som förekommer här 1593. Hur det gick honom efter slottets eröfring af danskarne 1612, känna vi icke, och ej heller veta vi något om slottspresterna på Elfsborg under den tid fästningen innehades såsom pant af Danmark, med ett undantag.

Till predikant här kallades nemligen af höfvitsmannen på Bohus

Trugillus Nicolai Aslovius. Han föddes 1594 i Oslo, son af en köpman derstädes; blef 1617 utnämnd till rektor i Helsingborg och sedermera slottspastor på Elfsborg, således under den allra sista tiden af förpantningen. Sedan slottet återlemnats till Sverige, förflyttades 1619 Trugillus till Oslo såsom rektor och kanonikus; blef 1621 magister i Köpenhamn och 1641 pastor i Kristiania, der han afled 1669.

Härefter följer en ansenlig lucka i vår kännedom om slottspresterna, hvilken återstår att fylla genom forskningar i riksarkivet och kammararkivet. Vi känna nemligen härefter icke någon tidigare än

Herr *Jöns,* som nämnes 1654. I slottets räkenskaper för detta år[2],

---

[1] *Kammararkivet,* Westergötlands handlingar.

[2] *Krigsarkivet,* Elfzborgz Giöteborgz Fortifications Räkning 654. Bil. XXVII.

finnes under titeln: Effterskreffne Slotz Betiänte hafva Bekommet till et åhrs deputat effter Statens Innehåldh» äfven »1 Prädickant Heer *Jöns*» med en lön af 150 daler; i prestens kammare hade samma år glasmästare Arend Holst insatt ett nytt fönster för 2 daler[1].

Efter honom följde

Johannes Jonæ Gothoburgensis, eller, med sedermera ändradt namn, *Gothenius*, hvilken enligt Skarstedt skulle varit slottsprest på Elfsborg 1658—1671 eller 1680».

Johannes Jonæ var född den 18 December 1629, sonson af Gunnar Callogæus och son af handlanden Joen Gunnarson och Agnes Bengtsdotter. Han genomgick Göteborgs skola och gymnasium åren 1643—1658, då han blef prestvigd och samma år slottsprest på Elfsborg.[2]

Förmodligen stannade han här i denna egenskap till 1671, då han förflyttades till Nya Elfsborg. 1680 blef han pastor i Torshälla, »att straxt tillträda». Han afled den 29 Januari 1710, till följd af ett olyckligt fall i prestgården. Han var gift: 1) 1658 på Elfsborgs slott med Kerstin Helgesdotter, 2) 1671 med Petronella, dotter af befallningsmannen Rasmus Jönsson i Nordtagene och 3) med Gertrud Törning, enka efter lektor Westerman.

---

[1] I samma räkenskaper heter det: »Den 4 Juni till Prädickanten På Kiörckegårdzholmen, Wälärdhe Hr *Anders Andreij*, till oblätter och mässevin» 2 daler. Härigenom rättas den i Skarstedts Herdaminne förekommande uppgiften att Johannes Jonæ Gothenius (Gothoburgensis) skulle varit den förste slottspastorn på Nya Elfsborg eller Kyrkogårdsholmen, som fästningen till en början kallades.

[2] Det som i dessa, efter Skarstedt anförde data, är egnadt att väcka något tvifvel om uppgifternas riktighet är, att Johannes Jonæ först vid 14 års ålders skulle kommit i skola, samt att han behöfde 15 år för att genomgå skola och gymnasium, hvarefter han omedelbart prestvigdes. Någon oriktighet föreligger med säkerhet, och dessutom är det svårt att undgå den misstanken att den förut omtalade slottspresten, Herr *Jöns*, och den nu ifrågavarande *Johannes Jonæ*, i sjelfva verket är samma person.

Källor.

a. Otryckta.

Riksarkivet i Stockholm.
Riksarkivet i Köpenhamn.
Kammararkivet.
Krigsarkivet.
Generallandtmäterikontorets arkiv.
Fortifikationsarkivet.
Handlingar hos *Aktiebolaget D. Carnegie & C:o.*
Domkyrkoarkivet i Göteborg.

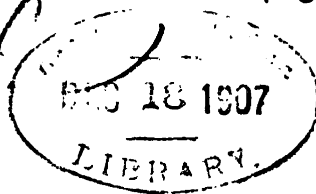
b. Tryckta.

Allen, C. F. De tre nordiske Rigers historie 1497—1536.
Anrep, Gabriel. Svenska adelns ättartaflor.
Arkiv till upplysning om svenska krigens och krigsinrättningarnes historia.
De äldste danske *Archivregistranterne.*
Berg, Wilhelm. Gamla Elfsborg.
» » Christine kyrkas böcker för vigde, födde och döde 1624—1774.
» » Om runstenen från Nya Elfsborg.
» » Ruinen efter Karlsborgs fäste.
» » Samlingar till Göteborgs historia. I.
Breve og Aktstykker til oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie.
Brusewitz, Gustaf. Elfsyssel.
Cederbourg, Erik. Beskrifning öfver Göteborg.
Uddrag af kong *Christian den Fierdes* Skrivecalendere.
Diplomatarium Norvegicum.
Diplomatarium Svecanum.
Kong *Frederik den Førstes* danske Registranter.
Girs, Egidius. Konung Gustaf den I och konung Erichs den XIV Chrönikor.
Granberg, P. A. Staden Göteborgs historia och beskrifning.
Konung *Gustaf I:s* Registratur.
» *Gustaf II Adolfs* skrifter.

Hadorph, Johan. Twå gambla Swenska Rijm-krönikor II.
Hallenberg, J. Svea Rikes historia under konung Gustaf Adolph den stores regering.
Handlingar rörande Skandinaviens historia.
Historiska *handlingar.*
Holmberg, Axel Emanuel. Bohusläns historia och beskrifning.
Biskop *Jens Nilssøns* visitatsbøger.
Konung *Johan III:s* Byggnads- och Befästningsföretag 1568—1592.
Lagerbring, Sven. Swea Rikes Historia.
Lappenberg. Urkundliche Geschichte des Ursprung des Hanseatischen Bundes.
Larsen, Axel. Kalmarkrigen.
Molbeck, C. Kong Christian den Fierdes egenhændige Breve, Befalinger og Statsskrivelser til Rigsraadet.
Danske *Magazin.*
Montelius, O. m. fl. Illustrerad Sveriges Historia.
Monumenta historiæ Danicæ.
[Nordin, C. G.] Handlingar till svenska krigshistorien.
[Prytz, C. G.] Kronologiska anteckningar rörande Göteborg.
Norske *Rigsregistranter.*
Rimkrönikorna.
Rydberg, O. S. Sveriges traktater med främmande magter.
[Rydqvist, J. E.] Historisk-Statistisk beskrifning öfver Göteborg.
Samling af Götheborgs stads privilegier.
Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie.
Scriptores Rerum Danicarum medie ævi.
Skarstedt, C. W. Göteborgs stifts herdaminne.
von Stjernman, Anders Ant. Swea och Götha Höfdinga-Minne.
Styffe, C. G. Bidrag till Skandinaviens historia.
» » Skandinavien under unionstiden.
Svaning. Refutatio — — — Chronicon sive historie Johannis regis Daniæ.
Tegel, Erik Göransson. Konung Gustaf I:s historia.
» » Konung Erik XIV:s historia.
Dansk historisk *Tidskrift.*
Norsk historisk *Tidskrift.*
Svensk historisk *Tidskrift.*
Vaupell, Otto. Den nordiske Syvaarskrig 1563—1570.
Werwing, Jonas. Sigismunds och Carl IX:des historia.
Westergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.
Westling, G. O. F. Det nordiska sjuårskrigets historia.
Widekindi. Gustaf II Adolphs historia.

Rättelse.

Sid. 102 står 1 raden nedifrån: 7 Oktober 1527, skall vara 7 Oktober 1524.

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM

GÖTEBORGS

OCH

BOHUSLÄNS FORNMINNEN

OCH

HISTORIA

UTGIFNA PÅ FÖRANSTALTANDE AF

LÄNETS FORNMINNESFÖRENING

TJUGONIONDE HÄFTET
(SJUNDE BANDETS TREDJE HÄFTE)

1904

Pris 5 Kronor.

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1904

OLOFSBORG

AF

WILHELM BERG

Detta, djupt inne i obygderna, på östra sidan af Bullarsjöarne belägna, gränsfäste, hvilket äfven under dess glansdagar städse varit ringa och oansenligt, har icke varit obekant för de Bohusländska häfdatecknarne, men dessa hafva haft temligen oklara föreställningar om slottets historia och ännu mer om tiden för dess tillkomst.

I det senare fallet yttrar Axel Emanuel Holmberg i sin Bohusläns historia och beskrifning följande:

”Viken var konung Olof Haraldsson den helige en trogen landsända, ända tills konungen stupade vid Stiklarstad 1030. Det tyckes också som han med förkärlek omfattat hvarje tillfälle att här tillbringa en del af somrarne. Ännu glänsa på ett berg vid östra stranden af den natursköna Bullaresjön grushögarne af ett forntida fäste, *Olofsborg*, hvilket folksagan påstår Sankt Olof hafva grundat, och hvarest han ofta säges haft sin hofhållning.”

När Holmberg förmodar att Olof den helige anlagt fästet, stöder han sig sålunda på sägnen. Emellertid söker han dock framföra äfven ett bevis, när han, på tal om den svenske marsken Tord Bondes uppträdande i provinsen, yttrar[1]:

”Han (marsken) värjde nemligen Sveriges westra gräns, och eröfrade till och med större delen af Bohuslän, till hvars säkra besittning han lät uppföra flere fästen, eller rättare, på nytt befästa gamla förfallna borgar. Ibland dessa nämnas i synnerhet *Gullborg*, på gränsen emellan Ljungs och Östmåls socknar; *Billingsborg* (*Bullingsborg*?), troligen det förutnämnda *Olsborg* i Bullaren, samt *Danaborg*, hvars belägenhet numera ej kan igenfinnas, men torde böra sökas i Uddevallatrakten, måhända på *Skansberget* derstädes”.

Holmberg är sålunda af den åsigten att Olofsborg anlades af Olof den helige, men att det sedermera råkade i förfall, för att slutligen upphjelpas och åter sättas i försvarsskick af Tord Bonde vid midten af 1400-talet.

---

[1] *A. E. Holmberg, Bohusläns historia och beskrifning*, första upplagan 1842, I: 97.

Om vi nu alldeles förbigå de oriktiga funderingarne om läget af de nyss uppräknade slotten och endast fästa oss vid det föreliggande ämnet, så är det af Holmberg framkastade påståendet, att Tord Bonde äfven skulle satt Olofsborg i stånd, en lös förmodan utan hvarje skymt af bevis och endast fotadt på författarens antagande, att Billingsborg möjligen skulle vara en felskrifning i stället för Bullingsborg och detta åter vara ett alldeles nytt och förut okändt namn på Olofsborg. Holmberg har nemligen icke i detta fall haft någon annan källa än nya Rimkrönikans fortsättning, men här läser man endast i detta fall:

"Flere slott lät han (marsken) i Norge bygga,
der han sina svenner lät ligga,
både *Billingsborg*, *Gullborg* och flere,
Danaborg och än mere".

Här finnes, som man ser, icke ett ord nämndt om Olofsborg, och lika väl som man godtyckligt utbyter rimmen "flere" och "än mere" mot Olofsborg, kan man insätta hvilka andra namn som helst.

Med afseende på uppgiften, att Olofsborg skulle anlagts af Olof den helige, är det högst sannolikt att Holmberg följt den gamle Johan Oedman, i hvars Chorographia Bahusiensis man läser:

"I thetta Giäl (Nafverstad) finnas qvarlefvor af ett kongligt Slott, som kallas än i dag *Olsborgs-Slott*, beläget på ett rundt högt Bärg, 1/8 mijl från Nafwerstads Prästegård eller kyrka, strax nere wid Bullarewatnet. En gammal tradition är att thetta Olsborgs-Slott skolat warit bygt af en kong *Oluff* benämd, som warit fördrefwen och fådt kong *Olofs* dotter i Swerige til Drottning. Hwarmed twifwelsutan menas kong Olof den helige i Norrige, som ägde wår Swenska Olof Skötkonungs dotter til Drottning."

Så till vida äro de båda författarne, Holmberg och Oedman, ense, men, under det den förre sedermera låter Tord Bonde iordningställa fästet, kommer Oedman med en annan besynnerlig fortsättning af slottets historia. Han skrifver nemligen:

"På Thetta Slott har bodt en Slotts-Fogde 1418, som kan ses af en gammal Pergaments Resolution, gifwen Stockholm af kong Gustav 1530; är wäl swår at läsa, dock wil then här införa Ord från Ord:

"Wi Gustaff medh Guds Nåde, Swerie och Göta konung, Göre

witterligit, at tenne Brefwihafwaren *Reder Eriksson* hafwer lagliga beredt för oss hwad Tidh wår Foget på *Olsborg, Nilss Rinnesson,* tog ifrån han någon Jordh och Åhlefiske then tidh wi Norkin ifrån wår rätta fiende kong Christen stiure medh wälduga hand ifrån tagit hadde, och tå wi samma tidh Olsborg odilgat hafver och förb:de Reder Eriks Son nu de bref och godh skiäl bewisa, at så denne Jordh och Åhlefiske war och är hans rätte Arf och egit: hafwe wi af synnerlig Gunst och Nåde unt och tillåtet, som wi och nu medh thetta wårt närwarande öpna bref unne och tillåte, at han må och skal behålla för: da hans Ärfdejordh och Åhlefiske, förbindande allom, som för wåra skuhl veta och skola, giöra och låta, at de förb:de Reder Eriksson här emot något förfångh giöra och mot wårt öpna bref för:te Jordh och Åhlefiske wid wåra ogunst och *bonga niset Tiff.*

Till wisso låte wi trycka wårt Secret på Ryggen å thessa bref, gifwet på wår Gårdh Wissby Varfrudagh ut supra åhr 1530".

Att börja med, är det alldeles öfverflödigt påpeka hur olycklig Oedman varit vid tolkningen af det, som han sjelf säger, "svårlästa" originalbrefvet, och det kan i detta afseende vara nog att påvisa sådana uppenbara misstag som "brefwihafwaren", "Norkin", "stiure", "odilgat" och "bonga niset Tiff".

Värre är att han förvanskat personnamn, i att han låter en konung Gustafs fogde på Olofsborg heta "Nils Rinnesson". Någon sådan med detta namn har aldrig funnits der, så vidt kände urkunder gifva vid handen; de ende fogdar vi öfverhufvud träffa på fästet äro Nils Ragvaldsson, som omtalas 1502, samt Nils Svensson under konung Gustafs tid åren 1523—1525.

Man skall sålunda känna sig benägen att antaga "Nils Rinnesson" vara en felläsning eller felskrifning i stället för Nils Ragvaldsson, men ett sådant antagande motsäges af brefvets öfriga innehåll. Det heter nemligen der att "Nils Rinnesson" fråntog klaganden jord och ålfiske *"den tid vi Norkin (Norrviken) ifrån vår rätte fiende kong Christen med väldig hand ifrån tagit hade".* Om "Norkin" verkligen är en felskrifning för Norrviken, hvilket tyckes sannolikt, och hvarmed i våra dagar afses det fögderi, som omfattar Wette, Bullarens, Tanums och Qville härader, så eröfrades detta område, liksom hela Viken, år 1523. Klaganden skulle sålunda blifvit frånkänd jord och ålfiske nämnde år eller temligen snart derefter, men

vid denna tid hette, som vi sett, fogden på Olofsborg Nils Svensson[1].

Detta är dock blott en punkt af brefvets innehåll; en annan är uppgiften att Olofsborg haft en slottsfogde 1418, hvilket, efter Oedmans förmenande, skulle framgå af nämnde bref. Detta förefaller ännu obegripligare, ty brefvet talar ju om "denne brefinnehafvare Reder Ericsson" såsom ännu lefvande år 1530, och det säges, så vidt man kan finna, att den af honom öfverklagade våldshandlingen skulle egt rum omkring sju år förut, eller vid pass 1523. Skulle äfven denna senare tydning icke vara riktig, qvarstår i alla händelser att våldet timat under Reder Ericssons egen tid, men om den haft något sammanhang med det af Oedman anförda årtalet 1418, borde Reder Ericsson år 1520 varit omkring 140 år gammal, hvilket är orimligt. Slutligen måste anmärkas att konung Gustaf i brefvet talar om, att det varit "wår" fogde på Olofsborg, som begått den laglösa handlingen, och som konung Gustaf icke kom i besittning af Viken förr än år 1523, måste tilldragelsen egt rum efter detta år.

Att så verkligen varit fallet, och att sålunda med "Nils Rinnesson" menas Nils Svensson, synes bestyrkas af en annan omständighet, till hvilken vi längre fram skola återkomma, den nemligen att fogden Nils Svensson, som fanns på Olofsborg åren 1523—1525, blef förvunnen att i åtskilliga andra fall hafva farit laglöst och orättfärdigt fram med allmogen, hvilket hade hans afsättning till följd[2].

Egendomligt är att, medan sålunda både Holmberg och Oedman antagit Olof den helige vara fästets grundläggare, den senare af dessa likväl synes haft en aning om verkliga förhållandet, när han på ett annat ställe, i motsats härtill, yttrar: "Thetta Slott (Olofsborg) blef upprättadt eller förbättradt i thet krig, som war 1502 uti k. Johans Tijd af Dannemarck, tå wåre Swänske grasserade här i Wijkorna och hade sitt Retirade, wärn och förswar här på efter thess äröfring".

I sjelfva verket måste vi, då inga skäl hittills kunnat framletas för att tilldela Olofsborg en så hög ålder som upp till 1000-talet, nöja

[1] Med ålfisket afses väl det vid Sundshult, ehuru ål äfven fångas vid den längre bort belägna Flötemarken, äfvensom i Långvallsälfven.

[2] Att däremot förklara det uppgifna årtalet 1418 är svårare. Tyvärr säger icke Oedman hvar han sett originalhandlingen, men det måste antagas att den förvarats hos enskild person, förmodligen i närheten af Bullaren; visst är att handlingen icke förekommer i konung Gustafs registratur för 1530.

oss med det antagandet att fästet uppstått först mot medeltidens slut, helst slottet icke omtalas en enda gång under den föregående unionstiden.

Man är också numera ense om att fästet tillkommit först under Sten Sture den äldres tid. Det heter sålunda i ”Samlinger till Det Norske Folks Sprog og Historie”, band I: sid. 334:

”*Olofsborg* (Olafsborg, Olufsborg, Olsborg) på östra sidan af södra Bullaren i Nafverstad, $^{1}/_{8}$ mil från prästegården, skall vara först uppfördt af de trupper Sten Sture den äldre sände de norske till hjelp mot de upproriske under Knut Alfsson och Herlug Hyttefad”.

Af samma mening är äfven Hans Hildebrand, som yttrar[1]:

”På en brant klippa vid sjön Bullaren uppförde den svenske väpnaren Nils Ragvaldsson ett fäste, som kallades Olofsborg, i hvilket han fann sin död 1504”; likaså den utmärkte kännaren af vår medeltid, C. G. Styffe[2]:

”Olofsborg var ett under den sista medeltiden betydligt fäste på ett berg vid Bullaren, hvilket var säte för en af Gustaf I:tes fogdar och förstördes vid Christian II:s försök att återtaga sina riken”[3].

Det mest afgörande vittnesbördet om tiden för Olofsborgs första omnämnande i historien afgifves dock af Arild Huitfeldt, som uttryckligen förklarar, att slottet anlades af svenskarne år 1502. Denne författare, som lefde i samma århundrade, bör gifvetvis tillerkännas full vederhäftighet i detta fall; skulle nemligen slottet varit äldre och af gammalt utgjort en af Danmark-Norges befästade stödjepunkter i denna landsända, borde väl Arild Huitfeldt icke varit okunnig härom, särskildt med hänsyn till den framstående ställning han innehade såsom Danmarks rikes kansler. Då Huitfeldt i så mycket annat rörande denna tid stödjer sig på Chronicon Joannis Regis, är det ytterst sannolikt, att han gjort så äfven i detta fall, och i det nämnda historiska arbetet heter det att

---

[1] *Hans Hildebrand, Sveriges Medeltid II*:794. Att Nils Ragvaldsson skulle aflidit på Olofsborg 1504 är ett misstag.

[2] *C. G. Styffe, Skandinavien under Unionstiden* sid. 336. Att fästet skulle förstörts vid Christian II:s infall är tvifvelsutan oriktigt.

[3] [*Hans Svaning*] Refutatio calumniarum etc. Huic accessit chronicon sive Historia Ivannis Regis Daniæ in declarationem eiusdem refutationis, una cum senentia illa iudiciali, quam duorom regnorum Daniæ, atque Norvægiæ Patres Anno 1505, die Julii prima, Calmarinæ, contra Stenenem Sture aiesque complices tulerunt — — — Anno 1560”. Skriften är dedicerad till konung Fredrik II

Olofsborg uppfördes af svenskarne, för att stödja deras välde i Viken[1]. Det måste sålunda anses vara fullt styrkt, att fästet anlades af svenskarne år 1502, således under den stora resningen mot konung Hans.

Vi skola då tillse af hvad anledning svenskarne, eller måhända rättare det svensksinnade partiet, vid denna tid kom i besittning af Viken.

Missnöjet med konung Hans såsom regent i Sverige hade efter några få år hunnit blifva så djupt och allmänt, att det förmådde till gemensam handling ena de splittrade partierna, och sålunda kom det under år 1501 till fullt uppror, hvilket med stor snabbhet utbredde sig öfver hela landet och åtföljdes af en sådan framgång att Stockholms slott kapitulerade den 9 maj 1502.

Medan Sverige på detta sätt med väpnad hand återtog sin frihet och afkastade det främmande oket, reste sig äfven i Norge ett mäktigt parti mot konungen, i spetsen för hvilket ställde sig riksrådet och riddaren *Knut Alfsson*, höfvitsman på det vigtiga Akershus. På hösten 1501 hade denne fått tillhopa en styrka, med hvilken han föll in i Oplandene, der han mötte föga motstånd, hvarför äfven konungen den 28 Oktober i bref uttryckte sin förundran öfver att riksrådet icke vidtagit nog kraftiga åtgärder, för att hindra företaget, hvarjemte han beordrade höfdingen på Bohus, riksrådet Henrik Krummedike att lemna folk till upprorets qväfvande. Med stor kraft gick den senare till verket, han samlade icke blott sin egen styrka, utan uppbådade derjemte äfven allmogen i Viken, och följden blef att Knut Alfsson inom kort tvangs att vika.

Upproret var sålunda dämpadt men icke fullständigt kufvadt, och det gälde nu förnämligast att erfara hvad parti befälhafvaren på Elfsborgs slott, den vacklande Erik Eriksson Gyllenstjerna, skulle taga. Härpå berodde till stor del hur resningen skulle aflöpa i Norge, liksom i vestra Sverige. Slöte han sig till rörelsen, finge derigenom Knut Alfsson en fast stödjepunkt, Viken vore hotadt, Henrik Krummedike på Bohus ställd mellan anfall från tvenne

[1] *Hans Swaning* Refutatio calumniarum etc. Huic accessit chronicon sive Historia Ivannis Regis Daniae in declarationem eiusdem refutationis, una cum sententia illo indiciali, quam duorum regnorum Daniæ atque Noruagiæ Patres Anno 1505, die Julii prima, Calmarniæ, contra Stenonem Sture aiesque complices tule runt — — — Anno 1560. " Skriften är dedicerad till konung Fredrik II.

sidor och tvifvelsutan skulle hela Vestergötland dragas med i upproret.

Rörelsens hufvudmän i Sverige voro emellertid numera så säkra om framgång, att de med förföljelse hotade dem, som icke ville sluta sig till den fosterländska saken, och sålunda tvangs slutligen äfven Erik Gyllenstjerna att gå öfver vid nyårstiden 1502.

Dermed var frågan om Elfsborgs ställning afgjord. Förtröstande på detta slott och väntande Knut Alfssons snara ankomst, utbröt nu fullständigt uppror i sjelfva Viken.

På den sannolikt befästade, på en brant klippa vid Åbyfjorden belägna sätesgården Åby bodde vid denna tid en svensk frälseman *Nils Ragvaldsson*. Han tillhörde den gamla Välungaslägten och var son af en Ragvald Nilsson och dennes hustru Ragnhild, dotter af den norske riddaren Erik Sæmundsson. Sjelf var han gift med den mycket rika norskan *Ottilia Ottesdatter* af den mäktiga slägten *Römer* samt genom detta gifte svåger med den rike och ansedde Nils Henriksson Gyldenlöve, senare Norges rikes hofmästare.

På grund af stora besittningar och vidsträckta slägtförbindelser var Nils Ragvaldsson en betydande man och redan derigenom så till vida sjelfskrifven höfding i den nejd, der han bodde. Härtill kommo personliga egenskaper, hvilka gjorde honom särskildt lämplig såsom ledare för upproret; han var hurtig och tapper samt beslutsam, och hans hustru liknade sin man i djerfhet, en värdig syster till den kloka, myndiga och mäktiga Ingrid Ottesdatter Römer, hvars gärningar och rådslag fylde många blad i den kommande tidens historia.

Slutligen, men icke minst vigtig för bestämmandet af hans hållning, var den omständigheten, att Nils Ragvaldsson var ganska nära beslägtad med den betydande ätten *Tre Rosor*, i det han, liksom Knut Alfsson, var syskonbarn med riksrådet och riddaren Ture Jönsson (Tre Rosor), på så sätt att hans mor var syster till den Ingegerd, som var gift med Knut Alfssons farbror.

Det är redan häraf uppenbart att Knut Alfsson och Nils Ragvaldsson i fullt samförstånd förberedt upproret i Bohuslän, i spetsen för hvilket den senare nu stälde sig. Att ställningen för konungens sak derigenom försämrades, och att konung Hans förutsåg hur vigtigt det var att i tid oskadliggöra den fruktade höf-

dingen, derom vittnar konungens befallning den 13 Januari 1502 till Henrik Krummedike:

”Oc legger (Eder) wind om att I kunne fange fath paa *Niels Raffuilsson* oc legger ham uti fadhers hath (”Fars hatt”, det bekanta tornet på Bohus), oc lader ham biide op ther[1].”

Denna befallning kunde dock ej fullgöras.

Samtidigt med att upproret utbröt i Bohuslän, hade Knut Alfsson samlat en betydande styrka i Sverige, och, i förening med den tappre Åke Hansson (Tott) och den trupp denne förde med sig från Vestergötland, bröt han derpå in i södra Norge dagarne efter jul 1501. Då de kungliga trupperna öfverallt veko tillbaka, hade han en så lysande framgång, att han trängde fram till Oslo och Akershus, hvilken fästning snart öfvergick. Derpå tågade han söderut in i Vestfold och intog lika hastigt det vigtiga Tönsberg. I Februari 1502 var på detta sätt Knut Alfsson i besittning af två bland Norges mest betydande slott, och nu tågade han mot Smaalenene och Viken.

I denna senare landsdel hade Nils Ragvaldsson intagit och brännt Marstrand, hvarefter han synes delat sin styrka, sjelf behållande qvar den förmodligen största delen, men sändande en afdelning under *Söffren Skonung* norr ut för att stödja Knut Alfssons angrepp på Smaalenene och Viken, och särskildt för att anfalla Sarpsborg.

Det är i sammanhang med detta senare anfall *Olofsborg* för första gången nämnes i häfderna. I danska riksarkivet befinner sig nemligen en på papper skrifven handling, daterad Sarpsborg den 24 Mars 1515, af följande lydelse[2]:

”Vij epterscreffne *Lambrecth Gerdsson, Bordh Andersson,* borgemestere i *Sarpzborg, Ovdhen Mwnamsson* och *Oleff Anundsson* borgere sammestadz gøre viitherliigeth meth thette vort breff, atth then tiidh *Niels Rawelsson* hadhe *Olzborgh,* oc laa allt menige landitt tiil fyltiis etc., tha kom *Søffrin Skonungh* meth eth tall folck aff Niels Rawelssons swena her for byn oc war begerende att vij skulle wt komme oc fordagtinge oss oc wor stad Sarpzborgh, saa framt the skule ecke brennenn. Thaa sændhe vij nogre aff oss wt tiil them att forhøre theres begering. Bleff thet saa talet emellen

[1] *Wilhelm Berg, Elfsborgs slott* sid. 74.
[2] *Diplomatarium Norvegicum* I: 754.

them oc oss atth the gaffue oss halff manadz dagh meth saa forordh att vij skulle innen then dagh at komme til Olzborgh tiil hustru *Ottiliæ*, oc alle os oc vor stadh fordagtinge thet betzste meth henne vij tha kundhe.

Innen then forsagdhe dagh sændhe vij wth aff wor stadh *Bordh Andersson*, *Redher Pauelsson* och *Owdhen Mwnamsson*, borgere i forscreffne stadh, och goffue them fwlle maght ath fordagtinge vor stadh och oss alle til thet betzste the tha kune.

Then tiidh the ther komme paa Olzborgh tha konne the ther engen annen dagtingen faa aff hustru Ottilia en the motthe henne wtloffue paa theres oc stadzsens vegna for brandskoth jtem iiij stycke nerest, jtem et stycke leesk, jtem et styke haghens och eth sked hwmble, oc sadhe forne hustru Ottilia velæ j thettæ ecke giffue meg, tha skole j skodha ether alle j Malstrandz spegel etc.

Thettæ forscreffne godz haffue vij henne redelegh wtgiffuit epter hennes nøie, paa thet at wor stadh och vij alle skulle ecke bliffue skøffledhe oc brendhe oc vij j helslagne som i Malstrand skedt var.

Att thettæ forne swa i sanningh ær, wittnæ vij forscreffne meth alle vore indzsegle nedhen for thette breff, som giffuit ær war frwes apten annunsiationis anno domini MDXV."

Som man af denna handling finner, innehades Olofsborg af Nils Ragvaldsson, men nu i hans frånvaro fördes befälet af fru Ottilia. När så Söffren Skonung kom med sin trupp för att intaga och plundra Sarpsborg, inledde borgarne underhandlingar, hvilka slutade så, att stadsborna fingo en half månads frist, derunder de borde sända ombud till fru Ottilia på Olofsborg, för att komma öfverens om de vilkor som kräfdes för stadens skonande.

Då Olofsborg nu första gången omtalas, och fästet då befann sig i händerna på Nils Ragvaldsson, ger detta anledning förmoda att han sjelf uppfört detsamma. Detta har i så fall tvifvelsutan skett vid tiden för upprorets utbrott, och anledningen torde icke vara svår att spåra. Det är nemligen tydligt att, då Nils Ragvaldssons sätersgård Åby var så belägen, att den lätt kunde nås af fienden, såväl från hafvet som från landssidan, och då han icke innehade någon annan punkt i Viken, som i farans stund kunde erbjuda skydd, blef det för honom en tvingande nödvändighet att anlägga en sådan. Han valde då en fristående hög bergkulle vid Bullarsjön,

icke på vestra sidan om denna, der vägen gick fram från Bohus upp emot Norge, utan på östra sidan, dit ingen väg ledde och der man bakom sig hade väldiga skogar och fjell, en vidsträckt gränstrakt mot Dalsland, utan bruten bygd, utan vägar och utan menniskoboningar. Här borde man kunna vara någorlunda trygg för fientliga öfverfall, och här på denna klippa, som nästan lodrätt stupar ned i sjön och brant reser sig öfver den omgifvande marken, lät han uppföra det lilla fästet.

Då anläggningen troligen skett ganska hastigt, är det att förmoda att det hela hade en provisorisk prägel, och att fästet inskränkte sig till bonings- och förrådshus af trä samt förskansningar af enklaste slag.

Efter intagandet af Smaalenene och Viken kom turen till det starka Bohus, hvars belägring började med en styrka sammansatt af Knut Alfssons egna och Åke Hansson Totts trupper, förstärkte med uppbåd från Vestergötland under anförande af Knut Alfssons syskonbarn, Erik Jönsson (Tre Rosor). Belägringen var i full gång i April 1502 och fortgick in på sommaren, hvarunder Henrik Krummedikes ställning på Bohus blef så mycket vanskligare, som han måste sända förstärkningar åt andra håll.

Det var nu den unge prins Kristian, sedermera konung Kristian II, som räddade Danmarks sak. I andra hälften af Juni inträffade han vid det belägrade slottet, fördref angriparne och vände sig derefter mot Elfsborg, som intogs den 18 Juli, utan att Knut Alfsson och Åke Hansson Tott, hvilka med den svensk-norska hären lågo vid Lerum, förmådde rädda slottet.

Vid en dylik sakernas vändning återstod icke för Knut Alfsson annat än att från anfall öfvergå till försvar, och han skyndade derför med sina trupper till södra delarne af det egentliga Norge. Det var dock ej länge han här lemnades i ro, ty, sedan besättningen på Bohus blifvit förstärkt, och efter det Henrik Krummedike lemnat befälet öfver slottet i händerna på sin svärfader Jörgen Rud och sin hustru Anna, drog han uppåt Bohuslän för att kufva upproret der och i södra Norge. Det förefaller dock snarast, som han egentligen blott genomtågat Bohuslän, ty man finner honom inom kort hafva tagit det vigtiga Tönsberg, och den 14 Augusti var han i Oslo, beredd att företaga belägringen af Akershus.

Här befann sig Knut Alfsson i ett onekligen svårt, ehuru allde-

les icke förtvifladt läge, emedan såväl Nils Ragvaldsson som äfven andra resningens höfdingar ilade till hjelp från Bohuslän och Vestergötland. Sjelf trodde han sig likväl finna ringa utsigt till en lycklig utgång af striden, hvarför han föredrog att inlåta sig på underhandlingar. Han begärde derför af de män, som förde befälet på danska sidan, nemligen Henrik Krummedike, biskoparne Johan Jepsen i Roskilde och Herluf i Oslo, den norske rikskansleren Jon Poulsen och flere andre danske och norske riksråd, att de ville gifva honom säker lejd till ett sammanträde, hvilken äfven gafs honom under vissa i lejdebrefvet införde vilkor.

Sammankomsten fann derefter rum på ett af Henrik Krummedikes skepp Torsdagen den 18 Augusti 1502. Således möttes då personligen efter lång tids förlopp de båda dödsfienderna, Knut Alfsson och Henrik Krummedike, med hjärtan fulla af hat, ärfdt från förfäder, och med ett agg som vuxit genom senare inträffade händelser. I stället för att underhandla, började de tvista, och det ena onda ordet tog det andra. Knut Alfsson skall i hetsigheten låtit falla yttranden, som kunde tagas såsom en förnärmelse om konungen. Från ord kom det till strid, under hvilken Knut Alfsson och flere af hans följe nedhöggos[1].

Hade Knut Alfsson egt större förmåga af lugn besinning, är det icke osannolikt att ställningen ännu en gång kunnat vändas till hans fördel, ty dels erkände motståndarne sjelfva, att ett stort antal bönder var i begrepp att, samma dag han föll, komma till hans undsättning och dels befann sig då Nils Ragvaldsson med sin trupp på blott en half mils afstånd från Oslo.

Sättet, hvarpå Knut Alfsson röjdes ur vägen, upprörde emellertid sinnena ännu mer, än han sjelf möjligen skulle förmått såsom lefvande, och det behöfdes blott en skicklig anförare, för att åter bringa hela folket i resning.

Kännedomen härom, eller fruktan för det dåliga intryck underrättelsen skulle göra att en man emot erhållen lejd blifvit på detta sätt mördad, liksom äfven den efter mordet inträdda lugnare sinnesstämningen hos de deri deltagande, gjorde det för dessa senare önskvärdt att söka mildra hvad som händt. Man vände sig derför till närmaste domstol, lagmännen i Oslo och Tönsberg samt de två

---

[1] *C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie* 1497—1536, I: 276 o. f.

borgmästarne i den förra staden. Det var naturligtvis icke svårt att bevisa, att Knut Alfsson gjort uppror, men vida svårare var att komma ifrån det faktum att han mördats, oaktadt gifven lejd, men äfven denna stötesten undanröjdes derigenom, att man trodde sig kunna påvisa, att han sjelf brutit lejden. Det finns härom tvenne handlingar bevarade, för hvilka en närmare redogörelse förtjenar gifvas, af det skäl att de äfven beröra Nils Ragvaldsson, höfdingen i Viken och på Olofsborg.

I den ena[1] döma Erik Erikssøn, lagman i Oslo, och Thormod Jonssøn, lagman i Tönsberg, Henrik Krummedike och hans följeslagare qvitt och fri i anledning af dråpet på Knut Alfsson, enär denne brutit lejden; den senares gods tilldömes kronan för landsförräderi och liket faller under konungens nåd. Af handlingen, som är daterad Oslo den 26 Augusti 1502, inhemtas, att på tinget i nämnde stad kommo tillstädes inför rätta hederlige och välbördige män, Herr *Henrik Krummedike*, riddare, *Henrik Aghesson, Herman Fleming, Eyler Stygge, Thönne Stygge, Knut Knutsson* och *Mats Olsson*, väpnare, och så många deras tjenare och medfölje, som voro närvarande, då Herr Knut Alfsson vardt ihjälslagen, begärandes få veta hvad Norges lag innehölle om dem, som förråda land och konung, hvilket är bevisligt, att Herr Knut i förlidet år uppenbarligen gjort.

I anledning häraf tillkallades tre tolfter män, med borgmästare, rådmän och lagrättesmän, för att efter lagen ransaka och döma. Det bevisades dervid, att Herr Knut, som fått lejd af Norges och Danmarks råd att komma till Oslo till ett vänligt möte med de gode herrar af nämnde länders råd, med ett följe af 100 personer och utan all argan list och falskhet, hade i stället kommit till Akershus om natten med 150 man och derjemte haft liggande omkring slottet ett stort tal med bönder, hvarjemte en stor mängd folk skulle komma efter samma dag, han blef ihjälslagen. *Nils Ragvaldsson* kom ock samma dag ifrån Sverige med ett antal väpnade och hade hunnit en half mil nära Oslo. Under lejden hade äfven Herr Knut gripit biskop Herman i Hammar och intagit dennes gård och derjemte fängslat en annan konungens gode man vid namn Anders

---

[1] *Diplomatarium Norvegicum*, V: 712.

Amundsson, hvarjemte Herr Knuts tjenare bekänt att han haft för afsigt att natten mellan Torsdagen och Fredagen bränna Oslo.

Detta var allt som förebragtes och så föll domen i den riktning, som nyss är antydt.

I den andra handlingen, som likaledes är daterad Oslo den 26 Augusti 1502[1], göra lagmännen i Oslo och Tönsberg samt borgmästarne i den förra staden veterligt det som förefallit i och vid Oslo under det aftalade mötet mellan Herr Knut Alfsson och besättningen på Akershus å ena sidan, samt de norska och danska riksråden å den andra, efter hvilka senares begäran lagmännen och borgmästarne, i förening med tre tolfter frälse män nu afgåfvo det intyg, att Herr Knut sjelf brutit lejden, hvarför de dömdes fredlöse och deras gods förbrutet till konungen, som också skulle hafva makt att bestämma om Herr Knuts lik.

Handlingen är af följande lydelse:

"Wi efterskrifne *Erik Erikssøn*, lagman i Oslo, *Thormod Jonssøn*, lagman i Tönsberg, *Henning Kock*, *Helge Björnsson*, borgmästare i Oslo, göre veterligt med detta vårt öppna bref, att Fredagen näst före S:t Egidii dag anno domini M D secundo voro vi församlade på torget i Oslo, och månge danne män med oss, kommo då för oss ärlige och välbördige män, *Henrik Krummedike*, riddare, *Henrik Ageson*, *Herman Fleming*, *Eiler Stygge*, *Tönne Stygge*, *Knut Knutsson* och *Matts Olsson*, väpnare, och bevisade der för oss huruledes Herr *Knut Alfsson*, och de svenner som på Akershus lågo, begärt ett vänligt möte med vördig fader i Gud *Johan Jepson*, biskop i Roeskilde, *Herlof* med samma nåde biskop i Oslo, *Jon Påvelsson* prost i Maria kyrkan och Norges rikes kansler, *Henrik Krummedike*, riddare, *Henrik Agesson*, *Herman Fleming*, *Eiler Stygge*, *Tönne Stygge*, Norges och Danmarks rikes råd och män, hvilket äfven medgafs, dock i så måtto att Herr Knut ej skulle komma med flere än högst 100 män; desslikes att de på slottet skulle blifva qvar der, och ingen gå derifrån förr än mötet var slut. Skulle likaledes icke Herr Knut, eller någon af hans följe, förarga eller förarga låta i någon måtto in på de gode herrar, eller någon som med dem hölle på konungens vägnar, eller på någon af vår nådige herres undersåter, med ord eller gerning inom den tid som hans lejd innehölle.

[1] *Diplomatarium Norvegicum* XII: 242.

Det bevisades då att Herr Knut angrep biskopen i Hammar i Hans Nådes egen gård, röfvande och plundrande hans gods; vidare grep han vår nådige herres gode man Anders Amundsson, och ytterligare röfvade Herr Knuts tjenare en häst ifrån Mattis Olsson. Desslikes samlade han ock bönderna hit, till vår nådige herres, vårt och stadens argesta. Voro ock *Nils Ragvaldsson* ("Ravesson") och dennes medföljare här framför staden med ett antal folk, likaledes på vårt argesta, samt aktade att bränna staden. Slutligen red ock herr Knut här in i staden med 150 hästar och derjemte ett antal bönder till fots, som blefvo lägrade här framför staden, hvarjemte de som voro på slottet gingo der ut, och hade sålunda Herr Knut sjelf brutit lejden".

Då ingen af den mördades parti fick tillfälle yttra sig, känner man icke hur saken verkligen förhöll sig[1].

Af det nyss anförda har emellertid framgått, att Nils Ragvaldsson i slutet af Augusti 1502 hunnit med sina trupper ända upp till det närmaste grannskapet af Oslo. Då efter Knut Alfssons mord dennes sak kunde anses förlorad för den närmaste tiden, drog sig Nils Ragvaldsson åter tillbaka till Bohuslän. Krummedike, som skulle försvara landet, nödgades vika och helt och hållet utrymma Viken, som nu återtogs af Nils Ragvaldsson. Den senare fullföljde sin framgång och tågade allt längre söderut, slutligen tagande sitt hufvudqvarter i Konungahälla, i omedelbar närhet hotande Bohus.

Eröfringen af Konungahälla skedde först efter en lycklig sammandrabbning med Henrik Krummedike, hvilken senare i bref till konungen klagar öfver den förlust, han dervid led, och ber om förstärkning[2]. Härpå svarade konungen:

---

[1] Knut Alfssons enka lyckades sedermera i stilleståndstraktaten få in en bestämmelse derom, att den aflidnes förbrutne gods skulle återställas till henne och barnen. De senare blefvo, när hon gifte om sig med Svante Sture, uppfostrade i dennes hus. Den äldste af sönerna, *Karl Knutsson*, följde henne sedermera till Danmark och gick i dansk tjenst samt stupade vid Stockholms belägring 1520; den yngre sonen, *Erik Knutsson*, bodde på kungsgården Hof i Östergötland, men mördades jemte så många andra i Stockholms blodbad. Systern *Botild* blef gift med *Fader Nilsson* (*Sparre*) till Hjulsta, och deras dotter, *Görvel Fadersdotter*, blef slutligen arfvinge till Gidske och de andra godsen i Norge.

[2] *Diplomatarium Norvegicum* IX: 414. Den 31/12 1502 skref konungen till Krummedike, beklagande att dennes svenner "worthe affslagne", hvilket antyder att Krummedike i dessa fejder icke gynnats af lyckan.

”Käre Herr *Henrik*. Som I skrifven oss till, att *Nils Ragvaldsson* är kommen till Konungahälla med ett tal folk, och de angrepo och slogo der några af Edra svenner, så, om I derför hafven brist på folk eller annat, bör I underrätta oss derom”.

Det är tydligt att fienden hyste allvarliga farhågor för den djerfve partigängaren, och detta med allt skäl, ej minst derför att han kunde komma att stödjas på ett kraftigare sätt än hittills; det blef nemligen snart kunnigt att Nils Ragvaldsson begifvit sig till Sverige, för att personligen hos Sten Sture verka för afsändande af förstärkningar.

Återkommen från denna resa, tillskref Nils Ragvaldsson derefter från Kastelleklostret i Konungahälla den 6 Februari 1503 innevånarne på Tjörn ett bref, deri han uttalar förhoppning att snart kunna nedslå fienden, helst både Svante och Sten Sture vore att snart förvänta med all Sveriges makt, hvarför han påbjöd utgörandet af en särskild skatt innan den 12:te i samma månad, så kärt dem vore att i annat fall ställas till ansvar. Skrifvelsen lyder[1]:

”Min ödhmygeligh helsse altid forssend met wor herre. Maa I wedhe kære dannemend, som bygger och bor paa Tørn, adh jagh war i Suerigh och ær jagh nw igen kommen til Kasstel, och gik min rejsse vel i alle motte, och ær jagh saa veth makth saa adh megh hoppess til Gudz hielp tet skal snarligh faa en god ænne. Och kommer her *Sten Sture* och her *Svanthe Nilsson* med ald *Sverigess* makt edher til hielp och trössth unssetningh indh for Bahuss, thii bedher jagh Edher I dannemend thet I ville vel gøre och gører oss en gengerd stragss vffortøueth, hver fire mend om en t:e mallt oc ĵ:te mel oc en t:e hestekorn och eth tiyff lyss, ĵ p:d flesk och ĵ p:d køød, ĵ p:d smør och eth bord til skerm end tuerhand tiykth, thet I lahde den del strask vffortöueth lade tet fram komme, och senner megh strask vffortyueth iiij dannemend til megh och lader megh faa ett suær igen, hvath I velle gøre her til, och lader then ledhingh komme ind innen sondagh, saa framth som I velle icke lide ther skade for, och lader althen del indkomme, som I affrette pleytigh ere vthgiue, och jagh vel holle Edher veth rette Noriss lagh och rette bødher, gører heruthi som Edher selff mact paa ligger, hermet Edher Gud beffallin och Sancte Oloff konningh.

[1] *Diplomatarium Norvegicum* XV: 109.

Skreueth i Kastel Mandagen nesth effter purifficacionis Marie anno dominj millesimo quingentessime tercio.

Nilss Rauilsson."

I sjelfva verket hade redan på hösten 1502 Nils Ragvaldssons förut omtalade slägting Erik Jönsson (Tre Rosor) till Säm gjort ett lyckligt infall i Norge till Hammar, derifrån han genom Hedemarken och Sollöer återvände till Wermland; härifrån meddelade han Svante Sture i bref, dateradt Morast den 20 November, att denne var ifrigt väntad af den norska allmogen.

Derpå gjorde Svante Sture sjelf under våren 1503 ett tåg till Norge, der hans ankomst var förut bebådad, och der han verkligen var efterlängtad af folket, hvilket i honom såg Knut Alfssons naturlige hämnare. Med Svante Stures kraft och förmåga var det icke oantagligt, att han skulle gjort en kort process med det danska väldet i detta land, och att han kunnat svinga sig upp till makten, men ödet ville annorlunda. Han ansåg det nemligen för sig vigtigare att nå den motsvarande ställningen i Sverige, hvartill riksföreståndaren Sten Stures allt mer vacklande helsa gaf honom utsigt, och redan i Juni var Svante Sture sålunda återkommen från Norge.

Nils Ragvaldsson stod derefter, liksom förut, alltjemt ensam om krigets förande åt denna sida af landet, der han vidt omkring gjorde sin makt gällande, hållande sig länge qvar i Konungahälla. Slutligen aflöstes han der af en svensk truppstyrka under befäl af Axel Posse, som åtminstone ännu i slutet af April befann sig på denna plats.

Anledningen till detta ombyte synes varit den, att Nils Ragvaldsson behöfdes för ännu vigtigare förehafvanden. Åtminstone är det visst att Svante Sture, numera, den 21 Januari 1504, blifven Sveriges riksföreståndare, den 22 Mars samma år utfärdade en skrifvelse till Norges inbyggare nordanfjells och sunnanfjells, hvari han anbefalte dem Nils Ragvaldsson, på samma gång skarpt angripande Henrik Krummedike som, säges det, gjort allt för att i grund förderfva Norges rike. Påminnande om det förrädiska mordet på Knut Alfsson, för hvilket Krummedike varit hufvudmannen, ber Svante Sture att man icke måtte sätta tro till denne eller liknande förrädare, men deremot skänka all lit åt Sveriges troman, Nils Ragvaldsson, som nu blifvit förlänt med Dalsland, och fått

löfte om hjelp från Vermland, hvarjemte riksföreståndarens eget krigsfolk och rytteri skulle vara redo, så snart behof gjordes.

Kort derefter inföll också mycket riktigt Nils Ragvaldsson i Norge, hvarom vi ega underrättelse i ett bref från konung Hans till Henrik Krummedike af den 2 Juni, så lydande[1]:

"Käre Herr Henrik. Som I skrifven oss till att Nils Ragvaldsson med hans parti och några af de svenske skulle nu nyligen vara dragne in i Borgesyssel och afbränt Olof Galles gård och ihjälslagit några af Edra svenner, som voro med honom. Må I nu veta att i dagarne skref Nils Ragvaldsson oss till och begärde komma till tals med oss emot vår lejd, och, på det att sådant mord och krig måtte upphöra, som han och hans parti införde och brukade der i riket, gåfvo och unnade vi honom i det bästa vår lejd. Är det så att han till oss kommandes varder på sådan vår lejd, så är det godt och väl. Vill han icke komma och ej vill sådan fejd och mord afstå, då vilja vi med Eder och flera våra vänners hjelp sådant afstyra, så att han ej oftare göra eller bekomma skall att föra och bruka sådant mord der i riket, och är det oss svårligen emot att sådant ske skall."

Nils Ragvaldssons tåg till Norge hade inga vidare följder, men det anförda brefvet visar till fullo hur uppledsen konung Hans var på fejden, och denna sinnesstämning var väl egentliga anledningen till det steg, som konung Hans nu tog, då han bytte om höfding på det vigtiga Bohus, med dess tillhörande län.

Med lätt förklarligt bekymmer hade konungen åsett de ständiga oroligheterna på gränsen, och det kunde icke gerna hafva undgått hans uppmärksamhet att Henrik Krummedike icke var vuxen ställningen och ej heller rätte mannen att föra befälet i ett landskap, der dråpet på Knut Alfsson väckt en så djup ovilja, och der han till följe deraf hade många personliga fiender.

Huru som helst härmed, hade konungen sändt en af sina betrodde män, *Otto Jörgenssen Rud*, upp till Bohus, medförande en den 12 April 1503 daterad befallning till Krummedike att till den förre öfverlemna slottet och länet[2].

Det blef sålunda Otto Ruds uppgift att värna länet mot den

---

[1] *Danske Magazin* III, II: 144.

[2] *Danske Magazin* III: 2.

kraftige och rastlöst företagsamme Nils Ragvaldsson, som under de sista oroliga tiderna haft sitt egentliga hem på Olofsborgs fäste, derifrån han gjort ideliga anfall på det danska väldet, stundom norrut mot Oslo, stundom söderut mot Bohus och Elfsyssel. Om han blef tillbakakastad en eller annan gång, betydde detta föga; han drog sig tillbaka till det i ödemarken belägna fästet, för att vid lägligt tillfälle åter bryta fram, besvärligare än någonsin. Det som i icke ringa grad förlänade Olofsborg ökad betydelse var att det låg tätt intill gränsen af Dalsland, med hvilken provins Nils Ragvaldsson, som vi förut sett, blifvit förlänad, och derifrån han lätt nog kunde draga till sig förstärkningar.

Omsider ingicks mellan rikena ett vapenstillestånd, som skulle räcka från den 17 Juni 1504 till den 1 Juli 1505. Ehuru det i denna handling icke uttryckligen talas om Olofsborg, är det af stadgandet, att hvar god man, som bor inom de tre rikena och varit med i kriget, skulle för sin person vara säker under denna tid, uppenbart att denna förklaring icke minst afsåg äfven Nils Ragvaldsson. Icke desto mindre, och trots det högtidligt ingångna stilleståndet, beslöt höfdingen på Bohus att begagna sig af den trygghet, hvari man kunde antaga att Nils Ragvaldsson befann sig till följe af den tillfälliga freden, att söka genom öfverrumpling och list taga Olofsborg. På grund af fästets läge var detta ingalunda någon lätt sak, men det lyckades.

Berättelsen om denna tilldragelse är hos de äldre författarne mycket enkel och kortfattad. Den som tidigast har något härom torde vara Svaning i hans på latin omkring 1560 skrifna arbete[1]. Under år 1503, och sedan författaren berättat om Åke Hanssons (Thott) misslyckade försök att öfverrumpla Elfsborg, fortsätter han:

"Vid denna tid ("per hœc tempora") intog Otto Rud, ståthållaren på Bohus, hemligen under vår Herres födelsenatt genom en beundransvärd krigslist den i landskapet Viken belägna borg, som plägade benämnas Olofsborg, och hvilken svenskarne uppfört för att värja detta välde och försett med en stark besättning. Ty då han iakttagit att, på grund af någon gammal god sedvänja, besättningsknektarne i borgarne i allmänhet plägade under dagen före sagde högtid berusa hvarandra genom ymnigt drickande, be-

[1] *Svaning*, förut citerade *Chronicon Joannis Regis.*

falde han under *första nattvakten* de sina att beväpnade, och med linnekappor dragna öfver kläderna, åtfölja sig. På detta sätt uttågade han från Bohus med de sina, *krypande* genom snön, som högt täckte marken, och *smygande* sig fram, samt förde dem under den *kusliga natten* till närheten af Olofsborg. När han nu märkte att det var tyst vid borgen — då ju alla, som besörjde vakthållningen, såväl utom som inom borgen, i sällskap med ståthållaren, i borgstugan skattade åt sin svaghet för bägaren — öfverklättrade han med de sina i hemlighet *murarne*, och, sedan han i största hast låtit besätta alla utgångarne från borgstugan, tillfångatog eller dödade han alla, som befunno sig derinne, förtyngda af festande och drickande. Borgens höfding, *Nicolaus Rantzen*, kom väl undan i villervallan och flydde till *tornet*, hvarest han, genom att på fienderna nedkasta stenar och *taktegel*, tappert värjde sig till följande dag. Men då krafterna slutligen tröto, och ingen kunde komma den betryckte till undsättning, gaf han sig dagen derpå."

"Sedan borgen på detta sätt blifvit intagen, och allt som der fanns af värde bortförts, jemte fångarne, samt Otto Rud för konung Hans inberättat sakens lyckliga utgång och de lifsfaror, för hvilka han utsatt sig vid borgens eröfring, berömde konungen hans tapperhet och nit, *förlänade* honom och hans arfvingar med slottet och alla kringliggande egor till everldelig besittning, samt bekräftade genom utfärdade bref förläningens ständiga bestånd. Efter det dessa bref länge varit i glömska, hittades de för icke så många år sedan bland aflidne (danske) riksmarsken Eskil Bildes papper och blefvo till rätte arfvingarne återstälde."

Den till tiden närmast kommande skildraren af öfverfallet på Olofsborg, Danmarks rikes kansler Arild Huitfeldt, kan liksom den föregående haft till sagesmän personer samtida med tilldragelsen, eller till och med sådana, som sjelfva deltagit i densamma; han berättar härom i sin år 1599 tryckta historia[1]:

---

[1] *Arild Huitfeldt, kong Hansis krønicke*, sid. 200. I sin redan 1596 utkomna *Beskriffuelse om Hues sig haffuer tildragit vnder kong Christiern den Anden*, sid. 11, är Huitfeldt mycket kortare: "Vdi samme Dage (som träffningen vid Elfsborg, således 1502) forraskede Otto Rud, Læensmand paa Bahus, *Olsborg* vdi Vigen, it Slaat de Swenske haffde inde. Oc det gik saa til, at hand en Jule-Afften, der krigsfolckit vaar Lystige, aade oc drucke, haffuer ladit bestige Slaattit oc det indtog. Oc vaar hand oc hans Folck klæd vdi huide Skiorter, At de kunde

”Medan Svenskarne nu hade intagit länet Viken, hade de der byggt ett fast och väl förvarat slott *Olsborg.* Det skedde då på en Julafton, då Otto Rud väl tänkt att krigsfolket samma natt skulle göra sig lustige med julegille efter gammal vana uti dessa riken, hvarför han gjorde en loflig och namnkunnig gerning. Han befalde sitt folk, som han hade hos sig på Bohus, att, eftersom mycken snö hade fallit, som öfvertäckt marken, så att hon öfverallt var hvit, de skulle följa hans exempel och taga hvita skjortor öfver harnesken. De gingo och foro derefter så att de om aftonen något in på natten kommo inför Olsborg, der de icke förmärkte någon vara på vakt, hvarken ute eller inne. Derför började Otto med sitt folk bestiga muren och kom in i slottet, förrän någon visste deraf, ty allt folket var i *borgstugan* samladt till dryckeslag. Han besatte straxt *borgstugedörren* och steg derpå in, hvarefter han och hans folk ihjälslogo alla man fann derinne, ty de som voro i borgstugan voro druckne och oförberedde till värn, icke tänkande på någon fara. Slottsherren, *Nils Rautzen,* undslapp i denna villervalla och kom upp på *ett torn* och kastade derifrån sten och ville värja sig, der han blef till dagen derpå, då han måtte gifva sig. Och på så sätt intog Otto Rud slottet, plundrade och tog hvad der fanns och infångade folket.”

Med denna berättelse öfverensstämmer fullkomligt hvad Oedman har att förtälja om eröfringen[1]. Det är både möjligt och troligt att han kände till Huitfeldt, men i hvarje fall åberopar han sig icke på denne utan på en annan källa[2].

---

kiende huer andre. Læensmannen *Niels Rautzen* holt det *ene* Torn lenge oc giorde der Vern aff.”

[1] *Joh. Oedman, Chorographia Bahusiensis:* ”Thetta Slott (Olsborg) blef uprättadt eller förbättradt i thet krig, som war 1502 uti K. Johans Tijd af Dannemarck, tå wåre Swänske grasserade här i Wijkorna ock hade sit Retirade, wärn ock förswar här på efter thess äröfring. Men tå the en Jule-Affton hade efter wanligheten med Jule-drick ock god Mat sig, mer än eljest, wäl plägat, kom K. Johans Befalnings-Man *Otto Rude,* eller *Rud* på Norska, från Bahus med ett Partie klädt i hwita Skjorter ock emot allas Förmodan äröfrade Slottet, ock tog thet tilbaka, som lätt kunde ske, tå the på Slottet warande woro wäl beskänckte: Slotts-Herren retirerade sig wäl i thetta Allarm på ett Torn ock förswarade sig med Sten, thet längsta han kunde, men måste omsider gifwa sig.”

[2] Nemligen *Meursius, Historia Danica* pag. 127—128, der det likväl endast heter:

”Per id tempus *Otto Rudius* Bahusiæ Præses 1503 circem *Olsburgum*

Denna skildring förefaller dock Axel Emanuel Holmberg alltför enkel och nykter, hvarför han, utan att alls angifva någon källa, gifver berättelsen följande, dramatiskt-romantiskt sedt, mera tilltalande form:

"Svenskarne hade under en tapper krigsbuss, *Nils Nautzen*, besatt det gamla Olofsborg, af hvilket granskap den käcke danske kommendanten på Bohus, Otto Rud, fann sig särdeles besvärad. Men som Olofsborg hade af naturen en stark befästning, och dessutom försvarades af en rask besättning, trodde han sig icke vuxen att taga det med stormande hand, utan upptänkte i det stället en krigslist, hvilken ock lyckades. Det var sjelfva Julafton 1502, som Rud med en skara bepröfvade knektar aflade sitt besök i Bullaren. Vintern var sträng, så att *sjöarne lågo*, och en mängd snö hade fallit.

Otto Rud lät då sitt folk draga hvita skjortor öfver sina rustningar, för att icke observeras mot den hvita marken, och dolde sig *i en hålväg* på vestra stranden af Bullarsjön, som ännu bär namn af *"Danska klefven"*. Sedan danskarne afbidat den stund på natten, då de förmodade svenskarne vara som bäst sysselsatta med att tömma julbägaren, smögo de sig öfver den tillfrusna sjön och klättrade helt tyst uppför slottsberget. Inga vakter syntes på murarne; alla hade samlat sig i dryckesstugan, hvilken skyndsamt omringas af Rud, som obemärkt inkommit i Slottet. Oförmögna till motstånd, blefvo de drickande kämparne tillfångatagna; endast slottsherren Nautzen undkom till ett torn, *uti hvars trappa* han värjde sig med hugg och stenkastning ända till följande dagens *eftermiddag*, då han i brist på försvarsvapen måste gifva sig fången. En bland folket gängse sägen förmäler, att Nautzen, sedan allt hopp om räddning var förloradt, *nedstörtade sig på den frusna sjön* och lyckades undkomma. Detta var det bekanta "Julgillet på Olofsborg", som så lifligt ihågkommes af traditionen."

Som man finner är Holmbergs berättelse ganska rik på närmare enskildheter; författaren känner att sjöarna lågo tillfrusna, vidare att den fientliga truppen gömde sig i "Danska klefven" på vestra sidan af Bullarsjön, att de frampå natten tågade öfver isen

structam a Suecis ad defensionem agri adiacentis, ac præsidio non exiguo munitam, clam de nocte, quæ Natalem Seruatoris antecedit, Stratagemate quodam cepit."

och klättrade upp för slottsberget samt att slottsherren försvarade sig i tornets "trappa" till följande dags "eftermiddag", derefter sägnen låter honom undkomma fångenskapen.

Det är ju mycket möjligt att sägnen i ett och annat kan hafva rätt i hvad som här anföres, särskildt beträffande det att fienden skulle i "Danska klefven"[1] afbidat nattens inbrott, och man kan äfven förmoda att det detta år rådt sträng vinter, så att icke blott djup snö täckte marken, utan äfven sjöarna voro isbelagda, men mycket vågadt är deremot att låta slottsherren från ett af tornen på Olofsborg, ett fäste som ju i och för sig låg på spetsen af ett rätt högt berg, störta sig ned på sjöns is, en färd som efter vanliga begrepp borde inbragt honom en ögonblicklig död eller åtminstone krossade lemmar, men som nu räddade honom, buren som han var af en huldrik fantasis starka vingar. Man kan emellertid tryggt påstå att ett hopp från tornet ned på isen varit omöjligt, äfven om tornet stått på bergets yttersta rand, helt enkelt af det skäl att berget alldeles icke är lodrätt, utan stupar ned i branta afsatser.

Det är af ett alldeles egendomligt intresse att steg för steg på detta sätt genom tiderna följa gången af en berättelse. Det springer då genast i ögonen att, så snart författarne öfvergifva den fasta historiska marken, vågande sig ut på antagandenas och de egna föreställningarnes äfventyrliga gungfly, finnes ingen gräns längre för anbringandet af egna, hemmagjorda broderier. Hvar och en återupprepare gör sitt till, om än aldrig så obetydligt, och så har det äfven gått med skildringen af julgillet på Olofsborg; från en enkel, ganska fåordig berättelse har den i och för sig romantiska bragden vuxit fram i allt klarare färger och med allt rikare detaljer, tills den hos en af senare tiders mera framstående häfdaforskare, dansken Allen, når höjdpunkten och erhåller den sista retucheringen.

Allen, som i öfrigt nästan uteslutande stödjer sig på Holmberg, kan nemligen såsom ytterligare bidrag och förtydliganden till dennes skildring meddela, att truppen tågade från Bohus "under den djupaste tystnad", fram på "afsides och litet befarna stigar". Se-

[1] Benämningen "Danska klefven" synes åtminstone numera vara okänd för traktens invånare.

dan det lyckats truppen att "obemärkt" nå Bullaren, afbidade man i den Danska klefven det lämpliga ögonblicket för anfallet. Medan Holmberg emellertid inskränker sig till det yttrandet, att man afbidade den stund på natten, då man kunde förmoda att svenskarne vore som bäst sysselsatte att tömma julbägarne, vet den bättre underrättade Allen att detta inträffade "mot midnatt". Man gick nu öfver sjön, på hvars andra strand höjde sig det branta slottsberget, hvilket endast på norra sidan erbjöd en lättare tillgång till det deruppe belägna fästet, som, enligt Allen, öfverallt omgafs af "fasta och höga murar". Detta senare hinder öfvervanns dock med lätthet, ty Allen hade försett de anfallande med "stegar, som de förde med sig", och så gick det hela som en lek[1].

Efter att i det föregående hafva redogjort för de skiftande berättelserna om öfverfallet på Olofsborg, vilja vi nu i vissa hänseenden ingå på en närmare granskning af dessa.

Så förefaller det som Svaning och Huitfeldt skulle föreställt sig afståndet mellan Bohus och Olofsborg så kort, att det med lätthet kunde tillryggaläggas på omkring en dag. Den senare författaren berättar, som vi sett, att Otto Rud och hans män bröto upp från Bohus "oc fore saa sact, att om Afftenen noget ved paa Natten komme de for Olsborg". Det är tydligen Huitfeldts förmodan att truppen tillryggalagt detta afstånd på en dag, och samma intryck får man af Allens skildring. Den ursprungliga källan för berättelserna härom, eller Svaning, säger uttryckligen, såsom förut är anfördt, att slottets intagande egde rum "vår Herres födelsenatt", således sjelfva julnatten. När han derefter omtalar att truppen bröt upp från Bohus "under första nattväkten", och att den tågade "under den kusliga natten" till närheten af Olofsborg, hvarpå borgens murar bestegos, är det uppenbart, att författaren föreställt sig afståndet mellan Bohus och Olofsborg så obetydligt, att en trupp, som lemnade det förra stället vid nattens inbrott ("under första nattväkten"), kunde nå det andra framemot morgonen[2].

---

[1] *C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustaf Wasa, Grevefeiden 1497—1536.* I: 351. Såsom källan för sin skildring af Olofsborgs eröfring angifver Allen Chron. Joan., Huitfeldt VI: 200 samt Holmberg.

[2] Då det heter att truppen tågade "under den kusliga natten" till närheten af Olofsborg, skulle man kunna tänka sig att ankomsten dit möjligen icke egde rum

Nu är emellertid händelsen att afståndet uppgår till omkring 112 kilometer, hvilken väglängd af fotfolk under vanlig marsch skulle kräfva omkring 4 à 5 dagar, men som med djup snö och på föga banade vägar tvifvelsutan skulle fordra åtskilligt längre tid, hvilken ytterligare ökades om truppen, såsom Svaning uppgifver, skulle "krypa" genom snön. Det är sålunda alldeles uppenbart att ett misstag här föreligger, beroende på bristfällig lokalkännedom. Äfven om truppen varit beriden, hvilket nog är det troliga, skulle för tillryggaläggande af nämnde afstånd fordras två eller tre dagar.

Under det berättelserna om öfverfallet på Olofsborg i allmänhet skifta, till och med i fråga om hufvuddragen, är detta icke minst fallet med uppgifterna om tiden, när denna tilldragelse skulle egt rum.

Efter att hafva omtalat träffningen vid Elfsborg 1502, öfvergår Svaning till berättelsen om tåget till Olofsborg, men är mindre bestämd med afseende på tiden härför, då han blott använder uttrycket "per hœc tempora". Emellertid ger detta Huitfeldt anledning att hänföra tåget till 1502, hvilket utan vidare upprepas af Holmberg, hvaremot Meursius i sin Historia Danica håller sig till 1503.

Nu är emellertid händelsen, att alla källor äro ense om att det var Otto Rud, som ledde tåget; man är vidare öfverens om att han vid detta tillfälle handlade såsom höfvitsman på Bohus, något som dessutom styrkes genom en handling, hvari en borgare i Konungahälla vid denna tid betecknar honom såsom sin husbonde "på vår nådige herres (konungens) vägnar"[1]. Häraf följer med fullkomlig visshet att eröfringen af Olofsborg icke kunnat ega rum 1502, ty Otto Rud erhöll icke befälet på Bohus förr än den 12 April 1503. Det finns dock slutligen ett afgörande bevis för att eröfringen skedde Julafton år 1504; rikena hade nemligen den 18 Maj detta år ingått det förut omtalade stilleståndet, men den 11 Februari 1505 klagar det svenska riksrådet, i bref till det danska, öfver att stilleståndet brutits derigenom att Otto Rud anfallit Nils Ragvaldsson[2].

förrän under den påföljande dagens lopp, men emot ett dylikt antagande strider Svanings bestämda uppgift, att stormningen företogs sjelfva julnatten.

[1] *P. Wieselgren, De la Gardieska Arkivet* 3: 24.

[2] *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 19: 73: — — "Och i thet

Det bör icke heller lemnas oanmärkt att namnet på höfdingen på Olofsborg haft ödet att förvridas på åtskilliga sätt af dem, som skildrat dessa händelser, och har i detta skick vandrat genom seklerna ända in till vår tid. Hos Svaning har sålunda Nils Ragvaldsson genom felskrifning eller feltryck förvanskats till *Nils Rantzen*, hvilket Huitfeldt adopterat liksom Oedman, med den olikhet att dessa skrifva *Rautzen*, medan Holmberg begår ett ytterligare skriffel genom att kalla honom *Nils Nautzen*. Äfven Huitfeldt har på ett ställe en annan form, nemligen *Nils Fausøn*, och slutligen sättes kronan på denna förbistring genom att man förbättrat Nils Rantzen till *Rantzau*, dermed inordnande den svensk-norske frälsemannen Nils Ragvaldsson bland den holsteinska slägten Rantzaus medlemmar.

Det finnes, oafsedt dessa rättelser, ännu en oklar punkt i fråga om Olofsborgs eröfring. Svaning berättar att slottsherrn vid öfverfallet räddade sig till tornet, der han tappert värjde sig till följande dag, då han måste gifva sig, en underrättelse som äfven förekommer hos Huitfeldt och Oedman. Holmberg deremot berättar efter en gängse sägen, att Nils Ragvaldsson skulle, när allt hopp om undsättning var ute, kastat sig ned på Bullarsjöns isbelagda yta och och på detta sätt undkommit fångenskapen.

Tvenne alldeles skiljaktiga uppgifter om slottshöfdingens öde stå sålunda mot hvarandra. Naturligtvis borde under dylikt förhållande vitsord utan tvekan tillerkännas Svaning, som lefde kort efter tilldragelsen och tvifvelsutan derom hört samtida berättelser och vittnesbörd möjligen till och med af deltagare. Saken är emellertid icke så enkel som den vid första påseendet förefaller. Hade Nils Ragvaldsson måst gifva sig såsom fånge åt Otto Rud, synes det vara uppenbart att den senare måst underrätta konungen om en dylik vigtig vinst af företaget, och, med kännedom om konungens åsigter om Nils Ragvaldsson, måste man bestämt antaga, att konungen icke lätteligen skulle åter frigifvit den fruktade upprorshöfdingen, som förorsakat honom så mycken oro.

---

næsthe swaa skeeth haddhæ, man thet angrep med mordh och brandh *Otthæ Rwth* bedriffueth haffwer i thennæ feligæ dagh och fredh paa Erlich godh man *Niels Rafwalsson,* hans hwsfru och barn" — —

Allen angifver också i sitt förut åberopade arbete med rätta att eröfringen skedde Julaftonen 1504.

Nu känna vi emellertid, att Nils Ragvaldsson icke fullt tre månader efter öfverfallet på Olofsborg, och förmodligen ännu tidigare, efter all sannolikhet vistades på Götala kungsgård nära Skara, hvilken han hade i förläning; biskop Brynolf i Skara skrifver nemligen om honom i ett bref till Svante Sture den 21 Mars 1505 på ett sätt, som tillkännager att de varit nära grannar, hvilket i sjelfva verket var händelsen, då man blott har 1,3 km. mellan Götala och biskopssätet Brunsbo; det heter i nämnde skrifvelse:

”Engen synnerlig tidende ære her a færde i thenne tiid, wten her ær æn alt i gode maathe i thenne landzende, wten *Niels Rawalsson* ær nw ganzke kranckelig, oc haffuer Otto Rwth gripet honum fron, siden Eder Herredöme hæden drog, hans foogete nider i Alehæred, sielff VI:te. Ær tha likawell Niels Rawalson well wiid eth friith moodh, hopendes, at thet skall æn bætre bliffwe, baade med hans hælse oc anner ærande”.

Det är sålunda alldeles uppenbart att Nils Ragvaldsson undkommit vid eröfringen af Olofsborg, på hvad sätt detta nu skett, samt att han derefter lemnat Viken och begifvit sig till närheten af Skara, antagligen till Götala, hvarefter i Februari eller Mars 1505 Otto Rud begått ett nytt brott mot stilleståndet, i det han gått öfver Göta elf och trängt in i Nils Ragvaldssons förläning, Ale härad, der han tillfångatog dennes fogde jemte fem af hans tjenare. Möjligt är slutligen att Nils Ragvaldsson under flykten från Olofsborg ådragit sig den sjukdom, hvarom biskopen talar[1].

Hoppet om tillfrisknande sveks dock, ty Nils Ragvaldsson afled i slutet af Juli eller början af Augusti 1505, hvilket intygas, dels af ett bref den 18 Augusti från Ture Jönsson (Tre Rosor) till Svante Sture, deri han begär att för underhåll af de 30 karlar, som tjenat Nils Ragvaldsson och hvilka Ture Jönsson tagit i sin tjenst, få på en tid behålla Kinne härad, äfvensom Barne härad för att betala skulderna efter Nils Ragvaldsson; dels skrifver Axel Nilsson (Posse) den 9—15 September samma år till Svante Sture:

”Thi ær nw myn store bön till Edher, at I wille well giöre oc forlæne mek Ale hæret, som Niels Ragwaldsson haffde, Gud hans siæl nade”.

Nils Ragvaldssons hustru och barn voro icke tillstädes på

1 *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* V: LV.

Olofsborg vid öfverfallet, utan vistades förmodligen på Åby. Omedelbart efter fästets eröfring öfverfölls hon der af mannens förut omtalade underbefälhafvare Söffren Skåning, som väl nu öfvergått till fienden. Härom skyndade biskop Brynolf i Skara att den 20 Januari 1505 underrätta Svante Sture:

"Huru sig forlopet ær wm Niels Rawalsons hwstrw oc swene, weth thenne Eder swen, Peder Matzzon, Eder Herredöme wnderwise" —[1]

För att återfå friheten måste hon lemna en särskild förskrifning, som synes af tvenne bref till riksföreståndaren, daterade Skara den 20 Juli 1506, deri hon för sitt och sina barns uppehälle begär få Barne och Ale härad i förläning, eller ock någon annan hjelp, åberopande ett Svante Stures bref, deri hon utlofvas få behålla mannens förläningar under sju år efter hans död; hon hade mist hvad hon egde i Norge och dertill måst lösa sig ur fängelse; hon skrifver[2]:

"Myn ödmjwglige ok kerlig helse altid forsend medh var Herre. Ma I vide, at jach kom hiid tiil Westergölland fredagen nesth epther visitacionis Marie och menthe at vænthe mik noger godh wnsätningh och hulswalelse for ten store bedröfvelse och fängelse, jak är vdi kommen epter myn dödhe hwsbondde Nielss Ragwelsson, Gud hans siel nadhe, som han haffuer faath for sin troo tyænisth och for Sweriges riges skuldh. Thagh ær mik thee lænfraa, som ær Daal, Ale herid och Barne herid, som jach en nw haffuer Ederss breff paa, at hee hwad paa komme, jak skwle nywte for:ne læn i vij aar epter myn dödhe husbonddes dödh och ter til Götale gaardh, som nw haffuer Matz Kafle.

Kere herre, vden i vele for Gudz skuldh oc for Gudz retwise skuldh och for then troo tyænisth, som myn dödhe husbondde bewisthe Eder och Sweriges riighe, och jach nw for ten tyænisth misth haffuer hwar then stagge och lösööre, som iach hade i Norges righe och ter til star i stor fængelse for en swager (svår) swm peninghe. Ty beder jach Eder ödhmywglige, om I nogen ti'dh vele hwgswale eth faticth, bedröfvth herthe, at I ville for Gudz skuldh och for ten troo tyænisth skuldh, som myn dödhe husbonde Eder giorth haffuer oc Sveriges riighe, at wnne mik, fatigh, wärnlöss qwinne, Barne

[1] *C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia* V: LV

[2] *C. G. Styffe,* anf. arbete N:o 83

hered och Ale hered, som Edert breff inneholler, tiil tesse jach matte komme aff mith fængelse och myn fatyghe barn tiil seeth gotz i gen, som the wmborid haffwe oc dogh umbäre i Norges riighe for theres faders troo tyænist skuldh.

Tacker jack gerne her *Twre Jensson*, ath han haffuer en naken deel forswaridh mik tiil handde for myn dödhe husbondde skuldh, ter han visthe jac war reth vdi for myn dödhe husbonddes wænner, som *Nilss Krwm* och flere hans barne vener, Kere herre, hade jach gerne lithet her Twre tiil och her Aage, och the skwlle maneth goth for mik fatigh, värnlöss qwinne, tagh hade Her Twre nok at gere met sin kere hustrues liigh at felige til sin lägerstadh, Vazstene, och her Aaghe Kwnne jach ingen hugswalelse aff faa.

Kere herre, aal myn troo och lidh, fatigh wärnlöss qwinne, staar nw indh tiil Gud i hymerigh och Edher, at jach motthe beholle noget aff for:ne län, tiil tesse jach komber aff mith fængelse, och tiil mith gotz eller anner hielp aff Eder och Sweriges righe. Kære herre, al myn troo och liith ær nw tiil Eder, jach ær nw swa fatigh och rich, som I ville mik haffwe, epter thet at værdz macth ær nw i Idarth woldh.

Eder altiid ödhmywglige, Gud befallendes och Sancte Eric. Snarlige i Scara anno domini MDV Sancte Margarete dagh

Ottylye / *Ottes* dotter".

Nils Ragvaldssons enka, Ottilia Ottesdotter Römer, som förlorat sina och mannens gods i Norge, synes derefter hafva bosatt sig i Skara, sedan hon blifvit beröfvad alla mannens förläningar, till och med Götala gård, hvilken Svante Sture förlänade först till Matts Kafle, derefter till Torkel Jonsson, vald till biskop i Oslo, men undanträngd af konung Hans, och som derefter sökt understöd i Sverige, allt oaktadt hon sjelf i brefvet till riksföreståndaren åberopar dennes skriftliga löfte att få behålla alla förläningarne sju år efter mannens död.

Nils Ragvaldssons tapperhet och trohet mot Sverige belönades sålunda med grym oförrätt och svikande af gifna löften, i det att hans enka och barn beröfvades alla de förläningar, han innehaft. När så skedde i hans fädernesland, som till den aflidne stod i icke ringa skuld, var det mindre att förvånas öfver att fienden lade beslag på allt hvad han och hustrun egde i Norge.

Vi äro dermed inne på en ganska intressant fråga. Svaning uppgifver, som vi sett, att konung Hans, till belöning för Otto Ruds manliga beteende vid Olofsborgs eröfring, förlänade honom och hans arfvingar till everldelig besittning slottet med "alla kringliggande egor". Efter Svaning anför Huitfeldt att konungen, vid underrättelsen om Olofsborgs intagande, skänkte Otto Rud "samme Slot Olsborg, met alt sin Tilleg til evindelig Eye, oc gaff hannem derpaa Breff oc Segel". Detta meddelar äfven Holmberg, men som vanligt något förtydligadt, då han yttrar att Rud till everldelig ego erhöll Olofsborg, "med tillhörande län Bullaren"[1].

För uppgifterna om den kungliga donationen af slottet föreligga inga andra bevis, och det torde få anses såsom alldeles säkert att det hela beror på en missuppfattning eller förvexling, i det att man till tiden närmast efter Olofsborgs intagande hänfört en gåfva som konung Hans verkligen gjorde, men först fyra år senare och i alla fall icke rörande nämnde fäste. Palmsöndagen år 1508 utställer nemligen konungen ett bref, hvari han, för den trohet och villiga tjenst, som Otto Rud hittills gjort och bevisat konungen och riket, skänker honom och hans rätte arfvingar "alle *Niels Raffvilssens* Godz met alle theris ræte Tilliggelse etc., ehvar thet helst liggendis er udi vort Riige Norge eller andherstedz, at haffue, nyde etc. saa friit som Niels Raffwilsson thet tillforne haffde, førre ænd han thet forbrødt till oss, oc er therfore oss tilldømpt met mere Godz fore then Upresninge oc Affuendzskiold,han i mange Maade giorde oc førde emodt oss, syn ræte Herre och Konningh oc Riiget".

Om denna gåfva finnes ett senare år 1549 utstäldt bevis, så lydande[2]:

"Jegh *Axel Brade* till Kraagholm, Ridder, kiendess oc giør vitterlichtt for alle mett thette mett obne Breff, att mig fuld vitterlichtt er, att then Tiidt ieg tienthe Salige Herre Konningh Hanss, tha gaff for:ne Konningh Hanss Salige *Otthe Ruudtt* for troff. Tienniste, ssom handt Rigett oc hanss Naades Høgmectighiidtt giordtt haffde Niels Raffuelssens Gaardtt og Godtz, ssom hider Jorde, till

1 Oedman nöjer sig med Olofsborg, dervid åberopande Holberg. Äfven *Vedel-Simonsen* i sina *Familie-Efterretninger om de danske Ruders for 200 Aar siden uddöde Adelslægt,* Odense 1845, berättar I: 132 efter Huitfeldt och Holberg om hur slottet intogs, "hvarfor kongen forærede ham (Otto Rud) samme".

2 *Vedel-Simonsen,* anf. arbete sid. 133—134.

vordeliigh Egge Att saa y Sandthiidtt eer trøcker ieg mitt Siegnette neden for thette mit obne Breff. Dat. Køpnehaffn Tiisdag efter vor Frue Dag Nativitatis MDXLIX".

Om det sålunda är en afgjord sak att donationen till Otto Rud icke egde rum omedelbart efter det Olofsborg fallit, och till belöning för eröfringen, utan först fyra år senare och då såsom belöning för de trogna tjenster, Rud i allmänhet gjort konungen och riket, så qvarstår i alla händelser en annan dunkel punkt, som tarfvar utredning.

Samtlige författare, som yttrat sig i denna fråga, hafva hittills tagit för afgjordt att donationen i första rummet omfattade Olofsborgs fäste med tillhörande gods. Vi skola nu se till hur härmed förhåller sig.

Frågan, som det gäller att besvara, blir då den: hvar låg Nils Ragvaldssons förbrutna gods och af hvilka jordegendomar utgjordes detsamma?

Vi hafva icke någon annan underrättelse härom från hans egen tid, än att han egde Åby, men, då godset i allmänhet donerades till Otto Rud, blir vårt första steg att utforska, huruvida icke godset kan återfinnas hos denne eller hans slägt. Otto Rud afled år 1510, och som han icke efterlemnade några barn, ärfdes han af syskonen. Till den tidens skick och bruk hörde emellertid att man, då det var fråga om stora och vidlyftiga arfskiften, gerna uppsköt dermed och tills vidare nöjde sig med en rent tillfällig arfdelning. Så var äfven händelsen i detta fall.

Otto Rud hade många syskon, deribland äldste brodern Knut Jörgensen Rud, Henrik Rud, Mikel Rud, Sofia Rud och Anna Rud, den senare gift med den ofta omtalade Henrik Krummedike. Af den sistnämndes bref 1527 till Nils Krummes enka, hustru Estrid Ragvaldsdotter, syster till Nils Ragvaldsson, synes att det gods som tillhört Otto Rud och till denne blifvit skänkt af konung Hans, derefter öfvergått till Henrik Krummedike och dennes medarfvingar[1]. Någon slutlig arfdelning hade då ännu ej egt rum, och icke ens 1529 hade syskonen förrättat skifte efter deras föräldrar, Jörgen Rud († 1504) och hans maka fru Kerstin Eriksdotter Rosen-

[1] *Norskt Diplom*, IX: 577.

crands († 1509), lika litet som efter de derefter aflidne bröderna, Otto († 1510), Henrik († omkring 1513) och Mikel († 1520)[1].

Slutligen företogs dock det stora arfskiftet, och, ehuru vi icke känna något närmare om detta, är det alldeles säkert att de Nils Ragvaldsson fråntagne egendomarne öfvergingo till Otto Ruds syster Sophie Jörgensdotter Rud, hvilken något af åren 1511—1514 blef gift med det danska riksrådet och riddaren Tyge Axelsson Brahe till Tostrup[2]. Att man med bestämdhet kan säga, att Otto Ruds gods öfvergick till systern Sophia, beror derpå att det sedermera fördes en långvarig rättegång härom mellan Sophia Ruds söner, Jörgen och Otto Brahe, samt Nils Ragvaldssons arfvinge Nils Krumme eller rättare dennes son.

Rättegången synes börjat dermed att den aflidne Nils Krummes son, Jacob Krumme, 1527 tillskref Henrik Krummedike med begäran att denne icke ville förhålla modern de gods, hon egde i

---

[1] *Vedel-Simonsen*, som sjelf anför detta, meddelar det oaktadt på annat ställe, I: 77, att Knut Rud redan 1517 innehade gods i Norge, ärfdt efter brodren Otto, hvilket naturligtvis är oriktigt eftersom arfdelning ännu 12 år senare icke försiggått. Vedel-Simonsen stöder sitt antagande på följande handling:

"Jag *Knudt Rudt* till Vedby, aff Vaben, bekennes met thette mit obne Breff at haffue anamet och opburet aff bescheden Mand ***Anders Perssen*** XLIIII mark oc VI s. rede Peningh, som han vpboret haffver aff mit Gots i Norge, ffor huilche Peninghe ieg lader hhnnem oc hans Arffuinghe frii oc quit for meg oc myne Arffuingh om alt ydermere Kraff eller Tiltale ther om i noger Mode. Til Vitnesburdh trycker ieg mit Signete nædeu for thette mit obne Breff. Screffuit i Kalendburgh Palme Löffuerdag Aar C tusinde femhundret paa thet XVII."

Som man finner säger dock brefvet ingenting annat än att Knut Rud denna tid egde gods i Norge, utan att på minsta sätt antyda hur han deraf kommit att blifva egare. Det förtjänar anmärkas att hans brefregister, som upptager hans jordebok och dylikt, väl uppräknar en mängd gårdar i Danmark, men icke med ett ord omnämner några dylika i Norge.

[2] Tyge Brahe, förut gift med Magdalena Krognos († 1510), afled 1523, hvarefter enkan, Sophia Rud, blef omgift med Erik Madsen Bølle. Sophie Ruds jordebok från tiden omkring 1520 har på första sidan följande anteckning:

"Soffy Rudtzdotter: Thette er myn rette Jordebog på alt thet Godts, som ieg haffuer effther myn saliige Ffader Jøren Rud och myn salyge Moder Ffru Kierstyne Eryeksdotter och effter tre aff myne Brødre, Otte och Henrik och Myckkell Rud, hvis syelle Gud node! och lyge same Godtz y Ffyen och udij Jullen och Siellen, som hereffter skreffviitt stor".

Här förekommer således blott godset i Danmark.

Bohuslän, hvartill denne svarade: "I vet väl att jag aldrig fått några gods, hvarken af Edra bröder eller Eder; det gods Ni skrifver om det ärfde jag och mina medarfvingar efter välbördig man Otto Rud, och han fick detsamma af konung Hans." Under en lång följd af år känner man ingenting om denna tvist, men den 12 December 1558 tillskrifver konung Christian III Thage Thott att bröderna Jörgen och Otto Brahe låtit berätta, huruledes konung Hans skall hafva gifvit deras morbroder Otto Rud något gods i Norge som en man vid namn Nils Ragvaldsson förbrutit under kronan, för det han gaf sig till rikets fiender och förde afvog sköld emot riket. Nu hade emellertid en svensk man vid namn Nils Krumme, Olof Krummes son, dragit in i Norge och der anammat samma gods och sagt sig vara Nils Ragvaldssons arfvinge. För att denna sak må komma till ett slut hade konungen befallt rikets kansler i Norge att med lagmän och lagrättesmän döma dem emellan, hvarför Thott skulle lägga beslag på dessa gods och tillsäga dervarande bönder att sitta stilla och icke i någon mån utgöra skatt till någon af parterna förr än dom fallit.

Tvifvelsutan har denna dom gått Nils Krumme emot, ty konung Gustaf I tog sig nu an saken genom en skrifvelse till konung Christian, som härpå svarar den 9 Februari 1560:

"Oss är tillhandakommet Eders kärlighets skrifvelse af Stockholm den 27 December anno 1559, hvaruti Eders kärlighet förmäler om något gods, liggande uti vårt rike Norge, som Eders kärlighets undersåte vid namn Nils Krumme och hans syster skulle vara dem och deras systrar arffallne efter deras morbröder Nils och Erik Ragvaldsson, och hvarpå dem göres hinder och förfång af våre undersåter, oss älskelige Jörgen och Otto Brahe, våre män och tjenare, hvarför Eders kärlighet är begärandes att vi derutinnan ville låta hafva ett rättvist och tillbörligt inseende, som samma Eders kärlighets skrifvelse vidare förmäler.

Då gifve vi Eders kärlighet tillkänna, att eftersom förenämnde Jörgen och Otto Brahe nu icke hos oss äro tillstädes, och vi så hasteligen icke kunna erhålla deras berättelse och gensvar uti denna sak, och på det att ingen af parterna måtte ske orätt, hafva vi gifvit förenämnde Nils Krumme vår stämning gent emot förenämnde Jörgen och Otto Brahe, att möta vid första allmänna

herredag, som är beramad att stånda uti vår köpstad Odense S:t Hans dag Midsommar förstkommande."

Man finner af en senare konung Christians skrifvelse den 15 September 1561 till Tage Thott, att såväl Jörgen och Otto Brahe verkligen hos konung Erik XIV stämt Nils Krumme att möta inför Danmarks rikes råd, som äfven att Nils Krumme å sin sida stämt sina vedersakare. Nils Krumme mötte emellertid icke, hvarför de båda andra klagade öfver att godset blef dem förhållet. Af denna anledning resolverades i nämnde bref: "ty få de nu detta (godset), så mycket som Nils Ragvaldsson tillhörde och som konung Hans gifvit Otto Rud, kan någon frånkänna dem rättigheten dertill, gånge det då som lag och rätt är[1]."

I de nu anförda handlingarna yttras, som man finner, ingenting mer om de ifrågavarande godsen i öfrigt än att de lågo i Norge, dit ju äfven Bohuslän hörde, men icke närmare hvarest. En sak är emellertid uppenbar: ingenstädes talas det om att godset skulle utgöras af Olofsborg med tillhörande län, och detta af helt naturliga skäl. Olofsborg var tydligen ett slott eller fäste, anlagdt af Sverige och tillhörande detta rike tills det eröfrades 1504. Det var sålunda en statens, men alldeles icke en enskild mans tillhörighet, hvilket till yttermera visso klart och oomtvistligt styrkes deraf, att när Sverige åter kom i besittning af Viken 1523, jemte de der belägna båda fästena Karlsborg och Olofsborg, betraktades dessa båda genast från början såsom kronans tillhörigheter.

Det måste sålunda anses vara ådagalagdt att när konung Hans konfiskerade Nils Ragvaldssons egendom och skänkte den till Otto Rud, gälde detta Nils Ragvaldssons enskilda tillhörigheter, men alldeles icke Olofsborg, som var en statens egendom af samma natur som till exempel Bohus.

Det omtalas icke någonstädes att Olofsborg vid eröfringen förstördes, men väl klagar svenska riksrådet i den förut anförda skrifvelsen af 1505 öfver att Otto Rud farit fram med "mord och brand"; att en del af besättningen dödades är nog riktigt, och det torde väl äfven varit händelsen att någon del af byggnaderna ned-

---

[1] Jemf. *Wilhelm Berg, Ruinen efter Karlsborgs fäste* (Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia VI: 447 not 1).

brunnit under tumultet, ehuru man icke känner något närmare härom.

Huru som helst ansåg nog med skäl danska regeringen att Olofsborg var öfverflödigt, när man hade Bohus. Det lemnades sålunda efter all sannolikhet åt sitt öde, ty fästet omtalas icke i den följande tidens handlingar.

* * *

Från det att Danmark-Norge år 1504 med eröfringen af Olofsborg kom i full besittning af Viken, sakna vi alla närmare underrättelser om detta fäste. Hvarken de svenska eller norska urkunderna hafva något att mäla härom, och det dröjer ett tjugotal år innan detta blir händelsen.

Det var först sedan Gustaf Vasa fört befrielsekriget inom det egna landets gränser med sådan lycka, att framgången kunde anses betryggad, som han kunde tänka på att oroa fienden på dess egen mark. Han sände då en kår in i Skåne samt en på nyåret 1523 under Ture Jönsson (Tre Rosor) och Söffren Kiil från Vestergötland in i Viken. Öfver det öppna landet gjorde man sig snart till herrar och tvungo bönderna till skatt, men mot de båda befästade större platserna Elfsborg och Bohus försökte man icke något angrepp. Senare, antagligen i Mars, fick Ture Jönsson förstärkning af den från det misslyckade tåget till Skåne återkomne Lars Siggesson (Sparre), och nu gick man högre upp i Norge genom Borgesyssel till Oslo, som besattes. Om fästningen Akershus nämnes intet; förmodligen saknade höfdingen der tillräcklig styrka att företaga något, och å andra sidan voro nog icke heller svenskarne starka nog att börja en belägring.

Från Oslo utsändes den 3 April skrifvelser till innebyggarne om att adel och menige i Jylland afsatt Christian II, hvarför Gustaf Vasa sändt sina män till Norge, för att erfara om man godvilligt ville sluta sig till honom och Sveriges rike, i hvilket fall han ville hålla dem vid Norges lag. De uppfordrades derför att straxt hålla ting och rådslå om denna sak samt derefter den 16 April sända 12 män med fullmakt att ingå en evig fred och förening med Sverige.

Denna skrifvelse synes icke haft någon påföljd, och den svenska truppen dröjde icke ens länge nog att afvakta svaret, utan återvände.

Vinsten af detta tåg var det oaktadt betydlig nog, ty man satte sig i fast besittning af Viken, som derefter ett tiotal år förblef i svensk ego. Det omtalas icke att man med vapenmakt intagit de båda der belägna slotten, Karlsborg och Olofsborg, men säkert är att de föllo i svenskarnes händer och derefter bildade stödet för besittningen af detta landskap.

Till befälhafvare på Olofsborg satte konung Gustaf frälsemannen *Nils Svensson*[1].

Emellertid hade man icke förmått intaga södra hälften af Bohuslän med det der belägna starka Bohus, som fortfarande innehades af Kristian II:s anhängare *Hans Eriksson*, hvilken dock sedermera öfverlemnade slottet till konung Fredrik af Danmark, och efterföljdes såsom kommendant af riddaren *Klaus Bilde*.

Det var med grämelse konung Fredrik såg att Viken gått honom ur händerna och det gälde att återtaga det. Man synes hoppats att detta skulle gå lätt och att det vore nog om Henrik Krummedike å konungens vägnar helt enkelt framstälde anspråk på denna landsända. Krummedike berättar sjelf i bref till tronföljaren hertig Christian[2], att han tingat med allmogen i Norge, så långt han haft befallning, och hade den lofvat honom tro och huldhet på konung Fredriks vägnar, hvarefter han fortsätter:

"Käre nådige herre, der är en stor träta mellan dem på Bohus och de svenske, som hafva bydh det slott i Viken, *Olsbargh*, och hafva de svenske stadigt gjort stor skada här in på landet, och de få ingen skada igen. Skref jag dem till på Olsbargh att jag hade anammat landet på Eders nådes herr fars vägnar, och ville veta om de ville arga på mig eller min eller de som med hafva gått till handa på Eders nådes fars vägnar. Derpå sände han mig tvenne skrifvelser, hvilka jag sänder Ers nåd."

I sjelfva verket hade Krummedike tillskrifvit Nils Svensson på Olofsborg, påpekande önskvärdheten af fred mellan rikena, naturligtvis under den förutsättning att Bohuslän eller rättare Viken skulle återställas till Norge, hvarjemte anfördes de klagomål, Hans Eriksson på Bohus framstäldt rörande öfvervåld.

Härpå svarade Nils Svensson i en skrifvelse, daterad Olofs-

1 Kallas af Holmberg 1: 103 "Nils Rinnesson" genom felskrifning eller feltryck.

2 Dateradt Borgesyssel den 30/10 1523. *Diplom. Norveg.* XII: 294.

borg den 21 Okt. 1523, att han gerna är enig med Krummedike om önskvärdheten af fred, men att han icke kan vidare yttra sig i detta ämne, innan den nu församlade svenska herredagen fattat sitt beslut. Beträffande Hans Erikssons klagomål åter, hade de båda öfverenskommit att liksom Hans Eriksson icke skulle befatta sig med Viken, så skulle icke heller Nils Svensson angripa södra Bohuslän. Denna öfverenskommelse hade dock brutits derigenom, att Hans Erikssons fogde *Nils Fynbo* dragit in i Olofsborgs län, kräft skatt derstädes och uppfört sig fiendtligt, hvarför han blifvit gripen, hvilket icke kan läggas höfdingen på Olofsborg till last. Vidare lofvar han att icke lägga hinder i vägen för Krummedikes sändebud, när de fara igenom länet, och slutligen anhåller han om ett ofördröjligt svar huruvida Krummedike har för afsigt att anfalla honom eller länet, på det han må veta hvad han har att rätta sig efter[1].

---

1 Brefvet, som är skrifvet på papper och befinner sig i danska riksarkivet, är utvändigt försegladt med ett sigill, hvari synes en vapensköld med tre klöfverblad, och lyder:

"Venlige oc kerlige helsen met gudt, kiere her *Henrich*, som i scriffue meg till atj haffue anammet meste delen lenet søndenfiels oc att høgborne første hertig *Frederich* oc myn nadigste herre her *Giöstaff Erisen* er gonget breff oc handlinge mellom om god endregt rigene mellom, huilket jeg gerne saa, oc vil gerne hielpe til met hues ieg i magt haffuer, nar som then herredag som n w forhandles i Sverige er endt, at jeg ved huat ieg scal ræette meg effter, Thy ieg haffuer end nw engen scriuelse fot aff myn nadige herre om nogen handlinge.

Som i scriffue om *Hans Erisens* foget oc thienere, Tha haffde hand tilsagt meg at inthet arge eller beffatte seg met Vigen eller nogen Suensche mandt, oc ieg sculle ey heller arge ind i Bohus leen, ther offuer foer hans foget *Nils Fønbo* her ind i lenet oc tog wdt scat oc bruget seg wredelige modt ("frij" utstruket) hantzes breff, ther for lodt ieg gribe thenom, at meg holtes ey ord oc scriuelse, thi hobes meg at myn scyld finder ther ey wdj, meden jeg vil holle thenom vel oc redelige saa the inthet sculle scylde meg.

Som i oc röre om nogen gode mend och qvinner var hos eder oc begerede at the ville haffue theres gotz, hues ,meg stor icke giøre nar som ieg for wide hues handlinge som scal w ære, huat ieg siden kandt giøre i the made eller andre vill ieg gerne giøre.

Tisligeste kiere her Henricke haffuer *Oluff* lensmandt ladet meg forstoet atj begere at eder budt scal fare vhindret her genem lenet met hues the met fare, huilket eder inthet törff tuiel paa ieg vil forschicke thenom til alle gode met huat ieg kand, oc haffuer eder tiener *Anders Torlesen* verit her hos meg ij eller iij gong i tisse dage, hobes meg hand scal ey scylde meg. Sammeledes om eder landboer

De båda herrarne drefvo sålunda fredsunderhandlingar på egen hand, i afsigt att åstadkomma lugn vid själfva gränsen. Henrik Krummedike synes varit mycket orolig och med stor otålighet afvaktat svaret på sitt bref, ty han sände ännu en skrifvelse i samma ärende, på hvilken Nils Svensson svarade omedelbart, eller dagen efter det föregående brefvets afsändande, och förklarar deri att hans tidigare skrifvelse nu måtte hafva kommit Krummedike tillhanda; han har i öfrigt ännu ingenting hört om de beslut som fattats vid herredagen, men föreslår att de emellertid måtte underrätta hvarandra om huruvida det skall blifva fred eller krig mellan rikena, viljande i senare fallet på förhand underrätta Krummedike om fejden, samt utbeder sig slutligen få veta hvad Kristiern II:s folk tager sig till[1].

---

vil ieg gerne haffue thenom i hegn oc forsuar med huat ieg kand wære thenom til gode for eder scyld, oc vil ieg ey noget befatte meg met eder landgille wden lade bestaen quer, til ieg for scriuelse neder fra myn herre hues handlinge paa er eller aff *Nils Olsen*, thi ieg tørff ey andet giøre ther wdi.

Oc beder ieg eder atj ville scriffue meg til strax igen, om i ville noget arge paa meg eller her indt i lenet, at ieg ved hues ieg scal rætte meg effter, vil i handle got met meg, tha vil ieg giöre eder igen tisligeste. Oc hues ieg tilsier eder met myn scriuelse sculle i enthet tuile paa ieg scal ey holle fast i alle made, sammeledes formuger ieg aff eder igen. Sculle i altiidt finde meg eder vilge met hues ieg met lige giøre maa. Her met eder gud beffalindes. Screffuit paa *Oelsborg* XI:m Jomfroers dag anno domini mdxxiij

Nils Suenson".

På en i brefvet inlagd lapp läses:

"Item maa i vede her Henricke, at her electj folck mester *Hanstzes* grep en karl her i Vigen heder *Biørn*, beder ieg eder atj ville forhandle met then gode herre, at han motte nyde sin hals at ieg kunne foen igen, enthen for penninge eller for en the fonger ieg haffuer hos meg, ther beder ieg eder kerlige om."

Den "electus" som här nämnes är *Hans Mule*. *Diplom. Norveg.* XII: 288.

[1] *Diplom Norveg.* XII: 289. Brefvet, på halfark i danska riksarkivet, är dateradt *Olofsborg* den 22 Okt. 1523 och lyder:

"Venlige helsent forsent met gudt. Som i scriffue meg till her *Henrick* nw met eders eyget budt atj engen scriuelse hade foet igen om the ærenne i screff meg til met *Hans Erisen* suend, tha maai uede at jeg screff eder strax swar igen met myn lensmand *Oluff* i *Kieluig*, oc formoger ieg at hand er nw hoss eder.

Item i maa vede at jeg end nw wed engen handlinge huat emellom rigene ære, Dog sculle i inthet andet formoge eder aff meg eller nogen, som i myn befalninge er, end got.

Oc haffuer ieg hört aff eder breffdragere om kongens folck thet sculle wærit i *Mastrand* haffn, er thet saa i fornemme the wil giøre eder nogen andfalinge,

På samma gång det ligger något ridderligt uti att tvenne befälhafvare vid gränsen på detta sätt komma öfverens om att meddela hvarandra utsigterna för krig eller fred mellan rikena, var äfven detta en lika förmån för båda, ty ingen kunde veta hvem som tidigast finge kännedom om några nyheter, eller hvem som i händelse af krig sålunda finge lättast att oförmodadt öfverfalla den andre.

Nödvändigheten att ena sig mot den gemensamme fienden, konung Kristiern, gjorde emellertid att Sverige och Danmark måste tills vidare lemna alla tvistepunkter åsido, och sålunda bestämdes genom Malmö recess den 1 Sept. 1524 att Viken skulle tillsvidare stanna i svensk ego.

Denna öfverenskommelse kunde likväl icke råda bot på eller aflägsna det djupa misstroende, som rådde mellan de båda ländernas styrelser. När det så hände att de danska embetsmännen i Norge, med Henrik Krummedike i spetsen, foro fram med stor hänsynslöshet, betraktande riket såsom ett eröfradt land, förtryckande de enskilde och med omättlig girighet kastande sig öfver och tillskansande sig gods och län, och detta väckte ett djupt och allmänt missnöje, åsågs detta med stort välbehag af konung Gustaf.

Vigtigare än att erhålla tillbaka norra Bohuslän var dock för konung Fredrik att vinna sjelfva Norge. I detta land voro förhållandena mycket inveckladе. Landets starkaste fästning Akershus innehades på Christian den Andres vägnar af biskopen i Oslo

---

wil jeg giøre eder hues bistandt oc hielp jeg kandt, oc stor ther nw i Sverige en herredag bliffuer ther wdj forhandlet om nogen god fridt, wil ieg gerne hielpe till hues ieg i magt haffuer, skeer thet oc at ther bliffuer ey sodan handlinge, tha scal ieg scriffue eder till huat i sculle rætte eder effter, oc beder ieg eder atj scriffue meg eder vilie til igen, om i vil giøre meg tisligeste, oc om ieg scal venthe meg got aff eder eller feyde.

Sammeledes beder ieg eder, her Henricke, atj ville giffue meg at kiende om mester *Hans* (*Mule*), huat bog hand holder paa, om han vil høre then gode første hertig *Fredericke* till, eller hure ther om, at jeg vedt i the ærenne hues jeg scal rætte meg effter.

Item jeg haffuer screffuit met Oluff lensmand bade om eder landbor oc om alle andre ærende, som i begerede aff meg, Hues jeg kand oc maa met lige giøre vil ieg for eders scyld altiid gerne giøre.

Her met eder gudt beffalindes. Screffuit paa *Oelsborge* torsdagen effter the elffue tusinde jumfrues dag anno dominj mdxxiij

Nils Suenssen".

Hans Mule, en våldsam och rå man, vida mer krigare än präst. Det svensksinnade partiet åter leddes af det norska riksrådet *Olof Galle,* som hade sina egendomar i denna trakt, och dennes broder *Gaute Galle,* likaledes norskt riksråd. Till dessa sällade sig äfven biskop *Mogens* af Hammar samt en del adelsmän i södra Norge. Partiet var starkt nog att en tid igenom behålla öfvervigten, tvingande höfvitsmannens på Bohus fogdar att fly, så att inga skatter eller andra gärder kunde fås af landet och sjelfva Akershus hotades med belägring. Man kände sig till och med nog sadelfast att, till svar på konung Fredriks bref om underkastelse, anföra att man ännu icke uppsagt konung Christian tro och huldskap samt att för öfrigt den förre icke hade någon arfsrätt till kronan.

När derefter Nils Svensson underrättade konungen om att de missnöjde kommit tillsammans på ett möte i Bergen, för att öfverväga hvad man borde göra, samt dervid beslutat se sig om efter hjelp från Sverige, var konung Gustaf genast beredd att bevilja detta, hvarför han tillskref Nils Svensson följande instruktion[1]:

"Till *Niels Swensson* på *Olffzborgh.*

Vår synnerliga gunst etc. Vi hafva förstått utaf din skrifvelse Nils, att de ärlige herrar och gode män Norges rikes råd, med den menige mans samtycke i Norge, hafva varit till möte, handel och samtal i "Berffwen", öfvervägandes huruledes de skulle komma till deras friheter och privilegier igen, som de i lång tid hafva varit med våld ifrån trängde, sig och menige riket till en dråpelig och oöfvervinnerlig skada och förderf, mot deras skrifne lag, privilegier och goda gamla sedvanor, som fader och föräldrar före dem af arilds tid obrottsligen njutit, brukat och behållit hafva, och begära för den skull bistånd, hjelp och förstärkning af dig på våra vägnar, hvar dem någon derutinnan något förhinder ville göra, och synnerligen mot herr *Hindrik Krummedike,* som han eller någon annan hop utaf Danmark de friheter och förläningar till äfventyrs, utan högborne furstes konung Fredrik samtycke, ville hindra eller afttränga, dem han i lång förliden tid i hafvandes värjo haft hafver, den menige man i Norge till föga gagn, profekt och bestånd.

Så äro vi dertill mycket benägne, att de gode män kunna

1 *Konung Gustaf den förstes registratur* 1: 285. Brefvet är från 1524 men utan dag.

komma till deras friheter igen, och se för denskull gerna att du på våra tröst gör med dem ett hemligt förbund, synnerligen mot förenämnde herr Henrik Krummedike, eller någon annan hop utaf Danmark, som till äfventyrs sig derom vinlägger, att de ärlige herrar gode män och menige Norges inbyggare icke må eller skola komma till den frihet, som de i förenämnde herremöte endräkteligen samtyckt och beslutat hafva. Och att du är dem på våra tröst behjelplige och biståndig i den del de hafva rätt påstå, i den förhoppning att de dig sammaledes vilja vara biståndig hvar dig tränger till att lita till dem.

Dock så att du för några märkeliga sakers skull icke låter förmärka, att du utaf oss dertill någon besynnerlig befallning hafver.

När Gud vill att vi yttermera deras vilja förstå, och med deras bref och insegel varda försäkrade, der efter vi kunna oss allvarligen rätta, vilja vi då dem i allo måtto huld och trogen naboskap bevisa efter vår förmåga, som vi ärlig och välbördig herre, stränge riddare herr *Olof Galle* yttermera för någon förliden tid sjelfve personligen gåfvo till känna, der de fulleligen måge sätta deras lit till, intet tviflandes att vi ju gerna vilja vara dertill behjelpelige, att de må och skola deras privilegier och friheter obrottsligen njuta, bruka och behålla, besynnerligen för det gamla förbunds skull, som varit mellan Svenske och Norges, men det ock obrottsligen hafver varit hållet der de för främmande herrars regementes skull icke varit till något annat nödde och tvungne på båda sidor.

Och på det du dess myndigare må vara att handla med de norske, och vara dem biståndig på vår tröst, dock på din egen ord, så att det oss intet bekommer, antwarda vi dig vårt slott *"Olaffzborgh"* i en redlig slottslofven, som det bref vi dig derpå sände klarligen utvisar, att du härefter svarar oss och inga andra till allehanda räkenskap, och hafva vi tillskrifvit *Måns Bryntesson* (*Lilliehöök*), att han skall låta vårt krigsfolk, som vi hafva uti Vestergötland liggande, komma till dig när dig, eller de gode män utaf Norge, deraf behof göres, dock under det sinne att de äro tjenstelösa och söka der tjenst, väl att de likaväl i vår tjenst och ed äro. Här utinnan bevisa dig det listigaste du kan, så att det oss minst widerkomma kan, och så att du förmärker att vi kunna vara till svars med.

Sammaledes om det skepp af danska, der bröt under Viken,

må du bekännas vid den kapare, och desslikes några andra varor der på voro, på en god betalning här i Stockholm eller i Danska, så att oss likaväl icke för mycket ondt rykte hänger på halsen, och skicka det till Elfsborg till Måns Bryntesson, han skall det framdeles sända till vestfart och föryttra det på vårt bästa.

Bevisa dig i alla dessa stycken så, att du efter lägligheten kan förmärka oss och vårt rike Sverige nyttigast vara kan och som vi dig tilltro".

Det är onekligen en för den tidens statskonst synnerligen betecknande skrifvelse. Då Sverige hade alla skäl att vid lägligt tillfälle vänta ett allvarligt kraf att lemna Viken tillbaka till Danmark-Norge, och för öfrigt hade ouppgjorda frågor med det förra riket, var det naturligtvis mycket kärkommet om den väntade fienden blefve sysselsatt på annat håll. En sådan utsigt öppnade sig nu i Norge till följe af det der rådande missnöjet med de danska embetsmännen, och det gällde således att på allt sätt stödja det missnöjda partiet, så framt detta läte sig göra utan att blottställa konung Gustaf, ty det rådde ju åtminstone en officiel fred mellan rikena.

Det gick alltså icke an att Nils Svensson, vid främjandet af de missnöjdes planer, öppet handlade å konungens vägnar, hvarför han uppmanades att med dem göra ett "hemligt förbund" samt försäkra dem om ett kraftigt bistånd när sådant kräfdes, i enlighet med hvad konungen sjelf personligen lofvat deras ombud, riddaren Olof Galle. Konung Gustaf vill, säger han, så mycket hellre vara norrmännen behjelplig att skydda deras rätt, som det varit ett "gammalt förbund" mellan Norge och Sverige, hvilket obrottsligen skulle hållits, om icke främmande herrars regering vållat motsatsen.

Emellertid uppmanas Nils Svensson att handla "det listigaste" han kan, så att icke konungen drabbas af något påtal, och när Måns Bryntesson (Lilliehöök) på Elfsborg får befallning att, när helst Nils Svensson anser sig behöfva det, ställa en styrka af det i Vestergötland liggande krigsfolket till hans förfogande, får det icke heta att manskapet tillhör konungen, utan att det utgöres af folk som icke är i tjenst utan som för tillfället värfvats af höfdingen på Olofsborg.

Det var emellertid uppenbart, att Danmark svårligen skulle kunna föras bakom ljuset, i fall en vanlig fogde i konungens af Sverige tjenst inläte sig i underhandlingar med det fiendtligt sinnade

norska partiet, och att en sådan ännu mindre skulle kunna bibehålla skenet af att handla på egen hand, utan konungens vetskap och gillande, om han började värfva trupper till norrmännens understöd. För att i möjligaste måtto aflägsna misstankarne, och på det att Nils Svensson måtte hafva friare händer, eller, som det heter i brefvet: "på det du dess myndigare må vara att handla med de norske", öfverlemnades till honom Olofsborg i slottslofven.

Detta vill med andra ord säga, att Nils Svensson, som förut endast varit konungens högste embetsman (fogde) i dessa trakter och måst årligen göra reda och räkenskap för uppbörden af Olofsborgs län[1], hädanefter erhöll länet och slottet i förläning mot viss årlig afgift och mot skyldighet att hålla nödig besättning till slottets och landets försvar.

Det är slutligen en rätt egendomlig befallning konungen ger att lägga beslag på ett lastadt fartyg, som haft olyckan stranda i skärgården, samt att sända det till Elfsborg, der Måns Bryntesson får taga hand om detsamma och sälja det i någon utländsk hamn. Konungen tröstar sig visserligen med att fartyget var en "kapare", men att han icke haft alldeles klara papper i detta fall synes framgå af uppmaningen att utföra befallningen så att "icke för mycket ondt rykte hänger oss på halsen"[2].

Konung Gustafs nu ifrågavarande bref lemnar dessutom en annan upplysning af vigt för Bohusläns historia. Det är bekant att i Viken under denna tid funnos två befästade stödjepunkter för det svenska väldet, nemligen Karlsborg vid Åbyfjorden och Olofs-

---

[1] Den 27/7 1525 erhöll sålunda *Lasse Pedersson* qvitto på Nils Svenssons vägnar för den del han uppburit af "Olsszborgz" län. *Konung Gustaf den förstes registr.* II: 189.

[2] I alla händelser gled "kaparen" konungen ur händerna, som man finner af ett bref den 17/8 1525 (*Kon. Gustaf den förstes Registr.* II: 43) till Måns Bryntesson, deri det heter: "Om det skepp du skrifver Nils Svensson skulle sända till dig, ärom vi ej fulleligen till freds med, ty vi hafva sedan försport oss derutinnan att det hörer våra vänner till i Danzig, de vi ej i sådan eller annor måtto vilja förtörna". Antagligen gäller det samma skepp, när konungen (enl. *registratur* II: 198) från Vadstena den 22/8 1525 skrifver: "Till *Nils Svensson* på *Olsborg* att han låter *Berent Clausson van Campen* och *Rutgeerdt Stenhuf* få deras igen, både skepp och gods, som han hafver "roostheradth", och gör dem derpå intet förhåll eller klander, att de ej skola nödgas att oftare klaga för oss, utan låter dem obehindrade komma till deras igen utan allt uppskof och gensaga. Sammaledes ock om mästarens sven från Livland, så att han kommer till den del honom tillkommer".

borg vid Bullaren. Man skulle velat föreställa sig att det förra, såsom både det till anläggningen äldre och i följd af sin belägenhet lättast tillgängliga, varit sätet för förvaltningen och sålunda hufvudorten i landskapet. Så var det äfven, men först *efter* 1526; under åren 1523—1526 var deremot Olofsborg sätet för den styrande myndigheten.

Detta är tydligt redan af innehållet i nämnde bref, der det uppdrages åt Nils Svensson på Olofsborg, och ej åt Krumme på Karlsborg, att förhandla med de missnöjde norrmännen och att vid behof undsätta dem, för hvilket ändamål trupper ställas till hans förfogande. Likaledes hafva vi sett att det är till fogden på Olofsborg Henrik Krummedike vänder sig ifråga om förhållandena vid gränsen. Det afgörande intyget om Olofsborg lemnas dock af konungens beslut att ändra befattningen der såsom fogde till förläningshafvare.

Med afseende härpå erinrar man sig att konung Gustaf i nämnde bref säger sig hafva till Nils Svensson afsändt en skrifvelse, som "klarligen utvisar" sättet hvarpå den senare skulle öfvertaga slottslofven. Någon sådan skrifvelse har likväl icke kunnat återfinnas, och vi äro sålunda okunniga om innehållet. I hvarje fall gick löftet, synes det, aldrig i fullbordan, ty några månader senare skrifver Nils Svensson till konungen med förfrågan om hur han beslutat, och erhåller derpå till svar följande[1]:

"Till *Nielss Swensson* på *Olaffsborgh.*

Vår synnerliga gunst tillförne sänd med Gud och vår nåde. Som du oss i sistens tillskref, *Nils Svensson,* viljandes dig förveta om du skulle behålla *Viken* på räkenskap, eller vi ville unna dig henne i förläning, der du då ville hålla oss utaf en hop folk till vår och riksens tjenst, efter hennes yttersta ränta, voro vi ej på den tid så derutinnan förtänkte, att vi dig då derpå något allvarligt svar gifva kunde, helst medan vi ej visste, eller ännu veta, hvad förenämnde Viken årligen räntar, och viljom för den skull att du oförtöfvadt gifver dig personligen hit upp till oss med for:ne Vikens beskrifven årliga ränta, och då kunna vi göra ett kontrakt med dig, huruledes du skall den förläning hafva, så att det är icke oss för när, ej heller dig till skada. Kunnom vi och då många stycken handla med dig

1 Stockholm den $^{2}/_{8}$ 1525. *Konung Gustaf den förstes registr.* II: 31.

muntligen om de stycken du oss tillförne tillskrifvit hafver, om de norske och andra sådana ärenden, de vi ej så väl skrifva kunna".

Om man finge tro detta bref, skulle konungen verkligen haft för afsigt att förläna Nils Svensson med Viken, och att kontraktet härom endast vore beroende på att först erhålla en klar insigt om det belopp, hvartill länets årliga ränta uppginge, hvarför Nils Svensson borde begifva sig upp till hufvudstaden, medförande uppbördsboken och nödiga handlingar.

Så klar var dock ej saken, långt derifrån. Rykten om det vedermäle konungen tilltänkte fogden på Olofsborg hade spridt sig och väckt ondt blod, särskildt hos de mäktiga riksråden i Vestergötland, hvilka ansågo sig böra i främsta rummet komma i fråga vid bortgifvandet af en så betydande förläning som Viken, och särskildt tvenne af dem, nemligen Ture Jönsson (Tre Rosor) och Nils Olofsson (Winge) till Skofteby, ingåfvo konungen misstankar om Nils Svenssons trohet och pålitlighet, förmodligen äfven framdragande berättelser att han i ett och annat afseende farit egenmäktigt och våldsamt fram.

Giftet verkade så småningom, då konung Gustaf haft rikliga tillfällen erfara prof på förräderi från alla håll, och som en första följd häraf fick Nils Svensson redan i Januari 1525 befallning att "för ingen del på slå" — hvarmed väl skall förstås ett förbud att inlåta sig med norrmännen —, med mindre han rådgör med Måns Bryntesson på Elfsborg, förhoppandes konungen att de båda vilja främja "hans nåds bästa och bestånd uti den landsändan, som nu största makt på ligger"[1].

Trots detta synes emellertid Nils Svensson gjort sig skyldig till något öfvergrepp gent emot Norge eller norska undersåter, hvilket föranledde ståthållaren derstädes, Vincents Lunge, att vända sig till konung Gustaf med klagomål, i anledning hvaraf konungen den 8 mars nämnde år svarade i en skrifvelse, hvaruti han uttrycker önskvärdheten af frid mellan rikena samt föreslår ett ömsesidigt utlemnande af rymmare, men deri det äfven heter[2]:

"Hafver *Nils Svensson* något stycke brukat emot lag och rätt, eller emot förenämnde Malmö kontrakt (recess), så är det skett oss

---

[1] *Konung Gustaf den förstes registr.* II: 18.
[2] d:o II: 34.

emot och ovetande, och vilja vi tänka dertill att der skall komma bot på. Intet hafver han sagt eller skrifvit oss till på Eder om något slikt tal, som I af rörer. Hvar han det gjort hade, tviflar oss intet att I ju dess nog förnuftig och förfaren är att I uti den och andra saker väl vete hvad I låta och göra skole, och dermed hafve vi dock ingen tro satt dertill".

Måhända rörde något af dessa klagomål den strid Nils Svensson råkat uti med riksrådet och riddaren herr Holger Karlsson (Gera) till Björkvik, och i afseende hvarpå konungen befaller honom att han till Herr Holger Karlsson skall, "utan allt skotsmål och gensaga, öfverlemna sitt igen af Engelbrekt Fridtz, hvad del han helst uppburit der honom tillkommer i Norge"[1].

I hvarje fall hade Nils Svensson gjort sig misstänkt, och samma dag konungen skref till Vincents Lunge aflät han ett annat bref till electus i Skara och Ture Jönsson (Tre Rosor), deri det heter[2]:

"Wi hafve förstått att Nils Svensson förer ett sällsynt regemente, det oss väl må komma under ögonen med tiden. Derför hafve vi nu skrifvit efter honom, som denne innelyckte kopia innehåller, att han skall oförtöfvadt personligen komma hit upp till oss. Förnimmen I något fel deruti, så bedje vi att I Eder vinläggen derom, att I låten honom hit upp komma till oss, hvad han vill eller ej, ju förr ju bättre, dock så att vårt och kronones slott väl varder försvaradt ehuru som helst påkomma kan".

Så vidt man känner måste den här åberopade skrifvelsen till Nils Svensson vara densamma som den nyss förut anförda af den 2 mars, deri han kallas till Stockholm för öfverläggning om förläningsvilkoren och för andra ärenden, "de vi ej så väl skrifva kunna" Huru som helst härmed, hade dock Nils Svensson vid denna tid utsatt sig för sådana misstankar att konungen nu kunde beordra riksråden i Vestergötland att, om det visade sig nödigt, tvinga honom att genast resa upp, antingen han ville eller ej.

Saken föreföll dock dessa ej så allvarlig, hvarför någon färd till Stockholm icke kom vidare ifråga, men i slutet af månaden kallades fogden till Arboga möte, med befallning att medtaga förteckningen på räntan af Viken. Det framgår vidare af brefvet att Nils

---

[1] Anf *registratur* II: 158, dat. Stegeborg 26/6 1525.
[2] d:o II: 35. dat. Stockholm 8/3 1525.

Svensson blifvit underkunnig om hvad som förehades mot honom, ty konungen yttrar, fogden han ”ingen tro bör sätta till de tidender, att han skulle vara befördt (baktalad) för oss”[1].

Derefter inträder en lugn mellantid på ett par månader, oaktadt det vill synas som Nils Svensson icke efterkommit befallningen att möta i Arboga, men så kommer plötsligt ett ”maktbref”, dateradt Stockholm den 11 Juni, till riksråden i Vestergötland, electus i Skara, herr Ture Jönsson och Måns Bryntesson, hvari dessa uppdragas att ”äska och på våra vägnar igen anamma den slottslofven, som vi Nils Svensson på vårt slott *Olsborg* andtvardat och befallt hade”, hvarjämte de befullmäktigas att tillsätta ”en annan god svensk man i hans stad igen, der riket och oss nyttig och biståndig vara kan”[2].

Nils Svensson afsattes sålunda helt enkelt, men stannade egendomligt nog qvar på Olofsborg, åtminstone omkring en månad, och äfven derefter, eller frampå hösten, innehade han fästet i slottslofven. Detta kan naturligtvis icke förklaras på mer än ett sätt, nemligen att riksråden fått kontraorder med afseende på återfordringen af Olofsborg, fastän vi numera icke känna till någon sådan; detta är ett ytterligare bevis på den vacklande hållning konung Gustaf intog i förhållandet till Nils Svensson.

Men om äfven den senare fortfarande behöll slottet, synes dock förläningen gått honom ur händerna, ty den 13 Juli förklarar konungen för riksrådet Nils Olofsson (Winge) till Skofteby att han är till freds med att denne ”behåller” Viken i förläning, ”på det att han skall dess bättre vinlägga sig att inkräkta Olofsborgs slott”[3].

I alla händelser är det tydligt att konungen som sagdt kommit på andra tankar, hvilket efter all anledning berott derpå, att han sammanträffat med Nils Svensson, hvilket framgår af ett följande bref, och att denne vid detta tillfälle redogjort för de förföljelser, för hvilka han varit utsatt från flera af riksråden, som velat göra honom misstänkt hos konungen.

Den ändrade stämningen framgår med all tydlighet af registraturet, der det under den 26 Juli finnes antecknadt, att skrifvelse nämnde dag afgått

---

[1] *Konung Gustaf den förstes registr.* II: 61; dat. Stockholm 28/3 1525.

[2] d:o II:153.

[3] d:o II: 177.

"Till *Nils Svensson* på *Olofsborg,* att han utan all fruktan må uppkomma till konungen:

"Vår synnerliga gunst tillförne sänd med Gud. Vet *Nils* att vi hafva förstått din skrifvelse, i hvilken vi förmärka dig hafva någon fara för oss, att du icke törs tryggeligen gifva dig till orda och tals med oss, och att du skulle i någon måtto vara beljugen af herr *Ture Jönsson, Nils Olsson* eller andra, hvilket oss ganska storligen förundrar, efter du dig väl förtänker hvad ord och tal vi hade tillhopa i Vadstena, der du lofvade dig alldeles efter rätta, och icke sätta tro till eller lit till någon den der dig ville lögnaktligen bedraga.

Och lofvade vi också desslikes, att vi föga ville sätta *Nils Olsson* eller herr *Tures* tal i någon måtto. För den skull vi kunne väl tänka den tid Nils Olsson umbar länet ville han föga godt tala om dig eller någon annan, der befallning hade på våra vägnar, och kan väl hända att några, som stå efter den förläningen, sådant lögnaktig fara dig ingifvit hafva. Dock förmoda vi att du ingen tro eller lit dertill sätta vill, utan heller och fullkomligen förlåta dig till oss, som till din gunstige herre och konung. Är för denskull vår vilja och begäran, att du nu med allra första gifver dig upp till Stockholm till orda och samtal med oss, på det att dina ovänner aldrig skola få den glädjen att de må säga: nu rönes den tro och lofven som han mera satt till en lös karl, än någon af riksens råd.

Hvar det ock så är, att du någon fara hafver för herr Ture eller Nils Olsson, då hoppas oss att vi hafva varit densamme som dig beskärmat för konung Christiern och hans hätska parti. Vi vele ock, näst Guds hjelp, mäkta att försvara, beskärma och skydda dig för dem och allom androm, som dig hafva någon del till att tala, derpå må du dig fulleligen till förlåta.

Är det ock så saker att du, på det att du desto tryggare må komma till oss, begärer vår lejd, ändock att det dig icke är för nöden, då sägom vi dig till med detta vårt bref och sigill fri, felig, säker och kristelig lejd att komma till oss och vara der så länge dig tyckes, och sedan fri, felig, säker och obehindrad komma uti ditt behåll igen. Detta forme hafve och tillsäge vi dig, obrottsligen hållandes, vid vår konungsliga ära och kristliga tro"[1].

---

1 *Konung Gustaf den förstes registr.* II: 184, Kalmar 26/7 1725.

Samma dag underrättar konungen herr Måns Bryntesson att han förstått det Nils Olofsson, herr Ture Jönsson och flere andra, "som förtryta att vi gifvit Nils Svensson befallningen der i Viken, hafva mycket vållat att han, fattig karl, icke vågat komma personligen till oss", hvilket de gjort i den mening att vilja söndra konungens trogne tjenare från honom, på det att de sjelfva skulle komma åt förläningar igen[1].

Efter konungens vänliga och lugnande bref, samt hans i öflig och högtidlig form gifna försäkran om lejd, tvekade icke Nils Svensson att begifva sig upp till Arboga, der konungen vistades. Hur samtalet slutat och hur konungen uppfattat fogdens förklaringar, derom erhålla vi upplysning i det bref konung Gustaf den 1 September aflät till Måns Bryntesson[2]:

"Vet, *Måns*, att *Nils Svensson* är nu kommen hit upp till tals med oss, och hafver gjort sin ursäkt för det rykte och tal, som han var uti kommen, att vi hafve icke annat kunnat förmärka än att han oss icke alldeles så orättrådig varit, som ryktet i denne förlidne sommar gått. Dock kunne vi oss på hans ursäkt icke fulleligen lita, förr än vi derutinnan ytterligare varda undervisade.

Derför hafve vi honom här hos oss behållit, till dess att vi tryggeligen kunne förfara om all del så klar är på hans sida, som han oss föregifvit, besynnerligen om den slottslofven, att hon före oss, eller af hvem vi dertill varda skickandes, skall stånda oss öppen och oförbehållen.

Derför vele vi att du, på våra vägnar, igen äskar förenämnde slottslofven utaf dem, som på henne, på Nils Svenssons vägnar, hafva i befallning, och hvar de derpå göra något förbehåll eller förhinder, kunne vi då väl märka hvad Nils Svensson hafver i sinnet, derutinnan vi då kunna vara förtänkte. Kan du då ock yttermera förfara af allehanda lägligheter, om vi tryggeligen må sätta tro och lit till Nils Svensson, eller om han oss än härefter i samma befallning kunde nyttig vara.

Hvar dig icke synes rådligt vara att Nils Svensson skulle

---

[1] *Konung Gustaf den förstes registratur* I: 185, Kalmar 25/7 1525.

[2] d:o II: Arboga 1/9 1525. Samma dag lemnades, enligt registraturet II: 203, allmogen i Viken, på framställning af fogden Nils Svensson, tillåtelse att utföra vissa trävaror samt att föra fisk upp i landet m. m. Brefvet har till öfverskrift: "Till *Olffsborgs* län i Viken".

komma till samma befattning igen, vele vi att du oförtöfvadt oss gifver tillkänna, om du vet någon annan i den landsändan, som dertill vore lämplig, der vi och menige man der kunde vara belåtne med."

Om också Nils Svensson icke till alla delar fullständigt kunnat frikalla sig från alla anklagelsepunkter, så är det likväl tydligt att det lyckats honom i hufvudsak. Det återstod emellertid något, som för konungen var af den allra största betydelse; man kunde nemligen tänka sig att Nils Svensson, när han begaf sig upp till konungen, velat bereda sig någon ytterligare säkerhet, utöfver den gifna lejden, och att han sålunda förordnat pålitlige män i slottslofven på Olofsborg, med uppdrag att hålla honom ensam slottet tillhanda och att i värsta fall, om de ansattes af konungen, inleda underhandlingar med Norge, i afsigt att till detta rike öfverlemna både Olofsborg och länet.

Visserligen hade Nils Svensson uppgifvit att slottet hölls konungen tillhanda, när denne framstälde begäran derom, men konung Gustaf var misstänksam och hade sett hur det nyss gått med Kalmar, hvarför han uppdrog åt Måns Bryntesson att af dem, som på Nils Svenssons vägnar innehade slottet, återfordra det senare. Mötte då denna begäran icke något hinder, kunde konungen anse sig förvissad om fogdens trohet, hvilken öfvertygelse blefve så mycket säkrare om Måns Bryntesson äfven i andra afseenden icke kunde finna något att anmärka.

Häraf framgår tydligt att slottets återfordrande icke var att anse annat än såsom ett prof, och att det var konungens afsigt återgifva detsamma till Nils Svensson, så framt icke något annat låge denne i vägen. Skulle deremot Måns Bryntesson anse det vara mindre rådligt låta Nils Svensson fortfarande behålla slottet, men blott i detta fall, egde han föreslå annan lämplig person dertill.

Redan samma dag ändrade dock konungen beslut; han skref ett nytt bref till Måns Bryntesson af följande innehåll[1]:

"Vet, *Måns*, att vi, för de orsaker skull, som beröras uti det andra brefvet, som vi, sände dig med denne närvarande brefvisare, *Jon Jonsson*, vår sekretarieskrifvare, hafva behållit *Nils Svensson* här uppe hos oss, till dess vi kunna förfara om den slottslofven

[1] *Konung Gustaf den förstes registr.* II: 206. Arboga 1/9 1525.

på vårt slott *Olsborg* för oss, eller hvem vi dertill skicka, skullen vara öppen och oförbehållen, som Nils Svensson oss föregifvit, på det att Nils Svensson icke skall hafva tillfälle att göra oss sådant förhinder på slottet, ehvad han något ondt hade i sinnet, som oss skedde på vårt slott Kalmar, ändock att vi icke ännu förnummit det han oss så orättrådig varit som ryktet gått.

Derför hafve vi nu sändt till dig nämnde vår skrifvare och gifvit Eder fulla makt på våra vägnar att äska på förenämnde slottslofven, sättandes deri 4 gode, trogne och förnumstige karlar i samma slottslofven, till dess vi derutinnan kunna vare förtänkte[1]."

Slutligen begär konungen att Måns Bryntesson ville yttra sin mening, huruvida det vore rådligt att återgifva slottet till Nils Svensson, eller hvem han dertill ansåge lämplig.

Af brefvet framgår sålunda att Måns Bryntesson och Jon skrifvare nu erhöllo formlig befallning att fråntaga Nils Svensson slottet, och att till befälhafvare der insätta fyra pålitlige män. Det blefve en senare angelägenhet att bestämma huruvida Nils Svensson kunde befinnas värdig återfå konungens förtroende, eller om ny fogde skulle komma att förordnas.

Ehuru Måns Bryntesson personligen synes hyst fördelaktiga tankar om Nils Svensson, hvarpå vi snart skola finna bevis, kunde han icke underlåta att efterkomma en så bestämd befallning. Olofsborg återtogs sålunda, utan att man känner att den minsta svårighet dervid yppats. Förmodligen skedde detta omedelbart efter brefvets ankomst, ty man eger en skrifvelse från biskop Hans Reff i Oslo till erkebiskop Olof i Trondhjem, daterad den 20 okt. 1525[2], hvari den förre öfversänder en del bref från danske konungen, riksrådet och andra, angående Viken med flera ärenden; talar om konung Kristierns anslag, i anledning hvaraf han föreslår upprättandet af en brefpost mellan Oslo och Trondhjem, och slutligen yttrar:

"Item Vigen fornimmer ieg att the swenske wille neppeligen slippe met gode, ehuad raad ther blifuer till; *Mogens Brynteson* haffuer anammet *Oluffzborg* og Vigen, oc lod strax beskwe

---

[1] Samma dag utfärdades mycket riktigt fullmakt för Måns Bryntesson och "*Joghan* skrifvare", att återtaga slottet från Nils Svenssons män.

[2] *Diplom. Norveg.* VII: 645.

(beskåda) Karlsborg, actendes thet att besterke og forbygge; skeer thet szo, faa the snart mere till vdi Norige."

Huruvida ny fogde och befälhafvare på slottet tillsattes vid det tillfälle då slottslofven fråntogs Nils Svensson, eller om detta skulle ske först senare, är en fråga till hvilken vi senare återkomma. Visst är emellertid att så skedde och att konungen den 28 Januari 1526 skref till fogden *Peder Olsson* på "Olsborg", med föreskrift att denne "ingalunda tillstädjer att någon olaglig tunga skall vederfaras den allmogen der uti Viken, hvarken i en måtto eller annan, utan att han skall det alldeles afställa[1]."

Samma dag utgick äfven ett bref till allmogen i Viken rörande samma angelägenhet, deri konungen, efter att hafva tillåtit att invånarne få såsom förr bruka deras sälfiske, tillägger[2]:

"Desslikes om de hofmän, som taga Edra hästar och rida deras ärende med omkring landet, hvilket oss här till dags alldeles varit oveterligt, och viljom det efter denna dag ingalunda tillstädja, och hafva för denskull skrifvit vår fogde och embetsman på Olsborg till derom, att han denna och andra sådana olagliga tunga alldeles skall afställa".

Nils Svensson hade härmed för alltid blifvit skild från befattningen. Något förräderi tyckes icke kunna läggas honom till last, men deremot synes det af handlingarne framgå, att konungen funnit sak med honom i andra afseenden. Så lofvar konungen gemene man i Viken ersättning för den orätt, som höfvitsmannen på Olofsborg, Nils Svensson, dem tillfogat, och beder dem skicka ombud rörande denna sak till Skara, att vara honom der till mötes. Det heter i skrifvelsen[3]:

"Käre vänner, vi gifva Eder tillkänna att vi hafva förstått utaf Eder skrifvelse den stora orätt, som Nils Svensson Eder gjort hafver den stund han vår befallning hade i den landsändan, så känner Gud att det är skedt oss emot och alldeles oveterligt, och hade gerna varit benägen att fly Eder så mycket som rätt är, hvar I oss derom tillförne gifvit tillkänna. Så gifve vi Eder nu till förstå, att vi hafva aktat draga ned till Vestergötland i denna närvarande vinter, vele vi att I då skicken några gode män till oss till Skara,

[1] *Konung Gustaf den förstes regist.* III: 48. Brefvet är dateradt Skepperstad.
[2] *Konung Gustaf den förstes registr.* III: 47.
[3] *Konung Gustaf den förstes registratur.* III: 27. Vadstena. 1526.

när I vår tillkommelse förmoden, som oss förenämnde Nils Svenssons sak munteligen kunna berätta, der vi dem gerna vele fly utaf samme Nils Svensson så mycket som rätt är."

Äfven i Norge anfördes klagomål öfver fogden, och konungen lofvar erkebiskop Olaf i Trondhjem att Nils Svensson skall ställas till rätta för det öfvervåld han tillfogat erkebiskopen[1].

Förstnämnde skrifvelse är för vårt ämne af särskildt intresse, emedan densamma omtalar Nils Svensson såsom afgången från befälet på Olofsborg med uttrycken "den stund han vår befallning hade i den landsändan". Nils Svensson var sålunda afsatt redan den 17 Januari 1526. Då befallningen till Måns Bryntesson, att återtaga slottet, är daterad den 1 Sept. 1525, och biskop Reff i Oslo, såsom är förut anfördt, den 20 Oktober samma år nämner att Måns Bryntesson redan "anammat" Olofsborg, styrkes härigenom ytterligare att slottet återtagits omedelbart efter ankomsten af befallningen derom, således redan i September 1525.

Slutligen yttras i samma skrifvelse till menige man i Viken att konungen vill af Nils Svenssons egendom godtgöra dem allt lidet öfvervåld, "så mycket som rätt är". Tvifvelsutan är det härpå, äfvensom med afseende på som det tyckes bristande redovisning för uppbörden, som konungen låter Nils Svensson ställa borgen för sig och äfven lägger beslag på hans egendom i slottet.

Emellertid hade Nils Svensson en mäktig förespråkare i Måns Bryntesson på Elfsborg, till hvars försvar konungen slutligen äfven lyssnade. Det heter sålunda i ett bref till den senare af den 12 April 1526[2]:

"Och hafve vi förskrifvit Nils Svensson vår vänskap till igen för din böns skull, i det hopp att han härefter skall vara oss en huld och trogen man, derpå vi förmoda du vill akt gifva, gifvandes honom hans borgen lös igen".

Samma dag heter det också i registraturet[3]:

"Till *Nils Svensson* att vi hafva gifvit honom vår vänskap igen och öfversett med honom, i den förhoppning att han härefter må vara oss huld och tro bevisandes, som tillbörligt är, dock må han vara förtänkt på att göra oss räkenskap för det han hafver haft i

[1] *Konung Gustaf den förstes registratur.* III: 326. Stockholm. 25/11 1526.

[2] *Konung Gustaf den förstes registr.* III: 104.

[3] *Konung Gustaf den förstes registr.* III: 105. Stockholm 12/4 1526.

värje af oss, att vi måge veta hvart det är kommet. Desslikes hafve vi ock undt honom igen hans tingest, som han hafver på *Olsborg*, som vi nu Jacob Krumme der om tillskrifvit hafve".

Förmodligen har Nils Svensson derefter aflagt räkenskap för uppbörden i länet, ty den 3 Januari 1527 erhöll han tillåtelse att få "kännas vid sina egodelar och gods igen, hvar han kan dem uppspörja, både i Vestergötland och Viken, och det sedan, besynnerligen all hans lösöre, föra här upp i landet och ingen annorstädes"[1].

Vi hafva i det föregående sett att *Peder Olsson* omtalas såsom hans efterträdare i befälet på Olofsborg, åtminstone den 28 Jan. 1526. Ej långt derefter beslöt man helt och hållet öfvergifva detta slott såsom fäste.

I redogörelsen för undersökningen af Karlsborg har omtalats, att befälhafvaren derstädes, Jacob Krumme, var den som fästade konungens uppmärksamhet på olämpligheten af att nedlägga kostnader på bibehållandet af Olofsborg, som var beläget i en snart sagdt ödemark i yttersta kanten af Viken, der det ännu i våra dagar knappast finnes några vägar; deremot borde, enligt hans mening, det vid hafvet belägna, lätt tillgängliga Karlsborg förstärkas af alla krafter.

Denna mening vann konungens bifall och han beslöt sålunda helt och hållet öfvergifva Olofsborg samt tillskref härom riksrådet och riddaren Nils Olofsson (Winge) till Skofteby den 12 April 1526 följande[2]:

"Må I veta att oss är tidt och ofta gifvet tillkänna om den klippan *Olsborg*, att hon ej så belägelig är, att hon stode till förvara. hvar der någon anfäktning påkomme, och måtte då vi ock riket blifva den landsändan ifrån trängde, det Gud förbjude. Derför är oss rådt att vi den andra klippan, benämnd *Karlsborg*, skulle uppbygga låta, den der mycket bättre belägen är, desslikes ock står till att försvara. Så äro vi nu till sinnes att vi akta samma klippa uppbygga låta, att vi dess tryggare må samma landsända behålla till riket och försvara".

Sedan detta beslut en gång fattats sattes det i verkställighet, och redan sju månader senare, eller omkring den 9 November 1526,

---

[1] *Konung Gustaf den förstes registr.* IV: 3.

[2] *Konung Gustaf den förstes registr.* III: 107.

finner man den förutvarande befälhafvaren på Olofsborg, Peder Olsson, såsom höfvitsman öfver konungens trupper i Finland.

Efter det beslut fattats om att låta Olofsborg upphöra såsom fäste, tog man gifvetvis derifrån allt löst af något värde, hvarefter byggnader och försvarsverk lemnades åt sitt öde, hvilket var detsamma som att långsamt förfalla. Grafvarne igenfyldes så småningom och murarne rasade efter hand, hvarefter grästorfven bredde sitt täcke öfver kämpens qvarlefvor.

Föregående författare, såväl äldre som yngre, hafva dock ej velat tillåta borgen försvinna på ett så prosaiskt sätt. Holmberg uttalar sig härom i följande ordalag[1]:

"År 1523 intogs slottet af de svenske, och utaf ett af Ödman anfördt permebref, rörande ett ålfiske, förmodligen vid Sundshult, finna vi en Nils Rinnesson år 1530 äga befallningen deröfver. Följande år blef Olsborg af den återkomne Christian II intaget och alldeles förstördt".

På ett annat ställe[2] hänför han eröfringen af Olofsborg genom Christian II till samma tid som den af Karlsborg, utan att dock anföra någon källa för hvarken detta eller det föregående påståendet.

Att börja med måste man uppkasta den frågan, hvad nytta konung Kristian kunde hafva af att med stor möda sända trupper långt afsides i obygderna för att "intaga" ett fäste, som icke längre hade någon besättning och redan fem år förut af svenskarne öfvergifvits? Detta skulle naturligtvis varit ett hufvudlöst företag, så mycket mer som det icke fanns någonting i öfrigt som kunde göra det särskildt önskvärdt att försäkra sig om de ännu i våra dagar mycket glest bebodda trakterna kring Bullaren.

Härtill kommer ytterligare en annan sak. Man känner att konung Kristians trupper inbröto i Bohuslän på tvenne ställen, dels landsattes nemligen de ombord på skeppen i Marstrand varande trupperna vid Konungahälla, derifrån de väl angrepo Bohus, men tillbakaslagne, stannade i sistnämnde stad, afvaktande konungens ankomst. Dels gick en afdelning öfver Svinesund, tågande längs

---

[1] *Axel Emanuel Holmberg*, Bohusläns Historia och beskrifning, 1:sta uppl. II: 252.

[2] Anf. arbete I: 108.

vestra kusten ned till Karlsborg, som intogs, hvarefter man i Konungahälla förenade sig med de öfriga trupperna.

Då man känner att närmaste målet för den afsatte konungens alla ansträngningar var att komma i besittning af Bohus, för att derefter kasta sig in i Halland och de danska provinserna, måste det för honom legat stor vigt på att icke förhala tiden med alldeles onyttiga företag, ty det vore en orimlighet antaga, att Olofsborgs öfvergifvande af dess besättning skulle varit honom obekant.

Han påskyndade sålunda krigsrörelserna så mycket han förmådde, och, som vi förut anfört vid skildringen af Karlsborg, skrifver också mycket riktigt fogden i Dragsmark, Herman Mattsson, att

"den tid jag kom hem igen, då var konung Kristierns folk fallet in i Viken nordantill, och drog *natt och dag* till slottet" (Karlsborg)".

Detta fäste stormades och intogs den 13 Dec. 1531, och redan den 24:de i samma månad inträffade den dervid opererande truppen i Konungahälla, hvilket nogsamt intygar att man icke uppehållit sig med långa ströftåg åt sidorna, ännu mindre med en omkring 5 mil lång marsch tillbaka mot norr, fram och åter till Olofsborg.

Enär man icke känner mer än en inmarsch i Viken norr ifrån, och ej heller trupperna vid Konungahälla kunna förmodas hafva gjort ett dylikt långt ströftåg, måste man med bestämdhet påstå att fienden icke hemsökt Olofsborg under detta skede af kriget.

Återstår sålunda att tänka sig möjligheten af att konung Christian skulle under återtåget vändt sig till dessa trakter, men dervid måste erinras, att, sedan han måst öfvergifva Lödöse af brist på förnödenheter, han kort derpå erhöll underrättelse om att det af honom belägrade Akershus slott blifvit undsatt, hvarför han i ilmarscher skyndade tillbaka till Oslo. Det är mycket möjligt att han för detta återtåg valde vägen förbi Uddevalla, Svarteborg och vestra sidan af Bullarsjöarne samt vidare genom Enningdalen in i Norge, men äfven i detta fall vore det alldeles obegripligt om han, kommen till midten af södra Bullarsjön, skulle öfvergifvit raka vägen till Östad (jemför kartan) för att vika af, tåga tillbaka söderut till Mo kyrka, derifrån åter fortsätta norrut till Tingvall, här öfvergå sjön och så marschera genom öde bygd, saknande alla vägar, till Olofsborg, förstöra ruinerna efter det redan ödelagda fästet, och

derefter begifva sig tillbaka till Tingvall och först derpå återtaga marschen mot Norge.

Ett dylikt handlingssätt måste ju betecknas såsom oförnuft, och så länge icke en enda handling kan företes, deri Olofsborgs besättande af Christian II omnämnes, måste man anse Holmbergs påstående vara oriktigt, ett påstående som tvifvelsutan är beroende på författarens okunnighet om det beslut konung Gustaf redan 1526 fattade, att öfvergifva detta fäste för Karlsborg[1].

* * *

Ehuru Olofsborg sålunda öfvergafs redan 1526 och lemnades att långsamt förfalla, skulle platsen ännu en gång, dock först nära femtio år senare, förekomma i historien.

Det nordiska sjuårskriget hade fyllt nästan hela Erik XIV:des korta regering och pågick ännu de första åren af Johan III:djes, med vild ödeläggelse af båda ländernas gränstrakter, men utan annat verkligt resultat än att Sverige förlorade det vigtiga Elfsborg. Då utsigterna att återtaga denna fästning med våld voro minst sagdt mörka, och det sålunda blott återstod att vinna detta mål i en blifvande fred, skulle denna möjlighet i betydlig grad ökas, om man kunde erbjuda ett lämpligt vederlag i utbyte.

Af denna anledning erhöllo Brunte Birgersson (Lillie) till Hjelmaren och Anders Sigfridsson befallning att intaga och befästa det i Viken belägna Karlsborg, "alldenstund", som konung Johan skref, "vi förnimme att der är god lägenhet till befästning, hvarför är vår allvarliga vilja och gunstiga befallning att I ingalunda fördröje med saken, utan med allsomstörste flit samma befästning i verket ställe,

1 Uppgiften om Olofsborgs intagande af Christian II går emellertid igen hos såväl *"Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie"* I: 334, der det heter: "Efter intagandet af k. Kristian II:dres trupper 1531, har man icke hört något om detta slott", som äfven hos senare författare. Så läser man hos *Styffe* i hans *Skandinavien under Unionstiden* sid. 336: "Olofsborg var ett under den sista medeltiden betydligt fäste på ett berg vid Bullaren, hvilket var säte för en af Gustaf I:stes fogdar, och förstördes vid Christian II:s försök att återtaga sina riken". *Hildebrand* i *Sveriges Medeltid* II: 794, yttrar sig mera reserveradt: "Borgen förstördes (1504) men blef återstäld så, att konung Gustaf kunde der inlägga en svensk besättning 1524. Icke långt derefter blef fästet för alltid förstördt".

och dermed fortfare, efter som vi Eder derom tillförne hafve befallt[1].

I ett nytt bref af den 28 Januari 1570 klagar konungen öfver att han inga underrättelser fått om hvad de nämnde befälhafvarne vidgjort i fråga om befästningsarbetena, uppmanande dem till all flit dermed. Kort derpå hade han dock erhållit kännedom om orsaken till dröjsmålet, för hvilket han i bref till hertig Carl den 9 Februari redogör på följande sätt[2]:

"Högborne Furste, Älskelige Käre Broder.

Vi kunne Eder kärlighet icke förhålle att, eftersom E: K:t är väl veterligt, det vi hafve affärdat Brunte Birgersson med en hop folk in i Viken i Norge, till att intaga och befästa Karlsborg, så är nu Anders Sigfridsson dädan kommen och berättar, att det folk, som vi dit hade affärdat att företaga samma befästning, hafva ställt sig fast motvillige och slätt intet ännu velat göra till saken, oanseendes att der är den bästa lägenhet, både med färskt vatten och eljest, till att befästa samma Karlsborg, som man någon tid vill hafva, och efter man det utan all folkspillan och eljest med ringa omkostnad kan komma till väga, äro vi ingalunda till sinnes att låta den lägenheten tillbaka, utan beflita oss att intaga och befästa samma Karlsborg, på det man hade något i pant för Elfsborg. Derför hafva vi nu låtit tillskrifva de Vermländske knektarne, att de sig till förenämnde Karlsborg på en sex veckors dag skole begifva, till att befästa samma klippa."

Trupperna hade sålunda gjort fullständigt myteri och vägrat efterkomma befallningen. Det blef sålunda nödigt att ånyo gripa verket an, och, såsom det antydes i föregående bref, afläts samma dag följande skrifvelse till folket vid Erik Anderssons fännika Wermlandsknektar, att de skulle följa Brunte Birgersson på tåget till Karlsborg[3]:

"Derför hafve vi för någon tid sedan affärdat våre trogne män *Brunte Birgersson* och *Anders Sigfridsson* med en hop folk, till att låta intaga och befästa ett gammalt slott benämndt Karlsborg, liggande i Viken uti Norge, hvilket vår salige Käre Herr Fader for-

[1] *Victor Granlund, konung Johans III:s Byggnads- och befästningsföretag* 1568—1592 (Historiskt bibliotek II). N:o 391 Stegeborg den 14/1 1570.

[2] Anf. arbete N:o 392.

[3] Anf. arbete N:o 393.

dom på någon tid hade innehaft, och nu sedan legat öde, och alldenstund der icke är ännu något gjordt till saken, och vi i sanning veta att för:ne Karlsborg står väl till att befästa, är ock samma klippa af naturen så skapad och så fast i sig sjelf, att, der som något blifver förbygdt uppå, kan man den för all makt väl försvara, ehvad som påkomme, och efter vi ändtligen vele, att förbe:te Karlsborgs klippa måtte med det första blifva intagen och befäst, både för den orsak som förbe:t är, så ock på det vi i samme fiendeland kunne underhålla det främmande krigsfolk, som vi hafve uti vår besoldning, och våra undersåter både i Vestergötland och Småland derigenom med den besvärlige gästning kunne förskonade blifva, derföre vele vi Eder ärlige krigsmän alle samteligen och synnerligen härmed hafva förmanat och allvarligen befallt, vid den ed och trohet I oss skyldige och pligtige äro, att I oförsummeligen begifve Eder till för:ne Karlsborg, och samt med det andra vårt krigsfolk, som vi derhän förordnat hafve, I alle måtte låta Eder finna välvillige att intaga och befästa samma klippa.”

För att gifva ytterligare kraft åt företaget befalles den 20 Februari ståthållaren i Vestergötland, Erik Gustafsson (Stenbock), att intåga i Viken med det främmande krigsfolket, samt der intaga och befästa Karlsborg, men för att icke för mycket betunga knektarne med sistnämnde arbete, skulle bönderna i Viken tvingas att dertill medverka. Straxt derpå blir dock konungen tveksam och öfverlemnar åt Erik Gustafsson att om detta tåg bestämma ”efter lägenheterna”.

Det hade nemligen uppstått fråga om, huruvida Karlsborg verkligen var den lämpligaste platsen att befästa, och i detta afseende skref konung Johan den 28 Februari till förutnämnde ståthållare[1].

”Vi kunne Eder gunsteligen icke förhålla, käre frände Herr Erik Gustafsson, att vår tro undersåte Brunte Birgersson hafver för några dagar sedan låtit oss förstå, att han på nytt är indragen i Viken med *Dirich Anreps* och *Anders Keiths* ryttare, och gifver tillkänna att han hafver besigtigat en annan plats benämd *Olsborg*, den han förmenar bättre skall stå till att befästa än Karlsborg. Dock efter förenämnde Brunte icke gifver tillkänna om vid före-

---

[1] Anf. arbete N:o 394.

nämnde Olsborg har någon hamn, der man med skepp kan inlöpa, eller om der är färskt vatten (att dricka), derför hafve vi icke kunnat gifva honom något annat svar deruppå, utan, så framt der vore sådana lägenheter som förbemält är (nemligen hamn och dricksvatten), såge vi gerna att samma Olsborg måtte blifva befäst. Hvar ock icke, att då den Karlsborgs befästning måtte gå för sig, så att ändtligen någon befästning i den orten måtte blifva företagen och befäst, och hvar som denna lägenhet, som nu med fienderna, de danske, förhanden är icke förhindrar Eder, så se vi gerna att I begifven Eder med allt det främmande krigsfolket in i Viken, på det samma befästning desto bättre kunde gå för sig, såsom oss intet tviflar att I både derom, och eljest alla saker, eftersom I kunnen tänka oss och Sveriges rike nu ligger makt på efter lägenheterna, till det bästa aktandes varder, det vi Eder med all synnerlig gunst och nåd vill betänka, der I Eder alldeles vete efter rätta. Och befalle Eder Gud allsmäktig."

Det är häraf tydligt att konungen icke hade den minsta aning om hvar Olofsborg var beläget, men att han förmodade att det måtte ligga vid kusten, i hvilket fall han, så framt der funnes hamn för skepp äfvensom färskvatten, icke hade något emot att denna plats befästades i stället för Karlsborg. Som han emellertid icke kände, huruvida nämnde vilkor voro till finnandes, upprepades den 1 mars befallningen till Brunte Birgersson att, sedan nu Vermlandsknektarne under Per Westgöte fått ny order att begifva sig till den förre, använda dem, jemte "de Ehsti och Dale-knektar", till befästningsarbetena på Karlsborg, då det ju "ligger makt på att erhålla något i pant mot Elfsborg"[1].

Konungen ville likväl icke dermed åsidosätta tanken på det föreslagna Olofsborg, hvarför Brunte Birgersson samma dag fick ett bref i detta ärende[2]:

"Vi hafve bekommit Eder skrifvelse, Brunte Birgersson, och såsom I bland annat gifven tillkänna, att I med Dirich Anrep och Anders Keith hafven besett den klippan *Olsborg*, och I föregifven att samma klippa skall bättre stå till att befästa än Karlsborg, för de lägenheter I låten förstå der äro. Så kunne vi Eder deruppå

[1] Anf. arbete N:o 395.
[2] Anf. arbete N:o 396.

för svar gunsteligen icke förhålla, att, efter I icke vidare gifven oss alla omständigheter och lägenheter tillkänna, och synnerligen om der är någon hamn, som man kan inlöpa af saltsjön, eller om der är något färskt vatten, derför kunne vi icke veta hvad vi dertill på denna tid skall svara. Är för denskull vår vilja och befallning, att I med det första gifven oss vidare om alla lägenheter tillkänna, både om hamnen, så ock huru vid och hög samma klippa är, och hvar der vore sådana lägenheter att man kunde befästa och försvara samma Olsborg, så se vi gerna att I derom beställen. Hvar ock icke, att I då ändtligen så beställe, att den Karlsborgs befästning måtte blifva företagen, så att ändtligen endera af samma klippor måtte blifva befäst, för de orsaker som vi Eder tillförne hafve tillkännagifvit."

Det som gjorde slag i saken till förmån för Olofsborg, var emellertid hvarken Brunte Birgerssons fortifikatoriska insigt och råd, ej heller konungens beslut, utan, besynnerligt nog, knektarnes uttalade vilja. Om denna egendomliga yttring erhålla vi kännedom i ett nytt bref från konungen till Brunte Birgersson af den 16 mars[1]:

"Efter som Eder väl ihågkommer, det I för någon tid sedan skrefve oss till, att den klippan *Olsborg* stode bättre till att befästa än Karlsborg, ändock I icke gåfve oss om alla lägenheter tillkänna, så läto vi gifva Eder det svar, att dersom der vore sådana lägenheter, då skulle I ändteligen intaga förenämnde Olsborg, och, alldenstund man icke hafver kunnat komma folket till att befästa Karlsborg, utan man förnimmer att de alla hellre låta finna sig vid Olsborg, efter som det ligger närmare gränsen, derför är vår ändteliga vilja och befallning, att I med det allra första begifven Eder på nytt derin, rättandes Eder uti allo måtto efter den besked, som vi Eder derom tillförne gifvit hafva. Och uppå det samma befästning desto förr måtte blifva färdig, så hafva vi nu på nytt låtit förskrifva de Vermländske, "Esthe" och Daleknektar, att de skola begifva sig till Eder på samma tåg, och alldeles troligen efterkomma hvad I dem uti så måtto om samma Olsborg befästning efter vår befallning tillsägandes varder, och uppå det samma knektar måtte låta sig finnas desto välvilligare till att uppbygga samma befästning,

---

[1] Anf. arbete N:o 397.

så skall I tillsäga dem, att ingendera af dem, som till samma byggning varda brukade, skall blifva der uppå öfver en månads tid.

Dock skolen I icke desto mindre emellertid för all ting beflita Eder att någon befästning i Viken, der I bäst kunnen komma till verket med, måtte med det första blifva intagen och befäst, ingalunda detta försummandes, och efter det fältskytt, som var aktadt in på Karlsborgs befästning, är ännu förhållet på Dal, derför mågen I deraf anamma så många stycken, som I till Olsborgs befästning kunnen behöfva, och så många stycken, som I fördristen Eder kunna dit utan skada framforsla."

Bättre var det sålunda icke ställdt med disciplinen, än att knektarna förklarade sig icke vilja arbeta på Karlsborg, som var allt för mycket utsatt för fiendens angrepp, utan föreslogo det afsides, nära gränsen belägna och således säkrare Olofsborg, och efter detta rättade sig konungen. Han var emellertid icke, äfven med denna eftergift, säker om deras medverkan vid arbetet, utan ansåg sig böra lofva dem att slippa stanna der längre än en månad, då de skulle aflösas. Det förtjenar äfven bemärkas, att, på samma gång Brunte Birgersson nu erhöll formlig befallning att befästa detta ställe samt att dit framskaffa så många kanoner han kunde behöfva af dem, som egentligen voro afsedda för Karlsborg men icke kommit längre än i Dalsland, erhöll han derjemte bemyndigande att öfvergifva tanken på Olofsborg, om det skulle visa sig önskvärdt att i stället befästa någon annan punkt ("der I lätt kunnen komma till verket med"), enär det framför allt gälde att erhålla en fästning i Viken, hvar denna än måtte vara belägen.

Konungens tillmötesgående mot knektarne blef utan följd, och den 18 maj klagade han häröfver i bref till ståthållaren i Vestergötland, den förut omtalade Erik Gustafsson (Stenbock)[1]:

"Ändock, käre frände Herr Erik, vi uti denne förlidne vinter så ofta och allvarligen hafve befallt, att antingen Karlsborg eller Olofsborg uti Viken i Norge måtte blifva intagen och befäst, alldenstund bäggestädes hafver varit god lägenhet till sådan befästning, och vi dermed hade kunnat hafva något i underpant för Elfsborg, så förnimme vi nu af Eder skrifvelse, att i så måtto platt intet är gjordt till saken, utan är af knektarnes motvillighet tillbaka

[1] Anf. arbete N:o 358.

blifvit, så nu som tillförne, det oss platt intet behagar, och såge vi gerna att de, som rätta roten och orsaken hafva varit till sådan motvillighet, måtte tillbörligen blifva straffade."

Det är icke heller troligt att något arbete senare under året utfördes på Olofsborg, ty man egnade numera allvarligt uppmärksamheten på att i stället befästa Gullberg, och i alla händelser hade saken icke någon verkan på det snart härefter, eller den 13 December 1570, ingångna fredsslutet i Stettin, der Sverige nödgades med en dryg kontant summa återköpa Elfsborg.

Efter denna tid omtalas Olofsborg blott en enda gång, nemligen i Oslobiskopen Jens Nilssøns anteckningar om sina visitationsresor; den 9 mars 1594 befann sig biskopen sålunda i Nafverstad, dervid han bland annat såsom en märkvärdighet i trakten uppmärksammade:

"*Oelsborg*, som haffuer verit it slot och leigit til Suergit, ligger 1 fierding fra Naffuerstad i sudoust."[1]

Härmed hafva vi nått slutet af fästets historia. Det återstår likväl ännu en dunkel punkt i denna, nemligen hvarifrån eller af hvad anledning slottet fått namnet "Olofsborg". Härtill torde icke kunna uppgifvas annan orsak, än att det tagits efter Norges skyddshelgon, Olof den helige, hvilken ej minst hedrades och dyrkades i Viken; fästets egen upphofsman och anläggare, Nils Ragvaldsson, slutar, som vi sett, ett bref till inbyggarne på Oroust den 6 Februari 1503 med orden: "hermet Edher Gud beffallin och Sancte Oluff konningh."

---

[1] *Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger og Reiseoptegnelser* 1574—1597 sid. 126.

Undersökningen.

I det föregående har uttalats den förmodan, att höfdingen för resningen i Viken mot det danska väldet, Nils Ragvaldsson, ansett sin sätesgård, det troligen befästade Åby, ligga allt för mycket utsatt för ett fiendtligt angrepp, samt att han af denna anledning uppfört det lilla fästet Olofsborg, på omkring 32 kilometers afstånd fogelvägen, nästan rakt i norr, från Åbyfjordens innersta ända, och ej långt från gränsen mot Sverige, på hvilket land han stödde sig.

En blick på kartan visar att platsen för fästet var i vissa hänseenden ganska lyckligt vald, samt att den endast med stora svårigheter kunde nås af fienden, så framt icke vattendragen voro isbelagda. I och för sig var berget, der fästet låg, svårt att bestiga, men dertill kom att det var beläget så, att man från Olofsborg visserligen kunde bibehålla förbindelsen öfver Bullarsjön med vestra och södra delarne af landet, men deremot på alla andra sidor omgafs af en fullständig ödemark, i det närmaste saknande innevånare och helt och hållet utan farbara vägar.

Från norr hade man ingenting att befara, då ju södra Norge gjorde gemensam sak mot Danmark, och lika litet från öster, eller Sverige; i vester täcktes fästet af Södra Bullarsjön, öfver hvilken den tiden antagligen icke ledde någon bro öfver sundet vid Tingvall. Deremot skulle man kunna befara ett angrepp söder ifrån af en fiende, som marscherade fram på östra sidan af sjön, om det öfverhufvud taget kunde tänkas att truppen här skulle kunna tränga upp, då man icke hade andra vägar, än de som möjligen förmedlade förbindelse mellan de enstaka gårdarne.

Mot detta håll hade dock fästet en förträfflig, naturlig vallgraf i Kynneelfven. Denna upprinner i Norge, går derefter igenom de i norr och söder belägna Kornsjöarne; från den sydligaste af dessa gör elfven, som nu har en betydlig bredd, vid Flötemarken

Kynne elf. Forsen vid Esperöd.

Kynne elf. Högströmsfallet.

Kynne elf. Forsen vid Sundshult

Kynne elfs utlopp i Södra Bullaresjön

en skarp krökning, först åt vester och sedan åt sydvest, utbredande sig öfver sumpmarkerna, tills den från Esperöd instänges mellan bergen, störtande sig genom den ena forsen eller fallet efter det andra ned i Bullarsjön vid Sundshult, der den likväl ännu har en bredd vexlande mellan omkring 6 och 15 meter.

Först Kornsjöarne och sedan Kynneelfven hafva sålunda varit åt öster och söder en ganska ansenlig graf åt det på omkring 500 meters afstånd från utloppet belägna fästet. I hvarje fall hafva dessa vattendrag varit ett godt värn, svårt nog att öfvervinna för en angripare, om öfvergången bestreds af motståndaren. Man finner af kartan sålunda att den obygd, i hvilken Olofsborg var beläget, begränsades af Bullaren i vester, Kornsjön i öster samt Kynne elf i öster och söder. Bortom Kornsjön och elfven ligga åter ännu i dag de ödemarker, som benämnas Kynnefjell, saknande befolkning och saknande farbara vägar. I norr åter fanns möjligen redan mot slutet af medeltiden allmän väg, ledande från vestra sidan af Bullaren öfver Fagerhultsfjellet och Bufjellet till Töftedal och vidare in i Dalsland, men ännu i dag äro dessa trakter ytterst glest befolkade.

I öfrigt företer landskapet samma drag, som äro gemensamma för hela provinsen; den ena bergsträckningen aflöser den andra, ofta nog af rätt stor höjd, lemnande emellan sig trånga dalgångar, här och der en liten slätt eller en platå, och naturligtvis följa vägarna som vanligt gerna bergkammarne.

Om derför en resa i allmänhet i Bohuslän är ganska ansträngande för menniskor och djur, är detta särskildt händelsen i trakterna omkring Bullarsjöarna, der backarne stundom antaga karaktären af ättestupor.

Man kan från svenska sidan nå Bullaren och Olofsborg på trenne vägar. Den lättaste och beqvämaste är att från Grebbestad såsom utgångspunkt resa landsvägen genom Tanum till Östad, och derifrån med båt öfver Bullarsjön till foten af Slottsbergets södra stup, der man kan landa i en liten bugt nedanför hemmanet Rörane, eller också kan man resa med skjuts från Grebbestad direkt till Sundshult, derifrån man har en 15 a 20 minuters väg att gå.

En annan led, som dock är ganska besvärlig, är landsvägen från Uddevalla öfver Qvistrum, Svarteborg och sedermera längs

efter sjön upp till Sundshult. Denna väg är dock som sagdt både lång och tröttsam, hvartill kommer att ett par af gästgifvaregårdarne eller rättare skjutsstationerna äro af så otillfredsställande beskaffenhet, att man tvekar stiga in och svårligen kan beräkna der erhålla något ätbart.

Den tredje vägen är visserligen den längsta af alla, från södra delarne af länet räknadt, men erbjuder deremot tillfälle att lära känna trakter i Bohuslän, hvilka sällan befaras af resande. Efter att hafva på Bergslagernas Jernvägar begifvit sig till Mellerud och derifrån på Dalslandsbanan till Kornsjö station, kan man vissa dagar i veckan gå från Kornsjö med en liten ångbåt som trafikerar Kornsjöarne, dervid passerande gränsröset N:o 1 mellan Sverige och Norge. Kornsjöarne är den gemensamma benämningen på en följd af långsträckta, i norr och söder gående sjöar, deraf den nordligaste ligger i Norge och de sydligare i Bohuslän. På färden från nämnde jernvägsstation har man att vid ändan af den närmaste sjön passera genom en ytterst primitiv kanal, liknande ett bredt dike, och med en sluss af allra enklaste beskaffenhet, samt vidare ned till Loviseholm, der man finner en qvarn samt ruinerna efter ett jernbruk, fordom drifvet af den här temligen obetydliga Kynneelfven.

Hela den med ångbåt sålunda befarna sträckan af Kornsjöarne erinrar något om Mälaren med dess öar och holmar, med den skillnad naturligtvis att bergen äro högre samt att vegetationen utgöres af barrskog, hvartill kommer att stränderna sällan lifvas af byggnader och åkerfält. Det hela ger intryck af en vacker men ödslig vildmark.

Från Loviseholm, eller Lovisa som det kallas på folkspråket, vidtager färden efter häst öfver de skogbevuxna, temligen höga Bu- och Fagerhultsfjellen. Vägen torde vara den backigaste i hela Bohuslän, hvilket vill säga mycket, och det är icke backar i vanlig mening den resande har framför sig, utan brant stupande, långa och i alla tänkbara bukter och skarpa krökningar gående stalp, bland hvilka särskildt "Pine-liden" har ett dåligt rykte i hela denna del af provinsen. Har man tur lär man kunna få se en eller annan elg här uppe i skogarne; några menniskor träffar man deremot icke, och när man nått toppen af något berg, kan blicken sväfva milsvidt omkring utan att upptäcka en mensklig boning. Man färdas i en

Kanal mellan Kornsjöarna.

Fagerhults skjutsstation.

fullständig vildmark, men af en ganska storslagen skönhet, der man icke hör annat än skogens melankoliska sus eller en fogels qvitter.

Omsider når man åter bebodda trakter vid Fagerhults skjutsstation, belägen på den ödsliga högslätten, och härifrån går färden vidare, backe upp och backe ned naturligtvis, tills man plötsligt högt uppe från bergen ser djupt under sig en stor blå yta framskymta — Bullarsjöarne. Det är med en lätt känsla af hissnande man föreställer sig färden utför branten ända ned till sjöns yta, men det är icke så äfventyrligt som det ser ut. Vägen sänker sig i temligen jemn sluttning utför och slutligen är man nere vid det vackra passet mellan norra och södra Bullaren, der man på en bro passerar den helt korta men strida Långevallselfven, för att inom kort nå Östad.

Möjligen har berget, på hvilket Olofsborg låg, en gång i tiden burit annat namn; numera kallas det *Slottsberget.*

Som kartan visar är det beläget alldeles invid den för sin utomordentliga naturskönhet bekanta södra Bullarsjön, hvilken här, i nejden kring Tingvall och Sundshult, har några af sina allra fagraste partier. Omkring 20 minuters väg norr om det senare stället, eller med andra ord från Kynneelfvens utlopp, ser man en fristående, ganska hög bergkulle framskjuta i sjön; detta är Slottsberget. Mot vester stupar berget med den ena mer eller mindre lodräta branten efter den andra ned i sjön. I söder är berget alldeles lodrätt och här liksom åt vester omöjligt att bestiga utan redskap. Östra sidan är äfven den mycket brant, som planchen visar; man kan på den senare i midten och på bergets halfva höjd iakttaga en arbetare, stödjande sig mot bergsidan, hvaraf man kan sluta till det branta stupets höjd, som här torde utgöra omkring 35 meter. Straxt norr härom befinner sig dock en smal klyfta, genom hvilken man, ehuru med möda och ej alldeles utan fara, kan klättra upp till bergets topp. Vi skola längre fram se att man vid befästandet af Olofsborg sökt spärra äfven denna möjlighet till uppgång.

Den enda sida, hvarifrån berget med temlig lätthet kan bestigas är den norra. Sjelfva berget är i och för sig här mindre brant, men dertill kommer att vid mer än bergets halfva höjd utbreder sig en temligen vidsträckt platå, som åt ena sidan så småningom sänker sig ned emot sjön, medan marken åt öster sakta höjer sig mot det inre landet. Det var sålunda från denna sida af berget, den norra, man hade att befara ett anfall.

Landsvägsbron öfver Långevallselfven, från norr.

Slottsberget mot sydost. Till venster det låga näset vid Sundshult.

Slottsberget åt öster.

Slottsberget från norr.

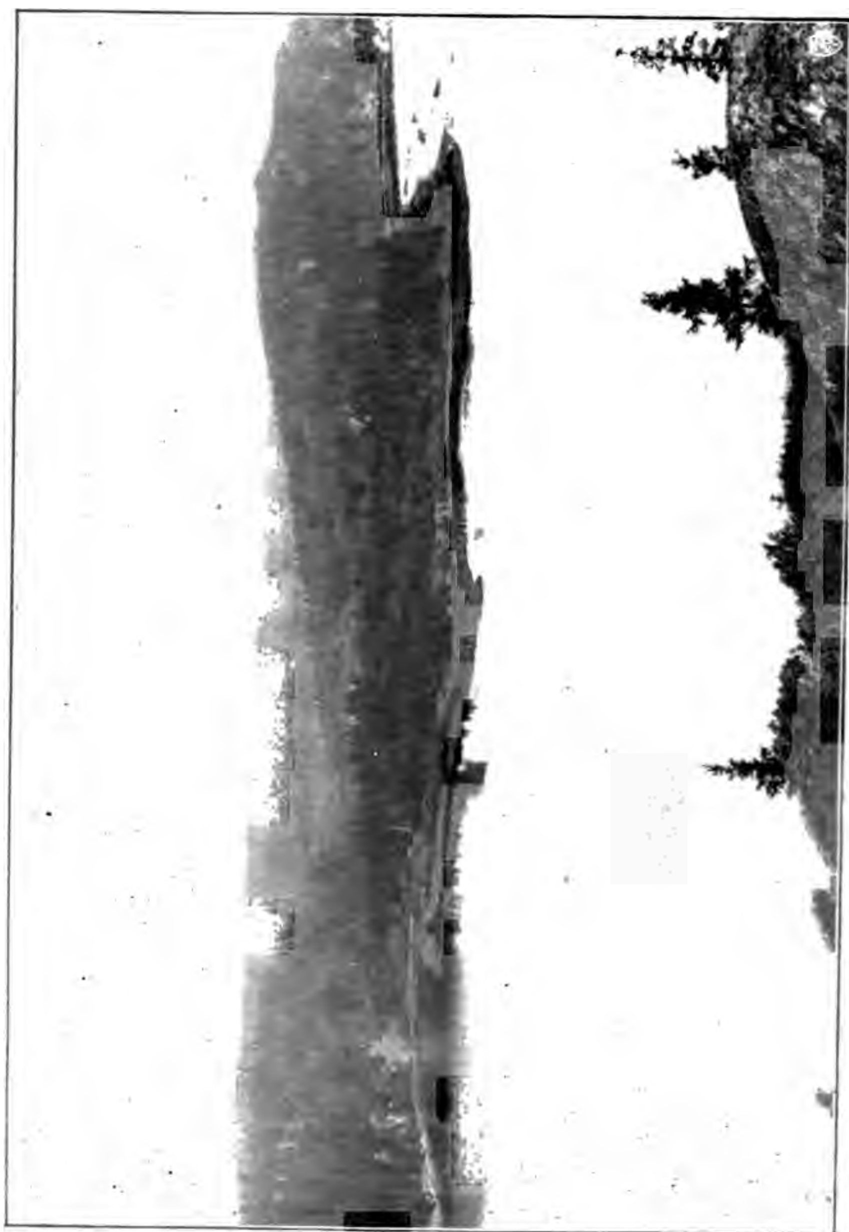
Allra öfverst bildar berget en temligen jämn platå, och uppkommen hit har man framför sig åt alla håll ett storslaget panorama. Åt öster kransas bergets fot af en bördig men smal åkerremsa; der bortom höja sig mörka, skogbevuxna åsar, hvilkas våglinier förtonas bakom hvarandra, endast afbrutna af den trånga ravin, genom hvilken den forsande och skummande Kynneelfven nedgräft sin strömfåra. Här och der ligger en liten rödmålad eller grå stuga på sluttningen af åsen.

Åt alla andra sidor har man närmast djupt under sig Bullarsjöarnes lättkrusade, blå yta infattad af talrika uddar, barrträdsklädda bergstup eller undantagsvis mera lågsluttande åkrar och ängar. Här och der bildar sjön vikar in mellan de höga bergen, in under höga granar, hvilkas yfviga drägt låter vikens innersta del smälta bort i halfdunkel.

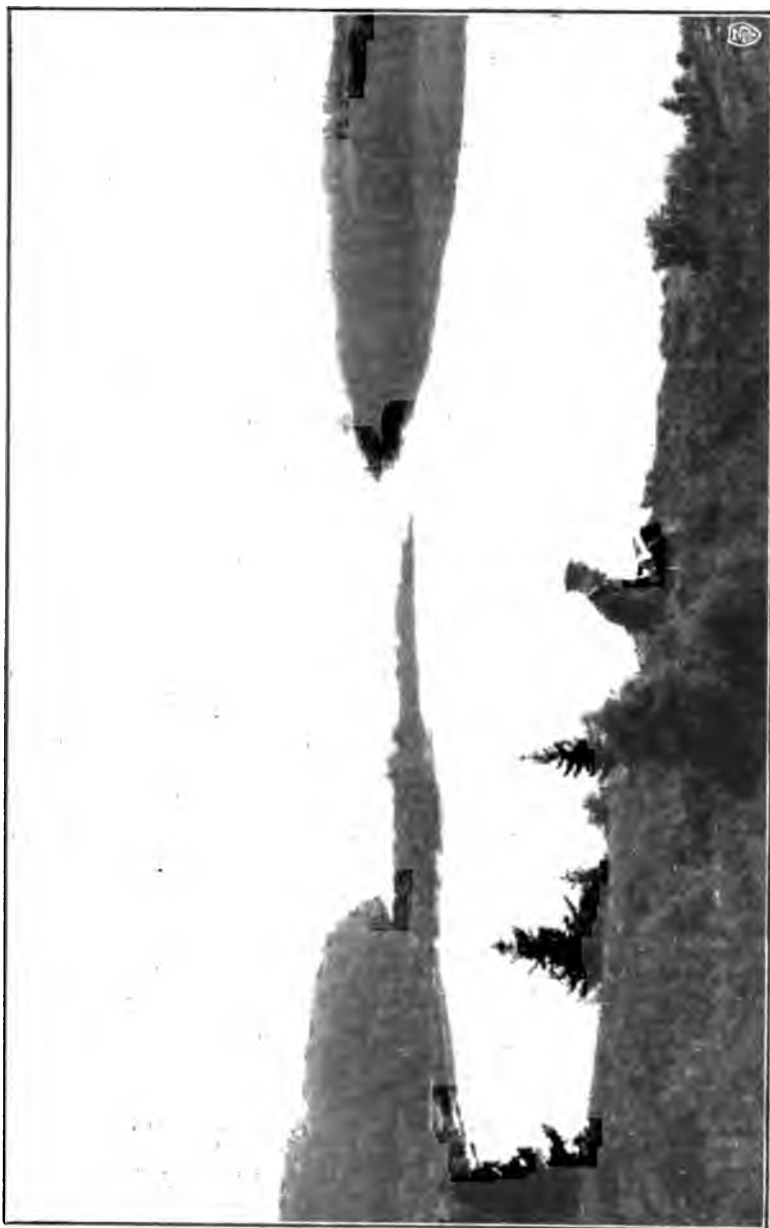
Midt framför oss åt vester skjuter en temligen låg halfö långt ut mot sjön, begränsad af en hvitskimrande sandstrand och derutanför ett grönt bälte af vass. Bakom denna halfö åter reser sig den ena skogiga bergryggen öfver den andra tills man längst bort vid synranden skymtar de blånande, kala bergen i Tanum. Från Slottsberget skulle hela detta landskap te sig såsom en obebodd vildmark, om icke den från en eller annan liten stuga uppstigande blå röken, som ringlar sig upp och aftecknar sig mot granskogens mörka grönska, tillkännagåfve närvaron af menniskor.

Detta midtparti bildar en bestämd gräns i landskapets karaktär. Söderut härifrån finner man nemligen leende, täcka nejder; stränderna skuggas af ståtliga hängbjörkar, hvilkas svajande grenar afspegla sig i vattnet, medan bakom denna täcka infattning utbreda sig större och mindre åkerfält rundt om de på en höjd vackert belägna, hvit- och rödglänsande byggnaderna på Tingvall, derifrån vägen slingrar sig mellan åldriga ekar och björkar ned till stranden, för att på en bro nå öfver till det från sjöns andra sida långt utskjutande näset vid Sundshult.

Äfven denna del af sjön har en ytterst oregelbunden form. Så långt man kan se framskjuter den ene udden efter den andre och längst ned i fonden stänges utsigten af den klippiga Smedviksön. De båda sidorna af sjön hafva dock här bytt tycke, i det att den vestra är jemförelsevis låg, under det den motsatta bildas af brant

Utsigt från Slottsberget åt vester.

Utsigt från Slottsberget åt söder.

nedstupande berg, mellan hvilka dock små vikar med dalgångar öppna möjlighet att landa med båtar.

Mot norr ser man från Slottsberget de åt detta håll öfverallt branta eller lodrätt nedstupande, skogklädda bergen bilda sjöns vestra strand, så ogästvänliga och vilda att de blott på få punkter medgifva en uppgång från sjön. Högst uppe på en bergkam framskymta de röda, tegeltäckta taken på Nafverstads prestgård; der bakom går ett långt näs ut, och bortom detta åter ligger bron öfver Långevallselfven samt långt i fjerran norra Bullarsjön med de blånande bergen upp emot norska gränsen.

Det hela bildar en tafla af sällsynt skönhet, hvilken blickarne endast dröjande lemna. Djup är stillheten häruppe. Det gifves för ett trött sinne en ro, fri från alla störande intryck, en oändlig hvila för sjuka nerver. De enda ljud som här uppe på bergets spets höras i detta vilda landskap med dess storslagna skönhet är det aflägsna bullret af Kynneelfvens fall och forsar, kreaturens råmanden eller en vallgosses sång, hvars melodi endast svagt når hit upp.

Högt upp der berget hänger öfver bråddjupet står en liten tall, som växt upp i en spricka och under gynnsamma förhållanden utvecklats, men som under de sista torra somrarne icke förmått draga någon näring från den utarmade jorden, och nu står der kal och död. Här på en liten klippafsats har en falk med sin maka byggt ett näste, oåtkomligt för menniskor, och i detta näste fostrades fyra skrikande ungar. Längre fram kunde man se en af dessa sträcka ut vingarne och våga ett slag i fria rymden, men utflygten blef kort, vingarne voro ovana och krafterna ännu svaga och efter några vinglanden i luften hamnade ungen helt nära på en klippspets, medan far och mor ytterst ängsliga hela tiden kretsat omkring nybörjaren. Det dröjde likväl icke länge innan man kunde se hela familjen ute, denna gång med djerf flygt styrande färden mot de högt upp seglande molnen, mot hvilka falkarne aftecknade sig som små svarta prickar. Man öfvergaf dock ej dermed det gamla hemmet; tvertom infunno sig allesamman der åter, men nu icke i sjelfva nästet utan uppradade på klippbranterna alldeles bredvid, der de sutto orörliga, i sin gulbruna drägt föga skiljande sig från den stenen beklädande mossan.

När falkarnes skarpa hvisslande tystnar för dagen, och de

Utsigt från Slottsberget åt norr.

hängifva sig åt hvilan och sömnen, då solen sänker sig ned bakom skogsåsarne, och de djupa skuggorna breda sig ut öfver vattnets spegel, då styr lommen ut från vassen, ut på det spegelklara vattnet. Allt är tyst och stilla; snart komma ytterligare ett par, och man gör nu gemensamma ströftåg öfver sjön, tills den ene af lommarne efter en mycket lång dykning helt oväntadt finner sig ensam och öfvergifven af de båda andra, hvilka styrt färden åt ett annat håll. Den ensamme reser sig spejande ur vattnet och låter så höra detta egendomliga, klagande läte, som är så egnadt att ytterligare fördjupa känslan af skogsensamheten.

* * *

Den som i nyare tid först omnämner Slottsberget och dess dåvarande utseende är Johan Oldman, som i sin Chorographie Bahuscinsis berättar: "I thetta Giäl (Nafverstad) finnes qwarlefwor af ett kongligt Slott, som kallas än i dag *Olsborgs*-Slott, beläget på ett sundt högt Bärg, ⅛ Mijl från Nafwerstads Prästegård eller Kyrcka strax nere wid Bullarewatnet, ty ther synes än Ingången, hwar *Porten* har warit, grunden til *Slotts-Muren*, samt öfwerst på Bärgskullen en grundmurad stor *Källare* i Jorden grafwen, thet jag alt med egna ögon sedt, beledsagad af Herr Kyrckoherden Giädda."

Holmberg är som vanligt mera omständlig och skrifver 100 år senare: "Uti Nafverstads socken ligger på ett högt berg, Slottsberget kalladt, som med nära lodräta väggar stupar ned i Bullarsjön, ruinerna efter det historiskt märkvärdiga Olofsborg. På norra sidan, den enda på hvilken berget är tillgängligt, synas lemningarne efter *tre särskilda ringmurar*, den ene inom den andre, och af hvilka den öfverste är 110 alnar lång och omkring 5 alnar bred, men såsom de öfrige nedrasad. Igenom dessa utanverk synes en väg hafva ledt upp på bergets platå, der man finner en fyrkantig fördjupning, troligen af en gammal *vattencistern* samt 7 stenhopar, och vid östra branten en grundval till en 8 alnars stenbyggnad, som sannolikt varit det *torn*, hvarom nedanföre nämnes."

Det finnes anledning förmoda att berget på den tid, hvarifrån sist anförda skildring förskrifver sig, varit kalt, så att man haft lätt nog att iakttaga förhållandena, åtminstone kunde vid mitt besök der en äldre qvinna berätta att i hennes barndom, när

hon vallade kreatur deruppe, funnos inga träd, och hon kunde då med lätthet urskilja såväl murarne som äfven trappstegen i gången upp till lemningarne efter fästet.

Helt annorlunda tedde sig berget när undersökningen sommaren 1902 företogs. Ganska ansenliga granar bredde nu sina yfviga grenar öfver en stor del af stenhoparne och fotsdjupt böljade ljungen öfver allt, och hvad som icke doldes af gran och ljung gömdes under täta och frodiga enbuskar.

Väl uppkommen på bergets öfversta platå, befanns denna, som är temligen jemn, vara alldeles kal i vester och norr, der berget ofta nog stiger i dagen. I öster träffades deremot en liten dunge unga barrträd, björkar och buskar, och midt i denna dunge en fyrsidig, 9 meter i genomskärning stor och omkring 1,80 meter djup, nedsänkning i marken — den af Oedman så kallade "källaren", eller Holmbergs "vattencistern", jemför fig. A på plankartan. Det hela liknade verkligen en igenrasad brunn eller vattenbehållare. Någon sten kunde deremot icke upptäckas i fördjupningens jordväggar.

Helt nära norra randen af platån syntes i ljungen en rad större stenar, som det tycktes lagda af menniskohand, enär stenarne tydligen stötte intill hvarandra; man kunde sålunda här förmoda lemningar efter en rasad mur, sträckande sig från vester mot öster, (fig. D på plankartan) och åt det senare hållet liksom spår efter en likaledes rasad portöppning. Allt var dock nu så öfverväxt att man icke kunde afgöra något med bestämdhet.

Vid nedstigandet efter bergets nordöstra sida kunde emellertid liknande stenras iakttagas på flera ställen.

Den förut omtalade brunnliknande fördjupningen (fig. A) var uppenbarligen ett verk af menniskohand, och då den dertill var belägen på bergets högsta punkt samt helt nära randen af sluttningen nedåt nordost, derifrån ett anfall närmast var att befara, eller rättare derifrån öfverhufvud taget en stormning kunde företagas, sedan man spärrat den förut omtalade klyftan i sydöstra delen af berget, blef det tydligt att här skulle undersökningen börja, om man skulle kunna hoppas finna några lemningar efter fästet. Härtill kom äfven den omständigheten att, medan bergplatåns vestra och norra delar äro obetydligt eller alls icke täckta af jord, finner man deremot i trakten af fördjupningen, det vill

säga på östra sidan, temligen djup jord på sina ställen, der man kunde hoppas finna murar och dylikt.

Arbetet började sålunda här, och efter det videt och enriset, hvarmed platsen var helt och hållet betäckt, aflägsnats, utgräfdes det af vissnade löf och växtdelar bestående bottenlagret, hvarunder på omkring 0,30 m. djup träffades orörd, hårdt packad, ljusgul sand. I det utgräfda humuslagret tillvaratogos stycken af groft och temligen rått arbetad *mursten*, med ojemna ytor och af en massa, hvari större och mindre qvartskorn voro inbäddade. Teglet är dock rätt hårdt brändt; en väl bibehållen sten hade följande mått:

längd 27 cm.
bredd 13 cm.
tjocklek 8,3 cm.

Ett par brottstycken af andra voro dock gröfre, eller af 13,5 cm. bredd och 9 cm. tjocklek, hvarjemte en tegelsten, ojemförligt mycket bättre formad än de andra och af finare massa, hade ena ändan skarpt tillspetsad, icke tillhuggen utan formad på detta sätt. Stenen var tyvärr skadad, men det vill dock synas som denna tillspetsning icke berört mer än stenens halfva tjocklek.

Äfven träffades här icke obetydligt med *kol* samt ränder af *aska*.

Sedan den, som det vill synas, ursprungliga och orörda sandbotten lagts i dagen, ingick man med ett skakt i vestra sidan af fördjupningen. Här upptäcktes snart tvenne runda hål i sanden, gående i horizontel riktning. Dessa hål befunnos bildade af granstockar, hvilkas inre delar dels kolat, dels förmultnat, medan den qvarsittande tjocka barken fortfarande höll hålen öppna. Sedan den omgifvande sanden med stor försigtighet aflägsnats, kunde man efter hand i hela deras längd utgräfva dessa rester, vägledd af kollagret. Tvenne af dessa stockar, längst i vester, hade varit runda, med en genomskärning af 18 cm.

Sedan en stor sten aflägsnats, hvilken var svart af kol och sot på undre sidan och så skör — förmodligen genom brand —, att den sprang sönder i stycken, fortsattes med utgräfningen, och så småningom trädde i dagen en hel rustbädd af dylika kolade bjelkar, eller med andra ord längsgående bjelkar hvilande på ett underlag af tvärgående dylika. Det är tydligt att denna bädd ursprungligen utgjort underlag för golfvet i denna del af ruinen,

Ruinrester vid Slottsbergets östra brant.

men att man senare i tiden utgräft midten af rummet, dervid nästan alla spår af dervarande bjelkar gått förlorade.

I rummets hörn hafva stockar varit nedslagne i jorden, hvilka delvis bevarats i nordvestra och sydöstra hörnen. Egendomligt nog träffades icke kol på andra ställen, än der bjelkarne hvilat eller hvila, ej heller mer än några få stenar och i allmänhet ej större än af ett par knytnäfvars storlek, således icke användbara till yttersidor af murar. Kolet var af såväl gran och tall som ek. I öfrigt tillvaratogs ett stycke arbetad *sandsten* af något svängd form, hvars både öfre och undre kanter äro jemna och släta; brottstycket kan sålunda icke vara del af något kärl utan snarare af en ring. Äfvenledes hittades en större *sländtrissa* af brändt ler.

Hvartill den nu utgräfda fördjupningen med dess rustbädd af bjelkar en gång användts, är icke möjligt att afgöra. Då väggarne utgöras, liksom botten, af ett, som det förefaller, alldeles orördt sandlager, ligger det antagandet närmast till hands att man verkligen här haft förrådsrum eller källare.

Omkring 8 meter österut från nämnde källare kom, sedan enris och ljung aflägsnats, ett stenrös i dagen, vid B på plankartan. Stenarne i detta röse voro i allmänhet rätt små, delvis dock en börda för två män. När denna stenhop borttagits, såg man en rak linie af större stenar, gående i norr och söder, närmast liknande grundvalen till ena sidan af en byggnad om 7,5 meters längd (eller bredd). På planen antyda streckade linier grundvalens öfriga sidor, hvilka antingen numera äro helt och hållet borta eller i alla fall osäkra. Från den bibehållna vestra delen af denna tomtning utgår en rad af större stenar, bildande en halfcirkel i öster. I denna stenkrets, som har omkring 2 meters längd och 1,8 à 2 meters bredd, hittades *kalk* i kakor; *kreatursben*, deraf en del brända; ett litet *beslag af koppar* med hål i midten; *mursten*, deraf en med skarp spets lik den förut i "källaren" tillvaratagne; en liten *jernten* samt något som arbetarne benämnde "tegelgrubb", och som sades användas till botten i bakugnar. Det utgjordes af mörkfärgade kakor af ler med inblandade qvartskorn, benbitar m. m.

Denna tomtning är uppenbart hvad Holmberg menar med den "vid östra branten belägna grundvalen till en 8 alnars stenbyggnad, som sannolikt varit ett torn". Så vidt jag kan förstå af de qvarvarande lemningarne, har byggnaden varit af mycket anspråks-

lösa dimensioner, och har icke gerna kunnat vara uppförd af naturlig sten, eller med andra ord af vanlig kullersten, ty i så fall, och då murarnes tjocklek väl ej kan anslås till mindre än omkring 2 meter, skulle det af murarne inneslutna rummet icke kommit att hålla mer än omkring 3,5 meter i qvadrat, och detta måste väl anses vara ett alltför obetydligt mått för ett fästningstorn, som skulle utgöra kärnan i försvaret, och hvilket sålunda borde kunna rymma ett tillräckligt antal män.

På platsen finnes icke heller mer sten än hvad som på sin höjd skulle åtgå till sjelfva grunden, och det visade sig icke heller någon sten nedrasad vid bergets fot åt denna sida, och hvart skulle den så tagit vägen om här verkligen funnits ett torn, bygdt af gråsten? Att icke innevånarne i trakten bortfört den, är uppenbart deraf, att de på bergsluttningen å norr och söder varande stenförskansningarne ligga qvar, ehuru dessa varit vida lättare åtkomliga än stenarne på bergets öfversta plan.

Deremot berättade verkligen äldre personer att ännu för ett par mansåldrar tillbaka just här vid tomtningen funnits ganska mycket murtegel, samt att detta bortförts af markens egare, utom den obetydliga del som ännu fanns qvar. Det är ju sålunda möjligt att här verkligen stått en tegelbyggnad. I öfrigt bör omnämnas att man öfverallt träffade *kol*, stundom i qvarterstjocka lager, icke blott i närheten af "källaren" och "tomten", utan öfverallt der torfven aflägsnades och den underliggande jorden eller gruset blottades, och det är alldeles uppenbart att en våldsam, allt brännbart förtärande eldsvåda en gång rasat här.

Största intresset vid undersökningen af Olofsborg samlar sig i alla händelser vid de egentliga *försvarsverken*. På sjelfva den norra randen af bergets öfversta platå, der denna brytes af ett mer eller mindre skarpt stup mot bergets nedre delar, har man lagt en vall, som sträcker sig tvärs öfver hela berget, från den östra branten ända ut till bråddjupet vid Bullarsjön. Denna vall afbrytes ungefär på midten af en öppning, der med all säkerhet varit en port.

Hvad beträffar *östra delen* af denna vall, eller sträckan från nämnde portöppning till bergets östra brant, på planen betecknad med C., såg man vid arbetets början icke mer än en eller annan uppstickande sten. Allt det öfriga doldes under en yppig matta af ljung, och var marken i öfrigt tätt beväxt med enbuskar och träd, hvar-

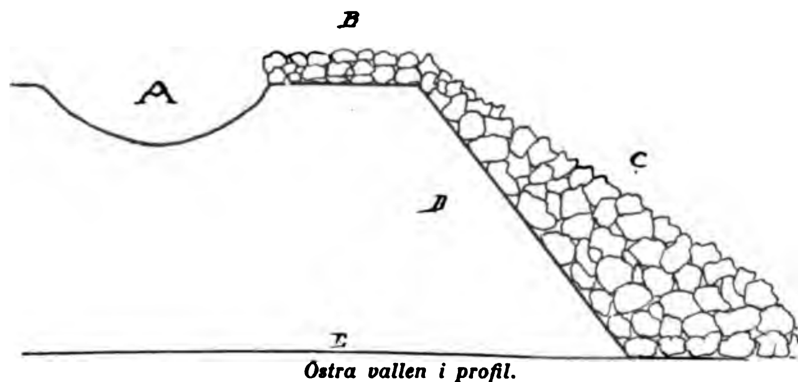

Del af östra muren nära portöppningen.

för det kräfdes mycket arbete att bringa muren i dagen samt att derefter renskrapa stenarne från mossa.

Sedan allt blottats, gaf det hela intrycket, icke af en mur utan som sagdt af en *stenvall.* Denna förskansning utgöres visserligen till öfversta delen af något som kan benämnas mur, bildad till ytter- och innersidor af vanligen ganska stora stenar, dem man likväl icke gjort sig någon som helst möda att foga tillsammans så, att minsta möjliga tomrum dem emellan skulle uppstå, men dock så pass ordnade vid och på hvarandra, att man lätt nog inser att de anbragts i en viss ordning. Tomrummet mellan dessa väggar har man sedermera fyllt med större och mindre sten, utan minsta ordning. Det hela liknar sålunda, ehuru i råare och ännu mer otymplig skepnad, dessa skalmurar som förekomma i så många af våra medeltidsbyggnader; de hafva också, liksom dessa, måst göras oformligt tjocka för att erhålla nödig stadga; skulle den ena eller andra sidan gifva efter på någon punkt, rasade naturligtvis hela muren.

Det som emellertid gör att murarne på Olofsborg mer likna vallar än något annat, är den omständigheten att, medan de, hvad den östra muren beträffar, verkligen hafva den inre, lägre sidan fullt skönjbar öfver marken, äfven om den blott utgöres af en eller ett par stenar i höjd på hvarandra, är deremot den yttre sidan täckt af ett framför och nedanför varande ras af stenar, och en schematisk genomskärning visar derför det utseende som vidstående teckning, der b. är sjelfva den egentliga muren och c det framför åt yttersidan varande raset.

Östra vallen i profil.

Vid första åsynen häraf var man naturligtvis benägen förmoda att muren ursprungligen varit betydligt högre än nu, men

Del af muren mot öster.

att den vid källossning eller af annan naturlig anledning, framkallad af det vårdslösa sätt hvarpå den uppförts, under århundradenas lopp rasat till hela den öfre delen, samt att detta ras hopats nedanför murens yttre sida. Att stenar verkligen lossnat och rullat ned är säkert, och detta visar sig på flere ställen hafva egt rum så sent som förliden vår; man kunde nemligen iakttaga sålunda nedrullade stenar hvilande på ännu lefvande ljung, och man såg mycket väl de ställen der dylika stenar haft sin plats i vallen, liksom äfven en af arbetarne intygade att vallen närmast vester om portöppningen lidit af ras under vintern eller våren, beroende, som han antog, på åskslag.

Men, äfven med erkännande af att ras förekommit och förekomma, strider dock mot antagandet att försvarsverket ursprungligen utgjorts af en verklig mur den omständigheten, att man icke på något enda ställe finner muren hafva rasat inåt utan blott utåt; man borde ju helt naturligt kunna antaga, dels att, om muren verkligen en gång varit högre, någon enda kortare sträcka af densamma stått qvar, om icke till hela den ursprungliga höjden så åtminstone till någon del, och dels att, om äfven detta icke vore fallet, muren lika väl bordt kunna rasa inåt som utåt. Men så är det icke. Till detta kommer äfven att man, hvad östra delen af hufvudvallen beträffar, icke på något ställe af dess nedersta del kan spåra att yttre sidan af densamma haft lodrät murläggning, samt att vestra hufvudvallen till i det närmaste hela dess sträckning stöder sig mot det nedåt sluttande berget. Slutligen kan äfven anföras att Svaning, som vi sett, berättar huruledes Otto Rud med sina krigare ”i hemlighet öfverklättrade murarne” vid intagandet af Olofsborg, något som ju kunde gå för sig med ”murar” sådana som ifrågavarande, men svårligen låtit sig göra med murar i verklig mening, så framt man icke medfört stormstegar. En förnuftig plan har sålunda ledt raset, något som ytterligare bestyrkes deraf att i regeln inga stenar finnas spridda nedanför foten af vallen, hvilket naturligtvis skulle blifvit händelsen om en mur störtat ned, i hvilket fall stenarna kastats vida omkring på bergsluttningen.

När man uppifrån betraktar vallen på dess bäst bibehållna ställen, kommer man derför till den öfvertygelsen att den aldrig varit väsentligen annorlunda än nu; den har sålunda upptill bildat en jemn stenterrass, snarare än en mur. På inre sidan hade den,

hvad östra hufvudmuren beträffar, en torr graf (a. på profilen) om 4,5 meters bredd, sträckande sig ännu längs efter hela denna mur såsom en obetydligt djup sänka i marken; från denna graf kunde besättningen, ganska väl skyddad bakom den låga muren, beskjuta en uppför bergets branter klättrande fiende, och, om denne fortsatte framryckandet och stormade upp för den nedanför varande stenvallen, möta honom uppe på stenterrassen, och, om lyckan var god, kasta honom baklänges utför de oordnade, mer eller mindre skarpkantade stenblocken.

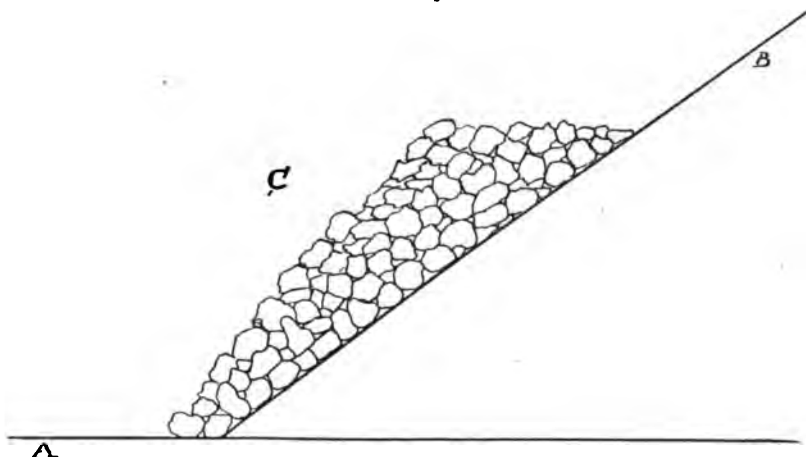
Stenarne äro allestädes oarbetade i dessa på Olofsborg förekommande förskansningar och förete icke några spår vare sig af sprängning eller kilning. Som förut är omnämndt, går den östra hufvudvallen från allra yttersta branten i öster, hvilken stupar nästan lodrätt ned till den Slottsbergets fot omgifvande marken, samt fortsätter derifrån i rak riktning o. s. o.— w. n. w. en sträcka af 22,5 meter och med en bredd af 3,4 meter. Här gör den en vinkel åt sydvest och fortsätter så ytterligare 7 meter, slutligen bildande östra hörnet af den här belägna portöppningen, genom hvilken vägen upp till fästet leder.

På andra sidan portöppningen vidtager den *vestra delen* af hufvudvallen, betecknad med D. på plankartan, gående med en längd af 27,5 meter i riktning o. s. o. — w. n. w. tills den gör en trubbig vinkel åt s. w. och derefter fortsätter med en längd af 9 meter, alltjemnt följande randen af bergets öfversta platå fram till bråddjupet åt sjön.

Under en sträcka af 17 meter närmast från portöppningen har vallen lagts intill det här i dagen gående berget. Här har sålunda aldrig funnits någon torr graf på murens inre sida. På öfversta ytan har muren belagts med mindre kullersten, hvadan muren liknar en stensatt väg, sålunda bildande en jemn terrass. Den vestra hufvudvallen ligger icke obetydligt högre än den östra och man har nedanför den nämnda terrassen längs sjelfva bergsluttningen uppstaplat ett ras af större och mindre stenar för att bilda vallen eller förskansningen; det hela har sålunda det utseende i genomskärning som närstående skematiska profil visar.

Längre vesterut deremot drager sig berget på murens inre sida tillbaka, lemnande en sänka mellan sig och vallen, hvars inre sida sålunda ligger blottad. Vid här företagen gräfning, för att utröna huruvida muren fortsatte på djupet, visade sig att så icke var hän-

delsen. Den ligger på sjelfva jordytan och har, numera åtminstone, icke mer än en eller två stenar i höjd.

Profil af vestra hufvudmuren närmast portöppningen.

Öfverallt fann man *kol* och närmare portöppningen träffades en *perla af bernsten*, löst liggande bland stenarne på öfversta ytan af stenterrassen, äfvensom ett litet tunnt *messingsbeslag*.

Nedanför den vestra sträckan af hufvudvallen bildar berget under sin fortgående lutning nedåt mot norr och nordost en ganska vidsträckt platå, som allra nederst mot bergets fot slutar med ett föga brant stup. Här är sålunda berget lättast att bestiga, och här var det sålunda nödigt att i möjligaste mån stärka försvaret.

Vid E på plankartan finner man sålunda på bergets norra sluttning en rad större stenar, parallella med gången uppåt fästet. Det är både möjligt och troligt att dessa stenar äro lemningar efter en från portöppningen utgående mur; visst är att från nedre ändan af denna stenrad vidtager en stenvall om 2 à 2,6 meters bredd, betecknad med F på planen, gående vesterut, nästan parallell med den ofvanför liggande hufvudvallen.

Vallen är uppförd på randen af den förut omtalade lägre platån och följer denna alldeles ut till bergstupet vid sjön, så nära detta senare, att man ej utan fara kan gå utomkring de yttersta stenarne.

Som vallen på ett ställe glidit ned utefter berget, är den i allmänhet rätt illa bevarad, utom åt vestra ändan, vid hvilken den är uppförd af mycket stora stenblock. Man kan äfven iakttaga att hela

denna lägre förskansning mera haft utseende af en mur än af en vall, så till vida att man icke finner något framför liggande stenr as, ehuru den å andra sidan är tillkommen i all hast och utan något bemödande att bringa ordning och reda i stenarnes anordning.

Äfven i denna vall träffades kol, liksom i de föregående. Detta anmärkningsvärda förhållande torde knappast kunna förklaras på annat sätt än att till försvarsanstalterna äfven hört palissader, och att det är dessa som brunnit.

Det är förut påvisadt att mellan den mer eller mindre lodräta, temligen höga bergväggen åt öster och bergets fullkomligt lodräta stup i söder finnes en trång klyfta, eller, som det på bohuslänska heter, "klofva", genom hvilken man kan klättra upp till Slottsbergets öfversta del, ehuru det hela vägen ter sig nästan som att gå i en torntrappa, der man måste stiga med mycken försigtighet enär, om foten skulle slinta, det kunde sluta illa nog.

Man kan emellertid bestiga berget denna väg, och det är sålunda icke troligt att man lemnat denna fara obeaktad. Öfversta delen af denna *klyfta,* vid G på plankartan, är belägen omkring 40 meter från tomtningen B, och är så smal att den icke mäter mer än 2,5 m. i bredd. I detta trånga pass befinna sig en mängd stenar af rätt ansenlig storlek, kastade om hvarandra, och det är högst sannolikt att här befunnit sig en stenvall af samma beskaffenhet som den på norra sidan.

Ifrån denna, den trångaste punkten i klyftan, vidgar sig remnan något tills den omkring 11 meter längre ned öfvergår till en liten, temligen jemn platå. Hela denna sträcka af 11 meter är alldeles uppfyld af sten, hvilket äfven är förhållandet ett par meter ned på sjelfva platån. Ett liknande stenrammel befinner sig äfven på det ställe, der platån öfvergår i en mycket brant sluttning ned till bergets fot.

Det är ytterst sannolikt att dessa stenmassor äro lemningar af forna försvarsverk; de kunna ännu lätt ordnas till en mur, hvilken man, om så behöfdes, kunde gifva en tjocklek af tiotals meter.

Efter att i det föregående hafva redogjort för lemningarne efter sjelfva fästet samt försvarsanstalterna, komma vi nu till vägen, som en gång ledde dit upp, samt till den genom hufvudmuren gående portöppningen.

Liksom murarne var äfven *portöppningen* (vid M på plan-

Försvarsverken vester om portöppningen. Till venster synes den senare samt den derifrån utgående hufvudmuren och nedanför denna den mindre muren.

Portöppningen och den dit ledande trappan.

kartan) helt och hållet öfverväxt med träd, buskar och ljung, och man kunde ej skönja mer eller annat än att här fanns ett afbrott i vallsträckningen.

Liksom vallen har äfven portöppningen varit af den mest primitiva beskaffenhet; intet spår antyder att den haft någon infattning af huggen sten, utan har vanlig kullersten bildat sidorna, med hjälp af det här framträdande berget, hvilket på detta ställe bildar en klyfta eller naturlig genomgång. Något annat har troligen icke funnits, liksom jag icke tror att man någonsin haft en port eller dörr i vanlig mening.

Portöppningen åt norr är omkring 1,5 m. bred, och här finnes en tydlig af plan gråsten bildad tröskel. Innanför denna fortsätter öppningen uppåt berget på en sträcka af 3,6 m., med väggar, dels och till en början bestående af vallarnes kullersten, och dels längre upp af sjelfva berget; södra mynningen har en bredd af 2,5 meter.

Portöppningens botten utgöres af det nedåt starkt sluttande berget, fullt af håligheter, sprickor och ojemnheter, och vägen har sålunda icke varit allt för lätt att vandra, helst i regnväder då berget är halt nog. Att emellertid berget, äfven på den tid fästet var i stånd, legat i dagen, visas deraf att man omedelbart på detta, sedan torf och mossa aflägsnats, fann rätt mycket *kol*, spår af *furubjelkar* och *tegelstycken* samlade i fördjupningarne, äfvensom ett litet fyrsidigt, tunnt och svartnadt stycke, möjligen af någon metallblandning, som dock var så bräckligt att det gick förloradt, liksom man äfven här på bergets botten fann en klipping från Christian II.

Den i det föregående åberopade äldre qvinnan, hvilken som barn "jätat" (vallat) kreatur uppe på berget och derifrån erinrade sig detta senare såsom helt annorlunda till utseendet, då det icke fanns så mycket träd och buskar och ej heller ljungen ännu dolde så mycket af lemningarne efter fästet, kom äfven mycket väl ihåg portöppningen, hvars båda sidomurar voro mycket högre än nu, äfvensom att det till porten ledde en stig med många trappsteg, uppför hvilken hon brukade drifva kreaturen.

Det skulle vid undersökningen komma att visa sig att hennes minne icke svikit henne hvad beträffar trappstegen.

Efter att med yttersta noggranhet hafva rekognoscerat Slotts-

bergets alla sidor, och särskildt dem i norr och nordost, i afsigt att träffa den ursprungliga uppgången till Olofsborg, är jag förvissad om att denna icke kan hafva varit belägen på något annat ställe än der den nu ånyo är uppröjd och kartlagd (vid H och L på planen); alla andra ställen äro antingen helt och hållet omöjliga såsom för branta eller åtminstone sämre än den nu ifrågavarande. Denna är icke heller synnerligen beqväm och, ehuru det ingalunda är omöjligt att leda hästar upp denna väg, torde den dock i detta afseende erbjudit icke ringa svårigheter, emedan vägen på ett par ställen utgöres af sluttande berghällar.

Från den ljungbevuxna slätten vid bergets fot i norr och nordost, hvilken ligger betydligt högre än marken vid bergets andra sidor, hvarigenom också uppgången underlättas, finner man (vid K på planen) en klyfta genom hvilken uppgången leder, och genast vid dennas början ligga äfven ett par trappsteg. De första 7 meterna äro sålunda lätta att passera, men sedan blir stigen mycket trång på ett par meters längd, dock upphjelpes den äfven här af en horizontalt liggande större häll, hvilken tjenar såsom trappsteg. Nu viker gången i rak vinkel mot vester med en längd af 16 meter; så en ny vinkel mot söder och derefter går stigen utan afvikelser rakt upp mot portöppningen. Att åtminstone riktningen af denna senare del af gången är fullt säker bevisades derigenom att man vid LLL träffade tillsammans 5 stycken ordentligt lagda trappsteg, omkring 20 à 30 cm. breda och 15 cm. höga samt på sina ställen 80 cm. långa.

Öfverallt i uppgången fann man *kol* och äfven *tegelstycken*.

Om sålunda vägen från bergets fot upp till porten kan med jemförelsevis stor säkerhet bestämmas, så har det deremot varit svårare att återfinna fortsättningen från porten upp till fästet, och jag vill ingalunda påstå att det på plankartan utprickade läget I är det riktiga. I första rummet torde böra framhållas att det måhända aldrig funnits någon egentlig väg söder om porten, utan att man från denna haft omedelbart framför sig sjelfva fästet med dess olikartade byggnader. Har det deremot verkligen funnits en väg äfven här, kan den till följe af markens beskaffenhet knappast haft ett annat läge än det nu antagna. Den prickade linien följer nemligen en sänka i marken, och att berget här ursprungligen

legat i dagen, visas tillräckligt deraf, att under torfven och omedelbart på det derunder varande berget träffades *kol* och *tegel*, äfvensom en *pilspets* af jern.

* * *

Af undersökningen framgår att man vid fästets uppförande haft till mål, att hastigast möjligt och med användande af minsta tänkbara arbete vinna en någorlunda fast stödjepunkt för tillfället. Ingenstädes har man träffat verkliga murar utan endast försvarsverk, bestående af utan bestämd ordning hopade stenar, bildande sålunda hvad den öfversta hufvudvallen vidkommer ett nedåt sluttande stenras.

Ännu i dag är det förenadt med en viss svårighet att klättra uppför dessa om hvarandra störtade, skarpkantade klippblock och temligen löst liggande stenar. Det är dock ytterst troligt att man derjemte ytterligare stärkt dessa stenvallars försvarsförmåga genom att på deras krön anbringa barrikader, bildade af timmerförskansningar och bråtar, hvarigenom fästet gjordes så godt som ointagligt för en fiende, hvilken icke kunde tänka på en verklig belägring utan blott på en stormning. Ett, som det synes mig, bestämdt och afgörande intyg om att vallarne varit förstärkta med dylika träförskansningar lemnas deraf att man, som förut är anfördt, öfverallt ibland stenarne, och särskildt på vallarnes öfversta jemna plan, träffar träkol och aska, stundom i riklig mängd, vittnande om att dessa träförskansningar antändts och nedbrunnit.

Af allt hvad man kunnat i öfrigt iakttaga vid undersökningen synes framgå att byggnaderna i fästet varit af trä. Emellertid berättar ju Svaning att Nils Ragvaldsson vid öfverfallet drog sig tillbaka till "tornet", der han försvarade sig genom att såsom vapen begagna sten och taktegel, deremot framgår icke med säkerhet af berättelsen om borgstugan, der besättningen var samlad, stod i omedelbar förbindelse med tornet. Vid en så bestämd uppgift, att ett torn funnits på Olofsborg, får man väl antaga att så varit, ehuru alla spår af detsamma nu äro försvunna.

Om borgstugan åter nämnes hos Svaning att denna, som väl icke varit så liten, om den kunnat rymma besättningen, haft flere utgångar, hvaremot Arild Huitfeldt endast omtalar att "borgstugudörren" besattes, liksom denne senare författare lemnar oss

i ovisshet huruvida fästet hade flere torn, då han berättar att slottsherrn undslapp och kom upp på "ett torn".

Detta är allt hvad äldre författare meddela oss om byggnaderna och försvarsverken på Olofsborg, och detta lilla inskränker sig dessutom till år 1504; om utseendet och förhållandena der under den tid fästet sedermera innehades af Sverige, eller åren 1523—1526, känna vi alls intet.

* * *

Den nu utförda undersökningen har gifvit anledning till några spörsmål, vid hvilka vi nu skola dröja. Att börja med kan man med allt skäl fråga sig, hvarifrån den oerhörda mängden af lös sten kommit, som bildar de vidsträckta försvarsverken. Antagligen har på berget funnits sådan i icke obetydlig mängd, men detta kan icke hafva varit tillräckligt, och hvarifrån har man så fått allt det öfriga? Om bergets öfversta del utgjorts af här och der uppstickande toppar, kunde man antaga att dessa fått lemna det behöfliga materialet, hvilket med någorlunda lätthet kunde uttagas genom kilning och med hjelp af vatten och eld. Men så är icke fallet. Bergets öfversta del utgör en ganska jemn platå, och der berget sticker i dagen är det svagt kullrigt, och på intet ställe kunde man iakttaga några sådana tomrum, som skulle uppstå om sten der blifvit uttagen. Vid detta förhållande återstår intet annat än att stenen måste hafva hemtats från bergets lägre delar, derifrån den med ofantlig möda förts upp till vallarne.

Dernäst kommer frågan om vatten. Tillgång härpå måste ju vara ett oeftergifligt vilkor för en under någon tid fortsatt vistelse deruppe, men för närvarande åtminstone finnes icke vatten på något ställe af berget, men deremot har man en god källa vid bergets sydöstra fot, alldeles invid sjön, straxt nedanför den omtalade klyftan. Före undersökningens början kunde man, på grund af bottens sumpaktiga utseende i den brunnliknande fördjupningen vid A, känna sig benägen att dela Holmbergs antagande, att man här hade framför sig en vattencistern, men undersökningen ådagalade att det endast var sjelfva det öfversta, af ruttnande qvistar och löf bestående lagret som mottog och bibehöll fuktigheten efter regn, medan man derunder, liksom efter fördjupningens sidor, träffade ett sammanpackadt, nästan stenhårdt sandlager, utan

spår af någon källåder. *Om* fördjupningen varit en kringtimrad behållare, har sålunda det der samlade vattnet tillkommit vid regn. Det är ju möjligt att man i öfrigt här och der uppsamlat regnvatten i bergets håligheter, ehuru dessa numera äro igengrodda och öfvervuxna.

Vi komma slutligen till frågan om tillkomsten af Olofsborg. Det heter visserligen att fästet anlades af Nils Ragvaldsson år 1502, men undersökningen och de dervid blottade lemningarne hafva i detta fall gjort mig ytterst tveksam. Det finnes visserligen ingen anledning betvifla nämnde uppgift, så vidt den rör *boningshus* och andra *byggnader* för besättning och förråder, men så mycket större anledning att tvifla på att *befästningen* skulle vara samtidig med de förra. Betraktar man nemligen försvarsanstalterna finner man genast med förvåning att de i intet hänseende likna dem, som voro vanliga under medeltiden eller i början af 1500-talet, då Olofsborg anlades; i stället för medeltidens och en senare tids tjocka, höga och väldiga murar, omsorgsfullt uppförda af sten i murbruk samt ämnade till försvar mot murbräckor och kulor, finna vi här löst hopkastade stenvallar af den mest primitiva beskaffenhet.

Vid denna iakttagelse, som var egnad verka särdeles öfverraskande, ledas tankarna osökt hän på den slående likheten med en annan företeelse.

Det finnes nemligen ett visst slag af fornminnen, som man kallar "borgar", "fornborgar" eller lämpligen "bygdeborgar", hvarmed man inom arkeologien i egentlig mening afser förskansningar bildade af murar eller rättare vallar af stora block och stenar, löst staplade på hvarandra, utan användande af murbruk, hvilka förskansningar i allmänhet omsluta en ganska betydande yta, vid fiendtligt öfverfall tillräcklig att hysa den kringboende befolkningen. För anläggning af dylika borgar använde man bergtoppar, hvilka åt en eller flere sidor voro så branta, att de kunde anses fullkomligt obestigliga. De remnor eller klyftor i berget, genom hvilka tillträde kunde vinnas, stängdes med barrikader af sten, och utefter bergets lättare tillgängliga sidor uppdrog man till försvar för dessa vallar eller murar af grof sten. För att emellertid spara sin möda så vidt möjligt, eller med andra ord, för att ej nedlägga mer arbete än som var nödigt för erhållande af trygghet,

lade man, der så var lämpligt, vallarne utefter de uppstigande bergväggarnes krön, hvarigenom, om vallen också i och för sig ej var särdeles betydande, likväl tillräckligt hinder åstadkoms genom vallens och bergets förenade höjd. Vallarne äro alltid ganska låga, men med en betydlig bredd vid basen, och för förbindelse med ytterverlden hade de en eller flere ingångar; dessa voro, i öfverensstämmelse med det hela, af den mest primitiva art och bestodo endast af en öppning, hvilken vid befarade anfall kunde tilltäppas med sten eller träbarrikader[1].

Detta är kännetecknande för bygdeborgar i allmänhet, och om man jämför denna beskrifning med den öfver befästningarne på Olofsborg, måste den i alla enskildheter ingående likheten blifva slående. Denna ökas ännu mer om det tillägges att man äfven på dylika borgar, t. ex. den på Borrefjäll på Orust, träffar dubbla försvarslinier lagda, liksom på Olofsborg, så att den öfre fullständigt beherskar den nedre; om angriparen sålunda bemäktigat sig den senare, fann han sig utan skydd blottstäld för kast och skott från den högre belägna vallen.

Dylika borgar förekomma i flere af våra provinser, men äro synnerligen talrika i Bohuslän, der man känner omkring ett 50-tal, och der antagligen ännu fler komma att uppspåras. I allmänhet bevara bergen, på hvilka de befinna sig, minnet af borgen, såsom Borgås, Borr- (Borg-) ås, Borghälleberget, Borre (Borge-) fjäll, o. s. v., och Slottsberget, der Olofsborg låg, är för ingen del egendomligt för detta; vi hafva nemligen ej mindre än tillsammans åtminstone sju "Slottsberg" i Bohuslän, nemligen i Mo, Fjellbacka, Berffendal, Morlanda, vid Hällungen samt två i Krokstad, och måhända finnes det ännu fler, hvartill dessutom kommer "Slottet" i Stenkyrke socken.

Man skulle nu kunna tänka sig det fallet, att Nils Ragvaldsson kännt till försvarsanstalterna vid de förhistoriska bygdeborgarne och funnit dem så ändamålsenliga, att han efterbildat dem vid Olofsborg, och att sålunda dessa stenvallar i sjelfva verket äro

---

[1] Jemf. *Herm. Hofberg*, Nerikes gamla minnen sid. 39 o. f.; *Emil Ekhoff* och *G. A. Gustafson* i Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförenings tidskrift: Undersökningar af länets fasta fornminnen; *Hans Hildebrand*, Sveriges medeltid II: 669 o. f. samt *Emil Ekhoff*, Svenska Fornminnesföreningens tidskrift 1900 sid. 297 o. f.

samtida med fästet. Ett dylikt antagande är dock allt för orimligt, ty hade man med oändlig möda släpat alla dessa stenmassor upp på berget, skulle sannerligen icke en erfaren krigare från början af 1500-talet, sådan som Nils Ragvaldsson, nöjt sig med att hopa stenarne i oordnade massor till primitiva vallar, utan han skulle naturligtvis med det för handen varande materialet uppfört murar, sådana man var van att bygga, äfven om de gjordes i hast och till och med utan bindemedel, detta så mycket hellre, som man derigenom undginge anskaffandet och ditsläpandet af den stora mängd trävirke, som oundgängligen kräfdes till stenvallarnes förseende med barrikader.

Måste man sålunda öfvergifva tanken på att Nils Ragvaldsson skulle uppfört dessa förskansningar, återstår blott detta, att man vid anläggandet af Olofsborg tog hänsyn till den omständigheten, att berget redan sedan förhistorisk tid var befästadt med stenvallar och grafvar, eller med andra ord: *man uppförde boningsoch förrådshus, samt möjligen äfven sådana försvarsverk som t. ex. torn, inom den på berget förut befintliga bygdeborgen.*

Genom detta tillvägagående sparade man — hvilket var af den största vigt — tid och krafter, som skulle tagits i anspråk för uppförande af alldeles nya murar och förskansningar.

Det nu gjorda påståendet förefaller måhända vågadt och kan måhända mottagas med ett visst misstroende, allra helst som det är första gången man i norden iakttagit att ett fäste från 1500-talets början uppförts inom förhistoriska förskansningar, men förhållandet står likväl ingalunda utan motstycke i den germanska verlden.

Under de senare åren har nemligen utkommit ett arbete af August von Oppermann och C. Schuchhardt, ”Atlas vorgeschichtlicher Befestigungen in Niedersachsen” (Hannover 1887—1902), hvari traktens fornborgar behandlas, deribland äfven de, våra bygdeborgar liknande, befästningar, hvilka af sachsarne uppfördes till värn, bland annat mot närgränsande germanska stammar. Bland 112 i detta arbete behandlade befästningar finnas ej mindre än 7 stycken, hvilka, på samma sätt som vid Olofsborg, tagits i anspråk för anläggning under medeltiden af slott och borgar inom desamma.

På samma sätt som man i Sverige antager att härvarande ”bygdeborgar” tjenat såsom tillflygtsorter för befolkningen under

ofred, äro de nämnde författarne af den åsigten att de nedersachsiska försvarsverken till mycket stor del äro att betrakta såsom befästade läger från sachsarnes frihetsstrider mot Carl den Store.

Dessa befästningar finnas anlagda allt efter terrängens beskaffenhet, antingen på höga, otillgängliga berg, eller, om dylika ej förefunnits, på platser som voro skyddade genom omgifvande kärr och sumpmarker. Försvarsanstalterna äro af olika slag. Man finner dylika, hvilka liksom i Bohuslän, utgöras af stenvallar, delvis ända till 280 meter långa och af 4 meters höjd, samt försedda med yttergraf. En dylik anordning synes dock mera höra till undantagen. Det stora flertalet utgöres af en verklig mur af på hvarandra lagda stenar, med eller utan ler såsom sammanbindningsmedel; öfver denna kärna har man sedan skottat jord, så att det hela, vid ett hastigt påseende och utan närmare undersökning, ter sig som en jordvall. Stundom bildas kärnan i vallen icke blott af en mur utan äfven af träförskansningar, något som antyder en viss likhet med bruket hos gallerna, hvilka enligt Cesars uppgift bygde sina folkborgar af sten och trä.

Särskildt mellan Weser och Orning finner man väl bibehållna fornsachsiska borgar från Carl den Stores krig.

Planen för dessa förskansningar är en intressant förebild till den allmänt bekanta formen på borgarne under den tidigare medeltiden. De förhistoriska förskansningarnes hufvudstyrka består nemligen af en stor, sluten inre omvallning, som följer randen af den öfversta bergplatån, och som alltid saknar graf. Härtill komma vallar med yttergraf, anbragta på blottstälda punkter tätt framför hufvudförsvaret, och dessa vallar pläga vid ingångsporten böja sig utåt, sålunda bildande små skansar, hvilken anläggning under den senare medeltiden är bekant under namnet ”zwinger”. Såväl den inre vallringen som zwingern äro så betecknande för sachsen-borgarne, att en befästning, vid hvilken dessa saknas, på förhand måste antagas icke vara af sachsiskt ursprung.

Det genom dessa befästningar inneslutna området växlar högst betydligt till ytinnehåll; från 700 kvadratmeter, som anses vara tillräckligt för en besättning af 100 man, finner man dylika lägerplatser om ej mindre än 1¹/₃ hektar, hvilka kunde rymma 2,000 man. På Olofsborg torde man kunna anslå ytinnehållet af bergets öfversta platå, eller den någorlunda jemna delen deraf, mellan val-

len i norr och bergstupet i söder, till omkring 1,700 kvadratmeter, hvilket efter förestående beräkning borde vara tillräckligt att rymma omkring 250 man.

Denna kortfattade redogörelse för beskaffenheten af de förhistoriska befästningarne i Nedersachsen torde vara tillräcklig att påvisa likheten med våra bygdeborgar, ehuru likheten efter all anledning skulle framträdt ännu starkare, om dessa senare vore tillräckligt undersökta.

Vi öfvergå nu till hufvudsaken, genom att något närmare beskrifva de fall, der man under senare tid inom dessa förskansningar anlagt borgar och slott, så som fallet varit vid Olofsborg. Vi hafva då följande, nemligen:

1. *Limburg* nära Preussisch-Oldendorf. Inom en ännu fullt tydlig vallring från förhistorisk tid, hvarmed här menas tiden ända till slutet af 700-talet, har man under medeltiden uppfört det nu i ruiner liggande Ravensbergska gränsfästet Limburg.

2. *Reineberg* vid Lübbeke. Inom en förhistorisk befästning af jordvallar och grafvar har man här under medeltiden inbygt en borg, hvilken år 1213 omtalas såsom ett mycket gammalt arfvegods, tillhörigt grefvarne von Tecklenburg.

3. *Grenzlerburg* vid Othfresen. Äfven här har man, med bibehållande och tillgodogörande af de förhistoriska förskansningarne, under medeltiden inbygt ett befästadt hus eller snarare torn, hvilket man antager hafva på 1200-talet varit bostad för gawgrefven.

4. *Harlyburg* vid Vienenberg. Äfven här har varit samma förhållande; den ursprungliga anläggningen af en del härvarande rester af vallar och grafvar från förhistorisk tid har användts för det under 1100-talet uppförda fästet Harlyburg eller Harlingsburg.

5. *Iburg* vid Driburg. Om de förhistoriska förskansningarne på denna plats veta de frankiska annalerna berätta att, när konung Pipin år 753 gjorde ett tåg genom sachsarnes land, dödades derunder erkebiskop Hildegarius af sachsarne på Iburg. Redan på 1000-talet synes ett nunnekloster blifvit uppfördt inom den gamla förskansningen, och, efter dess upphörande, började biskop Bernhard II af Paderborn år 1189 på nytt befästa platsen, af hvilka arbeten nu mera återstå murar samt en bred och djup graf. Äfven

här har man sålunda under medeltiden inbygt en borg i den äldsta befästningen.

6. *Brunsburg* vid Höxter. På detta ställe hade sachsarne ett befästadt läger år 775, då de blefvo slagne af Carl den Store vid försöket att emot denne försvara öfvergången öfver Weser.

Inom förskansningarna har man sedan på 1100-talet bygt ett litet fäste med djupa grafvar.

7. *Hohensyburg,* det gammalsachsiska Sigeburg a. d. Ruhr. Här låg en starkt befästad plats under förhistorisk tid, som i Einhardts annaler finnes omnämnd under år 775. På ett bredt bergutsprång, som stupar brant ned i Ruhr och blott mot norr har ett smalt tillträde, utbredde sig den stora trekantiga borgplatsen om 700 meters längd och 350 meters största bredd, skyddad mot norr af en stark vall med murkärna af sten och tio meter derifrån af en djup graf. Mot öster finnes en hög vall med mur, som skiljer hufvudborgen mot den utanför belägna förborgen.

I sydöstra hörnet af hufvudborgen har man under medeltiden inbygt slottet *Syburg,* med fyrkantig grundplan, sätet för en dynasti. Vid gräfningar på stället har man träffat ett stort antal runda stenskifvor af 0,40 meters genomskärning och 5—8 cm. tjocklek, af sandsten, sådan som finnes i berget. Dessa sten skifvor, som erhållit sin runda form genom en ganska rå tillhuggning, hade uppenbarligen användts såsom en art diskus, hvilka af försvararne rullades ned utför vallen och berget mot fienden.

Af ofvanstående redogörelse framgår således att, om äfven Olofsborg är det första kända exemplet af ett fäste, som blifvit under medeltiden inbygdt i en förhistorisk borg, har detta fall motsvarigheter i norra Tyskland och förmodligen äfven annorstädes. Det som emellertid är egendomligt och beaktansvärdt är, att, medan anläggningar af tyska slott och borgar inom de förhistoriska befästningarna synas egt rum under 1100 till 1200-talen, tagas dylika befästningar vid Olofsborg i anspråk ännu så sent som år 1502.

* * *

De vid undersökningen af Olofsborg träffade *lösa fynden* voro få till antalet och af ringa betydelse. De utgjordes af:

1 arbetadt *sandstensfragment* af okänd bestämmelse,

1 *bernstensperla,*

1 litet *bleck* af koppar,
2 *dylika* af messing,
Del af ett *knifblad* af jern, med tånge,
2 *dörrnycklar* af vanlig form,
1 *dörr-regel*,
1 större *sländtrissa* af brändt ler.

Del af en *grepe* af gulglaseradt lergods, ornerad med en rad intryck i massan, åstadkomna med fingeränden.

Brottstycke af ett *lerkärl*,
1 *pilspets* af jern,
1 liten rund, böjd *jernten* och
9 obestämbara *fragment af jern*.

Dessutom tillvaratogos prof på *kalk, kol* och *trä*, äfvensom i den så kallade "tomtningen" funna stycken af *näfver*, belagda med beck, tvifvelsutan lemningar efter taktäckning.

Axel Emanuel Holmberg omtalar att när han skref sin Bohusläns historia man på Olofsborg "gjort ett fynd, vittnande om forna tiders hushållsaktighet, nemligen små runda kiselstenar af omkring en tums diameter, omgjutna med en blyskorpa af en sexstyfvers tjocklek, hvilka utan tvifvel varit begagnade till *kulor*." Härom kände likväl befolkningen, vid mitt besök på platsen, ingenting, och lika litet hade man sig bekant om att några andra fynd gjorts, vare sig på eller invid berget, med ett enda undantag. Detta undantag utgöres af det föremål, som finnes afbildadt här nedan, och hvilket jag köpte af egaren till den invid berget liggande gården Rörane. Det hade anträffats för ett antal år sedan vid bearbetning af åkern nedanför slottsbergets sydöstra stup. Det var när det fanns alldeles oskadadt, men finnarens barn hafva sedermera genom hammarslag något tillplattat båda ändarne.

Pjesen är rund, tillverkad af smidt jern och ytterst rätt arbetad med ojemn yta full af märken efter hammarslagen, men egendomligt nog synas föga eller inga spår af rost.

Föremålet är ihåligt och då materialet, som sagdt, utgöres af smidt jern, är det tydligt att, enär inga spår af borrning förekomma, måste man vid tillverkningen hafva gått till väga på det sättet, att man uthamrat ett till längd och tjocklek lämpligt stycke jernplåt som man derefter sammanböjt till cylinderform och hopvällt, och slutligen har man äfven hopvällt pjesens ena, tjockare

ända. Härigenom har sålunda ett i ena ändan tilltäppt rör bildats, till hvilket i denna tillslutna ända nådde ett från yttersidan borradt rundt hål.

Det är genast uppenbart att vi här hafva framför oss ett eldvapen af mycket åldrig typ. Vapnet, som här finnes återgifvet i naturlig storlek, håller i längd på den sidan der fänghålet befinner sig, 186 mm.; fänghålet, som befinner sig på 26 mm. afstånd från pjesens gröfre, tilltäppta ända, håller 6 mm. i genomskärning och sjelfva pipans längd är 154 mm., hvaraf man sålunda finner att fänghålet nedgår omedelbart vid pipans botten.

Vapnets ena, tilltäppta ända är betydligt tjockare än den motsatta vid rörets mynning, eller 52 mm. i genomskärning mot 40 mm. Sjelfva mynningen håller 28 mm. i genomskärning; godsets tjocklek är rätt olika, vexlande från 4 till 6 mm.

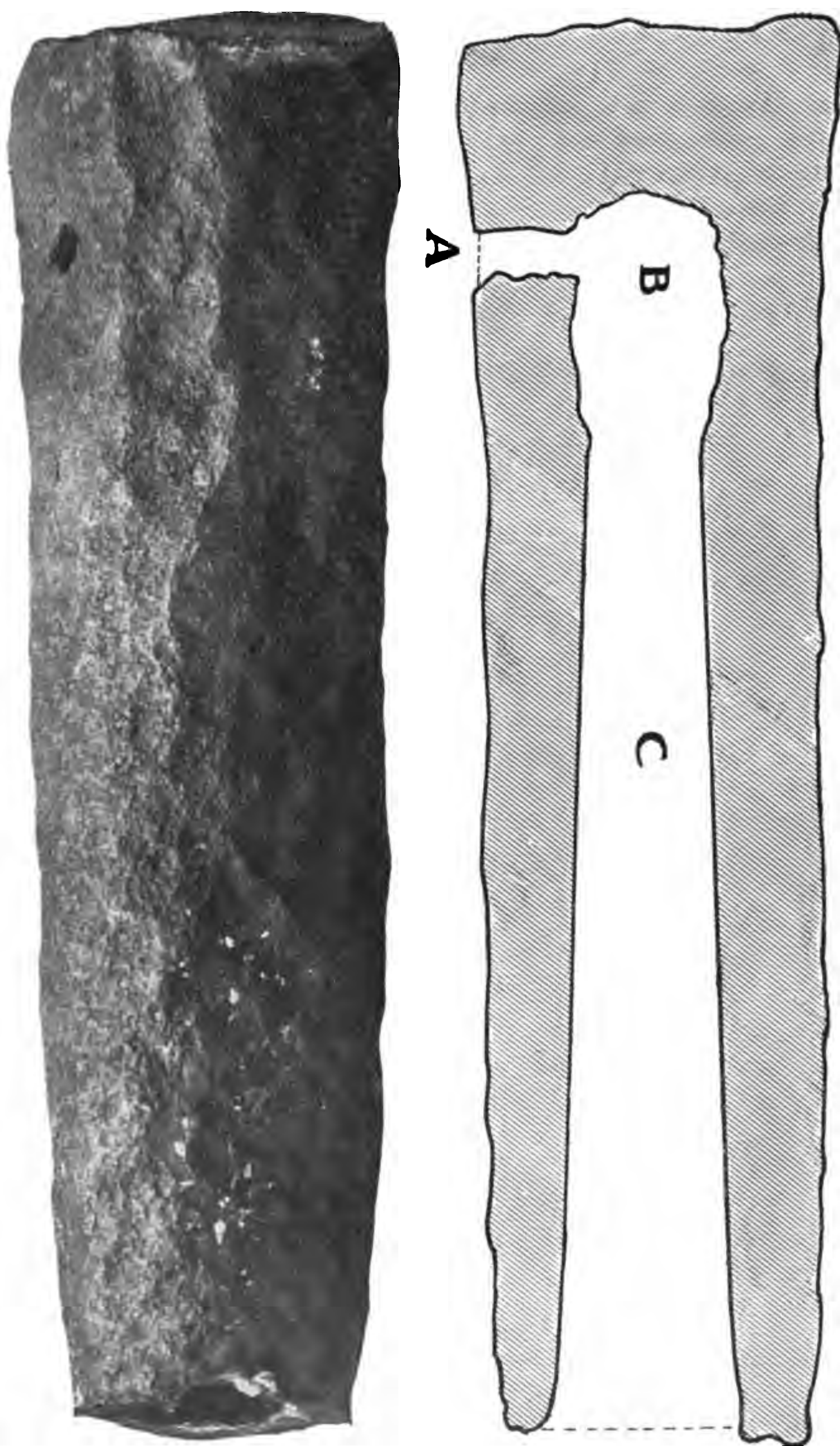
Vapnet väger 1,810 kilogram.

Af genomskärningen synes att fänghålet (A) endast ytterst obetydligt vidgas inåt. Sjelfva kammaren (B) har äggliknande form och från kammaren vidgas pipan trumpetlikt mot mynningen.

Ehuru pipans mynning håller 28 mm. i genomskärning, kan man likväl icke efter detta mått beräkna storleken af kulan, ty pipan smalnar inåt och torde, der den är trångast, hålla föga mer än 18 mm. Det är efter detta kulans diameter måste bestämmas och, efter detta, det högsta tänkbara mått som gerna kan ifrågakomma, skulle en kula af jern, passande för detta vapen hafva vägt omkring 157 gram.

För den äldsta perioden af eldvapnens förekomst, kan man merendels icke bestämma skillnaden mellan kanoner och handgevär, ty konstruktionen var i hufvudsak likartad och detta förhållande räckte länge nog ned i tiden. I det nu föreliggande fallet är det likväl tydligt, såväl på grund af vapnets ringa storlek, som äfven i betraktande af kulans obetydliga vigt, uppenbart att vi hafva att göra med ett ”handrör”, en af dessa ”handslangor” (coulevrines à main), som mot senare hälften af 1400-talet förekommo t. ex. vid det franska kavalleriet.

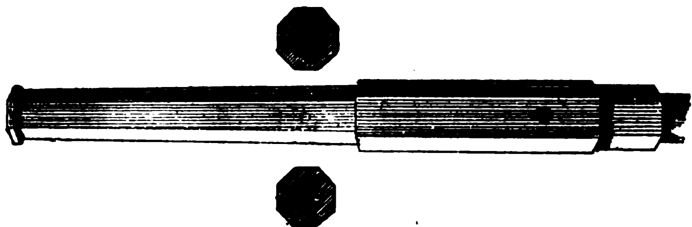
Det är otvifvelaktigt att man under slutet af 1300-talet och ända fram på 1470-talet kände och använde ett slags handskjutvapen, hvilkas gemensamma kännetecken är den korta pipan med fänghålet på öfre sidan och utan siktmedel samt utan egentligt

Eldvapnet till det yttre och i genomskärning. Naturlig storlek.

skaft eller kolf, men antingen försedda baktill med en lång stjert af jern, rakt utgående i pipans längdriktning, eller också baktill slutande med en holk, hvari en trästake fästades.

Dessa två typer hade sålunda det utseende, som visas af bifogade figurer[1].

Handgevär med holk.

Handgevär med jernskaft.

Det vid Olofsborg funna vapnet är visserligen liksom de ofvan återgifna mycket kort, med fänghål och utan sikte, men kan i alla händelser icke hänföras till någon af dessa tvenne typer, ty det saknar holk för ett skaft och har, så vidt man nu kan se, lika litet någonsin haft en jernstjert baktill.

I sjelfva verket hade dessa primitiva former af handskjutvapen kommit ur bruk mot slutet af 1400-talet. Deremot hade redan tidigt uppträdt en annan typ. Vid utgräfning af ruinerna

[1] Hemtade ur *"Lodbössen fra Vedelspang"* af *Otto Blom* i Aarböger for Nord. Oldkyndighed og Historie 1872 sid. 236 och 241.

efter den år 1399 förstörda borgen Tannenberg i Rhein-Hessen träffade man nemligen, jemte handgevär med holk, äfven en liten bösspipa af jern, som icke hade någon holk i bakändan, och alltså icke kan hafva varit fästad på någon stake. *Den liknar sålunda det vid Olofsborg funna exemplaret, och rimligtvis har pipan varit nedfäld i en trästock, så som fallet är med våra nutida bösspipor,* ehuru det äfven låter tänka sig att man hjelpt sig med att surra fast pipan till ett träskaft[1].

Ett dylikt gevär visas här nedan. Originalet, som befinner sig i Dresden, anses förskrifva sig från tiden kort före eller kort efter år 1500, är försedt med kolf och har fänghålet på pipans öfre sida.

Gevär med kolf.

Enär man med denna typ icke kunde undgå att det föremål man sigtade på, i ögonblicket för skottets affyrande bortskymdes genom luntan, när denna fördes till fänghålet, så var det ett verkligt framsteg som gjordes, när man hittade på att borra in fänghålet från pipans ena sida, der det utmynnade i en panna som innehöll fängkrutet.

Denna ändring i tillverkningen kan bestämmas redan till slutet af 1400-talet och användandet blef från denna tid temligen allmänt.

Af det nu anförda torde sålunda framgå, att den vid Olofsborg funna gevärspipan förskrifver sig från slutet af 1400 talet eller senast från de allra första åren af 1500 talet.

* * *

"Icke långt från Slottet", berättar Oedman, "har warit Slottets rättare-Platz, theräst i Manna Minne funnits död-Skallar och allehanda Mennisko-Ben på ett högt Bärg, som kallas *Yxne Galga-Bärget*". Holmberg yttrar härom: "Borgens afrättningsplats skulle hafva varit på det gent emot liggande *Galgaberget*, och dess begraf-

---

[1] *Hefner u. Wulff, Die Burg Tannenberg und ihre Ausgrabungen.*

ningsplats på den närbelägna *Slottsängen*, hvarest man nyligen vid skogens borttrödjande påträffade grafkullar såsom på en kyrkogård".

Faktiskt är att på helt kort afstånd från Slottsberget, och straxt öster om gården Norra Rörane ligger *Galgberget*, en midt i reslig granskog belägen, äfvenledes skogbevuxen bergås, som i öster eller sydost stupar lodrätt ned i en trång dalsänka, genom hvilken en liten bäck letar sig fram. Den smala ravinen gör ett egendomligt dystert intryck genom det öfverhängande berget och de nedanför detta i ett kaos om hvarandra nedstörtade ofantliga klippblocken.

På bäckens andra sida höjer sig åter berget, lemnande vid foten en helt liten plan slätt. Denna senare kallas *Galgbacken*, och folket vet berätta att, sedan missdådaren undergått sitt straff på spetsen af Galgberget, nedtogs kroppen och lades i Galgbacken.

Då häradets tingsställe så långt man kan minnas varit vid Östad och afrättsplatsen ej långt derifrån, kallad "Lägret", norr om Backa, är det nog mycket antagligt att Galgberget och Galgbacken verkligen användts för Olofsborgs behof, eller kanske rättare användts under åren 1523–1526, då höfdingen på fästet var befallningshafvande för hela Viken.

Hvad beträffar Holmbergs uppgift om Slottsängen såsom begrafningsplats för besättningen på Olofsborg, och att man der träffat grafkullar, så känner det kringboende folket i våra dagar icke till något som heter Slottsängen, men väl en gård Ängen. Deremot berättar man att grafvar förr skulle varit synliga på den ljungbevuxna slätten nedanför Slottsbergets nordöstra fot, och det är väl sålunda denna slätt Holmberg menar med Slottsängen. Numera kunna i alla händelser inga grafkullar skönjas.

* * *

Trakten kring Olofsborg, sålunda den på östra sidan af sjön, har troligen ganska sent blifvit befolkad. Att den dock varit bebodd redan under stenålderns sista tid, intygas deraf att på den lilla och låga i sjön utskjutande Pålandsudden finnes en *hällekista*, bildad af på kant resta stenhällar, och ännu ganska väl bevarad samt hållande omkring 2,6 meter i längd, mätt efter norra sidan, som till nästan hela längden bildas af en enda häll. Hällekistan, som ligger i ö-v., omgifven af en hög. Det uppgafs vid besök på stället att man för omkring 50 år sedan hittat i grafven två

lerkärl, och Holmberg nämner att man äfven der funnit "flera flintredskap".

Norr härom på Sör Sundshults egor i den så kallade kalfhagen befinner sig ett graffält från Jernåldern, ännu bestående af minst 7 högar; med all säkerhet äro en hel del förstörda vid odling.

Vidare förekomma grafhögar på åssträckningen mellan gårdarne Backen och Tegen; vid det förra stället några grafhögar och tre runda stenkretsar.

Af de i Bohuslän talrikt förekommande bygdeborgarne äro minst två belägna i dessa trakter, nemligen *Borgås* vid Grimeland i Mo socken, vester om Bullarsjön, samt *Trollslottet* vid gården Kleppen, öster om sjön.

Om man får tro sägnen har trakten en gång varit rikare än nu, om icke på innevånare så åtminstone på *drakar*. På den stora *Smedviksön* i Bullarsjöns södra ända fanns en dylik, som hade sin kula inne i berget, derifrån iakttagande sjöfarande och fiskare, för att draga dem intill sig, och många äro de, som på detta sätt försvunnit. Oedman berättar härom:

"Uti sielfwa Bollare-watnet finnes och ett *Hafsdjur*, kalladt *then store Ormen* med 4 Fötter lika som Gåse-Fötter, hafwandes en Stiärt icke annorlunda, än en Fyrfota, samt ett bredt Hufwud och in uti Munnen gul, såsom en Fogel-unge. Swantsen är så tiock som en 6 Tums Huse-stock samt ungefär 6 alnar lång, hwilket Herr *Kyrckoherden Giädda* mig sielf berättat at han then med egna ögon sedt, jämwäl många andra trowärdiga Menniskior, hwilka mena, at han gör ända på mycken Fisk til sitt uppehälle i Bollare-Siöen, ther han har sin Boning under en kringfluten Öö, som kallas *Sanewijks-Öen* (Smedviksön), en Mil från Nafwerstads Prästegård. Märkeligtt är, at thetta Hafsdiur intet oftare ses än emot bedröfweliga händelser uti Pastoratet, såsom Eldswåda, ja och mot Krig, dyr Tid och stora Sjukdommar, men gör ingen Menniska Skada".

Väldigare än till och med detta odjur var draken på Espereds mo. Efter att från Sundshult hafva följt den lilla vägen på norra sidan af Kynne elf, öfvergår man den senare vid en rätt strid fors nära gården Espered och följer derifrån vägen, som i sakta stigning går uppåt den vida, trädlösa och af ljung och enbuskar inkräktade heden eller mon. Ej långt ifrån den högre upp började skogen i grannskapet af Kynne fjell ligger på höger sida om vägen *Drakste-*

Drakstenen på Espereds mo.

nen, ett ofantligt klippblock, omgifvet af en stor samling mindre stenar. Från platsen har man en mycket vidsträckt utsigt; åt nordost, eller till höger på planschen, ligger på temligen kort afstånd men rätt djupt under höjden, der Drakstenen ligger, den lilla Busjön, hvilken egentligen blott är en utvidgning af Kynne elf, som från Flötemarken i en mycket bred fåra går nästan rakt söderut, men från Busjön gör en rät vinkel mot vester, på samma gång smalnande i den trånga dalgången mellan bergen.

Sägnen vill veta att vid den stora stenen låg fordomdags en ofantlig drake som, när han kände sig törstig i solgasset der uppe på mon, slog stjerten om stenen och derefter sträckte ut sig ned till Busjön och drack. Efter väl förrättadt värf släpade han sig åter upp med hjelp af stjerten, för hvarje gång medtagande nedifrån sjöstranden en sten, den han lade vid foten af det stora klippblocket, och på så sätt har röset småningom kommit till.

Tviflar man på sanningen häraf, kan man lätt tänka sig en annan förklaring. Man kan nemligen förmoda att heden i närheten en gång varit odlad, att vidare klippblocket är ett af istiden qvarlemnadt minnesmärke, kring hvilket, då man icke förmådde undanskaffa det, man efter hand hopade den sten man vid odlingen fann i den uppbrutna marken.

"Bullingarne"[1] äro dock mest benägne att tro på draken. Den senare lärer slutligen fångats i en fälla gjord af grofva timmerstockar, hvarpå han lätt nog dödades och nedgräfdes under den stora stenen. Saken var dock ej slut härmed, ty draken efterlemnade en eller flere ungar och det berättas att en dag, när man skulle vittja ålfisket vid Sundshult, fångade man deri en drakunge, som kommit vilse från Kornsjön, der han egentligen hade sitt hemvist. Ungen måtte dock varit mera intagande än den gamle draken, enär man tyckte det vara synd om honom, hvarför man släppte ut honom i elfven igen. Det är sålunda troligt nog, menar man, att det ännu finnes drakar der uppe vid Kynne elf i de vida ödemarkerna kring Kornsjöarne och i fjellen.

[1] Inbyggarne kring Bullarsjöarne kalla sig sjelfva så, och det är icke utan att de betrakta denna benämning såsom en hederstitel; "Han är inte någon äkta Bulling", heter det, "utan har flyttat hit".

ELFSBORGS SLOTT

Ytterligare bidrag till slottets historia af Wilhelm Berg.

I mitt föregående arbete öfver Elfsborgs slott har redogörelse lemnats för slottets sista tid och huruledes generalqvartermästare Johan Wärnsköld på våren 1653 uttalar den tanken att fästningen borde ”omkullkastas och ödeläggas”, såsom numera otidsenlig.

Förslaget om Elfsborgs rasering mognade emellertid långsamt men Wärnsköld var en alltför energisk man att icke med all kraft fullfölja en tanke, om hvars riktighet han var fullt öfvertygad. Följden blef en skrifvelse den 21 mars 1657 från Krigskollegium till Kongl. Maj:t, hvari kollegium, med åberopande af Wärnskölds påminnelser i ärendet, öfverlemnar en af denne uppsatt handling, punktvis upptagande alla de skäl som talade för en rasering. Något beslut fattades likväl icke heller nu af regeringen; man synes hafva tvekat att helt och hållet offra ett slott, som städse visat sig vara af sådan vigt för landets försvar som Elfsborg, och en stark mening gjorde sig gällande för att bibehålla det, med de förbättringar och utvidgningar, som kunde finnas behöfliga.

Denna tvekan uppkallade åter Wärnsköld till försvar för sin mening. Carl X Gustaf hade sammankallat ständerna till Göteborg, dit han sjelf skulle begifva sig, och det var detta tillfälle Wärnsköld önskade begagna, för att erhålla konungens beslut i åtskilliga befästningsfrågor, sedan dessa studerats på ort och ställe. Bland dessa frågor var äfven den rörande Elfsborg, och Wärnsköld anför i detta afseende:

”Eftersom för många år sedan hafwer warit omtalt, att Elfsborgs slott skulle demoleras och ödeläggas, men andre sedermera äro bragte i den mening, att det borde utbättras och med bastioner och strykvärn befästas, ty vore af nöden att skälen till begge meningarne blefve skrifteligen upptecknade, på det Eders kongl. Maj:t så mycket lättare måtte sig derutöfver uti nåder resolvera, och

man omsider kunde få veta, om man till de verk och byggningar, som der i nejden ännu äro till att förfärdiga, skulle må bruka den sten och materialier, som af bemälte slott blefve nedbrutna".

Kort härefter, eller den 13 Februari 1660, afled Carl X Gustaf. Jag har derefter tillagt:

"Det förefaller som skulle konungen beslutat sig i afseende på Elfsborg för Wärnskölds åsigt, ty när ärendet derefter förekommer inför Carl XI:tes förmyndareregering, resolverades den 19 Mars samma år" att Elfsborg skulle fram bättre raseras, men i medlertid stå så länge som danska kriget varar". Ytterligare den 12 Juli "discuterades sedan om Elfsborgs raserande, om stenen kunde employeras till en annan byggning, men hölls vara inte rådligt, emedan stenen är så liten och således oduglig". *Ehuru fästningen ännu icke raserats, lemnades den likväl från och med 1661 alldeles ur räkningen såsom sådan*, samtidigt med att den nya befästningen på Kyrkogårdsholmen benämnes Nya Elfsborg".

En handling med åtföljande planritning, som nyligen påträffats i Krigsarkivet[1], låter oss nu komma frågan, när Elfsborg började raseras, närmare inpå lifvet. Handlingen utgöres af följande skrifvelse från fortifikationsofficeren Hector Loffman i Göteborg till riksrådet och fältmarskalken Lorens Kagge[2]:

"Hög Välborne Greffwe, Nådigste Herre, Stoorgunstige patron och mechtige förfordrare.

E:rs Hög Greffl. Excell:ts aller ödmiukeligest förstendiger Effter ordre, ähr den sågadhe palissaden uthuhriorden uptagen, som nu dageligen effter handen widh gott wäder under taak läggiess att förwarass.

Eleist den 16 Huius worde Här widh Elfzborg minerne antendhe, giordhe undermuuren på Bastion A sunnan porten 3 miner under facien ifrån signo ♃ till ♀ och derifrån till o-o twenne miner, hwilke ruinerade och omkulkastadhe den ytterste muuren medh der på ståendhe Bröstwärn, så att all ruin ähr medh iordh öfwertäckt; steenen af muren wardt eij wijdha kringströdh, uthan blef wed Breschen liggiandes.

Ytterligare continueras på westre sijdhen och under ytter-

---

[1] *Krigskollegii Brefbok år 1661*, del 1 : 2 pag. 1,647.

[2] Utanskriften lyder: "A Son Excellence, Monseigneur Le Comte Lorentz Kagge, Senateur et grand Mareschall du Camp de Suede à Stockholm.

muuren af defensions wärcket B, som bijfogadhe förteckningh utwijsar, deer 3 miner begynt ähre som bearbetass.

E:rs Greffl. Excell:tz medh dess hög kiär Elskelige gemåhl och Wördnat Gudj den högste till al begiärligh framgångz lycksaligheet under tienstligest befallat, förblifvandes

E:rs Hög Greffl. Excell:tz

Undertienstberedskylligeste tienare *Hector Loffman.*"

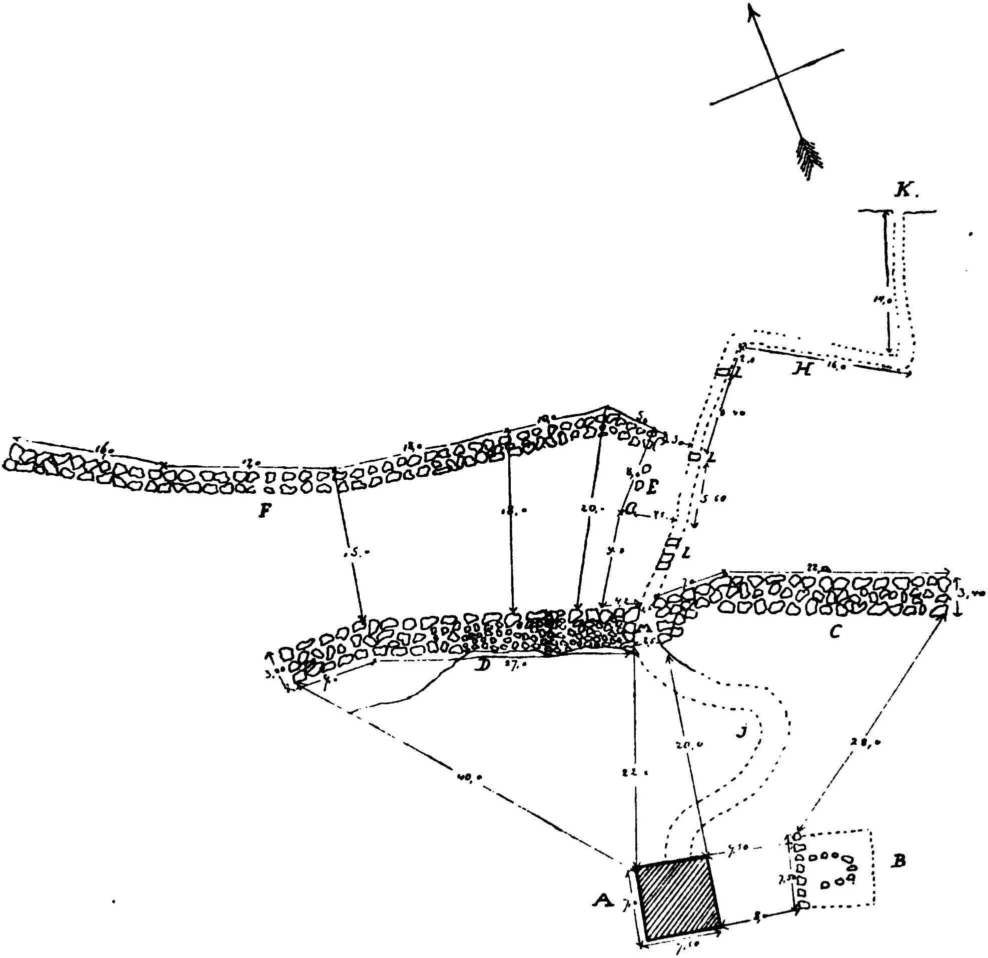
Giöthaborg den 17 october A:o 1660

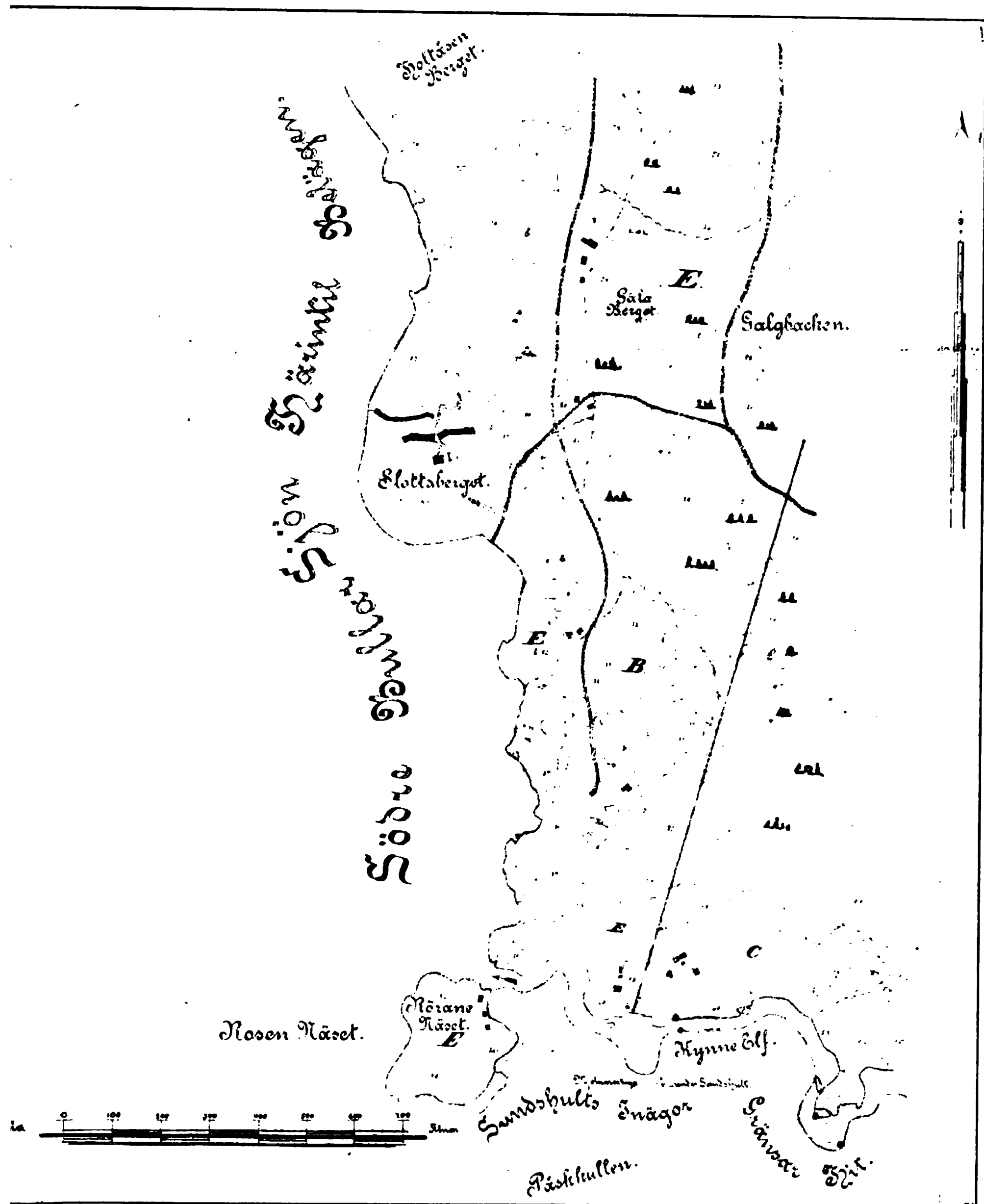
Sålunda hade slottets rasering börjat redan på hösten 1660 med upptagande af de fästningsverken omgifvande palissaderna, och den 16 oktober antändes de första minorna, anbragta under muren till den omedelbart söder om porten liggande bastionen. Värkningarne häraf voro att den yttersta muren nedstörtade jemte det derpå befintliga bröstvärnet. Slutligen inberättade Loffman att man nu höll på att derjemte anbringa tre minor i det i vester, midt emot ofvannämnde bastion, belägna försvarsverket.

Man hade sålunda, som naturligt var, börjat med palisadernas och derefter öfvergått till rasering af de yttre verken, hvaremot sjelfva det egentliga slottet ännu stod fullkomligt orördt.

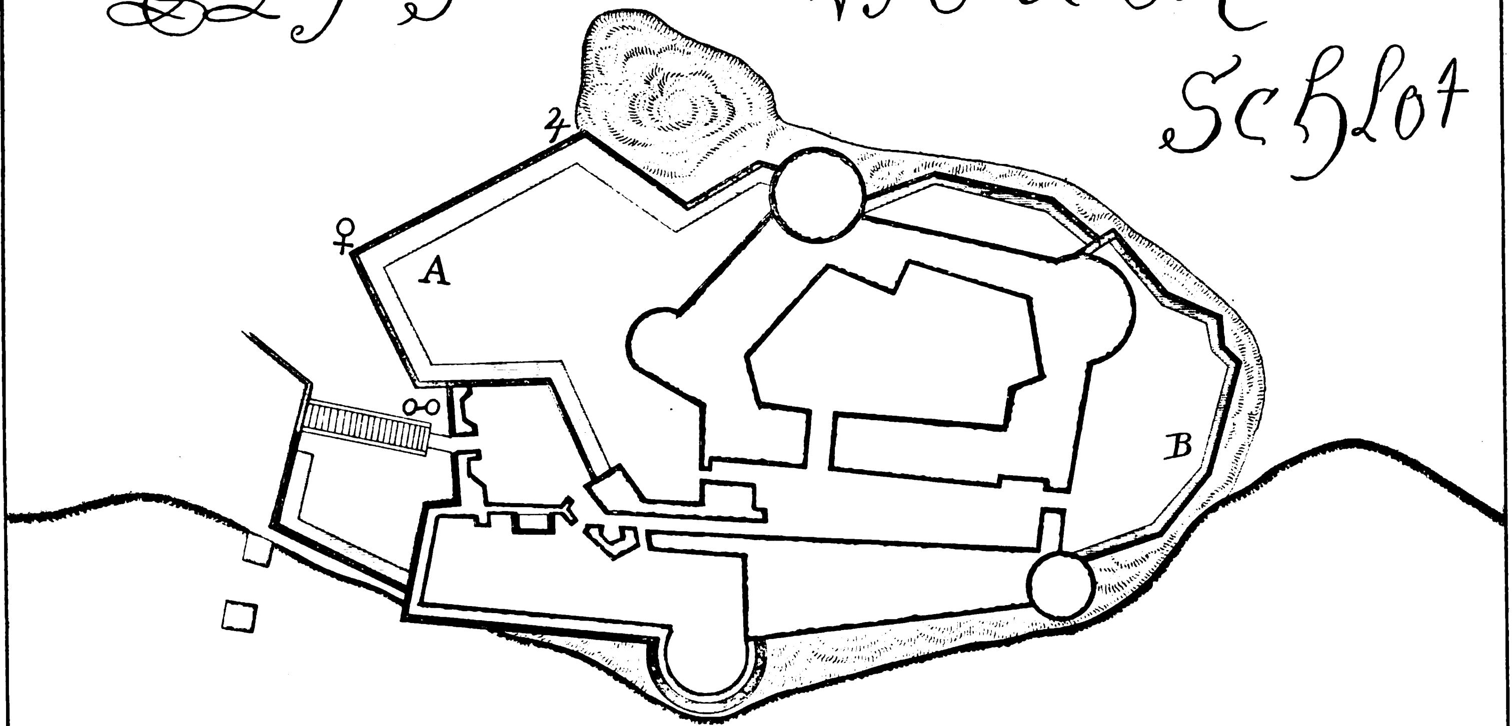
562

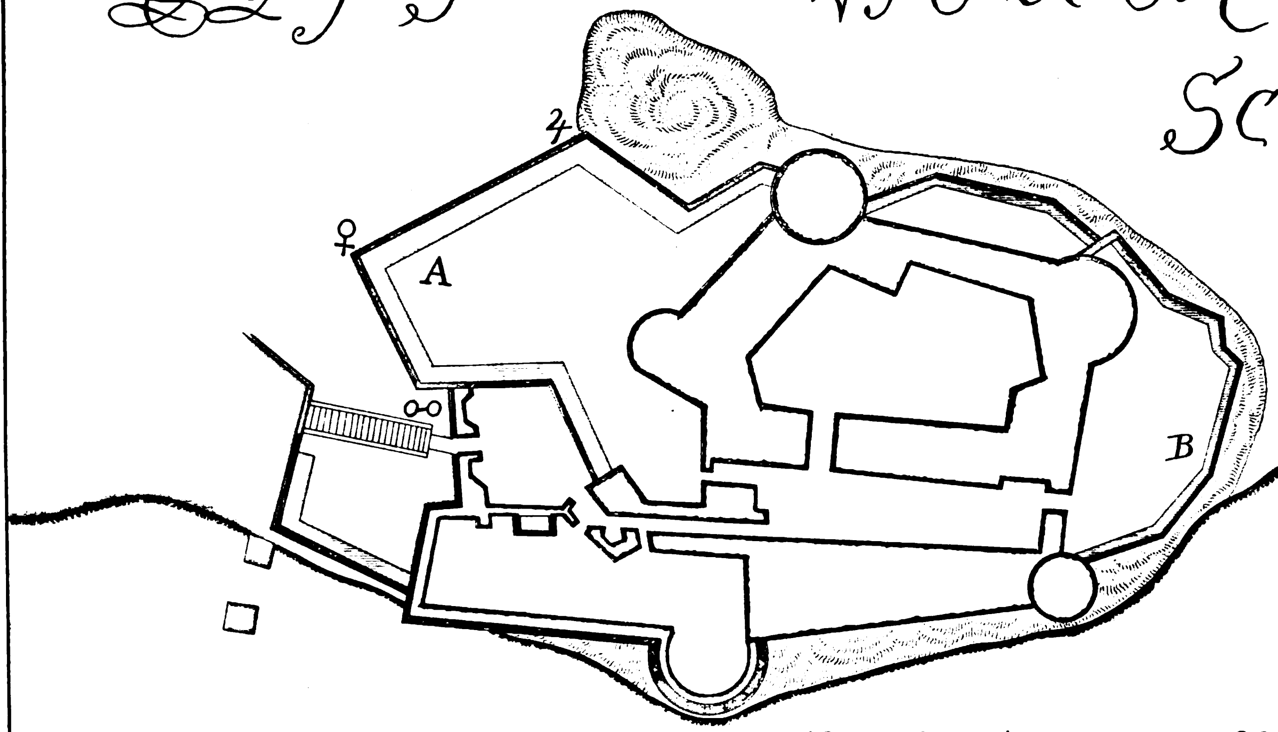
PLAN AF OLOFSBORG

Holtåsen Berget
Södra Bullers Sjön
Gala Berget
Galgbacken.
Slottsberget.
E
B
C
Röriane Näset
Rosen Näset.
Kynne Elf.
Sandshults Inägor
Påskhullen.

Elfs Borgz Schlot
A
B
Kop. fr. Kungl. Krigsarkivet af S. Quennerstedt.
W. Z. LITO. GBG.

Elfs Borgz Schlot
A
B
Kop. fr. Kungl. Krigsarkivet af S. Quennerstedt.
W.Z. LITO. GBG.

